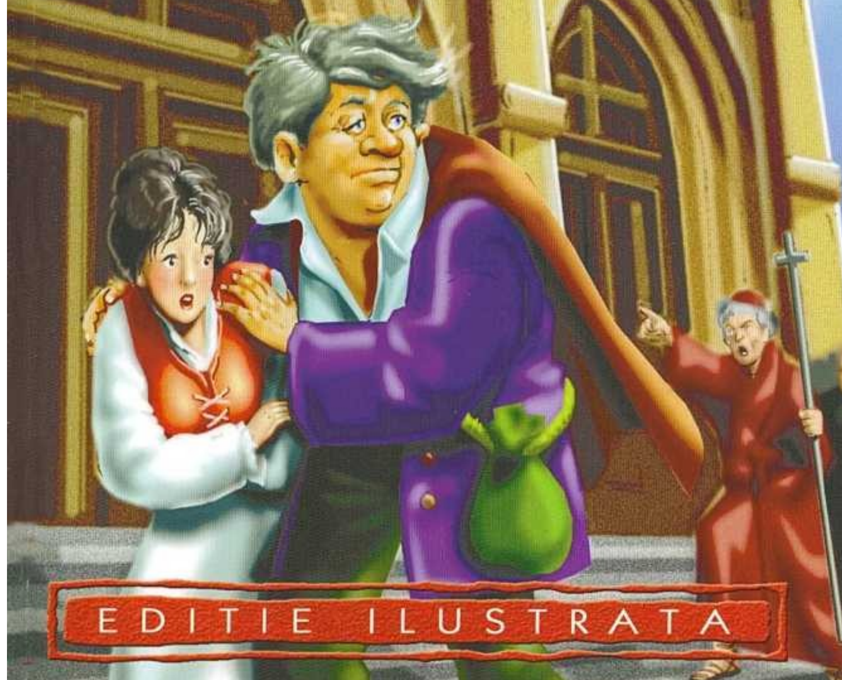
VICTOR HUGO

Cocoșatul de la Notre-Dame

EDITIE ILUSTRATA

Victor Hugo
Cocoşatul de la Notre-Dame

Editura Regis, Republica Moldova

CAPITOLUL UNU
I
SALA CEA MARE

Se împlinesc astăzi trei sute patruzeci şi opt de ani, şase luni şi nouăsprezece zile din ziua când parizienii se deşteptară în zgomotul tuturor clopotelor, ce sunau din toată puterea în insula Cité, la universitate şi în oraş.

Cu toate acestea, istoria nu a păstrat amintirea zilei de 6 ianuarie 1482. Nu era nimic deosebit în evenimentul care punea astfel în mişcare, dis-de-dimineaţă, clopotele şi pe burghezii din Paris. Nu era nici vreo năvală a picarzilor sau a bourguignonilor, nici vreo procesiune de vânătoare, nici vreo revoltă a şcolarilor ca aceea din oraşul Laas, dar nici vreo intrare în oraş a prea temutului nostru senior regele, sau vreo spânzurătoare a hoţilor sau hoaţelor, ordonată de justiţia din Paris. Nu era nici sosirea pe neaşteptate, aşa de obişnuită în secolul al XV-lea, a vreunui ambasador înzorzonat Trecuseră abia două zile de când ultima cavalcadă de genul acesta, aceea a ambasadorilor flamanzi însărcinaţi de a duce la bun sfârşit căsătoria între fiul cel mare al regelui Franţei şi Margareta de Flandra, îşi făcuse intrarea în Paris, spre marea

neplăcere a domnului cardinal de Bourbon, care, pentru a fi pe placul regelui, fusese silit să primească bine toată ceata aceea de primari flamanzi şi să-i ospăteze în palatul său de la Bourbon, pe când o ploaie torenţială inunda la poarta-i măreţele sale tapiţerii.

Ziua aceasta de 6 ianuarie, care punea în mişcare toată populaţia Parisului, cum zicea Jehan de Troyes, era serbarea, obişnuită din moşi strămoşi, a zilei regilor şi a petrecerii nebunilor.

În ziua aceea trebuiau să aibă loc focuri de artificii în piaţa Grevei, plantare de pomi la capela Braque şi reprezentarea unei piese biblice la Palatul de Justiţie. Strigarea fusese făcută în ajun cu sunete de trompetă la răspântii, de către servitorii domnului intendent general, îmbrăcaţi în frumoase bluze de pânză violetă cu mari cruci albe pe piept.

Mulţimea burghezilor şi burghezelor se îndrepta deci din toate părţile, dis-de-dimineaţă, după ce îşi încuiaseră casele şi îşi închiseseră prăvăliile, spre unul dintre cele trei locuri desemnate.

Fiecare se hotărâse, fie pentru focul de artificii, fie pentru sădirea arborilor, fie pentru reprezentarea piesei biblice. Trebuie să o spun, spre lauda vechiului bun simţ al acelor gură-cască din Paris, că cea mai mare parte din mulţimea aceea se îndrepta spre focul de artificii, care era la modă, sau spre marea sală a Palatului, unde avea să se reprezinte piesa biblică, sală bine acoperită şi închisă, încât curioşii se înţeleseseră

să lase sărmanii arbori abia înfloriţi să tremure de frig singuri sub cerul lui ianuarie, în cimitirul carpelei Braque.

Poporul se revărsa mai cu seamă pe aleile Palatului de Justiţie, pentru că se ştia că ambasadorii flamanzi, sosiţi cu două zile mai înainte, aveau să asiste la reprezentarea piesei şi la alegerea papilor nebuni, care avea să aibă loc de asemenea în sala cea mare.

Nu era lucru uşor să pătrunzi în ziua aceea în sala mare, ce avea renumele de a fi cel mai mare loc acoperit din lume. Este adevărat că Sauval nu măsurase încă marea sală a castelului de Montargis. Piaţa Palatului, ticsită de popor, oferea curioşilor de la ferestre aspectul unei mări, în care cinci sau şase străzi, ca tot atâtea guri de fluvii, vărsau la fiecare moment noi valuri de capete. Undele acelei mulţimi, ce creştea necontenit, se loveau de colţurile caselor, care ieşeau ici şi colo, ca tot atâtea limbi de pământ din bazinul neregulat al pieţii.

În mijlocul înaltei faţade gotice a Palatului, scara cea mare, urcată şi coborâtă întruna de către un îndoit curent, care, după ce se frământase sub peronul intermediar, se răspândea în mari valuri pe cele două pante laterale, şuvoia fără încetare în piaţă ca o cascadă într-un lac.

Strigătele, râsetele, tropăiturile acelor mii de picioare făceau un zgomot şi un vuiet infernal.

Din când în când, zgomotul şi vuietul acela se mărea, curentul care împingea toată mulţimea aceea spre scara cea mare dădea înapoi, se

tulbura şi făcea vârtejuri.

Era lovitura bruscă a unui arcaş, sau calul vreunui sergent, ce alerga spre a restabili ordinea; tradiţie admirabilă pe care a păstrat-o jandarmeria noastră din Paris.

La uşi, la ferestre şi pe acoperişuri furnicau mii de figuri burgheze, liniştite şi cinstite, privind Palatul ori mulţimea şi nedorind mai mult decât atât; căci foarte mulţi oameni din Paris se mulţumesc numai cu spectacolul spectatorilor; lucru pentru noi foarte curios: e ca un zid în dosul căruia se petrece ceva.

Dacă ne-ar putea fi dat nouă, oamenilor din 1830, să cunoaştem gândurile parizienilor aceia din secolul cincisprezece şi de a intra cu ei, târâţi, înghiontiţi şi daţi peste cap, în sala aceea imensă a Palatului, aşa de mică în ziua de 6 ianuarie 1482, priveliştea nu ar fi nici fără interes, nici fără farmec, şi am avea în jurul nostru o mulţime de lucruri vechi, care ne-ar impresiona.

Dacă cititorul consimte la aceasta, vom încerca să regăsim impresia pe care el ar fi avut-o împreună cu noi trecând pragul acelei săli mari în mijlocul cetei aceleia îmbrăcate în tunici, bluze soldăţeşti şi fuste excentrice.

Mai întâi simţeai vâjâitură în urechi şi scânteiere în ochi. Deasupra capetelor se afla o dublă boltă în ogivă, căptuşită cu sculpturi în lemn, zugrăvită ca cerul şi ornată cu crini de aur; iar dedesubt un pavaj de marmură, la care albul alterna cu negrul. La câţiva paşi de noi, un stâlp enorm, apoi un altul, şi un altul, cu totul şapte

stâlpi în lungimea sălii, susţinea în mijlocul lărgimii sale buzele dublei bolţi. În jurul primilor patru stâlpi, prăvălii ce străluceau de atâta sticlărie şi fluturaşi de aur se aflau împrejurul ultimelor trei bănci de stejar, uzate şi lustruite de pantofii avocaţilor şi roba procurorilor.

În jurul sălii, de-a lungul zidurilor înalte, între uşi, între ferestre şi între stâlpi, se vedea şirul nesfârşit al regilor Franţei începând cu Pharamond; regi trândavi, cu braţele lăsate în jos şi cu ochii aplecaţi, sau regi viteji şi războinici, cu capul şi mâinile ridicate curajos spre cer. Apoi, la înaltele ferestre ogivale, se oglindeau geamuri de fel şi fel de culori; la largile ieşiri ale sălii existau uşi bogate şi fin sculptate; şi totul, bolţi, stâlpi, ziduri, pervazuri, tăblii, uşi, statui, erau acoperite de sus până jos de o splendidă culoare albastră şi aurie, care, întunecată puţin la epoca la care noi o vedem, dispăruse aproape cu totul sub praful şi pânzele de păianjen în anul de graţie 1549.

Închipuiţi-vă cum sala aceea imensă şi lungă, luminată de lumina palidă a unei zile de ianuarie, inundată de o mulţime pestriţă şi zgomotoasă, care se târăşte de-a lungul zidurilor şi înconjoară cei şapte stâlpi, şi veţi avea o idee confuză despre ansamblul tabloului, căruia noi vom încerca să-i indicăm mai precis curioasele amănunte.

Este sigur că dacă Ravaillac nu l-ar fi asasinat pe regele Hernie al IV-lea, nu ar fi existat dosare ale procesului lui Ravaillac depuse la grefa Palatului de Justiţie; nu ar fi fost complici care să facă să dispară acele dosare; prin urmare, nu s-ar

fi găsit incendiari, nevoiţi din lipsa unui alt mijloc mai bun, să dea foc grefei pentru a arde piesele procesului, să dea foc Palatului de Justiţie pentru a arde grefa; prin urmare, nu ar fi avut loc incendiul din 1618. Vechiul Palat ar fi fost încă în picioare cu vechea sa sală mare. Atunci le-aş putea zice cititorilor Duceţi-vă să o vedeţi; şi noi am fi astfel amândoi dispensaţi, eu de a o face şi el de a citi o descripţie imperfectă. Ceea ce probează adevărul faptului că marile evenimente au urmări incalculabile.

Este adevărat că ar fi foarte posibil ca Ravaillac să nu fi avut complici, sau că aceştia, dacă din întâmplare el avea, să nu aibă niciun amestec în incendiul din 1618. Există alte două explicaţii plauzibile, întâi, marea stea în flăcări, lată de un picior şi înaltă de un cot, căzu, după cum fiecare ştie, din cer pe Palat, la 7 martie, după miezul nopţii. A doua ar fi catrenul lui Théofile:

Desigur, fu un joc neaşteptat
Când la Paris madame Justiţia
Pentru că mâncase prea piperat.
Îşi puse foc întregului palat

Orice veţi crede despre aceasta întreită explicaţie politică, fizică, poetică, a incendiului Palatului de Justiţie din 1618, rezultă din nenorocire că elementul principal este incendiul. Graţie acestei catastrofe, ori a diverselor reparaţii succesive care au distrus ceea ce catastrofa cruţase, rămâne prea puţin din această primă locuinţă a regilor Franţei, din palatul acela mai

vechi decât Luvru, construit încă din vremea lui Filip Frumosul, şi atât de vechi încât i se căutau urmele printre clădirile ridicate de către regele Robert şi descrise de către Helgaldus. Aproape totul a dispărut. Ce a devenit cancelaria în care sfântul Ludovic îşi consuma căsătoria? Grădina în care el împărţea dreptatea, „îmbrăcat într-o fustă de camelot, cu o bluză de postav ordinar fără mâneci iar pe deasupra o manta de santal negru, culcat pe covoare, cu Joinville”? Unde se află camera lui Sigismund? Dar a lui Carol al IV-lea? Dar a lui Ioan fără Ţară? Unde este scara de pe care Carol al IV-lea a promulgat edictul său de graţie? Lespedea pe care Marcel i-a sugrumat, în prezenţa fiului mai mare al regelui Franţei, pe Robert de Clermont şi pe mareşalul de Champagne? Ghişeul unde fură rupte în bucăţi bulele falsului papă Benedict, şi de unde porniră aceia care le aduseseră îmbrăcaţi cu mitra pe cap în batjocură, şi recunoscându-şi greşelile prin întreg Parisul? Şi sala cea mare cu auriturile, cu azurul său, cu ogivele sale, cu statuetele sale, cu stâlpii săi, cu imensa sa boltă, toată ciopârţită de sculpturi? Şi camera aurită? Şi leul de piatră care stătea la uşă, în genunchi, cu capul plecat, cu coada între picioare, ca leii tronului regelui Solomon, în atitudinea umilă care convine forţei în faţa justiţiei! Şi frumoasele uşi? Şi frumoasele geamuri? Şi frecătorile cizelate care o descurajau pe Biscornette? Şi delicatele lucrări de tâmplărie ale lui Hancy? Ce a făcut timpul, ce au făcut oamenii din minunile acestea? Ce ni s-a dat pentru toate acestea, pentru toată istoria aceea galică,

pentru toată arta aceea gotică?

Dar să revenim la sala cea mare a adevăratului vechi palat.

Cele două extremităţi ale acestui gigantic paralelogram erau ocupate, una de către vestita masă de marmură, atât de lungă, de lată şi de groasă încât niciodată nu s-a văzut, spun vechile hârtii seniorale, într-un stil ce i-ar fi plăcut şi lui Gargantua, o asemenea bucată de marmură pe lume; iar cealaltă de capela unde Ludovic al XI-lea pusese să fie sculptat în genunchi în faţa Fecioarei, şi de unde el luase, fără să-i pese că rămân două locuri goale în rândul statuetelor regale, statuetele lui Carol cel Mare şi a sfântului Ludovic, doi sfinţi pe care el îi credea foarte influenţi în cer, ca regi ai Franţei. Capela aceasta, nouă încă, clădită abia de şase ani, era toată în genul acela fermecător de arhitectură delicată, de sculptură minunată, de fină şi profundă cizelare, care arată la noi sfârşitul erei gotice perpetuându-se până către sfârşitul secolului al XVI-lea în fanteziile feerice ale Renaşterii. Mica rozetă făcută deasupra faţadei era o capodoperă de fineţe şi graţie; ai fi zis că este o stea de dantelă.

În mijlocul sălii, în faţa uşii celei mari, o estradă de brocart auriu, lipită în zid şi în care era făcută o intrare particulară printr-o fereastră a sălii camerei aurite, fusese ridicată pentru trimişii flamanzi şi pentru celelalte personaje însemnate, invitate la reprezentarea piesei biblice.

Pe masa de marmură trebuia, după obicei, să fie reprezentată piesa. Ea fusese pregătită pentru

aceasta încă de dimineaţă. Bogata sa placă de marmură, cu totul lustruită de breasla avocaţilor, suporta o colivie de lemn destul de înaltă, a cărei suprafaţă superioară, accesibilă privirii întregii săli, trebuia să servească drept scenă, şi al cărui interior mascat de către tapiţerii trebuia să ţină loc de vestiar personajelor piesei. O scară aşezată în mod naiv în afară, trebuia să stabilească comunicarea între scenă şi vestiar şi să-şi pună la dispoziţie ordinarele sale trepte pentru intrări şi ieşiri.

Nu exista personaj sau lovitură de teatru care să nu se fi suit pe scara aceea. Nevinovată copilărie a artei şi a maşinilor!

Patru sergenţi ai judecătoriei Palatului, gardieni obligaţi să ia parte la toate petrecerile poporului, în zilele de sărbătoare ca şi în zilele de execuţie, stăteau în picioare la cele patru colţuri ale mesei de marmură.

Tocmai când aveau să bată orele doisprezece la prânz la marele orologiul al palatului, trebuia să înceapă piesa. Era prea târziu, fără îndoială, pentru o reprezentaţie teatrală; dar trebuia să se aleagă ora dorită de către ambasadori.

Ori toată lumea aştepta de dimineaţă. Foarte mulţi dintre acei cinstiţi curioşi tremurau de frig de la ivirea zorilor, în faţa scării Palatului; unii chiar afirmau că au stat toată noaptea pe pragul uşii celei mari, pentru a fi siguri că vor intra cei dintâi. Mulţimea se îngroşa în fiecare moment şi, ca o apă care îşi depăşeşte nivelul, începea să se suie de-a lungul zidului, să se umfle în jurul

stâlpilor, şi să se reverse pe partea de sus a zidului, pe ciubuce, pe pervazurile ferestrelor, pe ieşiturile arhitecturii, pe toate reliefurile sculpturii. Astfel, jena, nerăbdarea, plictiseala, libertatea unei zile de cinism şi de nebunie, certurile care izbucneau în tot momentul pentru vreo lovitură de cot sau pentru vreo gheată potcovită, oboseala unei lungi aşteptări, dădeau cu mult înainte de ora sosirii ambasadorilor, cu accent înţepat şi amar vuietul poporului acela închis, împachetat, împins, strivit, sugrumat Nu se auzeau decât plângeri şi înjurături la adresa flamanzilor, a starostelui negustorilor, a cardinalului de Bourbon, a judecătorului Palatului, a domnişoarei Margareta de Austria, contra sergenţilor, frigului, căldurii, vremii rele, episcopului din Paris, papei nebunilor, statuetelor, stâlpilor, uşii aceleia închise sau ferestrei aceleia deschise; totul spre marea atracţie a bandelor de şcolari şi de lachei răspândiţi în mulţime, ce-şi aruncau glumele şi ironiile lor şi întărâtau, pentru a ne exprima astfel, cu înţepături de ac, supărarea generală.

Era un grup de drăcoşi dintre aceştia veseli care, după ce scoaseră geamurile unei ferestre, se aşezară cu îndrăzneală pe partea de sus a zidului care susţinea acoperişul şi de acolo îşi aruncau rând pe rând privirile şi glumele, înăuntru şi în afară, la mulţimea din sală şi la cea din piaţă. După gesturile lor batjocoritoare, după râsetele lor răsunătoare şi după strigătele glumeţe pe care le schimbau de la un capăt la celălalt al sălii cu

camarazii lor, era uşor de judecat că tinerii aceia nu împărtăşeau oboseala şi plictiseala restului asistenţei, iar ei ştiau foarte bine, pentru distracţia lor deosebită, să scoată din ceea ce aveau în faţa ochilor un spectacol care îi făcea să-l aştepte răbdători pe celălalt

— Pe legea mea, tu eşti, Joannès Frollo de Molendino! striga unul dintre ei unui fel de drăcuşor mic şi blond, cu o figură frumoasă şi rea, agăţat de partea de sus a unei coloane; te numeşti foarte bine Jehan du Moulin, căci cele două braţe şi picioare ale tale au aerul a patru aripi care merg după vânt De când te afli acolo?

— Din graţia dracului, răspunse Joannès Frollo, sunt mai bine de patru ceasuri şi sper că ele mi se vor socoti, scăzându-mi-se din purgatoriu. I-am auzit pe cei opt cântăreţi ai regelui Siciliei intonând primul verset al liturghiei celei mari de la ceasurile şapte în Sfânta-Capelă.

— Frumoşi cântăreţi! reluă celălalt, şi au vocea mai ascuţită decât bonetul lor! înainte de a crea o liturghie sfântului Ioan, regele ar fi făcut bine să se intereseze dacă sfântului Ioan îi plăcea latina psalmodiată cu accent provensal.

— A făcut aceasta tocmai pentru a-i întrebuinţa pe acei blestemaţi de cântăreţi ai regelui Siciliei! striga înţepat o femeie bătrână, în mulţime, la poalele ferestrei. Vă întreb! O mie de franci parizieni pentru o liturghie! Şi încă luaţi din vânzarea peştelui de mare în halele Parisului!

— Tăcere! Bătrâno, reluă un personaj gras şi serios, care se ţinea de nas lângă negustoreasa de

peşte, trebuia să se facă o liturghie. Ai vrea ca regele să se îmbolnăvească din nou?

— Foarte bine vorbeşti, domnule Gilles Lecorne, maestru blănar al regelui! strigă micul şcolar agăţat de coloană.

Un râset al tuturor şcolarilor izbucni la auzul numelui nenorocit al sărmanului blănar al regelui.

— Lecornu! Gilles Lecornu! ziceau unii.

— Cornutus et hirsutus![1] reluă un altul.

— Hei! Desigur, continuă micul drac al coloanei. De ce râd? Doar este un om cinstit Gilles Lecorne, frate cu Jehan Lecorne, intendent al palatului regal, fiu al lui Mahiet Lecorne, prim notar al văduvei Vincennes, toţi burghezi din Paris, toţi însuraţi din tată-n fiu!

Veselia se mări şi mai mult. Grasul blănar, fără să răspundă vreun cuvânt, se silea să scape de privirile fixate asupra sa din toate părţile, dar năduşea şi sufla în zadar. Ca o pană care pătrunde în lemn, forţările pe care le făcea nu-i serveau decât să înţepenească şi mai solid în umerii vecinilor săi, larga sa faţă apoplectică, roşie ca focul de ciudă şi de furie.

În fine un domn gras, scurt şi venerabil ca şi el îi veni în ajutor.

— Mârşăvie! Nişte şcolari să vorbească astfel unui burghez! Pe vremea mea ar fi fost bătuţi cu un snop de nuiele, care ar fi fost apoi arse.

Întreaga bandă începu să râdă.

— Hei! Cine trăncăneşte? Cine este

1 Încornoratul şi părosul, (latină)

cucuveaua aceea?

— Ascultă, îl recunosc, zise unul; este jupân André Musnier.

— Pentru că el este unul dintre cei patru librari ai Universităţii! zise celălalt.

— Toate sunt câte patru în prăvălia aceea, strigă un al treilea, cele patru naţiuni, cele patru facultăţi, cele patru sărbători, cei patru procurori, cei patru electori, cei patru librari.

— Ei bine, reluă Jean Frollo, trebuie să-l facem şi pe dracul împătrit.

— Musnier, o să-ţi ardem cărţile.

— Musnier, o să-ţi batem lacheul.

— Musnier, o să-ţi înghesuim nevasta.

— Pe buna şi grasa domnişoară Oudrarde.

— Care este tot aşa de gingaşă şi tot aşa de veselă ca şi cum ar fi văduvă.

— Să vă ia dracu'! mormăi jupân André Musnier.

— Jupân André, reluă Jehan, care stătea tot agăţat de coloana sa, taci sau îmi dau drumul să cad în capul tău.

Jupân André ridică privirea, păru că măsoară un moment înălţimea stâlpului, greutatea ştrengarului, înmulţi în minte greutatea acestuia cu pătratul vitezei şi tăcu.

Jehan, stăpân pe câmpul de bătaie, urmă triumfător:

— Căci aş face asta, cu toate că sunt fratele unui arhidiacon!

— Deştepţi mai sunt dascălii de la

Universitate! Să nu facă să ni se respecte privilegiile cel puţin într-o zi ca aceasta! în sfârşit, este o sădire de arbori şi un foc de artificii în oraş; se reprezintă o piesă biblică aici, se alege un papă al nebunilor şi sunt ambasadori flamanzi la palat; iar la Universitate nimic!

— Cu toate acestea, piaţa Maubert este destul de mare! reluă unul dintre secretarii de avocat ce şedea pe pervazul unei ferestre.

— Jos rectorul, electorii şi procurorii! strigă Joannès.

— Ar trebui să facem un foc de veselie astă seară în Champ Baillard, urmă celălalt, cu cărţile lui jupân Andry.

— Şi cu pupitrele copiştilor! zise vecinul său.

— Şi cu beţele paracliserilor!

— Şi cu bufeturile procurorilor!

— Şi cu pălăriile electorilor!

— Şi cu scaunele fără spătar ale rectorului!

— Jos! reluă micul Jehan cu vocea sa de clopot Jos jupân André, paracliserii şi copiştii, teologii, medicii şi decretiştii, procurorii, electorii şi rectorul!

— Oare a sosit sfârşitul lumii? murmură André astupându-şi urechile.

— A! Iată că trece rectorul prin piaţă, strigă unul dintre cei de la fereastră.

Toţi căutară să se uite în piaţă.

— Oare este într-adevăr venerabilul nostru rector, maestrul Thibaut? întrebă Jehan Frollo du Moulin, care stând pe capitelul unui stâlp din

interior, nu putea să vadă ceea ce se petrecea afară.

— Da, da, răspunseră toţi ceilalţi, este chiar el, maestrul Thibaut, rectorul.

Într-adevăr, rectorul şi toţi demnitarii Universităţii se îndreptau solemn spre ambasadă şi traversau în acel moment piaţa Palatului. Şcolarii înghesuiţi la fereastră îl priviră în trecere cu glume şi aplauze ironice. Rectorul, care mergea în fruntea procesiunii, fu luat în primire primul. Şi încă zdravăn.

— Bună ziua, domnule rector! Hei! Bună ziua!

— Cum se face că se află aici bătrânul judecător? Şi-a găsit oare zarurile?

— Cum mai merge pe măgăreaţa sa! Ea are urechile mai puţin lungi decât ale lui.

— Hei! Bună ziua, domnule rector Thibaut! *Tybolde aleator*![2] Bătrân imbecil! Hodorog dat în patima jocului!

— Dumnezeu să vă aibă în pază! Aţi făcut deseori o dublă de şase astă noapte?

— Oh! Ce figură neînsemnată, pământoasă, slabă şi obosită de atâta iubire a jocului şi a zarului.

— Unde vă duceţi aşa, Thibaut, *Tybolde ad dados*[3]*,* întorcând spatele Universităţii şi călărind spre oraş?

— Se duce desigur să caute o locuinţă în strada Thibautode, strigă Jehan du Moulin.

---

2 Thibaut, jucătorul de noroc, (lat.)

3 Thibaut cu zarurile, (lat.)

Toată banda repetă gluma proastă cu voce tunătoare şi aplaudară furios.

— Vă duceţi să vă căutaţi locuinţă în strada Thibautode, nu este aşa, domnule rector, jucător al partidei dracului?

Apoi veni rândul celorlalţi demnitari.

— Jos paracliserii! Jos uşierii!

— Ia spune Robin Poussepoin, cine este acela?

— Este Gilbert de Suilly, *Gilbertus de Soliaco*, director al liceului din Autun.

— Uite, ţine gheata mea; tu eşti aşezat mai bine decât mine, aruncă-i-o în faţă.

— *Saturnalitias mittimus ecce nuces*[4].

— Jos cei şase teologi cu tot cu robele lor albe!

— Aceia sunt teologi? Eu credeam că erau şase oi albe date de Sfânta Geneviève oraşului, pentru feudul de Roogny.

— Jos medicii!

— Jos certurile cardinale!

— Ţine căciuliţa mea, director al Sainte-Genevièvei! Tu mi-ai făcut o defavoare.

— Aceasta este adevărat! El i-a dat locul meu în naţiunea Normandie! micului Ascanio Falzaspada, care este din provincia Bourges, deoarece este italian.

— Aceasta este o nedreptate, ziseră toţi şcolarii. Jos directorul Saint Genevièvei!

— Huo! Ioachim de Ladehors! Huo! Louis

---

4 — Iată, trimitem nuci la Saturnalii. (lat.)

Dahuille! Huo! Lambert Hoctement!

— Să-l găsească toţi dracii pe procurorul naţiunii germane!

— Şi pe capelanii Sfintei Capele, cu blănurile lor cenuşii. *Cum tunicis grisis*![5]

— *Seu de pelibus grisis fourratis*![6]

— Huo! meşterii artelor! toate mantalele negre! toate mantalele roşii!

— Ăştia fac o coadă frumoasă rectorului.

— S-ar zice că este un duce de Veneţia, care se duce la cununia mării.

— Jehan ia spune ceva despre călugării de la Sainte-Geneviève!

— Să-i ia dracu' pe toţi călugării!

— Abate Claude Choart! Doctore Claude Choart! Nu cumva cauţi pe Maria de Giffarde?

— Ea stă în strada Glatigny.

— Ea face patul regilor desfrânaţi.

— Îşi plăteşte cei patru dinari: *quattuor dinarios*.

— Aut unum bombum.

— Vreţi ca ea să vă plătească în faţă?

— Camarazi! Uitaţi-l pe Simon Sanguin, electorul Picardiei, care o are în spatele său, călare pe cal, pe soţia sa.

— *Post equitem sedet atra cura*.[7]

— Îndrăzneţ mai este Simon!

— Bună ziua, domnule elector!

5 Cu tunicile cenuşii.

6 Sau împodobite cu blănuri cenuşii.

7 în spatele călăreţului şade necazul, (latină)

— Noapte bună, doamnă electoare!

— Să fie ei oare fericiţi că văd toate acestea? zicea suspinând Joannès de Molendino, mereu cocoţat pe capetierul coloanei sale.

În timpul acesta, librarul Universităţii, André Musiner, se apleca la urechea blănarului regelui, Gilles Lecome.

— Vă spun, domnule, a sosit sfârşitul lumii. Niciodată nu s-au văzut asemenea fapte din partea şcolărimii. Acestea sunt blestematele invenţii ale secolului, care distrug totul. Artilerie, serpentine, tunuri şi mai cu seamă tipăritura, ciuma Germaniei. Adio manuscrise, adio cărţi. Tiparul omoară biblioteca. A sosit sfârşitul lumii.

— Am observat şi eu după după progresul stofelor, zise blănarul.

În acel moment sună amiaza.

— A!… zise toată lumea într-un glas.

Şcolarii tăcură. Apoi se făcu o mare mişcare a picioarelor şi capetelor, precum şi o mare izbucnire generală de tuse şi de batiste; fiecare se aşeză, se înălţă, se aranjă şi se grupă; apoi urmă o mare tăcere; toate gâturile rămaseră întinse şi gurile deschise, toate privirile aţintite spre masa de marmură. Nimic nu apăru pe ea. Cei patru sergenţi ai judecătoriei erau tot acolo, drepţi şi nemişcaţi ca două statui pictate. Toate privirile erau îndreptate spre estrada rezervată trimişilor flamanzi. Uşa rămânea închisă şi estrada goală. Mulţimea aceea aştepta de dimineaţă trei lucruri: amiaza, ambasada Handrei şi prezentarea piesei biblice. Numai amiaza sosise la timp.

Aşteptară unul, două, trei, cinci minute, un sfert de ceas; nimic nu venea. Estrada rămânea deşartă, iar teatrul mut în timpul acesta supărarea luase locul nerăbdării. Cuvinte iritate circulau, spuse deocamdată încet, este adevărat.

— Piesa! piesa! se murmura încet Capetele fierbeau. O furtună, care deocamdată ameninţa numai, plutea la suprafaţa mulţimii aceleia. Jehan du Moulin făcu să izbucnească primul fulger.

— Piesa, să-i ia dracu' de flamanzi! exclamă el din toată forţa plămânilor să-i şi încolăcindu-se ca un şarpe în jurul coloanei sale.

Mulţimea aplaudă.

— Piesa, repeta ea, şi s-o ia toţi dracii pe Flandra!

— Noi vrem să vedem piesa, imediat, reluă şcolarul; sau îl vom spânzura pe judecătorul Palatului spre exemplu de comedie şi de moralitate.

— Foarte bine, răspunse poporul, şi să începem cu sergenţii săi.

Urmă o mare aclamare. Cei patru nenorociţi începeau să îngălbenească şi să se privească între ei. Mulţimea se punea în mişcare spre ei, şi se vedea uşoara balustradă de lemn care îi separa de ea, îndoindu-se şi aplecându-se sub presiunea mulţimii.

Momentul era critic.

— Rupeţi totul! se striga din toate părţile.

În acel moment tapiţeria vestiarului descris mai sus se ridică, şi lăsă să treacă un personaj a cărei singură vedere opri subit mulţimea şi îi

schimbă ca prin farmec supărarea în curiozitate.

— Tăcere! Tăcere! strigară toţi.

Personajul, agitat şi tremurând din tot corpul, înaintă până la marginea mesei de marmură, făcând adânci reverenţe, care, pe măsură ce se apropia, semănau din ce în ce mai mult cu nişte îndoituri de genunchi.

În timpul acesta, liniştea se restabilise încetul cu încetul. Nu mai rămânea decât zgomotul acela surd, care se desprinde întotdeauna din tăcerea mulţimii.

— Domnilor burghezi, zise el, şi domnişoarelor burgheze, avem onoarea de a declama şi prezenta în faţa Eminenţei sale domnul cardinal o foarte frumoasă piesă biblică, care se numeşte Buna judecată a Fecioarei Maria. Eu voi face pe Jupiter. Eminenţa sa conduce în acest moment foarte onorabila ambasadă a ducelui de Austria care ascultă la ora aceasta cuvântarea solemnă a domnului rector al universităţi, la poarta Baudets. Imediat ce prea eminentul Cardinal va sosi, vom începe.

Desigur că nimic altceva nu trebuia decât intervenţia lui Jupiter, pentru a-i salva pe cei patru nenorociţi de sergenţi ai judecătoriei Palatului. Dacă noi am fi avut fericirea de a fi inventat această istorie foarte adevărată, şi prin urmare, de a fi răspunzători de ea în faţa Doamnei Critice, atunci nu contra noastră s-ar putea invoca în momentul acesta preceptul clasic: *Nec deus intersit*[8]. De altfel, costumul seniorului Jupiter era

8 Şi nici zeii să nu se amestece (în respectiva problemă; lat.)

foarte frumos şi contribuise la liniştirea mulţimii, atrăgând asupra sa toată atenţia. Jupiter era îmbrăcat într-o cămaşă de zale acoperită cu catifea neagră, cu nasturi auriţi; în cap purta un coif împodobit cu nasturi de argint aurit; şi dacă nu ar fi fost vopsit în roşu şi dacă nu ar fi purtat o bandă mare roşie, care îi acoperea jumătate din fiecare obraz, dacă nu ar fi avut sulul de carton aurit şi acoperit de curele aurite, pe care îl purta în mână şi în care nişte ochi exersaţi ar fi recunoscut fulgerul, dacă nu ar fi fost picioarele sale înfăşurate în panglici, după moda grecească, el ar fi putut suporta comparaţia, având în vedere severitatea ţinutei sale, cu un arcaş breton din corpul domnului de Berry.

II
PIERRE GRINGOIRE

Admiraţia pentru discursul său era subliniată de frumuseţea costumului; cu toate acestea, când ajunse la concluzia aceea nenorocită: „Îndată ce eminentul cardinal va sosi, noi vom începe”, vocea sa se pierdu într-o furtună de huiduieli.

— Începeţi îndată! Piesa! Piesa să înceapă îndată! striga poporul. Şi pe deasupra tuturor vocilor se auzea Johannes de Molendino, care străbătea zgomotul general ca un fluier într-o muzică drăcească de la Nîmes.

— Începeţi îndată! striga şcolarul.

— Jos Jupiter şi cardinalul de Bourbon! vociferau Robin Poussepain şi ceilalţi secretari de

avocaţi cocoţaţi pe o fereastră.

— Să înceapă îndată reprezentaţia! repetă mulţimea. Imediat! îndată! Sacul şi funia pentru artişti şi cardinal! Săracul Jupiter, năuc, speriat, galben sub roşeaţa sa, lăsă să-i cadă din mână fulgerul, apoi îşi luă coiful în mână, salutând şi tremurând, bâlbâindu-se:

— Eminenţa sa... ambasadorii... Doamna Margareta de Flandra... Nu mai ştia ce să spună. În realitate lui îi era teamă să nu fie spânzurat.

Spânzurat de popor pentru că aştepta, spânzurat de către cardinal pentru că nu a aşteptat, şi nu vedea în amândouă părţile decât un abis, adică o spânzurătoare.

Din fericire, cineva veni să-l scoată din încurcătură şi să-şi asume răspunderea.

Un individ ce stătea dincoace de balustradă în spaţiul lăsat liber în jurul mesei de marmură şi pe care nimeni nu-l observase încă, atât de adăpostită era slaba şi înalta lui persoană de orice rază vizuală, de către diametrul stâlpului de care era rezemat, suprem, mare, slab, palid, blond, tânăr încă, cu toate că zbârcit la frunte şi pe obraji, cu nişte ochi strălucitori şi o gură surâzătoare, îmbrăcat într-o manta neagră roasă şi lustruită de veche ce era, se apropie de masa de marmură şi făcu un semn sărmanului artist Dar celălalt, zăpăcit, nu vedea nimic.

Noul venit făcu un pas mai mult.

— Jupiter! zise el, scumpul meu Jupiter!

Celălalt nu-l auzea de loc.

În sfârşit, marele blond scos din fire, îi strigă

aproape în faţă:

— Michel Giborne!

— Cine mă cheamă? zise Jupiter, ca deşteptat repede din somn.

— Eu, răspunse personajul îmbrăcat în negru.

— Ah! zise Jupiter.

— Începeţi îndată, reluă celălalt. Satisfaceţi poporul. Eu mă însărcinez să împac pe domnul judecător, care la rândul său va împăca pe domnul cardinal.

Jupiter răsuflă uşurat.

— Domnilor burghezi, strigă el din toată puterea plămânilor să-i mulţimii ce continua să huiduiască, avem să începem îndată.

— *Evoe, Jupiter! Plaudite, civis!*[9] strigară şcolarii.

— Bravo! Nemaipomenit! strigă poporul.

Urmară nişte aplauze asurzitoare, şi Jupiter intră sub tapiţeria sa, pe când sala tremura încă de aclamaţiuni.

În timpul aceasta, personajul necunoscut se întorsese cu modestie în umbra stâlpului său, şi ar fi rămas acolo, fără îndoială nevăzut şi mut ca şi mai înainte, dacă nu ar fi fost tras de două femei, care, aşezate în primul rând al spectatorilor, observară convorbirea sa cu Michel Giborne-Jupiter.

— Maestre, zise una dintre ele, făcându-i semn să se apropie.

— Ia taci, scumpa mea Liénarde, zise vecina

9 Hei, Jupiter! Aplaudaţi, cetăţeni! (lat)

sa, tânără, gingaşă, şi foarte îndrăzneaţă fiind gătită. Aceasta nu este un secretar de avocat, ci un laic, nu trebuie să-i zici maestre ci domnule.

— Domnule, zise Liénarde.

Necunoscutul se apropie de balustradă.

— Ce doriţi, domnişoarelor? întrebă el numaidecât.

— Oh! Nimic, zise Liénarde cu totul încurcată; vecina mea Gisquette la Geucienne vrea să vă vorbească.

— Nu, reluă Gisquette roşind; Liénarde v-a spus maestre, iar eu i-am spus că se zice domnule.

Cele două fete tinere stăteau cu ochii plecaţi. Celălalt, care nu dorea altceva mai bine decât să lege o conversaţie, le privea surâzând.

— Aşadar, nu aveţi să-mi spuneţi nimic, domnişoarelor?

— Oh! absolut nimic, răspunse Gisquette.

— Nimic, zise Liénarde.

Voinicul tânăr blond făcu un pas spre a se retrage, dar cele două curioase nu aveau gust să le lase să scape prada.

— Domnule, zise vioi Gisquette cu repeziciunea unui stăvilar care se deschide sau a unei femei care ia o hotărâre, dumneavoastră îl cunoaşteţi deci pe soldatul acela, care are să joace rolul Fecioarei în piesă?

— Vreţi să spuneţi rolul lui Jupiter? reluă necunoscutul.

— Ei, da, zise Liénarde, ce proastă este! Cunoaşteţi aşadar pe Jupiter?

— Pe Michel Giborne? răspunse necunoscutul; da, doamnă.

— Frumoasă barbă are, zise Liénarde.

— Are să fie frumos ceea ce au să joace? întrebă timid Gisquette.

— Foarte frumos, domnişoară, răspunse necunoscutul fără cea mai mică ezitare.

— Ce au să joace? zise Liénarde.

— Buna judecată a Doamnei Fecioare, piesă morală, domnişoară.

— Ah! Aceasta este altceva, reluă Liénarde.

O scurtă tăcerea urmă, iar necunoscutul o rupse.

— Este o piesă nouă de tot şi care nu s-a mai reprezentat

— Aşadar nu este tot aceea, zise Gisquette, care s-a dat acum doi ani, în ziua intrării domnului trimis al Papei şi în care erau trei fete frumoase care întrupau…

— Nişte sirene, zise Liénarde.

— Şi toate în pielea goală, adăugă tânărul.

Liénarde lăsă ochii în pământ ruşinată iar Gisquette o privi şi făcu tot aşa. El urmă zâmbind:

— Era un lucru frumos de văzut, dar astăzi se dă o piesă morală făcută special pentru domnişoara de Flandra.

— Se vor cânta cântece ciobăneşti? întrebă Gisquette.

— Ei, zise necunoscutul, cântece dintr-o piesă biblică! Nu trebuie confundate genurile. Dacă ar fi vorba despre o farsă satirică, aş înţelege.

— Păcat, reluă Gisquette. În ziua aceea se aflau la fântâna lui Ponceau bărbaţi şi femei sălbatice care se luptau, şi care făceau mai multe pauze cântând mici cuplete şi cântece ciobăneşti.

— Ceea ce convine pentru un trimis al Papei, zise destul de aspru necunoscutul, nu convine pentru o prinţesă.

— Şi lângă ei, reluă Liénarde, mai multe instrumente cântau nişte melodii frumoase.

— Şi pentru a răcori pe trecători, continuă Gisquette, fântâna arunca prin trei guri, vin, lapte şi hypocras[10], pe care îl bea cine voia.

— Şi puţin mai jos de Ponceau, urmă Liénarde, la Trinité, se arăta o scenă alegorică întrupată din personaje care nu vorbeau.

— Îmi aduc bine aminte! exclamă Gisquette: Christos răstignit şi cei doi tâlhari la stânga şi la dreapta.

Aici, tinerele cumetre, încălzindu-se la amintirea intrării domnului trimis al Papei, începură să vorbească amândouă deodată.

— Şi mai înainte, la poarta Pointres, se aflau alte persoane foarte frumos îmbrăcate.

— Şi la fântâna Saint-Innocent era vânătorul acela, care urmărea o căprioară în zgomotul a o mulţime de câini şi de romuri de vânătoare!

— Şi la abatorul Parisului, schelele acelea care figurau închisoarea din Dieppe!

— Şi când trimisul Papei trecu, tu ştii, Gisquette, se dădu asaltul, şi tuturor englezilor li

---

10 Băutură franţuzească tradiţională, din vin îndulcit şi aromatizat.

se tăiară capetele.

— Şi în faţa porţii du Châtelet se aflau foarte multe personaje.

— Şi pe podul Change, care era complet decorat!

— Şi când trimisul Papei trecu, se dădură drumul de pe pod la mai mult de două sute de duzini de tot felul de păsări; era foarte frumos, Liénarde.

— Va fi mai frumos astăzi, reluă în sfârşit interlocutorul, care părea că le ascultă cu nerăbdare.

— Ne spuneţi că piesa aceasta va fi frumoasă, zise Gisquette.

— Desigur, răspunse el; apoi adăugă cu o oarecare îngâmfare: Domnişoarelor, autorul piesei sunt eu.

— Adevărat? întrebară tinerele fete uimite.

— Adevărat! răspunse poetul îngâmfându-se puţin, adică suntem doi: Jehan Marchand, care a tăiat scândurile şi a ridicat schelele teatrului şi a făcut toţi pereţii din lemn, şi eu, care am făcut piesa. Eu mă numesc Pierre Gringoire.

Autorul Cidului nu ar fi spus cu mai multă mândrie: Pierre Corneille.

Cititorii noştri au putut observa că se scursese un oarecare timp din momentul când Jupiter se întorsese sub tapiţerie până în momentul când autorul piesei a fost obiectul admiraţiei naive a Gisquettei şi Liénardei. Lucru remarcabil, toată mulţimea aceea, care cu câteva minute înainte era aşa de turbulentă, aştepta

acum cu blândeţe, încrezându-se în cele spuse de artist; ceea ce probează adevărul acesta etern şi încercat din vechime până în teatrele noastre, că cel mai bun mijloc de a-l face pe public să aştepte cu răbdare, este să-i afirmi că are să înceapă îndată reprezentaţia.

Cu toate acestea şcolarul Joannès nu dormea.

— Hei! strigă el deodată în mijlocul liniştitei aşteptări care urmase furtunii, Jupiter, doamnă Fecioară, scamatori ai dracului! Vă bateţi joc? Piesa! Piesa! începeţi sau începem noi!

Nu trebui mai mult.

O muzică de instrumente se auzi în interiorul teatrului; perdeaua se ridică şi patru personaje împestriţate şi fardate ieşiră, suiră scara teatrului şi când ajunseră pe platforma superioară, se aşezară la rând în faţa publicului, pe care îl salutară adânc; atunci simfonia încetă. Începea piesa.

Cele patru personaje, după ce fură îndelung răsplătite pentru reverenţele lor prin aplauze, începură, în mijlocul unei tăceri religioase, un prolog, de care-l vom scuti bucuroşi pe cititor. De altfel, la fel ca şi în zilele noastre, publicul se ocupa mai mult de costumele purtate de artişti, decât de rolul pe care îl spuneau; şi într-adevăr că aveau dreptate. Artiştii erau îmbrăcaţi toţi patru în robe, jumătate galbene, jumătate albe, care nu se deosebeau între ele decât prin natura stofei; prima era de brocart cusut în fir de aur şi argint, a doua de mătase, a treia de lână, şi a patra de pânză. Primul dintre personaje purta în mâna

dreaptă o spadă, al doilea două chei de aur, al treilea o balanţă, şi al patrulea o sapă; şi pentru a veni în ajutorul inteligenţei leneşe care nu ar fi văzut bine prin transcendenţa acestor atribute, se putea citi cu litere mari negre brodate, la poalele robei de brocart: Eu mă numesc Nobleţea; pe poalele robei de mătase: Eu mă numesc Clerul; pe poalele robei de lână: Eu mă numesc Negustoria, iar pe poalele robei de pânză: Eu mă numesc Arătura. Sexul celor două alegorii bărbăteşti era clar indicat oricărui spectator cu judecată prin robele lor mai puţin largi şi prin cramignola[11] pe care o purtau pe cap, pe când cele două alegorii femeieşti, îmbrăcate cu robe mai lungi, purtau pe cap o căciuliţă.

Ar trebui de asemenea foarte multă rea credinţă pentru a nu înţelege, din poezia prologului, că Arătura era căsătorită cu Negustoria şi Clerul cu Nobilimea, şi că cele două fericite perechi posedau în comun un chipeş fiu de aur, pe care pretindeau că nu-l vor da decât celei mai frumoase fete. Cutreierau lumea căutând frumuseţea aceea, şi după ce înlăturaseră rând pe rând pe regina de Golconda, pe prinţesa de Trébisonda, pe fiica marelui Han al Tătarilor etc… Arătura, Clerul, Nobilimea şi Negustoria veniseră să se odihnească la masa de marmură a Palatului de Justiţie, debitând în faţa cinstitului auditoriu tot atâtea sentinţe şi maxime, câte se puteau spune atunci la Facultatea de Arte la examene, sofisme, hotărâri, figuri şi acte, de unde maeştrii îşi luau

11 tocă.

diplomele de licenţă.

Totul era într-adevăr foarte frumos.

În acest timp, în mulţimea aceea asupra căreia cele patru alegorii vărsau întruna valuri de metafore, nu era nicio ureche mai atentă, nicio inimă care să bată mai tare, nicio privire mai zăpăcită, niciun gâtlej mai întins, decât privirea, urechea, gâtul şi inima autorului, poetului, bravul Pierre Gringoire, care nu îşi putuse stăpâni, cu câteva momente mai înainte, bucuria de a-şi spune numele celor două frumoase domnişoare. El se întoarse la câţiva paşi de ele, în spatele stâlpului său, şi de acolo asculta, privea, gusta. Binevoitoarele aplauze care prinseră începutul prologului său îi răsunau încă în inimă, şi el era cu totul absorbit în felul acesta de contemplarea extatică cu care un autor vede ideile sale ieşind una câte una din gura actorului, în tăcerea unui numeros auditoriu.

Ne pare rău că o spunem, dar acest prim extaz fii repede tulburat Gringoire abia îşi apropiase buzele de cupa aceea îmbătătoare de bucurie şi triumf, şi o picătură de amărăciune veni să se amestece în ea.

Un cerşetor zdrenţuros care nu putea cerşi, pierdut cum era în mijlocul mulţimii, şi care desigur nu găsise destui bani în buzunarele vecinilor săi, se gândise să se suie undeva mai sus pentru a ieşi în evidenţă, şi pentru a atrage privirea şi pomana. El se ridică deci în timpul primelor versuri ale prologului, cu ajutorul stâlpilor estradei rezervate, până la ciubucul care

mărginea balustrada la partea sa inferioară, şi se aşezase acolo încât să atragă atenţia şi mila mulţimii prin zdrenţele sale şi printr-o rană oribilă, pe care o acoperea braţul său drept De astfel, nu spunea niciun cuvânt Tăcerea pe care o păstra lăsa să se perinde prologul fără greutate, şi nicio dezordine însemnată nu s-ar fi întâmplat dacă nenorocirea nu ar fi făcut ca şcolarul Joannès să-l observe.

— Hei! Amice, nu ţi-a mai plăcut cu rana la picior şi te-ai gândit să ţi-o muţi la braţ?

Pe când vorbea astfel, el aruncă cu o îndemânare de maimuţă o monedă, în pălăria unsuroasă pe care cerşetorul o întindea cu braţul său bolnav.

Cerşetorul primi fără să zică nimic pomana sau batjocora, şi continuă cu un accent plângător:

— Aveţi milă!

Episodul acesta distră foarte mult auditoriul. Robin Poussepain şi toţi secretarii în cap, aplaudau cu veselie la acel duo ciudat pe care îl improvizase, în mijlocului prologului, şcolarul cu vocea sa ascuţită şi cerşetorul cu neschimbata sa psalmodiere.

Gringoire era foarte nemulţumit. Venindu-şi în fire din prima sa uimire, el se silea să strige celor patru personaje în scenă:

— Continuaţi! La dracu’! Continuaţi!

Fără să se înjosească de a arunca cel puţin o privire de dispreţ celor două persoane care au întrerupt piesa, în momentul acela el se simţi tras de poalele surtucului; se întoarse, nu fără

oarecare supărare şi cu destulă greutate putu să zâmbească. Cu toate acestea trebuia să o facă. Era braţul frumos al Gisquettei la Geucienne, care, strecurat prin balustradă, cerea în modul acesta atenţia sa.

— Domnule, zise tânăra fată, au să continue?

— Desigur, răspunse Gringoire, destul de jignit de această întrebare.

— În acest caz, domnule, reluă ea, aţi avea gentileţea să-mi explicaţi…

— Ceea ce ei au să spună? întrerupse Gringoire; ei bine, ascultaţi!

— Nu, zise Gisquette, ceea ce au spus până acum.

Gringoire sări ca un om căruia i-ai atins o rană vie.

— Fată proastă şi mărginită! zise printre dinţi autorul; şi în acel moment îşi pierdu orice părere bună despre Gisquette.

În acest timp actorii îi ascultaseră cererea, şi publicul, văzând că se reluase piesa, asculta în linişte, nu fără a pierde o mulţime de frumoase scene de legătură între cele două acte ale piesei, aşa de brusc întreruptă. Gringoire reflecta cu amărăciune asupra celor întâmplate. Cu toate acestea, liniştea se restabilise încetul cu încetul, şcolarul tăcea, cerşetorul îşi număra cele câteva monede din pălăria sa şi piesa îi interesa iarăşi pe toţi.

Era într-adevăr un spectacol foarte frumos şi care s-ar putea întrebuinţa foarte bine şi astăzi cu mici schimbări. Expunerea era puţin cam lungă şi

neinteresantă, adică simplă şi îndeplinind toate regulile, iar Gringoire, în nevinovatul sanctuar al focului său interior, îi admira claritatea. După cum vă închipuiţi, desigur, cele patru personaje alegorice erau puţin obosite după ce străbătuseră cele trei părţi ale lumii fără a fi putut să scape de fiul lor de aur. De aceea elogiul poetului era minunat, cu o mie de aluzii delicate la tânărul logodnic al Margaretei de Flandra, retras atunci la Amboise[12], şi nebănuind că Arătura, Clerul, Nobleţea şi Negustoria ocoliseră pământul pentru el.

Aşa-zisul fiu era frumos, tânăr, voinic şi mai cu seamă (măreaţa origine a virtuţilor regale!) era fiul leului Franţei. Eu declar această metaforă admirabilă şi că istoria naturală a teatrului, într-o zi de alegorie şi de epitalam[13] regal, nu se va speria deloc de un fiu mai mare al regelui Franţei, fiu al unui leu. Tocmai aceste rare amestecuri dovedesc entuziasmul. Cu toate acestea, pentru a da cuvântul şi criticii, poetul ar fi putut să descrie această idee frumoasă în cel mult două sute de versuri. Este adevărat însă că piesa trebuia să ţină de la amiază până pe la ceasurile patru, după ordonanţa domnului intendent general şi că trebuia spus ceva în acest răstimp. De altfel, lumea asculta cu răbdare.

Deodată, în mijlocul celei mai frumoase certuri dintre doamna Nobleţe şi doamna

---

12 Localitate în departamentul L'Indre-et-Loire. În orig. tipărit era o eroare (Ambroise)

13 Epitalam – cântec compus în cinstea mirilor.

Negustorie, chiar în momentul în care jupân Arătură pronunţa versul acesta uimitor: „Nu se văzu în pădure fiară mai triumfătoare!”, uşa estradei, care până atunci rămăsese închisă, se deschise şi vocea răsunătoare a uşierului anunţă brusc:

— Eminenţa Sa, monseniorul cardinal de Bourbon.

III
DOMNUL CARDINAL

Zgomotul tuturor pocnitorilor de la Saint-Jean, descărcarea a douăzeci de puşti, detunarea acelei vestite serpentine din tumul de Billy, care, pe timpul asediului Parisului, duminică 29 septembrie 1465, când au murit şapte Burguignoni, explozia întregii muniţii pentru tunuri înmagazinată la poarta du Temple, i-ar fi spart mai puţin timpanele sărmanului Gringoire, în momentul acela solemn şi dramatic, decât acele puţine cuvinte ieşite din gura uşierului: Eminenţa Sa, monseniorul cardinal de Bourbon.

Nu pentru că Pierre Gringoire s-ar fi temut de domnul cardinal de Bourbon, sau fiindcă l-ar fi dispreţuit El nu avea nici slăbiciunea aceasta, dar nici atâta îndrăzneală. Gringoire era unul din spiritele acelea înalte şi hotărâte, moderate şi liniştite, care ştiu să ţină linia de mijloc a orice, *stare in diminio rerum*[14], şi sunt pline de raţiune şi de filosofie liberală. Rasă preţioasă şi niciodată întreruptă de filosofi, cărora înţelepciunea, ca o altă Ariană, se pare că le-a dat un ghem de aţă, pe care ei se duc depănându-l de la începutul lumii prin labirintul lucrurilor omeneşti, îi regăseşti în toate vremurile, totdeauna aceiaşi, adică totdeauna adaptaţi la toate vremurile. Şi fără a-l socoti pe Pierre Gringoire al nostru, care i-ar reprezenta în secolul al XV-lea, dacă noi am reuşi să-i dăm însemnătatea binemeritată, că spiritul lor

---

14 A sta într-o poziţie de mijloc, (lat)

este acela care influenţa pe tatăl lui du Breul, când el scria în secolul al XVI-lea cuvintele acestea atât de naive şi de sublime: „Eu sunt parizian din naştere la vorbă, deoarece *parrbisia* pe greceşte înseamnă libertatea de a vorbi, pe care eu am întrebuinţat-o chiar faţă de domnii cardinali, unchiul şi tatăl monseniorului prinţ de Conty, întotdeauna cu respect faţă de mărimea lor şi fără să ofensez pe nimeni din suita lor, care era numeroasă”.

Nu era deci nici ură contra cardinalului, nici dispreţ faţă de prezenţa sa, în impresia neplăcută pe care ea o făcu lui Pierre Gringoire. Totuşi, poetul nostru avea foarte mult bun simţ şi o păcătoasă de manta prea roasă, pentru a nu da nicio importanţă deosebită faptului că mai multe aluzii ale prologului său şi îndeosebi glorificarea fiului mai mare al regelui, leul Franţei, aveau să fie auzite de o ureche eminentă. Dar în natura nobilă a poetului nu domină interesul. Eu presupun că dacă entitatea unui poet ar fi notată cu zece, cu siguranţă că un chimist analizând-o şi *farmacopolizând-o*, cum zice Rabelais, ar găsi-o compusă dintr-o parte de interes şi din nouă părţi de amor propriu. Ori, în momentul în care uşa se deschisese pentru cardinal, cele nouă părţi ale entităţii lui Gringoire, umflate şi mărite de suflul admiraţiei populare, erau într-o stare de creştere uimitoare, sub care dispărea şi înăbuşea acea mică parte de interes, care am specificat mai sus că ar exista în sufletele poeţilor; ingredient preţios, de altfel, greutate a realităţii şi umanităţii

fără de care ei nu ar atinge pământul. Gringoire se bucura de a simţi, de a pipăi şi de a vedea o adunare întreagă de ticăloşi, este adevărat, dar ce are a face! uimită şi împietrită în faţa nemăsuratelor triade care apăreau din epitalamul său. Eu afirm că împărtăşea mulţumirea generală şi, contrariu lui La Fontaine, care la reprezentarea comediei sale *Florentin*, întreba: „Cine este dobitocul care a scris mizeria asta?”, Gringoire ar fi întrebat bucuros pe vecinul său: De cine este această capodoperă? Puteţi judeca acum ce efect produsese brusca şi nepotrivita sosire a cardinalului asupra sa.

Se întâmplă tocmai lucrul de care se temea Gringoire cel mai tare. Intrarea Eminenţei sale puse în mişcare auditoriul. Toate capetele se întoarseră spre estradă. Nu se mai auzea nimic.

— Cardinalul! Cardinalul! repetară toate gurile. Nenorocitul prolog se întrerupsese pentru a doua oară.

Cardinalul se opri un moment în pragul estradei. Pe când el plimba o privire destul de indiferentă asupra auditorului, zgomotul crescu în intensitate. Fiecare voia să-l vadă, şi era o întrecere de ridicare a capetelor peste umerii vecinului pentru a vedea mai bine.

Cardinalul era într-adevăr un personaj înalt, şi a cărui vedere făcea cât orice comedie. Charles, cardinal de Bourbon, arhiepiscop şi conte de Lyon, primar al galilor, era în acelaşi timp înrudit cu Ludovic al XI-lea prin fratele său Pierre, senior de Beaujeu, ce se însurase cu fata cea mare a regelui

şi înrudit şi cu Charles le Teméraire prin mama sa, Agnes de Bourgogne. Ori trăsătura dominantă, caracteristică şi distinctivă a primarului galilor, era spiritul de curtezan şi supunerea faţă de putere. Vă puteţi închipui încurcăturile nenumărate pe care i le adusese această îndoită rudenie, şi toate primejdiile trecătoare printre care barca sa spirituală trebuia să plutească în zigzag, pentru a nu sfărâma nici pe Ludovic, nici pe Charles, acea Charybde şi acea Scylla care mâncase capul ducelui de Nemours şi pe al intendentului general de Saint-Pol. Mulţumită cerului, el se strecurase destul de bine şi ajunse la Roma fără probleme. Cu toate că se afla în port, nu-şi aducea aminte niciodată fără nelinişte de diferitele şansele ale vieţii sale politice, atât de mult studiată. De aceea el avea obiceiul să spună că anul 1476 fusese pentru el negru şi alb; înţelegând prin aceasta că el pierduse în acest an pe mama sa, ducesa de Bourbonnais şi pe vărul său ducele de Bourgogne, şi că un doliu compensase pe celălalt.

De altfel, era un om bun. Ducea o viaţă veselă de cardinal, se înveselea bucuros cu un vin regal de Chaillot, nu ura pe Richard la Cannoise şi pe Thomasse la Saillarde, făcea pomană mai degrabă fetelor frumoase decât femeilor bătrâne şi pentru aceste motive era foarte plăcut de poporul de jos din Paris. El nu mergea decât înconjurat de o mică curte de abaţi nobili şi de episcopi, galanţi, îndrăzneţi şi făcând chef la nevoie; şi de foarte multe ori cinstiţii credincioşi de la Saint-Germain

d'Auxerre, trecând seara pe sub ferestrele luminate ale locuinţei lui, fuseseră scandalizaţi că auziseră aceleaşi voci care le cântase vecernia ziua, psalmodiind în zgomotul paharelor proverbul bahic al lui Benoît al XII-lea, papa acela care adăugase o a treia coroană mitrei papale: „*Bibamus papaliter*”[15].

Fără îndoială că popularitatea aceasta, câştigată atât de drept, îl scuti, la intrarea sa, de vreo primire rea din partea cetei aceleia, aşa de nemulţumită cu câtva timp în urmă, şi foarte puţin dispusă să respecte un cardinal chiar şi-n ziua când acesta ar fi devenit papă.

Dar parizienii nu sunt răzbunători; şi apoi obţinerea începerii piesei prin autoritatea lor era un triumf suficient. De altfel, domnul cardinal de Bourbon, era un bărbat frumos, purta o robă roşie foarte frumoasă; aceasta înseamnă că avea de partea sa femeile şi prin urmare mai mult de jumătate din auditoriu; bineînţeles, ar fi fost de prost gust să huiduieşti un cardinal pentru că el a făcut să fie aşteptat la spectacol, când este un bărbat frumos şi îşi poartă bine roba sa roşie.

Intră, salută asistenţa cu surâsul acela ereditar al celor mari faţă de mulţime şi se îndreptă încet spre fotoliul său de catifea roşie, având aerul că se gândeşte la cu totul altceva. Cortegiul său, ceea ce noi astăzi numim stat major, de episcopi şi de abaţi, intrară în urma sa pe estradă, ceea ce mări zgomotul şi agitaţia la parter.

---

15 Să bem la fel ca papa. (lat)

Toţi căutau să şi-i arate, să-i numească, să-şi arate cunoştinţele ce le aveau; unul îl arăta pe domnul episcop de Marsilia, Alandet, dacă îmi aduc bine aminte; altul îl arăta pe principalul abate de la Saint-Dénis; altul pe Robert de Lespinasse, abatele de la Saint-Germain-des-Prés, fratele desfrânat al unei amante a lui Ludovic al XI-lea; şi totul era făcut cu foarte multe greşeli. Cât priveşte pe şcolari, ei înjurau. Aceasta era ziua lor, sărbătoarea nebunilor, saturnala lor, orgia anuală a micilor magistraţi şi şcolari. Nicio faptă ruşinoasă nu exista care să nu aibă drept în acea zi şi niciun lucru nu era considerat sfânt. Şi apoi se aflau nişte cumetre nebune în mulţime ca: Simone Quatre-livre, Agnes la Gadine, şi Robine Piedebou.

Nu aveai dreptul cel puţin să-ţi baţi joc de numele lui Dumnezeu, într-o zi aşa de frumoasă, în faţa feţelor bisericeşti şi a fetelor de la petrecere? De aceea nu pierdeau ocazia şi în mijlocul zgomotului era o muzică infernală de blesteme şi de enormităţi, produsă de toate acele limbi slobozite, limbi de copişti şi de şcolari, stăpânite în restul anului de frica fierului înroşit al sfântului Ludovic. Sărmane sfinte Ludovic, cât de puţin le păsa de tine şi de palatul tău de justiţie. Fiecare dintre nou sosiţii de pe stradă luase în primire câte un anteriu negru, cenuşiu, alb sau violet. Cât priveşte pe Joannès Frollo de Molendino, în calitatea sa de frate al unui arhidiacon, el luase în primire roba cea roşie pe care o ataca cu îndrăzneală şi căuta să-i spargă urechile, uitându-

se obraznic la cardinal. *Cappa repleta mero*![16]

Toate amănuntele acestea pe care noi le reproducem aici pentru edificarea cititorului, erau atât de mult înăbuşite de zgomotul general, încât ele se pierdeau până să ajungă la estrada rezervată. De altfel, cardinalul s-ar fi emoţionat prea puţin pentru ele, atât de obişnuite erau libertăţile în ziua aceea. Faţa lui preocupată trăda că are o cu totul altă grijă, şi anume ambasada Flandrei.

Nu pentru că el era un mare politician şi că încerca să tragă foloase din urmările posibile ale căsătoriei verişoarei sale Margareta de Bourgogne cu vărul său Charles; nici nu se gândea cât va ţine buna înţelegere cârpăcită cu ipsos dintre ducele de Austria şi regele Franţei, sau cum va primi regele Angliei umilirea fiicei sale, căci acesta îl neliniştea prea puţin, şi sărbătorea în fiecare seară cu vin regal de Chaillol. Prea onorata ambasadă a domnului duce de Austria nu aducea cardinalului niciuna dintre grijile acestea, dar ea îl indispunea într-o altă privinţă. Era puţin cam aspru, noi am spus câteva despre asta la începutul capitolului, şi nu-i convenea de a fi silit să primească bine, el Charles de Bourbon, pe un ştiu care burghezi; el cardinal, pe nişte consilieri municipali: el francez, vesel comesean, pe nişte flamanzi băutori de bere; şi încă în public. Aceasta era desigur una dintre cele mai plictisitoare prefăcătorii pe care el a făcut-o vreodată pentru plăcerea regelui.

---

16 Glugă plină cu vin. (lat.)

Se întoarse deci spre uşă cu cea mai mare graţie din lume (atât de mult se studia), când uşierul anunţă cu o voce sonoră:

— Domnii trimişi ai domnului duce de Austria.

Este inutil de a spune că întreaga sală făcu tot aşa.

Atunci sosiră, doi câte doi, cu o seriozitate care făcea contrast în mijlocul zglobiului cortegiu ecleziastic al lui Charles de Bourbon, cei patruzeci şi opt de ambasadori ai lui Maximilian de Austria, având în cap pe prea cucernicul părinte, Jehan, abatele de Saint-Bertin, cancelar al ordinului Lâna de aur şi pe Jacques de Goy, marele judecător la Gand. Se făcu în adunare mare tăcere, însoţită de râsete înăbuşite, pentru a asculta numele urâte şi toate calificativele burgheze pe care fiecare dintre personajele acelea le transmitea uşierului, iar acesta spunea apoi numele şi calităţile talmeş balmeş şi total aiurea mulţimii. Era Loys Roezol, consilier municipal al oraşului Louvain; Clays d'Etuelde, consilier municipal de la Bruxelles; Paul de Boeust, domn de Voirmizelle, preşedinte de Flandra; Jehan Coleghens primar al oraşului Anvers; George de la Moere, prim consilier municipal al oraşului Gand; Gheldolf van der Hage consilier municipal al oraşului Gand; domnul de Bierbecque, şi Jehan Pimock, şi Jehan Dymaerzelle etc... etc...; judecători, consilieri municipali, primari, toţi ţepeni, afectaţi, greoi, împodobiţi în catifea şi damasc, purtând pe cap căciuli din catifea neagră cu ciucuri din fir de aur de Cipru; bune căpăţâni flamande, la urma urmei, figuri

demne şi severe, din familia acelora pe care Rembrandt le face să iasă în evidenţă aşa de puternic şi aşa de serios pe fondul negru al tabloului său Ronde de Nuit; personaje care purtau cu toate scris pe frunte că Maximilian de Austria avusese dreptate să se încreadă pe deplin, cum zicea manifestul său, în simţul lor, în bărbăţia, experienţa şi loialitatea lor.

Cu toate acestea, era o excepţie: o figură fină, inteligentă, şireată, un fel de mutră de maimuţă şi de diplomat în acelaşi timp, în faţa căruia cardinalul făcu trei paşi şi o reverenţă, şi care nu se chema cu toate acestea decât Guillaume Rym, consilier şi pensionar al oraşului Gand.

Puţine persoane ştiau atunci cine este acest Guillaume Rym. Geniu rar care, pe o vreme de revoluţie, ar fi apărut cu strălucire deasupra evenimentelor, dar care în secolul XV era nevoit să se ocupe de intrigi şi să trăiască în şanţuri, cum zice ducele de Saint-Simon. De altfel, el era apreciat de primul săpător al Europei. El uneltea în mod familiar cu Ludovic al XI-lea, şi dădea deseori o mână de ajutor la îndeletnicirile secrete ale regelui. Toate aceste lucruri erau ignorate de mulţimea aceea, pe care o uimea politeţea cardinalului faţă de figura aceea slabă a judecătorului flamand.

IV

JACQUES COPPENOLE

Pe când pensionarul din Gand şi Eminenţa Sa schimbau o reverenţă foarte adâncă şi câteva cuvinte şoptite, un bărbat înalt, cu o faţă largă, cu nişte umeri puternici, se prezentă pentru a intra în acelaşi timp cu Guillaume Rym; ai fi zis că e un câine în urma unei vulpi. Pălăria sa de pânză şi haina sa de piele făceau o pată în mijlocul catifelelor şi al mătăsurilor care îl înconjurau. Presupunând că era vreun rândaş ce greşise drumul, uşierul îl opri.

— Hei, amice! Nu se poate intra.

Omul cu haina de piele îl dădu la o parte cu umărul.

— Ce are cu mine păcătosul ăsta? zise el cu o voce răsunătoare care făcu ca întreaga sală să fie atentă la dialogul acela ciudat Tu nu vezi că şi eu fac parte din ambasadă?

— Cum vă numiţi? întrebă uşierul.

— Jacques Coppenole.

— Funcţia dumneavoastră?

— Ciorăpar, proprietarul firmei „La trei lănţişoare”, din Gand.

Uşierul stătu la îndoială. Să anunţi primari şi consilieri municipali, trece, dar un ciorăpar, prea era de tot Cardinalul era pe spini. Tot poporul asculta şi privea. Erau două zile de când Eminenţa Sa se forţa să-i cureţe pe urşii aceia flamanzi

pentru a-i face ceva mai prezentabili în public. În timpul acesta, Guillaume Rym, cu zâmbetul lui fin, se apropie de uşier, şi-i spuse încetişor:

— Anunţă-l pe Jacques Coppenole, secretar al consiliului municipal din Gand.

— Uşier, reluă cardinalul cu voce tare, anunţă-l pe Jacques Coppenole, secretar al consiliului municipal al ilustrului oraş Gand.

Aceasta fu o greşeală. Guillaume Rym singur ar fi înlăturat dificultatea, dar Coppenole îl auzise pe cardinal.

— Nu! exclamă el cu o voce tremurătoare. Jacques Coppenole, ciorăpar, înţelegi, uşier? Nimic mai mult, nimic mai puţin. Ei, ciorăpar, este destul de frumos. Domnul arhiduce de multe ori şi-a căutat mănuşile la mine în ciorăpărie.

Râsetele şi aplauzele izbucniră. O glumă este îndată înţeleasă la Paris, şi prin urmare totdeauna aplaudată.

Să adăugăm că Coppenole era din popor, de aceea înţelegerea dintre el şi mulţime se făcuse repede, electric. Semeţul scandal al ciorăparului flamand uimi pe cei de la curte, şi zgândări în inimile plebei nu ştiu ce sentiment de demnitate încă vag şi nelămurit în secolul al XV-lea. Era un egal al lor ciorăparul acela care-l înfruntase pe domnul cardinal! Reflexie foarte dulce pentru acei nefericiţi care erau obişnuiţi cu respectul şi supunerea faţă de valeţii sergenţilor judecătorului parohiei Sainte-Geneviève, purtătorul trenei cardinalului.

Coppenole salută cu mândrie pe Eminenţa Sa,

care întoarse salutul atotputernicului burghez temut de Ludovic al XI-lea. Apoi, pe când Guillaume Rym, om înţelept şi batjocoritor, cum zicea Filip de Confines, îi urmărea pe amândoi cu un zâmbet de ironie şi de superioritate, ei îşi ocupară fiecare locul, cardinalul cu totul uimit şi îngrijorat, Coppenole, liniştit şi mândru gândindu-se desigur că la urma urmei titlul său de ciorăpar făcea cât şi un altul şi că Maria de Bourgogne, mama Margaretei aceleia pe care Coppenole o mărita astăzi, s-ar fi temut mai puţin de el dacă ar fi fost cardinal şi nu ciorăpar, căci un cardinal nu ar fi întărâtat locuitorii din Gand contra favoriţilor fiicei lui Charles le Teméraire, şi un cardinal nu s-ar fi îndârjit cu un cuvânt faţă de lacrimile şi rugăciunile sale, când domnişoara de Flandra veni să roage poporul său pentru ei până la picioarele eşafodului lor; pe când ciorăparul nu făcuse altceva decât să-şi ridice cotul său de piele pentru a face să cadă cele două capete ale voastre, prea iluştrii seniori: Guy d'Hymbercourt, şi cancelar Guillaume Hugonet!

Totuşi, acest cardinal nu scăpase şi trebuia să bea până la fund cupa nefericirii de a se afla într-o tovărăşie aşa de rea.

Cititorul nu a uitat poate de cerşetorul obraznic, care venise să se agaţe, de la începutul prologului, de ciucurii estradei cardinalului. Sosirea iluştrilor oaspeţi nu-l făcu deloc să-i scape prada din mână, şi pe când prelaţii şi ambasadorii se înghesuiau, ca nişte adevărate scrumbii flamande, în straturile tribunei, el se aşezase

comod şi îşi încrucişase picioarele pe marginea de jos a unei coloane. Neobrăzarea era mare dar nimeni nu o observase în primul moment, atenţia fiind îndreptată aiurea. El, din partea-i, nu observa nimic în sală; îşi legăna capul cu o nepăsare de napolitan, repetând din când în când în zgomotul sălii, cu o obişnuinţă mecanică: „Aveţi milă!”. Cu siguranţă că era, din toată asistenţa, singurul care nu se deranjase să întoarcă capul la cearta dintre Coppenole şi uşier. Ori, întâmplarea a vrut ca ciorăparul din Când, pe care poporul îl simpatiza aşa de mult şi asupra căruia erau fixaţi toţi ochii, să vină să se aşeze tocmai în rândul întâi al estradei, deasupra cerşetorului; şi nu a fost mică mirarea de a-l vedea pe ambasadorul flamand, după ce-l privi pe nenorocitul cerşetor din faţa sa, că bate prieteneşte spatele acela acoperit de zdrenţe. Cerşetorul se întoarse, fu o surprindere, recunoaştere, şi înveselire a celor două feţe. Apoi, fără să-i pese câtuşi de puţin de spectatori, ciorăparul şi zdenţărosul începură să vorbească încet, ţinându-se de mână, pe când zdrenţele lui Clopin Trouillefou, înşirate pe pânza cusută cu fir a estradei, făceau efectul unei omizi pe o portocală.

Noutatea acestei scene aţâţă o aşa mişcare de nebunie şi de veselie în sală încât cardinalul nu întârzie să observe; el se aplecă puţin şi neputând, din locul în care era aşezat, decât să zărească prea puţin pălăria scârboasă a lui Trouillefou, îşi închipui destul de natural că cerşetorul cerea de pomană şi revoltat de îndrăzneală, exclamă:

— Domnule judecător al Palatului, aruncă-l pe păcătosul acela în râu!

— Domnule cardinal, zise Coppenole, fără să dea drumul mâinii lui Clopin, dar este unul dintre prietenii mei.

— Bravo! Bravo! strigă mulţimea.

Din momentul acela Coppenole avu la Paris, ca şi la Gand, o mare influenţă asupra poporului; căci oamenii de felul acesta o au, zice Filip de Comines, numai dacă sunt aşa de dezordonaţi.

Cardinalul îşi muşca buzele şi se aplecă spre vecinul său, abatele de la Saint-Geneviève, şi îi zise încet:

— Nostimi ambasadori ne mai trimite domnul arhiduce pentru a ne anunţa pe doamna Margareta!

— Eminenţa Voastră, răspunse abatele, îşi pierde în zadar politeţea cu nespălaţii ăştia de flamanzi. *Margaritas ante porcos*.[17]

— Spune mai bine, răspunse cardinalul cu un surâs: *Porcos ante Margaritam*.[18]

Toată mica curte în sutane se extaziase la jocul acesta de cuvinte. Cardinalul se simţi uşurat puţin; el îi plătise lui Coppenole, căci avusese şi el o glumă aplaudată.

Acum, cei dintre cititorii noştri care au puterea de a generaliza o imagine sau o idee, cum se spune în stilul de azi, să ne permită a-i întreba dacă ei îşi imaginează bine spectacolul pe care-l oferea, în momentul în care le-am oprit atenţia,

17 Mărgăritare în faţa porcilor.

18 Porci în faţa Margaretei, (lat)

vastul paralelogram al sălii celei mari a palatului. În mijlocul sălii, lipită de peretele de la apus, se afla o largă şi măreaţă estradă din brocart cusut în fir, în care intrară solemn, printr-o mică uşă ogivală, nişte personaje serioase anunţate de vocea ascuţită a unui uşier. Pe primele bănci stăteau nişte figuri respectabile, înfăşurate în hermină, în catifele şi postavuri stacojii. În jurul estradei care rămânea tăcută şi demnă, jos în faţă, pretutindeni, era mulţime şi zgomot. Mii de priviri ale poporului pe fiecare faţă a estradei, mii de şoapte despre fiecare nume. Desigur, spectacolul este curios, şi merită îndeajuns atenţia spectatorilor. Dar acolo, jos, la capăt de tot, ce este oare lângă scenă cu omul acela, cu mantaua neagră şi figura palidă? Vai! Scumpul meu cititor, acesta este Pierre Gringoire şi prologul său.

Noi l-am uitat. Iată că se întâmplase lucrul de care se temea.

Din momentul intrării cardinalului, Gringoire nu încetase de a se agita pentru scăparea prologului său. Poruncise mai întâi actorilor să continue şi să ridice vocea, apoi văzând că nimeni nu-i asculta, îi întrerupse; el nu încetă a bate din picior, a se zvârcoli, de a întreba pe Gisquette şi pe Liénarde, de a încuraja pe vecinii săi să asculte urmarea prologului, dar în zadar. Nimeni nu întorcea privirea de la cardinal, de la ambasadă, de la estradă, mic centru al cercului acela vast de raze vizuale. Trebuie să credem de asemenea, şi o spunem cu regret, că prologul acela începea să plictisească puţin auditoriul, în momentul când

Eminenţa Sa venise să facă o diversiune într-un mod aşa de îngrozitor. La urma urmei pe estradă şi pe masa de marmură era acelaşi spectacol, conflictul dintre Arătură şi Cler, dintre Nobleţe şi Negustorie. Şi foarte multă lume dorea să vadă totul viu, respirând, mişcându-se, lovindu-se cu coatele, în carne şi oase, în ambasada aceea flamandă, în curtea episcopală, sub roba cardinalului, sub haina lui Coppenole, decât fardaţi, împopoţonaţi, vorbind în versuri, şi pentru a ne exprima aşa, împăiaţi sub tunicile galbene şi albe cu care îi gătise aşa de caraghios Gringoire.

Cu toate acestea, când poetul nostru văzu liniştea puţin restabilită, îşi imagină o stratagemă, care ar fi salvat totul.

— Domnule, zise el întorcându-se spre unul dintre vecinii săi, un brav şi gras bărbat cu o figură liniştită, dacă s-ar reîncepe?

— Ce? zise vecinul.

— Ei! Piesa, zise Gringoire.

— Cum doriţi, răspunse vecinul.

Această jumătate de aprobare ajunse la Gringoire, şi făcându-şi calculul singur, începu să strige, confundându-se cât mai mult posibil cu mulţimea.

— Reîncepeţi piesa! Reîncepeţi!

— Drace! zise Joannès de Molendino, ce tot strigă aceia acolo jos la capăt? (Căci Gringoire făcea un zgomot cât patru). Ia spuneţi camarazi! Oare piesa nu s-a sfârşit? Ei vor s-o reînceapă, aceasta nu este drept.

— Nu, nu, strigară toţi şcolarii. Jos piesa! Jos!

Dar Gringoire striga şi mai tare:

— Reîncepeţi! Reîncepeţi!

Strigătele acelea atraseră atenţia cardinalului.

— Domnule judecător al Palatului, zise el unui bărbat voinic, îmbrăcat în negru şi aşezat la câţiva paşi de el, nu cumva ştrengarii aceia se află într-un cazan, de fac zgomotul ăsta?

Judecătorul Palatului era un fel de magistrat amfibiu, un fel de liliac al tagmei judiciare, fiind în acelaşi timp şi guzgan şi pasăre, şi judecător şi soldat.

Se apropie de Eminenţa Sa şi fără să se teamă prea mult de nemulţumirea acestuia, explică încet de tot mojicia populară, că prânzul sosise înaintea Excelenţei Sale şi că actorii fuseseră siliţi să înceapă fără a aştepta.

Cardinalul izbucni în râs.

— Pe legea mea, domnul rector al Universităţii ar fi făcut bine să facă tot aşa. Ce părere aveţi domnule Guillaume Rym?

— Monseniore, răspunse Guillaume Rym, să ne mulţumim că am scăpat de jumătate de comedie. Tot am câştigat ceva.

— Ticăloşii aceia îşi pot continua farsa? întrebă judecătorul.

— Continuaţi, continuaţi, zise cardinalul, îmi este totuna. În vremea asta am să citesc breviarul.

Judecătorul înaintă până la marginea estradei, şi strigă, după ce fusese tăcere, cu un gest din mână:

— Burghezi, săteni şi locuitori, pentru a satisface pe aceia care vor să vadă sfârşitul piesei, Eminenţa Sa ordonă actorilor să continue.

Şi unii şi alţii din cele două tabere trebuiră să se resemneze. Nimeni nu fu pe deplin mulţumit de decizia cardinalului.

Personajele din scenă îşi reluară rolurile şi Gringoire speră că cel puţin restul operei sale are să fie ascultat

Speranţa aceasta nu întârzie să fie spulberată la fel ca şi celelalte iluzii ale sale. Tăcerea tot nu se restabilise pe deplin în auditoriu, dar Gringoire nu observase că, în momentul când cardinalul dăduse ordin ca piesa să continue, estrada nu era plină şi că după trimişii flamanzi mai sosiră şi alte personaje care făceau parte din cortegiu, ale căror nume şi funcţii, strigate în timpul prologului său de către vocea sacadată a uşierului, produceau în sală o dezordine îngrozitoare. Închipuiţi-vă, în mijlocul unei reprezentări teatrale, lătratul unui uşier, aruncând, între două rime, şi adeseori între două jumătăţi de vers, paranteze ca acestea:

— Domnul Jacques Charmoluc, procuror al regelui la curtea bisericească.

— Jehan de Harlay, scutaş, comandantul pazei de noapte din oraşul Paris.

— Domnul Galiot de Genoilhac, cavaler; senior de Brussac, comandant al artileriei regelui!

— Domnul Dreux-Ragnier, păzitor al apelor şi pădurilor regale.

Champagne! şi Brié-i!

— Domnul Louis de Graville, cavaler, consilier

şi şambelan al regelui, amiral al Franţei, păzitor al pădurii Vincennes!

— Domnul Denis Le Mercier, directorul casei orbilor din Paris!... etc... etc...

Lucrul acesta devenea de nesuportat.

Această ciudată acompaniere, care făcea reprezentarea piesei foarte grea, indigna cu atât mai mult pe Gringoire cu cât el nu putea să nu arate că interesul creştea mereu şi că nu-i lipsea operei sale decât de a fi ascultată. Era într-adevăr dificil de imaginat o înlănţuire mai ingenioasă şi mai dramatică. Cele patru personaje ale prologului se văitau în groaznica lor încurcătură, când Venus în persoană, *vera incessu patuit dea*[19], se prezentase îmbrăcată într-o fustă, ce avea pe ea marca Parisului, o corabie. Venus venea în persoană să-l ceară pe fiul mai mare al regelui Franţei, promis fetei cele mai frumoase. Jupiter, al cărui fulger se auzea bubuind în vestiar, o sprijinea, şi zeiţa voia să-l ia, adică, fără nicio ceremonie şi să se căsătorească cu fiul regelui, când o tânără copilă, îmbrăcată în damasc şi care ţinea în mână un mărgăritar (diafană personificare a domnişoarei de Flandra) venise să se lupte cu Venus. Lovitură de teatru şi peripeţie. Neînţelegându-se, Venus, Margareta şi culisele conveniseră să se supună bunei judecăţi a Sfintei Fecioare.

Mai era încă un rol frumos, cel al lui domn Pédre, rege al Mesopotamiei; dar printre atâtea întreruperi era greu să înţelegi la ce se referea el.

---

19 Mersul său arăta că este o zeiţă adevărată, (lat.)

Toţi aceştia se suiseră pe scară sus pe scenă.

Dar un lucru era hotărât, că niciuna dintre frumuseţile acestea nu era simţită şi nici înţeleasă. La intrarea cardinalului ai fi zis că un fir nevăzut şi magic atrăsese deodată privirile de la masa de marmură la estradă, de la partea de sud a sălii la partea ei de apus. Nimic nu putea să schimbe atitudinea auditorului; toţi ochii rămăseseră aţintiţi acolo, şi noii veniţi, şi numele lor blestemate, şi feţele lor, şi costumele lor erau o distracţie continuă. Era ceva dezolant! în afară de Gisquette şi Liénarde, care se întorceau din când în când, atunci când Gringoire le trăgea de mânecă, afară de grasul vecin liniştit, nimeni nu asculta, nimeni nu privea în faţă biata piesă părăsită. Gringoire nu mai vedea decât profiluri.

Cu câtă amărăciune vedea el prăbuşindu-se bucată cu bucată toată scena gloriei şi poeziei sale! Şi când te gândeşti că poporul acesta era aproape gata să se revolte contra domnului judecător, nerăbdător de a-i auzi opera! Acum, când o auzea, puţin îi păsa de ea. Reprezentaţia aceia care începuse într-o aşa de unanimă aclamaţie! Etern flux şi reflux de favoruri populare. Şi când te gândeşti că sergenţii judecătorului erau cât pe aci să fie spânzuraţi.

Ce nu ar fi dat el să se găsească încă în ora aceea de miere!

Brutalul monolog al uşierului făcuse ca toate acestea să înceteze. Toată lumea sosise şi Gringoire respiră uşurat Actorii continuau cu bărbăţie, dar, iată că jupân Coppenole, ciorăparul,

se ridică deodată şi Gringoire îl auzi pronunţând, în mijlocul atenţiei universale, discursul acesta îngrozitor:

— Domnilor burghezi şi nobili din Paris, eu nu ştiu, pe legea mea, ce facem aici. Eu văd acolo, pe scenă, nişte oameni care au aerul că vorbesc în loc să se bată. Nu ştiu dacă aceasta este ceea ce dumneavoastră numiţi o piesă biblică, dar ştiu că nu este amuzantă deloc. Ei se ceartă cu vorbe şi nimic mai mult; este un sfert de ceas de când aştept să văd prima lovitură… Nimic nu se întâmplă! Sunt nişte laşi care nu-şi aruncă decât insulte; trebuiau aduşi luptătorii de la Londra sau de la Rotterdam, şi atunci mai înţeleg! Aţi fi văzut nişte pumni care s-ar fi auzit din piaţă. Dar aceştia îţi fac milă. Ar fi trebuit să ne joace cel puţin un dans sau vreo drăcie! Nu mi s-a spus că are să fie aşa; mi se promisese o serbare a nebunilor, cu alegerea papei. Avem şi noi, în Când, pe papa nebunilor şi în privinţa aceasta nu suntem în urmă, pe legea mea. Dar iată ce facem noi. Se adună o gloată ca aici şi apoi fiecare îşi bagă capul printr-o gaură şi face o strâmbătură la ceilalţi. Acela care face cea mai urâtă strâmbătură, în aplauzele şi uralele tuturor, este ales papă.

N-aţi vrea să alegem un papă al vostru după legea ţării noastre? în orice caz va fi mai puţin plictisitor decât să ascultaţi la flecăreţii aceştia. Dacă ei vor să vină să se strâmbe pe gaură, vor fi primiţi. Ce ziceţi despre aceasta, domnilor burghezi? Se află aici destui caraghioşi din ambele sexe, pentru a ne distra şi avem destule feţe urâte

pentru a ne aştepta la o strâmbătură deosebită.

Gringoire ar fi vrut să răspundă. Uimirea, furia şi indignarea îl amuţiră. De altfel propunerea ciorăparului popular fu primită cu un aşa de mare entuziasm de către burghezii aceia flataţi că fuseseră numiţi nobili, încât orice rezistenţă era zadarnică. Nu puteai face altceva decât să te laşi purtat de curent. Gringoire îşi ascunse obrazul în mâini, neavând fericirea de a avea o manta în care să-şi ascundă capul, ca Agammemnon de Timaute.

V
QUASIMODO

Într-o clipă totul fu gata pentru a executa ideea lui Coppenole. Burghezi, şcolari şi magistraţi inferiori se puseră pe lucru. Mica capelă situată în faţa mesei de marmură fu aleasă drept teatru pentru strâmbături. Un geam spart al frumoasei rozase[20] de deasupra uşii lăsa liber un cerc de piatră prin care conveniră că vor trece capul toţi concurenţii. Pentru a ajunge acolo era de ajuns să te sui pe două butoaie, care nu se ştie de unde fuseseră aduse şi puse unul peste altul. Se hotărî că fiecare candidat, bărbat sau femeie (căci se putea alege şi o papă), pentru a lăsa întreaga impresie a grimasei sale, îşi va acoperi faţa şi va sta ascuns în capelă până în momentul apariţiei. În mai puţin de o clipă capela fu plină de concurenţi, în urma cărora uşa se închise.

Goppenole de la locul său coordona totul. În timpul zăpăcelii şi zgomotului, cardinalul, nu mai puţin uimit decât Gringoire, sub pretext de afaceri şi de liturghie, se retrăsese cu toată suita sa, fără ca mulţimea aceea pe care atât de mult o tulburase cu sosirea sa, să se fi mirat câtuşi de puţin de a sa plecare. Guillaume Rym fu singurul care observă fuga cardinalului. Atenţia poporului, ca şi soarele, îşi urma drumul său; plecată de la un capăt al sălii, după ce se oprise câtva timp în mijloc, ea se găsea acum la celălalt capăt Masa de

---

20 ROZASĂ, rozase, s. f. Deschidere circulară, ornamentată, pe fațadele bisericilor în stil gotic; rozetă

marmură, estrada de brocart avuseseră şi ele momentul lor, acum venise rândul capelei lui Ludovic al XI-lea. Câmpul era deschis pentru orice nebunie. Nu se mai aflau pe el decât flamanzi şi drojdia poporului.

Grimasele începură. Prima figură care apăru la fereastră cu pleoapele răsturnate, cu gura deschisă ca de animal şi cu o frunte încreţită ca cizmele noastre de husari de pe vremea imperiului, făcu să izbucnească un râs aşa de puternic încât Homer i-ar fi luat pe bădăranii ăia drept zei. Cu toate acestea, sala cea mare nu era altceva decât un Olimp şi sărmanul Jupiter al lui Gringoire o ştia mai bine decât oricine. Urmă o a doua grimasă, a treia, apoi o alta şi mereu râsul şi veselia se înteţeau. Era în spectacolul ăsta nu ştiu ce ameţeală deosebită, nu ştiu ce îmbătare şi fascinare de care ar fi greu să-i dăm o idee cititorului din zilele noastre şi din saloanele noastre. Închipuiţi-vă o serie de figuri reprezentând succesiv toate formele geometrice, de la triunghi până la trapez, de la con până la poliedru; toate expresiile omeneşti, de la mânie la desfrâu; toate vârstele, de la zbârciturile nou născutului până la zbârciturile babei muribunde; toate nălucirile religioase; de la Faune până la Belzebuth; toate profilurile de animale; de la gură mare până la cioc, de la căpăţână până la bot. Închipuiţi-vă toate figurile groteşti ale Podului Nou, luând fiinţă şi venind rând pe rând să vă privească în faţă cu ochi arzători, toate măştile carnavalului de la Veneţia succedându-se prin faţa

dumneavoastră, într-un cuvânt, un caleidoscop omenesc.

Orgia devenea din ce în ce mai flamandă. Închipuiţi-vă într-o petrecere zgomotoasa bătălie a lui Salvator Roşa. Nu mai erau nişte şcolari, nişte ambasadori, nici burghezi, nici bărbaţi, nici femei; nici Clopini Trouillefon, nici Gilli Lecome, nici Marie Quatre-livre, nici Robini Poussepain. Totul dispărea în libertatea comună. Sala cea mare nu mai era decât un cuptor mare de obrăznicie şi de petrecere, unde fiecare gură era un ţipăt şi fiecare faţă o grimasă inedită. Toţi ţipau şi urlau. Feţele ciudate care veneau rând pe rând să-şi scrâşnească dinţii la rozasă erau ca tot atâtea torţe aruncate pe foc. Şi din toată mulţimea aceea efervescentă se ridica, ca aburii dintr-un cuptor, un zgomot ascuţit, neplăcut, tăios ca aripile unui ţânţar.

— Ha! Blestem!

— Ia uită-te la figura aceea!

— Nu face două parale!

— Uite alta!

— Guillemette Maugerepis, ia te uită la botul acela de taur, nu-i mai lipsesc decât coarnele. Acela nu era bărbatul tău.

— O alta!

— Burtă de papă! Ce înseamnă grimasa aceea?

— Hei! suntem înşelaţi. Nu trebuia să ni se arate decât faţa.

— N-o fi păcătoasa aceea de Perette Callebotte? Numai ea este capabilă să facă aşa

ceva.

— Bravo! Splendid!

— Mă sufoc!

— Uite unul care nu-şi poate trece urechile!

Etc… etc…

Trebuie totuşi să recunoaştem meritul amicului nostru Jehan. În mijlocul gălăgiei aceleia infernale, îl distingeai încă deasupra stâlpului său, ca un marinar pe un catarg. El se zvârcolea cu o furie neînchipuită. Gura sa era larg deschisă şi din ea ieşea un ţipăt, care nu se auzea, nu pentru că era înăbuşit de zgomotul general, oricât de mare ar fi fost el, ci pentru că el atingea fără îndoială limita sunetelor ascuţite perceptibile, cele douăsprezece mii de vibraţii a lui Sauveur sau cele opt mii ale lui Biot.

Cât priveşte pe Gringoire, după ce-i trecuseră primele clipe de descurajare, îşi revenise în fire. Se supărase pe propriul său nenoroc.

— Continuaţi! spuse pentru a treia oară actorilor săi, maşini vorbitoare.

Apoi, plimbându-se cu paşi mari prin faţa mesei de marmură, îi venea câteodată să se ducă să apară la rândul său la fereastra capelei, numai pentru plăcerea de a se strâmba la poporul acela ingrat.

— Dar nu, lucru acesta n-ar fi demn de noi. La o parte răzbunarea! Să luptăm până la sfârşit! repeta el. Puterea poeziei este mare asupra unui popor, am să-i aduc din nou aici. Vom vedea cine va învinge, grimasele sau versurile frumoase.

Vai! Rămăsese singurul spectator al piesei

sale. Acum era mai rău decât adineauri, nu mai vedea decât spatele oamenilor.

Mă înşel. Grasul bărbat liniştit, pe care îl cunoscuse într-un moment critic, rămăsese cu faţa spre scenă. Cât priveşte pe Gisquette şi pe Liénarde, ele fugiseră de mult

Gringoire fu mişcat în adâncul inimii de credinciosul spectator. Se apropie de el şi i se adresă zguduindu-i puţin braţul, căci bravul om era rezemat de balustradă şi dormea puţin.

— Domnule, zise Gringoire, vă mulţumesc.

— Domnule, răspunse grasul bărbat cu un căscat, pentru ce îmi mulţumiţi?

— Eu pricep ceea ce vă plictiseşte, reluă poetul, este tot zgomotul ăsta care vă împiedică să ascultaţi în linişte. Dar fiţi liniştit! Numele dumneavoastră va trece în posteritate. Cum vă numiţi, vă rog?

— Renault Château, păzitorul peceţii de la Châtelet de Paris.

— Domnule, dumneavoastră sunteţi aici singurul reprezentant al muzelor, zise Gringoire.

— Sunteţi prea cinstit, domnule, răspunse păzitorul peceţii de la Châtelet.

— Dumneavoastră sunteţi singurul, reluă Gringoire, care aţi ascultat cum trebuia piesa. Cum o găsiţi?

— He! He! răspunse grasul magistrat pe jumătate deşteptat, destul de nostimă, într-adevăr.

Trebui ca Gringoire să se mulţumească cu elogiul acesta, căci un tunet de aplauze, amestecat cu o nemaipomenită aclamaţie, veni să întrerupă

conversaţia lor. Papa nebunilor fusese ales.

— Bravo! Bravo! Superb! striga poporul din toate părţile.

Într-adevăr, figura care se vedea în momentul acela la gaura rozacei avea o grimasă minunată. După toate figurile pentagonale, hexagonale şi ciudate, care se succedaseră la fereastra aceea fără să realizeze idealul strâmbăturilor, care se făcuse în imaginaţiile exaltate de orgie, nu trebuia altceva pentru a obţine toate voturile, decât grimasa sublimă care fermecase adunarea. Chiar jupân Coppenole aplaudă şi Clopin Troillefou, care făcea parte dintre concurenţi şi Dumnezeu ştie cât de multă urâţenie putuse atinge faţa sa, se declară bătut. Noi vom face tot aşa. Nu vom încerca să-i dăm cititorului niciun amănunt privind nasul acela tetraedru, sau gura aceea în formă de potcoavă, sau acel mic ochi acoperit de o sprânceană roşcată şi zbârlită, pe când ochiul drept dispărea sub un neg enorm, nici despre dinţii aceia nealiniaţi şi ştirbiţi ici colo, precum crenelurile unei fortăreţe, nici despre buza aceea groasă pe care unul dintre dinţi o încăleca ca o trompă de elefant, şi nici despre bărbia aceea desfăcută în două. Nu putem reda îndeajuns de bine acea fizionomie, amestecul acela de batjocură, de mirare şi de tristeţe.

Închipuiţi-vă, dacă puteţi, ansamblul acesta.

Aclamaţia fu unanimă. Cu toţii dădură năvală spre capelă. Scoaseră în triumf pe prea fericitul papă al nebunilor. Dar tocmai atunci surprinderea şi admiraţia ajunseră la culme. Grimasa era chiar

faţa sa.

Sau mai degrabă toată persoana sa era o grimasă. Avea un cap mare acoperit cu păr roşcat; între cei doi umeri o cocoaşă enormă; nişte coapse şi nişte gambe aşa de strâmbe încât ele nu se puteau atinge decât prin genunchi, şi văzute din faţă, semănau cu două seceri care se uneau prin mânerele sale; nişte picioare mari şi nişte mâini noduroase; şi cu toată diformitatea aceasta, nu ştiu ce aer temut de putere, de agilitate şi de curaj; ciudată excepţie de la regula eternă, care vrea ca forţa şi frumuseţea să rezulte din armonie. Acesta era papa pe care nebunii şi-l aleseseră.

Ai fi zis că el este un gigant zdrobit şi vindecat cu diformităţi.

Când felul acesta de ciclop apăru pe pragul capelei, nemişcat, scund şi aproape tot la fel de gros pe cât de înalt, pătrat prin bază, cum ar zice un om de ştiinţă, cu mantaua pe jumătate roşie şi violetă, presărată cu clopote de argint, poporul îl recunoscu numaidecât după perfecţiunea urâţeniei sale şi strigă într-un singur glas:

— Acesta este Quasimodo, trăgătorul de clopote! Este Quasimodo, cocoşatul de la Notredame! Quasimodo chiorul! Quasimodo hăitaşul! Bravo! Extraordinar!

Vedeţi că nenorocitul avea o mulţime de porecle; nu avea decât să-şi aleagă.

— Păziţi-vă, femei însărcinate! strigau şcolarii.

— Sau cine doreşte să fie, reluă Joannès.

Femeile, într-adevăr, îşi ascundeau faţa.

— Oh! maimuţă scârboasă! zise una.

— Este tot atât de rău pe cât este de urât, reluă alta.

— Acesta este dracul, adăugă o alta.

— Eu am avut nefericirea să locuiesc lângă Notre Dame; toată noaptea îl aud dând târcoale pe la streaşină.

— Cu pisicile.

— El se plimbă întotdeauna pe acoperişurile noastre.

— Ne aruncă fel de fel de lucruri pe coş.

— Acum câteva seri el a venit să se strâmbe

la fereastra podului meu. Credeam că este un om; am tras aşa o spaimă!

— Sunt sigură că se va duce în iad. O dată a lăsat o mătură pe ligheanul meu.

— Oh! ce faţă scârboasă de cocoşat.

— Oh! ce suflet ticălos!

— Bit!

Bărbaţii, din contră, erau încântaţi şi aplaudau.

Quasimodo, obiect al tumultului, stătea în uşa capelei, în picioare, tăcut şi grav, lăsându-se să fie admirat

Un şcolar, Robin Poussepain, mi se pare, veni să-i râdă în nas, foarte aproape. Quasimodo se mulţumi să-l ia de gât şi să-l arunce la zece paşi prin mulţime. Şi totul fără ca să scoată un cuvânt

Coppenole, uimit, se apropie şi el.

— Pe legea mea! zise ciorăparul. Pe Dumnezeul meu! Tu eşti cel mai urât om pe care l-am văzut în viaţa mea. Tu ai merita papalitatea la Roma ca şi la Paris.

Vorbind astfel, el îi puse mâna vesel pe umăr.

Quasimodo nu se clinti. Coppenole urmă:

— Tu eşti un păcătos cu care doresc foarte mult să chefuiesc, chiar de m-ar costa o mulţime de bani. Ce zici?

Quasimodo nu răspunse.

— Pe legea mea! zise ciorăparul. Nu cumva eşti surd?

Era surd într-adevăr.

Cu toate acestea, începea să se supere de

modul de a se purta a lui Coppenole, şi se întoarse odată spre el cu o scrâşnire de dinţi aşa de îngrozitoare, încât gigantul flamand se dădu înapoi, ca un buldog în faţa unei pisici.

Atunci se făcu în jurul ciudatului personaj un cerc de teroare şi respect, cu o rază de cel puţin cincisprezece paşi geometrici. O femeie bătrână îi explică lui Coppenole că Quasimodo era surd.

— Surd! zise ciorăparul cu un râset răsunător. Pe legea mea, păi atunci este un papă desăvârşit

— Hei! eu îl recunosc, exclamă Jehan, care coborâse în fine după stâlpul său pentru a-l vedea pe Quasimodo mai de aproape, acesta este trăgătorul de clopote al fratelui meu arhidiaconul. Bună ziua, Quasimodo!

— Afurisit om! zise Robin Poussepain, zăpăcit încă de căderea sa. Când apare vedem că este cocoşat Merge ca un hăitaş. Ne priveşte ca un orb. Când îi vorbim, aflăm că este surd. Ah! dar ce face cu limba sa, Polyphém-ul acesta?

— Vorbeşte când vrea, zise bătrâna. A devenit surd trăgând clopotele, dar nu este mut

— Asta îi mai lipsea, observă Jehan.

— Are un ochi mai mult, adăugă Robin Poussepain.

— Nu, zise cu multă dreptate Jehan. Un chior este mai incomplet decât un orb. El ştie ceea ce-i lipseşte.

În vremea acesta, toţi cerşetorii, toţi lacheii, toţi pungaşii împreună cu şcolarii, se duseră să caute cu solemnitate în dulapurile magistraţilor inferiori, coroana de carton şi roba papei

nebunilor. Quasimodo se lăsă să fie îmbrăcat cu ea fără să se mişte şi cu un fel de docilitate orgolioasă. Apoi îl aşezară pe o targă împopoţonată. Doisprezece ofiţeri din confreria nebunilor o ridicară pe umerii lor, şi un fel de bucurie amară şi batjocoritoare se răspândi pe faţa posacă a ciclopului, când văzu sub picioarele sale diforme toate capetele acelea de oameni drepţi şi bine făcuţi.

Apoi, procesiunea zgomotoasă şi zdrenţăroasă se puse în mişcare, pentru a face, conform obiceiului, înconjurul interior al galeriilor Palatului, înainte de plimbarea pe străzi şi pe la răspântii.

VI
ESMERALDA

Suntem fericiţi să comunicăm cititorilor noştri că în tot timpul acestei scene, Gringoire şi piesa sa nu se dăduseră bătuţi. Actorii, siliţi de el, nu încetaseră a debita comedia şi el nu încetase a o asculta. Se hotărâse să meargă până la capăt sperând într-o întoarcere a atenţiei din partea publicului. Raza de speranţă se mări când văzu pe Quasimodo, pe Coppenole şi întregul cortegiu asurzitor al papei nebunilor ieşind cu mare zgomot din sală. Mulţimea fugi repede în urma lor. Bun, îşi zise el, iată-i pe toţi încurcă lume că se duc. Din nenorocire, toţi acei încurcă lume erau chiar publicul. Într-o clipă, sala cea mare era goală.

La drept vorbind, rămâneau încă câţiva spectatori, femei, bătrâni sau copii, care erau sătui de tărăboi şi zgomot Câţiva şcolari rămăseseră agăţaţi pe la pervazurile ferestrelor şi priveau în piaţă.

— Ei bine! se gândi Gringoire, iată destui pentru a auzi sfârşitul piesei mele. Ei sunt puţini, dar sunt un public de elită, un public cult.

Dar chiar atunci orchestra, care trebuia să producă cel mai mare efect la sosirea Fecioarei Maria, lipsi. Gringoire observă că-i fusese luată de către procesiunea papei nebunilor.

— Treceţi mai departe, zise el stoic.

Se apropie de un grup de burghezi, care i se păru că discută despre piesa sa. Iată crâmpeiul de

conversaţie pe care îl prinse:

— Ştii, Cheneteau, palatul de Navarre, care era al domnului de Nemours.

— Da, în faţa capelei de Braque.

— Ei bine, fiscul l-a închiriat lui Guillaum Alexandre, istoric, pentru şase franci şi opt solzi parizieni pe an.

— Cum se mai scumpesc chiriile!

— Ei! zise Gringoire suspinând, iar ceilalţi continuară.

— Camarazi, strigă deodată unul dintre ştrengarii aceia tineri de la ferestre, Esmeralda! Esmeralda în piaţă!

Cuvântul acesta produse un efect magic. Toţi cei care rămăseseră în sală fugiră la ferestre, suindu-se pe ziduri pentru a vedea, şi repetând: Esmeralda! Esmeralda! în acelaşi timp se auzea afară un zgomot de aplauze.

— Ce-o înseamnă oare Esmeralda? întrebă Gringoire împreunându-şi mâinile dezolat. Ah! Doamne! Se pare că acum a venit rândul ferestrelor!

Se întoarse spre masa de marmură şi văzu că piesa era întreruptă. Era tocmai în momentul când Jupiter trebuia să apară cu fulgerul său. Ori Jupiter stătea nemişcat jos, la picioarele scenei.

— Michel Giborne! strigă poetul iritat, ce faci acolo? Acesta este rolul tău, suie-te odată!

— Vai! răspunse Jupiter, m-aş sui, dar un şcolar mi-a luat scara şi nu mai pot ajunge pe scenă.

Gringoire se uită. Lucrul era foarte adevărat. Orice comunicare era întreruptă între încurcătura intrigii şi deznodământul său.

— Pungaşul! murmură el. Şi pentru ce a luat scara?

— Pentru a se duce s-o vadă pe Esmeralda, răspunse jalnic Jupiter. El a zis: Uite o scară care nu serveşte la nimic! Şi a luat-o.

Aceasta era ultima lovitură. Gringoire o primi cu resemnare.

— Dracul să vă ia! zise el actorilor, dar dacă eu voi fi plătit, veţi fi plătiţi şi voi.

Apoi se retrase, cu capul plecat, ca un general care s-a bătut bine dar cu toate acestea a fost înfrânt.

Şi coborând scările Palatului, îşi zise printre dinţi: „Frumoasă cireadă de măgari şi mojici mai sunt şi parizienii aceştia! Vin să vadă o piesă fără să o asculte! S-au ocupat de toată lumea, de Clopin Troillefou, de cardinalul de Bourbon, de Coppenole, de Quasimodo, ce dracu'! Dar de Fecioara Maria deloc! Dacă aş fi ştiut, v-aş fi dat eu Fecioare Marii, găgăuţilor! Şi eu! Să vin pentru a vedea feţe şi să nu văd decât spinări! Să fii poet şi să ai succesul unui spiţer! Este adevărat că Homer a cerşit prin oraşele greceşti şi că Nasou a murit exilat la Moscova. Dar dracu' să mă ia dacă pricep ce vor ei cu Esmeralda asta a lor! mai întâi ce este cuvântul acesta? Pare a fi ceva din Egipt!”

CAPITOLUL DOI

I
DE LA SCYLLA LA CARYBDA

Noaptea soseşte repede în ianuarie. Străzile erau întunecate atunci când Gringoire ieşi din Palat întunericul îi plăcu! Era nerăbdător să apuce pe vreo stradă obscură şi deşartă, pentru a medita în linişte şi pentru ca filosoful să pună primul pansament pe rana poetului. Filosofia era de altfel singurul său refugiu, căci nu ştia unde să locuiască. După insuccesul răsunător al încercării sale teatrale, nu îndrăznea să se întoarcă în locuinţa sa, în strada Grenier-sur-L'Eau, în faţa lui Port-au-Foin, deoarece sperase ca domnul intendent general să-i plătească pentru epitalamul său, pentru a-i plăti lui Guillaume Doulx Sire cele şase luni de chirie pe care i le datora, adică de douăsprezece ori averea pe care o deţinea el la ora actuală, cuprinzând inclusiv pantalonii, cămaşa şi pălăria sa. După ce reflectă un moment, adăpostit provizoriu sub micul ghişeu de la Sainte Chapelle, în privinţa culcuşului pe care avea să şi-l aleagă pentru la noapte, având de ales dintre toate pavajele Parisului, el îşi aminti că observase, în strada de la Saveterie, la uşa unui consilier al parlamentului, o scară folosită de respectivul domn la încălecatul pe catâr şi îşi zisese că piatra aceea ar fi o foarte bună pernă pentru un cerşetor sau un poet

Mulţumi Providenţei că îi trimisese ideea

aceasta bună; dar, pe când se pregătea să traverseze piaţa Palatului pentru a ajunge în întortocheatul labirint din Cité unde şerpuiesc toate surorile acelea bătrâne, străzile de la Barillerie, de la Vieille Draperie, de la Saveterie, de la Juiverie etc… astăzi încă în picioare cu casele lor cu nouă etaje, văzu procesiunea papilor nebuni, care ieşea din Palat şi se îndrepta, traversându-i drumul cu strigăte ascuţite, la lumina torţelor şi cu orchestra lui, pe care i-o luaseră. Vederea acestora zgândări rănile amorului propriu şi fugi. În amărăciunea nenorocirii sale dramatice, tot ceea ce-i amintea serbarea din ziua aceea îl amăra şi-l făcea să-i sângereze rana. Vru să apuce pe podul Saint-Michel, dar copiii alergau pe el încoace şi-ncolo cu artificii şi cu rachete.

— Să le ia toţi dracii de artificii! zise Gringoire, şi se îndreptă spre podul au Change. La casele de la capătul podului fuseseră puse trei drapele, evident, reprezentând pe rege, pe fiul regelui şi pe Margareta de Flandra, şi şase drapele mici cu ducele de Austria, cu cardinalul de Bourbon, domnul de Beaujeu şi doamna Jeanne de France, şi domnul copil din flori de Bourbon, şi nu mai ştiu cine încă; totul era luminat de torţe. Mulţimea le admira.

— Fericit pictor Jehan Fourbault! zise Gringoire cu un adânc suspin, şi întoarse spatele drapelelor. O stradă se deschidea în faţa lui; o găsi aşa de întunecată şi aşa de părăsită încât spera să-l scape de zgomot şi de lumină. Se afundă pe ea.

După câteva momente, piciorul i se izbi de ceva, se împiedică şi căzu. Era un mănunchi de arbuşti, pe care magistraţii inferiori îi depuseseră de dimineaţă la uşa unui preşedinte de parlament, în cinstea solemnităţii zilei. Gringoire suportă eroic această nouă nenorocire. Se ridică şi se duse pe malul apei. După ce lăsă în urma lui tumul civil şi tumul criminal şi după ce trecu pe lângă zidul grădinii regale, pe piaţa aceea nepavată unde noroiul îi venea până la glezne, ajunse în partea de răsărit a insulei Cité, şi privi puţin insula de pe Passeur-aux-Vaches, care a dispărut sub canalul de bronz al Podului Nou. Insula îi părea în umbră ca o masă neagră dincolo de cursul îngust de apă alburie, care îl despărţea de ea. Ghiceai, după razele unei mici lumini, felul acela de baracă în formă de stup, unde luntraşul se adăpostea în timpul nopţii.

— Fericit luntraş! se gândi Gringoire, tu nu te gândeşti la glorie şi nu faci epitalamuri! Ce-ţi pasă ţie de regii care se însoară şi de ducesele de Bourgogne? Tu nu cunoşti alte margarete decât cele pe care le oferă pajiştea vacilor tale! Şi eu, poetul, eu sunt huiduit, şi tremur de frig, şi datorez şaizeci de bani pentru chirie, iar pingelele mele sunt aşa de transparente încât ar putea fi folosite de tine ca geam la lanternă. Îţi mulţumesc, dragă luntraş, coliba ta îmi desfată privirea şi mă face să uit Parisul!

Fu deşteptat din extazul său aproape liric, de o puternică plesnitoare de la Saint Jean, care pocni deodată din fericita colibă.

Era luntraşul care lua şi el parte la distracţiile zilei şi trăgea un foc de artificii.

Plesnitoarea aceea făcu să i se zbârlească pielea lui Gringoire.

— Afurisită serbare! exclamă el, nu cumva ai să mă urmăreşti pretutindeni? Oh! Doamne, până şi în casa luntraşului!

Apoi privi cum curgea Sena liniştită la picioarele sale şi o ispită oribilă îl cuprinse:

— Oh! zise el, cât de bucuros m-aş îneca, dacă apa nu ar fi aşa de rece!

Atunci luă o hotărâre disperată. Deoarece nu putea scăpa de papa nebunilor, de drapelele lui Jehan Fourbault, de mănunchiurile de arbori şi de artificii, se hotărî să pătrundă cu curaj intrând chiar în inima serbării, în piaţa Grevei.

Acolo cel puţin, se gândi el, voi avea poate un tăciune de la focul veseliei pentru a mă încălzi şi voi putea să mănânc câteva bucăţele din cele trei mari dulapuri de zahăr regal, care se vor afla pe bufetul public al oraşului.

II
PIAŢA GREVEI

Nu se mai află astăzi decât o neînsemnată urmă din piaţa Grevei, aşa cum exista ea pe atunci; această urmă este fermecătorul turnuleţ, care ocupă unghiul nordic al pieţii şi care, înmormântat sub urâta vopsea care îngroşase colţurile ascuţite ale sculpturilor sale, va dispărea în curând poate, înecat în mulţimea aceea de case noi care distruge aşa de repede toate faţadele vechi ale Parisului.

Persoanele care ca şi noi, nu trec niciodată prin piaţa Grevei fără să nu arunce o privire plină de milă şi de simpatie acelui sărman turnuleţ sugrumat între două clădiri mari de pe timpul lui Ludovic al XV-lea, pot reconstitui uşor în mintea lor totalul de edificii căruia aparţinea el şi pot regăsi întreagă vechea piaţă gotică din secolul al cincisprezecelea.

Ea era, ca şi astăzi, un trapez neregulat, mărginit pe de-o parte de chei şi de alte trei părţi de o serie de case înalte, strâmte şi întunecate. Ziua puteai admira varietatea edificiilor sale, toate sculptate în piatră şi în lemn şi reprezentând mostre complete ale diverselor arhitecturi domestice din evului mediu, coborând de la secolul al XV-lea până la secolul al XI-lea, de la fereastra care începea să detroneze ogiva, până la bolta în semicerc romană, ce fusese înlocuită de ogivă şi care ocupă dedesubtul ei primul etaj al acelei vechi case de la Tour-Roland ce forma

unghiul pieţei spre Sena, dinspre strada de la Tannerie. Noaptea nu se distingea din masa aceea de edificii decât dinţătura acoperişurilor desfăşurând în jurul pieţii lanţul lor de unghiuri ascuţite. Căci una dintre deosebirile radicale ale oraşelor de atunci faţă de oraşele de acum este că astăzi faţadele clădirilor privesc spre pieţe şi străzi iar atunci priveau acoperişurile. În două secole, casele s-au schimbat în centru, spre partea de răsărit a pieţii, se ridica o greoaie şi hibridă construcţie formată din trei locuinţe suprapuse. Era numită cu trei nume care-i explică istoria, destinaţia şi arhitectura: la Maison-aux Dauphin, pentru că Carol al V-lea, pe când era moştenitor al tronului, locuise în ea; la Marchandise, pentru că ea servise drept primărie; La Maison-aux-Piliers (*domus ad piloria*)[21], din cauza unui şir de stâlpi groşi care îi susţineau cele trei etaje ale sale. Oraşul găsea acolo tot ce-i trebuie: o capelă, pentru a te ruga la Dumnezeu; o sală, pentru a-i judeca pe servitorii regelui şi în pod, un arsenal plin de artilerie. Căci burghezii din Paris ştiu că nu este de ajuns să te rogi şi să te judeci pentru scutirea de taxe a cetăţii şi de aceea ei au întotdeauna de rezervă în podul primăriei vreo bună puşcă ruginită.

Piaţa Grevei avea de pe atunci aspectul acela sinistru pe care şi-l păstrează şi astăzi, ideea urâtă pe care o redeşteaptă întunecata Primărie a lui Dominique Bocador, care a înlocuit la Maison-aux-Piliers. Trebuie să spunem că o spânzurătoare şi

---

21 Casa cu stâlpi, (lat.)

un stâlp de infamie permanent, o justiţie şi o scară, cum se zicea pe atunci, ridicate una lângă alta în mijlocul drumului, contribuiau mult la a te face să-ţi întorci ochii de la fala acelei pieţe, unde atâtea fiinţe sănătoase şi pline de viaţă au murit, şi unde avea să se nască cincizeci de ani mai târziu acea febră a lui Saint Vallier, boala aceea a fricii de eşafod, cea mai monstruoasă din toate bolile, pentru că ea nu vine de la Dumnezeu ci de la om.

Este o idee consolantă, să o spunem în treacăt, când te gândeşti că pedeapsa cu moartea, care cu trei sute de ani înainte umplea încă cu roţile sale de fier, cu spânzurătorile sale de piatră, cu toate uneltele sale de tortură, permanente şi înţepenite în asfalt, piaţa Grevei, Halele, piaţa Dauphine, crucea du Trahoir, piaţa de purcei, şi oribilul acela de Montfaucon, bariera des Sergents, piaţa de pisici, poarta Saint-Dénis, Champeaux, poarta Baudets, poarta Saint-Jacques, fără a mai socoti înecările judecătoreşti din Sena; este consolant astăzi, după ce a pierdut succesiv toate piesele armurii sale, luxul său de chinuri, pedepsele inimaginabile şi fantastice, tortura căreia ea îi refăcea la fiecare cinci ani câte un pat de piele la Grand-Châtelet, suverana aceea bătrână a societăţii feudale, aproape îndepărtată din legile noastre şi din oraşele noastre, micşorată din cod în cod, gonită din piaţă în piaţă, că nu mai are în imensul nostru Paris decât un colţ dezonorat al Grevei cu o mizeră ghilotină, ascunsă, neliniştită, ruşinată, ce pare totdeauna

că se teme să nu fie prinsă în flagrant delict, atât de repede dispare după ce şi-a făcut treaba!

III
BESOS PARA GOLPES

Când Pierre Gringoire sosi în piaţa Grevei, era rebegit de frig. El o luase pe podul aux Meuniers pentru a evita mulţimea de pe podul au Change şi drapelele lui Jehan Fourbault, dar roţile morilor episcopului îl stropiseră în trecere şi mantaua sa era udă. Pe deasupra i se părea că insuccesul piesei sale îl făcea şi mai friguros. De aceea se grăbi să se apropie de focul veseliei, care ardea măreţ în mijlocul pieţei. Dar o mulţime foarte mare făcea cerc împrejurul acestuia, nepermiţându-i să se apropie şi să se încălzească.

— Afurisiţii de parizieni! îşi zise el în gând, căci Gringoire, ca un adevărat poet dramatic, era obişnuit cu monologurile, iată-i că mi se pun în faţa focului. Cu toate acestea eu am nevoie de un colţişor cald. Ghetele mele sunt ude şi toate blestematele de mori au plouat peste mine. Să-l ia dracu' pe episcopul Parisului cu morile lui! Aş dori să ştiu ce face un episcop cu o moară! Nu cumva se aşteaptă să devină din episcop morar? Dacă nu-i trebuie decât blestemul meu pentru aceasta, eu îl trimit şi catedralei sale şi morilor sale! Ia să vedem puţin, dacă mitocanii ăştia se vor da la o parte! Mă întreb ce fac ei acolo! Se încălzesc; frumoasă distracţie! Privesc cum ard o sută de surcele; frumoasă privelişte!

Examinându-l mai îndeaproape, observă că cercul era cu mult mai mare decât trebuia pentru a te încălzi la focul regelui şi că afluenţa aceea de

spectatori nu era atrasă numai de frumuseţea celor o sută de lemne care ardeau.

Într-un vast spaţiu lăsat liber între mulţime şi foc, o fată tânără dansa.

Dacă fata aceea tânără era fiinţă omenească, zeiţă sau înger, nici Gringoire, oricât de filosof sceptic şi de poet ironic era, nu putea să spună, atât de tare îl uimi viziunea aceea fermecătoare.

Ea nu era voinică, dar părea că este, atât de zveltă era fina ei talie. Era oacheşă, dar ghiceai că ziua pielea ei trebuia să aibă acel reflex auriu al andaluzelor şi al romanelor. Piciorul său mic era andaluz şi el, căci se afla într-o gheată strâmtă şi graţioasă. Ea dansa, se învârtea pe un vechi covor de Persia, aruncat nepăsător sub picioarele sale; şi ori de câte ori, învârtindu-se, figura sa strălucitoare îi trecea prin faţă, ochii ei mari şi negri aruncau fulgere.

În jurul ei toate privirile erau fixe, toate gurile căscate; şi într-adevăr, pe când ea dansa în sunetul dairelei, pe care braţele sale rotunde şi curate o ridicau deasupra capului, plăpândă, gingaşă şi vioaie ca o viespe, cu corsajul său auriu fără nicio cută, cu rochia sa împodobită, care se înfoia, cu umerii săi goi, cu picioarele sale fine pe care rochia sa le mai dezvăluia din când în când, cu părul său negru, cu ochii săi în flăcăii, era o creatură supranaturală.

— Într-adevăr, se gândi Gringoire, este o salamandră; este o nimfă, o zeiţă, o bacantă.

În momentul acela, una din buclele părului „salamandrei” se desfăcu şi o bucată de aramă

care îi era agăţată în păr căzu pe pământ

— Hei! nu, zise el, aceasta este o vagaboantă.

Orice iluzie dispăruse.

Ea reîncepu să danseze. Luă de jos două spade al căror vârf îl sprijini pe fruntea sa şi pe care le învârti într-un singur sens, pe când ea se învârtea într-altul. Era într-adevăr o vagaboantă. Oricât de dezamăgit era Gringoire, ansamblul tabloului acela nu era lipsit de prestigiu şi magie; focul o ilumina cu o lumină roşie, care tremura pe cercul feţelor mulţimii, pe fruntea oacheşă a tinerei fete şi pe fundul pieţei, aruncând o palidă rază amestecată cu tremurăturile umbrelor lor, de o parte pe vechea faţadă neagră şi scârbită a clădirii Maison-aux-Piliers, de cealaltă pe braţele de piatră ale spânzurătorii.

Printre miile de feţe cărora lumina le dădea o culoare roşie stacojie, era una care era cu totul absorbită în contemplarea dansatoarei.

Era o figură de bărbat serioasă, liniştită şi întunecată. Omul acela al cărui costum era ascuns de mulţimea ce îl înconjura, nu părea să aibă mai mult de treizeci şi cinci de ani; cu toate acestea era chel, abia dacă pe tâmple avea câteva şuviţe rare de păr încărunţit; fruntea sa largă era acoperită cu riduri, dar în ochii săi înfundaţi strălucea o tinereţe extraordinară, o viaţă arzătoare, o pasiune adâncă. Îşi ţinea ochii fără încetare aţintiţi asupra vagaboantei şi când nebuna tânără de şaisprezece ani dansa şi se învârtea pentru distracţia tuturor, părea să cadă într-o visare din ce în ce mai mohorâtă. Din când

în când câte un suspin şi câte un surâs se observa pe buzele sale, dar surâsul era mult mai dureros decât suspinul.

Tânăra fată, obosită, se opri în sfârşit şi poporul o aplaudă cu dragoste.

— Djali! zise boemiana.

Atunci Gringoire văzu că soseşte o mică capră albă, vioaie, deşteaptă, curată, cu coamele şi picioarele aurite, cu un colier aurit la gât, pe care el nu o observase şi care stătea culcată pe un colţ al covorului pe care dansa stăpâna sa.

— Djali, zise dansatoarea, acum este rândul tău.

Şi, aşezându-se, ea prezentă graţios daireaua sa caprei.

— Djali, continuă ea, în ce lună a anului ne aflăm?

Capra ridică piciorul său dinainte şi lovi o dată în dairea. Într-adevăr se aflau în prima lună a anului. Mulţimea aplaudă.

— Djali, urmă egipteanca făcând o mişcare cu daireaua, în ce zi din lună ne aflăm?

Djali ridică micul ei picior aurit şi bătu de şase ori în dairea.

— Djali, zise tânăra întorcând daireaua pe partea cealaltă, la ce oră din zi ne aflăm?

Djali bătu şapte lovituri. În acelaşi timp orologiu de la Maison-aux Piliers sună orele şapte.

Poporul era fermecat.

— Asta este vrăjitorie, zise o voce sinistră din mulţime. Vocea era a omului chel, care nu o

pierdea din ochi pe vagaboantă.

Ea tresări şi se întoarse; dar aplauzele izbucniră şi acoperiră morocănoasa exclamaţie, ştergând-o complet din spiritul său, şi continuă să-şi întrebe capra.

— Djali, cum face Guichard Grand Remy, căpitan al sergenţilor oraşului, la procesiunea de la Chandeleur?

Djali se ridică pe picioarele dinapoi şi începu să behăie, mergând cu o seriozitate aşa de drăgălaşă, încât cercul de spectatori izbucni în râs la imitarea aceea a cucerniciei interesante a căpitanului de sergenţi.

— Djali, reluă tânăra fată încurajată de succesul acesta crescând, cum predică Jacques Charmolue, procuror al regelui la curtea bisericească?

Capra se aşeză pe şezut şi începu să behăie, muşcându-şi picioarele dinainte într-un mod aşa de ciudat, încât lăsând la o parte franţuzeasca şi latina stricată, gestul, accentul, atitudinea, toate erau ale lui Jacques Charmolue.

Şi mulţimea începu să aplaude nebuneşte.

— Sacrilegiu! Profanare! reluă vocea bărbatului chel.

Boemiana se întoarse încă odată.

— Ah! zise ea, este scârbosul ăla de bărbat nesimţit!

Apoi întinzându-şi buza inferioară peste cea superioară, ea făcu o mică strâmbătură, care părea că-i este obişnuită, se învârti într-un călcâi şi începu să strângă în dairea darurile mulţimii.

Monede de toate mărimile curgeau. Deodată ea trecu prin faţa lui Gringoire. Gringoire duse aşa de năuc mâna la buzunar, încât dansatoarea se opri.

— Drace! zise poetul, băgând mâna în buzunar şi descoperind realitatea, adică vidul. Cu toate acestea, frumoasa fată se afla tot acolo, privindu-l cu ochii săi mari, întinzându-i daireaua şi aşteptând. Lui Gringoire i se iviră pe frunte mari broboane de sudoare.

Dacă ar fi avut bogăţiile din Perú în buzunarele sale, cu siguranţă că i le-ar fi dat dansatoarei; dar nu le avea, şi de altminteri, America nu fusese încă descoperită.

Din fericire un incident neaşteptat îi veni în ajutor.

— Ai de gând să o ştergi de aici, lăcustă din Egipt? strigă o voce ascuţită, care pornea din colţul cel mai întunecat al pieţii.

Tânăra se întoarse speriată. Acesta nu mai era vocea bărbatului chel, ci era o voce de femeie, o voce cucernică şi răutăcioasă.

De altfel, strigătul acesta, care o înspăimântă pe vagaboantă, provocă veselia unei cete de copii, care se învârteau pe acolo.

— Aceasta este schimnica de la Tour-Roland, exclamară ei cu râsete dezordonate, acesta este sacul care mârâie! Nu cumva nu ai mâncat? Să-i ducem vreun rest de la bufetul oraşului.

Toţi alergară spre Maison-aux-Piliers.

În vremea aceea Gringoire profitase de tulburarea dansatoarei pentru a o şterge.

Strigătele copiilor îi amintiră că nici el nu mâncase. Alergă atunci la bufet Dar micii drăcuşori aveau picioare mult mai bune decât el; până sosi el mâncaseră totul. Nu mai rămăsese nici cel puţin o amărâtă bucată de cârnat de cincizeci de bani kilogramul. Nu se mai aflau pe zid decât zveltele flori de crin, amestecate cu trandafiri, pictaţi în 1434 de Mathieu Biterne. Acesta era un supeu sărac.

Este un lucru neplăcut să te culci fără să mănânci, dar este şi mai puţin plăcut încă să nu mănânci şi nu ştii unde să te culci. Gringoire ajunsese aici. Nici pâine, nici culcuş; el se vedea zorit din toate părţile de către necesitate şi găsea că lucrul acesta este tare neplăcut. Descoperise de mult timp acest adevăr, că Jupiter crease pe oameni într-un accent de mizantropie şi că în timpul întregii vieţi a înţeleptului, destinul lui ţine în stare de asediu filosofia sa. Cât îl priveşte pe el, nu se văzuse niciodată aşa de nenorocit; îşi auzea stomacul bătând semnalul de predare şi i se părea nedrept ca filosofia să-i fie luată prin foamete. Visarea aceasta tristă îl absorbea din ce în ce mai mult, când un cântec ciudat, cu toate că plin de dulceaţă, veni deodată să-l trezească. Era tânăra egipteancă, care cânta.

Vocea îi era ca şi dansul, ca şi frumuseţea sa. Era infinit de fermecătoare; ceva curat şi sonor, arian şi înaripat, pentru a ne exprima aşa.

Erau continue înveseliri, melodii, cadenţe neaşteptate, apoi fraze simple, semănate de note ascuţite şi şuierătoare, apoi salturi de game care

ar fi încurcat până şi o privighetoare, dar în care armonia se regăsea întotdeauna, apoi ondulări uşoare de octave care se ridicau şi coborau ca şi sânul tinerei cântăreţe. Faţa sa frumoasă urma cu o mobilitate ciudată toate capriciile cântecului, de la inspiraţia cea mai dezmăţată până la cea mai castă demnitate. Ai fi zis că este când o regină, când o nebună.

Cuvintele pe care ea le cânta erau într-o limbă necunoscută lui Gringoire şi care părea că îi este necunoscută ei însăşi, atât de mult expresia pe care ea o dădea cântecului se raporta la sensul cuvintelor. Astfel, aceste patru versuri în gura sa erau ca o veselie nebună:

Un cofre de gran riqueza
Hallaron dentro un pilar.
Dentro del nuevas banderas
Con figuras de espantar.

Şi, peste un moment, la accentul pe care îl punea la strofa aceasta:

Alarabes de cavallo
Sin poderse menear
Con espadas, y los cuellos.
Ballestas de buen echar.

Gringoire simţea venindu-i lacrimi în ochi. Cu toate acestea, din cântecul său se degaja veselia, crea iluzia muzicii, ca şi pasărea, din senin şi pe neaşteptate.

Cântecul vagaboantei tulburase reveria lui Gringoire, aşadar, după cum lebăda tulbură apa. El îl asculta cu un fel de încântare şi uitare de sine. Acesta era, după multe ore, primul moment în care simţea că nu suferă.

Momentul acesta fu scurt.

Aceeaşi voce de femeie, care întrerupse dansul vagaboantei, veni să-i întrerupă şi cântecul.

— Nu ai de gând să taci, greiere din iad! strigă ea tot din acelaşi colţ întunecat al pieţii.

Sărmanul greiere se opri îndată. Gringoire îşi astupă urechile.

— Oh! exclamă el, blestemat fierăstrău ştirbit, care ai sfărâmat lira!

În acest timp, ceilalţi spectatori murmurau ca şi el:

— Lua-o-ar dracu' de sac! ziceau mai mulţi.

Şi bătrâna care tulbură serbarea ar fi putut să se căiască de agresiunile sale contra boemienei, dacă ei nu ar fi fost distraşi chiar în momentul acela de procesiunea papei nebunilor, care, după ce străbătuse o mulţime de străzi şi răspântii, sosea în piaţa Grevei cu toate torţele aprinse şi cu tot tămbălăul său.

Procesiunea aceasta, pe care cititorii au văzut-o plecând de la palat, se organizase în drum şi-i recrutase pe toţi mitocanii, pe toţi hoţii şi vagabonzii liberi din Paris, astfel că ea prezenta un aspect respectabil când ajunse în piaţa Grevei.

Mai întâi, păşea Egiptul. Ducele d'Egipt, în frunte, călare, cu conţii lui pe jos, care îi ţineau

frâul şi scările; în urma lor egipteni şi egiptence, talmeş-balmeş, cu micii lor copii ţipând; toţi, duce, conţi, popor, în zdrenţe şi plini de podoabe ieftine. Apoi venea regatul argoului, adică toţi hoţii din Franţa, înşiraţi după gradul de demnitate, cei mai neînsemnaţi trecând primii. Astfel defilau patru câte patru, cu deosebite insigne ale gradelor ce le aveau în acea ciudată facultate, cea mai mare parte betegi, unii şchiopi, alţii ologi. În mijlocul coloanei de făţarnici, abia puteai distinge pe regele argoului, stând pe vine într-o cărucioară trasă de doi câini mari. După regatul argoului venea imperiul Galileei. Guillaume Rousseau, împărat al Galileei, mergea maiestuos în roba sa de purpură pătată de vin, precedat de mucaliţi care se prefăceau că se bat, şi dansau înconjuraţi de secretari ai curţii de conturi. În fine venea breasla magistraţilor inferiori, cu arborii săi plini de flori, cu robe negre, cu muzica sa infernală şi cu lumânări de ceară galbenă. În mijlocul acestei mulţimi, marii ofiţeri din confreria nebunilor purtau pe umeri o largă mai încărcată cu lumânări decât racla Sfintei Genevièva în vreme de ciumă. Şi pe targa aceea strălucea, cu cârja, cu mantia şi mitra, noul papă al nebunilor, trăgătorul clopotelor de la Notredame, Quasimodo Cocoşatul.

Fiecare dintre secţiunile acestei parade deosebite avea propria sa muzică. Egiptenii cântau din dairelele lor aduse din Africa. Argoutierii, rasă prea puţin muzicală, aveau viole şi trâmbiţe învechite.

Nici imperiul Galileei nu stătea mai bine; abia

dacă se distingea în muzica sa vreo păcătoasă de vioară cu trei coarde din copilăria artei, închisă încă în re-la-mi. Dar în jurul papei nebunilor se desfăşurau într-o cacofonie măreaţă, toate bogăţiile muzicale ale epocii. Nu erau decât viori, flaute şi instrumente de suflat. Vai! Cititorii noştri îşi amintesc că aceasta era orchestra lui Gringoire.

Este greu de a da o idee despre strălucirea orgolioasă şi fericită la care trista şi oribila faţă a lui Quasimodo ajunsese în timpul drumului de la Palat în piaţa Grevei. Aceasta reprezenta cea dintâi măgulire a amorului propriu, pe care o simţise vreodată.

Nu cunoscuse până atunci decât umilinţa, dispreţul pentru starea sa, dezgustul pentru persoana sa. De aceea, aşa surd cum era, el gusta ca un adevărat papă aclamaţiunile mulţimii, pe care o ura pentru că se simţea urât de ea. Că poporul său era o adunătură de nebuni, de ologi, de hoţi, de cerşetori, ce are a face? Era un popor, şi el un suveran. Şi lua în serios toate aplauzele acelea ironice, tot respectul acela laş, în care, trebuie să o spunem, se amesteca totuşi şi puţină teamă.

Căci cocoşatul era voinic, hăitaşul era agil, surdul răutăcios; trei calităţi care tempereazăridicolul.

Că noul papă al nebunilor îşi dădea seama de sentimentele pe care le avea şi de cele pe care le inspira, aceasta nu o credem. Spiritul care locuia în trupul acela nedesăvârşit era cu siguranţă

incomplet şi surd. De aceea, ceea ce simţea în acele momente era pentru el absolut vag, indistinct şi confuz. Numai bucuria îşi deschidea un drum, iar orgoliul domina. În jurul acelei întunecate şi nefericite figuri era numai strălucire.

Deci, nu cu puţină mirare şi fără spaimă, se văzu deodată, în momentul când Quasimodo în semibeţia aceea trecea triumfător prin faţa clădirii Maison-aux-Piliers, că un om se repede din mulţime şi îi smulge din mâini cu un gest furios cârja sa din lemn aurit, simbol al nebunei sale papalităţi.

Omul acela era personajul cu capul chel, care cu un moment mai înainte, amestecat în grupul boemienei, o îngheţase de frică pe săraca fată cu cuvintele sale de ameninţare şi de ură. Era îmbrăcat în costum ecleziastic. În momentul când ieşi din mulţime, Gringoire, care nu-l observase deloc până atunci, îl recunoscu:

— Hei! zise el cu un strigăt de mirare, acesta este domnul Claude Frollo, arhidiaconul! Ce dracu’ are cu urâtul acela de chior? Are să fie sfâşiat

Un strigăt de groază izbucni într-adevăr. Puternicul Quasimodo sărise jos după targă şi femeile îşi întorceau capul, pentru a nu-l vedea sfâşiat pe arhidiacon.

Quasimodo făcu o săritură până la preot, îl privi şi căzu în genunchi.

Preotul îi smulse coroana, îi sfărâmă cârja, îi rupse în bucăţi mantaua cu fluturaşi de aur.

Quasimodo rămase în genunchi, lăsă capul în

jos şi îşi împreună mâinile.

Apoi începu între ei un ciudat dialog de semne şi gesturi, căci niciunul dintre ei nu vorbea. Preotul în picioare, iritat, ameninţător, poruncitor; Quasimodo prosternat, umil, rugător. Şi cu toate acestea este sigur că Quasimodo îl putea zdrobi pe preot în fine, arhidiaconul, smucind tare puternicul umăr al lui Quasimodo, îi făcu semn să se ridice şi să îl urmeze.

Quasimodo se ridică.

Atunci confreria nebunilor, după ce se dezmetici din uimirea sa, vru să-l apere pe papă, aşa de repede detronat Egiptenii, argotierii şi toată breasla magistraţilor inferiori veniră să urle în jurul preotului.

Quasimodo se aşeză în faţa preotului, îşi încordă muşchii braţelor sale atletice şi scrâşni din dinţi asemeni unui tigru supărat.

Preotul îşi reluă gravitatea-i posomorâtă, făcu un semn lui Quasimodo şi amândoi se retraseră în tăcere.

Quasimodo mergea înaintea sa făcându-i loc prin mulţime.

Când ei străbătură mulţimea şi piaţa, ceata de curioşi şi de trândavi vru să-i urmeze. Quasimodo luă atunci ariergarda şi-l urmă pe arhidiacon de-a-ndărătelea, bondoc, arţăgos, scârbit, monstruos, desăvârşindu-şi apărarea de mistreţ, mormăind ca o fiară sălbatică şi imprimând imense oscilaţii mulţimii cu un gest sau cu o privire.

Fură lăsaţi să se înfunde amândoi într-o

stradă strâmtă şi întunecată, unde nimeni nu îndrăzni să rişte să-i urmeze, atât de bine îi bloca intrarea numai Quasimodo scrâşnind din dinţi.

— Iată ceva minunat, zise Gringoire, dar unde dracu’ voi găsi ceva de mâncare?

IV
INCONVENIENTELE DE A URMĂRI O FEMEIE FRUMOASĂ SEARA PE STRĂZI

Gringoire, la întâmplare, se apucă să o urmărească pe boemiană. O văzu luând-o pe strada de la Coutellerie.

— De ce nu? îşi zise el.

Gringoire, filosof practic al străzilor Parisului, observase că nimic nu este mai nimerit pentru visare ca faptul de a urmări o femeie frumoasă, fără a şti unde merge ea. Este în abdicarea aceasta voluntară a liberului tău arbitru, în fantezia aceea care se supune unei alte fantezii, care nici nu bănuieşte lucrul acesta, un amestec de independenţă fantastică şi de supunere oarbă, nu ştiu ce intermediar între sclavie şi libertate, care îi plăcea lui Gringoire, spirit cu totul mixt, indecis şi complex, atingând capătul tuturor extremelor, suspendat într-una din imboldirile omeneşti şi neutralizându-le una prin alta. El se compara singur şi bucuros cu coşciugul lui Mahomed, atras în sens invers de doi magneţi şi care există veşnic între sus şi jos, între boltă şi pavaj, între cădere şi ridicare, între zenit şi nadir.

Dacă Gringoire ar fi trăit în zilele noastre, ce mijlocire frumoasă ar fi ţinut între clasic şi romantic.

Dar nu era destul de sfânt pentru a trăi trei sute de ani, şi este păcat. Absenţa sa este un gol, care se simte foarte mult astăzi.

De altfel, pentru a urmări trecătorii pe străzi

(şi mai cu seamă trecătoarele) ceea ce Gringoire făcea bucuros, nu există o mai bună dispoziţie decât aceea de a nu şti unde să te culci.

Mergea cu totul gânditor în spatele tinerei fete, care îşi grăbea paşii şi-o făcea să alerge pe frumoasa sa capră, văzându-i pe burghezi ducându-se acasă şi închizându-se cârciumile, singurele prăvălii ce fuseseră deschise în ziua aceea.

— La urma-urmei, se gândea el, ea trebuie să locuiască undeva; boemienele au inimă bună. Cine ştie?... Şi în punctele de suspensie cu care el continuă întrebarea aceasta în sufletul său erau nu ştiu ce idei, destul de gingaşe.

În vremea aceea, din când în când, trecând pe lângă ultimele grupuri de burghezi ce îşi închideau uşile, el prindea câteva crâmpeie de conversaţie care veneau să rupă înlănţuirea surâzătoarelor sale ipoteze.

Aici erau doi bătrâni care vorbeau.

— Da' frig mai este, Thibaut Fernicle!

(Gringoire ştia acest lucru de la începutul iernii).

— Da, Boniface Disome! Nu cumva vom avea o iarnă ca aceea de acum trei ani, în 80, când lemnele costau opt solzi mulul?

— Ei! Asta nu-i nimic, Thibaut, în comparaţie cu iarna lui 407, când a îngheţat totul de la Saint-Martin până la Chandeleur, cu o astfel de furie încât pana grefierului parlamentului îngheţa, în camera cea mare, din trei în trei cuvinte, ceea ce a întrerupt înregistrarea dreptăţii.

Mai departe erau nişte vecini la ferestre, cu lumânări pe care ceaţa le făcea să pârâie.

— Soţul dumneavoastră v-a povestit nenorocirea, domnişoară La Boudroque?

— Nu. Despre ce este vorba, doamnă Turquaut?

— Calul Domnului Gilles Godin, notar la Châtelet, care s-a speriat de procesiunea flamanzilor şi l-a trântit pe Filippot Avrillot?

— Adevărat?

— Chiar aşa.

— Un cal burghez! Aceasta este cam mult! Dacă era un cal de cavalerie, mai înţeleg!

Şi ferestrele se închideau. Dar şi Gringoire îşi pierduse firul ideilor sale.

Din fericire, îl regăsi destul de repede şi îl înnodă fără greutate, graţie boemienei şi a lui Djali, care mergeau înaintea lui; două creaturi fine, delicate şi fermecătoare, cărora le admira micile picioare, frumoasele forme, graţioasele maniere, confundându-le aproape în contemplarea sa. Pentru inteligenţa şi buna lor prietenie, crezându-le pe amândouă două fete tinere; pentru agilitatea, sprinteneala şi îndemânarea lor la mers, găsindu-le capre pe amândouă.

Străzile, în vremea aceasta, deveneau din ce în ce mai întunecoase şi mai pustii. Stingerea fusese sunată demult şi începeai să nu mai găseşti decât la rare intervale de timp câte un trecător pe stradă şi câte o lumină la ferestre. Urmărind-o pe egipteancă, Gringoire intră în labirintul acela încurcat de străduţe, răspântii şi fundături, care

înconjoară vechiul mormânt des Saint-Innocents, şi care seamănă cu o jurubiţă de aţă încurcată de-o mâţă.

— Iată străzi care au prea puţină logică! zicea Gringoire, pierdut în atâtea mii de ocoluri care tinerei fete îi păreau foarte cunoscute, alegându-şi drumul fără să stea la îndoială şi cu un pas din ce în ce mai rapid. Cât îl priveşte pe el, ar fi ignorat cu totul unde se afla, dacă nu ar fi zărit în trecere masa octogonală a stâlpului halelor, al cărui vârf găurit îşi proiecta tăietura neagră pe o fereastră încă luminată de pe strada Verdelet

Până la urmă el atrase atenţia tinerei fete, care întoarse în mai multe rânduri capul neliniştită; se oprise o dată şi profitând de o rază de lumină, care se strecura dintr-o bucătărie întredeschisă, pentru a-l privi bine de sus până jos; apoi după ce-i aruncă privirea aceasta, Gringoire o văzu făcând strâmbătura aceea pe care o mai remarcase şi apoi trecu înainte.

Strâmbătura aceea mică dădu de gândit lui Gringoire. Era sigur batjocură şi dispreţ în grimasa aceea graţioasă. De aceea el începuse să lase capul în jos, să numere pietrele pavajului şi să o urmărească pe tânăra fată ceva mai de departe, când, la cotitura unei străzi, ce făcuse să o piardă din vedere, o auzi scoţând un strigăt pătrunzător.

El grăbi pasul.

Strada era foarte întunecată; doar nişte câlţi îmbibaţi în ulei, care ardeau într-un felinar de fier la picioarele Fecioarei Maria din colţul străzii, îi permiseră lui Gringoire să o vadă pe boemiană

zbătându-se în braţele a doi bărbaţi, care se sileau să-i înăbuşe strigătele. Sărmana capră mitică, cu totul speriată, îşi apleca coamele şi behăia.

— Ajutor, domnilor străjerii exclamă Gringoire şi înaintă curajos. Unul dintre bărbaţi se întoarse către el; acesta avea figura îngrozitoare a lui Quasimodo.

Gringoire nu o rupse la fugă, dar nici nu înaintă.

Quasimodo veni la el, îl aruncă la patru paşi cu o smucitură de mână şi se înfundă repede în întuneric, ducând-o pe tânăra fată într-o singură mână ca pe o eşarfă de mătase. Tovarăşul său îl urma şi săraca capră pe toţi, cu behăitul său plângător.

— Ajutor! Asasinii! Asasinii! striga nefericita fată.

— Opriţi-vă, ticăloşilor, şi daţi-mi-o mie pe desfrânata aceea! zise deodată, cu o voce de tunet, un călăreţ care se ivise la răspântia vecină.

Era un căpitan de arcaşi din garda regelui, înarmat din cap până în picioare şi cu sabie în mână.

O smulse pe boemiană din braţele lui Quasimodo care rămase încremenit, o aşeză de-a curmezişul şeii sale, şi, în momentul când temutul cocoşat, dezmeticit din încremenirea sa, se aruncă la el pentru a-şi recupera prada, cincisprezece sau şaisprezece arcaşi, care-l urmau de aproape pe căpitan, apărură cu spada în mână. Era o patrulă din garda regelui, care făcea controlul de noapte, din ordinul domnului Robert d’Estouteville, de la

intendenţa generală a Parisului.

Quasimodo fu apucat şi legat fedeleş. El mugea, făcea spume la gură, muşca, şi dacă ar fi fost zi, fără îndoială că singură faţa lui, devenită şi mai oribilă încă din cauza furiei, ar fi pus pe fugă întreaga patrulă; dar noaptea era dezarmat de arma sa cea mai de temut, urâţenia.

Tovarăşul lui dispăruse în timpul luptei.

Boemiana se ridicase graţios pe şaua ofiţerului sprijinindu-şi mâinile de umerii acestuia şi îl privi fix câteva secunde, ca răpită de faţa sa frumoasă şi de bunul ajutor pe care i-l dăduse. Apoi, rupse cea dintâi tăcerea, făcându-şi şi mai dulce vorba:

— Cum vă numiţi, domnule jandarm?

— Căpitanul Phoebus de Châteaupers, gata să vă servesc, frumoasă doamnă! răspunse ofiţerul înălţându-se.

— Mulţumesc, zise ea.

Şi, când căpitanul Phoebus îşi răsucea mustaţa, ea sări de pe cal şi fugi. Un fulger nu ar fi dispărut mai repede.

— Buric de papă! zise căpitanul, poruncind să fie şi mai mult strânse curelele lui Quasimodo, aş fi dorit să păstrez mai bine desfrânata.

— Ce să facem, căpitane? zise un jandarm, pitulicea a zburat, dar liliacul ne-a rămas.

V

URMAREA INCONVENIENTELOR

Gringoire, cu totul zăpăcit de căderea sa, rămăsese pe pavaj în faţa bunei Fecioare din colţul străzii. Încetul cu încetul, îşi reveni în simţiri; pluti mai întâi câteva clipe într-un fel de vis, pe jumătate somnolent dar care nu era lipsit de dulceaţă, în care figurile plăcute ale vagaboantei şi ale caprei se amestecau cu greutatea pumnilor lui Quasimodo.

Starea aceasta ţinu puţin. O impresie destul de puternică de frig din cauza corpului său în contact cu pavajul, îl deşteptă deodată şi îl făcu să-şi revină.

— De unde îmi vine oare răcoarea aceasta? se întrebă el. Observă atunci că se afla aproape în mijlocul apei care curgea de-a lungul trotuarului.

— Afurisit ciclop cocoşat! mormăi el printre dinţi şi vru să se ridice. Dar era prea buimăcit şi prea lovit, aşa încât fu silit să rămână pe loc. Avea o mână destul de liberă; îşi astupă nasul şi se rezemă.

— Noroiul din Paris, se gândi el, căci era convins că acolo îi va fi culcuşul.

Şi ce faci în culcuşuri dacă nu visezi? Noroiul din Paris miroase urât, şi trebuie să cuprindă multe săruri volatile şi nitraţi. Aceasta este opinia lui Nicolas Flamei şi a alchimiştilor…

Apoi, deodată îşi aminti de arhidiaconul Claude Frollo. Îşi aminti de scena violentă pe care

o văzuse, că boemiana se zbătea între doi oameni, că Quasimodo avea un tovarăş şi figura posacă şi mândră a arhidiaconului îi trecu confuz prin minte.

— Ar fi ciudat! se gândi el. Şi se puse să construiască, pe baza acestor date, fascinantul edificiu al ipotezelor, castelul de cărţi de joc al filosofilor. Apoi, revenind brusc la realitate, exclamă:

— Ah, am să îngheţ!

Locul, într-adevăr, devenea din ce în ce mai insuportabil. Fiecare moleculă de apă lua o moleculă de căldură din spatele lui Gringoire, şi echilibrul între temperatura lui şi temperatura apei, ce curgea pe trotuar, se stabilea cu rapiditate.

O neplăcere de natură cu totul diferită veni deodată să-l neliniştească.

Un grup de copii, din aceia mici, desculţi, sălbatici, care în toate timpurile au bătut străzile Parisului sub nume de ştrengari, şi care, când noi eram copii, ne luau la ochi cu pietre, seara, când ieşeam de la şcoală, pentru că noi nu aveam pantalonii rupţi; un roi din aceşti mici nenorociţi alerga spre răspântia în care zăcea Gringoire, cu râsete şi strigăte, care arătau că puţin le pasă de somnul vecinilor. Trăgeau după ei nu ştiu ce sac fără formă, şi numai zgomotul saboţilor lor ar fi deşteptat şi un mort. Gringoire, care încă nu era mort, se ridică puţin.

— Ei! Hennequin Dandéche! Ei! Jehan Puicabourde! strigau ei să-ţi spargă urechile,

bătrânul Eustache Monbon, potcovarul din colţ, a murit. Noi avem salteaua sa şi vom face un foc de bucurie. Doar astăzi este ziua flamanzilor.

Şi iată că ei aruncară salteaua tocmai pe Gringoire, lângă care sosiră fără să-l vadă. În acelaşi timp, unul dintre ei luă o mână de paie şi o aprinse de la candela Sfintei Fecioare.

— Ei, drăcia dracului! mormăi Gringoire, nu cumva are să-mi fie prea cald acum?

Momentul era critic; avea să fie prins între foc şi apă. Făcu o sforţare supraomenească, de calpuzan care urmează să fie fiert şi vrea să scape. Se ridică în picioare, aruncă salteaua spre ştrengari, şi fugi.

— Sfântă Fecioară! ziseră copiii, asta este stafia potcovarului. Şi fugiră la rândul lor.

Salteaua rămăsese stăpână pe câmpul de bătaie. Belleforet, P. Le Juge şi Corrozet spun că ea a fost ridicată cu mare pompă de către clerul cartierului şi dusă în biserica Saint-Opportune, unde paracliserul îşi făcu un venit destul de frumos, în 1780, cu marea minune a statuii Fecioarei din colţul străzii Monconseil, care gonise, numai în prezenţa sa, în noaptea de 6 spre 7 ianuarie 1482, pe defunctul Eustache Monbon, care, pentru a-şi bate joc de dracu’, pe când murise, îşi ascunsese în batjocură sufletul în salteaua sa.

VI
ULCIORUL SPART

După ce fugise cu toată puterea câtva timp, fără să ştie unde, izbindu-se de mai multe ori la cotiturile străzilor, călcând într-o mulţime de mocirle, străbătând o mulţime de străzi şi înfundături, răspântii, căutând să-şi facă drum prin toate rupturile vechiului pavaj al Halelor, explorând în teama sa ceea ce frumoasa latină a hărţilor numeşte *toată via, caminum et viarlaer*[22], poetul nostru se opri brusc, obosit mai întâi, apoi sugrumat oarecum de o dilemă, ce apăruse în mintea sa.

— Mi se pare, maestre Pierre Gringoire, îşi zise el, ducând degetul la frunte, că alergi ca un nebun. Micilor ştrengari nu le-a fost mai puţină frică de tine, decât ţie de ei. Mi se pare, îţi spun, că am auzit zgomotul saboţilor lor care o luau la fugă spre sud, pe când tu fugeai spre nord. Ori, din două lucruri unul: sau au fugit şi atunci au uitat salteaua care este tocmai patul acela ospitalier după care alergi de dimineaţă, şi pe care Sfânta Fecioară ţi-l trimite în mod miraculos, pentru a te răsplăti că ai făcut în cinstea ei o piesă biblică cu succes splendid şi cu mascaradă, sau copiii nu au plecat şi au pus foc saltelei şi tocmai acolo se găseşte focul acela minunat de care ai nevoie pentru a te dezmorţi, a te usca şi a te încălzi. În ambele cazuri, foc sau pat, salteaua este un dar al cerului. Fecioara Maria, care se afla în

22 Toate străzile, vetrele şi străduţele, (lat.)

colţul străzii Monconsul, nu l-a făcut să moară pe Eustache Monbon decât pentru aceasta; şi este o nebunie să fugi aşa pe drum ca un picard din faţa unui francez, lăsând în urma ta cea ce cauţi; şi eşti un prost!

Atunci se întoarse, şi orientându-se cu nasul în vânt şi urechea aţintită, se hotărî să regăsească prea fericita saltea. Dar în zadar, căci nu găsi decât înfundături, răspântii în mijlocul cărora ezita şi stătea la îndoială, mai încurcat şi mai zăpăcit în labirintul acela de străzi decât în labirintul palatului des Tourneles; în sfârşit îşi pierdu răbdarea şi exclamă solemn:

— Afurisite să fie răspântiile! Căci au fost făcute de către dracu' după modelul furcii sale!

Exclamaţia aceasta îl linişti puţin şi un fel de reflex roşiatic, pe care îl zări la capătul unei străzi lungi şi strâmte, îi mai ridică puţin moralul.

— Domnul fie lăudat, zise el, acolo este! Iată salteaua mea care arde. Şi comparându-se cu luntraşul care lunecă în noapte, zise cu evlavie:

— Salve, salve maris stela![23]

Adresa această rugăciune Fecioarei sau saltelei? Nu vom şti niciodată.

Abia făcuse câţiva paşi în lunga stradă, care era în pantă, nepavată şi din această cauză din ce în ce mai noroioasă, şi observă ceva destul de ciudat Nu era pustie. Din loc în loc, în lungimea sa, se târau nişte forme nelămurite, îndreptându-se toate spre lumina ce licărea la capătul străzii, ca insectele acelea care se târăsc de pe un fir de

---

23 Salut, salut steaua mării, (lat)

iarbă pe altul până lângă un foc ciobănesc.

Nimic nu te face mai aventuros ca faptul de a nu-ţi simţi locul buzunarului. Gringoire continuă să înainteze şi o ajunse în curând pe ultima dintre larve, care se târa leneş în urma celorlalte. Apropiindu-se de ea văzu că nu era decât un mizerabil de olog, care mergea în mâini, ca un păianjen de câmp care are numai două picioare. În momentul când trecu pe lângă specia aceea de păianjen cu faţă umană, ea înălţă spre el o voce plângătoare:

— *La buona mancia, signor! La buona mancia!*[24]

— Dracu' să te ia, zise Gringoire şi împreună cu tine şi pe mine, dacă ştiu ce vrei să zici!

Şi, el trecu mai departe.

Întâlni o altă masă ambulantă şi o examină. Era un olog, şchiop şi ciung în acelaşi timp, şi aşa de şchiop şi aşa de ciung încât sistemul complicat de cârje şi de picioare de lemn care îl susţineau, îi dădeau aerul unei schele de zidit în mers. Gringoire, căruia îi plăceau comparaţiile clasice şi nobile, îl compară cu trepiedul viu al lui Vulcan.

Trepiedul acesta viu îl salută când trecu, dar oprindu-şi pălăria în dreptul bărbiei lui Gringoire, ca un vas de ras şi strigându-i în urechi:

— *Señor caballero, para comprar un pedazo de pan!*[25]

Se pare, zise Gringoire, că şi acesta vorbeşte

---

24 O pomană bună, domnule! O pomană bună! (italiană)

25 Domnule cavaler, daţi-mi să-mi cumpăr o bucată de pâine! (spaniolă). Corectat erorile din original, nota MMXII

aceeaşi limbă; dar este o limbă aspră, şi este mai fericit decât mine dacă o înţelege.

Apoi, ducându-şi mâna la frunte, printr-o subită tranziţie de idei:

— Apropo, ce dracu' voiau să spună azi de dimineaţă cu Esmeralda lor?

Vru să iuţească pasul, dar pentru a treia oară ceva îi blocă drumul. Acest ceva, sau mai bine zis acel cineva era un orb, un mic orb cu faţa roşcată şi păroasă, care se mişca în spaţiul din jurul său cu ajutorul unui baston şi al unui câine mare, şi care îi vorbi pe nas cu accent unguresc:

— *Facitote caritatem!*[26]

— Iată unul, zise Pierre Gringoire, care vorbeşte în sfârşit o limbă creştină. Trebuie să am mutra prea miloasă de mi se cere de pomană în starea nefericită în care se găseşte punga mea. Amicul meu (şi se întoarse spre orb), eu mi-am vândut săptămâna trecută ultima mea cămaşă; sau, deoarece nu pricepi decât limba lui Cicero: *Vendidi hebdomade nuper transita mea ultimam chemisam*.[27]

Zicând acestea întoarse spatele orbului şi îşi urmă drumul. Dar orbul se luă după el şi iată că ologul, apoi şi ciungul se iviră şi ei în mare grabă, cu zgomot de bliduri şi de cârje pe pavaj. Şi toţi trei, ţinându-se scai după sărmanul Gringoire, începură să-i cânte cântecul lor:

— *Caritatem*! cânta orbul.

— *La buona mancia*! cânta ologul.

---

26 Faceţi o faptă bună! (latină)

27 Mi-am vândut ultima cămaşă în săptămâna care a trecut (latină)

Şi şchiopul relua fraza muzicală, repetându-i:

— Un pedazo de pan!

Gringoire îşi astupă urechile.

— O, turn al lui Babel! exclamă el.

Şi începu să fugă. Orbul fugi, de asemenea şi ciungul şi ologul.

Şi apoi, pe măsură ce el se înfunda pe stradă, ologi, ciungi, orbi şi şchiopi răsăreau în jurul lui, chiori şi leproşi cu rănile lor, unii ieşind din case, alţii de pe străduţele laterale, unii din răsuflători de pivniţă, urlând, răcnind, chelălăind şi şchiopătând, alergau toţi spre fâşia de lumină, târându-se prin noroi ca melcii după ploaie.

Gringoire, urmărit de cei trei persecutori ai săi şi neştiind cum se va termina această afacere, mergea speriat în mijlocul celorlalţi, lovindu-se de şchiopi, împiedicându-se de ologi, cu picioarele încurcate în furnicarul acela de betegi, ca acel căpitan care îşi încurcase picioarele într-o ceată de raci de mare.

Atunci îi veni ideea să încerce să se întoarcă, dar era prea târziu. Toată legiunea aceea se închisese în spatele lui şi cei trei cerşetori îl ţineau. Merse drept înainte, împins de valul acela irezistibil. De frică şi de ameţeală nu-şi dădea seama dacă ceea ce se întâmplă e adevărat, sau doar un vis îngrozitor.

În sfârşit, ajunse la capătul străzii. Strada dădea într-o piaţă imensă, în care mii de lumini luceau în ceata confuză a nopţii. Gringoire o luă spre ea, sperând să scape prin iuţeala picioarelor lui de cele trei spectre infirme care se agăţaseră

de el.

— *Donde vas, hombre*?[28] strigă ologul, aruncându-şi cârjele şi alergând după el cu cele mai bune picioare care au făcut vreodată un pas geometric pe pavajul Parisului.

În timpul acesta, în picioare, ciungul punea în capul poetului strachina sa grea şi ţintuită, iar orbul îl privea cu nişte ochi scânteietori.

— Unde mă aflu? întrebă îngrozit Gringoire.

— În curtea minunilor, răspunse al patrulea spectator care venise şi el.

— Pe sufletul meu, reluă Gringoire, eu văd bine pe orbii care privesc şi pe şchiopii care aleargă; dar unde se află Mântuitorul?

Ei răspunseră printr-un hohot de râs îngrozitor. Sărmanul poet privi în jurul său. Se afla în acea Curte a Minunilor, unde niciodată un om cinstit nu pătrundea la această oră: cerc fermecat în care ofiţerii de la Châtelet şi sergenţii intendenţei generale, care se aventurau în ea, dispăreau; cetate a hoţilor, neg scârbos pe faţa Parisului; canal de unde ieşea în fiecare dimineaţă şi unde venea să zacă în fiecare noapte râul acesta de vicii, de cerşetorie şi de vagabondaj, totdeauna revărsat pe străzile capitalei; cuib monstruos, unde se întorceau în fiecare seară cu prada lor toţi bondarii societăţii; spital înşelător unde vagabondul, călugărul răspopit, şcolarul pierdut, pungaşi de toate naţiunile: spanioli, italieni, germani şi din toate religiile: evrei, mahomedani, creştini, acoperiţi de răni false, cerşind ziua, se

---

28 Unde mergi, omule? (spaniolă)

transformau noaptea în tâlhari; imens vestiar, într-un cuvânt, unde se îmbrăcau şi se dezbrăcau la acea epocă toţi acei actori ai comediei eterne pe care furtul, prostituţia şi omul o joacă pe pavajele Parisului.

Era o piaţă neregulată şi prost pavată, ca toate pieţele din Paris la acea dată. Focuri, în jurul cărora furnicau grupuri ciudate, străluceau ici şi colo.

Totul se ducea, venea, striga. Se auzeau râsete ascuţite, scâncete de copil, voci de femei. Mâinile, capetele acelei mulţimi negre pe fond luminos, făceau mii de gesturi ciudate. Câteodată, pe pământ, unde tremura lumina focurilor, amestecată cu mari umbre nedefinite, puteai vedea un câine care semăna cu un om, sau un om care semăna cu un câine.

Limitele raselor şi speciilor păreau că se şterg în cetatea aceea, ca într-un pandemonium[29]. Bărbaţi, femei, animale, vârstă, sex, sănătate, boală, totul părea că este comun pentru poporul acela; totul mergea împreună, confundat, suprapus; fiecare participa cu totul.

Lumina difuză a focurilor îi permitea lui Gringoire să distingă, cu toată tulburarea sa, de jur-împrejurul pieţei, o încadrare oribilă de case vechi ale căror faţade roase, jigărite, zbârcite, găurite fiecare de ferestre iluminate, îi păreau în umbră nişte capete de femei bătrâne, aşezate în cerc, monstruoase şi morocănoase, care priveau

---

29 Pandemoniu – Marele sfat al diavolilor, (fig.: oameni cu păreri diferite).

tămbălăul clipind din ochi.

Era un fel de lume nouă, necunoscută, nemaiauzită, hrăpăreaţă, mişunând întruna, fantastică.

Gringoire, din ce în ce mai îngrozit, ţinut de cei trei cerşetori ca de trei cleşti, ameţit de alte feţe care se încreţeau şi lătrau în jurul lui, căuta să-şi recâştige prezenţa sa de spirit pentru a afla dacă se află într-o sâmbătă. Dar sforţările sale erau zadarnice; firul memoriei şi al gândirii sale se rupsese; şi îndoindu-se de totul, şovăind între ceea ce vedea şi ceea ce simţea, îşi punea întrebarea aceasta fără răspuns:

— Dacă eu sunt viu, lucrurile acestea există? şi dacă aceste lucruri există, sunt eu viu?

În momentul acela, un strigăt distinct se ridică din ceata hârâitoare îl înconjura:

— Să-l ducem la rege! Să-l ducem la rege!

— Sfânta Fecioară! murmură Gringoire, regele de aici trebuie să fie un ţap.

— La rege! La rege! repetară toate vocile.

Îl luară, şi toţi voiau să pună gheara pe el. Dar cei trei cerşetori nu-şi lăsară prada din mână, şi-l smulgeau în urlete din mâinile celorlalţi, spunând:

— Este al nostru.

Tunica şi aşa bolnavă a poetului îşi dădu ultima suflare în lupta aceasta.

Pe când străbătea oribila piaţă, ameţeala îi trecu. După ce făcu câţiva paşi, simţul realităţii îi revenise. Începuse să se acomodeze noii atmosfere. În primul moment, din capul său de

poet sau poate pur şi simplu cu totul prozaic, din stomacul lui gol se ridicaseră un fel de fum, nişte vapori, ca să ne exprimăm ştiinţific, care răspândindu-se între lucruri şi el, nu-l lăsaseră să vadă decât în ceaţa incoerentă a visului urât, în întunericul viselor care fac să tremure toate contururile, să se strâmbe toate formele, să se aglomereze obiectele în grupuri nemăsurate, mărind lucrurile în himere şi oamenii în fantome. Încetul cu încetul, după halucinaţia aceasta urmă o privire mai puţin zăpăcită şi fără o deformare aşa puternică a realităţii. Realul îşi făcea loc în jurul său, îi izbea ochii, îi izbea picioarele şi dărâma bucată cu bucată toată înspăimântătoarea poezie de care el se crezuse mai întâi înconjurat. Trebui să-şi dea seama că nu merge prin Styx, ci prin noroi, că nu era înghiontit de către draci, ci de către hoţi, că nu era vorba de sufletul său, ci pur şi simplu despre viaţa sa (deoarece îi lipsea intermediarul acela preţios care se aşeza aşa de folositor între bandit şi omul cinstit, punga).

Examinând orgia mai de aproape şi cu mai mult sânge rece, văzu că se află într-o adunătură de vrăjitori dintr-o cârciumă.

Curtea Minunilor nu era în realitate decât o cârciumă, dar o cârciumă de tâlhari, tot aşa de înroşită de sânge ca şi de vin.

Spectacolul ce se înfăţişa privirii sale, când escorta în zdrenţe îl depuse la capătul drumului, nu era nimerită pentru a-l readuce la poezia iadului său. Era mai mult ca oricând posaca şi brutala realitate a cârciumii.

Dacă nu ne-am afla în secolul al cincisprezecelea, am spune că Gringoire a coborât de la Michel Angelo la Callot în jurul focului uriaş care ardea pe o mare lespede şi care înroşea cu flăcările lui picioarele şi braţele unui trepied gol pentru moment, câteva mese roase de carii erau aşezate ici şi colo, la întâmplare, fără ca cel mai neînsemnat tâmplar să se fi înjosit să ajusteze paralelismul lor sau să vegheze pentru a nu fi tăiate în unghiuri prea neobişnuite. Pe mese erau câteva oale cu vin şi în jurul acelor oale se grupau foarte multe feţe bahice, împurpurate de vin şi de căldură. Un bărbat cu o burtă mare şi o figură veselă, îmbrăţişa zgomotos o fată de petrecere, grasă şi rotundă.

Era un fel de fals soldat, care îşi desfăcea bandajele falsei sale răni şi care îşi dezmorţea genunchiul sănătos şi viguros, înfăşurat de dimineaţă în o mie de legături. În stânga era un slăbănog care îşi freca cu rostopască şi sânge de bou piciorul pentru a doua zi. Două mese mai încolo era un pungaş care, în costumul lui de pelerin, silabisea jeluirea de Saint Reine, fără să uite psalmodierea şi vorbirea pe nas.

Mai departe un tânăr tâlhar lua lecţii de epilepsie de la un pungaş bătrân, care îl învăţa arta de a face spume la gură mestecând o bucată de săpun. Alături un hidropic se dezumfla şi astupa nasul la patru sau cinci hoţoaice, care îşi disputau la aceeaşi masă un copil furat în seara aceea. Fapte care, peste două secole, părură aşa de ridicole la curte, cum zice Sanval, încât ele

servіră de petrecerea regelui şi de începutul baletului regal *La Nuit* împărţit în patru părţi şi jucat pe scena teatrului Petit-Bourbon. „Niciodată, adăugă un martor ocular din 1653, subitele metamorfoze ale Curţii Minunilor nu au fost mai bine reprezentate, Benserade ne-a pregătit pentru aceasta prin versuri destul de galante” Râsetele izbucneau de pretutindeni, ca şi cântecele obscene. Fiecare îşi vedea de el, vorbind şi înjurând fără să asculte la vecin. Oalele se ciocneau şi certurile începeau la ciocnitul oalelor şi oalele ciobite făceau să se sfâşie zdrenţele.

Un câine mare privea focul. Câţiva copii erau amestecaţi în orgia asta. Copilul furat, care plângea şi ţipa. Un altul, un băiat de patru ani, aşezat cu picioarele atârnate pe o bancă prea înaltă, având masa până la bărbie şi nespunând niciun cuvânt; un al treilea întindea pe masă seul topit de la o lumânare; un altul, mic, stând pe vine în noroi, aproape pierdut într-un cazan pe care îl curăţa cu o ţiglă şi pe care îl făcea să scoată nişte sunete, care l-ar fi făcut să leşine pe Stradivarius.

Un butoi se afla lângă foc şi un cerşetor pe butoi. Acesta era regele pe tronul său.

Cei trei cerşetori care îl prinseseră pe Gringoire, îl aduseră în faţa butoiului şi toată orgia făcu un moment tăcere, afară de cazanul locuit de către copil.

Gringoire nu îndrăznea să respire nici să-şi ridice ochii.

Hombre, quita tu sombrero zise unul din cei trei pungaşi al căror prizonier era; şi înainte ca el

să fi înţeles ce înseamnă, celălalt îi luă pălăria. Pălărie mizerabilă, este adevărat, dar încă bună într-o zi cu soare sau într-o zi cu ploaie. Gringoire suspină.

În timpul acesta regele, din înălţimea polobocului său, îi adresă cuvântul.

— Ce este cu mitocanul acesta?

Gringoire tresări. Vocea aceea, cu toate că accentuată de către ameninţare, îi adusese aminte de o altă voce care chiar în dimineaţa aceea dăduse prima lovitură piesei sale, zicând nazal în mijlocul auditorului: Aveţi milă! Ridică capul; era într-adevăr Clopin Trouillefou.

Clopin Trouillefou împodobit cu insigne regale, nu avea vreo zdreanţă mai mult sau mai puţin. Rana sa de pe braţ dispăruse. Purta în mână unul dintre bicele acelea cu curea de piele albă de care se serveau atunci sergenţii, care se numea *boullayes*; avea în cap un fel de coafură, care era greu de distins ce era, o coroană de rege sau o scufie de copil, atât de mult se asemănau cele două lucruri.

Lui Gringoire îi reveni puţină speranţă recunoscând în regele Curţii Minunilor pe cerşetorul din sala cea mare a Palatului.

— Jupâne, bâlbâi el… Monseniore… Sire… cum trebuie să vă numesc? zise el în sfârşit, ajuns la punctul cuminant al crescendoului său şi nemaiştiind cum să suie şi nici să coboare.

— Monsenior, majestate sau camarade, numeşte-mă cum vrei, dar grăbeşte-te. Ce ai de spus în apărarea ta?

În apărarea ta! se gândi Gringoire, lucru acesta nu-mi place. Reluă bâlbâindu-se:

— Eu sunt acela care azi de dimineaţă…

— Pe unghiile dracului! întrerupse Clopin, cum te cheamă, mojiciile, nimic mai mult. Ascultă. Tu te afli în faţa a trei suverani puternici: eu, Clopin Trouillefou, rege de Thunes[30], succesor al marelui bulibaşă, suveran suprem al regatului argoului; Mathias Hunyadi[31] Spicali, duce de Egipt şi de Bohême, bătrânul acela galben pe care îl vezi acolo cu o otreapă în jurul capului; Guillaume Rousseau, împărat al Galileei, grasul acela care ne ascultă şi care mângâie o desfrânată. Noi suntem judecătorii tăi. Tu ai intrat în regatul argoului fără să fii argotier, tu ai violat privilegiile oraşului nostru. Trebuie să fi pedepsit, afară numai dacă nu eşti un hoţ, cerşetor sau vagabond. Eşti ceva dintre acestea? Justifică-te. Justifică-ţi calităţile.

— Vai! zise Gringoire, eu nu am onoarea aceasta. Eu sunt autorul…

— De ajuns, reluă Trouillefon fără să-l lase să sfârşească. Vei fi spânzurat. Lucru foarte simplu, domnilor cinstiţi burghezi! După cum îi trataţi voi pe ai noştri aşa şi îi tratăm şi noi pe ai voştri. Legea pe care o faceţi pentru haimanale, haimanalele v-o aplică. Este vina noastră dacă ea este rea? Este bine să se vadă din când în când o strâmbătură de cap cinstit deasupra colierului de cânepă; aceasta face onorabilă afacerea. Haide,

---

30 Denumire uniformizată la corectura MMXII - Thunes era scris.greşit în 3-4 feluri.

31 în orig. - Hungadi (eroare)

amice, împarte-ţi zdrenţele la domnişoarele acestea. Eu am să pun să te spânzure, pentru a distra pe haimanale şi tu le vei da punga pentru a bea. Dacă tu ai de făcut vreo mascaradă, se află acolo în piuliţa de lemn un foarte bun Dumnezeu-Tatăl, de piatră, pe care l-am furat de la Saint-Pierre-aux-Boeufs. Ai la dispoziţie patru minute ca să-i arunci în cap sufletul tău.

Cuvântarea era îngrozitoare.

— Bine ai vorbit, pe sufletul meu! Clopin Trouillefou predică ca un papă! exclamă împăratul Galileei spărgându-şi oala pentru a-şi înţepeni mai bine masa.

— Monseniori, împăraţi şi regi, zise Gringoire cu sânge rece (căci nu ştiu cum îi revenise calmul şi vorbea hotărât) voi nici nu vă daţi seama. Eu mă numesc Pierre Gringoire, eu sunt poetul căruia i s-a reprezentat o piesă biblică astăzi de dimineaţă la sala cea mare a Palatului.

— Ah, tu eşti, maestre! zise Clopin. Mă aflam şi eu acolo. Ei bine, camarade, este vreun motiv ca pentru că tu ne-ai plictisit azi de dimineaţă, să nu te spânzurăm astă seară?

— Îmi va fi foarte greu să scap, se gândi Gringoire. Totuşi încercă în continuare. Eu nu văd pentru ce, zise el, poeţii nu sunt socotiţi printre haimanale. Vagabond a fost şi Aesopus, cerşetor a fost şi Homer, Mercurius era…

Clopin îl întrerupse.

— Mi se pare că vrei să ne ameţeşti cu ştiinţa ta neînţeleasă. Haide, lasă-te să fii spânzurat şi nu mai face mofturi.

— Iertare, monsenior rege de Thunes, răspunse Gringoire, disputând terenul pas cu pas. Lucru ăsta face atâta osteneală… Un moment!… Ascultaţi-mă, nu mă veţi condamna fără să mă ascultaţi…

Nefericita sa voce, într-adevăr, era acoperită de zgomotul care se făcea în jurul său. Micuţul băieţel râcâia căldarea cu mai multă tragere de inimă ca niciodată, o femeie bătrână puse pe pirostrii o tigaie plină cu grăsime, care sfârâia pe foc cu un zgomot asemănător ţipetelor unei cete de copii, ce urmăresc o persoană mascată.

În acest timp, Clopin Trouillefou păru să discute un moment cu ducele Egiptului şi cu împăratul Galileei care era cu desăvârşire beat. Apoi, strigă ascuţit:

— Tăceţi odată! şi cum tigaia şi căldarea nu-l ascultau şi continuau duoul lor, sări jos de pe butoi şi dădu o lovitură de picior cazanului, care se rostogolii la zece paşi de copil, o lovitură de picior în tigaie, a cărei grăsime se vărsă pe foc şi apoi se sui grav pe tronul său fără să se sinchisească de plânsetele copilului, nici de mormăiturile bătrânei, al cărei supeu se transformase într-o frumoasă flacără albă.

Trouillefou făcu un semn, şi ducele, împăratul şi înalţii consilieri veniră să se aşeze în jurul lui în formă de potcoavă, al cărui centru era ocupat de Gringoire, căruia cei trei cerşetori nu-i dăduseră drumul de loc. Acesta era un semicerc de zdrenţe, de cârpe, de furci, de saci, de picioare care se clătinau din cauza beţiei, de braţe grase şi goale,

de figuri scârboase, stinse şi zăpăcite. În jurul acestei mese rotunde a cerşetorilor, Clopin Trouillefou, ca doge al acestui colocviu, trona, mai întâi din toată înălţimea butoiului său, apoi cu nu ştiu ce aer mândru, sălbatic şi îngrozitor, care făcea să-i scânteieze ochii şi întrupa în profilul lui sălbatic tipul bestial al rasei haimanalelor. Ai fi zis că este o căpăţână ridicată dintre nişte râturi.

— Ascultă, îi zise el lui Gringoire, mângâindu-şi barba diformă cu mâna aspră; eu nu văd pentru ce tu nu ai fi spânzurat. Este adevărat că lucrul acesta are aerul să-ţi displacă; lucru foarte natural pentru că voi burghezii nu sunteţi obişnuiţi cu spânzurătoarea; voi vă faceţi despre ea o idee greşită. La urma urmei noi nu îţi vrem răul. Iată un mijloc de a scăpa cu faţa curată pentru un moment Vrei să faci parte dintre ai noştri?

Vă închipuiţi efectul care-l avu această propunere asupra lui Gringoire, care îşi vedea viaţa ducându-i-se şi obosise ţinând-o. Se agăţase de ea cu putere.

— Vreau, desigur, zise el.

— Consimţi, reluă Clopin, să te înrolezi printre membrii micii flăcări?

— Micii flăcări!? Desigur, răspunse poetul.

— Tu te recunoşti membru al adevăratei burghezii? reluă regele din Thunes.

— Al adevăratei burghezii.

— Supus al regatului argoului?

— Al regatului argoului.

— Haimana?

— Haimana.

— Cu sufletul?

— Cu sufletul.

— Îţi atrag atenţia, reluă regele, că făcând aceasta nu scapi de spânzurătoare.

— Drace! zise poetul.

— Atât numai, continuă Clopin nepăsător, că vei fi spânzurat mai târziu, cu mai multă ceremonie, pe cheltuiala oraşului Paris, la o frumoasă spânzurătoare de piatră de către oamenii cinstiţi. Asta este o consolare.

— Cum spuneţi, răspunse Gringoire.

— Sunt şi alte avantaje. În calitate de haimana nu vei avea de plătit noroiul, nici pe săraci, nici felinarele, la care sunt supuşi burghezii din Paris.

— Aşa să fie, zise poetul. Consimt. Sunt haimana, argoutier, adevărat burghez, flacără mică, tot ceea ce vreţi voi. Şi eram toate astea dinainte, domnule rege de Thunes, căci eu sunt filosof; *et omnia în philosophia, omnes in philosophio continentur*[32] după cum ştiţi.

Regele de Thunes încruntă sprâncenele.

— Drept cine mă iei, amice? Ce argou de evrei din Ungaria ne înşiri aici? Eu nu ştiu evreieşte; pentru a fi bandit nu trebuie să fii evreu. Eu nici nu mai fur, fac altceva mult mai mult decât atâta, omor. Să omor da, să fur nu.

Gringoire încercă să introducă câteva scuze printre aceste puţine cuvinte, pe care furia le întretăia din ce în ce mai mult.

---

32 Tot ce este în filozofie, este în cunoştinţele filozofului, (latină)

— Vă cer iertare, monseniore. Aceasta nu este pe evreieşte, ci în latină.

— Îţi spun, reluă Clopin înfuriat, că eu nu sunt evreu, şi am să pun să te spânzure, burtă de sinagogă! Ca şi pe păcătosul acela mic din Iudeea, care stă lângă tine şi pe care sper să-l văd bătut în cuie pe o tejghea, ca o piesă falsă ce este!

Vorbind astfel el arăta cu degetul pe evreul unguresc bărbos, care-l acostase pe Gringoire cu *facitate caritatem* al său, şi care, neînţelegând altă limbă, privea cu uimire la revărsarea furiei regelui asupra sa.

În sfârşit, monseniorul Clopin s-a liniştit

— Mitocane, zise el poetului nostru, tu vrei aşadar să devii haimana?

— Desigur, zise poetul.

— Nu este totul numai să vrei, zise morocănos Clopin. Bunăvoinţa nu pune o ceapă mai mult în ciorbă şi nu este bună decât a te duce în rai, ori raiul şi argoul sunt două lucruri deosebite, trebuie să dovedeşti că eşti bun la ceva şi pentru aceasta trebuie să scotoceşti prin buzunarele manechinului.

— Am să caut tot ceea ce vă place, zise Gringoire şi Clopin făcu semn. Câţiva argotieri se dezlipiră de semicerc şi veniră peste un moment aducând doi stâlpi care la extremitatea inferioară se terminau cu două lopăţici, care îi făceau să stea mai bine pe picioare. La partea superioară a celor două lopăţici, ei adaptaseră o grindă transversală şi totul constituia o foarte frumoasă spânzurătoare, pe care Gringoire a avut satisfacţia

de a o vedea ridicându-se în faţa lui într-o clipă. Nimic nu-i lipsea, nici măcar funia, care atârna sub grindă.

— Ce vor să facă, întrebă Gringoire cu o oarecare nelinişte. Un zgomot de clopoţei, pe care îl auzi în acelaşi moment, puse capăt neliniştii sale.

Era un manechin căruia haimanalele îi atârnară funia de gât, un fel de sperietoare de păsări, îmbrăcat în roşu, care avea o mulţime de clopoţei încât ar fi ajuns pentru treizeci de cântări bisericeşti. Aceşti clopoţei sunară câtva timp la oscilaţiile funiei, apoi încetul cu încetul tăcură în sfârşit, când manechinul a fost readus la imobilitate prin legea aceea a pendulului care a detronat ceasornicul cu apă şi pe cel cu nisip.

Atunci Clopin, indicând lui Gringoire un scaun vechi ce se clătina aşezat sub manechin:

— Suie-te pe el, îi zise.

— Drace! obiectă Gringoire, am să-mi rup gâtul, scaunul vostru şchioapătă ca un vers de Martial; are un picior hexametru şi unul pentametru.

— Suie-te, reluă Clopin.

Gringoire se sui pe scaun şi reuşi cu greu să-şi găsească echilibrul.

— Acum, urmă regele din Thunes, întoarce-ţi piciorul drept în jurul gambei stângi şi ridică-te pe vârful piciorului stâng.

— Monseniore, zise Gringoire, vreţi oare să-mi rup vreun membru?

Clopin ridică capul.

— Ascută amice, vorbeşti prea mult. Iată, în două cuvinte despre ce este vorba: ai să te ridici pe vârful piciorului, cum ţi-o spun, ca să ajungi la buzunarele manechinului; ai să scotoceşti în el şi ai să scoţi punga care se găseşte acolo, iar dacă tu faci toate acestea fără să se audă sunetul vreunui clopoţel, este bine; vei fi haimana. Nu vom mai avea decât să te batem opt zile.

— Drace, nu voi fi în stare, zise Gringoire. Şi dacă fac ca clopoţeii să sune?

— Atunci ai să fii spânzurat înţelegi?

— Nu înţeleg deloc, răspunse Gringoire.

— Ascultă încă o dată. Ai să scotoceşti prin buzunarele manechinului şi ai să-i iei punga; dacă un singur clopoţel se mişcă în timpul acţiunii, te spânzur. Înţelegi asta?

— Bine, înţeleg lucrul acesta, zise Gringoire. Pe urmă?

— Dacă tu reuşeşti să iei punga fără să se audă clopoţeii, devii haimana şi vei fi bătut timp de opt zile consecutiv. Înţelegi, desigur, acum?

— Nu, monseniore, nu înţeleg. Unde este câştigul meu? Spânzurat într-un caz, bătut în celălalt!

— Şi haimanaua, reluă Clopin, haimanaua, nu este nimic? în interesul tău te vom bate pentru a te obişnui cu loviturile.

— Foarte mulţumesc, răspunse poetul.

— Haide repede, zise regele lovind cu piciorul în tronul său, care suna ca o cutie de rezonanţă. Scotoceşte prin buzunarele manechinului. Te înştiinţez pentru ultima oară că dacă sună vreun

clopoţel tu vei lua locul manechinului.

Banda argotierilor aplaudă la cuvintele lui Clopin şi se aşeză în cerc în jurul spânzurătorii, cu un râs aşa de neîndurător, încât Gringoire văzu că el îi distra prea mult pentru a nu îi fi frică de el. Nu-i mai rămânea nicio scăpare, decât slaba şansă de a reuşi în îngrozitoarea operaţie, care îi era impusă.

Se hotărî să rişte, dar nu fără a adresa mai înainte o călduroasă rugăciune manechinului pe care avea să-l buzunărească şi care ar fi fost mai uşor de înduplecat decât haimanalele. Acele mii şi mii de clopoţele cu ale lor limbuţe de aramă i se păreau tot atâtea guri de şarpe veninos, deschise, gata să muşte şi să şuiere.

— Oh! zicea el încet de tot, să fie oare posibil ca viaţa mea să depindă de cea mai neînsemnată vibraţie al celui mai neînsemnat dintre clopoţei aceştia? Oh! adăugă el cu mâinile împreunate, clopoţei, vă rog nu sunaţi!

Făcu o ultimă sforţare asupra lui Trouillefou.

— Şi dacă va sufla vântul? îl întrebă el.

— Vei fi spânzurat, răspunse celălalt fără să ezite.

Văzând că nu era posibilă vreo fugă sau să i se dea un răgaz, el se hotărî cu bărbăţie. Îşi întoarse piciorul drept în jurul piciorului stâng, se ridică pe vârfuri şi întinse braţul; dar în momentul când atinse manechinul, corpul său, neavând stabilitate, se clătină pe scaunul cu trei picioare; vru mecanic să se sprijine de manechin, îşi pierdu echilibrul şi căzu greoi, cu totul asurzit de fatala

vibraţie a miilor de clopoţei ai manechinului, care cedând impulsurilor mâniei sale, descrise mai întâi o rotaţie în jurul lui, apoi se balansă maiestuos între cei doi stâlpi.

— Blestem! strigă el căzând şi rămase ca mort cu faţa la pământ

Cu toate acestea auzea sunetul îngrozitoarelor clopoţele deasupra capului său, râsul drăcesc al haimanalelor, şi vocea lui Trouillefou, care zicea:

— Ridicaţi-l pe ticălosul acesta şi spânzuraţi-l bine.

Se ridică; manechinul fusese luat pentru a-i face loc.

Argoutierii îl suiseră pe scaun. Clopin veni la el, îi trecu funia pe după gât şi lovindu-l pe umăr, îi zise:

— Adio, amice! Nu mai poţi scăpa acum, chiar dacă ai digera cu maţe de papă.

Cuvântul de graţie se stinse pe buzele lui Gringoire. Îşi plimbă privirile în jurul său; dar nicio speranţă, toţi râdeau.

— Bellevigne de l'Étoile, zise regele de Thunes unei enorme haimanale care ieşi din rânduri. Suie-te pe grindă.

Bellevigne de l'Étoile se sui repede pe grinda transversală, şi peste un moment Gringoire îl văzu cu groază stând deasupra capului său, pe vine.

— Acum, reluă Clopin Trouillefou, imediat ce eu voi bate din palme, tu, André le Rouge, vei arunca scaunul cu o lovitură de genunchi; François Chaute-Prune, tu te vei agăţa de

picioarele mitocanului; şi tu Bellevigne, te vei arunca pe umerii săi; şi toţi trei deodată, aţi auzit?

Gringoire se cutremură.

— Sunteţi gata? zise Clopin Trouillefou celor trei argoutieri gata să se arunce pe Gringoire ca trei păianjeni pe o muscă. Sărmanul pacient avu un moment de aşteptare îngrozitoare, pe când Clopin împingea în foc câteva bucăţi de lemn, cu vârful piciorului, pe care flacăra nu le cuprinsese. Sunteţi gata? repetă el, şi îşi îndepărtă mâinile pentru a bate din palme. O secundă mai mult şi totul era sfârşit.

Dar se opri ca şi cum i-ar fi venit o idee subită.

— Un moment, zise el, am uitat ceva! Există obiceiul să nu spânzurăm un bărbat dacă pe acesta îl vrea vreo femeie. Camarade, aceasta este ultima ta speranţă; trebuie să te însori cu o haimana sau cu funia spânzurătorii.

Legea aceasta boemiană, oricât de ciudată i-ar părea cititorului, este şi astăzi scrisă în vechea legislaţie engleză. Vedeţi Burington's Observations.

Gringoire răsuflă. Era pentru a doua oară când revenea la viaţă într-o jumătate de oră; ceea ce-l făcu să nu spere prea mult.

— Ei! strigă Clopin, căţărat pe butoiul său, femei, se află printre voi vreo desfrânată care să-l ia de bărbat pe nemernicul acesta? Hei! Colette la Charonne! Elizabeth Tronvain! Simone Jodonyne! Marie Piédebou! Thonne la Longue! Bérarde Fananel! Michel Genaille! Claude Rougeoreille!

Mathurin Giroron! Ei! Isabeau la Thienye! Veniţi să vedeţi! Un bărbat pe nimic! Cine îl vrea?

Gringoire, în starea aceea mizerabilă, era desigur foarte puţin atrăgător. Haimanalele se iviră prea puţin mişcate de propunere. Nenorocitul le auzi răspunzând:

— Nu, nu! Spânzuraţi-l, ne vom distra mai bine.

Trei, cu toate acestea, ieşiră din mulţime şi veniră să-l examineze. Cea dintâi era o fată grasă cu faţa pătrată, care examină cu atenţie tunica mizerabilă a filosofului. Mantaua era mai uscată şi mai găurită ca o tigaie de copt castane.

Fata făcu o strâmbătură. „Postav vechi!” murmură ea; şi zise, adresându-se lui Gringoire:

— Ia să-ţi văd mantaua?

— Am pierdut-o, zise Gringoire.

— Pălăria ta?

— Mi-au luat-o.

— Ghetele tale încep să nu mai aibă pingele. Punga?

— Vai! zise Gringoire, nu mai am nicio para.

— Lasă-te să fii spânzurat şi spune mersi! răspunse haimanaua şi se întoarse cu spatele.

A doua, o babă zbârcită, neagră, hidoasă şi urâtă încât chiar şi pentru Curtea Minunilor era o pată, se învârti în jurul lui Gringoire. El tremura ca nu cumva să-l aleagă. Dar ea zise printre dinţi:

— Este prea slab! şi se îndepărtă.

Cea de-a treia, o fată tânără destul de gingaşă şi nu prea urâtă, se apropie de el.

— Salvează-mă, îi zise printre dinţi nenorocitul.

Fata îl privi un moment cu un aer de milă, apoi lăsă ochii în jos, făcu o cută la rochia sa, şi rămase indecisă.

— Nu, zise în sfârşit tânăra fată, nu, Guillaume Longuejoue m-ar bate. Şi se întoarse în mulţime.

— Camarade, zise Clopin, nu ai noroc. Apoi ridicându-se pe butoiul său, strigă:

— Nimeni nu-l vrea? imită el accentul unui portărel, spre marea veselie a tuturor. Nimeni nu-l vrea? O dată, de două ori, de trei ori? Şi întorcându-se către spânzurătoare, cu un semn din cap: Adjudecat!

Bellevigne de l'Étoile, André le Rouge şi François Chaute Prune se apropiară din nou de Gringoire.

În momentul acela un strigăt izbucni printre argoutieri:

— Esmeralda! Esmeralda!

Gringoire tresări şi se întoarse spre partea de unde venea zgomotul. Mulţimea se dădu la o parte să facă loc unei fiinţe curate şi strălucitoare.

Era boemiana.

— Esmeralda! zise Gringoire, încremenit în mijlocul emoţiilor sale, de modul brusc în care cuvântul acesta magic lega toate amintirile zilei aceleia între ele.

Creatura aceea ciudată părea că până şi în Curtea Minunilor îşi exercita dominaţia sa de farmec şi frumuseţe. Argoutierii şi argoutierele se

dădeau la o parte din calea sa şi figurile brutale se înveseleau la vederea ei.

Se apropie de nenorocit cu pasul său uşor şi frumoasa sa Djali o urma. Gringoire era mai mult mort decât viu. Ea îl privi un moment în tăcere.

— Vrei să-l spânzuri pe omul acesta? îl întrebă ea cu gravitate pe Clopin.

— Da, soră, răspunse regele de Thunes, afară numai dacă tu nu-l iei de bărbat.

— Îl iau, zise ea.

La auzul acestor cuvinte, Gringoire crezu că într-adevăr nu făcuse altceva decât să viseze de dimineaţă şi până atunci şi că acesta era tot un vis.

Peripeţia, într-adevăr, cu toate că era plăcută, era şi violentă.

Îi desfăcută funia de la gât şi-l coborâră pe poet de pe scaun, pe care el se aşeză imediat, atât de vie îi era emoţia.

Ducele de Egipt, fără să pronunţe niciun cuvânt, aduse un ulcior de pământ. Boemiana îl prezentă lui Gringoire:

— Aruncă-l de pământ, îi zise ea.

Ulciorul se sparse în patru bucăţi.

— Frate, zise atunci ducele de Egipt, punându-le mâinile pe frunte, ea este soţia ta; soră, el este bărbatul tău, pentru patru ani. Plecaţi.

VII
O NOAPTE DE NUNTĂ

Peste câteva momente, poetul nostru se găsi într-o cameră mică boltită, foarte caldă, aşezat în faţa unei mese, care nu părea că face altceva decât câteva împrumuturi de la dulapul cu mâncăruri din apropiere, având un pat bun în perspectivă, singur cu o fată frumoasă. Aventura părea din basme. Începea să se considere în mod serios un personaj de basm; din când în când el arunca ochii în jurul său pentru a vedea dacă carul de foc înhămat la două himere înaripate, care fusese în stare să-l transporte aşa de repede din fundul iadului în eden, se mai afla încă acolo. Câteodată, de asemenea, el îşi aţintea cu încăpăţânare privea la toate găurile tunicii sale, pentru a se agăţa de realitate şi pentru a nu-şi pierde simţirea cu desăvârşire. Raţiunea sa, aruncată de colo până colo în spaţiile imaginare, nu se mai ţinea decât prin firul acesta.

Tânăra fată părea să nu-i dea nicio atenţie; ea se ducea, venea, deranja vreun scaun, vorbea cu capra sa, făcea strâmbătura sa când şi când. În fine, ea se aşeză lângă masă, şi Gringoire putu s-o observe în voie.

Aţi fost copii, dragi cititori, sau poate sunteţi încă. Nu se poate să nu fi urmărit (şi cât mă priveşte, eu am petrecut zile întregi, cele mai bune din viaţa mea) de mai multe ori poate, la marginea unei ape curgătoare, într-o zi cu soare, vreo frumoasă libelulă verde sau albastră, zburând

din mărăcine în mărăcine, rupându-şi zborul în unghiuri repezi, atingând capătul tuturor ramurilor. Vă aduceţi aminte cu câtă curiozitate drăgăstoasă gândul şi privirile dumneavoastră urmăreau acel mic vârtej şuierător şi bâzâind din aripi, de purpură şi de azur, în mijlocul căruia plutea o formă ce nu se poate prinde, voalată însă şi de repeziciunea mişcării sale.

Fiinţa aeriană care se desemna în mod confuz prin fâşâitul acela de aripi vi se părea o himeră imposibil de atins.

Dar când în sfârşit libelula se odihnea pe vârful vreunui măceş, şi o puteaţi analiza, ţinându-vă răsuflarea, lungile ei aripi de gaz, lunga rochie de smalţ, cei doi ochi de cristal, câtă uimire nu aveaţi şi câtă teamă de a nu-i vedea forma dispărând în umbră şi fiinţa în himeră! Amintiţi-vă impresiile acestea şi vă veţi da seama ce simţea Gringoire contemplând sub forma sa vizibilă pe Esmeralda aceea, pe care el nu o zărise decât într-un vârtej de dans, de cânt şi zgomot.

El se gândea, cufundat din ce în ce mai mult în reveria sa: „Iată, aşadar, urmărind-o în mod vag din ochi, ceea ce este Esmeralda! o creatură cerească! o dansatoare de stradă! atât de mult şi totuşi atât de puţin! Ea este cea care a dat lovitura de graţie piesei mele azi dimineaţă, ea este aceea care mi-a salvat viaţa astă seară. Geniul meu rău! îngerul meu bun! O femeie frumoasă, pe onoarea mea! Şi care trebuie să mă iubească la nebunie, dacă m-a luat în acest mod.

— Apropo, zise el ridicându-se deodată, cu

simţul acela al adevărului, care forma fondul şi caracterul filosofiei sale, nu prea ştiu cum s-a întâmplat, dar eu sunt soţul său.

Cu această idee în gând şi ochi, se apropie de tânăra fată într-un mod atât de galant şi milităresc, încât ea se dădu înapoi.

— Ce ai cu mine oare? întrebă ea.

— Poţi să mă întrebi asta, adorabilă Esmeralda? răspunse Gringoire cu un accent aşa de pasionat încât se miră şi el.

Egipteanca îşi deschise ochii săi mari:

— Nu ştiu ce vreţi să spuneţi.

— Ei ce! reluă Gringoire, încălzindu-se din ce în ce mai mult şi gândindu-se că el nu va avea de a face la urma urmei decât cu virtutea de la Curtea Minunilor, nu sunt al tău, dulce amică? Nu eşti a mea?

Şi, cu toată nevinovăţia, o apucă de talie.

Corsajul boemei alunecă din mâinile sale ca un ţipar. Ea ajunse dintr-o săritură în celălalt capăt al celulei, se apleca şi se ridică cu un mic pumnal în mână, mai înainte de a avea vreme Gringoire să vadă de unde l-a scos. Iritată şi mândră, cu buzele pline şi nările umflate, cu obrajii roşii ca un măr, cu ochii strălucitori ce aruncau fulgere, părea mai frumoasă ca niciodată. În acelaşi timp capra albă se aşeza în faţa ei, oferindu-i lui Gringoire un front de bătaie acoperit de două coame aurite, frumoase şi foarte ascuţite. Toate acestea se întâmplară într-o clipă.

Libelula se făcuse viespe şi se pregătea să înţepe.

Filosoful nostru rămase încremenit, privind pe rând de la capră la fată cu nişte priviri năuce.

— Sfântă Fecioară! zise el, când uimirea îi dădu voie să vorbească, iată două fiinţe foarte ciudate!

Boemiana rupse tăcerea.

— Tu eşti un ticălos foarte îndrăzneţ!

— Iertare domnişoară, zise Gringoire surâzând. Dar atunci pentru ce m-aţi luat de bărbat?

— Trebuia să te las să fii spânzurat?

— Aşadar, zise poetul puţin dezamăgit în speranţele sale amoroase, nu te-ai gândit la nimic altceva luându-mă de soţ decât să mă scapi de spânzurătoare?

— Şi la ce altceva voiai tu să mă fi gândit?

Gringoire îşi muşcă buzele.

— Haide, zise el, nu sunt chiar aşa de triumfător în dragoste cum credeam. Dar atunci de ce am mai spart acel sărman ulcior?

În tot acest timp, pumnalul Esmeraldei şi coamele caprei stăteau în defensivă.

— Domnişoară Esmeralda, zise poetul, să capitulăm. Eu sunt grefier la Chalelet şi nu vreau să vă pricinuiesc neajunsul de a purta un pumnal cu dumneavoastră prin Paris în ciuda ordonanţelor şi dispoziţiilor domnului intendent general. Nu ignoraţi, cu toate acestea, că Noel Lescriprain a fost condamnat acum opt zile la cincizeci de bani pentru că a purtat cuţit la el. Dar aceasta nu mă priveşte şi revin la subiect Jur pe partea mea din rai că nu vă voi atinge fără permisiunea şi

consimţământul dumneavoastră; dar daţi-mi ceva să mănânc.

La drept vorbind, Gringoire, ca şi domnul Despréaux, era „foarte puţin voluptuos”. Nu era din specia aceea cavalerească şi muşchetară, care ia fetele tinere prin asalt. În materie de amor, ca şi în altă afacere, era pentru temporari şi pentru linia de mijloc; şi o masă bună, faţă în faţă cu o fată frumoasă şi amabilă, îi părea, mai cu seamă că îi era foame, un antreu excelent între prolog şi deznodământul unei aventuri de dragoste.

Egipteanca nu răspunse. Făcu mica ei strâmbătură, ridică capul ca o pasăre şi izbucni în râs, iar micul pumnal dispăru tot aşa de repede precum apăruse, fără ca Gringoire să poată vedea unde îşi ascunde albina acul.

Peste un moment se afla pe masă o pâine de secară, o felie de slănină, câteva mere creţe şi o ulcică cu vin. Gringoire se puse să mănânce cu multă tragere de inimă. Dacă ai fi auzit zdrăngănitul furios al furculiţei sale de fier şi al farfuriei de faianţă, ai fi zis că tot amorul său se transformase în poftă de mâncare!

Tânăra fată, aşezată în faţa lui, îl privea în tăcere, vizibil preocupată de alt gând, căruia ea îi surâdea din când în când, pe când blânda sa mână mângâia capul caprei strâns uşor între genunchii ei.

O lumânare de ceară galbenă lumina scena aceea de voracitate şi reverie.

În acest timp, primele necesităţi ale stomacului lui Gringoire fură potolite, şi el se simţi

ruşinat când văzu că nu a rămas decât un măr.

— Nu mâncaţi, domnişoară Esmeralda?

Ea răspunse printr-un semn al capului negativ şi privirea sa gânditoare se duse să se fixeze pe bolta cerului.

— La ce dracu' se gândeşte? se întrebă Gringoire, şi privi în aceeaşi direcţie cu ea.

— Este imposibil ca atenţia să-i fie atrasă de grimasa piticului acela de piatră sculptat în mijlocul bolţii. Ce dracu'! Pot înfrunta comparaţia!

Ridică vocea:

— Domnişoară!

Ea părea că nu-l aude, aşa că el reluă mai tare:

— Domnişoară Esmeralda!

Osteneală zadarnică. Gândul fetei se afla în altă parte şi vocea lui Gringoire nu avea putere să-l cheme. Din fericire, interveni capra, care începu să o tragă încet pe stăpâna sa de mânecă.

— Ce vrei, Djali? întrebă egipteanca nedumerită, ca deşteptată din somn.

— Îi este foame, zise Gringoire bucuros că începe conversaţia.

Esmeralda începu să rupă pâine în bucăţi mici, pe care Djali le mânca graţios din mâna sa.

De altfel, Gringoire nu-i dădu răgaz pentru a-şi relua reveria, şi îndrăzni să-i pună o întrebare delicată.

— Nu voiţi, aşadar, ca să vă fiu soţ?

Tânăra fată îl privi fix şi negă.

— Nici amant? urmă Gringoire.

Ea se strâmbă şi răspunsul fu tot negativ.

— Dar amic?

Ea îl privi fix şi după un moment de gândire îi răspunse:

— Poate.

Acest poate, atât de scump filosofilor, îi dădu poetului curaj.

— Ştiţi ce înseamnă a fi prieteni? întrebă el.

— Da, răspunse egipteanca, înseamnă a fi frate şi soră, două suflete care se ating fără a se confunda, ca două degete ale mâinii.

— Şi amorul? urmă poetul.

— Oh! Amorul! zise ea, şi vocea-i tremura, iar ochii săi străluceau, înseamnă ca doi să fie de fapt unul. Un bărbat şi o femeie care se contopesc într-un înger.

Dansatoarea de stradă era de o frumuseţe care impresiona ciudat pe Gringoire, şi i se părea în raport direct cu înflăcărarea aproape orientală a cuvintelor sale. Buzele roşii şi curate surâdeau puţin, fruntea-i senină şi nevinovată se întuneca câteodată sub gândurile sale, ca o oglindă sub o răsuflare; şi de sub lungile sale gene negre şi aplecate scăpa un fel de lumină neştearsă, care dădea profilului său acea dulceaţă ideală pe care Rafael a regăsit-o în cele din urmă în punctul mistic de întretăiere al virginităţii, maternităţii şi divinităţii.

Cu toate acestea, Gringoire continuă:

— Cum trebuie să fie cineva pentru a vă place?

— Trebuie să fie bărbat

— Şi eu ce sunt oare? întrebă el.

— Un bărbat are coiful pe cap, spada în mână şi pinteni de aur la călcâie.

— Bun, zise Gringoire, fără cal, nu există deci bărbat… Iubiţi pe cineva?

— Cu dragoste?

— Cu dragoste.

Ea rămase un moment gânditoare, apoi zise cu un aer deosebit

— Voi şti aceasta în curând.

— Pentru ce nu astă seară? reluă cu dragoste poetul. Pentru ce nu pe mine?

Ea îi aruncă o privire serioasă.

— Eu nu voi putea iubi decât un bărbat care să mă protejeze.

Gringoire roşi şi consideră că aceste cuvinte sunt un reproş. Era clar că tânăra fată făcea aluzie la puţinul ajutor pe care i-l dăduse în împrejurarea critică în care se aflase acum două ore. Amintirea asta, ştearsă din celelalte amintiri ale sale, îi reveni în minte. Se lovi în frunte.

— Apropo, domnişoară, eu ar fi trebuit să încep altfel. Iertaţi-mi nebunele mele discreţii. Cum aţi făcut să scăpaţi din ghearele lui Quasimodo?

Întrebarea asta făcu să tresară pe vagaboantă.

— Oh! îngrozitorul cocoşat! zise ea ascunzându-şi faţa în mâini.

Şi tremura ca apucată de friguri.

— Îngrozitor, într-adevăr, zise Gringoire, care îşi urmărea ideea; dar cum aţi putut să scăpaţi din mâna lui?

Esmeralda zâmbi, suspină şi tăcu.

— Ştiţi pentru ce vă urmărise? reluă Gringoire sperând să revină la chestiunea sa printr-o ocolire.

— Nu ştiu, zise tânăra fată. Şi adăugă cu vioiciune: dar dumneata, care mă urmăreai de asemenea, de ce o făceai?

— La drept vorbind, răspunse Gringoire, nici eu nu ştiu.

Urmară câteva momente de tăcere; Gringoire scrijelea masa cu cuţitul, iar tânăra fată zâmbea şi părea că priveşte ceva prin zid. Deodată, ea începu să cânte cu o voce abia articulată:

Quando las pintadas aves Mudas estan, y la tierra…

La un moment dat se întrerupse şi începu să o mângâie pe Djali.

— Frumos animal aveţi! zise Gringoire.

— Este sora mea, răspunse fata.

— Pentru ce vă numiţi Esmeralda? întrebă poetul.

— Nu ştiu, fu răspunsul fetei.

Fata scoase din sân un mic săculeţ lunguleţ, atârnat la gâtul său cu un lănţişor din pietricele preţioase, şi care împrăştia un miros tare de camfor. Era acoperit cu o mătase verde, iar în mijloc avea o mărgea ce imita smaraldul.

— Poate din cauza asta! zise ea.

Gringoire vru să ia săculeţul şi fata se dădu înapoi.

— Nu-l atinge, este o amuletă. Tu ai face rău farmecului, sau farmecul ţi-ar face ţie rău.

Curiozitatea poetului era din ce în ce mai mare.

— Cine v-a dat-o?

Ea îşi puse un deget la gură şi ascunse amuleta în sân. Poetul îi punea alte întrebări, dar ea abia răspundea.

— Ce înseamnă cuvântul acesta, Esmeralda?

— Nu ştiu, zise ea.

— Din ce limbă face parte?

— Din egipteană, cred.

— Bănuisem, zise Gringoire, nu sunteţi din Franţa?

— Nu ştiu.

— Nu aveţi părinţi?

Fata începu să cânte o arie veche:

Tata este pasăre Mama este pasăre Eu trec apa fără luntre.

Eu trec apa fără barcă.

Mama este pasăre Tata este pasăre.

— Bine, zise Gringoire; la ce vârstă aţi venit în Franţa?

— La Paris? Anul trecut. În momentul când intram pe Poarta Papală, am văzut zburând o pitulice din măceşi; era la sfârşitul lui August şi mi-am zis că iarna are să fie aspră.

— A fost, zise Gringoire, încântat de începutul acesta de conversaţie; eu mi-am petrecut-o

suflându-mi în mâini. Aveţi darul profeţiei?

Ea căzu în laconismul său.

— Nu.

— Bărbatul acela pe care îl numiţi duce de Egipt este şeful tribului dumneavoastră?

— Da.

— Totuşi el este acela care ne-a cununat, observă timid poetul.

Fata făcu frumoasa sa grimasă obişnuită.

— Dar eu nu-ţi ştiu nici numele.

— Numele meu? Dacă vrei să-l ştii, iată-l: Pierre Gringoire.

— Eu cunosc unul mai frumos, zise ea.

— Răutăcioaso! reluă poetul. Dar nu face nimic, nu mă supăraţi. Ascultaţi, poate mă veţi iubi cunoscându-mă mai bine; şi apoi mi-aţi spus povestea dumneavoastră cu atâta încredere, încât vă datorez acelaşi lucru. Aflaţi deci că mă numesc Pierre Gringoire, şi că sunt fiul fermierului notarului din Gonessé. Tata a fost spânzurat de către Bourguignon! şi mama spintecată de Picarzi, în timpul asediului Parisului, acum douăzeci de ani. La vârsta de şase ani eram orfan, neavând ca încălţăminte decât pavajul Parisului. Nu ştiu cum am ajuns de la vârsta de şase ani la şaisprezece ani; o negustoreasă de fructe îmi dădea o prună, un brutar îmi arunca o coajă de pâine; seara făceam să fiu luat de către sergenţi la închisoare, unde găseam o mână de paie.

Toate astea nu m-au împiedicat să cresc şi să slăbesc, după cum vedeţi. Iama mă încălzeam la soare sub tinda palatului de Sens şi găseam foarte

caraghios că focul de la Saint Jean era rezervat pentru luna lui Cuptor. La şaisprezece ani am vrut să-mi fac o stare. Succesiv, am încercat totul. M-am făcut soldat, dar nu eram destul de curajos; m-am făcut călugăr, dar nu eram destul de credincios; şi, apoi, nu-mi place să beau. De disperare, intrai ca ucenic la dulgherie, dar nu eram destul de puternic. Aveam mai multă înclinaţie pentru a fi profesor; este adevărat că nu ştiam să citesc, dar asta nu era un impediment în ochii mei. Mi-am dat seama că-mi lipsea ceva esenţial, nici acum nu ştiu precis ce anume, şi văzând că nu eram bun la nimic, m-am făcut poet şi compozitor de rime. Aceasta este o ocupaţie pe care o poţi lua întotdeauna, când eşti vagabond, ceea ce-i mai bine decât să furi, după cum mă sfătuiau câţiva tineri îmbrăcaţi în zale, prieteni de-ai mei. Întâlnii din fericire într-o bună zi pe don Claude Frolo, cucernicul arhidiacon de la Notredame. El îmi arătă interes şi lui îi datorez astăzi că sunt un literat, care ştie latina de la *Offices*[33] de Cicero până la *Mortuologe des Peres Celestius*[34] *şi* care cunoaşte scolastica, poetica şi ritmica. Eu sunt autorul piesei biblice care a fost reprezentată astăzi cu mare triumf şi cu marele concurs al publicului, în sala cea mare a Palatului. Am făcut de asemenea o carte, care avea şase sute de pagini, despre cometa minunată din 1465, din cauza căreia un om a înnebunit; am mai avut şi alte succese. Pricepându-mă puţin şi la artilerie,

33 De officiis – Despre datorii, (lat.)
34 Mortuologul fraţilor Celestini.

am lucrat şi la tunul cel gros al lui Jean Mangue, care ştiţi că a plesnit pe podul Charenton, în ziua când a fost încercat şi a omorât douăzeci şi patru de curioşi. Vedeţi că nu sunt o partidă rea de căsătorie…

Eu ştiu multe figuri drăgălaşe, şi o voi învăţa şi pe capra dumneavoastră; de exemplu, a imita pe episcopul Parisului, acel blestemat parizian ale cărui mori stropesc pe trecători de-a lungul podului Pont-aux-Meuniers. Şi apoi, piesa mea biblică îmi va aduce foarte mulţi bani, dacă voi fi plătit în sfârşit, eu sunt la ordinele dumneavoastră, eu şi mintea mea, şi ştiinţa mea, şi cunoştinţele mele literare, sunt gata să trăiesc cu dumneavoastră, domnişoară, după cum veţi dori! în mod cast sau vesel, bărbat şi femeie, dacă aveţi gust; frate şi soră dacă vă place.

Gringoire tăcu, aşteptând efectul discursului său asupra tinerei fete. Ea avea ochii aţintiţi în pământ

— Phoebus, zise ea încet. Apoi, întorcându-se către poet Phoebus, ce înseamnă aceasta?

Gringoire, fără să înţeleagă prea mult ce raport poate fi între alocuţiunea sa şi întrebarea aceea, nu fu supărat că putea face să-i strălucească erudiţia. El răspunse, îngâmfându-se:

— Acesta este un cuvânt latin şi se traduce prin soare.

— Soare! reluă ea.

— Era numele unui frumos arcaş, care era zeu, adăugă Gringoire.

— Zeu! repetă egipteanca; şi era în accentul

său ceva posomorât şi trist

Una dintre brăţările sale se desfăcu şi căzu. Gringoire se aplecă repede s-o ridice. Când el se aplecă, tânăra fată şi capra dispărură. Auzi zgomotul unui zăvor. Era o uşă mică, comunicând fără îndoială cu o celulă vecină, care se închidea pe dinafară.

— Mi-ai lăsat cel puţin un pat? zise filosoful nostru.

Făcu înconjurul celulei, unde nu se afla nicio mobilă specială pentru dormit decât o ladă lungă, dar cu capacul sculptat, ceea ce-i provocă lui Gringoire o senzaţie aproape la fel cu cea pe care ar fi avut-o Micromegas culcându-se pe Alpi.

— Haide, zise el aşezându-se cum putea mai bine, trebuie să mă resemnez. Dar iată o ciudată noapte de nuntă. Păcat. Era în căsătoria aceasta cu spargerea ulciorului ceva naiv şi antediluvian, care îmi plăcea.

CAPITOLUL TREI I

NOTREDAME

Desigur, astăzi biserica Notredame din Paris este un edificiu maiestuos şi sublim. Dar oricât de frumoasă s-a păstrat ea învechindu-se, este greu să nu fi indignat în faţa stricăciunilor, mutilaţiilor fără număr, pe care simultan oamenii şi anii au făcut să le suporte venerabilul monument, fără respect faţă de Carol cel Mare, care îi pusese prima piatră şi Filip August care îi pusese pe cea din urmă.

Pe faţa acestei regine a catedralelor noastre, lângă o zgârietură găseşti totdeauna o cicatrice. *Tempus edax, homo edaciar*. Ceea ce eu voi traduce astfel: timpul este orb, omul este stupid.

Dacă noi am avea timp să descriem una câte una diversele urme ale distrugerii imprimate vechii biserici, partea timpului ar fi mai mică decât a oamenilor, mai cu seamă a oamenilor de artă, din moment ce au fost oameni ce şi-au luat calitatea de arhitecţi în cele două secole din urmă.

Şi apoi pentru a nu cita decât câteva exemple capitale, se află, cu siguranţă, puţine pagini arhitecturale mai frumoase decât faţada aceea, unde succesiv şi în acelaşi timp, cele trei intrări zidite în ogivă, panglica brodată şi dinţată de cele douăzeci şi opt de firide regale, imensa rozetă având de o parte şi de alta cele două ferestre laterale, după cum preotul are diacon şi subdiacon, înalta şi plăpânda galerie de arcade în

formă de trifoi, care poartă o grea platformă pe coloanele sale subţiri; în fine, cele două turnuri negre şi masive cu streaşinile lor de ardezie, părţi armonioase ale unui tort măreţ, suprapuse în cinci etaje, se deschid privirii fără zăpăceală, cu nenumăratele lor amănunte artistice de sculptură şi cizelare adunate în liniştita măreţie a ansamblului, vastă simfonie în piatră, dacă ne putem exprima aşa: operă colosală a unui om şi a unui popor, completă precum Iliada şi romanţele surori; produs uimitor al cotizării tuturor forţelor dintr-o epocă, în care pe fiecare piatră vezi fantezia lucrătorului disciplinat de geniul artistului; un fel de creaţie omenească, într-un cuvânt, puternică şi fecundă ca şi creaţia divină, căreia ea pare că i-a luat îndoitul caracter: varietate şi eternitate.

Şi tot ce a fost descris aici este numai faţada marii catedrale a Parisului, iar asta trebuie spus despre toate bisericile creştinătăţii din evul mediu. Totul porneşte din arta aceea, izvorâtă din ea însăşi; logic şi bine proporţionat. A măsura degetul piciorului înseamnă a măsura pe gigant

Să revenim la faţada lui Notredame, aşa cum ea ni se înfăţişează încă astăzi, când noi ne ducem cu evlavie să admirăm grava şi înspăimântător de imensa catedrală.

Trei lucruri importante lipsesc astăzi acestei faţade. Mai întâi scara de unsprezece trepte care o înălţa odinioară deasupra solului; îi urma seria inferioară de spaţii, care ocupau firidele celor trei intrări, şi seria superioară a douăzeci şi opt dintre

cei mai vechi regi ai Franţei, care împodobea galeria primului etaj, începând cu Childebert şi până la Filip August, ţinând în mână mărul împărătesc.

Scara a făcut-o timpul să dispară, ridicând cu un procent de neînvins, foarte încet dar sigur, nivelul solului insulei Cité.

Dar când rodea una câte una, prin acest flux al solului Parisului, cele unsprezece trepte care măreau înălţimea maiestuoasă a edificiului, timpul a dat bisericii mai mult decât a luat, căci timpul a dat faţadei culoarea secolelor, care face din vechimea monumentelor vârsta frumuseţii lor.

Dar cine a aruncat cele două rânduri de statui? Cine a lăsat firidele goale? Cine a tăiat din frumosul mijloc al intrării centrale, acea ogivă nouă bastardă? Cine a îndrăznit să încadreze acea uşă grea şi fără gust, à la Ludovic al XV-lea, lângă arabescul lui Biscornette? Oamenii, artiştii, arhitecţii din zilele noastre.

Şi, dacă intrăm în interiorul edificiului, cine a răsturnat pe colosul acela de sfântul Christophe, proverbial între statui precum sala cea mare a Palatului, ca şi vârful turnului din Strasburg printre clopotniţe? Şi miile acelea de statui, care populau toate spaţiile dintre coloanele tindei bisericeşti şi coloanele corului, în genunchi, în picioare, călări, bărbaţi, femei, copii, regi, episcopi, jandarmi în piatră, în marmură, în aur, în argint, în alamă, în ceară chiar, cine le-a măturat în modul acesta aşa de brutal? Timpul, nu.

Şi cine a substituit vechiul altar gotic,

splendid încărcat de racle şi de relicve, sarcofagul de marmură cu capete de îngeri şi cu nori, care pare o mostră desperecheată de la Val-de-Grace sau de la invalizi?

Cine a ţintuit acel greoi anacronism de piatră în podeaua carlovingiană a lui Hercaudus? Nu este oare Ludovic al XIV-lea, care îndeplinea dorinţa lui Ludovic al XIII-lea?

Cine a pus nişte reci geamuri albe în locul acelor geamuri colorate, care făceau să ezite privirile părinţilor noştri între roza intrării celei mari şi ogivele absidei? Şi ce ar zice un ţârcovnic din secolul al XVI-lea văzând vopseaua galbenă cu care vandalii noştri arhiepiscopi au mânjit catedrala lor? Ei şi-ar aduce aminte că această vopsea o foloseau călăii pentru a vopsi scheletele eşafoadelor. Îşi vor aminti de palatul Petit Bourbon, mânjit tot, de asemenea, cu galben, pentru trădarea intendentului general; un galben, la urme urmei, de o aşa de bună calitate, zice Sauvai, şi aşa de bine dat, încât mai mult de un secol nu a putut să-l facă să-şi piardă culoarea. Ei ar crede că locul sfânt s-a transformat într-un loc ticălos şi ar fugi.

Şi noi dacă n-am sui pe catedrală, fără să ne oprim la miile de barbari de tot felul, ne-am întreba ce s-a întâmplat cu acea mică clopotniţă, care se sprijinea pe punctul de intersecţie al ferestrei, şi care nu era mai puţin plăpândă şi îndrăzneaţă decât vechiul său turn (distrus, de asemenea) de la Sain-Chapelle, care se înălţa pe cer mai sus decât toate turnurile, zveltă, ascuţită,

sonoră. Un arhitect de bun gust (1787) a amputat-o şi a crezut că ajunge să mascheze rana cu plasturele acela mare de plumb care semăna cu capacul unei cratiţe.

Astfel a fost tratată arta minunată a evului mediu în toate ţările şi mai ales în Franţa. Se pot distinge pe ruina sa trei feluri de răni, care toate trei o taie la adâncimi diferite; timpul mai întâi, care a ros ici şi colo şi care i-a ruginit pretutindeni suprafaţa, apoi revoluţiile politice şi religioase, care, oarbe şi înfuriate din natura lor, s-au năpustit asupra sa şi au sfâşiat frumoasa sa îmbrăcăminte de sculpturi şi de cizelări, i-au crăpat rozetele, i-au sfărâmat colierele de arabescuri şi de figurine, i-au smuls statuetele când pentru mitra papală, când pentru coroana lor; în fine, modele din ce în ce mai proaste şi mai caraghioase, care de la anarhicele şi splendidele deviaţii ale Renaşterii, s-au succedat în decadenţa necesară a arhitecturii; modele au făcut mai mult rău decât revoluţiile. Ele au săpat în viu, au atacat scheletul artei, au tăiat, au dezorganizat, au distrus edificiul în formă ca şi în simbol, în logica şi în frumuseţea sa. Şi apoi, ele au refăcut; pretenţie pe care nu o avuseseră nici timpul şi nici revoluţiile. Au ajustat în mod îndrăzneţ, după bunul lor gust, pe rănile arhitecturii gotice, mizerabilele lor zorzoane de o zi, panglicile lor de marmură, pampoanele lor de metal, adevărată lepră de ove, de volute, de draperii, de ghirlande, de ciucuri, de flăcări de piatră, de nori de bronz, de îngeri prea graşi şi umflaţi, care încep să roadă

faţa artei, în camera de rugăciune a Caterinci de Medicis şi le făcea să-şi dea sufletul, două secole mai târziu, neliniştite şi strâmbându-se, în budoarul doamnei Dubarry.

Astfel, pentru a rezuma ceea ce am indicat, trei feluri de distrugeri afectează azi arhitectura gotică. Zbârcituri şi rosături la suprafaţă; aceasta este opera vremii; violente brutalităţi, contuzii, fracturi; aceasta este opera revoluţiilor, de la Luther până la Mirabeau. Mutilări, amputări, dislocări ale scheletului, *restauratium*[35] aceasta este munca greacă, romană şi barbară a profesorilor, după părerea lui Vitruve şi Vignole. Arta aceea măreaţă pe care vandalii o produseră, academiile au omorât-o. La secole, la revoluţii, care devastează cel puţin cu nepărtinire şi măreţie, a venit să se adauge mulţimea de arhitecţi cu şcoală, patentaţi, care au depus jurământ, degradând cu discernământul şi alegerea prostului gust, substituind păpădiile regelui Ludovic al XV-lea dantelelor gotice, pentru cea mai mare glorie a Parthenonului. Aceasta era lovitura de picior dată de către măgar leului pe moarte. Este bătrânul stejar care înverzeşte şi care, culmea, este înţepat şi muşcat de către omizi.

De departe suntem în epoca când Robert Canalis, comparând Notredame de Paris cu acel templu al Dianei din Efes, atât de mult plâns de vechii păgâni, care l-a imortalizat pe Erostrate, găsea catedrala „mai frumoasă în lungime, lăţime,

35 Restaurările.

înălţime şi structură”.

Notredame din Paris nu este de loc, de altfel, ceea ce se poate numi un monument complet, definit, clasat. Nu mai este o biserică romană şi nici nu este încă o biserică gotică. Edificiul ei nu este un tip. Notredame din Paris nu are deloc, ca mănăstirea de Toumus serioasa şi masiva stacojie, rotunda şi larga boltă, meditarea foarte rece, maiestuoasa simplitate a edificiilor care au ca generator bolta în semicerc. Nu este asemeni catedralei din Bourges, produsul măreţ, uşor, multiform, stufos, aspru, eflorescent al ogivei. Este imposibil de a o orândui în familia aceea veche de biserici întunecate, misterioase, joase, şi ca zdrobite de bolta în semicerc; aproape egiptene, cu plafonul jos; toate hieroglifice, sacerdotale, toate simbolice încărcate în ornamentele lor mai mult de romburi şi de linii în zigzag decât de flori, apoi mai mult de flori decât de animale, de animale decât de oameni, operă mai puţin a arhitectului decât a episcopului; prima transformare a artei, toată purtând pecetea disciplinei teocratice şi militare, şi care îşi are rădăcina în vechiul imperiu şi se regăseşte la Guillaume Cuceritorul. Este imposibil de plasat catedrala noastră în cealaltă familie de biserici înalte, aeriene, bogate în geamuri colorate şi în sculpturi; ascuţite ca formă, îndrăzneţe ca altitudine; comunale şi burgheze ca simboluri politice; libere, capricioase, neîngâmfate, ca opere de artă; secundă transformare a arhitecturii, fără să mai fie hieroglifică, neschimbătoare şi

sacerdotală, ci artista progresivă şi populară, care începe cu întoarcerea cruciaţilor şi sfârşeşte cu Ludovic al XI-lea. Notredame din Paris nu este de rasă pur romană ca cele descrise prima dată, nici din curată rasă arabă ca cele descrise a doua oară.

Este un edificiu al tranziţiei. Arhitectul saxon termina de ridicat primii stâlpi ai tindei bisericii, când ogiva, care sosea de la cruciadă, a venit să se instaleze cuceritoare pe acele mari capitale romane, care nu aveau să poarte decât bolţi în semicerc. Ogiva, stăpâna de atunci a întregii arhitecturi, a construit restul bisericii. Cu toate acestea, neexperimentată şi timidă la începutul său, ea se lărgeşte, se stăpâneşte şi nu îndrăzneşte să se înalţe încă în turnuri ascuţite şi în lance, cum a făcut-o mai târziu în nenumărate catedrale minunate. S-ar spune că ea se resimte de vecinătatea greilor stâlpi romani.

De altminteri, edificiile tranziţiei de la roman la gotic nu sunt mai puţin preţioase de studiat decât tipurile curate. Ele exprimă o nuanţă a artei, care s-ar fi pierdut fără ele. Este grefa ogivei pe bolta în semicerc.

Notredame din Paris, îndeosebi, este o mostră curioasă a acestei varietăţi. Fiecare faţă, fiecare piatră a veneratului monument este o pagină nu numai de istorie a aşezării, ci şi de istorie a ştiinţei artei.

Astfel, pentru a nu indica aici decât amănuntele principale, pe când mica Porte-Rouge ajungea aproape de limitele delicatelor opere

gotice ale secolului al XV-lea, coloanele tindei, prin volumul şi seriozitatea lor, se dădeau înapoi până la mănăstirea carolingiană Saint Germain-des-Prés. S-au scurs şase secole între uşă şi coloane. Până şi alchimiştii găsesc în simbolurile intrării celei mari un rezultat satisfăcător al ştiinţei lor, pe când simbolurile bisericii Saint-Jacques de la Boucherie erau nişte hieroglife de neînţeles. Astfel, mănăstirea romană, biserica filosofală, arta gotică, arta saxonă, greoiul stâlp rotund care reaminteşte pe Grigore al VII-lea, simbolismul prin care Nicolas Flamei prevestea pe Luther, unitatea papală, schisma, Saint Germain-des-Prés, Saint Jacque de la Boucherie, totul era contopit, combinat, amalgamat în Notredame din Paris. Biserica aceasta centrală şi generoasă este, printre vechile biserici ale Parisului, un fel de himeră, ea are capul uneia, membrele şi trupul alteia, câte ceva din toate.

Repet încă o dată, construcţiile acelea hidrice nu sunt mai puţin interesante pentru artist, pentru anticar sau pentru istoric. Ele fac să se simtă până la ce punct arhitectura este un lucru primitiv, în ceea ce ele demonstrează. Se demonstrează de asemenea urmele ciclopiene, piramidele Egiptului, gigantele pagode hinduse, că cele mai mari opere ale arhitecturii nu sunt opere individuale, ci nişte opere sociale; sunt mai degrabă copilăria popoarelor în lucru decât inspiraţia oamenilor de geniu; depozitul pe care îl lasă o naţiune; îngrămădirile făcute de secole; reziduul evaporărilor succesive ale societăţii omeneşti;

într-un cuvânt, ale speciilor de forme. Fiecare val al timpului îşi depune aluviunea; fiecare rasă îşi depune stratul de monument şi fiecare individ aduce piatra sa.

Aşa fac castorii, aşa fac albinele, aşa fac oamenii. Marele simbol al arhitecturii, Babei, este un stup.

Marile edificii, ca şi munţii cei mari, sunt opera secolelor. Adesea arta se transformă, pe când ele nu sunt încă gata, *pendent opera interrupta*[36] ele se continuă liniştit după arta transformată. Arta nouă ia în primire monumentul aşa cum îl găseşte, se încrustează în el şi îl asimilează, îl dezvoltă după fantezia sa şi-l termină dacă poate. Lucrul se îndeplineşte fără tulburare, fără forţare, fără acţiune, urmând o lege naturală şi liniştită. Este o grefă care survine, o sevă care circulă, o vegetaţie care creşte din nou; desigur, este materie pentru cărţi, şi adesea istorie milenară a umanităţii, în lipirile acelea succesive ale mai multor arte la mai multe înălţimi, pe acelaşi monument. Omul, artistul, individul, se şterg pe aceste mari mese, fără nume de autor; inteligenţa omenească se rezumă şi se totalizează în ea. Timpul este arhitectul, poporul este zidarul.

Dacă nu ai cerceta aici decât arhitectura creştin-europeană, această soră a doua la naşterea marilor zidării ale Orientului, ea apare ca o frumoasă formă, împărţită în trei zone bine definite, care se suprapun: zona romanică, zona gotică, zona renaşterii, pe care noi am numi-o

---

36 Creaţie lăsată neterminată, (lat)

bucuroşi greco-romană. Stratul roman, care este cel mai vechi şi cel mai profund, este ocupat de bolta în semicerc, care reapare purtat de coloana greacă în stratul superior al renaşterii. Ogiva se află între amândouă. Edificiile care aparţin exclusiv unuia din cele trei straturi, sunt perfect distincte şi complete. Acestea sunt: mănăstirea Jumièges, catedrala din Reims, Sainte-Croix din Orléans. Dar cele trei zone se amestecă şi se amalgamează prin margini, precum culorile spectrului solar. De aici au ieşit monumente complexe, edificii cu nuanţă de tranziţie. Unul este roman prin picioare, gotic la mijloc, greco-roman prin cap. Aceasta, pentru că au trebuit şase sute de ani pentru a fi clădit Varietatea aceasta este rară. Tumul din Etampes este o astfel de mostră. Dar monumentele din două forme sunt mai frecvente. Este Notredame din Paris, edificiu ogival, care se vâră prin primii săi stâlpi în zona aceea romană, în care sunt cuprinse intrarea de la Saint-Dénis şi tinda de la Saint Germain des Prés. Este fermecătoarea sală capitulară semigotică de la Bocherolle, la care stratul roman vine până la mijloc. Este catedrala din Rouen, care ar fi în întregime gotică, dacă ea nu ar intra prin tumul său central în zona renaşterii.

De altfel, toate nuanţele acestea, toate diferenţele specificate nu se raportează decât la suprafaţa edificiilor; arta care şi-a schimbat pielea, constituţia însăşi a bisericii creştine nu este atacată. Totdeauna este acelaşi schelet interior, aceeaşi dispoziţie logică a proporţiilor.

Oricare ar fi haina sculptată şi brodată a unei catedrale, totdeauna regăseşti dedesubt, cel puţin în stare de germen şi rudimentar, basilica romană, care se dezvoltă veşnic pe sol după aceeaşi lege. Totdeauna sunt două tinde care se întretaie în cruce, şi a căror extremitate superioară, rotunjită în absidă, formează strana; mereu părţi joase pentru procesiunile interioare, pentru capele, un fel de cărare în care tinda principală se goleşte printre spaţiile de la coloane. Acestea fiind spuse, numărul de intrări, de capele, de clopotniţe, de turnuri, se modifică la infinit, după cum este fantezia secolului, a poporului şi a artei. Serviciul cultului odată prevăzut şi asigurat, arhitectura face ceea ce-i trece prin cap. Statui, geamuri colorate, arabescuri, rozete, colţi, capiteluri, basoreliefuri, combină toată imaginaţia aceasta după logaritmul care îi convine. De aici, uimitoarea varietate exterioară a edificiilor acelea în baza cărora stă atâta ordine şi unitate. Trunchiul arborelui este neschimbat, vegetaţia este capricioasă.

II
PARISUL DIN ZBOR

@Noi am încercat de a repara pentru cititor acea biserică admirabilă, care este Notredame din Paris. Am indicat în mod sumar cea mai mare parte a frumuseţilor pe care ea le avea în secolul al XV-lea şi care îi lipsesc astăzi; dar am omis-o pe cea principală, vederea Parisului, care se desfăşura atunci din înălţimea turnurilor sale.

Într-adevăr, după ce bâjbâiai mult timp pe întunecoasa scară spirală care găureşte perpendicular grosul zid al turnurilor, ieşeai deodată pe cele două platforme inundate de aer şi lumină. Priveliştea care se arăta deodată ochilor noştri era frumoasă; un spectacol sui generis după cum pot uşor să-şi facă o idee aceia dintre cititorii noştri care au avut fericirea de a vedea un oraş gotic întreg, complet, omogen, cum se mai află încă câteva, Nürnberg în Bavaria, Vittoria în Spania, sau chiar mostre mai mici, atât numai ca ele să fie bine păstrate, Vitré în Bretania, Nordhausen în Prusia.

Parisul de acum trei sute cincizeci de ani, Parisul secolului al XV-lea era un oraş gigantic. Noi ne înşelăm în general, noi aceşti parizieni, în privinţa terenului pe care credem că l-am câştigat de atunci. Parisul de la Ludovic al XI-lea nu s-a mărit cu mai mult de o treime. Desigur el a pierdut mai mult în frumuseţe decât a câştigat în mărime.

Parisul s-a născut, după cum se ştie, din acea

insulă Cité care are forma unui leagăn.

Prundişul acestei insule fu primul său meterez, Sena primul său şanţ. Parisul rămăsese mai multe secole în forma aceea de insulă, cu două poduri, unul la nord şi altul al sud, şi două capete de pod care erau în acelaşi timp porţi şi fortăreţe ale oraşului, le Grand Châtelet pe malul drept, şi Petit Châtelet, cu un prim rând de ziduri şi de turnuri, începu să cuprindă câmpia de la dreapta la stânga Senei. Din această veche îngrămădire mai rămăseseră în secolul trecut câteva urme; astăzi nu mai rămân decât amintiri, ici şi colo, ca o tradiţie, poarta Baudets sau Baudoyer, poarta Baganda. Încetul cu încetul, valul caselor, mereu împins din inima oraşului în afară, s-a revărsat, a uzat şi a şters îngrămădirea aceea. Filip August i-a făcut un dig nou. El a închis Parisul într-un lanţ circular de turnuri mari, înalte şi solide. Timp de mai bine de un secol, casele s-au îngrămădit şi şi-au ridicat capul în bazinul acesta, ca apa într-un rezervor. Ele au început să devină mai mari, s-au pus etaje peste etaje, s-au suit unele peste altele, au ţâşnit în înălţime ca o sevă oprită de a ieşi şi toate au căutat să-şi ridice capul asupra vecinei sale pentru a avea puţin aer. Strada din ce în ce s-a adâncit şi s-a strâmtat; pieţele s-au astupat şi au dispărut. Casele, în sfârşit, au sărit peste zidul lui Filip August şi s-au răspândit vesele în câmpie. Din 1367, oraşul s-a întins atât de mult prin mahalale, încât a fost nevoie de o nouă îngrădire, mai cu seamă pe malul drept. Carol a zidit această îngrădire, dar Parisul era într-o

creştere perpetuă. Numai astfel de oraşe devin capitale. Sunt pâlnii unde vin să se termine toate povârnişurile geografice, politice, morale, intelectuale ale unei ţări, toate pantele naturale ale unui popor; fântâni ale civilizaţiei, pentru a ne exprima aşa, şi de asemenea canale în care comerţ, industrie, inteligenţă, populaţie, tot ceea ce este sevă, tot ceea ce este suflet într-o naţiune, filtrează şi se adună fără încetare, picătură cu picătură, secol cu secol. Îngrădirea lui Carol a avut aceeaşi soartă ca şi îngrădirea făcută de Filip August. De la sfârşitul secolului al XV-lea, ea a fost depăşită, trecută, şi mahalalele s-au întins mai departe, în secolul al XVI-lea, se pare că ele au dat înapoi, şi s-au înfundat din ce în ce mai mult în vechiul oraş, atât de mult un oraş nou se mărise în afară. Astfel, din secolul al XV-lea, pentru a ne opri aici, Parisul distrusese cele trei cercuri concentrice de ziduri, care, pe vremea lui Julien d'Apostat, erau, pentru a spune aşa, în germene le Grand Châtelet şi le Petit Châtelet. Puternicul oraş îşi rupsese succesiv cele trei centuri de ziduri, ca un copil care creşte şi îşi rupe hainele de anul trecut. Sub Ludovic al XI-lea, se vedeau, pe ici pe colo, străbătând marea aceea de case, câteva turnuri în ruină ale vechilor îngrădiri precum creştetul colinelor într-o inundaţie, ca arhipelagul vechiului Paris îngropat de cel nou.

De atunci, Parisul încă s-a mai transformat, din nefericire pentru ochii noştri, dar nu a mai trecut decât peste o îngrădire, cea a lui Ludovic al XV-lea, peste zidul acela mizerabil de noroi şi de

scuipat, demn de regele care l-a ridicat, demn de poetul care l-a cântat.

În secolul al XV-lea, Parisul era împărţit în trei oraşe cu totul distincte şi separate, având fiecare înfăţişarea lor, specificitatea lor, moravurile lor, obiceiurile lor, privilegiile lor, istoria Ion la Cité, PUniversité, şi la Ville. La Cité, care ocupa insula, era cel mai vechi, cel mai mic şi mama celorlalte două, strâns între ele, ierte-ni-se comparaţia, ca o bătrână mititică între două fete frumoase. L'Université se întindea pe malul stâng al Senei, de la Tournelle până la tumul lui Nesle, puncte care corespund în Parisul de astăzi, unul la Hala de vinuri şi celălalt la Monnaie. Îngrămădirea sa tăia destul de mult câmpia aceea unde Julien îşi construise băile sale. Muntele Saint Geneviève era închis în el. Punctul culminant al curbei acesteia de ziduri era poarta Papală, adică aproape locul unde se află azi Phanteonul. La Viile, care era cea mai mare dintre cele trei bucăţi ale Parisului, şi se întindea pe malul drept Cheiul său întrerupt în mai multe locuri alerga de-a lungul Senei, şi se numea: cele patru turnuri ale Parisului. La Viile se întindea în câmpie mai mult decât l'Université. Punctul culminant al îngrădirii oraşului la Ville (aceea a lui Carol al V-lea) era la porţile Saint Devis şi Sain Martin, care nu s-au schimbat

După cum am spus, fiecare din cele trei mari diviziuni ale Parisului era un oraş deosebit, pentru a fi complet, un oraş care nu putea să se lipsească de celelalte două. De aceea, erau trei aspecte cu

totul deosebite, în Cité abundau bisericile, în la Ville palatele, în l'Université liceele. Pentru a nu neglija aici originalităţile neînsemnate ale vechiului Paris şi capriciile dreptului asupra drumurilor, vom spune dintr-un punct de vedere general, şi neluând decât ansamblurile şi mesele în haosul jurisdicţiunilor comunale, că insula era a episcopului; malul drept pe seama starostelui negustorilor, iar malul stâng al rectorului. Intendentul general al Parisului, ofiţer regal şi nu municipal, era mai mare peste toţi. La Cité avea Notredame, la Ville le Louvre şi primăria, l'Université Sorbona. La Viile avea halele; la Cité Splaiul; l'Université, le Pré-aux Cleres. Delictul pe care şcolarii îl comiteau pe malul stâng, era judecat pe insulă, la Palatul de Justiţie şi era pedepsit pe malul drept, la Mountfaucon. Afară numai dacă rectorul, simţind Universitatea tare şi pe Rege slab, nu intervenea; căci era un privilegiu al şcolarilor de a fi spânzuraţi la ei.

Cea mai mare parte din aceste privilegii, pentru a le nota în treacăt, şi erau altele mult mai bune decât aceasta, fuseseră smulse regelui prin revolte. Acesta este mersul lucrurilor din cele mai vechi timpuri. Regele nu cedează decât când poporul învinge. Există o veche vorbă care spune lucrul acesta cu naivitate, în ceea ce priveşte fidelitatea: Civibus fidelitas în reges, quo tamen aliquoties seditionibus interrupta, mueta piperit privilegia”.

În secolul al XV-lea, Sena scălda cinci insule în cuprinsul Parisului: insula Louvires, unde se

aflau atunci arbori şi unde nu se mai află decât lemn, insula Aux Vaches şi insula Notredame, amândouă pustii, amândouă proprietăţi ale episcopului (în secolul al XVII-lea, cele două insule s-au unit într-o singură insulă, pe care noi o numim insula Saint Louis); în sfârşit, la Cité şi la capătul său insula Passeur-aux-Vaches, care s-a scufundat apoi sub Pont-neuf. La Cité avea atunci cinci poduri, trei la dreapta, podul Notredame şi podul Change, de piatră, podul Aux Meuniers de lemn, şi toate erau pline de case. L'Université avea şase porţi, zidite de Filip August; acestea erau, începând de la Tourelle, poarta Saint Victor, poarta Bordelle, poarta Papală, poarta Saint Jacques, poarta Saint Michèle, poarta Saint Germain. La Ville avea şase porţi, ridicate de către Carol al V-lea; acestea erau, începând de la tumul de Billy, Poarta Saint Antoine, poarta du Temple, poarta Saint Martin, poarta Saint Denis, poarta Montmarte, poarta Saint Honoré. Toate aceste porţi erau puternice şi frumoase, ceea ce nu strică puterii. Un şanţ adânc, larg, cu un curent puternic în timpul topirii zăpezilor, uda picioarele zidului jur-împrejurul Parisului; Sena îi furniza apa. Noaptea porţile se închideau, se bara râul la cele două capete ale oraşului cu lanţuri mari de fier şi Parisul dormea liniştit.

Apoi, din zbor, aceste trei oraşe, la Cité, l'Université şi la Ville, se prezentau fiecare privirii ca o împletitură nedescurcată de străzi încurcate într-un mod ciudat. Cu toate astea, la prima vedere, recunoşteai că aceste trei fragmente ale

cetăţii formau un singur corp. Vedeai dintr-odată două străzi lungi şi paralele, fără rupturi, fără încurcături, aproape în linie dreaptă, care străbăteau în acelaşi timp cele trei oraşe de la un capăt la altul, de la sud la nord, perpendicular pe Sena. Aceste străzi le legau, le amestecau, turnau, vărsau fără odihnă poporul unuia în zidurile celuilalt şi din toate trei nu făceau decât unul. Cea dintâi dintre aceste două străzi mergea de la poarta Saint Jacques în l'Université, strada de lajuiverie în Cité, strada Saint Martin în la Ville; ea trecea râul de două ori sub numele de Petit Pont şi de podul Notre Dame. Cea de a doua, care se numea strada de la Harpe pe malul stâng, strada de la – Fidelitatea cetăţenilor faţă de regi a fost întreruptă câteodată de revolte, care le-au adus multe privilegii, (lat)

Barillerie în insulă, strada Saint Denis pe malul drept, podul Saint Michel pe un braţ al Senei, podul Change pe celălalt, se ducea de la poarta Saint Michel până la l'Université, de la poarta Saint Denis în la Ville. De altfel, sub atâtea nume deosebite nu erau decât două străzi, dar cele două străzi mume, cele două străzi generatoare, cele două artere ale Parisului. Toate celelalte vene ale triplului oraş veneau să se adape şi să se verse în ele.

Independent de aceste două străzi principale, diametrale, străbătând Parisul dintr-o parte în alta pe lungimea sa, comune capitalei întregi, la Ville şi l'Université aveau fiecare marea lor stradă deosebită, care alerga în sensul lungimii lor,

paralel cu Sena şi, în trecere tăia în unghi drept cele două străzi arteriale. Astfel, în la Ville coborai în linie dreaptă de la poarta Saint Antoine la poarta Saint Honoré; în l'Université de la poarta Saint Victor până la poarta Saint Germain. Aceste două mari străzi încrucişate cu primele două, formau caravana, pe care stătea, înnodată şi strânsă în toate sensurile, reţeaua labirintică a străzilor Parisului. În desenul nepriceput al acestei reţele se distingea, în afară de aceasta, examinând cu atenţie, ca două guri deschise, una în l'Université, alta în la Ville, două legături de străzi mari, care duceau pierzându-se de la poduri la porţi.

Ceva din planul acesta geometric mai există şi azi.

Acum, sub ce aspect se prezenta ansamblul acesta, văzut din înălţimea turnurilor de la Nôtre Dame, 1482? Aceasta vom încerca să o spunem.

Pentru spectatorul care ajungea abia respirând în vârful acela, era mai întâi o mulţime uimitoare de acoperişuri, de coşuri, de străzi, de pieţe, de poduri, de turnuri şi clopotniţe. Totul izbea privirea violent: creasta dinţată, acoperişul ascuţit, foişorul suspendat la colţurile zidurilor, piramida de piatră a secolului unsprezece, obeliscul de ardezie al celui de al cincisprezecelea, tumul rotund şi gol al foişorului, tumul pătrat şi brodat al bisericii, cel mare, cel mic, cel masiv, cel aerian. Privirea se pierdea mult timp în labirintul acela unde nu se afla nimic care să nu fi avut originalitatea sa, raţiunea sa, geniul

său, frumuseţea sa, nimic care să nu vină de la artă, de la cea mai neînsemnată casă cu faţada pictată şi sculptată, cu scheletul exterior, cu uşa, cu bolta ce se lăsa încet spre mijloc, cu etajele piezişe, până la regescul Louvre, care avea atunci o colonadă de turnuri. Dar iată principalele mese care se distingeau, când ochii începeau să se obişnuiască cu zăpăceala aceea de edificii.

Mai întâi la Cité. Insula la Cité, cum spune Sauvai, care prin harababura sa are câteodată noroc în stil, insula la Cité este ca o corabie mare înfiptă în nămol şi sfărâmată la nivelul apei în mijlocul Senei. Noi am explicat că în secolul al XV-lea corabia aceasta era legată de cele două maluri ale fluviului prin cinci poduri. Forma aceasta de corabie izbise de asemenea şi atenţia scriitorilor heraldici, căci de aici şi nu de la asediul normanzilor se trage, după Favyn şi Pasquier, corabia care blazonează vechea marcă a Parisului. Pentru cine ştie să-l descifreze, blazonul este o algebră, o limbă. Întreaga istorie a celei de-a doua jumătăţi a evului mediu este scrisă în blazon, după cum istoria primei jumătăţi în simbolul bisericilor romane. Acestea sunt hieroglifele feudalităţii, după acelea urmează cele ale teocraţiei.

La Cité se înfăţişa mai întâi cu pupa la răsărit şi cu prova la apus. Întors spre prova, aveai în faţă o turmă de acoperişuri vechi, deasupra cărora se întindea acoperişul plumbuit al părţii din spate al bisericii Sainte-Chapelle, semănând cu spatele unui elefant încărcat cu turnul său. Atât numai că tumul acesta este tumul cel mai îndrăzneţ, cel mai

fasonat, cel mai cizelat, cel mai ciopârţit care a lăsat vreodată să se vadă cerul prin cornul său de dantelă. În faţa lui se afla Notre Dame, foarte aproape, şi trei străzi se deschideau în frumoasa piaţă cu case vechi. Pe partea dinspre sud a acestei pieţe se apleca faţada zbârcită şi morocănoasă a palatului, şi a acoperişului său acoperit de pustule şi de bube. Apoi, la dreapta, la stânga, la răsărit, la apus, în spaţiul acela aşa de strâmt al insulei Cité, se înălţau turnurile celor douăzeci şi una de biserici ale sale construite în epoci diferite, cu forme diferite, de mărime diferită, de la joasa şi viermănoasa clopotniţă romană de la Saint-Dénis du Pas, *carcer Glacini*, până la ultimele turnuri de la Saint-Pierre aux Boeufs şi de la Saint-Laudry. În spatele catedralei Notre Dame de desfăşurau la nord mănăstirea cu galeriile sale gotice; la sud palatul semiroman al episcopului; la răsărit, capătul pustiu al lui du Terrain. În îngrămădirea aceea de case, ochii mai distingeau încă, după mitrele acelea de piatră care încoronau pe atunci ferestrele cele mai înalte ale palatelor, pe cel dăruit de către oraş, sub Carol al IV-lea, lui Juvenal des Ursius; ceva mai departe, barăcile gudronate ale pieţei Palus; urma apoi o răspântie plină cu popor, un stâlp ridicat la un colţ de stradă, o frumoasă bucată din pavajul lui Filip August, pavaj măreţ tocit de picioarele cailor în mijlocul drumului şi aşa de rău înlocuit în secolul XVI prin mizerabila împietrire zisă pavaj al Ligii, o curte pustie cu unul dintre acele diafane turnuleţe cum se făceau în secolul al XV-lea, şi cum se mai află unul în strada des Bourdonnais. În sfârşit, la

dreapta de Sainte Chapelle, spre apus, Palatul de Justiţie îşi aşeza la malul apei grupul său de turnuri. Pădurile din grădinile regelui, care acopereau capătul vestic al insulei Cité, ascundeau vederii insula luntraşului. Cât priveşte fluviul, din înălţimea turnurilor de la Nôtre Dame, nu era văzut nicăieri pe cele două părţi ale insulei; Sena dispărea sub poduri, iar podurile sub case.

Şi când privirea trecea peste podurile acestea, ale căror acoperişuri înverzeau văzând cu ochii, mucegăite înainte de vreme de vaporii apei, dacă ea se îndrepta spre l'Université, primul edificiu care o izbea era o jerbă mare şi joasă de turnuri, la Petit Châtelet a cărui tindă înghiţea capătul lui Petit Pont; apoi, dacă privirea străbătea malul de la răsărit până la apus, de la Tournelle până la tumul lui Nesle, vedeai un lung şir de case cu grinzi şi sculptate, cu geamuri colorate, atârnând din etaj deasupra pavajului un nesfârşit zigzag de case burgheze, tăiat adesea de gura unei străzi şi din când în când de faţa sau de cotul vreunui palat de piatră, dându-şi ifose în voie, curţi şi grădini, aripi şi corpuri de locuinţe, printre poporul acela de case înghesuite şi prea strâmte, ca un mare senior într-o ceată de bădărani. Se aflau cinci sau şase palate din acestea pe chei, de la locuinţa lui Lorraine, care împărţea cu Bernardinii marele loc îngrădit de la Tournelle, până la palatul lui Nesle al cărui turn principal veghea Parisul, şi ale cărui acoperişuri ascuţite puteau trei luni pe an să întunece cu trunchiurile lor negre discul stacojiu al soarelui apunând.

Partea aceasta a Senei, de altfel, era cea mai puţin comercială din amândouă; şcolarii făceau mult zgomot şi erau mai mulţi decât meseriaşii, nu exista chei propriu-zis decât de la podul Saint Michèle până la tumul Nesle. Restul malului Senei era când un prundiş gol, ca dincolo de Bernardinis, când o îngrămădire de case care aveau baza pe apă, ca între cele două poduri. Acolo era o mare gălăgie produsă de spălătorese; ele ţipau, vorbeau, cântau de dimineaţa până seara de-a lungul malului, băteau foarte tare rufele, la fel ca şi azi. Aceasta nu este cea mai neînsemnată veselie a Parisului.

L'Université constituia un bloc. De la un capăt la celălalt era cu totul omogen şi compact Miile acelea de acoperişuri, dese, ascuţite, lipite, compuse toate aproape din acelaşi element geometric, prezentau, văzute de sus, aspectul unei cristalizări a aceleiaşi substanţe. Capricioasa râpă a străzilor nu tăia aluatul acesta de case în fâşii prea neproporţionale. Cele patruzeci şi două de gimnazii erau împrăştiate peste tot şi într-un mod destul de egal. Vârfurile acoperişurilor variate şi amuzante ale acestor frumoase edificii erau produsul aceleiaşi arte ca şi simplele acoperişuri pe care le întreceau şi nu erau în definitiv decât o înmulţire la pătrat sau la cub a aceleiaşi figuri geometrice. Ele complicau deci ansamblul, fără să-l tulbure şi fără să-l încarce. Geometria era o armonie. Câteva palate frumoase făceau de asemenea nişte ieşituri măreţe deasupra podurilor pitoreşti ale malului stâng: locuinţa lui de Nevers,

locuinţa lui de Rome, locuinţa lui de Reims, care a dispărut; palatul de Cluny, palatul acela regal, cu frumoase arcade boltite: erau băile lui Julian. Se aflau de asemenea foarte multe mănăstiri de o frumuseţe cucernică, de o măreţie mai mare decât a palatelor. Acelea care atrăgeau mai întâi atenţia, erau les Bernardins cu cele trei clopotniţe ale sale; Saint Geneviève, al cărui turn, care există încă, te face să regreţi restul; Sorbona jumătate liceu, jumătate mănăstire, apoi frumoasa mănăstire cvadrilateră des Mathurins; vecina sa mănăstirea de Saint Benoît, între zidurile căreia s-a putut ridica în grabă un teatru între a şaptea şi a opta ediţie a cărţii acesteia; les Cordeliers, cu enormele lor acoperişuri suprapuse; Ies Augustins al cărui turn făcea, după tumul lui Nesle, cel de al doilea colţ a părţii acesteia a Parisului, începând de la apus. Gimnaziile care sunt într-adevăr veriga între lume şi mănăstiri, ţineau media în seria monumentală dintre palate şi mănăstiri, cu o severitate plină de eleganţă, cu o sculptură mai puţin pierdută ca a palatelor şi cu o arhitectură mai puţin serioasă decât a mănăstirilor. Nu mai există, din nefericire, aproape nimic din monumentele acelea în care arta gotică împreună cu atâta precizie bogăţia şi economia. Bisericile (şi ele erau numeroase şi splendide în l'Université; se înşirau acolo, în toate vârstele arhitecturii; de la bolţile în semicerc ale lui Saint Julien până la ogivele lui Saint Séverin), dominau totul ca o armonie şi mai mare în masa aceea de armonii, ele străbăteau la fiecare moment dinţătura crestelor, acoperişurilor, turnurilor, prin clopotniţe subţiri a

căror linie nu era decât o exagerare a unghiului ascuţit a acoperişurilor.

Solul lui l'Université era muntos. Muntele Saint Geneviève făcea pe el o băşică enormă; şi era ceva de văzut din înălţimea lui Notre Dame, mulţimea aceea de străzi strâmte şi întortocheate (astăzi le pays latin), strugurii aceia de case, care se aruncau în dezordine şi aprobe perpendicular pe flancurile sale până la malul apei, dând impresia că unii vor cădea, alţii că se vor ridica, însă ţinându-se unul de altul.

Un flux neîncetat de mii de puncte negre care se încrucişau pe pavaj făcea ca totul să se mişte în faţa ochilor; acesta era poporul văzut astfel de sus şi de departe.

În sfârşit, între intervalele acestor acoperişuri, acestor turnuri, acestor edificii fără număr, care îndoiau, suceau şi dinţau într-un mod aşa de ciudat linia extremă a lui l'Université, zăreai, din loc în loc, o groasă bucată de zid acoperit de muşchi, un turn gros rotund, o poartă de oraş creolată, figurând o fortăreaţă: era zidul de protecţie a lui Filip August. Dincolo, de el înverzeau câmpiile, dincolo fugeau şoselele, de-a lungul cărora se mai târau câteva case de mahala, cu atât mai rare cu cât se depărtau mai mult

Câteva dintre aceste mahalale aveau oarecare însemnătate. Mai întâi, începând de la Tournelle, era mahalaua Saint Victor, cu podul său dintr-un singur arc pe Bièvre, cu mănăstirea sa, unde se putea citi epitaful lui Ludovic cel Mare, *epitaphium Ludovici Grossi*, şi cu biserica sa cu

turnul octogonal, înconjurat de patru clopotniţe mici din secolul al XI-lea (se poate vedea una asemănătoare la Etampes, ea nu a fost încă dărâmată); apoi mahalaua Saint Marceau, care avea trei biserici şi o mănăstire; apoi, lăsând la stânga moara Gobelius cu cele patru ziduri albe ale sale, începea cartierul Saint Jacques cu frumoasa cruce sculptată a răspântiei sale; biserica Saint Jacques du Haut Pas, care era atunci gotică, cu vârful ascuţit şi fermecătoare; Saint Magloire, frumoasă tindă a secolului XIV din care Napoleon a făcut un pătul de fan; Notre Dame de Champs, unde se aflau mozaicuri bizantine. În fine, după ce lăsa în plină câmpie mănăstirea des Chartreux, bogat edificiu contemporan cu Palatul de Justiţie, cu micile sale grădini compartimentate, privirea cădea la apus, pe cele trei turnuri romane de la Saint Germain des Prés. Mahalaua Saint Germain, o comună mare, forma cincisprezece – douăzeci de străzi în spate. Clopotniţa ascuţită de la Saint Sulpice desemna unul din colţurile mahalalei. La o parte de tot se distingea urma cvadrilaterică a bâlciului Saint Germain, unde se află astăzi târgul; apoi stâlpul mănăstirii, frumosul turn mic şi rotund, bine coafat cu un coif de plumb. Dar ceea ce atrăgea mai cu seamă privirea şi o fixa mult timp asupra acelui punct, era însăşi mănăstirea. Desigur că mănăstirea aceasta, care avea o înfăţişare aşa de mare şi ca biserică şi ca seniorie, palatul acesta mănăstiresc, unde episcopii Parisului se simţeau fericiţi de a dormi o noapte, reflectorul căruia arhitectul îi dăduse aerul,

frumuseţea şi splendida rozetă a unei catedrale, capela aceea elegantă a Fecioarei, dormitorul acela monumental, grădinile acelea vaste, poarta, puntea, învelişul acela de creneluri care cresta ochilor verdeaţa câmpiilor din jur, curţile care străluceau, ostaşi amestecaţi cu călugări, totul grupat şi aşezat în jurul celor trei turnuri înalte şi boltite, bine stabilite pe o absidă gotică, făceau o măreaţă figură la orizont

Când, în sfârşit, după ce aţi privit mult timp l'Université, vă întoarceţi spre malul drept, spre la Ville, priveliştea îşi schimbă brusc caracterul. La Viile, deşi cu mult mai mare decât l'Université, era de asemenea mai puţin un oraş. La prima privire, îl vedeai împărţindu-se în mai multe mase cu totul distincte. Mai întâi, la răsărit, în partea aceea a lui la Ville, care îşi trage şi astăzi numele de la mlaştina unde Camulogéne l-a zărit pe Cesar, era o îngrămădire de palate.

Patru palate aproape lipite, Jouy, Sens, Barbeau, locuinţa reginei, îşi oglindeau în Sena acoperişurile de ardezie, tăiate de turnuri zvelte. Aceste patru edificii umpleau spaţiul dintre strada Nouaindiéres şi mănăstirea Des Célestins, al cărui turn ridica graţios linia lui de creştete, de acoperişuri şi de creneluri. Câteva clădiri înverzite, aplecate deasupra apei în faţa acelor somptuoase palate, nu împiedicau să se vadă frumoasele unghiuri ale faţadelor lor, largile lor ferestre pătrate cu pervazuri de piatră, tindele lor încărcate cu statui, colţurile ascuţite ale clădirilor întotdeauna tăiate drept şi toate acele hazarduri

de arhitectură, care fac ca arta gotică să aibă aerul de a reîncepe combinaţiile în orice moment. În spatele acestor palate se întindea în toate direcţiile, când despicat, când făcut din gard şi crenelat ca o cetăţuie, când voalat de arbori mari ca o mănăstire, îngrămădirea imensă şi multiformă a acelui minunat palat de Saint Pol, unde regele Franţei putea găzdui într-un mod superb douăzeci şi doi de prinţi de acelaşi rang ca şi fiul cel mare al său, ducele de Bourgogne, cu servitorii şi suitele lor, fără a socoti pe marii seniori şi împăratul, când el venea să vadă Parisul şi pe vitejii care îşi aveau locuinţa în palatul regal. Să mai spunem că atunci niciun apartament de prinţ nu se compunea din mai puţin de unsprezece săli, de la camera de paradă până la capelă, fără a vorbi despre galerii, băi şi alte locuri „neînsemnate", pe care le avea fiecare apartament; fără a pomeni de grădinile deosebite ale fiecărui oaspete al regelui; nici despre bucătării, cămări cu merinde, sufragerii generale ale casei, curţi cu găini, unde se aflau douăzeci şi două de laboratoare generale; mii de feluri de jocuri, joc cu ghiulele, oină, cerc; colivii, bazine cu peşti, menajerii, grajduri, stauluri, biblioteci, arsenale, turnătorii. Iată ce era pe atunci un palat de rege, un Luvru, un palat Saint Pol. O cetate într-o cetate.

Din tumul unde stăm, palatul Saint Pol, aproape ascuns de cele patru locuinţe despre care am discutat anterior, era încă foarte mare şi foarte minunat la vedere. Îi distingeai foarte bine, cu

toate că unite în mod îndemânatic de clădirea principală prin lungi galerii cu geamuri colorate şi coloane mici, cele trei palate, pe care Carol al V-lea le lipise palatului său: palatul du Petit Mux, cu balustrada în dantelă, care îşi tivea în mod graţios acoperişul; palatul abatelui de Saint Maur, având aspectul unui castel întărit, un turn mare, cu găuri în zid şi având deasupra largii porţi saxone blazonul abatelui, între cele două crestături ale punţii; castelului contelui d'Etampes, al cărui foişor se înfăţişa privirii ca o creastă de cocoş; ici şi colo, trei sau patru stejari făcând un singur mănunchi, ca nişte enorme verze, locuri de zbenguială pentru lebede în limpezile ape ale heleşteelor, toate încreţite de umbră şi de lumină; palatul Leilor cu ogivele sale joase pe stâlpi saxoni, cu porţile sale de fier care veşnic scârţâie; cu totul de-a curmezişul acestui ansamblu tumul cu solzi a lui Ave-Maria; la stânga, locuinţa intendentului general al Parisului, între patru turnuleţe fin sculptate; în mijloc, în spate, palatul Saint Pol propriu-zis, cu faţadele sale înmulţite, cu împodobirile succesive de la Carol al V-lea, cu toate absidele capetelor sale, şi cele două turnuri înalte alăturate al căror acoperiş conic, înconjurat de creneluri la bază, avea aerul pălăriilor ascuţite cu borul ridicat

Continuând să suim etajele acestui amfiteatru de palate desfăşurate departe de sol, după ce a trecut o râpă adâncă între acoperişurile din la Ville, care înseamnă trecerea străzii Saint Antoine, ochii poposesc la locuinţa lui d'Angoulême, vastă

construcţie a mai multor epoci, unde se aflau părţi cu totul noi care nu se contopeau mai mult în ansamblu decât o medalie roşie pe o tunică albastră. Cu toate acestea, acoperişul ascuţit şi ridicat al palatului modern, brăzdat de coloane cizelate, acoperit cu lame de plumb pe care se rostogoleau în mii de arabescuri fantastice scânteietoare încrustaţii de aramă aurită, se înălţa cu graţie din mijlocul întunecatelor ruine ale vechiului edificiu, ale cărui vechi turnuri groase, bombardate în vechime, se turteau sfâşiindu-se de sus în jos, semănând cu nişte abdomene mari cărora li s-au descheiat nasturii hainelor. În spate se înălţa pădurea de turnuri ale palatului de Toumelles. Nicio privelişte nu exista pe lume, nici la Chambord, nici la Alhambra, mai minunată decât codrul acela de turnuri, de clopotniţe, de coşuri, de pavilioane cu turnuri ca fusele, sau cum se zicea atunci, de turnuleţe, toate deosebite ca formă, înălţime şi altitudine. Ai fi zis că este o imensă tablă de şah din piatră.

La dreapta palatului des Toumelles se aflau o mulţime de turnuri enorme de culoare neagră ca cerneala, intrând unele într-altele şi legate printr-un şanţ circular. Puntea era întotdeauna ridicată şi poarta întotdeauna închisă: Bastilia. Acele ciocuri negre, care ies dintre creneluri şi pe care le luaţi din depărtare drept burlane, sunt tunuri.

Sub bătăile tunurilor, la picioarele îngrozitorului edificiu este poarta Saint Antoine, îngropată între cele două turnuri ale sale.

Dincolo de palatul des Toumelles, ajungând

până la zidul lui Carol al V-lea, se desfăşura, cu bogate compartimente de verdeaţă şi flori, un covor catifelat de culturi şi de parcuri regale. În mijlocul lor recunoşteai, după labirintul său de arbori şi alei, vestita grădină Dédalus, pe care Ludovic al XI-lea i-o dăruise lui Coictier.[37] Observatorul doctorului se înălţa deasupra labirintului ca o groasă coloană izolată. În acel laborator s-a făcut multă astrologie.

Acolo se află astăzi piaţa Regală.

După cum am spus-o, cartierul Palatului, despre care noi am căutat să dăm o oarecare idee cititorului, cuprindea unghiul pe care zidul lui Carol al V-lea îl făcea cu Sena la răsărit.

Centrul lui la Ville era ocupat de o sumedenie de case mici. Aici veneau şi se terminau cele trei poduri ale insulei Cité de pe braţul drept.

Grămada aceea de locuinţe burgheze, înghesuite precum fagurii, îşi are frumuseţea sa.

Acoperişurile unei capitale se aseamănă cu valurile unei mări. Mai întâi, străzile încrucişate şi încurcate, făcând în bloc o sută de figuri amuzante. În jurul Halelor străzile formau o stea cu mii de raze. Străzile Saint Denis şi Saint Martin, cu nenumăratele lor ramificaţii, suiau una lângă alta ca doi arbori groşi care îşi amestecă ramurile. Şi apoi, linii întortocheate, străzile de la Platrerie, de la Verrerie, de la Tixranderie etc… şerpuiau peste tot. Se aflau de asemenea frumoase edificii, care străpungeau ondulaţia împietrită a acelei mări de acoperişuri. Era la

37 Coictier era medicul personal al regelui.

capul podului aux Changeurs, în spatele căruia se vedea spumegând Sena sub roţile podului aux Meuniers, Châtelet, acum nemaifiind turn roman, ca pe vremea lui Julien l'Apostat, ci un turn feudal din secolul al XV-lea şi dintr-o piatră aşa de tare, că târnăcopul, în trei ceasuri, nu ridica din ea o bucată cât pumnul. Era bogata clopotniţă pătrată de la Saint Jacques de la Boucherie, cu unghiurile sale acoperite de sculpturi, admirabilă cu toate că nu fusese terminată în secolul al XV-lea. Îi lipseau îndeosebi cei patru monştri pe care îi are astăzi, cocoţaţi în colţurile acoperişului său, având aerul a patru sfinţi ce dau de ghicit noului Paris enigma vechiului Paris; Râul, sculptorul, nu-i pusese decât în 1526 şi i s-a plătit pentru osteneala sa. Era la Maison aux Piliers, dând în piaţa Grevei, despre care am dat oarecare idee cititorului. Era Saint Gervais, pe care o intrare de bun gust l-a stricat apoi; Saint Mercy ale cărei vechi ogive erau aproape nişte bolţi în semicerc; Saint Jean, al cărui turnuleţ măreţ era vestit; erau douăzeci de alte morminte, care nu se ruşinau să-şi ascundă minunile în haosul acela de străzi negre, strâmte şi adânci.

Adăugaţi crucile de piatră sculptate, mai răspândite în răspântii decât spânzurătorile; cimitirul Des Innocents, căruia i se zărea în depărtare, pe deasupra acoperişurilor, îngrădirea arhitecturală; stâlpul Halelor care se vedea între două coşuri ale străzii De La Cassonnerie; scara de la Croix du Trahoir în răspântia sa totdeauna plină de mulţime, clădirile circulare ale halei de

grâu; crâmpeiele vechilor îngrădiri ale lui Filip August care se distingeau ici şi colo, înecate în case, turnuri roase de iederă, porţi ruinate, bucăţi de ziduri prăbuşite şi deformate; cheiul cu miile sale de prăvălii şi zahanale; Sena plină de corăbii din portul au Foin până la Fort l'Évêque; şi veţi avea o imagine confuză de ceea ce era în 1482 trapezul central al lui la Ville.

Cu aceste două cartiere, unul de palate, celălalt de case, cel de-al treilea element ce îl oferea privirii oraşul, era o zonă lungă de mănăstiri, care îl înconjura aproape de jur-împrejur la răsărit, la apus şi în spatele fortificaţiilor care închideau Parisul, şi îi făcea o a doua îngrămădire interioară de mănăstiri şi de capele. Astfel imediat lângă parcul de Toumelles, se afla Saint Catérine cu imensa sa cultură, care nu era mărginită decât de zidul Parisului. Între vechea şi noua stradă du Temple, se află Temple, îngrozitoare fâşie de turnuri, în picioare şi izolată în mijlocul unei vaste îngrădiri crenelate. Între strada Neuve du Temple şi strada Saint Martin, era mănăstirea de Saint Martin în centrul grădinilor sale, superbă biserică fortificată, al cărui brâu de tunuri, a cărei coroană de clopotniţe, nu erau întrecute ca splendoare decât de Saint Germain des Prés. Între cele două străzi Saint Martin şi Saint Denis şi strada Montorgueil, se afla les Filles Dien. Alături distingeai acoperişurile putrezite şi ocolul cu pavaj scos al Curţii Minunilor. Acesta este singurul inel nelegiuit, care se amesteca în lanţul acela

cucernic de mănăstiri.

În sfârşit, al patrulea compartiment, care se desemna el însuşi în aglomeraţia acoperişurilor malului drept, şi care ocupa unghiul apusean al îngrădirii şi malul apei în josul ei, era un nou cartier de palate şi conace strânse la picioarele Luvrului. Vechiul Luvru al lui Filip August, edificiul acela nemăsurat al cărui turn principal era înconjurat de douăzeci şi trei de turnuri, fără să socotim turnuleţele, părea de departe înţepenit în acoperişurile gotice ale palatului d'Alençon şi du Petit Bourbon. Hidra aceea de turnuri, gardiană gigantică a Parisului cu cele douăzeci şi patru de capete ale sale totdeauna ridicate, cu grumajii săi monstruoşi, plumbuiţi sau insolziţi cu ardezie, şi toţi strălucind de reflexe metalice, termina într-un mod surprinzător configuraţia oraşului la apus.

Astfel, un imens aluat, format din ceea ce romanii numeau *insulae*[38], de case burgheze, având la dreapta şi la stânga două blocuri de palate, încoronate, unul prin Luvru, celălalt prin Ies Toumelles, mărginit la nord de un lung cordon de mănăstiri şi de grădini cultivate, totul amestecat la vedere; pe acele mici acoperişuri de olane şi ardezie trăiau unele asupra altora atâtea lanţuri ciudate, clopotniţele tatuate, împodobite cu ornamentele celor patruzeci şi patru de biserici de pe malul drept; mii şi mii de străzi ce îl străbăteau în toate părţile, având ca limită dintr-o parte o îngrămădire cu ziduri înalte şi turnuri pătrate (ale

38 Clădire cu mai multe apartamente, (lat.)

lui l'Université erau rotunde); de cealaltă parte, Sena tăiată de poduri şi cu o mulţime de corăbii; iată la Ville în secolul al XV-lea.

Dincolo de ziduri, câteva mahalale se înghesuiau la porţi, dar mai puţin numeroase şi mai puţin răspândite decât acelea din l'Université. Erau, în spatele Bastiliei, douăzeci de cocioabe ghemuite în jurul curioaselor statui ale lui Croix Faubin şi ale stăpânilor mănăstirii Saint Antoine des Champs; apoi Popnicourt, pierdut în câmpie; apoi Courtille, vesel sat de cârciumi, mahalaua Saint Laurent cu biserica sa a cărei clopotniţă, de departe, se părea că se adaugă turnurilor porţii Saint Martin; mahalaua Saint Denis, cu vasta îngrădire Saint Laurent; dincolo de poarta Montmartre se afla la Grande Bâteliere, brâu de ziduri albe; în spatele lui, cu pantele sale de cretă, Montmartre, care avea atunci aproape tot atâtea biserici cât şi mori, căci societatea nu mai cere acum numai pâinea corpului. Dincolo de Luvru vedeai alungându-se în câmpiile mahalalei Saint Honoré, foarte mare încă de pe atunci şi înverzind, la Petit Bretagne şi apoi desfăşurându-se la Marche-aux Purceaux, în centrul căruia se înălţa îngrozitorul cuptor de fiert calpuzani. Între la Courtille şi Saint Laurent privirea va observa pe coama unei înălţimi din mijlocul unor câmpuri pustii, un fel de edificiu, care semăna de departe cu o colonadă în ruină pe o temelie dezlipită. Aceasta nu era nici vreun Pantheon, nici vreun templu al lui Jupiter Olimpianul. Era Montfaucon.

Acum, dacă numărătoarea atâtor edificii,

oricât de sumară am vrut să o facem, nu a pulverizat în spiritul cititorului imaginea vechiului Paris, pe măsură ce noi o construiam, o vom rezuma în câteva cuvinte. În centru, insula Cité, semănând prin forma sa cu o enormă broască ţestoasă şi făcând să-i apară podurile, insolzite cu olane, ca nişte picioare sub carapacea sa cenuşie de acoperişuri. La stânga trapezul monolit, puternic, dens, strâns, zbârlit al lui la Ville, cu mult mai multe grădini şi monumente. Cele trei blocuri, Cité, l'Université, Ville, marmorate de nenumărate străzi.

De-a curmezişul, Sena, „doica Sena" cum zice P. Du Breul, plină de insule, de poduri şi de corăbii. De jur-împrejur o câmpie imensă cârpită din mii de feluri, de culori, semănată cu sate frumoase; la stânga Issy Vanves, Vaugirard, Montrouge, Gentilly cu turnul său rotund şi cu cel pătrat etc…; la dreapta, alte douăzeci, de la Conflaus până la Ville l'Évêque. La orizont o tivitură de coline dispuse în cerc ca marginea din afară a unui bazin.

În sfârşit, departe, la răsărit, Vincennes şi cele patru turnuri ale sale; la sud, Bicêtre şi turnurile sale ascuţite; la nord, Saint Denis şi arătătorul său; la vest, Saint Cloud şi foişorul său. Iată Parisul pe care îl vedeam de la înălţimea turnurilor de la Nôtre Dame, în anul 1482.

Cu toate astea, despre acest oraş a spus Voltaire că înainte de Ludovic al XIV-lea nu poseda decât patru monumente frumoase: domul Sorbonei, Val de Grace, Luvru modern şi nu mai

ştiu cu siguranţă pe cel de al patrulea, poate, Luxembourg.

Din fericire, aceasta nu l-a împiedicat pe Voltaire să scrie „Candide” şi să fie, printre toţi bărbaţii care s-au succedat în lunga serie a umanităţii, acela care posedă cel mai bine umorul drăcesc. Aceasta dovedeşte că poţi fi un geniu şi fără să înţelegi nimic dintr-o artă pentru care nu eşti făcut. Oare Molière nu considera că face multă onoare lui Raphaël şi lui Michelangelo numindu-i afectaţii aceia ai epocii lor?

Să revenim la Parisul secolului al XV-lea.

Nu era atunci numai un oraş frumos; era un oraş omogen, un produs arhitectural şi istoric al evului mediu, o cronică de piatră. Era o cetate formată numai din două straturi, stratul roman şi stratul gotic, deşi stratul roman dispăruse de mult timp, exceptând Băile lui Julien, unde ele străbăteau încă coaja groasă a evului mediu. Cât priveşte stratul celtic, nu-l mai găseai nici săpând fântâni.

Cincizeci de ani mai târziu, când Renaşterea veni să se alăture uniunii acesteia atât de severă şi totuşi aşa de variată, luxul strălucitor al fanteziilor şi sistemelor sale, orgiile sale de bolţi în semicerc romane, de coloane greceşti şi de bolţi gotice, sculptura sa gingaşă şi ideală, gustul său deosebit de arabescuri şi pălămidă, păgânismul său arhitectural contemporan cu Luther, Parisul fu poate şi mai frumos cu toate că mai puţin armonios vederii şi gândirii. Dar acel moment splendid ţinu puţin. Renaşterea nu fu

nepărtinitoare; ea nu se mulţumi să ridice, ea a vrut să răstoarne. Este adevărat că nu prea avea loc. Astfel că Parisul gotic nu fu complet decât un minut Abia se terminase Saint Jacques de la Boucherie că se şi începuse dărâmarea vechiului Luvru.

De atunci, marele oraş a mers spre rău, desfigurându-se din zi în zi. Parisul gotic, sub care dispărea Parisul roman, a dispărut la rândul său. Dar se poate spune ce fel de Paris l-a înlocuit?

Există Parisul Caterinei de Medici la Tuileries, şi Parisul lui Hernie al II-lea la Primărie, două edificii de bun gust; Parisul lui Hernie al IV-lea la piatra Regală; faţade de cărămizi cu colţuri de piatră şi cu acoperişuri de olane, case tricolore; Parisul lui Ludovic al XIII-lea, la Val de Grâce: o arhitectură scundă, bondoacă, cu bolţi în formă de mâner de coşuri; Parisul lui Ludovic al XIV-lea, la Invalizi: mare, bogat, invalid şi rece; Parisul lui Ludovic al XV-lea, la Saint Sulpice: noduri de panglici, nori, fidea şi cicoare, totul în piatră; Parisul lui Ludovic al XVI-lea, la Pantheon: Sfântul Petru din Roma prost copiat (edificiul s-a lăsat în jos spre stânga, ceea ce nu i-a îndreptat încă liniile); Parisul Republicii, la Şcoala de Medicină; un gust mediocru grec şi roman, care seamănă cu Coloseumul sau cu Pantheonul, după cum Constituţia din anul III seamănă cu legile lui Minos; în arhitectură este numit *le goût messidor*, Parisul Restauraţiei, la Bursă; o colonaţie foarte albă suportând o arhitectură netedă; totul este pătrat şi a costat douăzeci de milioane.

Fiecăruia dintre aceste monumente caracteristice i se alătură, printr-o asemănare de gust, de înfăţişare şi de atitudine, un anumit număr de case răspândite în diverse caractere şi pe care ochii cunoscătorului le distinge şi le datează uşor. Când ştii să vezi, regăseşti spiritul unui secol şi fizionomia unui rege până şi într-un ciocan de poartă.

Parisul actual nu are deci nicio fizionomie generală. Este o colecţie de mostre ale mai multor secole, şi din păcate cele mai frumoase au dispărut. Capitala nu se măreşte decât prin case, şi ce case! Astfel cum merge Parisul, el se va reînnoi la fiecare cincizeci de ani. De aceea însemnătatea istorică a arhitecturii sale se va şterge din zi în zi mai mult. Monumentele devin în el din ce în ce mai rare şi se pare că sunt sortite să dispară încetul cu încetul, înecate în case. Părinţii noştri aveau un Paris de piatră; fii noştri vor avea un Paris de ipsos.

Cât priveşte monumentele moderne ale Parisului, noi ne vom dispersa bucuroşi de sarcina de a vorbi despre ele.

Nu pentru că nu le admirăm după cum trebuie. La Sainte Geneviève de domnul Soufâlot este desigur cea mai frumoasă prăjitură de Savoie, care s-a făcut vreodată în piatră. Palatul Legiunii de onoare este de asemenea o plăcintă deosebită. Domul halei de grâu este o şapcă de jocheu englez la scară mare. Turnurile de la Saint Suplice sunt ca două mari clarinete. Saint Roch are o intrare care nu se poate compara, în ceea ce priveşte

măreţia, decât cu Saint Thomas d'Aquin. Acestea sunt lucruri într-adevăr minunate. Felinarul labirintului Grădinei de Plante este de asemenea foarte ingenios. Cât priveşte palatul Bursei, care este grec prin colonada sa, roman prin bolţile în semicerc a uşilor şi ferestrelor sale, dar face parte şi din renaştere prin marea sa boltă, este desigur un moment foarte corect şi curat Dacă adăugăm că este o regulă ca arhitectura unui edificiu să fie potrivită destinaţiei sale în aşa fel încât destinaţia să reiasă numai după aspectul edificiului, atunci nu am şti cum să ne mai minunăm de un monument care poate fi indiferent un palat regal, o Cameră a Comunelor, o primărie, un liceu, o academie, un antrepozit, un tribunal, un mormânt o cazarmă, un templu, un teatru. Şi totuşi, nu este decât o Bursă. Un monument trebuie apoi să fie adaptat climei. Acesta este construit anume pentru cerul nostru rece şi ploios. Are un acoperiş aproape neted ca în Orient, ceea ce face ca iarna, când ninge, să i se mături acoperişul; desigur că un acoperiş este făcut pentru a fi măturat. Cât priveşte destinaţia aceea despre care vorbeam adineauri, el o îndeplineşte de minune; el este Bursă în Franţa, cum ar fi fost templu în Grecia. Acestea sunt fără îndoială nişte monumente superbe.

Totuşi, oricât de admirabil vă apare Parisul de acum, refaceţi Parisul secolului XV, reconstruiţi-l în gând; priviţi-l prin mărăcinişul acela de turnuleţe, de turnuri şi clopotniţe, împrăştiaţi-l în mijlocul imensului oraş, sfâşiaţi-l la capătul

insulelor, mototoliţi sub bolţile podurilor Sena cu marile ei mocirle galbene şi verzi, mai schimbătoare decât pielea unui şarpe; detaşaţi bine pe un orizont de azur profilul gotic al vechiului Paris: faceţi să-i plutească conturul într-o ceaţă de iarnă, care se agaţă de numeroasele sale cârmuiri; cufundaţi-l într-o noapte adâncă şi urmăriţi jocul ciudat al întunericului şi luminii în acel tăcut labirint de edificii; arătaţi-i o rază de lună care să-l deseneze în mod vag şi faceţi să iasă din ceaţă marile capete ale turnurilor, sau reluaţi silueta aceea neagră, reînviaţi în umbră miile de unghiuri ascuţite ale turnuleţelor şi ale crestelor acoperişurilor, şi faceţi-l să se arate, mai dinţat decât o falcă de rechin, pe cerul de aramă al apusului.

Şi apoi, comparaţi.

Şi dacă vreţi să aveţi despre vechiul oraş o impresie pe care cel modern nu poate să o redea, suiţi-vă într-o zi de mare sărbătoare, la răsăritul soarelui, de Paşte sau de Rusalii, suiţi-vă într-un vârf oarecare de unde să dominaţi întreaga capitală şi asistaţi la deşteptarea tuturor clopotelor. Vedeţi, la un semnal plecat din cer, căci soarele este acela care îl dă, miile acelea de biserici tresărind în acelaşi timp.

Sunt mai întâi sunete de clopote rare, mergând de la o biserică la alta, după cum muzicanţii se înştiinţează că au să înceapă cântecul.

Apoi, deodată, vedeţi, căci se pare că în anumite momente şi urechea are vederea sa,

vedeţi ridicându-se în acelaşi moment din fiecare clopot un fel de coloană de zgomot, un fel de nor de armonie.

Mai întâi, vibraţia fiecărui clopot se înalţă pe verticală, într-o linie dreaptă, curată în cerul splendid ăl dimineţii. Apoi, încetul cu încetul, mărindu-se, ele se contopesc, se amalgamează într-un concert măreţ. Nu mai este decât o masă de vibraţii sonore, care se degajă fără încetare din nenumărate clopote şi se învârtesc în vârtej deasupra oraşului. Cu toate acestea marea aceea de armonie nu este deloc transparentă; îl vedeţi şerpuindu-şi fiecare grup de note care scapă din sunări; îi puteţi urmări dialogul, rând pe rând, grav şi ţipător al sfârlezei de la un clopot la altul; le priviţi pe cele uşoare şi şuierătoare ale clopotului de argint, alături de cele sparte ale clopotului de lemn; admiraţi în mijlocul lor bogata gamă de sunete pe care o coboară şi o suie fără încetare cele şapte clopote de la Saint Eustache; vedeţi alergând încoace şi încolo, note clare şi repezi, care fac trei sau patru zigzag-uri luminoase ce dispar ca nişte fulgere. Colo, se află mănăstirea Saint Martin, cântăreaţă înţepată şi hodorogită; aici vocea sinistră şi încruntată a Bastiliei; dincolo tumul cel mare al Luvralui, cu talia sa scundă. Regescul sunet al clopotelor Palatului aruncă fără încetare din toate părţile triluri strălucitoare, peste care cad în pauze gravele sunete ale clopotelor de aramă ale catedralei Notre Dame, care le fac să scapere ca nicovala sub ciocan. Din când în când, vedeţi cum

trec sunete de toate formele, care vin din tripla salvă a lui Saint Germain de Prés. Apoi iar, din când în când, masa aceea de zgomote sublime se deschide şi lasă să treacă refrenul lui Ave Maria, care izbucneşte şi luceşte ca o mare de stele. Dedesubt, în partea cea mai adâncă a concertului, distingeţi în mod confuz cântecul interior al bisericilor care transpiră prin porii vibratori ai boitelor lor. Desigur, aceasta este o operă, care face să fie ascultată.

De obicei, zgomotul care se aude din Paris ziua, este oraşul care vorbeşte; noaptea, este oraşul care respiră; aici este oraşul care cântă. Ascultaţi deci acest cântec al clopotelor şi spuneţi dacă cunoaşteţi pe lume ceva mai bogat, mai vesel, mai aurit şi mai strălucitor decât zgomotul acela de clopote şi de clopoţele, decât simfonia aceasta care face zgomotul unei furtuni.

CAPITOLUL PATRU I

INIMILE BUNE

Cu şaisprezece ani înainte ca această poveste să aibă loc, într-o frumoasă dimineaţă de Duminica Tomii, o creatură vie fusese depusă, după liturghie, în biserica Notre Dame, pe patul de lemn înţepenit în tindă, la stânga, în faţa marii imagini a sfântului Cristophe, pe care figura sculptată în piatră a lui Antoine des Essartes, cavaler, o privea în genunchi. Pe patul acela de lemn era obiceiul să se expună carităţii publice copiii găsiţi şi de acolo îi luă cine voia. În faţa patului de lemn se afla un bazin pentru pomeni.

Fiinţa aceea în viaţă, care zăcea pe scândură

în dimineaţa Duminicii Tomii, din anul Mântuitorului 1467, părea că a aţâţat curiozitatea grupului destul de mare care se adunase în jurul patului de lemn. Grupul era format în mare parte din persoane ale sexului frumos. Erau aproape numai femei bătrâne.

În primul rând, aplecate în jurul patului, se puteau observa patru, care după mantalele lor cenuşii ghiceai că trebuie să facă parte dintr-o confrerie cucernică. Nu văd deloc inconvenientul pentru care istoria nu ar transmite posterităţii numele celor patru discrete şi venerabile domnişoare. Acestea erau: Agnès la Herme, Jehanne de la Tame, Henriette Gaultiére şi Gauchère la Violette, toate patru văduve, toate patru femei simple de la capela Étienne Haudry, ieşite din casa lor cu permisiunea maicii superioare şi în conformitate cu statutul lui Pierre d'Ailly, pentru a veni să asculte slujba religioasă.

De altfel, dacă aceste brave femei respectau pentru un moment statutul lui Pierre d'Ailly, ele călcau desigur bucuros pe acela ale lui Michel de Brache şi al cardinalului de Pişe, care prescriau într-un mod atât de inuman, tăcerea.

— Ce înseamnă asta, soră? o întrebă Agnès pe Gauchère, privind mica creatură expusă, care plângea şi se mişca în patul de lemn, cu totul speriată de atâtea priviri.

— Unde o să ajungem, zise Jehanne, dacă astfel se fac copiii astăzi?

— Eu nu mă pricep la copii, reluă Agnès, dar faptul că privim această creatură, trebuie să fie un

păcat.

— Acesta nu este un copil, Agnès.

— Este o maimuţă incompletă, observă Gauchère.

— Este o minune, reluă Henriette la Gauldére.

— Atunci, remarcă Agnès, aceasta este a treia duminică de la Duminica lui Loetare. Căci nu au trecut opt zile de când am avut minunea batjocoritorului de pelerini pedepsit dumnezeieşte de Notre Dame d'Aubervilliers, şi aceasta era a doua minune a lumii.

— Este un adevărat monstru de nelegiuire, acest aşa-zis copil găsit, reluă Jehanne.

— El ţipă să surzească şi pe un cântăreţ bisericesc, continuă Gauchère. Taci odată, mic urlătorî

— Când te gândeşti că grozăvia aceasta este trimisă de domnul de Reims domnului de Paris! adăugă la Gauchère împreunându-şi mâinile.

— Eu cred, zise Agnès la Hernie, că acesta este un dobitoc, un animal, produsul unui evreu cu o scroafă, ceva care nu este creştin şi pe care trebuie să-l arunci în apă sau în foc.

— Sper că nu va fi cerut de nimeni.

— Ah, Doamne! exclamă Agnès, ce vor face nenorocitele acelea de doici care se află în azilul copiilor găsiţi de lângă casa Monseniorului episcop, dacă li se va cere să-l alăpteze pe acest mic monstru? Aş da să sugă mai bine unui strigoi.

— Eşti oare proastă, sărmană Agnès! reluă Jehanne; nu vezi că acest monstru mic are cel

puţin patru ani şi că lui i-ar plăcea mai mult maşina de învârtit frigarea decât gurguiul dumitale?

Într-adevăr, nu era un nou născut acel mic monstru (noi înşine am fi foarte încurcaţi ca să-l calificăm altfel). Era o masă mică foarte colţuroasă şi foarte neastâmpărată, închisă într-un sac de pânză cu iniţialele lui Guillaume Chartier, pe atunci episcop de Paris, cu un cap care ieşea afară. Capul era de asemenea diform; nu vedeai pe el decât o pădure de păr roşu, un ochi, o gură şi dinţi. Ochiul plângea, gura ţipa şi dinţii nu păreau că vor altceva decât să muşte. Totul se zbătea în sac spre marea uimire a mulţimii, care se mărea şi se reînnoia fără încetare în jurul său.

Doamna Alôise de Gondelaurier, o femeie bogată şi nobilă, care ţinea de mână o fetiţă frumoasă de vreo şase ani şi care purta un voal lung la cornul de aur al bonetei sale, se apropie când trecu pe dinaintea patului şi privi un moment nenorocita creatură, pe când fermecătoarea sa fetiţă Fleur de Lys de Gondelaurier, toată îmbrăcată în mătase şi catifea, smulgea cu frumoasele sale degete tăblia permanentă agăţată de lemnul patului: Copii găsiţi.

— Să spun drept, zise doamna întorcându-se cu scârbă, eu credeam că nu se expun aici decât copii.

Ea întoarse spatele, aruncând în bazin un florin de argint care răsună printre parale şi făcu pe femeile simple de la capela Étienne Haudry să deschidă ochii mari.

Peste un moment, seriosul şi savantul Robert Mistricolle, protonotarul regelui, trecu cu o enormă carte de rugăciuni sub un braţ, având la braţul celălalt pe soţia sa (domnişoara Guillemette la Mairesse), având astfel la dreapta şi la stânga pe cei doi regulatori ai săi, pe cel spiritual şi pe cel temporal.

— Copil găsit! zise el după ce examină obiectul. Găsit pesemne pe parapetul fluviului Phlégéton[39]!

— Nuise vede decât un ochi, observă domnişoara Guillemette. Pe celălalt are un neg.

— Nu este un neg, reluă Robert Mistricolle. Este un ou care cuprinde un alt drac ca acesta, care poartă un alt ou mic, care conţine un alt drac, şi aşa mai departe.

— De unde ştiţi aceasta? întrebă Guillemette la Mairesse.

— O ştiu cu siguranţă, răspunse protonotarul.

— Domnule protonotar, întrebă Gauchère, ce prevestiţi despre acest pretins copil găsit?

— Cele mai mari nenorociri, răspunse Misticolle.

— Ah! Dumnezeule! zise o bătrână din auditoriu, a fost o molimă grozavă anul trecut şi se spune că englezii au să debarce împreună cu ea la Harefleur.

— Lucrul ăsta va împiedica poate pe regină să vină la Paris în luna septembrie, reluă o alta; negoţul merge şi aşa destul de rău!

---

39 Râu care trece, conform mitologiei, prin mijlocul infernului şi care în loc de apă este format din foc cu vâlvătăile ca nişte valuri.

— Eu sunt de părere, exclamă Jehanne de la Tarme, că ar fi mai bine pentru poporul de jos al Parisului, ca acest mic voiajor să fie culcat pe o mână de surcele decât pe o scândura.

— Pe o frumoasă mână de surcele aprinse! adăugă bătrâna.

— Lucrul acesta ar fi mai prudent, zise Mistricolle.

De câteva momente un preot tânăr asculta raţionamentul femeilor şi sentimentele protonotarului. Avea o figură severă, o frunte lată şi o privire adâncă. El dădu la o parte mulţimea, în tăcere, examină pe micul vrăjitor şi întinse mâna spre el. Era şi timpul, căci toate drept credincioasele îşi lărgeau buzele după frumoasa legătură de surcele în flăcări.

— Eu adopt acest copil, zise preotul.

Îl luă în mantaua sa şi plecă. Asistenţa îl urmări cu o privire încremenită. Peste un timp, el dispăru prin Poarta Roşie, care ducea atunci din biserică către mănăstire.

Când se mai dezmeticiră, Jehanne de la Tarme se aplecă la urechea lui la Gaultiere.

— Vă spuneam eu soră, că acest tânăr cleric Claude Frollo este un vrăjitor.

II

CLAUDE FROLLO

Într-adevăr Claude Frollo era un personaj deosebit

Aparţinea uneia dintre acele familii mijlocii, care se numea în limbajul impertinent al secolului trecut, înalta burghezie sau mica nobilime.

Familia aceasta moştenise de la fraţii Paclet domeniul de Tirechape, care ţinea de episcopia Parisului şi ale cărei douăzeci şi una de case fuseseră în secolul al XIII-lea obiectul atâtor pledoarii în faţa tribunalului. Ca posesor al acestui domeniu, Claude Frollo era unul dintre cei douăzeci şi unu de seniori ce pretindeau dări în Paris şi în mahalalele sale şi s-a putut vedea mult timp numele său înscris în această calitate între palatul de Tancarville, aparţinând lui Françoise le Rez şi liceul de Tours, în hrisoavele depuse la Saint Martin des Champs.

Claude Frollo fusese destinat din copilărie de către părinţii săi pentru slujba de preot. Fusese învăţat să stea cu ochii în jos şi să vorbească încet De mic copil tatăl său îl închisese în liceul de Torchi din l'Université. Acolo crescuse el, pe cartea de rugăciuni şi pe lexicon.

Era, de altminteri, un copil trist, serios şi grav care studia cu ardoare şi învăţa repede. Nu ţipa în recreaţii, rareori se amesteca în tămbălăurile străzii du Tonarre, nu ştia ce înseamnă *dare alapas et capiuos laniare*[40] *şi* nu luase parte la răzvrătirea aceea din 1463, pe care cronicarii o înregistrează cu gravitate sub titlul de „A şasea tulburare a Universităţii”. Rareori i se întâmpla să-şi bată joc de şcolarii de la Montaigu pentru hainele lor de la care îşi trăgeau numele, sau de bursierii liceului de Dormans pentru tunsura lor şi pentru mantaua în trei culori: albastru verzui, albastru deschis şi violet, *azuriu*

40 Să i se dea palme şi să-i fie rupt părul, (lat.)

coloris et bruni cum spune un hrisov al cardinalului des Quatre Couromes.

În schimb, el frecventa regulat şcolile mici şi mari din strada Saint Jean de Beauvais. Primul elev pe care abatele de Saint Pierre de Val, înainte de a-şi începe lectura sa canonică, îl găsea totdeauna rezemat în faţa catedrei sale, de un stâlp al şcolii Saint Veadregesille, era Claude Frollo, înarmat cu călimara lui de corn, înmuindu-şi pana şi scriind pe genunchiul lui ros iar iama suflându-şi în mâini. Primul auditoriu, pe care Miles d'Isliers, doctor în decret, îl vedea sosind în fiecare luni de dimineaţă, abia răsuflând, la deschiderea p orţilor şcolii du Chef Saint Denis, era Claude Frollo. Astfel, la vârsta de şaisprezece ani, tânărul cleric ar fi putut să ţină piept, în teologia mistică, unui părinte al bisericii; în teologia canonică unui părinte al soborului; în teologia scolastică, unui doctor de la Sorbona.

După ce învăţase teologia, el începuse să studieze decretele.

De la Maître des Sentences el căzuse pe Capitulaires Charlemagne. Succesiv devorase, în foamea sa pentru ştiinţă, decrete după decrete, pe acelea ale lui Théodore, episcop d'Hispale, pe aceleale lui d'Yves, episcop de Chartes; apoi decretul lui Gratien care succedă capitolele lui Carol cel Mare; apoi culegerea lui Grégoire IX; apoi epistola *Super speruta* a lui Honorius III. El îşi făcu clară şi familiară perioada aceasta vastă şi tumultuoasă a dreptului civil şi a dreptului canonic în luptă şi în lucru din haosul evului

mediu, perioadă pe care episcopul Théodore a început-o în anul 618 şi pe care a terminat-o în 1227 Papa Grégoire.

După ce mistui decretul, se apucă de medicină şi de arte literare. Studie ştiinţa mediului şi farmacologia; deveni expert în febre şi în contuzii. Jacques d'Espars l-ar fi declarat medic fiziolog; Richard Hellain, medic chirurg. Parcursese de asemenea toate treptele de licenţă, de maestru, de doctor în artă. Studiase limbile: latină, greacă, ebraică, întreit sanctuar foarte puţin frecventat pe atunci. La vârsta de optsprezece ani terminase cele patru facultăţi; pentru tânărul acesta viaţa părea să aibă un singur scop: să ştie.

Cam pe la epoca aceea, vara foarte călduroasă din 1466 făcu să izbucnească acea molimă îngrozitoare, care omorâse mai mult de patruzeci de mii de persoane în Paris, şi între alţii, zice Jean de Troyes şi pe „Amould, astrolog al regelui, care era un om foarte bun, înţelept şi plăcut”. Se răspândi zvonul în l'Université că strada Tirechappe era îndeosebi pustiită de către boală. Tocmai acolo stăteau, în mijlocul domeniului lor, părinţii lui Claude. Tânărul şcolar alergă alarmat la casa părintească. Când ajunse acasă, părinţii erau morţi din ajun. Un frate mic, care se afla într-un leagăn, trăia încă şi ţipa părăsit Aceasta era singura fiinţă care îi mai rămăsese din familia sa. Tânărul luă copilul în braţe şi plecă gânditor. Până atunci, trăise numai în ştiinţă; acum el începea să trăiască în viaţă.

Catastrofa aceasta reprezenta o criză în existenţa lui Claude. Orfan, fiul cel mare, şef al familiei de la vârsta de nouăsprezece ani, se simţi rechemat de la reveriile şcolii la realitatea acestei lumi într-un mod aspru. Atunci, mişcat de milă, începu să fie cuprins de pasiune şi de devotament pentru copilul acesta, fratele său; lucru ciudat şi dulce ca el să fie cuprins de o dragoste umană, el care nu iubise până atunci decât cărţile.

Dragostea aceasta se mări într-un mod ciudat într-un suflet aşa de nou, ea fii cea dintâi iubire. Separat din copilărie de părinţii săi, pe care el abia îi cunoscuse, închis ca între nişte ziduri în cărţile sale, lacom de a studia şi a învăţa, atent exclusiv până atunci la inteligenţa sa, care se mărea în literatură, care se dilata în ştiinţă, la imaginea sa, sărmanul şcolar nu avusese timp să-şi simtă locul inimii.

Fratele acela tânăr, fără mamă, fără tată, copilaşul acela care îi cădea deodată în braţe din cer, făcu din el un alt om. El observă că lumea asta este ceva mai mult decât teoriile Sorbonei şi versurile lui Homer; că omul avea nevoie de afecţiune; că viaţa fără iubire şi dragoste era o maşinărie neunsă, scârţâitoare şi neplăcută. Atât numai că el îşi închipui, căci era la vârsta când iluziile sunt înlocuite tot prin iluzii, că afecţiunile de sânge şi de familie erau singurele necesare, şi că un frate mic ajungea pentru a ocupa o existenţă.

El îl iubi deci pe micul său Jehan cu pasiunea unui caracter profund, arzător şi tăcut Acea

sărmană şi plăpândă creatură, frumoasă, blondă, trandafirie şi cu părul creţ, orfanul acela fără alt sprijin decât un alt orfan, îl mişca până în fundul sufletului; şi cugetător serios cum era, începu să se gândească la Jehan cu o milă foarte mare. Îngriji de el ca de ceva foarte fragil şi foarte recomandat atenţiei; fii pentru copil mai mult decât un frate, el deveni o mamă.

Micul Jehan pierduse pe mama sa când încă sugea; Claude îl dădu la o doică. În afară de Tirechappe, el moştenise de la tatăl său domeniul du Moulin, care ţinea de tumul pătrat de Gentilly. Era o moară pe o colină, lângă castelul de Winchester (Bicétre). Acolo se afla o lăptărească care alăpta un copil frumos; nu era departe din l'Université până acolo: Claude i-l duse chiar el pe micul său Jehan.

De atunci, simţind că are de purtat o greutate, luă viaţa foarte în serios. Gândul micului său frate deveni nu numai recreaţia sa, ci şi scopul studiilor sale. Se hotărî să se consacre cu totul unui viitor de care el răspundea în faţa lui Dumnezeu şi să nu aibă niciodată altă soţie, alt copil decât fericirea şi viitorul fratelui său; se legă, deci, mai mult ca oricând de viaţa sa clerică. Meritul său, ştiinţa sa, calitatea de vasal imediat al episcopului de Paris, îi deschideau larg porţile bisericii. La douăzeci de ani, prin dispensa socială a sfântului scaun, el era preot şi deservea ca cel mai tânăr dintre capelanii de la Nôtre Dame, altarul care se numeşte, din cauza liturghiei târzii

care se face acolo, *altare pigrorum*[41].

Acolo, scufundat în cărţile sale, pe care nu le părăsea decât atunci când alerga un ceas la domeniul du Moulin, amestecul acela de ştiinţă şi austeritate îi atrăsese îndată respectul şi admiraţia mănăstirii. De la mănăstire, admiraţia pentru ştiinţa sa trecuse în popor, unde ea se schimbase puţin, lucru foarte obişnuit atunci, în renume de vrăjitor.

Tocmai în momentul acela când se întorcea, în ziua de Duminica Pornii, după ce îşi oficiase slujba de liturghie la altarul lor, care se afla lângă uşa stranei, la dreapta, aproape de statuia Fecioarei, se întâmplase ca atenţia să-i fie răpită de grupul acela de bătrâne, care ţipau în jurul patului pentru copiii găsiţi.

Atunci el se apropie de nenorocita creatură, aşa de urâtă şi aşa de dur ameninţată. Durerea aceea îngrozitoare, diformitatea, părăsirea aceea, gândul la tânărul său frate, himera gândului că ar putea muri, că scumpul şi micul său Jehan ar fi putut foarte bine de asemenea să fie şi el aruncat într-un mod ticălos pe scândurile copiilor găsiţi, toate acestea îi inundau gândirea, şi o mare milă se ridică în sufletul său, astfel încât luă copilul.

Când scoase copilul acela din sac, îl găsi foarte diform, într-adevăr. Sărmanul nenorocit avea un neg pe ochiul stâng, capul între umeri, coloana vertebrală îndoită, sternul proeminent, picioarele strâmbe, dar părea vioi; şi cu toate că fu imposibil să afle ce limbă vorbea, ţipătul anunţa

41 Altarul leneşilor, (lat)

oarecare forţă şi sănătate. Mila lui Claude se mări văzând urâţenia aceasta; jură în sufletul său de a-l creşte pe acest copil pentru dragostea fratelui său, pentru că oricare ar fi în viitor greşelile fratelui să aibă în mână caritatea aceasta făcută pentru el. Era un fel de plasament al operelor bune, pe care îl făcea asupra tânărului său frate; era o marfă de bune acţiuni pe care el voia să şi-o strângă înainte, pentru cazul când micul ştrengar s-ar găsi lipsit de banii aceea, singurii care aveau trecere în rai.

Îl boteză pe copilul său adoptiv Quasimodo, fie că el voi să însemne prin aceasta ziua când îl găsise, fie ca să caracterizeze prin numele acesta cât de mult săraca mica creatură era incompletă şi abia schiţată. Într-adevăr, Quasimodo, chior, cu picioarele sucite, cocoşat, nu era decât aproape un om.

III

IMMANIS PECORIS CUSTOS, IMMANTTORIPSE[42]

Ori, în 1482, Quasimodo crescuse; devenise de mai mulţi ani trăgătorul de clopote de la Nôtre Dame, mulţumită tatălui adoptiv, Claude Frollo, care devenise arhidiacon dejosas, mulţumită suveranului său Louis de Beaumont, care devenise episcop de Paris în 1472, la moartea lui Guillaume Chartier, mulţumită ocrotitorului său Olivier le Daim, bărbier al regelui Ludovic al XI-lea prin graţia lui Dumnezeu.

Quasimodo era deci clopotar la Nôtre Dame.

42 Protectorul îngrozitorului monstru era el însuşi îngrozitor, (lat.)

Cu trecerea vremii se formase o legătură intimă, care îl unea de biserică. Despărţit întotdeauna de mulţime prin fatalitatea naşterii sale necunoscute şi a naturii diforme, închis din copilărie în cercul dublu de netrecut, sărmanul nenorocit se obişnuise să nu mai vadă nimic dincolo de zidurile preacucernice, care îl culcaseră în umbra lor. Notre Dame fusese succesiv pentru el, după cum creştea şi se dezvolta, oul, cuibul, casă, patria, universul.

Şi cu siguranţă că există un fel de armonie mistică între creatură şi edificiu.

Când, mic de tot încă, el se târa sucindu-se şi sărind pe sub întunericul bolţilor sale, părea cu faţa sa omenească şi cu membrele sale animalice, reptila naturală a acelei podele întunecate şi umede, pe care umbrele capitoliilor romane proiectau atâtea forme ciudate.

Mai târziu, când el se agăţă în mod maşinal de frânghia turnurilor şi puse în mişcare clopotul, lucrul acesta făcu asupra lui Claude, tatăl său adoptiv, impresia unui copil a cărui limbă se dezleagă şi începe să vorbească.

Astfel, încetul cu încetul, dezvoltându-se pentru serviciul catedralei, dormind în ea, trăind în ea, neieşind din ea aproape niciodată, fiind influenţat în tot momentul de apărarea ei misterioasă, unsese să-i semene, să i se încrusteze, să facă parte integrantă din ea. Unghiurile sale ascuţite intrau în unghiurile deschise ale edificiului şi părea nu numai locuitorul ei, dar şi conţinutul ei natural.

Se putea spune că asemeni melcului, luase forma casei sale. Era locuinţa sa, gaura sa, acoperişul său. Exista între vechea biserică şi el o simpatie instinctivă şi aşa de adâncă, încât el i-ar fi simţit lipsa la fel cum o broască ţestoasă ar fi simţit lipsa carapacei.

Este inutil a-l avertiza pe cititor să nu ia după litera cărţii figurile de stil pe care noi suntem siliţi a le întrebuinţa aici, pentru a prezenta uimirea aceea ciudată, simetrică, imediată, a unui om cu un edificiu. Este inutil de a spune cât de familiară devenise pentru el catedrala în timpul unei atât de intime colaborări; locuinţa aceea îi era cunoscută. Nu avea nicio pivniţă în care Quasimodo să nu fi intrat, nicio înălţime pe care să nu se fi urcat I s-a întâmplat de multe ori să se suie pe faţadă la mai multe înălţimi, ajutându-se pentru aceasta numai de asperităţile sculpturilor.

Turnurile, pe suprafaţa exterioară a cărora era văzut adesea târându-se ca o omidă, care se urcă pe un zid drept acei giganţi gemeni care erau aşa ameninţători şi temuţi, nu-i produceau nici ameţeală, nici teamă, nici pierdere a cumpătului; văzându-i aşa de blânzi în mâna sa, aşa uşor de suit ai fi zis că el însuşi îi domesticise. Tot sărind, suindu-se, zbenguindu-se în mijlocul prăpăstiilor celebrei catedrale, el devenise oarecum maimuţă şi cămilă, ca şi copilul calabrez care înoată înainte de a merge şi se joacă, mic de tot fiind, cu marea.

De altfel, nu numai corpul său părea că se fasonase după catedrală, ci şi spiritul său. În ce stare se găsea spiritul acesta? Ce formă luase el,

sub învelişul acela rahitic, în viaţa aceasta sălbatică, ar fi greu de determinat. Quasimodo se născuse chior, cocoşat şchiop. Cu multă greutate şi cu multă răbdare ajunsese Claude Frollo să-l înveţe să vorbească. Dar o fatalitate era legată de bietul copil găsit. Clopotar fiind la Nôtre Dame, la vârsta de paisprezece ani, o nouă infirmitate venise să-l desăvârşească; clopotele îi rupseseră timpanul, şi el deveni surd. Singura poartă pe care natura i-o mai lăsase larg deschisă asupra lumii se închisese brusc pentru totdeauna.

Închizându-se, ea opri mica rază de lumină şi veselie, care plutea în sufletul lui Quasimodo. Sufletul acesta căzu într-o noapte adâncă. Tristeţea nenorocitului deveni incurabilă şi completă, ca şi diformitatea sa. Mai trebuie adăugat că surditatea sa îl făcuse aproape mut. Căci, pentru a nu da ocazie unora să râdă, în momentul când el se văzu surd, hotărî să păstreze tăcerea, tăcere pe care o rupea numai când se afla singur. Îşi legase de bunăvoie limba aceea pe care Claude Frollo avusese atâta de furcă ca să o dezlege. De aici rezultă că atunci când nevoia îl constrângea să vorbească, limba sa greoaie era neîndemânatică, ca o poartă ale cărei ţâţâni erau ruginite.

Dacă acum am încerca să intrăm în sufletul lui Quasimodo prin scoarţa aceea groasă şi tare, dacă am putea sonda adâncimile acelei organizări rău făcute, dacă ne-ar fi dat să ne uităm cu o lumânare în spatele acelor organe fără transparenţă, să explorăm interiorul întunecat al

acestei fiinţe opace, şi să aruncăm brusc o lumină puternică, oglindă mişcătoare în acea peşteră, am găsi-o desigur pe nenorocita de ea într-o atitudine umilă, încovoiată şi rahitică, ca prizonierii Veneţiei, care îmbătrâneau închişi într-o cutie de piatră prea joasă şi prea scurtă.

Este cert că spiritul se atrofiază într-un corp incomplet. Quasimodo abia simţea mişcându-se în el un suflet făcut după chipul său. Impresiile obiectelor sufereau o refracţie foarte mare înainte de a ajunge la gândirea sa. Creierul său era un mediu deosebit; ideile care îl străbăteau ieşeau toate din el sucite. Refracţia care provenea era natural divergentă şi deviată.

Din cauza aceasta existau mii de iluzii optice, mii de aberaţii de judecată, mii de îndepărtări în care gândirea sa era când nebună, când idioată.

Primul efect al acestei fatale organizaţii, era de a-i tulbura privirea pe care o arunca asupra lucrurilor.

Nu pricepea de la ele niciun fel de percepţie imediată. Lumea exterioară i se părea cu mult mai îndepărtată decât era în realitate.

Al doilea efect al nenorocirii sale, era că ea îl făcea rău.

Era rău într-adevăr, pentru că era sălbatic; şi era sălbatic pentru că era urât Era o logică în natura sa, ca şi în a noastră.

Forţa sa, aşa de extraordinar dezvoltată, era o cauză în plus a răutăţii sale. *Malus puer robustiis*[43], zice Hobbes.

---

43 Copilul robust este totodată rău. (lat.)

De altfel, trebuie să recunoaştem, răutatea nu era poate înnăscută în el. De la primii săi paşi printre oameni, el se simţise, apoi se văzuse huiduit, înjosit, respins. Vorba omenească era pentru el numai batjocură sau blestem. Mărindu-se, el nu găsise decât ură în jurul său; şi o prinsese căpătând răutatea generală. Ridicase arma cu care fusese rănit.

La drept vorbind, el nu-şi întorcea faţa decât cu părere de rău spre oameni. Catedrala îi ajungea; ea era populată cu figuri de marmură, regi, sfinţi, episcopi, care cel puţin nu-i râdeau în nas şi nu aveau pentru el decât o privire liniştită şi binevoitoare. Celelalte statui, ca şi cele ale monştrilor şi dracilor, nu aveau ură contra lui Quasimodo, el le semăna prea mult pentru a-l urî. Ele îşi băteau joc mai degrabă de ceilalţi oameni. Sfinţii erau amicii lui şi îl binecuvântau; monştrii erau prietenii lui şi îl apărau. De aceea el îşi deschidea deseori sufletul în faţa lor şi petrecea câteodată ceasuri întregi stând pe vine în faţa vreuneia dintre statuile acelea şi vorbind singur cu ea. Dacă apărea cineva, fugea ca un amant surprins în timpul serenadei sale.

Dar catedrala nu era pentru el numai societatea, ci şi întregul univers. Nu visa alte spaliere decât geamurile colorate, altă umbră decât pe cea a frunzişurilor de piatră care se desfăşurau încărcate de păsări în stuful capitoliilor saxone, alţi munţi decât turnurile înalte ale catedralei, alt ocean decât Parisul care vâjâia la picioarele lui.

Ceea ce el iubea înainte de orice în edificiul acela părintesc, ceea ce îi deştepta sufletul şi îl făcea să-şi deschidă sărmanele sale aripi pe care el le ţinea strânse într-un mod aşa de mizerabil în peştera sa, ceea ce-l făcea câteodată fericit erau clopotele: le iubea, le mângâia, le vorbea, le înţelegea. De la clopotul turnuleţului până la clopotul cel mare al intrării principale, el pe toate le îndrăgea. Clopotele celor două turnuri erau pentru el ca două mari colivii ale unor păsări crescute de el, nu cântau decât pentru el.

Cu toate acestea erau tot clopotele acelea care îl asurziseră, dar mamele îl iubesc adesea mai mult pe copilul care le-a făcut să sufere.

Este adevărat că vocea lor era singura pe care o mai putea auzi; din acest motiv clopotul cel mare era favoritul său. Pe el îl prefera din familia aceea de fete zgomotoase, care se învârteau de colo până colo în jurul lui, în zilele de sărbătoare. Clopotul cel mare se numea Maria; era singur în tumul de la sud alături de sora sa Jacqueline, clopot mai mic, închis într-o colivie mai mică. Acesta din urmă se numea aşa după numele soţiei lui Jean Montague, care îl dăduse bisericii, ceea ce nu-l împiedică să figureze fără cap la Montfaucon. În cel de al doilea turn, se aflau alte şase clopote, şi în sfârşit cele mai mici, tot şase la număr, se găseau în clopotniţa de deasupra ferestrei, cu clopotul de lemn care nu era sunat decât începând din Joia Mare după prânz până dimineaţa din ajunul Paştilor. Quasimodo avea deci cincisprezece clopote în haremul său, dar Maria cea mare era

favorita.

Nici nu vă puteţi face o idee despre bucuria lui în zilele de mare sărbătoare, în momentul când arhidiaconul îi dădea drumul şi-i zicea: „Du-te!” El se suia pe scara care ducea la clopot mai repede decât ar fi coborât-o un altul.

Intra răsuflând în camera aeriană a clopotului cel mare, îl privea un moment cu dragoste, apoi îi adresa încet cuvinte şi îl mângâia ca pe un cal bun înainte de a face un drum lung; îl plângea pentru osteneala pe care avea să o îndure.

După aceste prime mângâieri, striga ajutoarelor sale, aşezate la etajul inferior al turnului, să înceapă. Aceştia se atârnau de frânghii, scripeţii ţipau şi enorma capsulă de metal se mişca încet Quasimodo, palpitând, îl urmărea cu privirea. Prima lovitură a limbii făcea să se cutremure schela pe care era. Quasimodo vibra cu clopotul. Oah! striga el cu un hohot de râs nebun. În timpul ăsta mişcarea clopotului se înteţea şi pe măsură ce el parcurgea un unghi mai deschis, ochiul lui Quasimodo se deschidea din ce în ce mai strălucitor şi mai înflăcărat în sfârşit, legănatul cel mare începea, totul tremura, lemnărie, plumb, pietre, totul mârâia deodată, de la fundaţie la cunună. Quasimodo mergea fierbând în clocote; el se ducea, venea, tremura împreună cu turnul, din cap până-n picioare. Clopotul, lăsat liber şi înfuriat, arăta alternativ celor doi pereţi gura lui de bronz, de unde ieşea şuierătura aceea de furtună, care se aude până la patru leghe. Quasimodo se aşeza în faţa gurii aceleia deschise;

se lăsa pe vine, se ridica când clopotul se mişca; plecând, aspira şuieratul acela uimitor, privea rând pe rând piaţa care furnica la două sute de paşi sub el şi enorma limbă de aramă care venea din secundă în secundă să-i urle în urechi. Acesta era singurul cuvânt pe care îl auzea, singurul sunet care putea tulbura pentru el liniştea universală. Se mărea auzindu-l, ca o pasăre la soare. Deodată, frenezia clopotului îl cuprindea; privire-i devenea extraordinară; el aştepta clopotul cel mare în trecere, cum păianjenul aşteaptă musca, şi se arunca asupra lui orbeşte. Atunci, agăţat deasupra abisului, aruncat în balansarea îngrozitoare a clopotului, el apuca monstru aerian de urechi, îl strângea între genunchii săi, îi dădea pinteni şi mărea cu toată greutatea corpului său furia clopotului. În acest timp tumul se clătina; el ţipa şi scârţâia din dinţi; părul său roşu se zbârlea, pieptul făcea zgomotul unei foaie, ochiul său arunca flăcări, clopotul monstru necheza abia răsuflând sub el, şi atunci nu mai era nici clopotul cel mare de la Nôtre Dame, nici Quasimodo, era un vis, un vârtej, o furtună; un spirit agăţat de o crustă zburătoare; un ciudat centaur, jumătate clopot, jumătate om.

Prezenţa acelei fiinţe extraordinare făcea să circule în toată catedrala nu ştiu ce suflu de viaţă. Părea că pleacă din el, cel puţin aşa susţineau supestiţiile mulţimii, o emanaţie misterioasă, care însufleţea toate pietrele de la Nôtre Dame şi făcea să palpite sufletul vechii biserici. Ajungea să se ştie că el este acolo pentru ca mulţimii să i se pară

că vede trăind şi mişcându-se miile de statui ale galeriilor şi ale intrărilor. Şi la drept vorbind, catedrala părea o creatură supusă şi ascultătoare în mâna lui; ea era stăpânită de Quasimodo ca de un geniu familiar.

Ai fi zis că el făcea imensul edificiu să respire. Se zărea cu spaimă pe cea mai mare înălţime a unuia dintre turnuri o fiinţă ciudată, care se suia şerpuind, mergea în patru labe, cobora în afară, deasupra abisului, sărea din colţ în colţ şi se ducea să scormonească vreo gorgoană sculptată: era Quasimodo care-i gonea din cuib pe corbi. Sau se observa în vreun colţ întunecos al bisericii un fel de himeră vie, stând pe vine şi posomorâtă: era Quasimodo gânditor. Altă dată se vedea sub un clopot un cap enorm şi un pachet de membre dezordonate, balansându-se cu furie la capătul unei frânghii: era Quasimodo care suna vecernia sau angelus. Adesea, noaptea, vedeai rătăcind o formă hidoasă pe slaba balustradă dantelată care încununează turnurile şi înconjoară absida: era iarăşi cocoşatul de lu’ Notre Dame. Atunci, spuneau vecinele, toată biserica lua o înfăţişare oarecum fantastică, supranaturală, îngrozitoare; ochi şi guri se deschideau Ici şi colo; se auzeau câinii, şerpii şi monştrii de piatră, care veghează zi şi noapte cu gâtul întins şi cu gura deschisă, în jurul monstruoasei catedrale. Dacă era într-o noapte de Crăciun, când clopotul cel mare, care părea că horcăie, îi chema pe credincioşi la slujba de la miezul nopţii, era un astfel de aer răspândit peste întunecata faţadă încât ai fi zis că intrarea

cea mare înghiţea mulţimea şi roze la o privea. Şi toate acestea se întâmplau din cauza lui Quasimodo. Egiptul l-ar fi luat drept zeul acestui templu; evul mediu îl credea demonul său; el îi era de fapt miletul.

Astfel încât pentru cei care ştiau că Quasimodo a existat, Notre Dame este astăzi pustiu, neînsufleţit, mort; se simte că a dispărut ceva din el. Edificiul acela imens este gol. Este asemeni unui schelet pe care sufletul l-a părăsit. Este ca un craniu pe care se văd încă găurile pentru ochi, dar care nu mai are priviri.

IV

CÂINELE ŞI STĂPÂNUL SĂU

Exista totuşi o creatură omenească pe care Quasimodo o scutea de răutatea şi ura sa faţă de celelalte şi pe care o iubea tot atât de mult, mai mult poate decât catedrala: această fiinţă era Claude Frollo.

Lucru se înţelege. Claude Frollo îl culesese, îl adoptase, îl hrănise, îl crescuse. Când era mic de tot, între picioarele lui Claude Frollo avea obiceiul să se refugieze când câinii şi copiii lătrau după el. Claude Frollo îl învăţase să vorbească, să citească, să scrie; Claude Frollo, în sfârşit, îl făcuse clopotar. Ori a-i da clopotul cel mare lui Quasimodo, înseamnă a-i da lui Romeo pe Julieta.

De aceea şi recunoştinţa lui Quasimodo era adâncă şi fără margini, şi cu toate că faţa tatălui său adoptiv era adesea întunecată şi severă, cu toate că vorba-i era de obicei scurtă, aspră, poruncitoare, niciodată recunoştinţa aceea nu se

dezminţise. Arhidiaconul avea în Quasimodo sclavul cel mai supus, valetul cel mai docil, câinele cel mai atent când sărmanul clopotar devenise surd, se stabilise între el şi Claude Frollo o limbă a semnelor, misterioasă şi înţeleasă numai de ei doi. Astfel încât arhidiaconul era singura fiinţă omenească cu care Quasimodo comunica. El nu era în legătură pe lumea asta decât cu două lucruri: Notre Dame şi Claude Frollo.

Nimic nu se compara cu influenţa arhidiaconului asupra clopotarului, şi cu dragostea clopotarului pentru arhidiacon. Ar fi ajuns un semn al lui Claude şi ideea de a-i face plăcere, pentru ca Quasimodo să se arunce din înălţimea turnurilor lui Notre Dame. Era un lucru neînsemnat toată forţa aceea fizică a lui Quasimodo, dezvoltată aşa de extraordinar şi pusă orbeşte de el la dispoziţia altuia. Era fără îndoială în faptul acesta devotamentul final, dragostea de animal; era de asemenea fascinaţia exercitată de un spirit asupra altui spirit Era o sărmană şi neîndemânatică organizaţie, care stătea cu capul aplecat şi cu ochii rugători în faţa unei inteligenţe înalte şi adânci, puternice şi superioare. Era recunoştinţa împinsă la limita sa extremă încât nu ştim cu ce am putea să o comparăm. Virtutea aceasta nu este dintr-aceea ale căror cele mai frumoase exemple să se găsească printre oameni.

Vom spune, deci, că Quasimodo îl iubea pe arhidiacon cum niciodată un câine sau un cal nu l-a iubit pe stăpânul său.

V

URMARE LA CLAUDE FROLLO

În 1482, Quasimodo avea aproape douăzeci de ani, Qaude Frollo aproape treizeci şi şase. Unul crescuse, celălalt îmbătrânise.

Qaude Frollo nu mai era simplu şcolar al liceului Torehi, gingaşul protector al unui mic copil, tânărul şi visătorul filosof care ştia foarte multe lucruri şi care ignora multe în privinţa lor. Era un preot auster, grav şi posac, un pastor de suflete: domnul arhidiacon dejosas, al doilea acolit al episcopului, având în mâinile sale cele două decanate de Mondhery şi de Châteaufort şi o sută şaptezeci şi patru de preoţi rurali. Era un personaj impunător şi posac, în faţa căruia tremurau copiii din cor, confraţii de la Saint Augustin şi clericii de la Nôtre Dame, atunci când el trecea încet pe sub înaltele ogive ale corului, maiestuos, gânditor, cu braţele încrucişate şi cu capul aşa de plecat pe pieptul său încât nu i se vedea în faţă decât marea sa frunte cheală.

Qaude Frollo nu părăsise însă nici ştiinţa, nici educaţia tânărului său frate, aceste două ocupaţii ale vieţii lui. Dar, cu vremea, se amestecase oarecare amărăciune în aceste dulci lucruri. Cu vremea, zice Paul Diacre, cea mai bună slănină râncezeşte. Micul Jehan Frollo, supranumit du Moulin din cauza locului unde fusese alăptat, nu se mărise în direcţia pe care Qaude voia să i-o imprime. Fratele cel mare socotea să aibă de-a face cu un elev pios, supus, învăţat, cinstit. Ori, fratele cel mic, precum arborii aceia tineri care înşală sforţările grădinarului şi se întorc cu

încăpăţânare în partea de unde le vine aerul şi soarele, fratele cel mic nu creştea, nu dădea frumoase ramuri stufoase şi bogate decât spre partea leneviei, ignoranţei şi desfrâului. Era un adevărat drac, foarte dezordonat, ceea ce-l făcea pe Qaude să încrunte din sprâncene, dar foarte ştrengar şi foarte subtil, lucru care îl făcea pe fratele său mai mare să surâdă. Claude îl încredinţase aceluiaşi liceu din Torehi, unde el îşi petrecuse primii ani de studii şi reculegere; şi era o durere pentru el că sanctuarul acela, odinioară mândrindu-se cu numele de Frollo, era scandalizat astăzi de către un Frollo. Îi făcea câteodată lui Jehan foarte severe şi lungi mustrări, pe care acesta le uita repede. La urma urmei, tânărul ştrengar avea inimă bună, după cum lucrul acesta se vedea în toate comediile. Dar după ce trecea mustrarea, el îşi relua liniştit cursul răzvrătirilor şi prostiilor sale. Aici, era un *béjaune* (aşa se numeau noi veniţi la universitate) pe care el îi ocărâse în semn de bună venire; tradiţie scumpă, care s-a perpetuat până în zilele noastre. Apoi sosea reclamaţia că el îndemnase o ceată de şcolari, care se năpustiseră asupra unei cârciumi, *quasi classico excitaţi*[44] apoi l-au bătut pe cârciumar, „cu bastoane ofensive" şi băuseră de veselie până într-atâta încât spărseseră butoaiele de vin din pivniţă. Şi apoi era un frumos raport în latineşte pe care submonitorul de la Torchi îl aducea jalnic lui dom Claude cu nota aceea dureroasă: *Rixa, prima cauza vinum oplinum*

44 Ca întărâtaţi de un semnal, (lat.)

potatinus[45][46]. În sfârşit, se spunea, lucru grozav la un copil de şaisprezece ani, că desfrânarea sa îl ducea deseori până în strada de Glatigny.

Din cauza tuturor acestor fapte, Claude, mâhnit şi descurajat în afecţiunile sale omeneşti, se aruncase cu mai multă furie în braţele ştiinţei, sora aceea care cel puţin nu-i va râde în nas şi care plăteşte întotdeauna, cu toate că într-o monedă câte odată puţin cam găurită, îngrijirile care i s-au dat. Deveni din ce în ce mai savant, şi în acelaşi timp, printr-o consecinţă naturală, din ce în ce mai aspru ca preot, şi din ce în ce mai trist ca om. Există pentru fiecare dintre noi paralelisme între inteligenţa noastră, moravurile şi caracterul nostru, care se dezvoltă fără discontinuitate, şi nu se rup decât în marile tulburări ale vieţii.

Cum Claude Frollo parcursese încă din tinereţe cercul aproape întreg al cunoştinţelor omeneşti pozitive, exterioare şi licite, era silit să meargă mai departe şi să caute altă hrană activităţii nesătule a inteligenţei sale. Anticul simbol al şarpelui care îşi muşcă coada se potriveşte mai cu seamă ştiinţei. Se pare că Claude Frollo îl simţise. Mai multe persoane serioase afirmă că după ce epuizase /os-ul ştiinţei omeneşti, el îndrăznise să pătrundă în *nefas*. El, se zice, gustase succesiv toate fructele arborelui inteligenţei şi, fie din foame, fie din dezgust, ajunsese să muşte din fructul oprit. Luase loc,

45 Băutura fără măsură este prima cauză a încăierării, (lat.)

46 Fas – Ceea ce zeii îngăduie; Nefas – Ceea ce nu este permis de către zei. (lat)

rând pe rând, după cum cititorii noştri au văzut, la conferinţele teologilor de la Sorbona, la adunările artiştilor asemenea cu Saint Martin, la congregaţiile medicilor din Notre Dame, *ad cupam Nostrae Domina*; toate mâncărurile permise şi aprobate pe care cele patru mari bucătării numite cele patru facultăţi puteau să le gătească şi să le servească unei inteligenţe, el le mâncase şi dezgustul îi venise înainte de a se sătura; atunci, el săpase mai înainte, mai jos, dedesubtul acelei ştiinţe sfârşite, materială şi liniştită; îşi ridicase poate sufletul şi se aşezase în peşteră la masa aceea misterioasă a alchimiştilor, a astrologilor, a hermiticilor, căreia Averroès, Giuillaume de Paris şi Nicolas Flamei îi ţin capul în evul mediu şi care se prelungeşte în Orient, la lumina candelabrului cu şapte braţe, până la Solomon, Pytagora şi Zoroastru.

Aceasta era cel puţin ceea ce credea, pe drept sau pe nedrept.

Sigur este că arhidiaconul vizita adesea cimitirul Des Saints Innocents, unde tatăl şi mama sa fuseseră îngropaţi, este adevărat, cu celelalte victime ale ciumei din 1466, dar el părea cu mult mai credincios crucii de pe mormântul lui Nicolas Flamei şi a lui Claude Femeile, construit alături.

Sigur este că fusese văzut adeseori mergând de-a lungul străzii des Lombards şi intrând pe furiş într-o mică casă, care făcea colţul între strada scriitorilor şi strada Marinvault Aceasta era casa pe care Nicolas Flamei o construise şi în care murise pe la 1417, şi care era pustie de atunci,

începând să cadă în ruină, atât de mult hermiticii şi suflătorii din toate ţările îi tociseră pereţii numai gravându-şi numele. Câţiva vecini afirmau chiar că văzuseră odată, printr-o răsuflătoare de pivniţă, pe arhidiaconul Claude săpând, răscolind şi scormonind pământul din cele două pivniţe, ai căror stâlpi ai scării fuseseră mâzgăliţi cu versuri şi hieroglife de însuşi Nicolas Flamei. Se credea că Flamei îngropase piatra filosofală în pivniţele sale, şi alchimiştii, timp de două secole, de la Magiştri până la părintele Pacifique, toţi au răscolit solul lor, până când casă, aşa îngrozitor scormonită şi scotocită s-a dărâmat sub picioarele lor.

Sigur este că arhidiaconul fusese cuprins de o pasiune ciudată pentru intrarea simbolică a lui Notre Dame, pagina aceea de carte fermecată scrisă în piatră de către episcopul Guillaume de Paris, care u fost afurisit desigur pentru că pusese un aşa de drăcesc frontispiciu sfântului poem, pe care-l cântă veşnic restul edificiului. Arhidiaconul Claude era bănuit de asemenea că aprofundase colosul sfântului Cristophe, statuia aceea lungă şi enigmatică care se înălţa atunci la Intrarea pieţii în faţa bisericii, şi pe care poporul o numea în batjocură Monsieur Legris. Dar ceea ce toată lumea putuse să observe, erau nesfârşitele ceasuri pe care le petrecea adesea, aşezat pe parapet, contemplând statuile intrărilor, examinând când pe fecioarele nebune cu lămpile lor răsturnate, când pe fecioarele înţelepte cu lămpile lor drepte; altă dată, calculând unghiul privirii corbului acela care se află la intrarea din stânga şi care priveşte

în biserică un punct misterios, unde este cu siguranţă ascunsă piatra filosofală, dacă ea nu se afla în pivniţa lui Nicolas Flamei. Să o spunem în treacăt, avea o soartă ciudată biserica Notre Dame în epoca aceea, ca să fie astfel iubită în două moduri deosebite şi cu atâta evlavie de două fiinţe aşa de diferite, de Claude Frollo şi de Quasimodo, iubită de către unul, un fel de jumătate om, instinctiv şi sălbatic, pentru frumuseţea sa, pentru statura sa, pentru armoniile care se înălţă din măreţul său ansamblu; iubită de către celălalt, imaginaţie savantă şi pasionată, pentru însemnătatea sa, pentru născocirea sa, pentru înţelesul pe care-l cuprinde, pentru simbolul împrăştiat sub sculpturile faţadei sale, într-un cuvânt pentru enigma pe care ea o pune veşnic inteligenţei.

Sigur este, în sfârşit, că arhidiaconul îşi aranjase într-unul dintre cele două turnuri care privesc spre piaţa Grevei, lângă colivia clopotelor, o mică celulă foarte secretă, unde nimeni nu intra, nici chiar episcopul, se spunea, fără consimţământul său. Celula aceea fusese făcută aproape în vârful turnului, printre cuiburile de corbi, de către episcopul Hugo de Besançon, care fusese vrăjit de priveliştea oferită de acolo. Ceea ce cuprindea celula aceea, nimeni nu ştia; dar se văzuse adesea de pe prundurile din Terrain, noaptea, la o mică fereastră ce se afla în spatele turnului, apărând, dispărând şi reapărând, la intervale scurte şi egale, o lumină roşie intermitentă, ciudată, care părea că urmează

inspiraţiile abia răsuflând ale unei foaie şi venind mai curând de la o flacără decât de la o lumină. În umbră, la înălţimea aceea, lucrul acesta făcea un efect ciudat; şi femeile simple ziceau: „Iată pe arhidiaconul care suflă! Acolo sus licăreşte iadul!”

La urma urmei acestea nu erau dovezi de vrăjitorie; dar era destul fum pentru a dovedi focul şi arhidiaconul avea un renume îngrozitor. Noi trebuie să spunem că ştiinţele Egiptului, că necromanţia, că magia, chiar cea mai albă şi nevinovată, nu aveau duşman mai îngrozitor, denunţător mai nemilos în faţa domnilor din oficialitatea lui Notre Dame. Că acesta era făcut din sinceră onoare sau dintr-un joc jucat de hoţ, care strigă: „Hoţul!” nu se ştie. Lucrul acesta nu împiedica pe arhidiacon să fie considerat de către capetele învăţate ale adunării canonicilor drept un suflet aventurier în vestibulul infernului, pierdut în peşterile cabalei, pipăind prin întunericul ştiinţelor oculte. Poporul nu se înşela nici el în această privinţă, mai cu seamă acei care aveau puţină pătrundere. Quasimodo trecea drept dracul; Claude Frollo drept vrăjitorul. Era evident că clopotarul trebuia să servească pe arhidiacon un timp hotărât, după care avea să-i ia sufletul ca plată. De aceea arhidiaconul, cu toată austeritatea excesivă a vieţii sale, nu se bucura de stima sufletelor bune şi nu se găsea vreun nas de credincioasă, oricât ar fi fost de neexperimentată, care să nu fi mirosit că el era vrăjitor.

Şi dacă, îmbătrânind, se formaseră prăpăstii în ştiinţa sa, se formaseră şi în inima sa.

Cel puţin asta erai îndreptăţit să crezi examinându-i figura aceea pe care nu i se vedea strălucind sufletul său printr-un nor întunecat. De ce avea fruntea aceea lată şi chealǎ, capul totdeauna plecat, pieptul acela mereu mişcat de suspine?

Ce gând ascuns făcea să surâdă gura sa cu atâta amărăciune, chiar în momentul când sprâncenele sale se apropiau ca doi tauri, care se pregătesc de luptă? Pentru ce restul părului era aşa de încărunţit? Care era focul acela interior, care izbucnea câteodată în privirea sa, în aşa fel încât ochiul său părea o gură scobită într-un cuptor?

Simptomele acestea ale unei violente preocupări morale ajunseseră cu deosebire la un mare grad de intensitate în epoca în care se petrece istoria aceasta. De multe ori, câte un copil din biserică fugise speriat de a fi găsit singur în biserică, aşa ciudată şi de bătătoare la ochi îi era privirea. De multe ori, în cor, la ora rugăciunii, vecinul său îl auzise amestecând în plin cântec paranteze neînţelese. De multe ori, spălătoreasă de la Terrain, însărcinată să „spele capitolul”, observase, nu fără spaimă, urme de unghii şi de degete crispate în stiharul domnului arhidiacon de Josas.

De altminteri, el era din ce în ce mai sever şi nu fusese niciodată mai vrednic. Din cauza funcţiei, cât şi din cea a caracterului, el se ţinuse întotdeauna departe de femei; părea că le urăşte mai mult ca niciodată.

Simpla fâşâitură a unei fuste de mătase făcea să-i cadă bonetul pe ochi. Era în privinţa aceasta aşa de auster şi de rezervat, încât când doamna de Beaulieu, fiică a regelui, veni, în luna lui decembrie 1481, să viziteze Mănăstirea Notre Dame, el se opusese intrării ei, amintind episcopului statutul Cărţii Negre, datat din ajunul lui Saint Barthélemy din 1334, care interzice intrarea oricărei femei în mănăstire „orice, babă sau tânără, stăpână sau fată în casă”. Ceea ce îl silise pe episcop să-i citească ordonanţa trimisului Papei, Odo, care face excepţie anumitor doamne mari, *aliquae magnates mulieres, quae sine scandalo vitari non possunt*[47]. Şi încă şi atunci arhidiaconul protestă, obiectând că ordonanţa trimisului Papei, care era datată din 1207, era anterioară cu o sută douăzeci şi şapte de ani Cărţii Negre, şi prin urmare abrogată de fapt prin ea. Şi el refuzase să apară în faţa prinţesei.

Se observă apoi că oroarea sa pentru egiptence şi ţigănci părea că se măreşte de câtva timp. El ceruse episcopului să dea un edict care să oprească pe boeme să cânte şi să danseze în piaţa din faţa bisericilor şi făcea cercetări tot de atunci prin afişele tribunalului, pentru a aduna cazurile de vrăjitori şi vrăjitoare condamnate la moarte prin foc şi spânzurătoare pentru complicitate la vrăjitorie cu ţapi, scroafe şi capre.

VI

NEPOPULARITATE

---

47 Anumite femei din familii înalte, a căror intrare nu poate fi oprită fără scandal, (lat)

Arhidiaconul şi clopotarul, noi am mai spus-o, nu erau iubiţi de către mulţime şi de către poporul din împrejurimile catedralei. Când Claude şi Quasimodo ieşeau împreună, şi aceasta se întâmpla foarte des, când erau văzuţi traversând împreună străzile răcoroase, strâmte şi întunecate ale adunării Notre Dame, multe cuvinte răutăcioase, multe tonuri ironice, multe glume insultătoare îi agasau pe drum, afară numai dacă Claude Frollo, ceea ce se întâmpla rareori, nu mergea cu capul drept şi ridicat, arătându-şi fruntea severă şi austeră glumeţilor încremeniţi.

Amândoi erau în cartierul lor ca „poeţii” despre care vorbeşte Régnier:

Tot felul de oameni merg în urma domnilor poeţi.

Precum în urma vulturilor ţipă nemernicii creţi.

Câteodată aveau parte de vreun copil drăcos, care îşi risca pielea şi oasele pentru a avea plăcerea de neuitat de a înfige un ac în cocoaşa lui Quasimodo. Se mai întâmpla ca vreo frumoasă fată tânără, ştengăriţă şi mai obraznică decât ar fi trebuit, atingea roba neagră a preotului, cântându-i în nas cântecul batjocoritor: „Poznă, poznă, dracul este prins”. Altă dată, un grup de bătrâne înşirate şi stând pe vine ascunse pe treptele vreunei tinde, mârâiau zgomotos când treceau arhidiaconul şi clopotarul, şi le aruncau această înjurătură de bună venire: „Hm! Iată unul care are sufletul făcut după cum are celălalt trupul!” Sau era vreo ceată de şcolari şi de pierde-

vară care se jucau şi care se ridicau cu toţii şi îl salutau în stil clasic, cu vreo huiduială în latineşte: *Eiattia*! *Claudius cum claudus*![48]

Dar de cele mai multe ori, insulta trecea neobservată de către poet şi de către clopotar. Pentru a auzi toate lucrurile acelea graţioase, Quasimodo era prea surd şi Claude prea visător.

CAPITOLUL CINCI I

ABBAS BEATI MARTINI.

Renumele lui dom Claude se dusese departe, aproape cam de la epoca când el refuză de a o vedea pe doamna de Beaulieu, o vizită a cărei amintire el o purtă multă vreme.

Era într-o seară; tocmai se retrăsese după oficierea slujbei în celula sa canonicală din mănăstirea Notre Dame. Aceasta, în afară de câteva fiole de sticlă aruncate într-un colţ şi pline cu un praf semănând foarte mult cu praful de proiectat, şi care te făceau destul de bănuitor, nu oferea nimic ciudat sau misterios. Se aflau, într-adevăr, ici şi colo câteva inscripţii pe perete, dar acestea erau doar simple sentinţe ale ştiinţei, scoase din autorii buni.

Arhidiaconul tocmai se aşezase, la lumina a trei becuri de aramă, în faţa unei mese dulap încărcată cu manuscrise. Stătea cu cotul rezemat pe cartea deschisă a lui Honorius d'Antim, *De proedestinatione et libero arbitrio*[49], şi foiletona gândindu-se adânc un *in-folio* imprimat, pe care II

---

48 Claudius cu şchiopul, (claudus în limba latină înseamnă şchiop, incomplet; tir aici jocul de cuvinte.)

49 Despre predestinare şi liberul arbitru, (lat)

adusese, singurul produs al tiparului pe care îl cuprindea celula sa. În mijlocul reveriei sale, cineva bătu la uşă.

— Cine este acolo? strigă savantul cu tonul graţios al unui dog flămând, pe care îl deranjezi de la osul său.

O voce răspunse din afară:

— Amicul dumneavoastră Jacques Coictier.

El se duse să deschidă.

Era într-adevăr medicul regelui; un personaj de vreo cinci zeci de ani, a cărei înfăţişare aspră nu era îndreptată decât de o privire vicleană.

Un alt om îl însoţea. Amândoi purtau robe cafenii, cu blană de jder, şi încinse cu cordon, cu un bonet din aceiaşi stofă şi de aceiaşi culoare. Mâinile le dispăreau sub manşete, picioarele sub robe, şi ochii sub bonete.

— Dumnezeu să-mi ajute, domnilor! zise arhidiaconul introducându-i, nu mă aşteptam la o vizită aşa de onorabilă la o asemenea oră.

Şi pe când vorbea astfel în modul acela graţios, plimba de la medic la însoţitorul acestuia o privire neliniştită şi cercetătoare.

— Nu este niciodată prea târziu pentru a vizita un savant aşa de mare ca dom Claude Frollo de Tirechappe, răspunse doctorul Coictier, al cărui accent ffancez-comtez făcea ca toate frazele sale să fie tărăgănate cu maiestuozitatea unei robe cu coadă.

Atunci începu între medic şi arhidiacon una din introducerile acelea de urare, care precedau în epoca aceea, după obicei, orice conversaţie

între savanţi şi care nu-i împiedica să se deteste în modul cel mai cordial cu putinţă. De altfel, tot aşa este şi astăzi; orice gură de savant care laudă alt savant este un vas de fiere îndulcită cu miere.

Felicitările lui Claude Frollo adresate lui Jacques Coictier se raportau mai cu seamă la anumite avantaje lumeşti, pe care medicul ştiuse să le scoată, în cursul carierei sale aşa de invidiată, din fiecare boală a regelui, operaţie a unei alchimii mai bune şi mai sigure decât căutarea pietrei filosofale.

— Drept să spun, domnule doctor Coictier, am aflat cu mare bucurie ştirea că nepotul dumneavoastră a fost făcut episcop, cucernicul meu senior Pierre Versé. Nu este el episcop d'Amiens?

— Da, domnule arhidiacon; acesta este o graţie şi o îndurare a lui Dumnezeu.

— Ştiţi că aveaţi o frumoasă înfăţişare, în ziua de Crăciun, în fruntea colegilor de la Camera de Conturi, domnule prezident?

— Vicepreşedinte, dom Claude. Vai! Nimic mai mult.

— Unde a ajuns superba dumneavoastră casă din strada Saint André des Arts? Este un Luvru!

— Îmi place foarte mult zarzărul, care este sculptat pe poartă, cu nostimul joc de cuvinte: A Vabri-cotier[50].

— Vai! maestre Claude, toată zidăria aceasta m-a costat foarte mult. Pe măsură ce casa se

50 La adăpostul coastei; abricotier scris legat înseamnă zarzăr, în limba franceză.

clădeşte eu mă ruinez.

— Dar nu aveţi veniturile dumneavoastră de la temniţă şi de la judecătoria Palatului şi venitul tuturor caselor, măcelăriilor, colibelor şi maghernițelor de la marginea oraşului? Ţâţa vacii dă lapte destul.

— Moşia mea de Poissy nu mi-a dat niciun venit anul acesta.

— Dar taxele de trecere, de la Trial, de la Saint James, de la Saint Germain en Laye, vă aduc un venit frumos întotdeauna.

— Douăzeci şi şase de taleri, şi cel puţin nu din cei parizieni.

— Aveţi slujba dumneavoastră de consilier al regelui. Leafa vă este fixă.

— Da, confrate Claude, dar blestemata asta de moşie de la Poligny, despre care se spun atâtea, nu-mi aduce nici şaizeci de taleri de aur pe an.

Era în complimentele pe care arhidiaconul i le adresa lui Jacques Coictier, accentul acela batjocoritor, înţepat şi puţin cam ironic, surâsul acela crud şi trist al unui om superior şi nenorocit, care îşi râde un moment, din distracţie, de marea prosperitate a unui om ordinar. Celălalt nu observa lucrul acesta.

— Pe legea mea, zise într-un târziu Claude strângându-i mâna, sunt bucuros că vă văd aşa de sănătos.

— Mulţumesc, maestre Claude.

— Apropo, exclamă dom Claude, cum merge regescul dumneavoastră bolnav?

— Nu-şi plăteşte îndeajuns medicul, răspunse

doctorul aruncând o privire spre tovarăşul său.

— Aşa credeţi, cumetre Coictier? zise însoţitorul.

Cuvintele acestea pronunţate cu tonul mirării şi al reproşului, atrase asupra personajului necunoscut atenţia arhiepisopului, care, la drept vorbind, nu se întorsese cu totul spre el niciun moment, de când străinul îi călcase pragul celulei sale.

Trebui să intervină în joc miile de motive, pe care le avea de a-l menaja pe doctorul Coictier, atotputernicul medic al regelui Ludovic al XI-lea, pentru ca el să-l primească însoţit. De aceea figura sa nu avea în ea nimic binevoitor, când Jacques Coictier îi zise:

— Apropo, dom Claude, vă aduc pe un confrate, care a vrut să vă vadă, auzind de renumele dumneavoastră.

— Domnul este un adept al ştiinţei? întrebă arhidiaconul, fixând asupra însoţitorului lui Coictier privirea sa pătrunzătoare. El nu găsi sub sprâncenele necunoscutului o privire mai puţin pătrunzătoare şi mai puţin bănuitoare decât a sa.

Acesta era, atât pe cât slaba lumină a lămpii permitea să-ţi dai seama, un bătrân în vârstă de şaizeci de ani şi de talie mijlocie, care părea destul de bolnav şi prăpădit. Profilul său, cu toate că făcea parte dintr-o linie burgheză, avea ceva pustnic şi sever; ochii săi străluceau sub o arcadă de sprâncene foarte adâncă ca o lumină în fundul unei tinde; şi sub bonetul lăsat în jos, care îi cădea pe faţă, se simţea întinzându-se o frunte de geniu.

El se însărcină să răspundă singur la întrebarea arhidiaconului.

— Cucernice maestre, zise el pe un ton grav, renumele dumneavoastră a ajuns până la mine şi eu vreau să vă consult. Eu nu sunt decât un sărman gentilom din provincie, care se prosternează în faţa savanţilor. Trebuie să-mi cunoaşteţi numele. Mă numesc cumătrul Tourangeau.

— Ciudat nume pentru un gentilom! se gândi arhidiaconul. Cu toate acestea se simţea în faţa a ceva puternic şi serios. Instinctul înaltei sale inteligenţe îl face să ghicească o inteligenţă nu mai mică decât a sa sub bonetul îmblănit al cumătrului Tourangeau.

Se aşezase posac şi tăcut pe marele său fotoliu, cotul îşi reluă locul său obişnuit pe masă şi fruntea în mână. După câteva momente de gândire, el făcu semn celor doi vizitatori să se aşeze şi se adresă lui Tourangeau.

— Veniţi să mă consultaţi, maestre, şi despre ce ştiinţă?

— Prea cucernice, răspunse cumnatul Tourangeau, eu sunt bolnav, foarte bolnav. Se spune că sunteţi un mare Esculap, şi am venit să vă cer un sfat medical.

— Medicină! zis arhidiaconul ridicând capul. Păru că se reculege un moment şi reluă: Cumetre Tourangeau, dacă aşa vă numiţi, întoarceţi capul, şi veţi găsi răspunsul meu scris gata pe zid.

Cumătrul Tourangeau întoarse capul şi citi, deasupra capului său, inscripţia gravată pe zid:

„medicina este fiica visurilor” Jamblique.

În timpul acesta doctorul Coictier auzise întrebarea însoţitorului cu o ciudă pe care răspunsul lui dom Claude o mărise şi mai mult. El se apleca la urechea cumătrului Tourangeau, şi zise, destul de încet, pentru a nu fi auzit de arhidiacon:

— Vă prevenisem că este un nebun. Dumneavoastră aţi dorit să-l vedeţi.

— S-ar putea prea bine ca nebunul ăsta să aibă dreptate, doctore

Jacques! răspunse cumătrul cu acelaşi ton şi cu un surâs amar.

— Cum aveţi plăcere, replică Coictier cam supărat Apoi, adresându-se arhidiaconului:

— Sunteţi repede la lucru, dom Claude şi nu sunteţi deloc împiedicat de Hipocrate, după cum o maimuţă nu este împiedicată de o alună. Medicina un vis! Nu ştiu dacă farmacologii şi maeştrii medicinii nu v-ar fi lovit cu pietre, dacă s-ar fi aflat aici. Aşadar, negaţi influenţa filtrelor asupra sângelui, pe a alifiilor asupra cărnii! Negaţi influenţa acelor eterne farmacii a florilor şi a metalelor, care se numeşte lume, făcută anume pentru acel etern bolnav, care se numeşte om.

— Eu nu tăgăduiesc, zise rece dom Claude, nici puterea farmaciei, nici că cineva este bolnav, eu tăgăduiesc puterea medicului.

— Aşadar, nu este adevărat, reluă Coictier cu însufleţire, că guta este o pecingine înăuntrul corpului, că se poate vindeca o rană de glonţ dacă se pune pe ea un şoarece fript, că un sânge tânăr

transfuzat în mod convenabil redă tinereţea venelor bătrâne, nu este adevărat că doi cu doi fac patru şi că emprostathonos-ul succedă opistathonos-ului?

Arhidiaconul răspunse fără să se emoţioneze:

— Sunt anumite lucruri despre care eu am o anumită părere.

Coictier se făcu roşu de mânie.

— Ei, bunul meu Coictier, nu vă supăraţi, zise cumătrul Tourangeau, domnul arhidiacon este prietenul nostru.

Coictier se linişti mormăind încet:

— La urma urmei, acesta este un nebun.

— Pe legea mea, maestre Claude, reluă cumătrul Tourangeau după o pauză, mă încurcaţi foarte mult. Eu doream să vă cer două consultaţii, una în privinţa sănătăţii mele, cealaltă în privinţa sorţii mele.

— Domnule, reluă arhidiaconul, dacă pentru aceasta aţi venit, aţi fi făcut mai bine să nu vă osteniţi să suiţi scara până aici. Eu nu cred în medicină; şi nici în astrologie.

— Adevărat? întrebă cumătrul mirat

Coictier râdea cu un râs silit

— Vedeţi bine că este nebun, zise încet de tot cumătrului Tourangeau. El nu crede în astrologie!

— Mijlocul de a imagina, urmă dom Claude, că fiecare rază de stea este un fir care este agăţat de capul unui om!

— Şi în ce credeţi atunci? exclamă cumătrul Tourangeau.

Arhidiaconul rămase într-un moment nehotărât, apoi un surâs trist îi apăru pe faţă, care părea că dezminte răspunsul său:

— Credo în Deum.[51]

— *Dominum nostrum*[52], adăugă cumătrul Tourangeau făcându-şi semnul crucii.

— *Amen*, zise Coictier

— Cucernice maestre, reluă cumătrul, sunt foarte încântat de avă vedea având o religie aşa frumoasă. Dar, savant mare cum sunteţi, sunteţi oare până într-atâta încât să nu mai credeţi în ştiinţă?

— Nu, zise arhidiaconul apucând de braţ pe cumătrul Tourangeau şi un fulger de entuziasm se văzu în privirea sa întunecată, nu, eu nu neg ştiinţa. Nu m-am târât aşa de mult timp pe burtă şi cu unghiile în pământ printre nenumăratele galerii ale peşterii, fără de a zări, departe în faţa mea, la capătul întunecoasei galerii, o lumină, o flacără, ceva, reflexul fără îndoială al strălucitorului laborator central, unde suferinzii şi înţelepţii l-au surprins pe Dumnezeu.

— Şi în sfârşit, întrerupse Tourangeau, ce lucru îl socotiţi adevărat şi sigur?

— Alchimia.

Coitier sări în sus.

— Pe legea mea, dom Claude, alchimia are dreptatea ei fără îndoială; dar pentru ce să defăimaţi medicina şi astrologia?

— Neant este ştiinţa umană! Neant este

---

51 Cred în Dumnezeu, (lat)

52 Stăpânul nostru, (lat)

ştiinţa cerului! zise arhidiaconul cu putere.

— Aceasta înseamnă să treci repede de la Epidaurus la Chaldée, răspunse medicul rânjind.

— Ascultaţi, domnule Jacques. Ceea ce am spus am spus cu credinţă. Eu nu sunt medic al regelui şi maiestatea sa nu mi-a dat grădina Dédalus pentru a observa din ea constelaţiile. Nu vă supăraţi şi ascultaţi-mă. Ce adevăr aţi scos, nu zic de medicină, care este ceva prea empiric, ci din astrologie? Citaţi-mi puterea bonstrophedon-ului vertical, rezultatele numărului zeruph şi cele ale numărului zephirod.

— Veţi nega oare, zise Coitier, puterea simpatică a clavicelui şi din care derivă cabalistica?

— Eroare, domnule Jacques! Niciuna din formulele dumneavoastră nu duce la realitate; pe când alchimia are descoperirile sale. Veţi contesta, oare, rezultate ca acestea? Gheaţă închisă sub pământ de mii de ani se transformă în cristal de stâncă. Plumbul este cel mai bătrân dintre metale. (Căci aurul nu este un metal, aurul este lumina). Plumbului nu-i trebuie decât patru perioade de câte două sute de ani fiecare pentru a trece succesiv din starea de plumb în starea de arsenic roşu, din arsenic roşu în cositor, din cositor în argint sunt acestea fapte reale? Dar a crede în claviculă, în luna plină şi în stele, este tot aşa de caraghios ca şi cum ai crede, împreună cu locuitorii din Grand Cathay[53], că grangurul se schimbă în ţap şi boabele de grâu în peşte din

53 Denumirea medievală a Chinei.

genul cyprin[54]!

— Eu am studiat hermetica, exclamă Coitier, şi afirm…

Iutele arhidiacon nu-l lăsă să sfârşească.

— Şi eu am studiat medicina, astrologia şi hermetica. Numai aici se află adevărul (pe când vorbea astfel, el luase de la dulap o fiolă cu praful acela pe care noi tocmai am vorbit mai sus), numai aici este lumina! Hipocrate este un vis; Urania, este un vis; Hermes, este o gândire. Aurul, este soarele; a face aur înseamnă a fi Dumnezeu. Iată unica ştiinţă. Eu am aprofundat medicina şi astrologia, după cum vă spun! neant! neant! Corpul omenesc, întuneric; aştrii, întuneric!

Şi recăzu pe fotoliul său într-o atitudine impunătoare şi inspirată. Cumătrul Tourangeau îl observa în tăcere, Coitier se silea să zâmbească; ridică uşor din umeri şi repetă încet: Un nebun!

— Şi, zise deodată Tourangeau, ţinta uimitoare, aţi atins-o? Aţi făcut aur?

— Dacă eu aş fi făcut aur, răspunse arhidiaconul articulând încet cuvintele ca un om care se gândeşte, regele Franţei s-ar numi Claude şi nu Louis.

Cumătrul încruntă din sprâncene.

— Dar ce tot spun eu? reluă dom Claude cu un zâmbet de dispreţ. La ce mi-ar trebui tronul Franţei, când eu aş putea să reclădesc imperiul Orientului!

---

54 Subordinul Cyprinoidea, cuprinzând aproape toţi peştii de apă dulce ovipari (care se înmulţesc prin icre), şi al cărui nume este dat de principalul său reprezentant, crapul – Cyprinus carpio.

— Foarte bine! zise cumătrul.

— Oh! sărmanul nebun! murmură Coitier.

Arhidiaconul urmă, părând că nu mai răspunde decât gândurilor sale.

— Dar nu, eu scormonesc încă; eu îmi zgârii faţa şi genunchi de pietrele căilor subterane. Eu întrevăd, eu nu contemplu! Eu nu citesc, eu silabisesc!

— Şi când veţi şti să citiţi, întrebă cumătrul, veţi şti să faceţi aur?

— Cine se îndoieşte despre lucrul acesta? zise arhidiaconul.

— În cazul acesta, Fecioara Maria ştie că eu am mare nevoie de bani şi aş dori mult să învăţ să citesc cărţile dumneavoastră.

— Spuneţi-mi, cucernice maestre, ştiinţa dumneavoastră nu este inamică sau neplăcută Fecioarei Maria?

La întrebarea aceasta a cumătrului, dom Claude se mulţumi să răspundă cu o măreţie liniştită:

— Arhidiaconul cui sunt?

— Acesta este adevărat, maestre. Ei bine, aţi dori să mă iniţiaţi? Faceţi-mă să silabisesc împreună cu dumneavoastră.

Claude luă atitudinea maiestuoasă şi pontifică a lui Samuel.

— Bătrâne, este nevoie de ani mai mulţi decât mai aveţi dumneavoastră de trăit, pentru a întreprinde călătoria aceasta printre lucrurile misterioase. Capul vă este foarte încărunţit!

Cineva nu intră în peşteră decât având părul negru şi nu iese decât cu părul alb.

Ştiinţa ştie bine ea singură să stabilească, să veştejească şi să usuce feţe omeneşti; ea nu are nevoie ca bătrâneţea să-i aducă feţe zbârcite gata. Şi dacă, cu toate acestea, aveţi dorinţa de avă face discipolul ei la vârsta dumneavoastră şi de a descifra alfabetul îngrozitor al înţelepţilor, veniţi la mine, foarte bine, voi încerca. Eu nu vă voi spune dumneavoastră, un sărman bătrân, să vă duceţi să vizitaţi camerele mortuare ale piramidelor despre care vorbeşte unchiul Hérodotus, nici tumul de cărămidă al Babilonului, nici imensul sanctuar de marmură albă al templului indian din Eklinga. Eu nu am văzut, ca şi dumneavoastră, zidăriile chaldeene construite după forma sfântă a lui Sikra, nici templul lui Solomon, care s-a distrus, nici porţile de piatră ale mormântului regilor din Israel, care s-au sfărâmat. Noi ne vom mulţumi cu fragmente din cartea lui Hermès, pe care o avem aici. Eu nu voi explica statuia sfântului Christophe, simbolul semănătorului şi pe acela al celor doi îngeri, care se găsesc la intrarea de la Saint Chapelle, şi dintre care unul are un braţ într-un vas şi celălalt într-un nor gros…

Aici, Jacques Coitier, căruia răspunsurile repezi ale arhidiaconului îi încinseseră gura, începu din nou şi îl întrerupse cu tonul triumfător al unui savant, care îndreaptă pe un altul:

— *Erra, amici Claudi*[55]. Simbolul nu este număr. Luaţi pe Orfeu drept Hermès.

— Dumneavoastră vă înşelaţi, răspunse grav arhidiaconul. Dedalus este temelia; Orfeu este zidul; Hermès este edificiul, este totul. Veţi veni când veţi voi, urmă el întorcându-se spre Tourangeau, eu vă voi arăta bucăţele de aur rămase în fundul creuzetului lui Nicolas Flamei şi le veţi compara cu aurul lui Guillaume de Paris. Eu vă voi învăţa virtuţile ascunse ale cuvântului grecesc *peristera*. Dar înainte de orice vă voi face să citiţi literele de marmură ale alfabetului, paginile de granit ale cărţii. Vom merge de la intrarea episcopului Guillaume şi a lui Saint Jean la Rond la Saint Chapelle, apoi la casa lui Nicolas

55 Greşeală, prietene Claude, (lat.)

Flamel din strada Marivault, la mormântul său, care se află în Saint Innocents, la cele două spitale ale sale din strada Montmorency. Va voi face să citiţi hieroglifele cu care sunt acoperite cele patru porţi mari de fier ale intrării spitalului Saint Gervais şi ale străzii de la Ferronnerie. Vom mai silabisi împreună faţadele lui Saint Crôme, lui Saint Geneviève des Ardents, lui Saint Martin, lui Saint Jacques de la Boucherie…

De mult Tourangeau, oricât de inteligentă era privirea sa, părea că nu-l mai înţelege pe dom Claude. El îl întrerupse.

— Pe legea mea! Dar ce fel de cărţi aveţi?

— Iată una, zise arhidiaconul.

Şi deschizând fereastra celulei, el arătă cu degetul imensa biserică Notre Dame, care, apărând pe un cer înstelat cu cele două turnuri ale sale, cu coastele sale de piatră şi cu ţeasta sa uriaşă, părea un sfinx enorm cu două capete aşezat în mijlocul oraşului.

Arhidiaconul privi câteva momente în tăcere giganticul edificiu, apoi întinzând cu un suspin mâna dreaptă spre cartea tipărită care era deschisă pe masă, şi arătând cu mâna stângă spre Notre Dame, el plimbă o privire tristă de la carte la biserică:

— Vai! zise el, aceasta o va ucide pe aceea.

Coitier, care se apropiase de carte cu grabă, nu se putu stăpâni să nu exclame:

— Hei! Dar ce se află aşa de temut în cartea aceasta: *Glossa* în *Epistolas d. Pauli. Nürnbergus Antoniu Koburger 1474*. Aceasta nu este ceva nou.

Este o carte de Pierre Lombard, maestrul sentinţelor. Oare pentru că ea este imprimată?

— Aţi spus-o, răspunse Claude, care părea cufundat într-o adâncă meditaţie, sprijinindu-şi indexul îndoit pe in-folio, a ieşit din tipografia vestită din Nürnberg. Apoi el adăugă cuvintele acestea misterioase:

— Vai! Vai! Lucrurile cele mici înving pe cele mari; un dinte învinge o masă. Guzganul Nilului omoară crocodilul, sabia omoară pe balenă, cartea va omorî edificiul!

Stingerea fu sunată în mănăstire în momentul în care doctorul Jacques repeta încet de tot însoţitorului său veşnicul său cântec: El este nebun. La care însoţitorul său răspunse de data aceasta;

— Mi se pare şi mie.

Sosise ora când niciun străin nu mai putea rămâne în mănăstire. Cei doi vizitatori se retraseră.

— Maestre, zise cumătrul Tourangeau luându-şi rămas bun de la arhidiacon, eu iubesc savanţii şi pe spiritele mari şi vă stimez într-un mod deosebit Veniţi mâine la palatul des Toumelles, şi întrebaţi de abatele de Saint Martin de Tours.

Arhidiaconul se întoarse în celula sa încremenit, înţelegând în sfârşit ce personaj era acel cumătru Tourangeau, şi amintindu-şi pasajul acela al hristovului mănăstirii Saint Martin de Tours: *Abbas beati Martini, Scilicet rex Frandae, est anmicus de consuetudine et habet paruam praebendam quam habet sanctus Venantius et*

debet şedere în sede Thesaurarii[56].

Se afirma că la epoca aceea arhidiaconul avea dese consfătuiri cu Ludovic al XI-lea, când Maiestatea sa venea la Paris, şi că trecerea de care se bucura dom Claude întrecea pe cea a lui Olivier le Daim şi pe a lui Jacques Coitier, care, după obiceiul său, se purta foarte aspru cu regele.

II

ACEASTA O VA OMORÎ PE ACEEA

Cititoarele noastre ne vor ierta dacă ne vom opri un moment pentru a căuta care putea fi gândul care se ascundea sub cuvintele acestea enigmatice ale arhidiaconului: Aceasta o va omorî pe aceea. Cartea va omorî edificiul...”

După părerea noastră, cugetarea aceasta are două feţe. Era mai întâi o cugetare de preot

Era teama preotului în faţa unui agent nou, tiparul. Era spaima şi uimirea omului, sanctuarului în faţa tipografiei luminoase a lui Gutemberg. Era catedra şi manuscrisul, cuvântul scris şi cuvântul vorbit, care se alarmau de cuvântul tipărit; ceva asemenea cu uimirea unei vrăbii, care ar vedea pe îngerul Légion deschizându-şi cele şase milioane de aripi. Era strigătul profetului, care îşi aude vâjiind şi furnicând umanitatea emancipată, care vede în viitor inteligenţa săpând credinţa, lumea zguduind Roma. Prevestire a filosofului, care vede cugetarea omenească volatilizată de către presă,

56 Abatele fericitului Martin, adevăratul rege al Franţei, are câştiguri mai mici decât sfântul Venantius şi ar trebui să locuiască în sediul trezoreriei, (latină; de aici provine şi titlul capitolului.)

evaporându-se în vasul teocratic.

Spaima soldatului care examinează berbecele de bronz şi care spune: „Tumul se va prăbuşi. Aceasta înseamnă că o putere îi va urma altei puteri”. Aceasta voia să zică: „Presa va omorî biserica”.

Dar în spatele gândirii acesteia, cea dintâi şi cea mai simplă, fără îndoială, se afla, după părerea noastră, o alta, mai nouă, un corolar al celei dintâi, mai uşor de observat şi contestat, o vedere tot aşa de filosofică, nu a preotului însă, ci a savantului şi a artistului. Era presimţirea că cugetarea omenească schimbându-şi forma, avea să-şi schimbe modul de exprimare; că ideea capitală a fiecărei generaţii nu are să se mai scrie cu aceeaşi materie şi într-acelaşi mod; că cartea de piatră aşa solidă şi aşa durabilă, avea să facă loc cărţii de hârtie, mai solidă şi mai durabilă încă. Din punctul acesta de vedere, vaga formulare a arhidiaconului avea un al doilea înţeles, ea însemna că o artă avea să detroneze o altă artă.

El voia să spună: „Imprimeria va omorî arhitectura”.

Într-adevăr, de la originea lucrurilor şi până în secolul XV al erei creştine inclusiv, arhitectura este cartea cea mare a umanităţii, expresia principală a omului în diversele sale stări de dezvoltare, fie ca forţă, fie ca inteligenţă.

Când memoria primelor rase se simţi supra-încărcată, când bagajul amintirilor geniului omenesc deveni aşa de greu şi aşa de confuz încât cuvântul, gol şi zburător, riscă de a se pierde din

el pe drum, el fu transcris pe sol în modul cel mai vizibil, cel mai durabil şi mai natural în acelaşi timp. Se pecetui fiecare tradiţie sub un monument.

Primele monumente erau simple bucăţi de stâncă, pe care fierul nu le atinsese, zicea Moise. Arhitectura începu ca orice scriitură. Ea fu mai întâi alfabet.

Se înfigea o piatră în picioare, şi aceasta era o literă, era un hieroglif, şi pe fiecare hieroglif de odihnea un grup de idei, ca şi capitolul pe coloană. Aşa au făcut cele dintâi rase, pretutindeni, în acelaşi timp, pe suprafaţa lumii întregi. Se regăseşte piatra ridicată de Celţi în Siberia Asiei, şi cea ridicată de atzeci în câmpiile Americii.

Mai târziu se făcură cuvinte. Se suprapuse piatră peste piatră, se adunară silabele acestea de granit, cuvântul încercă câteva combinaţii cum ar fi Dolm-ul şi cromlech-ul celtic, tumulus-ul estruc, galgal-ul evreu. Acestea sunt cuvinte. Câte unele, tumulus mai cu seamă, sunt nume proprii. Câteodată chiar, când aveau multe pietre şi un loc întins, se scria o frază. Imensa îngrămădire de la Kamac este o formulă întreagă.

În sfârşit se făcură cărţi. Tradiţiile născură simboluri, sub care ele dispăreau ca trunchiul unui arbore sub frunzişul său; toate simbolurile acestea în care umanitatea credea, mergeau crescând, se înmulţeau încrucişându-se, complicându-se din ce în ce mai mult; cele dintâi monumente nu mai ajungeau ca să le cuprindă; era plin de ele pretutindeni; abia mai exprimau

tradiţia primitivă, simplă ca şi ele, goală şi zăcând întinsă la pământ Simbolul avea nevoie să se ridice în edificiu. Arhitectura se ridică atunci odată cu cugetarea omenească, ea deveni gigantă cu mii de capete şi mii de braţe şi fină totuşi sub o formă eternă, vizibilă, palpabilă. Pe când Dedal, care este forţa, măsura, pe când Orfeu, care este inteligenţa, caută stâlpul care este o literă, arcada care este o silabă, piramida care este un cuvânt, puşi în mişcare în acelaşi timp de o lege a geometriei şi de o lege a poeziei, se grupau, se combinau, se amestecau, coborau, suiau, se lăsau pe sol, urcau la cer, până scriseră după dictare ideile generale ale unei epoci, cărţile acelea minunate care erau de asemenea edificii minunate: pagoda din Eklinga, Rhamseion din Egipt, templul lui Solomon.

Ideea mamă, cuvântul, nu era numai în fondul tuturor edificiilor acestea, ci şi în formă.

Templu lui Solomon, de exemplu, nu era numai legătura cărţii sfinte, el era cartea sfântă însuşi. Pe fiecare dintre zidurile sale concentrice, preoţii puteau citi cuvântul tradus şi manifestat privirii, şi ei urmăreau astfel transformările sale din sanctuar până ce prindeau în ultimul său tabernacol, sub forma sa cea mai concretă, o altă formă a arhitecturii, arcul. Astfel cuvântul era închis în edificiu, dar imaginea sa era pe învelişul său, ca figura omenească pe coşciugul unei mumii.

Şi nu numai forma edificiilor, dar şi întrebuinţarea pe care o alegeau, arăta gândirea pe care ele o reprezentau. După cum simbolul de

exprimare era graţios sau posac, Grecia îşi încununa munţii cu un templu armonios vederii, India sfredelea pe ai săi pentru a cizela în ei acele pagode diforme subterane, purtate de către gigantice rânduri de elefanţi de granit.

Astfel, în timpul celor şase mii de ani de la începutul lumii, de la pagoda cea mai veche din Hindustan până la catedrala Coloniei, arhitectura a fost marea scriere a geniului uman.

Şi lucrul acesta este atât de adevărat, încât nu numai simbolul religios, ci şi orice gândire omenească are pagina sa în cartea aceea imensă a monumentului său.

Orice civilizaţie începe prin teocraţie şi sfârşeşte prin democraţie. I «cgea aceasta de libertate, succedând unităţii, este scrisă în arhitectură. Căci, şi insistăm asupra acestui punct, nu trebuie să credem că zidăria nu OBte în stare decât să ridice un templu, să exprime mitul şi simbolul Sacerdotal, să transcrie în hieroglife pe paginile sale de piatră tabelele misterioase ale legii. Dacă ar fi astfel, aşa cum în fiecare societate umană soseşte un moment când simbolul sfânt se aşază şi astupă sub el libera gândire, când omul fuge de preot, când mărimea filosofiilor şi a sistemelor rod faţa religiei, tot aşa arhitectura nu poate exprima acea nouă stare a spiritului omenesc, foile sale încărcate pe faţă ar fi goale pe dos, opera sa ar fi ciuntită, cartea sa ar fi incompletă. Dar nu.

Să luăm de exemplu evul mediu, în care noi vedem mai clar, pentru că este mai aproape de

noi.

În timpul primei sale perioade, pe când teocraţia organiza Europa, pe când Vaticanul aduna în jurul său elementele unei Rome făcută de Roma, care zăcea prăbuşită în jurul Capitoliului, pe când creştinismul se ducea să caute în dărâmăturile civilizaţiilor anterioare, toate etajele societăţii îşi reclădeau pe ruinele lor un nou univers ierarhic în care sacerdoţii sunt cheia bolţii, şi se auzea mai întâi izvorând din haosul acela, apoi se vedea încetul cu încetul, sub suflarea creştinismului, sub mâna barbarilor, ivindu-se pământul arhitecturilor moarte, greacă şi romană, acea misterioasă arhitectură romană, soră a zidurilor teocratice ale Egiptului şi Indiei, emblemă neştearsă a catolicismului curat, neschimbător hieroglif al unităţii papale. Toată cugetarea de atunci într-adevăr este scrisă în acest întunecat stil roman. I se simte pretutindeni autoritatea, unitatea, nepătrunsul şi absolutul Grégoire al VII-lea; pretutindeni preotul, niciodată omul; pretutindeni casta, niciodată poporul. Dar au urmat cruciadele. Ele erau mari mişcări populare, şi ca orice mare mişcare populară, oricare i-ar fi cauza şi scopul, degajau întotdeauna în ultimul său precipitat spiritul de libertate. Noutăţi vor apărea la lumina zilei. Iată că începe perioada furtunoasă a răscoalelor ţărăneşti şi a ligilor. Autoritatea se zguduie, unitatea se bifurcă. Feudalitatea cere să împartă cu teocraţia, în aşteptarea poporului, care se va ivi în mod inevitabil şi care îşi va face, ca întotdeauna,

partea leului. Senioria străbate deci pe sub sacerdot, comuna pe sub seniorie. Faţa Europei s-a schimbat.

Ei bine! Faţa arhitecturii s-a schimbat de asemenea. Ca şi civilizaţia, ea a întors pagina, şi spiritul nou al timpului o găseşte gata să scrie după dictarea sa. S-a întors din cruciade cu ogiva, după cum naţiunile s-au întors cu libertatea.

Atunci, pe când Roma se dezmembra încetul cu încetul, arhitectura romană murea.

Hieroglifiil părăseşte catedrala şi se duce la blazoanele foişorului, pentru a face un prestigiu feudalităţii. Catedrala însăşi, edificiul acela altă dată aşa de dogmatic, cotropită de aici înainte de burghezie, de către comună, de către libertate, scapă de preot şi cade în puterea artistului.

Artistul o clădeşte după gustul său. Adio mister, mit, lege. Iată fantezia şi capriciul. Preotul să-şi aibă numai biserica şi altarul său şi el nu are nimic de spus. Cele patru ziduri sunt ale artistului. Cartea arhitecturală nu mai aparţine sacerdotului, religia Romei; ea este a imaginaţiei, a poeziei, a poporului.

De aici rezultă transformările repezi şi nenumărate ale arhitecturii aceleia, care nu are decât trei secole, aşa de uimitoare după imobilitatea stagnantă a arhitecturii romane, care are şase sau şapte secole. Arta, cu toate acestea, mergea cu paşi gigantici. Geniul şi originalitatea populară îndeplineau treaba pe care o făceau episcopii.

Fiecare rasă scrie în tăcere rândul său pe

carte; ea şterge vechile hieroglife romane de pe frontispiciul catedralelor şi abia se mai vede încă dogma străbătând ici şi colo noul simbol, pe care ea îl pune pe el. Draperia populară abia dacă lasă să se întrevadă scheletul religios. Nici nu vă închipuiţi libertăţile pe care şi le luau atunci arhitecţii, chiar faţă de biserică. Sunt capiteluri cu călugări şi călugăriţe ruşinos împerecheaţi, ca în sala căminurilor Palatului de Justiţie din Paris.

Este aventura lui Noe sculptată aidoma, ca sub marea intrare de la Bourges. Este un călugăr beţiv, cu urechi de măgar şi cu paharul în mână, râzând în faţa unei întregi comunităţi, ca pe peretele mănăstirii de Bocherville. Există în epoca aceasta, pentru gândirea scrisă în piatră, un privilegiu, care se poate compara mai bine cu libertatea actuală a presei. Acesta este libertatea arhitecturii.

Libertatea aceasta merge foarte departe. Câte odată, o intrare, o faţadă, o biserică întreagă reprezintă un înţeles simbolic cu totul străin cultului, sau chiar ostil bisericii. Din secolul XIII Guillaume de Paris, Nicolas Flamei în secolul XV, au scris pagini din acestea revoluţionare. Saint Jacques de la Boucherie era o biserică cu totul nepotrivită.

Gândirea atunci nu era liberă decât în modul acesta; de aceea ea nu se scrie întreagă decât în cărţile acestea numite edificii. Sub forma aceasta de edificiu ea putea înfrunta veacurile. S-ar fi văzut arsă în piaţă de către mâna călăului sub formă de manuscris, dacă ar fi fost aşa de

Imprudentă pentru a se risca în această formă. Astfel, neavând decât calea aceasta, zidăria, pentru a-şi face loc, se arunca asupra ei din toate puterile. De aici rezultă imensa cantitate de catedrale, care au acoperit Europa, număr aşa de uimitor încât abia îţi vine să crezi că există, chiar (lupă ce l-ai verificat. Toate forţele materiale, toate forţele intelectuale ale societăţii convergeau spre acelaşi punct, arhitectura. În modul Hecsta, sub pretext de a clădi biserici Domnului, arta se dezvolta în proporţii măreţe.

Atunci, oricine se năştea poet, se făcea arhitect. Geniul răspândit în masă, comprimat din toate părţile sub feudalitate ca sub un *testudo*[57] pe scuturi de bronz, negăsind loc de ieşire decât dinspre partea arhitecturii, se revărsa prin arta aceasta, şi Iliadele sale luau formă de catedrale. Toate celelalte arte ascultau şi se supuneau arhitecturii. Aceştia erau lucrătorii marei opere. Arhitectul, poetul, maestrul, totalizau în persoana lor sculptura, care îi cizela faţadele, picătura care îi lumina geamurile, muzica care îi punea clopotul în mişcare şi care sufla în orgile sale. Chiar sărmana poezie propriu-zisă, cea care se încăpăţâna de a vegeta în manuscrise, era obligată, pentru a fi ceva, de a veni să se încadreze în edificiu sub formă de imn sau de proză, jucând acelaşi rol, la urma urmei, pe care îl jucaseră tragediile lui Eschyl în serbările preoţeşti ale Greciei.

Astfel până la Gutemberg, arhitectura a fost

57 înveliş (lat)

arta principală, arta universală. Cărţii aceleia gigantice începută de către Orient, continuată de către arhitectura greacă şi romană, evul mediu i-a scris ultima pagină. De altfel, fenomenul acesta al unei arhitecturi a poporului urmând uneia a castei, pe care l-am observat în evul mediu, se reproduce cu toată mişcarea analoagă în inteligenţa omenească a celor mai mari epoci ale istoriei. Astfel, pentru a enunţa în mod sumar o lege, care ar putea fi dezvoltată în mai multe volume, putem spune că s-a inspirat mai întâi din orientul îndepărtat, leagăn al timpurilor primitive, după arhitectura hindusă, arhitectura feniciană, mama aceea bogată a arhitecturii arabe; în antichitate după arhitectura egipteană, al cărei stil etrusc şi ale cărei monumente ciclopiene nu sunt decât o varietate, arhitectura greacă al cărei stil roman nu este decât o prelungire supra-încărcată a domului cartaginez; în timpurile moderne, după arhitectura romană, arhitectura gotică. Şi dedublând aceste trei serii, veţi regăsi pe cele trei surori mai mari, arhitectura hindusă, arhitectura romană, arhitectura egipteană, acelaşi simbol, adică teocraţia, casta, unitatea, dogma, mitul, Dumnezeu; şi pentru cele trei surori mai mici, arhitectura gotică, oricare ar fi diversitatea formei inerente naturii lor, aceeaşi semnificaţie de asemenea, adică, libertatea, poporul, omul.

Că se numeşte brahman, mag sau papă, în zidăria hindusă, egipteană ori romană, îl simţi întotdeauna pe preot, nimic altceva decât pe preot Nu acelaşi lucra se întâmplă în arhitecturile

poporului. Ele sunt mai bogate şi mai puţin sfinte. În cea feniciană îl simţi pe negustor; în cea greacă, pe republican; în cea gotică, pe burghez.

Caracterele generale ale întregii arhitecturi teocratice sunt: neschimbarea, oroarea de progres, păstrarea liniilor tradiţionale, consacrarea tipurilor primitive, cuta constantă a tuturor formelor omului şi ale naturii la capriciile neînţelese ale simbolului. Sunt cărţi întunecate pe care numai iniţiaţii ştiu să le descifreze. De altfel orice formă, orice diformitate chiar, au în ele un înţeles care le face inviolabile. Nu cereţi zidurilor hinduse, egiptene, romane, să se reformeze planului sau să-şi îmbunătăţească arta de a face statui. Orice perfecţionare ar fi o nelegiuire pentru ele. În arhitecturile acelea se pare că asprimea dogmei s-a răspândit pe piatră ca o a doua pietrificare. Caracterele generale ale zidurilor populare, din contră, sunt varietatea, progresul, originalitatea, belşugul, mişcarea veşnică. Ele s-au dezlipit îndeajuns de religie pentru a se gândi la frumuseţea lor, pentru a o îngriji, pentru a îndrepta fără încetare podoaba lor de statui sau de arabescuri. Ele sunt ale secolului; au ceva omenesc pe care îl amestecă fără încetare în simbolul divin sub care se produc încă.

De aici rezultă edificiile acelea înţelese de orice suflet, de orice imaginaţie, simbolice încă, dar uşoare de înţeles ca şi natura.

Între arhitectura teocratică şi aceasta, este diferenţa dintre o limbă sfântă şi o limbă ordinară, dintre hieroglif şi artă, dintre Solomon şi Fidias.

Dacă rezumaţi ceea ce v-am indicat până acum foarte sumar, neglijând mii de dovezi şi tot atâtea mii de obiecţii de amănunt, ajungeţi la următoarea concluzie: că arhitectura a fost până în secolul al XV-lea registrul principal al umanităţii; că în intervalul acesta nu a apărut în lume nicio cugetare cât de puţin complicată, care să nu fi luat forma unui edificiu; că orice idee populară, ca şi orice lege religioasă, a avut monumentele sale; că geniul omenesc, în sfârşit, nu a cugetat nimic din ce era important şi pe care să nu-l fi scris în piatră. Şi pentru ce? Pentru că orice cugetare, fie religioasă, fie filosofică, are interesul de a se perpetua, pentru că ideea, care a pus în mişcare o generaţie, vrea să pună în mişcare şi alte generaţii şi să lase ceva în urmă. Ori, cât de şubredă este nemurirea unui manuscris! Pe când un edificiu este o carte cu totul solidă, durabilă şi rezistentă! Pentru a distruge vorba scrisă, ajunge o torţă şi un om neînduplecat. Pentru a dărâma vorba construită, trebuie o revoluţie socială, o revoluţie pământească. Barbarii au trecut peste Coloseum, potopul poate peste piramide, dar ele au rezistat.

În secolul al XV-lea totul s-a schimbat

Cugetarea omenească a descoperit un nou mijloc de a se perpetua, nu numai mai durabil şi mai rezistent decât arhitectura, dar mai simplu şi mai uşor. Arhitectura este detronată. Literelor de piatră ale lui Orfeu le vor urma literele de plumb ale lui Gutemberg.

Cartea va omorî edificiul.

Invenţia imprimeriei este cel mai mare eveniment al istoriei. Este revoluţia mamă. Este modul de exprimare al umanităţii, care se reînnoieşte cu totul, este gândirea omenească, care dezbracă o formă şi îmbracă o alta, este completa şi definitiva schimbare a pielii şarpelui acela simbolic, care de la Adam, reprezintă inteligenţa.

Sub forma tipografiei, cugetarea este mai nemuritoare ca niciodată; este volatilă şi indestructibilă; se amestecă cu aerul. Pe vremea arhitecturii ea se făcea munte şi punea mâna pe un loc. Acum ea se face cârd de păsări, se răspândeşte în cele patru puncte cardinale şi ocupă în acelaşi timp toate punctele spaţiului.

Repetăm, cine nu vede că în modul acesta ea este cu mult mai neştearsă? Din solidă cum era, ea devine vioaie; trece de la durată la nemurire. Poţi dărâma o masă, dar cum să extirpi ubicuitatea?

Vine un potop şi muntele va fi dispărut de mult în valurile lui, pe când păsările vor zbura încă; şi dacă numai o singură corabie va pluti la suprafaţa cataclismului ele se vor aşeza pe ea, vor pluti cu ea, vor asista împreună la descreşterea apelor şi la apariţia lumii cele noi, care va ieşi din haosul acela şi va vedea deşteptându-se, planând deasupra ei, înaripată şi vie, cugetarea lumii întunecate.

Şi când observi că modul acela de exprimare este nu numai cel mai comod, cel mai practic pentru toţi, când te gândeşti că el nu duce în urma lui un bagaj mare şi nu pune în mişcare multe

unelte, când compari cugetarea, silită, pentru a se putea traduce într-un edificiu, de a pune în mişcare patru sau cinci alte arte şi tone de aur, un munte întreg de pietre, o pădure întreagă de lemnărie, un popor întreg de lucrători, când o compari cu cugetarea care se face carte, şi căreia îi ajunge puţină hârtie, puţină cerneală şi o pană, cum să te mai miri că inteligenţa umană a părăsit arhitectura în favoarea tipografiei? Tăiaţi brusc albia primitivă a unui fluviu printr-un canal săpat sub nivelul ei, şi fluviul va fugi din albia sa.

De aceea vedeţi cum începând de la descoperirea imprimeriei, arhitectura se usucă încetul cu încetul, se atrofiază şi se despoaie. Rărirea este aproape nesimţită în secolul al XV-lea, presa este prea slabă încă, şi smulge cel mult puternicei arhitecturi o supraabundenţă de viaţă.

Dar din secolul al XVI-lea boala arhitecturală se poate vedea; ea nu mai exprimă în mod esenţial societatea, ci se face în mod mizerabil artă clasică; din gală, din europeană, din indigenă, ea devenind greacă şi romană; din adevărată şi modernă, pseudoantică. Deocamdată, aceasta se numeşte renaşterea. Decadenţă măreaţă cu toate acestea, căci vechiul geniu gotic, soarele acela care apune în spatele giganticei prese din Mayenta, pătrunde încă câtva timp cu ultimele sale raze în toată îngrămădirea aceea hidrică de arcade latine şi de coloane corintiene.

Soarele acesta care apune, noi îl luăm drept o auroră.

Cu toate acestea, din moment ce arhitectura

nu mai este decât o artă ca oricare alta, din moment ce ea nu mai este decât arta totală, arta suverană, ea nu mai are puterea de a reţine celelalte arte. Se emancipează aşadar, sfărâmă jugul arhitectului şi se duce care încotro. Fiecare din ele câştigă de pe urma acestei desfaceri. Izolarea măreşte totul. Sculptura devine sculptură de statui, închipuirea devine pictură, tunul devine muzică. Ai spune că este un imperiu care se dezmembrează la moartea Alexandrului său şi ale cărui provincii devin romane.

De aici ies Rafael, Michelangelojean Gunjon, Palestina, splendorile acelea ale secolului al XVI-lea.

În acelaşi timp cu artele, cugetarea se emancipează cu totul. Ereticii evului mediu făcuseră mari tăieturi catolicismului. Secolul al XVI-lea mărâmă unitatea religioasă. Înainte de imprimerie, reforma nu ar fi fost decât o schismă, dar imprimeria a făcut-o revoluţie. Luaţi-i presa, şi erezia va rămâne lipsită de nervi. Că este fatal sau providenţial, (lutemberg este precursorul lui Luther.

În vremea aceasta, când soarele evului mediu a apus, când genul gotic s-a stins pentru totdeauna de pe orizontul artei, arhitectura s-a dus, intunecându-se, decolorându-se, ştergându-se din ce în ce mai tare. Curtea imprimată, viermele acesta rozător al edificiului, distruge încet manifestările artei. Arhitectura se dezbracă, se veştejeşte, slăbeşte văzând cu ochii. Devine neînsemnată, săracă şi nulă. Ea nu mai exprimă

nimic, Itiri măcar amintirea artei unui alt timp.

Redusă la ea însăşi, părăsită de către celelalte arte, pentru că cugetarea omenească o părăseşte, ea se slujeşte de către lucrători în lipsă tir artişti. Geamul simplu înlocuieşte geamul pictat. Lucrătorul pietrar înlocuieşte sculptorul. Adio orice sevă, orice originalitate, orice viaţă, price inteligenţă!

Ea se târăşte, cerşetoare de plâns a atelierului, din copie în copie.

Michelangelo, care din secolul al XVI-lea o simţea fără îndoială că moare, avusese o ultimă idee, o idee de disperare. Tiranul acesta al artei îngrămădise Pantheonul peste Panthéon şi-l făcuse pe Sfântul Petru din Roma.

Operă mare, care merita să rămână mică, ultima originalitate a arhitecturii, semnătura unui artist gigant în josul colosalului registru de piatră, care se închidea. Michelangelo odată mort, ce va face acea mizerabilă arhitectură care îşi târăşte viaţa în stare de spectru şi de umbră?

Ea îl ia pe Sfântul Petru, îl copiază şi îl imită. Aceasta este o manie, o compătimire. Fiecare secol cu al lui Sfântul Petru din Roma; în secolul al XVII-lea val de Grâce, în al XVIII-lea Sainte Geneviève. Fiecare ţară îl are pe al său. Sfântul Petru din Roma, Londra pe al său, Petesburg pe al său, Parisul are vreo doi sau trei. Testament neînsemnat, ultima strigare a unei arte gârbovite, care decade spre copilărie înainte de moarte.

Examinând aspectul general al artei secolului al XVI-lea până în secolul al XVIII-lea, observăm

aceleaşi fenomene de descreştere şi jigăreală. Începând de la Francisc al II-lea, forma arhitecturală a edificiului se şterge din ce în ce mai mult şi lasă să apară forma geometrică, ca scheletul osos al unui bolnav slăbit Liniile frumoase ale artei fac loc recilor şi neînduplecatelor linii ale geometrului. Un edificiu nu mai este un edificiu, este un poliedru. Arhitectura cu toate acestea se frământă pentru a-şi ascunde goliciunea. Iată frontonul grec, care se înscrie în frontonul roman şi reciproc. Este tot una Pantheonul şi Partheonul. Iată casele de cărămidă ale lui Hernie al IV-lea cu colţuri de piatră; piaţa Regală, piaţa Dauphine. Iată bisericile lui Ludovic al XIII-lea, grele, scunde, cu bolţi care se lasă în jos spre mijloc, încărcate cu un dom ca o cocoaşă. Iată arhitectura mazarină, urâtul pasticcio italian de la Quatre Nations. Iată palatele lui Ludovic al XIV-lea, lungi cazărmi de curtezani, drepte, reci, plictisitoare. Iată în sfârşit pe Ludovic al XV-lea cu construcţiile care desfigurează acea veche arhitectură şubredă, ştirbă, cochetă. De la Francisc al II-lea până la Ludovic al XV-lea, răul a crescut în progresie geometrică. Arta nu mai are decât piele şi oase. Ea este în agonie.

În vremea aceasta, ce devine imprimeria? Toată viaţa aceea care prăbuşeşte arhitectura vine la ea.

Pe măsură ce arhitectura decade, imprimeria se umflă şi se îngraşă. Capitalul acela de forţe, pe care cugetarea omenească îl cheltuia în edificii, îl cheltuie de aici înainte pe cărţi. Astfel, în secolul

XVI, presa, mărită la nivelul arhitecturii ce decade, luptă cu ea şi o omoară. În secolul al XVII-lea ea este destul de suverană, destul de triumfătoare, destul de sigură de victoria sa pentru a da lumii serbarea unui secol literar. În secolul al XVIII-lea, odihnită mult timp la curtea regelui Ludovic al XFV-lea, ea pune din nou mâna pe vechea spadă a lui Luther, înarmează cu ea pe Voltaire, şi aleargă, zgomotoasă, la atacul acelei bătrâne Europe, căreia i-a şi omorât expresia arhitecturală. În momentul în care secolul al XVIII-lea se sfârşeşte, ea a distrus totul. În secolul al XIX-lea, va reconstrui tot ce a distrus.

Ori, întrebăm noi acum, care din cele două arte reprezintă în mod real de trei secole cugetarea omenească? Care o traduce? Care exprimă nu numai maniile sale literare şi scolastice, dar şi vasta, adânca, universala mişcare? Care se suprapune în mod constant, fără ruptură şi fără lacună geniului omenesc, care merge ca un monstru cu mii de picioare? Arhitectura sau imprimeria?

Imprimeria. Nu confundaţi: arhitectura a murit, a murit pentru totdeauna, omorâtă de către cartea tipărită, omorâtă pentru că ea ţine mai puţin, omorâtă pentru că ea costă mai scump.

Orice catedrală este un miliard. Închipuiţi-vă acum ce fonduri ar trebui pentru a scrie iarăşi cartea arhitecturală, pentru a face să fie scormonit din nou solul de mii de edificii; pentru a reveni la epocile acelea, când mulţimea monumentelor era aşa de mare încât, după

spusele unui martor ocular, „ai fi zis că lumea mişcându-se îşi aruncase vechile sale haine pentru a se îmbrăca cu o haină albă de biserică”.

O carte este făcută îndată, costă aşa de puţin, şi poate să se ducă aşa de departe! Pentru ce să te mai miri că cugetarea omenească se scurge pe panta aceasta? Asta nu împiedică ca arhitectura să nu aibă ici şi colo câte un monument frumos, un cap de epocă izolat. S-ar putea prea bine încă să aibă din când în când, sub domnia imprimeriei, o coloană făcută presupun de către o întreagă armată, cu turnuri amestecate, cum se avea sub domnia arhitecturii, Iliade şi Romanceros, Mahabarate şi Niebelungen – făcute de un popor întreg cu rapsodii îngrămădite şi topite. Marele accident al unui mare arhitect de geniu va putea să se întâmple în secolul al XX-lea ca acel al lui Dante în secolul al XIII-lea. Dar arhitectura nu va mai fi arta socială, arta colectivă, artă dominantă.

Marele poem, marele edificiu, marea operă a umanităţii nu se va mai clădi, ea se va imprima.

Şi de aici înainte, dacă arhitectura se ridică din nou în mod accidental, ea nu va mai fi stăpână. Ea se va supune legii literaturii, care o primea de la ea altă dată. Poziţiile respective ale celor două arte se vor schimba. Este cert că în epoca arhitecturală poemele, rare, este adevărat, seamănă cu monumentele. În India, Vyasa este stufoasă, ciudată, nepătrunsă ca o pagodă; în orientul egiptean, poezia era ca şi edificiile, păstra măreţia şi liniştea liniilor; în Grecia antică, frumuseţea, seninătatea, calmul; în Europa

creştină, maiestatea catolică, naivitatea populară, bogata şi îmbelşugata vegetaţie a unei epoci reînnoite.

Biblia seamănă cu Piramidele, Iliadele cu Pantheonul, Homer cu Fidias. Dante în secolul al XIII-lea este ultima biserică romană; Shakespeare în secolul al XVI-lea ultima catedrală gotică.

Astfel, pentru a rezuma ceea ce am spus până aici într-un mod trunchiat şi incomplet, geniul omenesc are două cărţi, două registre, două testamente, zidăria şi imprimeria, biblia de piatră şi biblia de hârtie. Desigur, când contempli aceste două biblii, atât de larg deschise în timpul secolelor, îţi este permis de a regreta maiestatea vizibilă a bibliei de granit, acele alfabeturi gigantice, formulate în coloane, în stâlpi, în obeliscuri, acel fel de munţi omeneşti care acoperă lumea şi trecutul, de la piramidă până la clopot, de la Khéops la Strasburg. Trebuie să reciteşti trecutul pe aceste pagini de marmură. Trebuie să admiri şi să răsfoieşti fără încetare cartea aceea scrisă de către arhitectură; dar nu trebuie să negi măreţia edificiului care se ridică la rândul său: imprimeria.

Edificiul aceasta este colosal. Nu ştiu care statistician a calculat că suprapunând unul peste altul toate volumele tipărite de la Gutenberg şi până acum, s-ar ajunge de la Pământ la Lună; dar nu despre acest fel de măreţie vrem să vorbim noi. Cu toate acestea, când cauţi să-ţi formezi o imagine totală a ansamblului produselor imprimeriei până în zilele noastre, ansamblul

acela nu ne pare că are o imensă construcţie, sprijinită pe lumea întreagă, la care umanitatea munceşte fără încetare şi al cărui cap monstruos se pierde în ceaţa deasă a viitorului? Este furnicarul inteligenţelor. Este stupul în care toate imaginaţiile, aceste albine aurite, sosesc cu mierea lor. Edificiul are o mie de etaje; ici şi colo, vezi deschizându-se pe scările sale peşterile întunecoase ale ştiinţei, care se încrucişează în profunzimile sale. Pretutindeni, pe suprafaţa sa, arta face să strălucească în faţa ochilor arabescurile sale, rozetele şi dantelele. Acolo fiecare operă individuală, oricât de capricioasă şi izolată ar părea, are locul său. Armonia rezultă din tot.

De la catedrala lui Shakespeare până la moscheia lui Byron, mii de mici clopotniţe se îngrămădesc talmeş – balmeş pe metropola aceea de cugetări universale. La baza sa s-au scris din nou câteva titluri ale umanităţii, pe care arhitectura nu le înregistrase.

La stânga intrării s-a pecetuit vechiul basorelief în marmură albă al lui Homer, la dreapta biblia poliglotă îşi ridică cele şapte capete ale sale. Hydra lui Romancero se zbârleşte mai departe şi încă câteva alte forme hibride, Vedas şi Nibelungen. De altfel, minunatul edificiu rămâne totdeauna neterminat. Presa, maşina aceea gigantică, care pompează fără încetare toată seva intelectuală a societăţii, varsă fără încetare noi materiale pentru opera sa. Geniul omenesc întreg se află pe schelă; fiecare spirit este zidar. Cel mai

umil îşi astupă gaura sau îşi pune piatra, îndărătnicul breton aduce coşurile sale cu moloz. Pe fiecare zi un nou strat se ridică. Independent de vărsarea originală şi individuală a fiecărui scriitor, există contingente colective. Secolul al XVIII-lea dă Enciclopedia, Revoluţia dă Monitorul. Desigur, şi aici este o construcţie, care se măreşte şi se îngrămădeşte în spirale fără sfârşit; şi aici este o confuzie a limbilor, activitate neîncetată, muncă neobosită, concurs încăpăţânat al umanităţii întregi, refugiu promis inteligenţei contra unui nou potop, contra unei copleşiri de barbari. Este al doilea turn Babel al geniului omenesc.

CAPITOLUL ŞASE I

PRIVIRE IMPARŢIALĂ ASUPRA VECHII MAGISTRATURI

Era un personaj foarte fericit, în anul de graţie 1482, nobilul Robert d'Estonteville, cavaler, senior de Beyne, baron de Yvri şi Saint André en la Marche, consilier şi şambelan al regelui şi membru al intendenţei generale a Parisului. Erau aproape şaptesprezece ani de când el primise de la rege, la 7 noiembrie 1465, anul Cometei, însărcinarea aceea frumoasă de intendent al Parisului, care trecea mai mult ca o seniorie decât ca o slujbă, *dignitas*, zicea Joannès Loemnoeus, *qnoe cum non exigna potestate poutiam concernente atque proerogativis multis etjuribus conjuncta est*.[58]

58 Funcţie foarte importantă în cadrul poliţiei, legată de foarte multe drepturi şi prerogative.

Avea mare însemnătate în 1482 ca un gentilom să fie însărcinat de către rege şi ale cărui scrisori de numire datau de la epoca căsătoriei fiicei naturale a lui Ludovic al XI-lea cu domnul bastard de Bourbon. În aceeaşi zi când Robert d'Estonteville înlocuise pe Jacques de Villiers în intendenţa Parisului, Jehan Dauvet înlocuia pe Hélye de Thorrettas în prima prezidenţie a curţii parlamentului. Jehan Jouvenel des Ursins lua locul lui Pierre de Morvilliers în slujba de cancelar al Franţei. Régnault des Dormans era numit raportor al consiliului de stat ordinar al palatului regal. Ori, peste câte capete nu se plimbase prezidenţia, cancelaria Franţei de când Robert d'Estonteville avea intendenţa Parisului! Ea îi fusese dată pe seamă, ziceau scrisorile de însărcinare, şi desigur, el o păzea bine. Se agăţase de ea, se identificase cu ea aşa de bine, încât scăpase de furia aceea de schimbare pe care o avea Ludovic al XI-lea, regele neîncrezător, cicălitor şi muncitor, care ţinea să întreţină prin numiri şi revocări frecvente elasticitatea puterii sale. Mai mult, bravul cancelar obţinuse ca fiul său să fie numit în locul lui când nu va mai fi în slujbă, şi erau doi ani de când numele nobilului Jacques d'Estonteville, scutaş, figura lângă cel de la Paris. Favoare rară, desigur, şi însemnată! Este drept că Robert d'Estonteville era un bun soldat, că el ridicase cu lealitate steagul contra ligii binelui public şi că el oferise reginei un foarte frumos cerb în ziua intrării sale în Paris. Mai era şi bun prieten cu Tristan l'Hermite, intendent al mareşalilor palatului regal. Robert ducea deci o viaţă foarte

frumoasă şi plăcută. Mai întâi avea lefuri foarte bune, cărora li se adăugau şi se atârnau ca nişte struguri în plus în via sa, veniturile grefei civile şi criminale ale auditorilor d'Embas, du Châtelet, fără a socoti câteva mici taxe de trecere peste podul de Mantes şi de Corbeil şi profiturile din taxele asupra tăietorilor de buşteni. Adăugaţi la aceasta plăcerile de a-şi expune şi de a-şi pune în evidenţă în plimbările călare prin oraş robele jumătate roşii, jumătate cafenii ale consilierilor municipali, frumosul său costum de război pe care îl puteţi vedea şi astăzi sculptat în mormântul lui, la mănăstirea de Valmont în Normandia şi casca sa lucrată toată în relief la Montinéry. Şi apoi, nu însemna oare nimic să ai supremaţia asupra celor doisprezece sergenţi, asupra portarului şi pazei de la Châtelet, asupra celor şaisprezece comisari ai celor şaisprezece cartiere, asupra temnicerului de la Châtelet, asupra celor patru sergenţi daţi ca feudă, asupra celor o sută douăzeci de sergenţi pedeştri, asupra cavalerului de pază cu paznicul său, cu subpaznic, cu contra paznic? Nu însemna nimic oare să fi judecător al cauzelor mari şi mici, să ai dreptul de a schimba, de a spânzura şi de a târî, fără a socoti însemnata jurisdicţie în primă instanţă asupra vicontelui acela de Paris, aşa de glorios împărţit între cei şapte nobili judecători? Se poate închipui ceva mai frumos decât a pronunţa sentinţe şi hotărâri, cum făcea zilnic Robert d'Estonteville, în le Grand Châtelet, sub ogivele largi şi turtite ale lui Filip August? Şi de a te duce, cum avea el obiceiul, în fiecare seară, în casa fermecătoare din strada Galliée, în locuinţa

de la palatul regal, pe care o avea de pe urma soţiei sale, doamna Ambroise de Loré, să se odihnească de oboseala de a fi trimis pe vreun nenorocit să-şi petreacă noaptea în acea amărâtă căsuţă din strada de l'Escrocherie, în care intendenţii şi consilierii municipali ai Parisului voiau să-şi facă închisoarea, cuprinzând unsprezece picioare în lungime, şapte picioare şi patru degete în lăţime şi unsprezece picioare în înălţime?

Şi Robert d'Estonteville nu avea numai funcţia deosebită de intendent general şi viconte de Paris, dar el mai lua parte şi ca consilier în hotărârile luate de rege. Nu era niciun cap ceva mai însemnat, care să nu-i fi trecut prin mâini, înainte de a ajunge în mâna călăului. El este acela care fusese trimis la Bastilia Saint Antoine pentru a-l conduce pe domnul de Nemours; pentru a-l conduce în piaţa Grevei pe domnul de Saint Pal, care se strâmba şi ţipa spre marea bucurie a domnului intendent general, care nu-l iubea deloc pe domnul general.

Iată, desigur, mai mult decât trebuia pentru a face o viaţă fericită şi ilustră şi pentru a merita într-o zi o pagină însemnată în această interesantă istorie a intendenţilor generali ai Parisului, din care afli că Qudard de Villeneuve avea o casă în strada des Boucheries, că Guillaume de Hangast a cumpărat mica şi marea Savoie, că Guillaume Thiboust a dat călugăriţelor de la Sainte Geneviève casele sale din strada Clopin, că Hugues Aubriot locuia în palatul du Parc-épic şi

alte fapte casnice.

Totuşi, având atâtea motive de a trăi în pace şi veselie, Robert d'Estonteville se sculase în dimineaţa zilei de 7 ianuarie 1482, morocănos şi ursuz. Din ce cauză era aşa de rău dispus? Nici el nu ar fi putut să o spună. Nu cumva era cerul înnourat? Nu cumva catarama vechii centuri de Montihéry era strânsă rău şi îi strângea prea milităreşte abdomenul său de intendent general? Nu cumva văzuse trecând pe stradă desfrânaţi cărora nu le pasă de nimic, mergând câte patru în ceaţă, cu tunica pe pielea goală, cu pălăria fără fund, cu geanta şi cu sticla lângă ei? Era oare presimţirea vagă a celor trei sute şaptezeci de taleri şi şaisprezece solzi pe care viitorul rege Carol al VIII-lea avea, anul următor, să-i retragă din veniturile intendenţei? Cititorul poate alege; cât ne priveşte pe noi, am înclina să credem pur şi simplu că el era rău dispus.

De altfel, era a doua zi după sărbătoare, zi de plictiseală pentru toată lumea, şi mai cu seamă pentru magistratul însărcinat să măture mizeria pe care o face o sărbătoare la Paris. Şi apoi el trebuia să ţină şedinţă la Grand Châtelet. Ori, noi am observat că judecătorii se aşază în general astfel încât ziua lor de audienţă să fie şi ziua lor de proastă dispoziţie, pentru a avea tot timpul pe vreunul pe care să-şi verse necazul în voie, în numele regelui, al justiţiei şi al legii.

Cu toate acestea, audienţa începuse fără el. Ajutoarele sale de la secţia civilă, criminală şi particulară îşi făceau treaba, ca de obicei; şi de la

orele opt de dimineaţă, mai multe zeci de burghezi şi de burgheze, îngrămădiţi într-un colţ întunecat al auditorului d'Embas de la Châtelet, între o puternică balustradă şi zid, asistau cu gura căscată la spectacolul variat şi vesel al justiţiei civile şi criminale, împărţită de către Florian Baberdienne, auditor la Châtelet, ajutor al domnului intendent general, puţin cam talmeş-balmeş şi pronunţată la întâmplare.

Sala era mică, joasă, boltită. O masă ornată cu crini era în fundul sălii, fotoliul mare din lemn de stejar sculptat al intendentului general, care era gol, şi un scaun fără rezemătoare, la stânga, pentru auditoriul Florian. Dedesubt stătea grefierul, care scria.

În faţă era poporul, iar dinaintea uşii şi a mesei foarte mulţi sergenţi ai intendenţei în bluze de pânză albastră cu cruci albe.

Doi sergenţi de la Parloir aux Bourgeois, îmbrăcaţi în hainele lor de la Toussaint, jumătate roşii şi jumătate albastre, stăteau de santinelă în faţa unei uşi joase închisă, care se găsea în fund, înapoia mesei. O singură fereastră ovală, strâns cuprinsă între zidurile groase, lumina cu o rază foarte palidă două figuri caraghioase, capriciosul drac de piatră sculptat în mijlocul bolţii şi pe judecătorul care sta în fundul sălii pe florile de crin.

Într-adevăr, închipuiţi-vă la masa intendenţei generale, între două maldăre de dosare, rezemat în coate, cu picioarele pe coada robei sale de pânză cenuşie, cu faţa în blană de miel alb, din

care păreau că fac parte şi sprâncenele sale, roşu, posac, clipind din ochi, purtându-şi cu maiestate grăsimea obrajilor, care se măreau sub bărbia sa, pe Florian Baberdinne, auditor de Châtelet.

Ori auditorul era surd; defect neînsemnat pentru un auditor. Acest lucru nu-l împiedica pe Florian să judece, dând hotărâri fără drept de apel şi foarte corect.

Este cert că ajungea ca un singur judecător să aibă aerul de a-l asculta, şi venerabilul auditor îndeplinea cu atât mai bine condiţia aceasta, singura esenţială la o bună judecată, cu cât atenţia sa nu putea fi distrasă de niciun zgomot.

Era în auditor un nemilos control al tuturor gesturilor şi faptelor sale în persoana amicului nostru Jehan Frollo du Moulin, acel mic şcolar de ieri, acest pieton, pe care erai întotdeauna sigur că ai să-l întâlneşti pretutindeni în Paris, numai în faţa catedrei profesorilor nu.

— Iată, zise el încet de tot însoţitorului său Robin Poussepain, care rânjea lângă el, pe când el comenta scenele care se aflau sub ochii săi, iată pe Jehanneton du Buisson, frumoasa fiică a trândavului de la Marché Neuf! Pe legea mea, bătrânul o condamnă! El nu mai are deci nici ochi, după cum nu mai aude. Cincisprezece solzi şi patruzeci de bani, pentru că a purtat două mătănii! Este cam mult *Lex duri carminis*[59]. Cine este acela? Robin Chief de Ville, hangiul.

— Pentru că a făcut pe hangiul fără autorizaţie!

59 Porunca întăreşte legea, (lat)

— Hei! Iată şi doi gentilomi printre mitocanii ăştia! Aiglét de Soins şi Hudin de Mailly. Doi scutaşi, *corpus Christi*! Ah! Ei au jucat cu zarul. Când vom vedea aici pe rectorul nostru? O sută de franci parizieni în profitul regelui, amendă! Baberdienne loveşte ca un surd ce este! Să dea Dumnezeu să ajung ca fratele meu, arhidiaconul, dacă lucrul acesta m-ar împiedica de a juca; de a juca ziua, de a juca noaptea, de a trăi la joc, de a muri la joc şi de a-mi juca şi sufletul după cămaşă! Sfântă Fecioară, ce de feţe! Una după alta, oiţele mele! Ambroise Lécuyére! Isabeau la Paynette! Bémarde Giroin! Le cunosc pe toate, pe legea mea! Amendă! Amendă! Asta are să vă înveţe minte de a mai purta cordoane aurite! Zece solzi parizieni! Cochetelor!

— Oh! Vine bătrânul judecător, surd şi imbecil! Oh! Florian bădăranul! Oh! Baberdienne, mojicul! Iată-l la masă! El mănâncă pledoarii, mănâncă procese, mănâncă, se îndoapă, se umple. Amenzi, rămăşiţe, taxe, cheltuieli de judecată, salarii, despăgubiri, iad, închisoare şi temniţă! Priveşte-l pe porc! Haide! Bine! încă o femeie amorezată! Thibaud la Thibaude, ea în persoană! Pentru că a ieşit din strada Glatigny! Cine este tânărul acela? Gréffroy Mabonne, jandarm pedestru. El l-a înjurat pe Dumnezeu. Amendă, Thibaude! Amendă, Gréffroy, amendă la amândoi! Bătrân surd! El trebuie să fi amestecat amândouă afacerile! Pariez zece contra unu că are să facă să plătească fata pentru înjurătură şi jandarmul pentru amor!

— Fii atent, Robin Poussepain! Pe cine-l vor introduce? Sunt atâţia sergenţi. Pe Jupiter! Toţi ogarii din haită sunt aici! Trebuie să fie vânatul cel bun, vreun cerb.

— Este unul, Robin, este unul! Şi încă unul frumos! Pe Hercule! Este prinţul nostru de ieri, papă al nebunilor, clopotarul, chiorul nostru, pocitania noastră, cocoşatul nostru! Este Quasimodo!

Era el în persoană.

Era Quasimodo, legat cobză şi sub o bună pază.

Patrula de sergenţi care îl înconjura, era comandată de cavalerul comandant al patrulei de pază în persoană purtând brodate armele Franţei pe piept şi armele oraşului pe spate. De altfel, nu era nimic în Quasimodo, în afară de diformitatea sa, care să fi justificat mulţimea aceea de halebarde şi de puşti. Era posomorât, tăcut şi liniştit. Unicul său ochi abia dacă arunca din când în când câte o privire ascunsă şi furioasă pe legăturile care îl ţineau.

Preumbla aceeaşi privire în jurul său, dar aşa de stinsă şi de adormită, încât femeile nu şi-l arătau cu degetul, decât pentru a râde de el.

În timpul acesta, Florian răsfoia cu atenţie dosarul plângerilor făcute împotriva lui Quasimodo, pe care i-l prezentă grefierului, şi după ce isprăvi cu aruncătura aceea de ochi prin dosar, păru că se reculege un moment Graţie prevederii acesteia, pe care el o avea în momentul recurgerii la un interogatoriu, ştia dinainte

numele, ocupaţia, delictele acuzatului, dădea replici prevăzute la răspunsuri prevăzute şi reuşea să se strecoare printre toate greutăţile interogatoriului, fără a lăsa prea mult să i se ghicească surditatea. Dosarul procesului era pentru el câinele orbului. Dacă se întâmpla ca infirmitatea să se trădeze pe ici pe colo prin vreo apostrofă incoerentă sau prin vreo întrebare care nu avea niciun rost, lucrul acesta trecea drept pricepere adâncă pentru unii şi imbecilitate pentru alţii. În ambele cazuri onoarea magistraturii nu era atinsă; căci tot mai bine este ca un judecător să se bucure de renumele de imbecil sau de foarte priceput, decât de renumele de surd. Îşi dădea aşadar foarte multă osteneală pentru a ascunde surditatea în ochii tuturor, şi reuşea de obicei aşa de bine, încât ajunsese să se înşele şi pe el, ceea ce de altfel este mai uşor decât credeţi. Toţi cocoşaţii merg cu capul ridicat, toţi gângavii perorează, toţi surzii vorbesc încet. Cât îl priveşte pe el, credea cel mult că nu aude prea bine. Aceasta era singura concesiune pe care a făcut-o în privinţa acestui punct al opiniei publice, în momentele sale de sinceritate şi de examen de conştiinţă.

După ce rumegase bine afacerea lui Quasimodo, îşi dădu capul pe spate, închise ochii puţin, pentru mai multă maiestate şi nepărtinire, aşa încât el era în momentul acela şi surd şi orb. Dublă condiţie fără de care nu există judecător perfect în atitudinea aceasta impunătoare începu interogatoriul.

— Cum te cheamă?

Ori iată un caz care nu fusese „prevăzut de către lege”, acela când un surd avea să interogheze un alt surd.

Quasimodo, pe care nimeni nu-l înştiinţase despre întrebarea adresată lui, continua să privească fix şi nu răspunse. Judecătorul surd, şi pe care nimeni nu-l înştiinţase despre surditatea acuzatului, a crezut că el a răspuns, cum făceau în general toţi acuzaţii, şi urmă cu siguranţa sa mecanică şi stupidă.

— Bine, ce vârstă ai?

Quasimodo nu răspunse, mai mult decât adineauri, la întrebarea aceasta. Judecătorul crezu că i s-a răspuns în mod satisfăcător şi continuă:

— Acum, ce ocupaţie ai?

Aceeaşi tăcere. Auditoriul în vremea asta începuse să vorbească încet, şi să se privească miraţi.

— Ajunge, reluă nepăsătorul auditor, când el presupuse că acuzatul a dat şi acest răspuns. Eşti acuzat în faţa noastră: primo, de scandal în timpul nopţii; secundo, de încercare de dezonorare a unei femei nebune, *în praeiudidum meretricis*[60]; tertio, de rebeliune şi faptă necinstită faţă de soldaţii corpului regal, suveranul nostru. Explică-te asupra acestor lucruri. Grefier, aţi scris ceea ce acuzatul a spus până acum?

La întrebarea aceasta nefericită, un hohot de râs izbucni din grefă până în auditoriu, aşa de puternic, aşa de nebun, aşa de contagios, aşa de

---

60 Presupunând că este prostituată, (lat)

universal, încât amândoi surzii fură nevoiţi să-l observe. Quasimodo se întoarse ridicându-şi cocoaşa de dispreţ, pe când Florian, mirat ca şi el şi presupunând că râsul spectatorilor a fost provocat de vreo replică necuviincioasă a acuzatului, pe care o bănui prin ridicarea acestuia din umeri, îl apostrofă cu indignare.

— Ai dat un răspuns, păcătosule, care ar merita ştrengul! Ştii cu cine vorbeşti?

Izbucnirea aceasta nu era sortită să oprească explozia veseliei generale. Ea păru tuturor aşa de ciudată şi aşa de neghioabă încât râsul nebun cuprinse şi pe sergenţii de la Parloir aux Bourgeois, un fel de valeţi de pică, la care stupiditatea făcea parte din uniformă. Sigur Quasimodo era serios, pentru bunul motiv că nu înţelegea nimic din ce se petrecea în jurul său. Judecătorul, din ce în ce mai iritat, a crezut că trebuie să continue pe acelaşi ton, sperând ca prin aceasta să-l înspăimânte pe acuzat, teamă care ar avea influenţă asupra auditoriului şi l-ar aduce la respect

— Aşadar, jupâne perves şi răpitor ce eşti, îţi permiţi să fii necuviincios faţă de auditoriul de la Châtelet, faţă de magistratul însărcinat cu poliţia populară a Parisului, însărcinat de a face cercetări împotriva crimelor, delictelor şi purtărilor rele, de a controla toate meşteşugurile şi de a interzice monopolul, de a întreţine în bună stare pavajul, de a împiedica pe negustorii de găini, de alte păsări de curte şi de păsări sălbatice să facă înşelătorie, de a face să se măsoare corect buştenii şi tot felul

de lemne, de a curăţa oraşul de noroi şi de aerul bolilor contagioase, de a se ocupa în toate felurile de cetăţeni, într-un cuvânt, fără leafă, nici speranţă de salariu! Şi că eu mă numesc Florian Baberdienne, ajutor al domnului intendent general, şi în plus anchetator, comisar, controlor şi examinator cu egală putere în intendenţă, judecătorie, păstrare şi prezidenţie!…

Nu este niciun motiv ca un surd care vorbeşte altui surd să se oprească. Dumnezeu ştie unde şi când s-ar fi oprit Florian, lansat astfel în înalta elocvenţă, dacă uşa joasă din fund nu s-ar fi deschis deodată lăsând să treacă pe domnul intendent general în persoană.

La intrarea sa, Florian nu se opri, ci întorcându-se pe călcâie şi îndreptând brusc spre intendentul general cuvântarea, cu care fulgera spre Quasimodo cu un moment mai înainte, spuse:

— Monseniore, zise el, vă cer să daţi pedeapsa ce vă va place acuzatului de faţă, pentru gravă şi nemaipomenită necuvinţă faţă de justiţie.

El se aşeză foarte obosit, plin de sudoarea care-i curgea pe frunte şi uda ca nişte lacrimi pergamentele din faţa sa. Robert d’Estonteville încruntă din sprâncene şi-i făcu lui Quasimodo un semn pentru a-i atrage atenţia aşa de poruncitor şi semnificativ, încât surdul înţelese.

Intendentul general îi adresă cuvântul cu severitate.

— Ce ai făcut de ai ajuns aici, mitocane?

Nenorocitul, crezând că îl întreabă cum îl cheamă, rupse tăcerea, pe care o păstra de obicei

şi răspunse cu o voce aspră şi guturală:

— Quasimodo.

Răspunsul se potrivea aşa puţin cu întrebarea încât râsul nebun cuprinse iar auditioriul şi atunci Robert exclamă, roşu de furie:

— Îţi baţi joc de mine, păcătosule?

— Clopotar la Nôtre Dame, răspunse Quasimodo, crezând că era vorba de a explica judecătorului cine era.

— Clopotar! reluă intendentul general, care se sculase de dimineaţă destul de rău dispus, cum am spus-o, pentru ca furia să nu aibă nevoie de a fi aţâţată prin nişte răspunsuri aşa de ciudate. Clopotar! Am să-şi fac să ţi se tragă pe spinare nişte nuiele pe la răspântiile Parisului. Înţelegi, mitocane?

— Dacă doriţi să ştiţi câţi ani am, zise Quasimodo, eu cred că am douăzeci de ani la Saint Martin.

De astă dată era prea mult; intendentul general nu se putu stăpâni.

— Ah! Tu nu te sinchiseşti de intendenţa generală, ticăloşiile! Domnilor sergenţi pedeştri, aveţi să-l duceţi pe păcătosul acesta la stâlpul din piaţa Grevei, aveţi să-l bateţi şi să-l suciţi vreme de un ceas. Are să mi-o plătească el! Şi vreau să se facă o strigare despre prezenta hotărâre, cu asistenţa a patru trompeţi, în cele şapte seniorii ale vicontelui Parisului.

Grefierul se puse să compună numaidecât hotărârea.

— Ei drăcia dracului! Iată o bună judecată!

exclamă în colţul său micul şcolar Jehan Frollo du Moulin.

Intendentul general se întoarse şi privi din nou pe Quasimodo cu ochii lui fulgerători.

— Mi se pare că păcătosul a spus drăcia dracului! Grefier, adaugă doisprezece dinari amendă pentru înjurătură şi că fabrica Sainte Eustache va avea jumătate din ei. Eu am o deosebită evlavie faţă de Saint Eustache.

În câteva minute, hotărârea fu scrisă. Cuprinsul îi era simplu şi scurt Dreptul statornicit al intendenţei generale şi a vicontelui de Paris nu fusese încă încălcat de către preşedintele Thibault Baillet şi de Roger Barume, avocat al regelui. El nu era oprit atunci de pădurea aceea de şicane şi de proceduri, pe care cei doi juristconsulţi o plantară în el pe la începutul secolului al XVI-lea. În el totul era clar, expeditiv şi explicit Mergeai prin el drept la ţintă şi observai îndată la capătul fiecărei poteci, fără mărăcini şi fără ocolişuri, roata, spânzurătoarea sau stâlpul. Ştiai cel puţin unde mergeai.

Grefierul prezentă şedinţa intendentului general, care îi aplică pecetea sa, şi ieşi pentru a-şi continua turneul prin auditorii, cu o dispoziţie de spirit care putea să umple, în ziua aceea, toate temniţele din Paris. Jehan Frollo şi Robin Paussepain râdeau pe înfundate. Quasimodo privea totul cu un aer indiferent şi mirat

Totuşi, grefierul, în momentul când Florian Baberdienne citea la rândul său hotărârea pentru a o semna, se simţi mişcat de milă faţă de

nenorocitul de condamnat, şi în speranţa de a obţine o miqorare a pedepsei, el se apropie cât mai aproape de urechea auditorului, şi îi zise, arătând spre Quasimodo:

— Omul acesta este surd.

El spera ca potrivirea aceasta de intimitate ar deştepta poate interesul lui Florian în favoarea condamnatului. Dar mai înainte am observat că Florian nu se sinchisea prea tare dacă cineva îi ştia defectul. În sfârşit, el avea urechea aşa de tare, încât nu auzi niciun cuvânt din ce-i spusese grefierul; cu toate aceste, vru să aibă aerul că a auzit şi răspunse:

— Ah! Ah! Aceasta este altceva. Eu nu ştiam lucrul acesta. O oră mai mult la stâlp pentru aceasta.

Şi semnă sentinţa, astfel modificată.

— Foarte bine, zise Robin Poussepain care avea pică pe Quasimodo, asta are să-l înveţe minte să mai bruscheze lumea.

n

GAURA GUZGANILOR

Cititorul să ne permită a-l înapoia în piaţa Grevei, pe care noi am părăsit-o ieri cu Gringoire, pentru a o urmări pe Esmeralda.

Sunt orele zece dimineaţa. Totul arată că în ajun a fost sărbătoare. Pavajul este acoperit de firmituri, panglici, bucăţi de pânză, pene de pălării, picături de ceară de la lumânări, rămăşiţe de la masa populară. Foarte mulţi burghezi, plimbându-se ici şi colo, răscolind cu piciorul cărbunii stinşi ai focului de veselie, căscau gura în

faţa lui Maison aux Piliers, aducându-şi aminte de frumoasele omări din ajun, aruncând o ultimă privire sărbătorii. Vânzătorii de cidru îşi rostogolesc butoiul printre grupuri. Câţiva trecători care au aerul că sunt ocupaţi, se duc şi vin. Negustorii vorbesc şi se strigă din pragul prăvăliilor.

Serbarea, ambasadorii, Coppenole, papa nebunilor formează discuţia tuturor.

Toţi se iau la întrecere care să vorbească şi să râdă mai mult şi totuşi, patru sergenţi călări, care s-au postat la cele patru colţuri ale stâlpului de supliciu, au şi atras în jurul lor o bună parte a poporului de jos răspândit prin piaţă, care se condamnă la nemişcare şi plictiseală în speranţa unei mici execuţii.

Dacă acum cititorul, după ce a contemplat scena asta vie şi zgomotoasă, care se joacă în toate colţurile pieţei, îşi îndreaptă privirile spre acea casă jumătate gotică, jumătate romană, a lui Tour-Roland, care se află pe colţul cu cheiul în partea dinspre apus a acestuia, va putea să observe în colţul faţadei un mare breviar public, cu picturi bogate, păzit contra ploii de o streaşină şi contra hoţilor de un grilaj, care permitea totuşi să fie răsfoit. Lângă breviar era o mică fereastră în formă de ogivă, închisă cu două bare de fier în cruce şi care dădea spre piaţă; aceasta era singura deschizătură care lăsa să intre puţin aer şi lumină într-o mică celulă fără uşă, făcută la parter în grosimea vechiului zid al casei, şi plină de o linişte cu atât mai adâncă, de o tăcere cu atât mai

tristă, cu cât o piaţă publică, cea mai populară şi cea mai zgomotoasă din Paris, se afla alături.

Celula aceea era celebră în Paris de mai bine de trei secole, de când doamna Rolande de la Tour-Roland, fiind în doliu după tatăl său mort în cruciade, pusese să o facă în zidul propriei case, pentru a se închide acolo pentru totdeauna, nepăstrând din tot palatul decât locuinţa aceea a cărei uşă era zidită şi a cărei fereastră era deschisă iarna ca şi vara, dând tot restul săracilor şi bunului Dumnezeu. Dezolata domnişoară aşteptase, la drept vorbind, douăzeci de ani moartea în mormântul acela anticipat, rugându-se zi şi noapte pentru sufletul tatălui său, dormind în cenuşă, fără să aibă nicio piatră drept pernă, îmbrăcată într-un sac negru şi trăind din mila trecătorilor, care puneau pâine şi apă pe pervazul ferestrei sale, primind astfel înapoi pomana pe care o făcuse. La moartea sa, înainte de a trece în celălalt mormânt, ea lăsase pentru veşnicie celula aceea pentru femeile necăjite, mame, văduve sau fete, care aveau să se roage pentru altul sau pentru ele, şi care voiau să se îngroape de vii într-o mare durere sau într-o mare căială. Sărmanele de pe vremea sa vărsaseră multe lacrimi la moartea ei şi multe o binecuvântară; şi spre marea lor părere de rău, evlavioasa fată nu fusese canonizată sfântă din lipsă de protecţie. Acelea dintre ele care erau mai nelegiuite speraseră că lucrul acesta avea să se facă în rai mai uşor decât la Roma, şi rugaseră pe Dumnezeu pentru defunctă în lipsa Papei. Cea mai mare parte se

mulţumiseră să îşi amintească cu sfinţenie de Rolande şi să facă relicve din zdrenţele sale. Oraşul, din partea-i, fondase în amintirea acestei domnişoare un breviar public, care fusese ţintuit lângă fereastra celulei, pentru ca trecătorii să se oprească acolo din când în când, dacă nu pentru altceva, cel puţin să se roage, şi ca rugăciunea să-i facă să se gândească la pomană, şi ca sărmanele schimnice, moştenitoarele mormântului doamnei Rolande, să nu moară cu totul din cauza foamei şi a uitării.

Nu era un lucru foarte rar prin oraşele evului mediu felul acela de mormânt. Îl întâlneai adesea în strada cea mai frecventată, în târgul cel mai împestriţat şi cel mai asurzitor, drept în mijlocul său, sub picioarele cailor, sub roţile căruţelor aproape. Putea fi o pivniţă, un puţ, o colibă păcătoasă cu uşa zidită şi cu fereastra închisă cu drugi de fier, în fundul căreia se ruga ziua şi noaptea vreo fiinţă omenească, devotată de bunăvoie unei plângeri veşnice, vreunei mari ispăşiri. Şi toate reflexiile pe care le-ar deştepta în noi astăzi acest ciudat spectacol, celula aceea îngrozitoare, un fel de inel intermediar între casă şi mormânt, între cimitir şi cetate, omul acela retras de viu din sânul comunităţii şi socotit de aici înainte printre morţi, lampa aceea consumându-şi ultima picătură de ulei în umbră, restul acela de viaţă pâlpâind într-un şanţ, sufletul acela, vocea aceea, rugăciunea aceea într-o cutie de piatră, faşa aceea întoarsă pentru totdeauna spre lumea cealaltă; privirea aceea iluminată de

un alt soare, urechea aceea lipită de pereţii mormântului, sufletul acela prizonier în trup, trupul prizonier în celula aceea, sub acel dublu acoperiş de piatră şi came, bâzâitul sufletului acela chinuit, nimic din toate acestea nu era observat de către mulţime. Mila puţin raţională şi puţin subtilă de pe vremea aceia nu vedea atâtea faţete la un act religios. Ea lua lucrul în bloc, şi onora, venera, santifica la nevoie sacrificiul, dar nu-i analiza suferinţele şi se înduioşa prea puţin. Ea aducea din când în când ceva hrană nenorocitului închis, se uita prin gaură să vadă dacă trăieşte, îi ignora numele, abia ştia de câţi ani începuse să moară, şi străinului care întreba asupra scheletului viu ce putrezea în pivniţa aceea, vecinii îi răspundeau simplu, dacă era un bărbat:

— Este scimnicul. Iar dacă era o femeie:

— Este schimnica.

Totul se vedea aşa pe atunci, fără metafizică, fără exagerare, fără lupă, cu ochiul liber. Microscopul nu fusese încă inventat nici pentru părţile materiei, nici pentru părţile spiritului.

De altfel, cu toate că lumea se minuna prea puţin, exemplele acestui fel de închidere într-o mănăstire în mijlocul oraşelor erau într-adevăr frecvente, cum specificam mai sus. Se afla în Paris un număr foarte mare de astfel de celule pentru a te ruga lui Dumnezeu şi a te pocăi; şi erau aproape toate ocupate.

Este adevărat că clerul nu-şi dădea prea multă osteneală pentru a le lăsa goale, ceea ce implică nepăsare din partea credincioşilor. În celule erau puşi uneori leproşii, când era lipsă de pocăiţi. În afară de celula din piaţa Grevei, se mai afla una la Montfaucon, una în bolta cu oseminte de la Innocents, o alta nu mai ştiu pe unde, la locuinţa lui Clichon, mi se pare; iar altele la răspântii şi unde li se regăsea una din tradiţii, în lipsă de monumente. Universitatea o avea pe a sa; pe muntele Saint Geneviève, un fel de Iov al evului mediu cânta timid la treizeci de ani psalmii căinţei, pe un bălegar, în fundul unui puţ, reîncepând când sfârşea, psalmodiind mai tare noaptea, *magna voce per umbros*[61]. Şi astăzi anticarului i se pare că-i aude vocea când intră în

61 Voce puternică în timpul întunericului, (lat)

strada Puits-qui-parle.

Pentru a ne ocupa numai de celula de la Tour-Roland, trebuie să spunem că ea niciodată nu fusese lipsită de schimnici. De la moartea doamnei Roland, ea fusese rareori un an sau doi goală. O mulţime de femei veniseră să plângă acolo până la moarte părinţi, amanţi, greşeli. Gluma răutăcioasă pariziană, care se amestecă în totul, chiar în lucrurile care nu o privesc deloc, pretindea că se văzuseră în celula aceea prea puţine văduve.

După moda epocii, o legendă latină, scrisă pe zid, indica trecătorului care ştia să citească destinaţia pioasă a acestei celule. Obiceiul de a explica scopul unui edificiu printr-o plăcuţă inscripţionată deasupra porţii s-a păstrat până către mijlocul secolului al XVI-lea. Astfel se citeşte încă în Franţa deasupra ghişeului închisorii casei seniorale de Tourville: *Sileto et spera*[62]; în Irlanda, sub blazonul care se află deasupra porţii celei mari a castelului de Fortesone: *Forte scutum, salus ducum*[63]; în Anglia, pe intrarea principală a castelului ospitalier al conţilor Cowper *Tuum est*[64].

Aceasta pentru că atunci orice edificiu era o cugetare.

Cum nu exista uşă la celula Tour-Roland, se gravase cu litere mari romane deasupra ferestrei aceste două cuvinte:

Tu, ora[65]

---

62 Tari şi speră, (lat.)
63 Paza bună apără conducătorii, (lat)
64 Este al tău. (lat)
65 Roagă-te. (Lat.)

Ceea ce face ca poporul, al cărui bun simţ nu vede atâta fineţe în lucruri, şi traduce bucuros pe Ludovico Magno prin Porté Sainte Denis, dăduse acelei celule, negre, tristă şi umedă, numele de Gaura guzganilor. Explicaţie mai puţin subtilă poate decât cealaltă, dar în schimb mai pitorească.

III

POVESTEA UNEI PLĂCINTE FĂCUTĂ DIN FĂINĂ DE PORUMB

La vremea când se petrecea această poveste, celula de la Tour Roland era ocupată. Dacă cititorul doreşte să ştie de către cine, nu are decât să asculte conversaţia a trei cumetre, care, în momentul când noi am atras atenţia asupra Găurii guzganilor, se îndreptau tocmai în partea aceea, venind de la Châtelet spre piaţa Grevei, de-a lungul apei.

Două dintre femeile acestea erau îmbrăcate ca nişte burgheze bogate din Paris. Finul lor guleraş alb, rochia lor de postav vărgat, cu roşu şi albastru, încălţămintea de lână albă, cu colţuri cusute în culori, bine trasă pe picior, cu ghetele din piele roşcată şi pinteni negri, şi mai cu seamă coafura ca un corn cu fluturaşi de aur încărcat de panglici şi de dantele, pe care femeile de la ţară le poartă încă, împreună cu soldaţii din garda imperială rusă, arătau că ele aparţineau acelei clase a negustorilor bogaţi, care ţin media între ceea ce lacheii numesc o femeie şi o doamnă. Nu purtau nici inele, nici cruci de aur şi era uşor să vezi că nu făceau asta din sărăcie, ci din teama de

amendă.

Însoţitoarea lor era gătită aproape la fel, dar era în costumul său şi în înfăţişare acel nu ştiu ce, care o arăta ca fiind soţia unui notar de provincie. Se vedea după modul cum cingătoarea i se suia deasupra coapselor că nu se afla de mult la Paris. Adăugaţi la aceasta un guleraş plisat, frunte la ghete, dungile rochiei care cădeau transversal şi nu în lungime şi o mie de alte enormităţi de care se indigna bunul gust din vremurile acelea.

Cele două dintâi mergeau cu pasul acela propriu pariziencelor. Provinciala ţinea de mână un băiat dolofan, care ţinea în mână o mare plăcintă.

Suntem nevoiţi să adăugăm că, având în vedere asprimea anotimpului, el îşi întrebuinţa limba drept batistă.

Copilul se lăsa să fie târât şi se împiedica la fiecare pas, spre marea spaimă a mamei sale; asta pentru că el privea mai mult la plăcintă decât la pavaj. Fără îndoială că un motiv foarte serios îl oprea să muşte din plăcintă, căci se mulţumea să o privească cu dragoste. Mama ar fi trebuit să ducă plăcinta. Era o cruzime să faci un Tantal[66] din băieţaşul cel durduliu.

În timpul acesta cele trei domnişoare (căci numele de doamne era rezervat pe atunci femeilor

66 Tantal – Personaj din mitologia greacă, rege al Frigiei, care în cursul unui banchet la care au fost invitaţi şi zeii, i-a servit pe aceştia cu came de om, faptă pentru care a primit următoarea pedeapsă: să stea legat în apă până la gât, iar când vrea să bea, apa se retrăgea. Deasupra lui se aplecau crengile pline de fmcte ale unor pomi, care se retrăgeau de asemenea când vroia să culeagă din ele pentru a-şi potoli foamea.

nobile) vorbeau toate deodată.

— Să ne grăbim, domnişoară Mahiette, zise cea mai tânără dintre ele, care era de asemenea şi cea mai grasă, provincialei. Îmi este teamă să nu ajungem prea târziu. Ni s-a spus la Châtelet că avea să-l aducă de îndată la stâlpul de supliciu.

— Ah! Ce tot spui, domnişoară Oudarde Musnier? reluă cealaltă pariziancă. Are să stea două ceasuri la stâlpul de supliciu. Avem vreme. Aţi văzut vreo dată pedepsindu-se cineva la stâlp, scumpa mea Mahiette?

— Da, zise provinciala, la Reims.

— Ah! Ce lucru mare este şi stâlpul dumneavoastră de la Reims? O păcătoasă de colivie, unde nu se pedepsesc decât ţărani. Mare lucru!

— Numai ţărani! zise Mahiette, la Marché, aux Draps! La Reims! Am văzut acolo foarte mulţi criminali, care-şi omorâseră tatăl sau mama! Numai ţărani! Drept cine mă luaţi, domnişoară Gervaise?

Într-adevăr, provinciala era aproape să se supere pentru onoarea stâlpului său de supliciu. Din fericire, discreta domnişoară Oudarde Musnier schimbă vorba la timp.

— Apropo, domnişoară Mahiette, ce părere aveţi despre ambasadorii flamanzi? Aţi văzut ambasadori aşa frumoşi la Reims?

— Mărturisesc, răspunse Mahiette, că numai la Paris se pot vedea nişte flamanzi mândri ca aceia.

— Aţi văzut în ambasadă pe ambasadorul

acela voinic, care este ciorăpar? întrebă Oudarde.

— Da, zise Mahiette, are aerul unui Saturn.

— Şi acela gras a cărui figură semăna cu o burtă goală? reluă Gervaise. Şi acela scund, care are nişte ochi mici şi pleoape roşii, ras şi ciopârţit în cap ca un scaiete?

— Au cai frumoşi, zise Oudarde, mai cu seamă că sunt îmbrăcaţi după moda din ţara lor.

— Ah! Scumpa mea, o întrerupse provinciala Mahiette, luând la rândul său un aer de superioritate, ce aţi fi zis dacă aţi fi văzut, la ungerea regelui la Reims, în 61, acum optesprezece ani, caii prinţilor şi suita regelui! Pături şi cuverturi de toate felurile; unele din pânză de Damasc, de pânză fină lucrată în fir de aur, îmblănite pe la margine cu blană de jder şi samur, şi alte pluşuri cu blană de hermelină; altele cu totul încărcate de argintării şi de mari draperii cu ciucuri de aur şi de argint! Şi frumoşii paji, care erau nişte copii călare!

— Lucrul ăsta nu împiedică, replică aspru domnişoara Oudarde, ca flamanzii să aibă cai frumoşi şi nu i-a împiedicat ca ieri să se ospăteze bine la domnul staroste al negustorilor, la primărie, unde li s-au servit bomboane, hypocras, aromatice şi alte delicatese.

— Ce tot spui, vecină? exclamă Gervaise. Flamanzii au luat masa la domnul Cardinal, la Petit Bourbon!

— Nu, la primărie!

— Ba da. La Petit Bourbon.

— Ba nu. La primărie, reluă Oudarde

înţepată, şi ca probă este că doctorul Scourable le-a ţinut o cuvântare în latină, de care ei au rămas foarte satisfăcuţi. Bărbatul meu, care este librar cu jurământ, mi-a spus lucrul acesta.

— Ba la Petit Bourbon, răspunse Gervaise vioi, şi iată ce i-a prezentat procurorul domnului Cardinal: doisprezece butoiaşe de hypocras alb, roşu deschis şi galben auriu, douăzeci şi patru de lăzi de pişcoturi de Lyon, tot atâtea torţe a doi solzi bucata şi şase butoaie de vin de Beaune, alb şi roşu deschis, cel mai bun care se poate găsi. Sper că cele ce spun sunt adevărate; le ştiu de la soţul meu care este administrator la Parloir aux Bourgeois şi care făcea azi de dimineaţă comparaţie între ambasadorii flamanzi şi aceia ai părintelui Jean şi ai împăratului Trebisondei, care au venit din Mesopotamia la Paris sub ultimul rege şi care aveau cercei în urechi.

— Aşa este de adevărat că au luat masa la primărie, răspunse Oudarde, puţin mişcată de înşirarea aceasta, încât nu s-a văzut niciodată un asemenea belşug de cărnuri şi de bomboane.

— Ei spun că au fost serviţi de către Le Sec, sergent al oraşului, la palatul Petit Bourbon şi tocmai asupra acestui lucru te înşeli.

— La primărie, îţi spun!

— La Petit Bourbon, scumpa mea! Şi s-a iluminat de artificii cuvântul Speranţă, care era scris deasupra acelei mari intrări.

— La primărie! La primărie! Husson le Voir în persoană cânta la flaut.

— Îţi spun că nu.

— Eu îţi spun că da.

— Eu îţi spun că nu.

Buna Ouadarde cea grasă se pregătea să răspundă. Şi cearta ar fi ajuns până la a se lua de păr, dacă Mahiette nu ar fi exclamat deodată:

— Ia priviţi pe oamenii aceia care s-au adunat acolo la capătul podului! în mijlocul lor se află ceva la care se uită.

— Într-adevăr, zise Gervaise, aud cântându-se din dairea. Mi se pare că este mica Esmeralda, care îşi face strâmbăturile cu capra sa. Ei! repede, Mahiette! Iuţeşte-ţi pasul şi trage-l de mână pe copil, doar ai venit aici pentru a vedea curiozităţile Parisului. Ieri i-ai văzut pe flamanzi, azi trebuie să o vezi pe egipteancă.

— Egipteanca! zise Mahiette, întorcându-se repede din drum şi strângând cu putere braţul copilului său. Să mă păzească Dumnezeu, ea mi-ar putea fura copilul!

— Vino, Eustache!

Şi începu să alerge pe chei spre piaţa Grevei, până lăsă podul departe în urma ei. În timpul acesta, copilul, pe care ea îl ţâra, căzu în genunchi; ea se opri abia răsuflând. Oudarde şi Gervaise o ajunseră.

— Egipteanca aceea să-ţi fure copilul! zise Gervaise. Ciudată fantezie mai ai.

— Ceea ce este ciudat, observă Oudarde, este că Sachette are aceeaşi părere despre egiptence.

— Cine este Sachette? zise Mahiette.

— Hei! zise Oudarde, sora Gudule.

— Cine este sora Gudule? reluă Mahiette.

— Se vede că eşti de la Reims, dacă că nu ştii lucrul acesta! răspunse Oudarde. Este schimnica de la Gaura guzganilor.

— Cum? întrebă Mahiette, nenorocita aia de femeie căreia îi ducem plăcinta aceasta?

Oudarde făcu semn din cap afirmativ.

— Da, ai să o vezi îndată la fereastra sa, în piaţa Grevei. Ea are aceeaşi părere ca şi dumneata în privinţa acestor vagabonzi din Egipt, care cântă din dairea şi ghicesc viitorul publicului. Nu se ştie din ce cauză are oroarea asta faţă de ţigani şi de egipteni. Dar, dumneata Mahiette, de ce fugeai aşa, numai cum ai auzit despre ei?

— Oh! zise Mahiette, apucând în mâini capul blond al copilului său, nu vreau să mi se întâmple ce i s-a întâmplat lui Paquette la Chantefleurie.

— Ah! Asta înseamnă că ne vei povesti şi nouă întâmplarea, draga mea, zise Gervaise apucând-o de braţ.

— Cu plăcere, răspunse Mahiette, dar se vede că sunteţi din Paris, de nu ştiţi nici atâta lucru. Vă voi spune aşadar – dar nu este nevoie să ne oprim pentru a vă povesti aceasta – că Paquette la Chantefleurie era o fată frumoasă de optsprezece ani, când eram şi eu una tot aşa de frumoasă, adică acum optsprezece ani, şi că numai din vina ei nu este astăzi ca mine, o bună şi grasă mamă de treizeci şi şase de ani, cu un bărbat şi un băiat. De altfel, de la vârsta de paisprezece ani, nu mai putea fi. Ea era fiica lui Guybertant, cântăreţ la Reims, acelaşi care a cântat în faţa regelui Carol

al VII-lea, la ungerea sa, când el a coborât pe râul Vesle de la Sillery până la Mulson şi chiar şi doamna de Pucelle se afla în corabie. Bătrânul său tată muri când Paquette era încă o copilă; ea nu o mai avea deci decât pe mama sa, sora domnului Pradon, meşter alămar şi cazangiu la Paris, în strada Parin Garlin, care a murit anul trecut. Vedeţi că era de familie. Mama sa era o femeie simplă, şi din nefericire nu o învăţa nimic pe Paquette decât câte puţine maimuţăreli de copil, care nu o împiedicau pe mititica fată să crească şi să rămână foarte săracă. Ele locuiau la Reims, pe malul apei, în strada de Folle-Reine. Notaţi: eu cred că asta a fost cauza nenorocirii sale. În 1461, anul ungerii regelui nostru Ludovic al XI-lea, Dumnezeu să-l ţină sănătos, Paquette era aşa de veselă şi de frumoasă încât nu era numită preţutineni decât Chantefleurie. Sărmana fată! Avea nişte dinţi inimoşi şi îi plăcea să zâmbească pentru a-i arăta. Ori, o fată căreia îi plăcea să râdă, are să plângă mai târziu; dinţii cei frumoşi pierd ochii cei frumoşi.

Aceasta era deci Chantefleurie. Ea şi mama sa îşi câştigau cu greu existenţa; pierduse mult de la moartea cântăreţului. Ele nu câştigau mai mult de şase dinari pe săptămână, ceea ce nu face nici doi franci. Unde era vremea când moş Guybert câştiga doisprezece solzi parizieni la o singură ungere, cu un cântec? într-o iarnă, în acelaşi an, cele două femei nu aveau nici lemne, nici surcele şi era foarte frig, lucru care o îmbujora aşa de frumos pe Chantefleurie, încât bărbaţii o strigau:

„Paquette!”, şi mai mulţi o strigau „Pâquerette!” încât ea se pierdu. Eustache! Să nu cumva să te văd muşcând din plăcintă! Noi văzurăm îndată că era pierdută, într-o duminică când veni la biserică cu o cruce de aur la gât la vârsta de paisprezece ani, înţelegeţi asta! Fu mai întâi tânărul viconte de Cormontreuil, care îşi are castelul la trei sferturi de leghe de Reims, apoi Henri de Triancourt, călăreţ al regelui, apoi mai puţin decât atât, chiar de Beaulion, sergent în armată; apoi, coborând mereu, Guery Aubergeon, valet al regelui; apoi Macé de Frépus, bărbier al fiului mai mare al regelui; apoi Théveim le Moine, tocilar al regelui; apoi din ce în ce mai puţini tineri şi mai puţin nobili, încât ea ajunsese a lui Guillaume Racine, violonist a lui Thierry de Mer, aprinzător de felinare. Atunci, sărmana Chantefleurie, fu a tuturor. Ea îşi cheltuise până la ultimul ban piesa sa de aur. Ce să vă mai spun, domnişoarelor? La ungere, tot în anul 61, ea fu aceea care făcu patul desfrânaţilor! Şi numai într-un an!

Mahiette suspină şi îşi şterse o lacrimă, care i se rostogolea din ochi.

— Iată o poveste care nu este extraordinară, zise Gervaise, şi nu văd în ea egiptence sau copii.

— Ai răbdare! reluă Mahiette; ai să vezi şi un copil. În 66, se împlinesc şaisprezece ani luna aceasta la Sainte Paule, Paquette născu o fetiţă. Nefericita! Ea avu o mare bucurie, dorea să aibă un copil de multă vreme. Mama sa, femeie simplă, care nu ştiuse decât să închidă ochii la toate poznele ei, murise. Paquette nu mai avea de iubit

pe nimeni pe lume, şi nimeni care s-o iubească.

De cinci ani de când greşise, Chantefleurie ajunsese o sărmană creatură. Ea era singură, singură în viaţa aceasta, arătată cu degetul, strigată pe străzi, bătută de către sergenţi, batjocorită de copii mici în zdrenţe. Şi apoi, arăta mult mai în vârstă la cei numai douăzeci de ani pe care îi avea. Nebunia începea să nu-i aducă mai nimic; pentru o zbârcitură care venea, un taler se ducea; iama era iarăşi aspră, lemnele din nou nu mai erau decât puţine în vatra sa şi pâinea îi lipsea adesea din casă.

Nu mai putea munci, pentru că devenise voluptuoasă, devenise leneşă şi suferea cu atât mai mult pentru că devenise ceea ce era. Cel puţin aşa explică preotul de la Saint Reny, pentru ce femeilor acestea le e mai frig şi mai foame decât altor săraci, când îmbătrânesc.

— Da, observă Gervaise, dar egiptenii?

— Un moment, Gervaise, zise Oudarde care era mai puţin nerăbdătoare să se termine povestea. Ce ar mai rămâne dacă totul ar fi spus de la început? continuă Mahiette, te rog. Sărmana Chantefleurie!

Mahiette urmă.

— Era aşadar foarte tristă, foarte săracă şi lacrimile îi slăbeau faţa. Dar în ruşinea sa, în nebunia şi părăsirea sa, i se părea că ei i-ar fi mai puţin ruşine, că ar fi mai puţin nebună şi părăsită, dacă ar fi fost ceva pe lume sau cineva, pe care ea să poată să-l iubească. Trebuia ca acest ceva să fie un copil, pentru că numai un copil putea fi aşa de

nevinovat. Îşi dădu seama de acest lucru după ce încercase să iubească un hoţ, singurul bărbat care o mai putea dori, dar pentru puţină vreme, pentru că observase că hoţul o dispreţuia. Femeilor acestea care se vând le trebuie un amant sau un copil pentru a le umple inima, altminteri sunt foarte nenorocite. Neputând să aibă un amant, ea dori din toată inima să aibă un copil şi cum nu încetase de a fi pioasă, se rugă veşnic la Dumnezeu ca să-i îndeplinească dorinţa. Bunului Dumnezeu i-a fost milă de ea şi îi dărui un copil: o fetiţă. Nu vă mai vorbesc de bucuria sa; fu pentru ea o furie de lacrimi, de mângâieri şi de sărutări. Îşi alăptă singură copilul, îi făcu scutece din cuvertura sa, singura pe care o avea, şi nu mai simţea nici frigul, nici foamea. Se făcu din nou frumoasă; din fată bătrână se transformă în mamă tânără. Ea îşi reluă vechiul meşteşug. Chantefleurie fu din nou vizitată, găsi muşterii pentru marfa sa şi din toate ororile acelea ea făcu cămăşuţe, scufiţe şi bărbiţe, hăinuţe din dantelă şi mici bonete de atlaz, fără să se gândească cel puţin să-şi cumpere o cuvertură. Domnule Eus tache, ţi-am mai spus să nu mănânci din plăcintă. Cu siguranţă că mica Agnès – acesta era numele copilului, nume de botez, căci nume de familie Chantefleurie nu mai avea demult, – era mult mai împodobită cu panglici şi cu broderii decât o fetiţă a fiului regelui! Avea între altele o pereche de ghete micuţe, cum desigur regele Ludovic al XI-lea nu a avut. Mama sa i le cumpărase şi i le brodase ea însăşi punând în ele toată fineţea şi toate drăgălăşeniile unei rochii de fecioară. Erau

într-adevăr, cele mai mici ghetuţe roşii care s-au putut vedea. Erau lungi cât degetul meu şi trebuia să vezi ieşind din ele micile picioruşe ale copilului, pentru a crede că putuseră intra în ele. Este adevărat că acele picioruşe erau aşa de mici, aşa de frumoase şi roşii, mai roşii decât atlasul ghetuţelor! Când vei avea copii, Oudarde, vei şti că nimic nu este mai frumos decât acele picioruşe şi mânuţe.

— Nici nu doresc altceva mai bun, zise Oudarde suspinând, dar aştept când o avea gust domnul André Musnier.

— De altfel, reluă Mahiette, copilul Paquettei nu avea numai picioruşe frumoase. Eu l-am văzut când avea numai patru luni; era un înger! Avea ochii mult mai mari decât gura, şi cel mai fin şi mai negru păr, care se şi încreţea. Ar fi ajuns o mândră brunetă la vârsta de şaisprezece ani! Mama sa înnebunea după ea din ce în ce mai mult; o mângâia, o spăla, o săruta, o gătea! îşi pierdea capul după ea. Picioruşele sale roşii mai cu seamă, erau o minune. Era un delir de bucurie! Avea totdeauna degetele lipite şi nu puteau să revină din cât de mici erau. Ea le băga în micile ghetuţe, le scotea, le admira, se minuna de ele. Privea lumina zilei căzând de-a curmezişul pe ele şi ar fi petrecut bucuroasă întreaga zi în genunchi, încălţând şi descălţând picioruşele acelea mici, ca ale copilului Iisus.

— Povestea este frumoasă, zise încet Gervaise, dar unde este Egiptul în toate astea?

— Iată, răspunse Mahiette. Sosiră într-o zi la

Reims un fel de cavaleri foarte ciudaţi. Erau nişte golani şi haimanale, care rătăceau prin ţară conduşi de conţii şi ducii lor. Erau oacheşi, aveau părul creţ şi inele de argint în urechi; femeile erau mai urâte decât bărbaţii; aveau faţa mai neagră şi totdeauna descoperită, o pelerină păcătoasă pe corp, o pânză veche legată cu sfori şi atârnându-le pe umeri şi părul lăsat pe spate precum coada unui cal. Copiii care se tăvăleau printre picioarele lor ar fi speriat şi pe o maimuţă; o ceată de excomunicaţi. Toţi veneau drept din sudul Egiptului la Reims prin Polonia.

Papa îi spovedise, după cum se spunea, şi le dăduse ca ispăşire să meargă şapte ani de-a rândul prin lume, fără să se culce în paturi. De aceea, ei se numeau Penancieri şi puţeau îngrozitor. Se părea că fuseseră odată sarazini, deoarece credeau în Jupiter, şi cereau zece franci toumezi tuturor episcopilor, arhiepiscopilor şi abaţilor cu câqe şi mitră. Aceasta în urma unei bule a papei. Ei veneau la Reims să ghicească viitorul în numele regelui d'Alger şi al împăratului Germaniei. Pricepeţi că nu trebuie mai mult decât atâta pentru a li se interzice intrarea în oraş. Atunci, toată banda se stabili bucuroasă la poarta de Braine, pe movila aceea pe care se află o moară. Şi atunci toată lumea din Reims veni să-i vadă; se uitau în mână şi spuneau profeţii minunate; i-ar fi prezis lui Iuda că va deveni papă. Cu toate acestea, mergea zvonul despre ei că fură copii, taie pungi şi mănâncă came omenească.

Oamenii înţelepţi ziceau nebunilor:

— Nu vă duceţi acolo! Şi se duceau ei pe ascuns.

Era deci o adevărată nebunie. Adevărul este că ei spuneau lucruri care l-ar fi minunat şi pe un cardinal. Mamele se făleau foarte mult cu copii lor pe când egiptencele le citeau în mână tot felul de minuni scrise în limba păgână şi turcă. Una avea un împărat, alta un papă, alta un căpitan. Sărmana Chantefleurie fu cuprinsă şi ea de curiozitate.

Ea vru să ştie ce avea să devină şi dacă frumoasa sa micuţă Agnès nu va deveni cumva împărăteasă a Armeniei sau altceva. O duse aşadar la egipteni, şi egiptencele începură să admire copilul, să-l mângâie, să-l sărute care mai de care, cu gurile lor negre şi să se minuneze de mica sa mână. Vai! Spre marea bucurie a mamei, ele admirară mai cu seamă frumoasele picioruşe şi minunatele ghete.

Copila nu avea încă un an. Gângurea, râdea la mama sa ca o mică nebună, era grasă şi durdulie şi avea o mulţime de mici gesturi fermecătoare ca ale îngerilor din rai. Fu foarte speriată de egiptence şi plânse. Dar mama o sărută mai tare şi se duse încântată de prezicerile pe care ghicitoarele i le făcuseră pentru Agnès. Ea avea să devină o frumuseţe, o virtute, o regină. Se întoarse deci în cuibul său din strada Folle-Reine, mândră că aducea acolo o regină. A doua zi, ea profită de un moment când copilul dormea pe patul său, căci o culca întotdeauna cu ea, lăsă uşa puţin întredeschisă şi alergă să povestească unei

vecine din strada de la Séchesserie că are să sosească o zi când fica sa Agnès are să fie servită la masă de către regele Angliei şi de arhiducele Etiopiei şi o sută de alte surprize. La întoarcere, neauzind strigătele pe când suia scara, ea îşi zise:

— Bun! Copila tot doarme.

Ea găsi uşa larg deschisă, deşi nu aşa o lăsase; intră totuşi, sărmana mamă, şi alergă la pat… Copila nu se mai afla acolo, locul era gol. Nu mai era nici urmă de copil, afară de una din frumoasele sale ghetuţe. Fugi afară din odaie, coborî scara repede şi începu să se dea cu capul de pereţi ţipând:

— Copilul meu! Unde este copilul meu? Cine mi-a luat copilul?

Strada era pustie, casa izolată: nimeni nu putu să-i spună nimic. Se duse în oraş, trecu prin toate străzile, alergă pe ici pe colo ziua întreagă, nebună, zăpăcită, îngrozită, dând târcoale pe la porţi şi pe la ferestre ca o fiară sălbatică, care şi-a pierdut puii; abia mai respira, era cu părul vâlvoi, înspăimântătoare la vedere, şi avea în ochi un foc care îi secase lacrimile.

Oprea pe trecători şi striga:

— Copila mea! Fata mea! Frumoasa mea fetiţă! Celui ce mi-o va aduce înapoi îi voi fi servitoare, servitoarea câinelui său, şi el să-mi mănânce inima, dacă va vrea.

Întâlni preotul de la Saint Remy şi îi zise:

— Domnule preot, voi ara pământul cu unghiile mele dar numai daţi-mi copilul!

Era ceva sfâşietor, Oudarde; şi l-am văzut pe

un bărbat foarte tare, pe Ponce Lacabre, procurorul, plângând. Ah! Sărmana mamă! Seara se întoarse acasă. În timpul cât a lipsit, o vecină le văzuse pe două egiptence cum se suiră în ascuns cu un pachet în braţele lor, apoi cum coborâră şi cum închiseseră uşa în spatele lor fugind repede. De la plecarea lor, se auziră în casa Paquettei un fel de strigăte de copil. Mama râse cu hohote, urcă scara ca şi cum ar fi avut aripi, dădu uşa la o parte ca o ghiulea de tun şi intră. Şi găsi un lucru înspăimântător, Oudarde! în locul micuţei sale Agnès, aşa de îmbujorată şi de gingaşă, care era un dar de la Dumnezeu, se afla un fel de mic monstru, hidos, chior şi şchiop, ce se târa ţipând pe lespezi. Îşi ascunsese faţa cu oroare.

— Oh! zise ea, nu cumva vrăjitoarele mi-or fi transformat fata în monstrul acesta înspăimântător?

Lumea se grăbi să ia de acolo mica arătare. Acela era un copil monstru al unei egiptence, care se avusese cu dracu'. Părea să aibă patru ani şi vorbea o limbă care nu era deloc o limbă omenească; erau nişte cuvinte ce nu puteau exista în vreo limbă. Chantefleurie se aruncase pe mica gheată, tot ceea ce-i mai rămăsese din ce iubise cel mai mult. Ea rămăsese aşa nemişcată mult timp, mută, fără să respire, încât lumea a crezut că murise. Deodată, tremurând din tot trupul, acoperi relicva cu sărutări furioase şi răbufni în plânsete, ca şi cum inima i s-ar fi rupt. Vă încredinţez că noi plângeam de asemenea. Ea zicea:

— Oh! Mica mea fiică! Frumoasa mea micuţă! Unde te afli tu?

Şi toate acestea îţi sfâşiau inima. Eu plâng încă când îmi aduc aminte. Copiii noştri, înţelegeţi voi? Ei sunt măduva oaselor noastre. Sărmanul meu Eustache! Tu eşti aşa de frumos! Dacă aţi şti cât este de drăguţ! Ieri îmi zicea: „Eu vreau să fiu jandarm”. O, Eustache al meu! Dacă te-aş pierde!

Mahiette îşi urmă povestea:

— Chantefleurie se ridică deodată şi începu să alerge prin Reims, strigând: „La tabăra egiptenilor! La tabăra egiptenilor! Să vină sergenţii să le ardă pe vrăjitoare!” Dar egiptenii plecaseră. Era noaptea întunecoasă, şi nu au putut fi urmăriţi. A doua zi, la două leghe de Reims, într-un mărăciniş între Gueux şi Tilloy, se găsiră resturile unui foc mare, câteva panglici care aparţinuseră copilei Paquette, picături de sânge şi balegă de ţap.

Noaptea care trecuse era tocmai aceea a unei sâmbete. Nimeni nu se mai îndoi că egiptenii făcuseră chef în mărăcinişul acela şi că o mâncaseră pe copilă în tovărăşia lui Belzebuth, după cum se practică lucrul acesta la mahomedani. Când Chantefleurie află lucrurile acestea înspăimântătoare, ea nu plânse, îşi mişcă buzele ca pentru a vorbi, dar nu putu. A doua zi, părul îi încărunţise. A treia zi, dispăruse.

— Iată, într-adevăr, o istorie înspăimântătoare, zise Oudarde, care ar smulge lacrimi şi unei pietre!

— Nu mă mir, adăugă Gervaise, că frica de

egipteni te face să fugi aşa repede!

— Şi ai făcut cu atât mai bine, reluă Oudarde, că ai fugit adineauri cu Eustache al dumitale, cu cât aceştia sunt egipteni din Polonia.

— Nu, zise Gervaise, se spune că ei vin din Spania şi din Catalonia.

— Catalonia? este posibil, reluă Oudarde. Polonia, Catalonia, Valonia, eu confund toate aceste trei provincii. Ceea ce este sigur este că sunt egipteni.

— Şi care au desigur dinţii destul de lungi, adăugă Gervaise, pentru a mânca copii mici, şi nu m-aş mira dacă şi Esmeralda ar mânca de asemenea puţin din ei, deşi făcând mutre. Capra sa albă face lucruri prea uimitoare, pentru ca să nu fie oarecare destrăbălare în toate acestea.

Mahiette mergea tăcută. Era cufundată în reveria aceea, care era oarecum prelungirea unei poveşti dureroase, şi care nu se opreşte decât după ce i s-a propagat zguduitura, din vibraţie în vibraţie, până la ultimele fibre ale inimii. Cu toate acestea, Gervaise îi adresă cuvântul:

— Şi nu s-a putut şti ce a devenit Chantefleurie?

Mahiette nu răspunse. Gervaise îşi repetă întrebarea, zguduindu-i braţul şi chemând-o pe nume. Mahiette păru că se trezeşte din gândurile sale.

— Cea devenit Chantefleurie? zise ea repetând maşinal cuvintele a căror impresie rămăsese în urechile ei, apoi, forţându-se spre a-şi îndrepta atenţia către sensul cuvintelor. Ah! reluă

ea cu vioiciune, nu s-a ştiut niciodată.

Adăugă după o pauză.

— Unii au spus că au văzut-o ieşind din Reims, pe ceaţă, pe poarta. Fléchembault; alţii, pe la revărsatul zorilor pe la vechea poartă Bassée.

Un sărac a găsit crucea sa de aur agăţată de crucea de piatră din locul unde se ţine bâlciul. O pierduse în *61. Ea era darul frumosului viconte de Cormontreuil, primul său amant. Paquette nu vrusese niciodată să se despartă de ea, oricât de săracă ar fi fost Ţinea la ea ca la viaţă; de aceea, când noi am văzut părăsirea acelei cruci, ne-am gândit toate că ea murise. Cu toate acestea sunt oameni de la Cabaret les Vantes, care spun că au văzut-o trecând pe drumul Parisului, mergând cu picioarele goale pe pietre. Dar atunci ar fi trebuit ca ea să iasă pe poarta de Vesle, deci a plecat din lumea aceasta.

— Nu înţeleg, zise Gervaise.

— Vesle, răspunse Mahiette cu un surâs trist, este un râu!

— Sărmana Chantefleurie! zise Oudarde cutremurându-se; înecată!

— Înecată! reluă Mahiette; şi cine i-ar fi putut spune bunului moş Guybertant, când el trecea pe sub podul de Tuiqueux cântând în barca sa, că într-o zi scumpa şi micuţa Paquette va trece de asemenea pe sub podul acela, dar fără să cânte şi fără barcă.

— Şi mica gheată? întrebă Gervaise.

— A dispărut împreună cu mama, răspunse Mahiette.

— Sărmana ghetuţă! zise Oudarde.

Oudarde, femeie grasă şi simţitoare, ar fi plâns desigur, împreună cu Mahiette, dacă Gervaise, care era mai curioasă, ar fi terminat cu întrebările sale.

— Şi monstrul? zise ea deodată Mahiettei.

— Care monstru? întrebă aceasta.

— Micul monstru egiptean lăsat de egiptence la Chantefleurie, în schimbul fiicei sale. Ce aţi făcut cu el? Cred că şi pe el l-aţi înecat.

— Nu, răspunse Mahiette.

— Cum, l-aţi ars atunci? La drept vorbind era mai drept aşa; un copil vrăjitor.

— Niciuna, nici alta, Gervaise. Domnul arhiepiscop s-a interesat de copilul din Egipt, l-a gonit pe dracul din el cu ajutorul sfintei Evanghelii, l-a binecuvântat şi l-a trimis la Paris pentru a fi expus pe patul de lemn de la Nôtre Dame ca pe un copil găsit

— Episcopii ăştia! zise Gervaise mormăind, pentru că ei sunt prea savanţi, nu fac nimic ca ceilalţi oameni. Te întreb, Oudarde, se face să-l pui pe dracu' în patul copiilor găsiţi? Căci cu siguranţă că monstrul acela mic era dracu'. Ei bine, Mahiette, ce s-a făcut el în Paris? Sper că nicio persoană caritabilă nu l-a luat.

— Nu ştiu, răspunse Mahiette. Tocmai pe vremea aceea soţul meu s-a stabilit notar la Bem, la două leghe depărtare de oraş, şi nu ne-am mai ocupat de povestea aceasta; şi unde mai pui că înaintea lui Bem se află cele două dealuri de Cemay, care te fac să nu mai observi clopotniţele

catedralei din Reims.

Pe când vorbeau astfel, cele trei demne burgheze sosiră în piaţa Grevei. În preocuparea lor, ele trecură fără să se oprească pe dinaintea breviarului public de la Tour-Roland şi se îndreptau maşinal spre stâlpul de supliciu, în jurul căruia mulţimea creştea pe fiecare moment Probabil că spectacolul, care atrăgea în locul acela toate privirile, le făcuse să uite cu desăvârşire Gaura guzganilor şi hotărârea pe care o luaseră de a se opri acolo, dacă grasul Eustache, în vârstă de şase ani, pe care Mahiette îl ţâra de mână, nu le-ar fi adus aminte de asta:

— Mamă, zise el, ca şi cum vreun instinct îl avertiza că trecuseră de Gaura guzganilor, acum pot să mănânc plăcinta?

Dacă Eustache ar fi fost mai deştept, adică mai puţin lacom, ar mai fi aşteptat, şi tocmai la întoarcere, în l'Université, acasă la André Musnier, în strada Madame de Valense, când ar fi fost cele două braţe ale Senei şi cele cinci poduri ale insulei Cité între Gaura guzganilor şi plăcintă, ar fi îndrăznit să facă întrebarea aceasta timidă:

— Mamă, acum pot să mănânc plăcinta?

Întrebarea aceasta, nesocotită în momentul când o făcu Eustache, atrase atenţia Mahiettei.

— Apropo, exclamă ea, noi uitasem de schimnică! Arătaţi-mi Gaura guzganilor şi am să-i duc eu plăcinta.

— Îndată, zise Oudarde. Aceasta era o pomană.

Nu tot aceeaşi părere avea şi Eustache.

— Ţine plăcinta mea! zise el ridicând din umeri, ceea ce este în asemenea caz semnul cel mai mare al nemulţumirii.

Cele trei femei se întorseseră, şi, odată ajunse lângă casa Tour Roland, Oudarde le zise celorlalte două:

— Nu trebuie să ne uităm toate trei deodată în gaură, ca să nu o speriem pe schimnică. Voi amândouă prefaceţi-vă că citiţi *dominus* în breviar, pe când eu mă voi uita pe fereastră. Schimnica mă cunoaşte puţin; am să vă înştiinţez când puteţi veni.

Ea se duse singură la fereastră; în momentul când privirea îi pătrunse înăuntru, o milă adâncă se zugrăvi pe toate trăsăturile feţei sale şi faţa ei veselă şi sinceră îşi schimbă deodată expresia şi culoarea, ca şi cum ar fi trecut de la o rază de soare la una de lună. Ochii i se înlăcrimară, gura i se contractă ca atunci când ai să plângi. Peste un moment, ea îşi duse un deget la gură şi făcu semn Mahiettei să vină să vadă.

Mahiette veni, mişcată, în tăcere şi în vârful picioarelor, ca atunci când te apropii de patul unui muribund.

Întra-adevăr, era o privelişte tristă ceea ce se oferea privirilor celor două femei, pe când ele se uitau fără să se mişte sau să respire pe fereastra închisă cu drugi de fier a Găurii guzganilor.

Celula era strâmtă, mai mult largă decât adâncă, boltită în ogivă şi, văzută din interior era asemenea unei grote.

Pe lespezile goale care formau pardoseala,

într-un colţ, stătea o femeie aşezată pe jos. Bărbia îi era rezemată de genunchi, pe care cele două braţe îi strângeau foarte tare la piept Astfel înghesuită, îmbrăcată într-un sac cenuşiu, care o acoperea toată făcând cute mari, cu părul lung tăiat pe frunte şi căzându-i pe faţă de-a lungul gambelor până la tălpi, ea nu prezenta decât o formă ciudată scoasă în relief pe fondul întunecat al celulei, un fel de triunghi negricios, pe care raza zilei care intra prin ferestruie îl împărţea fără milă în două nuanţe: una închisă, cealaltă luminată.

Era unul dintre spectrele acelea, jumătate umbră, jumătate lumină, cum vedeţi în vise şi în opera extraordinară a lui Goya, palide, nemişcate, îngrozitoare, stând pe vine deasupra unui mormânt sau rezemate de grilajul unei celule. Aceasta nu era nici femeie, nici bărbat, nicio fiinţă vie, nicio formă de fiinţă; era o figură, un fel de viziune peste care se întretăiau realul şi fantasticul, ca umbra şi ziua.

Abia dacă distingeai sub părul său răspândit până la pământ un profil slăbit şi sever, rochia sa abia lăsa să se vadă extremitatea unui picior gol, care se zbârcea pe pavajul aspru şi îngheţat

Puţina formă omenească pe care o întrezăreai sub învelişul acela de doliu te făcea să te cutremuri.

Figura aceea, pe care ai fi crezut-o ţintuită în lespede, părea că nu se mişcă, că nu se gândeşte, că nu respiră.

Sub sacul acela subţire de pânză, în ianuarie,

zăcând pe un pavaj de granit, fără foc, în umbra unei celule a cărei răsuflătoare oblică nu lăsa să ajungă din afară decât lumina şi niciodată soarele, ea părea că nu suferă şi că nu simte nimic. Ai fi zis că se făcuse de piatră, ca şi celula, de gheaţă, ca şi anotimpul. Mâinile îi erau împreunate, ochii erau ficşi.

La prima vedere o luai drept un spectru, la cea de-a doua o statuie.

Cu toate acestea, din când în când buzele sale vinete se întredeschideau pentru a respira şi tremurau, dar tot aşa fără de viaţă şi tot aşa de maşinal ca şi frunzele care sunt luate de vânt însă din ochi îi scăpăra o privire adâncă, lugubră, nepăsătoare, fixată mereu numai spre un colţ al celulei care nu se putea vedea din afară; o privire care se părea că îndreaptă toate gândurile triste ale sufletul acela nefericit spre un ştiu care obiect misterios.

Aceasta era creatura numită după locuinţa sa: schimnică.

Cele trei femei, căci Gervaise se alăturase şi ea lângă Mahiette şi Oudarde, priveau prin ferestruie. Capetele lor opreau slaba lumină de afară să intre în celulă, fără ca nenorocita pe care ele o lipseau astfel de lumină să pară că le dă vreo atenţie.

— Să nu o tulburăm, zise Gervaise cu voce înceată, ea se află în extaz, se roagă.

În vremea asta, Mahiette privea cu o tulburare din ce în ce mai mare capul acela palid, slab, cu părul vâlvoi, şi ochii i se umpleau de

lacrimi.

— Ar fi foarte ciudat, murmură ea.

Îşi trecu capul printre drugii de fier ai răsuflătoarei şi reuşi să se uite în colţul din care privirea nenorocitei nu se îndepărta.

— Cum se numeşte femeia aceasta? o întrebă ea pe Oudarde.

— Sora Gudule, răspunse Oudarde.

— Ea se numeşte Paquette la Chantefleurie, reluă Mahiette. Atunci, punându-şi un deget pe buze, îi făcu semn lui Oudarde, care stătea uimită, să-şi bage capul prin fereastră şi să privească.

Oudarde privi, şi văzu în unghiul în care privirea fixă a schimnicei se oprea în extazul acela trist, o mică ghetă de atlas roşu, brodat în aur şi argint.

Gervaise privi după Oudarde, şi atunci cele trei femei, uitându-se la nefericita mamă, începură să plângă.

Cu toate acestea, nici privirea lor, nici lacrimile lor nu atraseră atenţia schimnicei. Mâinile îi rămâneau unite, buzele mute, ochii ficşi şi pentru cine îi ştia povestea, gheata aceea mică, privită astfel, îţi rupea inima.

Cele trei femei nu scoaseră niciun cuvânt; ele nu îndrăzneau să vorbească, nici cu voce înceată cel puţin. Tăcerea şi durerea aceea mare, uitarea în care totul dispăruse, afară de un lucru, le făcea impresia unui pristol de Paşti sau de Crăciun. Tăceau, se reculegeau, şi erau gata să îngenuncheze; li se părea că au intrat într-o biserică în ziua de Ténèbres.

În sfârşit, Gervaise, cea mai curioasă dintre toate trei, şi prin urmare cea mai puţin sensibilă, încercă să o facă pe schimnică să vorbească:

— Soră! Soră Gudule!

Repetă strigarea aceasta de trei ori, ridicând vocea de fiecare dată mai mult Schimnica nu se mişcă; niciun cuvânt, nicio privire, niciun suspin, niciun semn de viaţă.

Oudarde, la rândul său, cu o voce mai dulce şi mai mângâietoare o striga şi ea. Aceeaşi tăcere, aceeaşi nemişcare.

— Ciudată femeie! exclamă Gervaise, ea nu ar fi mişcată nici de un bombardament!

— Poate este surdă, zise Oudarde.

— Oarbă poate, zise Gervaise.

— Moartă poate, reluă Mahiette.

Cert este că dacă sufletul nu părăsise încă corpul acela fără viaţă, adormit, letargic, cel puţin se retrăsese în adâncimi unde percepţiile lumii înconjurătoare nu mai ajungeau.

— O să trebuiască atunci, zise Oudarde, să lăsăm plăcinta pe fereastră. Dar o poate lua cineva. Cum să facem ca să o deşteptăm?

Eustache, care până în momentul acela fusese distrat de o trăsurică trasă de un câine mare, observă deodată că cele trei îndrumătoare ale sale priveau ceva prin ferestruică, şi fiind cuprins de curiozitate la rândul său, se sui pe un stâlp, se ridică în vârful picioarelor, îşi fixă faţa sa grăsună în dreptul ferestrei, ţipând:

— Mamă, ia priveşte ce văd eu!

Auzind vocea aceea de copil, clară, gingaşă, sonoră, schinmnica tresări. Ea întoarse capul cu o mişcare rapidă ca a unui arc de oţel, cu mâinile îşi dădu părul la o parte de pe faţă şi fixă asupra băiatului nişte ochi miraţi, jalnici şi disperaţi. Privirea aceasta nu fu decât un fulger.

— Ah! Doamne! strigă ea deodată, ascunzându-şi capul în genunchi, şi părea că vocea sa răguşită îi sfâşia pieptul pe când ieşea din el, cel puţin nu-mi arăta copiii altora!

— Bună ziua, doamnă, zise copilul cu gravitate.

De astă dată, zguduirea aceasta, pentru a ne exprima aşa, o deşteptase pe schimnică. Un lung tremur îi cuprinse tot corpul, din cap până în picioare, şi dinţii îi clănţăniră. Ea îşi ridică capul şi zise, strângându-şi coatele pe coapse şi prinzându-şi tălpile în mâini, ca pentru a le încălzi.

— Oh! Ce frig mai este!

— Sărmană femeie! zise Oudarde, foarte mult înduioşată, vrei puţin foc?

Schimnica dete din cap în semn de refuz.

— Ei bine; reluă Oudarde, întinzându-i o sticlă, iată o băutură care te va încălzi. Bea.

Ea dădu iarăşi din cap, o privi pe Oudarde fix şi răspunse:

— Apă, daţi-mi apă.

Oudarde insistă.

— Nu, soră, apa nu este o băutură pentru luna ianuarie. Trebuie să bei ceva tare şi să mănânci această plăcintă din făină de porumb, pe care am făcut-o pentru dumneata.

Ea respinse plăcinta pe care i-o întindea Mahiette şi zise:

— Daţi-mi pâine neagră.

— Haide, zise Gervaise cuprinsă şi ea de milă şi desfăcându-şi pelerina de lână, iată o pelerină ceva mai călduroasă decât a dumitale. Puneţi-o pe umeri.

Ea refuză pelerina, după cum refuzase sticla şi plăcinta şi răspunse:

— Daţi-mi un sac.

— Dar trebuie să fi observat şi tu că ieri a fost sărbătoare, reluă buna Oudarde.

— Observ aceasta, zise schimnica; sunt două zile de când nu se mai pune apă în ulciorul meu. Apoi, după o pauză, reluă. Când este sărbătoare sunt uitată. Bine fac. Pentru ce să se gândească lumea la mine, dacă nici măcar mie nu-mi pasă de mine. Dintr-un cărbune stins iese cenuşa rece.

Şi, ca şi cum ar fi fost obosită de a fi vorbit prea mult, capul îi căzu pe genunchi. Simpla şi miloasa Oudarde, care i se părea că ea, prin ultimele sale cuvinte se plângea de frig, îi răspunse cu naivitate:

— Atunci, vrei puţin foc?

— Foc! zise schimnica cu un accent ciudat; dar aveţi să faceţi puţin foc şi sărmanei mititele, care se află în pământ de cincisprezece ani?

Toate membrele îi tremurau, vocea îi vibra, ochii îi sticleau şi ea se ridică în genunchi. Îşi întoarsee mâna albă şi slabă spre copil, care o privea cu mare mirare.

— Luaţi de aici copilul acesta, zise ea, căci o

să treacă egipteanca.

Atunci căzu la pământ şi lovi lespedea cu fruntea producând zgomotul unei pietre izbită de o altă piatră. Cele trei femei o crezură moartă. Cu toate acestea, după un moment, se mişcă, şi ele o văzură târându-se în genunchi şi pe coate până în colţul unde se afla mica gheată. Atunci nu mai îndrăzniră să privească, nu mai văzură, dar auziră sărutări şi suspine, amestecate cu ţipete sfâşietoare şi cu sunete surde ca acelea ale unui cap care se loveşte de perete. Şi apoi, după una din aceste lovituri, aşa de puternică încât cele trei se cutremurară, nu mai auziră nimic.

— Să se fi omorât oare? zise Gervaise riscând să-şi bage capul pe fereastră. Soră! Soră Gudule!

— Soră Gudule! repetă Oudarde.

— Ah! Doamne! Nu se mai mişcă, zise Gervaise, nu cumva o fi moartă?

Mahiette, care până atunci fusese aşa mişcată încât nu putuse vorbi, făcu un efort

— Aşteptaţi, zise ea aplecându-se peste ferestruie. Paquette! strigă ea. Paquette Chantefleurie!

Un copil care suflă neştiutor pe fitilul aprins al unei pocnitori şi o face să explodeze în faţa sa, nu ar fi încremenit mai tare decât Mahiette la efectul pe care îl produse numele acesta strigat în celula surorii Gudule.

Schimnica tresări din tot corpul, se ridică şi sări la fereastră cu nişte ochi aşa de înflăcăraţi, încât cele trei femei şi copilul se retrăseseră până la parapetul cheiului.

În acest timp, figura înspăimântătoare a schimnicei apăruse la fereastră lipită de grilajul de fier.

— Oh! Oh! Mă strigă egipteanca! strigă ea cu un râs înspăimântător.

În momentul acela, scena care se petrecea la stâlpul de supliciu îi atrase privirea rătăcită.

Fruntea i se încreţi de oroare, întinse afară din celula sa cele două braţe de schelet şi strigă cu o voce care semăna cu un horcăit:

— Aşadar tu eşti, fiică a Egiptului! Tu eşti aceea care mă chemi, hoaţă de copii! Fii blestemată! Blestemată! Blestemată!

IV

O LACRIMĂ PENTRU O PICĂTURĂ DE APĂ

Cuvintele acestea erau punctul de unire a doua scene, care se desfăşurau probabil în acelaşi moment, fiecare separat; prima era cea pe care aţi citit-o, în Gaura guzganilor, cealaltă, pe care aveţi s-o citiţi, pe scara stâlpului de supliciu. Prima nu avusese ca martori decât pe cele trei femei cu care cititorul a făcut cunoştinţă; cea de a doua avusese ca spectatori tot publicul pe care l-am văzut mai sus adunându-se în piaţa Grevei, în jurul stâlpului şi a spânzurătorii. Mulţimea aceea, pe care cei patru sergenţi care se postaseră de la orele nouă de dimineaţă la cele patru colţuri ale stâlpului de supliciu nu o lăsau să se apropie, spera să vadă o execuţie oarecare, nu o spânzurare, dar măcar o bătaie cu biciul, o tăiere a urechilor, ceva, în sfârşit. Mulţimea aceea crescuse aşa de repede, încât cei patru sergenţi,

împresuraţi prea de aproape, fuseseră nevoiţi să-şi facă loc cu lovituri de bici şi repeziri de cal.

Mulţimea disciplinată în aşteptarea execuţiei publice, nu arăta prea multă nerăbdare. Se distra privind stâlpul de supliciu, asemănător unui monument foarte simplu, compus dintr-un cub de zidărie înalt de câteva zeci de picioare şi gol în interior; o treaptă foarte înaltă din piatră necioplită, care se numea scara, conducea la platforma superioară, pe care se zărea o roată orizontală din lemn de stejar. Se lega pedepsitul de roata aceasta, în genunchi şi cu mâinile legate la spate. Un fus pe care îl punea în mişcare un scripete ascuns în interiorul unui mic edificiu, imprima o rotaţie totdeauna orizontală şi prezenta în acest mod faţa condamnatului succesiv tuturor punctelor pieţei. Asta se numea a învârti un criminal.

Cum vedeţi, stâlpul din piaţa Grevei nu oferea nici pe departe toate frumuseţile stâlpului din la Hale. Nimic arhitectural în el; nimic monumental, niciun acoperiş cu crucea de fier, niciun felinar octogonal, niciun şir de coloane subţiri nu mergeau să se răspândească pe marginea acoperişului în capiteluri de frunze şi de flori, niciun burlan himeric şi monstruos, nicio lemnărie sculptată, nicio sculptură fină în piatră.

Trebuia să te mulţumeşti cu acele patru ziduri făcute în piatră şi cu o păcătoasă spânzurătoare de piatră, urâtă şi goală, alături.

Priveliştea aceasta ar fi neînsemnată pentru amatorii de arhitectură gotică. Este adevărat însă

că nimeni nu era curios în privinţa monumentelor, că cinstiţii gură cască din evul mediu se sinchiseau prea puţin de frumuseţea unui stâlp de supliciu.

Condamnatul sosi în sfârşit, legat în fundul unei căruţe, şi când fu suit pe platformă, când lumea putu să-l vadă din toate punctele pieţei legat cu frânghii şi curele de roata stâlpului de supliciu, o huiduială nemaipomenită, amestecată cu râsete şi cu aclamaţii, izbucni în piaţă. Îl recunoscură pe Quasimodo.

Era el, într-adevăr. Soarta era ciudată. Pedepsit la stâlpul de supliciu în aceeaşi piaţă unde fusese salutat, aclamat şi proclamat papă şi prinţ al nebunilor, în cortegiul ducelui de Egipt, al regelui de Thunes şi al împăratului Galilei! Ceea ce este sigur, este că nu se afla niciun spirit în mulţime, nici chiar al său, rând pe rând triumfător şi condamnat, care să scoată în evidenţă în mod clar apropierea aceasta în mintea sa.

Gringoire şi filosofia sa lipseau de la acest spectacol!

În curând, Michel Noiret, trompet cu jurământ al regelui, suveranul nostru, impusese tăcere bădăranilor şi strigă sentinţa, în conformitate cu ordonanţa şi porunca domnului intendent general. Apoi, el se întoarse în spatele căruţei cu oamenii săi în uniforme.

Quasimodo, nepăsător, nici nu clipea. Orice rezistenţă îi era imposibilă din cauza a ceea ce se numea atunci, în stil de cancelarie judecătorească la *véhémence et la fermété des attaches*, ceea ce

însemna că probabil îi intrau lanţurile şi curelele în piele. Aceasta este de fapt o tradiţie a temniţei şi a ocnei, care nu s-a pierdut şi pe care cătuşele o mai păstrează încă printre noi, popor civilizat, blând, uman, (vezi ocna şi ghilotina).

El se lăsă dus, împins, purtat, cocoţat, legat şi răslegat. Nu puteai ghici nimic din fizionomia sa, afară de o mirare de sălbatic şi de idiot. Lumea îl ştia surd; ai fi zis că era şi orb.

Îl puseră în genunchi pe scândura circulară, iar el nu se opuse. Îl dezbrăcară de cămaşă şi de tunică până la mijloc, iar el nu făcu nicio mişcare de a se împotrivi. Îl legară cu alte curele, el se lăsă legat; atât numai că din când în când respira greu, ca un viţel al cărui cap atârnă şi se leagănă pe marginea căruţei măcelarului.

— Mojicul, zise Jehan Frollo du Moulin amicului său Robin Poussepain (căci cei doi şcolari îl urmaseră pe condamnat) el nu pricepe mai mult decât un cărăbuş închis într-o cutie.

Fu un râs nebun în mulţime, când se văzu goală cocoaşa lui

Quasimodo, pieptul său de cămilă, umerii săi bătătoriţi şi păroşi. În timpul veseliei aceleia, un bărbat în uniforma oraşului, de talie scundă şi cu o înfăţişare robustă, se sui pe platformă şi veni să se aşeze lângă condamnat. Numele său fu şoptit repede prin asistenţă; era jupân Pierrot Torteme, călăul cu jurământ de la Châtelet.

El începu prin a depune pe un unghi al stâlpului de supliciu un ceasornic negru cu nisip a cărei capsulă superioară era plină cu nisip roşu,

care se scurgea în capsula inferioară; apoi, scoase mantaua pe jumătate şi mulţimea văzu atârnându-i agăţat de mâna dreaptă un bici mic cu curele lungi, albe, lucitoare, cu noduri, împletite şi înarmate cu unghii de metal. Cu mâna stângă el îşi răsfrângea nepăsător cămaşa în jurul braţului drept până la subţioară.

În vremea aceasta, Jehan Frollo ţipa, înălţându-şi capul său blond şi creţ deasupra mulţimii, căci se suise pe umerii prietenului său.

— Veniţi să vedeţi, doamnelor şi domnilor! Iată că are să fie bătut cu biciul domnul Quasimodo, clopotarul fratelui meu, domnul arhidiacon dejosas, o păcătoasă arhitectură orientală, care are spatele în dom şi picioarele ca nişte coloane!

Şi mulţimea râdea nebuneşte, mai cu seamă copiii şi tinerele fete.

În sfârşit, călăul bătu din picior. Roata începu să se învârtă; Quasimodo se clătină sub legăturile sale. Mirarea se zugrăvi pe faţa sa diformă şi făcu ca hohotele de râs din jurul său să izbucnească şi mai tare.

Deodată, când roata prezentă spatele condamnatului lui jupân Pierrot, acesta ridică braţul, finele curele şuierară ascuţit în aer ca o mulţime de şopârle şi căzură cu furie pe umerii nenorocitului.

Quasimodo sări în sus, ca deşteptat din somn.

El începea să înţeleagă şi se răsuci în legăturile sale; o violentă contracţie de uimire şi de durere îi descompuse muşchii feţei, dar nu

scoase niciun suspin. Atât numai că îşi întoarse capul pe spate, la dreapta, apoi la stânga, balansându-l ca un taur înţepat în coaste de un tăun.

A doua lovitură urmă celei dintâi şi aşa mai departe. Roata nu înceta a se învârti şi nici loviturile de a cădea.

În curând sângele ţâşni, fu văzut curgând în mii de şiroaie pe umerii negrii ai cocoşatului şi subţirile curele, în învârtirea lor, care spintecau aerul, îl împrăştiau în stropi prin mulţime.

Quasimodo îşi reluase, în aparenţă cel puţin, nepăsarea sa de la început El încercase mai întâi, într-ascuns şi fără mare zguduire exterioară, să-şi rupă legăturile; i se văzu ochiul aprinzându-i-se, muşchii contractându-se, curelele şi lanţurile întinzându-se. Sforţarea era puternică, nemaivăzută, disperată; dar vechile curele ale intendenţei generale rezistară cu succes. Quasimodo recăzu obosit Uimirea din trăsăturile feţei sale se transformă într-un sentiment de amară şi adâncă descurajare. Îşi închise unicul său ochi, lăsă să-i cadă capul pe piept şi făcu pe mortul.

De atunci, el nu se mai mişcă, nimic nu putu să-l mişte; nici sângele său, care curgea necontenit, nici loviturile care deveneau mai furioase, nici enervarea călăului, care se excita şi se îmbăta de execuţie, nici zgomotul oribilelor cureluşe, mai ascuţite şi mai şuierătoare decât nişte lame.

În sfârşit, un portărel de la Châtelet îmbrăcat

în negru, călare pe un cal tot negru, ce stătea alături de scară de la începutul execuţiei, îşi întinse bagheta din lemn de abanos spre clepsidră. Călăul se opri; roata se opri; ochiul lui Quasimodo se deschise încet.

Bătaia cu biciul era sfârşită. Doi servitori ai călăului cu juruinţă spălară umerii însângeraţi ai condamnatului, îl frecară cu nu ştiu ce unsoare care îi închise toate rănile pe dată şi îi aruncară pe spate un fel de şorţ galben tăiat în formă de patrafir. Pierrot Torteme puse să i se spele pe pavaj curelele roşii şi pline de sânge.

Nu se sfârşise totul pentru Quasimodo; îi mai rămânea să suporte şi ora aceea de chin, pe care Florian Baberdienne o adăugase cu atâta spirit de dreptate sentinţei lui Robert d'Estonteville; totul spre cea mai mare glorie a jocului de cuvinte filosofice şi psihologice ale lui Jean de Cuméte: *Surdus absurdus*[67].

Ceasornicul de nisip fu deci răsturnat şi cocoşatul rămase legat încă pe scândură, pentru ca dreptatea să fie îndeplinită până la capăt.

Poporul, în evul mediu mai cu seamă, este în societate ceea ce este copilul în familie. Atâta vreme cât el rămăsese în starea aceasta de primă ignoranţă, de minoritate morală şi intelectuală, se poate spune despre el ca şi despre un copil: Vârsta aceasta este fără milă.

Noi am spus că Quasimodo era în general urât, din mai multe motive, este adevărat Abia dacă se afla vreun spectator în mulţimea aceea

---

67 Surdul este absurd, (lat)

care să nu aibă sau să nu creadă că are motiv să se plângă contra răutăciosului cocoşat de la Nôtre Dame. Bucuria era deci generală că era văzut apărând la stâlpul de supliciu, şi aspra execuţie pe care o suferise şi starea vrednică de milă în care ea îl lăsase, în loc de a înduioşa poporul, îl făcea să-l urască şi mai mult, ură înarmată de veselia aceea.

De aceea, odată satisfăcută *la vindite publique*, cum se exprimă şi astăzi unele persoane, veni rândul a o mie de răzbunări deosebite. Aici, ca şi în sala mare a Palatului, femeile mai cu seamă izbucneau. Toate aveau pică pe el, unele din cauza răutăţii sale, altele din cauza urâţeniei. Cele din urmă erau cele mai furioase.

— Oh! Mutră de drac! zicea una.

— Călăreţ pe coada măturii! striga alta.

— Frumoasă grimasă tragică! urla o a treia care l-ar fi făcut papă al nebunilor, dacă astăzi ar fi ieri.

— Foarte bine, reluă o bătrână. Iată grimasa pe care o face pe stâlpul de supliciu. Când o va face la spânzurătoare?

— Când ai să fii îngropat sub clopotul tău cel mare la o sută de picioare sub pământ, blestemat clopotar!

— Totuşi, dracul ăsta sună *Angelus*!

— Oh! Surdul, chiorul, cocoşatul, monstrul!

— Mutră de făcut să avorteze o femeie mai bine decât toţi medicii.

Şi cei doi şcolari, Jehan Frollo du Moulin şi

Robin Poussepain, cântau să-ţi spargă urechile, vechiul refren popular:

Un ştreang gros Pentru ticălos!

O legătură de nuiele Pentru acest fiu de lele!

O mie de alte insulte curgeau, şi huiduieli, blesteme, râsete, ba chiar şi pietre câte odată.

Quasimodo era surd, dar el vedea clar furia publică care era tot aşa de energic zugrăvită pe feţe ca şi în cuvinte. De altfel, loviturile cu pietre explicau hohotele de râs.

El se stăpâni mai întâi. Dar încetul cu încetul, răbdarea aceea, care ţinu piept loviturilor de bici ale călăului, se înmuie şi nu mai suportă toate înţepăturile acelea de insecte.

Taurul din Asturies, căruia puţin îi păsase de atacurile picadorului, este aţâţat de către câini şi flamuri.

Îşi plimbă mai întâi încet o privire ameninţătoare asupra mulţimii. Dar legat fedeleş cum era, privirea sa nu avu puterea de a alunga muştele acelea, care îi înţepau rana. Atunci, el se agită în legăturile sale şi forţările sale furioase făcură să trosnească scândurile vechii roţi a stâlpului. Din această cauză, batjocorile şi înjurăturile se înmulţiră.

Atunci, nenorocitul, neputându-şi dezlega zgarda de fiară legată în lanţ, redeveni liniştit Atât numai că, din când în când un suspin de turbare îi ridica pieptul. Nu era pe faţa sa nici ruşine, nici roşeaţă; el se afla prea departe de starea de societate şi prea aproape de cea de natură sălbatică, pentru a şti ce înseamnă ruşinea. De

altfel, în halul acesta de diformitate, infamia este oare un lucru simţit?

Dar furia, ura, disperarea lăsau încet pe faţa aceea un nor din ce în ce mai întunecat, mai încărcat de electricitate, care izbucnea în mii de fulgere din ochii ciclopului.

Totuşi norul acela se lumină un moment, când trecu un catâr, care străbătea mulţimea şi care purta un preot. Din depărtare, cum zări preotul şi catârul, faţa nenorocitului se îmblânzi; în locul furiei care o contracta, veni un surâs ciudat, plin de bunătate şi blândeţe, de o gingăşie nespusă. Pe măsură ce preotul se apropia, zâmbetul devenea vesel şi distinct. Era ca şi venirea unui salvator, pe care nenorocitul o saluta.

Cu toate astea, în momentul când catârul fu mai aproape de stâlp pentru ca nenorocitul să poată fi recunoscut de călăreţ, preotul lăsă privirea în jos, schimbă repede drumul, dădu pinteni ca şi cum s-ar fi grăbit ca să scape de reclamaţiile umilitoare şi puţin păsându-i de a fi salutat şi recunoscut de către un nenorocit într-o asemenea situaţie.

Preotul acela era arhidiaconul Claude Frollo.

Norul căzu mai întunecat pe fruntea lui Quasimodo. Surâsul se mai observă câtva timp, dar amar, descurajat, cu totul trist.

Vremea se scurgea. Se afla acolo de o oră şi jumătate cel puţin, sfâşiat, chinuit, batjocorit mereu şi lovit cu pietre.

Deodată, se smuci din nou în legăturile sale cu o disperare şi mai mare, făcând să se

cutremure toată lemnăria care îl ţinea, şi rupând tăcerea pe care o păstrase cu încăpăţânare până atunci, strigă cu o voce răguşită şi furioasă, care semăna mai degrabă cu un lătrat decât cu o voce omenească şi care acoperi zgomotul huiduielilor:

— Daţi-mi să beau!

Exclamaţia aceasta de durere îngrozitoare, departe de a înduioşa pe cineva, mări şi mai mult entuziasmul bunului popor de jos parizian care înconjura scara, şi care, trebuie să o spunem, luat în masă şi ca mulţime, nu era atunci deloc mai puţin crud şi mai puţin abrutizat decât tribul acela îngrozitor de haimanale, la care noi l-am condus pe cititor şi care era stratul cel mai de jos al societăţii. Nicio voce nu se ridica în jurul nefericitului condamnat, în afară de cei ce-şi băteau joc de setea sa. Cu siguranţă că în momentul acela el era mai mult caraghios şi respingător decât de plâns, cu faţa sa purpurie şi plină de sudoare, cu ochiul său rătăcit, cu gura spumegând de furie şi suferinţă şi cu limba ce-i atârna în afară. Trebuie să mai spunem însă, că chiar dacă s-ar fi găsit în ceata aceea un suflet milos de burghez sau de burgheză care ar fi fost ispitit de a aduce un pahar cu apă acelei fiinţe nenorocite, domnea în jurul treptelor murdare ale stâlpului de supliciu o astfel de prejudecată, de ruşine şi ticăloşenie, încât ar fi fost de ajuns pentru a-l îndepărta pe bunul samaritean.

După câteva minute, Quasimodo plimbă asupra mulţimii o privire disperată, şi repetă cu o voce şi mai sfâşietoare:

— Daţi-mi să beau!

Şi toţi râseră.

— Bea asta! strigă Robin Poussepain, aruncându-i în faţă un burete înmuiat în apa care curgea la marginea trotuarului. Ţine, surd ticălos! Eu sunt datornicul tău.

O femeie îi aruncă o piatră în cap.

— Iată, să te înveţi minte să ne mai deştepţi noaptea cu sunetul clopotelor, blestematule!

— Hei! fiule, urla un olog, sforţându-se să-l ajungă cu cârja sa, ai să ne mai faci farmece din înălţimea turnurilor de la Nôtre Dame?

— Iată un castron ca să bei! reluă un om, azvârlindu-i în piept un ulcior spart. Tu numai pentru că ai trecut întâmplător prin faţa soţiei mele, ai făcut-o să nască un copil cu două capete!

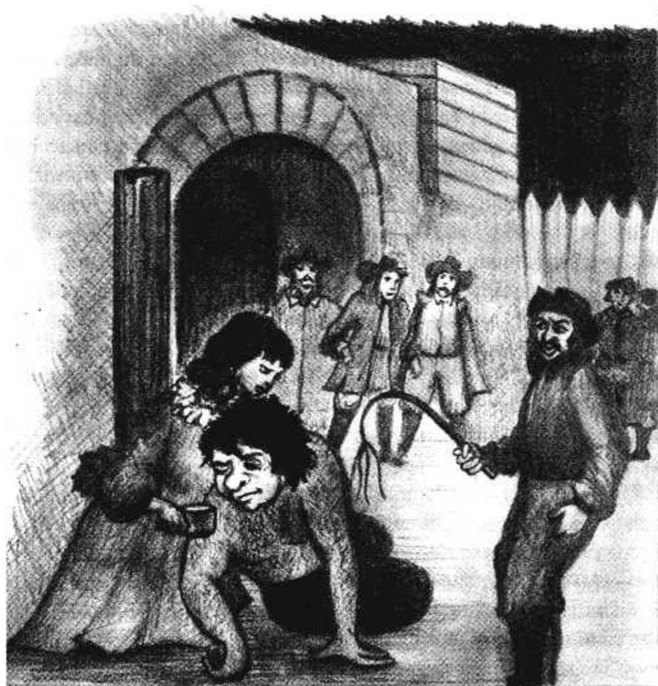
— Şi pe pisica mea un pisoi cu şase labe! ţipa o bătrână aruncând în el cu o ţiglă.

— Daţi-mi să beau! repetă pentru a treia oară Quasimodo gâfâind.

În acel moment văzu gloata dându-se la o parte şi o fată tânără, îmbrăcată ciudat, ieşi din mulţime. Era însoţită de o mică capră cu coame aurite şi purta o dairea în mână.

Ochiul lui Quasimodo scânteia; aceasta era egipteanca pe care el încercase să o fure în noaptea precedentă, scandal pentru care simţea în mod confuz că era pedepsit în acest moment; ceea ce nu era adevărat, pentru că el fusese pedepsit doar pentru faptul că era surd şi pentru că fusese judecat de un surd. El nu se îndoi că ea venea să se răzbune asemenea parizienilor.

O văzu într-adevăr suind repede scara. Furia şi ciuda îl sufocau. Ar fi vrut să poată face să se prăbuşească stâlpul de supliciu, şi dacă fulgerul din ochii săi ar fi putut trăsni, egipteanca ar fi fost făcută praf înainte de

a ajunge pe platformă.

Ea se apropie fără să spună vreun cuvânt de nenorocitul care se chinuia în zadar ca să-i scape, şi desprinzând o ploscă de la brâu, o duse încet la buzele arzătoare ale nefericitului.

Atunci, în ochiul acela până atunci aşa de uscat şi înflăcărat, se văzu rostogolindu-se o lacrimă mare, care căzu încet de-a lungul feţei diforme, aşa mult timp contractată de disperare. Aceasta era cea dintâi poate, pe care nefericitul o vărsase vreodată.

Cu toate acestea el uită să bea. Egipteanca făcu mica sa strâmbătură cu nerăbdare, şi sprijini surâzând plosca de gura lui Quasimodo.

El bău cu înghiţituri lungi. Setea îi era arzătoare.

Când sfârşi, nenorocitul îşi întinse buzele sale negre, desigur ca să sărute mâna frumoasă care îl ajutase. Dar tânăra fată, care se temea poate şi care îşi amintea de violenta încercare din noaptea precedentă, îşi retrase mâna cu gestul speriat al unui copil, care se teme să nu fie muşcat de un animal.

Atunci sărmanul surd fixă asupra ei o privire plină de mustrare şi de o tristeţe nespusă.

Pretutindeni ar fi un spectacol mişcător văzând pe fata aceea frumoasă, gingaşă, curată, fermecătoare şi aşa de îngăduitoare în acelaşi timp, alergând cu atâta milă în ajutorul unei aşa de mari nenorociri, diformităţi şi răutăţi. Pe un stâlp de supliciu, spectacolul acela era sublim.

Tocmai în momentul acela schimnica zări, de la fereastra găurii sale, pe egipteancă pe stâlpul de supliciu, şi îi aruncă blestemul său îngrozitor:

— Să fii blestemată, fiică a Egiptului! Blestemată! Blestemată!

V

SFÂRŞITUL POVEŞTII PLĂCINTEI

Esmeralda se îngălbeni şi coborî de pe stâlpul de supliciu, împleticindu-se. Vocea schimnicei o urmări încă:

— Coboară, coboară! Hoaţă din Egipt, tu ai să te mai sui pe el!

— Au apucat-o toanele pe schimnică, ziseră oamenii murmurând; şi totul se reduse la atâta. Căci felul acesta de femei erau temute, ceea ce făcea ca nimeni să nu se atingă de ele. Pe atunci nu te legai aşa uşor de cei care se rugau ziua şi noaptea.

Sosise ora de a-l duce înapoi pe Quasimodo. D dezlegară şi mulţimea se risipi.

Aproape de Grand-Pont, Mahiette, care se întorcea din piaţa Grevei cu cele două tovarăşe ale sale, se opri deodată:

— Apropo, Eustache! Ce ai făcut cu plăcinta mea?

— Mamă, zise copilul, pe când vorbeai cu doamna aceea din gaură, un câine mare a muşcat din plăcintă. Atunci, am mâncat şi eu, iată!

— Este un copil îngrozitor, zise mama surâzând şi certându-l în acelaşi timp. Ştii, Oudarde, el mănâncă orice! A mâncat singur toate cireşele din cireşul nostru de la Charlerauge. De aceea bunicul său spune că are să se facă căpitan. Să nu te mai prind că faci una ca asta, domnule Eustache!

CAPITOLUL ŞAPTE I

DESPRE PRIMEJDIA DE A-ŢI ÎNCREDINŢA SECRETUL UNEI CAPRE

Trecuseră mai multe săptămâni.

Sosiră primele zile ale lui martie. Soarele, pe care Dubartos, clasicul acela vechi al perifrazei, nu-l numise încă marele duce al lumânărilor, nu era mai puţin vesel şi strălucitor din cauza aceasta. Era una din zilele acelea de primăvară,

care au atâta dulceaţă şi frumuseţe încât tot Parisul, împrăştiat prin pieţe şi prin locuri de plimbare, le serbează ca pe zile de sărbătoare. În zilele acestea de lumină, căldură şi seninătate, este o anumită oră când trebuie să admiri intrarea de la Nôtre Dame. Este momentul când soarele, lăsat spre asfinţit, priveşte catedrala. Razele sale din ce în ce mai orizontale se retrag încet de pe pavajul pieţei şi urcă faţada perpendicular, făcând să-i iasă la iveală miile de ridicături rotunde din umbra lor, pe când marea rozetă centrală scânteiază ca un ochi de ciclop aprins de răsfrângerea razelor.

Era tocmai ora aceea.

În faţa înaltei catedrale, înroşită de către soarele ce apunea pe balconul de piatră făcut deasupra tindei unei bogate case gotice, care forma colţul între piaţă şi strada du Parvis, câteva fete tinere şi frumoase râdeau şi se învârteau cu tot felul de graţii şi de nebunii. După lungimea vălului care le cădea din vârful coafurii împodobite cu perle până la călcâie, după fineţea cămăşuţelor brodate, care le acopereau umerii lăsând să li se vadă, după moda de atunci, frumoasele lor gâturi de fecioare, după eleganţa fostelor de dedesubt, mai scumpe decât hainele de deasupra (căutare minunată!), după glasul şi mătasea cu care erau făcute toate acestea şi mai cu seamă după albeaţa mâinilor, care arăta că sunt fără griji şi leneşe, era uşor să ghiceşti că ele sunt nişte moştenitoare nobile şi bogate. Într-adevăr, erau domnişoarele Fleur de Lys de

Goudelaurier şi tovarăşele sale, Diane de Christenil, Amelotte de Moutmichel, Colombe de Gaillefontaine şi micuţa de Champchevrier, toate fete de familie bună adunate la doamna văduvă de Goudelaurier, pentru că monseniorul de Beaujeu şi soţia sa aveau să vină în luna aprilie la Paris şi să aleagă domnişoarele de onoare pentru doamna prinţesă moştenitoare Margareta, când se vor duce să o primească în Picardia din mâinile flamanzilor. Ori, toţi nobilii din împrejurimi, pe o rază de treizeci de leghe, stăruiau să obţină favoarea aceasta pentru fiicele lor, şi foarte mulţi le aduseseră sau le trimiseseră la Paris.

Acestea fuseseră încredinţate de către părinţi supravegherii discrete şi venerabile a doamnei Aloise de Goudelaurier, văduva unui fost comandant de arcaşi cu arbaletă ai regelui, retrasă cu unica sa fiică în casa din faţa catedralei Notre Dame din Paris.

Balconul în care se aflau fetele acelea tinere dădea într-o cameră bogat tapiţată cu piele de Flandra, de culoare roşcată, pe care era desenat un frunziş auriu. Decoraţiile care vărgau paralel tavanul distrau privirea prin sculpturi ciudate, pictate şi aurite. Pe dulapuri cizelate, splendide obiecte smălţuite se răsfirau ici şi colo; un cap de mistreţ de faianţă împodobea o poliţă măreaţă ale cărei două rafturi îţi spuneau că stăpâna casei era soţia sau văduva unui cavaler. În spate, lângă un cămin înalt, blazonat de sus până jos, stătea într-un bogat fotoliu de catifea roşie doamna de Goudelaurier, ai cărui cincizeci şi cinci de ani se

citeau atât după faţa cât şi după îmbrăcămintea sa.

Lângă ea stătea în picioare un tânăr cu o înfăţişare destul de mândră, cu toate că puţin cam îngâmfată şi provocatoare, unul dintre băieţii aceia frumoşi despre care toate femeile au aceeaşi părere, deşi bărbaţii serioşi şi buni judecători ridică din umeri când vine vorba despre ei. Cavalerul acela tânăr purta strălucitoarea uniformă de căpitan de arcaşi din escorta regelui, care semăna foarte mult cu costumul lui Jupiter, pe care l-aţi putut admira în capitolul întâi al acestei povestiri, pentru ca să nu-l mai supărăm pe cititor cu alte descrieri.

Domnişoarele stăteau parte în cameră, parte în balcon, unele pe cuverturi pătrate de catifea de Utrecht cu colţuri cusute cu fir de aur, altele pe scaune de stejar sculptate cu flori şi cu figuri. Fiecare dintre ele ţinea pe genunchi câte un colţ dintr-o mare cuvertură la care lucrau împreună, şi din care o bună parte se târa pe covorul care acoperea pardoseala.

Vorbeau între ele cu vocea aceea şoptitoare şi cu râsetele acelea înăbuşite ale unei convorbiri de fete tinere, în mijlocul cărora se află un tânăr.

Tânărul, a cărei prezenţă era de ajuns pentru a pune în joc toate aceste amoruri proprii femeieşti, părea că prea puţin se interesează de ele; şi pe când fetele se întreceau care mai de care să-i atragă atenţia, el părea mai cu seamă ocupat să lustruiască cu mănuşa sa de piele de căprioară catarama centurii sale.

Din când în când, bătrâna doamnă îi adresa cuvântul încet de tot şi el răspundea cum putea mai bine, cu un fel de politeţe stângace şi silită. După surâsurile, după micile semne de înţelegere ale doamnei Aloise, după ocheadele pe care ea le arunca spre fiica ei Fleur de Lys, pe când vorbea încet căpitanului, era uşor de văzut că era vorba de vreo logodnă îndeplinită sau despre vreo căsătorie apropiată, fără îndoială, între tânărul acela şi Fleur de Lys. Şi după răceala ofiţerului era uşor de văzut că cel puţin atât cât îl privea pe el, nu era vorba despre amor. Toată înfăţişarea sa exprima un gând de jenă şi de plictiseală, pe care sublocotenenţii noştri l-ar traduce astăzi prin: „Ce corvoadă ticăloasă!”

Buna doamnă, foarte mult preocupată de fiica sa, ca o sărmană mamă ce era, nu observa puţinul entuziasm şi se chinuia să-l facă să observe perfecţiunea cu care Fleur de Lys împingea cu acul sau îşi descurca jurubiţa.

— Uită-te vere, îi zicea ea, trăgându-l de mânecă pentru a-i vorbi la ureche. Priveşte-o cum se apleacă.

— Într-adevăr, răspundea tânărul şi cădea iar în tăcerea sa rece şi nepăsătoare.

— Văzut-ai vreodată o figură mai drăgălaşă şi mai atrăgătoare decât a logodnicei dumitale? Este cineva mai albă şi mai blondă? Nu sunt mâinile acelea nişte mâini desăvârşite? Şi gâtul acela nu are aspectul unui gât de lebădă? Cât te mai invidiez câteodată! Şi ce fericit că eşti bărbat, desfrânat ticălos ce eşti! Nu-i aşa că Fleur de Lys

a mea este frumoasă încât să o iubeşti până la ardoare şi că eşti amorezat nebun după ea?

— Desigur, răspundea el gândindu-se la cu totul altceva.

— Dar vorbeşte-i odată, zise doamna Aloise împingându-l de umăr. Ai devenit foarte timid.

Noi putem afirma cititorilor noştri că timiditatea nu era nici virtutea, nici defectul căpitanului. El încercă totuşi să facă ce i se cerea.

— Frumoasă domnişoară, zise el apropiindu-se de Fleur de Lys, care este subiectul tapiţeriei acesteia pe care o lucraţi?

— Frumosule văr, răspunse Fleur de Lys cu un accent de supărare, v-am spus-o de trei ori. Este peştera lui Neptun.

Este evident că Fleur de Lys înţelegea mult mai clar decât mama sa modul de purtare aşa de rece şi de distant al căpitanului. El simţi că trebuie să vorbească despre altceva.

— Şi cui îi este destinată tapiţeria aceasta? întrebă el.

— Mănăstirii Saint Antoine de Champs, zise Fleur de Lys fără să-şi ridice privirea.

Căpitanul apucă un colţ al tapiţeriei.

— Cine este, frumoasă domnişoară, soldatul acela gras care suflă într-o trompetă?

— Este Triton, răspunse ea.

Era mereu o intonaţie îmbufnată în scurtele replici ale lui Fleur de Lys. Tânărul înţelese că era necesar să-i spună ceva la ureche, vreo nerozie, vreo galanterie, orice, indiferent ce. Se aplecă

deci, dar nu găsi în imaginaţia sa ceva mai gingaş şi mai intim ca acestea:

— Pentru ce mama dumitale poartă mereu rochie cu desene, cum purtau bunicile noastre pe vremea lui Carol al VII-lea? Spuneţi-i dumneavoastră, frumoasa mea verişoară, că moda s-a schimbat şi că laurul brodat ca blazon pe rochia sa îi dă aerul unui cămin care umblă. La drept vorbind nici pe steaguri nu se mai pune blazonul, vă jur.

Fleur de Lys îşi ridică ochii plini de mustrare:

— Aceasta este tot ceea ce-mi juri? zise ea încet.

În acest timp, simpla doamnă Aloise, fermecată de a-i vedea astfel aplecaţi şi şoptind, zicea jucându-se cu nişte chei:

— Ce mişcător tablou de amor!

Căpitanul, din ce în ce mai jenat, se agăţă iar de tapiţerie.

— Este o operă încântătoare! exclamă el.

Auzind cuvintele acestea, Columbe de Gaillefontaine, o altă blondă cu pielea frumoasă, bine îmbrăcată în damasc albastru, îndrăzni să-i adreseze o întrebare lui Fleur de Lys, în speranţa că frumosul căpitan va răspunde, poate:

— Scumpa mea Gondelaurier, aţi văzut tapiţeriile de la palatul din Roche Gayon?

— Nu este palatul care înconjoară grădina Lingére a Luvrului? întrebă râzând Diane de Christenil, care avea dinţii frumoşi şi prin urmare râdea la orice cuvânt.

— Şi unde se află tumul acela mare al

vechiului zid al Parisului? adăugă Amelotte de Montmichell, o frumoasă brună cu părul buclat, care avea obiceiul de a suspina, după cum cealaltă râdea, fără să ştie pentru ce.

— Scumpa mea Colombe, reluă doamna Ambroise, vrei să vorbeşti despre palatul care a fost al domnului de Bacqueville, pe vremea regelui Carol al VI-lea? într-adevăr, acolo se află minunate tapiţerii mătăsoase.

— Carol al VI-lea! Regele Carol al VI-lea! murmură tânărul căpitan frecându-şi mustaţa. Doamne! Cum îşi mai aduce aminte doamna de lucrurile vechi!

Doamna de Gondelaurier urmă:

— Frumoase tapiţerii, într-adevăr. O operă aşa de rară că trece drept ciudată!

În momentul acela, Bérangére de Champchevrier, o fetiţă zveltă în vârstă de şapte ani, care privea în piaţă printre sculpturile balconului, exclamă:

— Oh! Ia te uită, frumoasă naşă Fleur de Lys, la frumoasa dansatoare, care dansează pe pavaj şi care cântă din dairea în mijlocul burghezilor bădărani!

Într-adevăr, se auzea zdrăngănitul sonor al unei dairele.

— Vreo egipteancă, zise Fleur de Lys, întorcându-se alene spre piaţă.

— Ia să vedem! Ia să vedem! strigară vioaiele sale tovarăşe; şi ele alergară toate la marginea balconului, pe când Fleur de Lys le urma încet, gândindu-se la răceala logodnicului său, care în

vremea aceasta, scăpat de către acest incident, care întrerupea scurt o conversaţie plictisitoare, se întorcea în fundul odăii cu aerul satisfăcut al unui nobil de serviciu. Cu toate acestea, serviciu lui Fleur de Lys era un serviciu femacător şi drăgălaş şi aşa i se păruse şi lui altă dată; dar căpitanul se plictisise încetul cu încetul; perspectiva unei căsătorii apropiate îl făcea să fie din ce în ce mai rece. De altfel, avea un caracter schimbător şi, să o spunem, un gust puţin cam ordinar. Cu toate că era foarte nobil prin naştere, strânsese sub haina sa militară multe obiceiuri soldăţeşti. Îi plăcea cârciuma şi cele ce urmau după o beţie cu prietenii. Nu era în largul său decât în mijlocul glumelor grosolane, al galanteriilor militare, al frumuseţilor obişnuite şi succeselor uşoare.

Cu toate acestea, el deprinsese de la familia sa oarecare educaţie şi oarecare maniere; dar colindase de prea tânăr ţara, se înrolase prea de tânăr şi pe fiecare zi ilustrul gentilom se ştergea de aspra legătură a curelelor de jandarm. Deşi vizitând-o încă din când în când, printr-un gest de respect omenesc, se simţea foarte jenat în casa lui Fleure de Lys; mai întâi, împărţindu-şi dragostea în tot felul de locuri, el oprise pentru ea prea puţină; apoi pentru că în mijlocul atâtor frumoase doamne mândre, înţepate şi cuviincioase, tremura mereu pentru că gura lui obişnuită cu înjurăturile să nu-şi ia deodată câmpii în vorbe de cârciumă, închipuiţi-vă ce efect frumos ar fi făcut!

De altfel, toate acestea se amestecau cu

foarte mari pretenţii de eleganţă, de toaletă şi de inimoasă înfăţişare. Aranjaţi lucruri astea cum veţi putea, eu nu sunt decât povestitor.

— Frumosule văr, nu ne-ai vorbit despre vagaboanta pe care ai scăpat-o acum două luni, pe când făceai controlul de noapte, din mâinile a vreo doisprezece hoţi.

— Mi se pare că da, frumoasă verişoară, zise căpitanul.

— Ei bine, reluă ea, poate este chiar vagaboanta care dansează acum în piaţa din faţa bisericii.

— Vino să vezi dacă o recunoşti, frumos verişor Phoebus!

Se observă o dorinţă ascunsă de împăcare în invitaţia aceea drăgălaşă, pe care ea i-o făcea de a veni lângă ea şi în grija aceea de a-l chema pe nume. Căpitanul Phoebus de Châteaupers (căci el este acela pe care cititorul îl are în faţă de la începutul capitolului) se apropie încet de balcon.

— Uite, îi zise Fleur de Lys punând cu gingăşie mâna pe braţul lui Phoebus. Priveşte pe micuţa aceea care dansează în rondul acela. Ea este boemiana dumitale?

Phoebus privi, şi zise:

— Da, o recunosc după capra sa.

— Oh! Ce capră frumoasă şi mititică, într-adevăr! zise Amelotte împreunându-şi mâinile în semn de admiraţie.

— Oare coamele ei sunt de aur adevărat? întreabă Berangére.

Fără să se mişte în fotoliu său, doamna Aloise

luă cuvântul:

— Nu este oare una din boemienele acelea care au sosit prin poarta Gibard?

— Mamă, zise drăgăstos Fleur de Lys, poarta aceasta se numeşte astăzi poarta Infernului.

Domnişoara de Goudelaurier ştia cât de mult nu-i plăcea căpitanului modul învechit de a vorbi al mamei sale. Într-adevăr, el începu să zâmbească, zicând printre dinţi:

— Poarta Gibard! Pe acolo trecea regele Carol al VI-lea!

— Naşă, exclamă Bérangére, căruia nu-i stăteau ochii la un loc şi care îşi ridicase privirea spre vârfurile turnurilor de la Nôtre Dame, cine este omul acela negru care se află acolo sus?

Toate tinerele fete ridicară ochii. Un om stătea, într-adevăr, rezemat de balustrada cea mai de sus a turnului nordic, care privea spre piaţa Grevei. Era un preot Îi distingeai uşor costumul şi faţa rezemată în mâini. Nu se mişca, era ca o statuie. Privirea sa fină se îndrepta spre piaţă.

Avea ceva din nemişcarea uliului care a descoperit un cuib de vrăbii şi pe care îl priveşte cu interes.

— Acela este domnul arhidiacon dejosas, zise Fleur de Lys.

— Aveţi ochi foarte buni dacă îl recunoaşteţi de aici! observă Gaillefontaine.

— Cum se mai uită la mica dansatoare! reluă Diane de Christenil.

— Să se păzească egipteanca! zise Fleur de Lys, căci el nu iubeşte Egiptul.

— Este păcat că omul acesta o priveşte aşa, adăugă Amelotte de Montmichell, căci ea dansează minunat.

— Frumosule verişor Phoebus, zise deodată Fleur de Lys, deoarece o cunoşti pe mititica aceea de boemiană, fă-i un semn să vină aici. O să ne distrăm.

— Oh! Da! exclamară toate fetele aplaudând.

— Dar asta este o nebunie, răspunse Phoebus. Ea m-a uitat, desigur, şi nici numele nu i-l ştiu. Cu toate acestea, pentru că o doriţi, domnişoarelor, am să încerc. Şi aplecându-se pe balustrada balconului, el începu să o strige:

— Mititico!

Dansatoarea nu cânta din tamburină în acel moment şi întoarse capul spre Phoebus. Privirea sa strălucitoare se opri asupra lui şi se opri din dans…

Căpitanul îi făcu semn să vină.

Tânăra fată îl privi iar, apoi se înroşi ca şi cum o flacără i s-ar fi suit în obraji şi luându-şi daireaua sub braţ, se îndreptă, printre spectatorii uimiţi, spre uşa casei de la balconul căreia strigase Phoebus, cu paşi înceţi, clătinându-se şi cu privirea tulbure a unei păsări care cedează fascinaţiei privirii unui şarpe. După un moment draperia se ridică şi boemiana apăru în pragul camerei, roşie, zăpăcită, abia respirând, cu ochii săi mari lăsaţi în jos şi neîndrăznind să facă un pas în plus.

Bérangére bătu din palme.

Totuşi dansatoarea rămânea nemişcată în

pragul uşii. Apariţia sa produse asupra grupului acela de tinere un efect ciudat Este cert că o vagă şi nelămurită dorinţă de a place tânărului ofiţer le însufleţea pe toate, că splendida uniformă era ţinta tuturor cochetăriilor lor, şi că, de când se afla el acolo, era între ele o oarecare rivalitate ascunsă, înăbuşită, pe care abia dacă şi-o mărturiseau lor, dar care se trăda în fiecare moment prin gesturi şi vorbe. Cu toate astea, ele erau aproape toate la fel de frumoase, luptau cu arme egale, şi fiecare putea spera că a ei va fi victoria. Sosirea boemianei rupse brusc acest echilibru. Era de o frumuseţe rară, încât când apăru în pragul apartamentului, păru că împrăştie un fel de lumină proprie. În camera aceea strâmtă, sub încadrarea aceea întunecată a tapetului şi a căptuşelii de lemn a zidului, era incomparabil mai frumoasă decât în piaţa publică. Era ca un candelabru, pe care l-ai adus din lumina zilei în umbră. Nobilele domnişoare fură uimite fără să vrea. Fiecare se simţea într-un fel jignită de frumuseţea sa. De aceea, frontul lor de luptă, scuzaţi-mi expresia, se schimbă îndată, fără ca ele să-şi spună vreun cuvânt. Dar ele se înţelegeau de minune, instinctele feminine se înţeleg şi îşi răspund mai repede ca inteligenţa bărbaţilor. Se întâmplase să le iasă în faţă o inamică: toate o simţeau, toate se uneau. Ajunge un stop de vin pentru a înroşi un pahar cu apă; pentru a da o anumită dispoziţie unei adunături de femei frumoase, ajunge sosirea unei femei mai frumoase, mai cu seamă când nu se afla acolo decât un singur bărbat

De aceea, primirea făcută boemianei fii rece. O priviră din cap până în picioare, apoi se uitară unele la altele şi totul fu spus.

Se înţelesesem. În vremea asta tânăra fată aştepta să i se adreseze cuvântul, fiind aşa de emoţionată încât nu îndrăznea să ridice pleoapele.

Căpitalul rupse cel dintâi tăcerea.

— Pe legea mea, zise el pe un ton de înfumurare neroadă foarte cutezătoare, iată o creatură fermecătoare! Dumneata ce crezi, frumoasă verişoară?

Observaţia aceasta, pe care un admirator delicat ar fi făcut-o cel puţin cu voce înceată, nu era de natură să înlăture geloziile femeieşti faţă de egipteancă.

Fleur de Lys răspunse căpitanului cu o uşoară urmă de dispreţ:

— Nu este urâtă.

Celelalte vorbeau şoptind.

În sfârşit, doamna Aloise, care nu era cea mai puţin geloasă, căci era geloasă pentru fiica sa, se adresă dansatoarei:

— Apropie-te, mititico!

— Apropie-te, mititico! repetă cu o demnitate comică Bérangére, care îi venea până la mijloc.

Egipteanca înaintă spre nobila doamnă.

— Frumoasă copilă, zise Phoebus cu îngâmfare făcând câţiva paşi spre ea, nu ştiu dacă am suprema fericire de a fi recunoscut de dumneavoastră…

Ea îl întrerupse, ridicând asupra lui un

zâmbet şi o privire plină de dulceaţă.

— Oh! Da, zise ea.

— Are memorie bună, observă Fleur de Lys.

— Şi ai şters-o repede în seara aceea. Nu cumva te îngrozesc? reluă Phoebus.

— Oh! Nu, zise boemiana.

Era în accentul cu care răspunsese boemiana ceva nespus de gingaş, care o jigni pe Fleur de Lys.

— Mi-ai lăsat în locul dumitale, frumoasa mea, spuse căpitanul a cărui limbă se dezlegă vorbind unei fete de pe stradă, un păcătos destul de morocănos, chior şi cocoşat, clopotarul episcopului, mi se pare. Mi s-a spus că el este bastardul unui arhidiacon cu dracu'. Are un nume nostim, se numeşte: Patru Anotimpuri, Postul Paştelui, Lăsata-secului, şi nu mai ştiu cum. Un nume de sărbătoare care anunţă un sunet de clopot, în sfârşit!

Îşi permitea aşadar să te fure, ca şi cum ai fi fost făcută pentru paracliseri! Asta e prea din cale-afară. Ce dracu' avea cu dumneavoastră pisoiul acela? Hai, ia spune!

— Nu ştiu, răspunse ea.

— Îţi poţi închipui asemenea obrăznicie! Un clopotar să fure o fată, ca un viconte! Un bădăran să vâneze într-ascuns vânatul gentilomilor! Lucrul acesta nu s-a mai pomenit! La urma urmelor el a plătit-o scump. Jupân Pierrot Torteme este cel mai aspru rândaş care a scărmănat vreo dată un bădăran şi v-aş spune, dacă lucrul ăsta poate să vă facă plăcere, că pielea clopotarului a fost ţesălată

bine de către mâinile lui.

— Sărmanul om, zise boemiana, căreia aceste cuvinte îi aminteau scena de la stâlpul de supliciu.

Căpitanul râse cu hohote.

— Iată o milă tot aşa de nepotrivită ca şi o pană în şezutul unui porc! Să ajung burtos ca un papă dacă… Se opri deodată. Scuzaţi, doamnele mele! Era să spun o prostie.

— Tii, domnule! zise Gaillefontaine.

— El vorbeşte în limba ei creaturii aceleia! adăugă încet Fleur de Lys, al cărui necaz se mărea cu fiecare moment. Necazul nu se micşoră deloc când îl văzu pe căpitan încântat de boemiană şi mai cu seamă de el însuşi, învârtindu-se pe călcâie şi repetând cu o galanterie vulgară, naivă şi soldăţească:

— O, frumoasă fată, pe legea mea!

— Destul de sălbatic îmbrăcată, zise Diane de Christenil cu surâsul său, pentru a i se vedea frumoşii dinţi.

Remarca aceasta fii un fulger de lumină pentru celelalte; le făcu să vadă partea atacabilă a egiptencei. Neputând să-i atace frumuseţea, ele se aruncară asupra costumului său.

— Dar aceasta este adevărul, mititico, zise Mountmichell. Unde ai învăţat să mergi aşa pe străzi fără guleraş şi fără voal pe cap?

— Iată o rochie nemaipomenit de scurtă, adăugă Gaillefontaine.

— Scumpa mea, urmă destul de înţepat Fleur de Lys, ai să faci să fi arestată de unul dintre cei doisprezece sergenţi pentru cordonul dumitale

aurit.

— Mititico, mititico, reluă Christenil cu un zâmbet neîmpăcat, dacă ţi-ai acoperi braţul cu o mânecă, el ar fi mai puţin ars de soare.

Spectacolul de a vedea cum fetele acelea frumoase, cu limbile înveninate şi iritate, şerpuiau, se strecurau şi se frângeau în jurul dansatoarei de stradă, era demn de un spectator mai inteligent decât Phoebus. Erau crude şi graţioase. Scotoceau, scormoneau cu răutate în sărmana şi nebunatica sa toaletă cu fluturaşi de aur şi de stofă cu fireturi. Cuvintele jignitoare plouau în capul egiptencei, ca şi bunăvoinţa mândră şi privirile răutăcioase. Ai fi crezut că vezi tinerele doamne romane, care se amuzau înfigând ace de aur în pieptul unei sclave frumoase; ai fi zis că sunt nişte tinere femele ogar la vânătoare, învârtindu-se cu nările umflate, cu ochii înflăcăraţi în jurul unei sărmane căprioare de pădure, şi pe care privirea stăpânului lor le opreşte de a o sfâşia.

Ce era, la urma urmei, în faţa acelor fete nobile, o păcătoasă dansatoare din piaţa publică? Păreau că nici nu bagă în seamă prezenţa ei, şi vorbeau despre ea, în faţa ei, cu voce tare, ca despre ceva destul de murdar, destul de scârbos şi frumos în acelaşi timp.

Boemiana nu era nesimţitoare la înţepăturile acelea de ac. Din când în când o roşeaţă de ruşine, un fulger de mânie îi flăcăra ochii sau obrajii; ea făcea cu dispreţ acea mică strâmbătură, pe care cititorul i-o cunoaşte. Dar tăcea.

Nemişcată, ea îndrepta asupra lui Phoebus o privire resemnată, tristă şi dulce. În privirea aceea era de asemenea fericire şi drăgălăşenie; ai fi zis că ea se abţinea de teamă să nu fie gonită.

Phoebus râdea şi lua partea boemianei cu un amestec de obrăznicie şi milă.

— Nu te uita la ce spun, mititico! repetă el făcând să-i sune pintenii de aur. Desigur, toaleta dumneavoastră este puţin neobişnuită şi sălbatică; dar aşa încântătoare cum eşti ce-ţi pasă de aceasta!

— Dumnezeule! exclamă blonda Gaillefontaine înălţându-şi gâtul de lebădă cu un surâs amar, văd că domnii arcaşi din garda regelui iau repede foc la frumoşii ochi egipteni.

— Pentru ce nu? zise Phoebus.

La răspunsul acesta, aruncat întâmplător de către căpitan precum o piatră pierdută, pe care nu o priveşti cel puţin unde cade, fetele începură să râdă.

Boemiana care îşi lăsase privirile în jos la cuvintele fetelor, o ridică strălucind de bucurie şi de mândrie şi o fixă din nou asupra lui Phoebus. Era foarte frumoasă în momentul acela.

Bătrâna doamnă, care observă scena, se simţea ofensată şi nu înţelegea.

— Sfântă Fecioară! strigă ea brusc. Cine mi se mişcă între picioare? Ah! Dobitoc nenorocit!

Era capra, care sosise în căutarea stăpânei sale, şi care dând năvală peste ea, începuse să-şi încurce coamele în mormanul de veşminte ale nobilei doamne.

Asta produse o schimbare. Boemiana, fără să zică vreun cuvânt, o descurcă.

— Oh! Iată mititica de capră, care are picioare de aur! exclamă Bérangére săltând în sus de bucurie.

Boemiana se aplecă şi îşi lipi obrazul de capul caprei. Ai fi zis că ea îi cerea iertare, pentru că o părăsise în modul acela.

În vremea asta, Diana se aplecase la urechea Colombei.

— Ei, Doamne, cum de nu m-am gândit mai degrabă? Aceasta este boemiana cu capra. Se spune că este o vrăjitoare şi că animalul face nişte maimuţăreli foarte amuzante.

— Ei bine, o să ne distreze şi capra la rândul ei, să ne facă o minune, zise Colombe.

Diana şi Colombe se adresară repede egiptencei.

— Mititico, fă-o să facă o minune.

— Nu ştiu ce vreţi să spuneţi, răspunse dansatoarea.

— O minune, o magie, o vrăjitorie, în sfârşit.

— Nu ştiu. Şi ea începu să mângâie frumosul animal, repetându-i:

— Djali, Djali!

În momentul acesta, Fleur de Lys observă un săculeţ de piele brodat la gâtul caprei.

— Ce este acolo? o întrebă pe egipteancă.

Egipteanca îşi ridică ochii săi cei mari şi îi răspunse cu gravitate:

— Acesta este secretul meu.

— Aş dori mult să ştiu care este secretul tău, zise Fleur de Lys.

În acest moment, simpla doamnă se ridică rău dispusă.

— Ascultă, boemiano, dacă nici tu nici capra ta nu ne distraţi, atunci ce căutaţi aici?

Boemiana, fără să răspundă, se îndreptă încet spre uşă. Dar cu cât se apropia mai mult de ea, cu atât pasul i se încetinea. Un magnet de neînvins părea că o reţine. Deodată, ea îşi întoarse ochii umezi spre Phoebus şi se opri.

— Pe legea mea! exclamă căpitanul, nu o să plece aşa! Vino înapoi şi dansează-ne ceva. Apropo, amoraş frumos, cum te numeşti?

— Esmeralda, zise dansatoarea, fără să-l părăsească din ochi.

La numele acesta ciudat, un râs nebun izbucni printre tinerele fete.

— Iată un nume îngrozitor pentru o domnişoară! zise Diana.

— Vedeţi bine, reluă Amelotte, că aceasta este o vrăjitoare!

— Scumpa mea, exclamă solemn doamna Aloise, părinţii dumitale nu ţi-au pescuit numele din cazanul de botez.

În vremea aceea, de câteva minute, fără să fie observată, Bérangére atrăsese capra într-un colţ al camerei cu o baclava. Într-un minut se făcură bune prietene. Curioasa copilă desfăcu săculeţul atârnat la gâtul caprei, îl deschise şi conţinutul acestuia se vărsă pe covor. Era un alfabet al cărui fiecare literă era scrisă separat pe o plăcuţă de

merişor. Abia fură înşirate jucăriile acelea pe covor şi fetiţa văzu cu uimire pe capră, ale cărei una dintre minuni era acolo fără îndoială, trăgând anume litere cu copita sa aurită; şi aşezându-le şi împingându-le încet, într-o anumită ordine. Pentru un moment, fii format un cuvânt pe care capra părea exersată să-l scrie, aşa că ezită puţin până să-l formeze. Bérangére exclamă deodată, împreunându-şi mâinile cu admiraţie:

— Naşă Fleur de Lys, ia uită-te ce a făcut capra!

Fleur de Lys alergă şi tresări. Literele dispuse pe podea formau cuvântul PHOEBUS.

— Capra a scris asta? întrebă ea cu o voce schimbată.

— Da, naşă, răspunse Bérangére.

Era imposibil să te îndoieşti de lucrul acesta; copila nu ştia să scrie.

— Iată secretul! se gândi Fleur de Lys.

Dar la strigătul copilei, toată lumea alergă.

Boemiana văzu prostia pe care o făcuse capra; deveni roşie, apoi, palidă şi începu să tremure în faţa căpitanului, care o privea cu un surâs de satisfacţie şi de mirare.

— Phoebus! şopteau tinerele fete încremenite, acesta este numele căpitanului!

— Aveţi o memorie minunată! zise Fleur de Lys boemianei încremenite. Apoi, izbucnind în plâns: Oh! bâlbâi ea dureros ascunzându-şi faţa în mâini, aceasta este o vrăjitoare! Şi auzea o voce şi mai amară care îi zicea în fundul inimii: Aceasta este o rivală!

Şi căzu leşinată.

— Fata mea! Fata mea! strigă mama speriată. Pleacă de aici, vagabondă a iadului!

Esmeralda adună într-o clipă ghinionistele litere, făcu semn lui Djali şi ieşi pe o uşă, pe când Fleur de Lys era dusă pe lumea cealaltă.

Căpitanul Phoebus, rămas singur, ezită un moment între cele două uşi; apoi o urmă pe boemiană.

II

UN PREOT ŞI UN FILOSOF SUNT DOUĂ FIINŢE DEOSEBITE

Preotul, pe care tinerele fete îl observară în partea de sus al turnului de nord, aplecat deasupra pieţei şi aşa de atent la dansul boemianei, era într-adevăr arhidiaconul Claude Frollo.

Cititorii noştri nu au uitat celula misterioasă, pe care arhidiaconul şi-o rezervase în tumul acela.

Nu ştiu, pentru a o spune în treacăt, dacă aceasta nu este chiar aceea căreia i se poate vedea încă şi astăzi interiorul printr-o mică ferestruică pătrată, deschisă spre răsărit şi înaltă cât un om, pe platforma unde se înalţă turnurile; o cocioabă, în prezent goală şi dărăpănată, ale cărei ziduri rău tencuite sunt ornate ici şi colo, astăzi, cu câteva gravuri galbene reprezentând catedrale. Presupun că gaura aceasta este locuită numai de lilieci şi păianjeni şi că prin urmare se duce acolo un război de exterminare asupra muştelor.

În fiecare zi, cu o oră mai înainte de apusul soarelui, arhidiaconul suia scara turnului şi se

închidea în celula aceea, unde petrecea câteodată nopţi întregi. În acea zi, în momentul când, ajuns în faţa uşii joase a celulei, băgă în broască mica cheie complicată, pe care o purta mereu cu el în buzunarul de piele atârnat la o parte, un zgomot de tamburină şi de castaniete îi ajunse la ureche. Zgomotul acela venea din piaţa din faţa bisericii.

Celula, după cum am mai spus, nu avea decât o ferestruică, care dădea spre partea dinapoi a bisericii.

Claude Frollo trase repede cheia înapoi şi peste un moment el se afla în vârful turnului, în atitudinea posacă şi reculeasă în care domnişoarele îl zăriră.

Stătea acolo, grav, nemişcat, cufundat într-o privire şi un gând. Tot Parisul era la picioarele lui cu miile de turnuri ale edificiilor sale şi cu orizontul său rotund de coline, cu fluviul care şerpuieşte pe sub poduri şi cu poporul său, care ondulează pe străzi, cu lanţul muntos al acoperişurilor care strânge pe Notre Dame în găurile sale de reţea. Dar, din tot oraşul acela, arhidiaconul nu privea decât un colţ de pavaj din piaţa din faţa bisericii, şi o singură persoană: boemiana.

Ar fi greu să precizăm natura privirii aceleia, şi de unde izbucnea flacăra din ea. Era o privire fixă şi cu toate acestea plină de tulburare şi de zbucium. Şi după imobilitatea profundă a întregului său corp, abia zguduit la intervale de un tremur maşinal, ca un arbore de către vânt, după înţepeneala coaielor sale mai nemişcate decât

marmura balustradei pe care ele se rezemau, văzând surâsul împietrit care îi contracta faţa, ai fi zis că nu mai erau vii de la domnul Claude decât ochii.

Boemiana dansa. Ea îşi învârtea daireaua cu vârful degetului său şi o arunca în aer, pe când dansa sarabande provensale; agilă, uşoară, veselă şi nesimţind greutatea privirii de temut, care cădea ca plumbul pe capul său.

Mulţimea furnica în jurul ei; din când în când, un om gătit caraghios, cu o haină galbenă şi roşie, făcea roată în jurul său, apoi revenea să se aşeze pe un scaun la câţiva paşi de dansatoare şi lua capul caprei pe genunchii săi. Omul acela părea să fie însoţitorul boemianei. Claude Frollo, din punctul ridicat unde se afla, nu putea să-i distingă trăsăturile feţei.

Din momentul când arhidiaconul îl zărise pe necunoscutul acela, atenţia sa fu împărţită între dansatoare şi el, şi faţa îi deveni din ce în ce mai întunecată. Deodată, se ridică în picioare, şi un tremur îi străbătu tot corpul:

— Cine să fie omul acela? zise printre dinţi, eu o văzusem întotdeauna singură!

Atunci el se înfundă sub bolta întortocheată a scărilor în spirală şi coborî. Trecând prin faţa uşii care dădea în colivia clopotelor şi care era întredeschisă, văzu un lucru care îi atrase atenţia, pe Quasimodo, care, aplecat pe o deschizătură a streaşinilor acelea de ardezie, care par nişte enorme jaluzele, privea şi el de asemenea în piaţă.

Quasimodo era cufundat într-o contemplare

aşa de adâncă, încât nu observă trecerea tatălui său adoptiv. Ochiul său sălbatic avea o expresie ciudată. Era o privire fermecată şi blândă.

— Iată ceva ciudat! murmură Claude. Oare pe egipteancă o priveşte el aşa? continuă să coboare. Peste câteva minute, îngrijorat, arhidiaconul ieşi în piaţă pe uşa care se afla la picioarele turnului.

— Unde este oare boemiana? zise el amestecându-se în grupul spectatorilor, pe care tamburina îi adunase.

— Nu ştiu, răspunse unul dintre vecinii săi, a dispărut Mi se pare că s-a dus să danseze în casa din faţă unde a fost chemată.

În locul egiptencei, pe acelaşi covor ale cărui arabescuri se pierdeau cu un moment mai înainte sub desenul capricios al dansului său, arhidiaconul nu mai văzu decât pe omul cu haina galbenă şi roşie, care pentru a câştiga la rândul său câţiva bani, se plimba în jurul cercului, cu coatele pe coapse, cu capul răsturnat, cu faţa roşie, cu gâtul întins şi cu un scaun în dinţi. Pe scaunul acela el legase o pisică, pe care i-o împrumutase o vecină, şi care miorlăia îngrozită.

— Sfântă Fecioară, zise arhidiaconul în momentul când saltimbancul, asudând din abundenţă, trecu prin faţa sa cu piramida sa de scaun şi pisică, ce faci aici, Pierre Gringoire?

Vocea severă a arhidiaconului produse asupra nenorocitului o aşa de mare emoţie, încât îşi pierdu echilibrul cu tot aranjamentul său, şi scaunul şi pisica căzură talmeş balmeş pe capul asistenţilor, în mijlocul unei huiduieli de nedescris.

Probabil că Pierre Gringoire (căci el era) ar fi avut de dat o socoteală supărătoare stăpânei pisicii şi tuturor feţelor întărâtate şi zgâriate care îl înconjurau, dacă nu s-ar fi grăbit să profite de zăpăceală pentru a se refugia în biserică, unde Claude Frollo îi făcuse semn să-l urmeze.

Catedrala era întunecoasă şi pustie. Întunericul domnea peste tot şi candelele capetelor începeau să devină un fel de stele, atât de întunecoase deveniseră bolţile. Numai marea rozetă a faţadei, ale cărei mii de culori erau luminate de o rază a soarelui, orizontală, lucea în umbră ca un amestec de diamante şi proiecta pe cealaltă parte a tindei spectrul său strălucitor.

După ce au făcut câţiva paşi, dom Claude se rezemă de un stâlp şi-l privi fix pe Gringoire. Privirea aceea nu era cea de care Gringoire se temea, ruşinat de a fi surprins de către un personaj serios şi învăţat în costumul acela de saltimbanc. Privirea preotului nu avea nimic batjocoritor şi ironic în ea; el era serios, liniştit şi cu privirea pătrunzătoare. Arhidiaconul rupse tăcerea cel dintâi.

— Vino aici, Pierre. Ai să-mi explici multe lucruri. Mai întâi, cum se face că nu ai mai fost văzut de aproape două luni şi că eşti regăsit la răspântii, în această situaţie, îmbrăcat jumătate galben, jumătate roşu, ca un măr de Caudebec?

— Domnule, zise jalnic Gringoire, aceasta este într-adevăr o îmbrăcăminte foarte caraghioasă, şi mă vedeţi mai ruşinat decât o pisică coafată. Este destul de rău, simt, de a-i

ispiti pe domnii sergenţi de pază să bată cu bastonul, sub îmbrăcămintea aceasta, umărul unui filosof pitagorician. Dar ce vreţi, prea cucernicul meu maestru? Greşeala este vechiul meu costum, care m-a părăsit în mod laş la începutul iernii, sub pretext că el cădea în bucăţi şi că avea nevoie să se ducă să se odihnească în coşul vreunui culegător de zdrenţe. Ce să fac? Civilizaţia nu a ajuns încă acolo încât să poţi merge în pielea goală, cum o voia vechiul Diogene. Adăugaţi că sufla un vânt foarte rece şi nu în luna ianuarie poţi încerca cu succes să determini umanitatea să facă pasul acesta. Costumul acesta s-a prezentat. Eu l-am luat şi am aruncat vechea mea manta neagră, care pentru un ermetic ca mine, era foarte puţin ermetic închisă. Iată-mă deci în costumul de saltimbanc.

— Frumoasă ocupaţie mai ai! reluă arhidiaconul.

— Recunosc, maestre, că este mai bine să filosofezi şi să faci poezii, să aprinzi flacăra în cuptor sau să o primeşti din cer, decât să porţi pisici pe scaun. De aceea, când m-aţi apostrofat, am fost aşa de prost ca un măgar în faţa unei maşini de învârtit frigarea. Dar ce să facem, domnule? trebuie să mănânci în fiecare zi, şi nici cele mai frumoase visuri alexandriene nu-ţi ţin de foame, nici măcar cât o bucată de brânză de Bric. Ori, eu am făcut pentru doamna Margareta de Flandra acel vestit epitalam pe care îl ştiţi, şi oraşul nu mi-l plăteşte, sub pretext că nu era excelent, ca şi cum ai putea da pentru patru taleri

o tragedie de Sofocle.

Era deci să mor de foame. Din fericire, am fost mai forte în falcă şi i-am zis fălcii acesteia: Fă tururi de forţă şi de echilibru, hrăneşte-te tu însuţi. O ceată de golani, care mi-au devenit buni prieteni, m-au învăţat douăzeci de feluri de tururi herculiene şi acum eu dau în fiecare seară dinţilor mei pâinea pe care ei şi-au câştigat-o în timpul zilei, cu sudoarea frunţii mele. La urma urmei, recunosc că aceasta este o tristă întrebuinţare a facultăţilor mele intelectuale, şi că omul nu este făcut să-şi piardă viaţa cântând din tamburină şi muşcând scaune. Dar, cucernice maestre, nu-ţi ajunge să-ţi petreci viaţa, trebuie să ţi-o şi păstrezi.

Dom Claude asculta în tăcere. Deodată, ochii săi înfundaţi luară o aşa expresie ageră şi pătrunzătoare, încât Gringoire se simţi cercetat până în fundul sufletului.

— Foarte bine, Pierre, dar cum se face că eşti acum în tovărăşia acelei dansatoare din Egipt?

— Ea este soţia mea! zise Gringoire

Privirea întunecată a preotului se înflăcăra.

— Ai făcut asta, ticălosule? strigă el apucând cu furie braţul lui Gringoire; să fi fost tu oare aşa de părăsit de Dumnezeu, pentru a pune mâna pe fata aceea?

— Pe partea mea din rai, monseniore, răspunse Gringoire tremurând din tot corpul, vă jur că nu am atins-o niciodată, dacă aceasta este ceea ce vă nelinişteşte.

— Atunci ce tot vorbeşti de soţ şi de soţie?

zise preotul.

Gringoire se grăbi să-i povestească, cât de scurt posibil, tot ceea ce cititorul ştie, aventura sa din Curtea Minunilor şi căsătoria sa cu spargerea ulciorului. Dar căsătoria aceasta nu avusese niciun rezultat şi în fiecare seară boemiana îi fura noaptea sa de nuntă ca şi în prima zi.

— Este rău, încheie el, dar aceasta se datorează faptului că am comis nenorocirea de a mă căsători cu o virgină.

— Ce vrei să spui? întrebă arhidiaconul, care se linişti încetul cu încetul în timpul acestei povestiri.

— Aceasta este destul de greu de explicat, răspunse poetul. Este o superstiţie. Soţia mea este, după cele ce mi-a spus un bătrân, care este numit la noi ducele de Egipt, un copil găsit sau pierdut, ceea ce este acelaşi lucru. Poartă la gât o amuletă, despre care se spune că o va face într-o zi să-şi regăsească părinţii, dar care şi-ar pierde puterea dacă tânăra fată şi-ar pierde virginitatea. De aceea noi rămânem foarte virtuoşi.

— Aşadar, reluă Claude, a cărui frunte se însenina din ce în ce mai mult, crezi că fata aceea nu a fost a niciunui bărbat?

— Ce vreţi, dom Claude, să facă un bărbat împotriva unei superstiţii? Ea asta are în cap. Socot că este o raritate sfinţenia aceasta de călugăriţă, care este păstrată în mod sălbatic în mijlocul acelor fete de vagabonzi, aşa de uşor domesticite. Ea are ca protectori trei lucruri: pe ducele de Egipt, care a luat-o sub protecţia sa,

sperând poate că o s-o vândă vreunui ticălos de preot; tot tribul său de egipteni, care o venerează într-un mod deosebit, ca pe o sfântă fecioară cu un pumnal mic, pe care hoaţa îl poartă totdeauna asupra ei cu toate ordonanţele intendenţei, şi pe care îl faci să apară stingându-i talia. Este ca o viespe, pe legea mea!

Arhidiaconul îi puse lui Gringoire o mulţime de întrebări.

Esmeralda era, după părerea lui Gringoire, o fiinţă inofensivă şi fermecătoare, frumoasă cu toată strâmbătura aceea care îi era obişnuită; o fată naivă şi pasională, ignorantă asupra a tot şi entuziasmată de tot; neştiind care este deosebirea dintre o femeie şi un bărbat, nici în vis; făcută aşa, nebună după dans, zgomot, aer liber; un fel de femeie albină, având aripi la picioare şi trăind val-vârtej. Ea datora aceeaşi lucru vieţii nomade, pe care o dusese întotdeauna. Gringoire aflase că, fiind mică, călătorise prin Spania şi Catalonia, până în Sicilia; el credea că ea fusese dusă de către caravana de ţigani, din care ea făcea parte, în Alger, ţară aflată între Albania şi Grecia, de cealaltă parte a Siciliei, care este în drumul Constantinopolului. Boemii, zicea Gringoire, erau vasalii regelui din Alger, în calitatea sa de şef al Maurilor albi. Ceea ce este sigur este că Esmeralda venise în Franţa, pe când era încă foarte tânără, prin Ungaria. Din toate ţările acestea, tânăra fată învăţase crâmpeie de jargoane ciudate şi cântece şi căpătase idei ciudate, care făceau din limbajul său ceva tot aşa

de împestriţat ca şi costumul pe care îl purta, pe jumătate parizian, jumătate african. De altfel, locuitorii cartierelor pe care ea le frecventa o iubeau pentru veselia sa, pentru gentileţe, pentru înfăţişarea ei vioaie, pentru dansurile şi pentru cântecele sale. În tot oraşul nu se credea urâtă decât de două persoane, despre care ea vorbea adesea cu teamă: schimnica de la Tour Roland, o bătrână care nu-i poate suferi pe egipteni nu se ştie din ce cauză, şi care o blestema pe săraca dansatoare ori de câte ori trecea prin faţa grotei sale; şi un preot, care nu o întâlnea niciodată fără să-i arunce priviri şi fără să nu-i adreseze cuvinte care o înspăimântau. Faptul acesta din urmă îl tulbură foarte mult pe arhidiacon, fără ca Gringoire să dea mare atenţie acestei tulburări; atât de mult ajunseră cele două luni trecute pentru a-l face pe nepăsătorul poet să uite amănuntele ciudate din noaptea aceea. În cele din urmă, mica dansatoare nu se temea de nimic; ea nu ghicea norocul, ceea ce o punea la adăpost de procesele acelea de magie, atât de des intentate boemienelor. Şi apoi, Gringoire îi ţinea loc de frate, dacă nu de bărbat; filosoful suporta foarte bine felul acesta de căsătorie platonică. Avea zilnic un culcuş şi o pâine. În fiecare dimineaţă el pleca de la haimanale, de cele mai multe ori cu egipteanca, şi o ajuta să strângă bani la răspântii; în fiecare seară el se întorcea cu ea sub acelaşi acoperământ, o lăsa să se încuie cu zăvorul în odăiţa sa, şi dormea somnul omului drept. Existenţă foarte dulce la urma urmei, zicea el, şi foarte propice pentru reverie. Şi apoi, în sufletul şi

conştiinţa sa filosoful nu era sigur că era amorezat nebuneşte de egipteancă; o iubea tot atât ca şi pe capră. Aceasta era un dobitoc blând, inteligent, spiritual, o capră savantă. Nimic nu era mai obişnuit în evul mediu decât animalele savante, despre care lumea se minuna foarte mult şi care-i conduceau adesea pe instructorii lor la rug. Cu toate acestea, vrăjitoriile caprei cu copite aurite erau nişte glume foarte nevinovate. Gringoire le explică arhidiaconului, pe care amănuntele astea păreau că-l interesează foarte mult. Ajungea, în cea mai mare parte din cazuri, să prezinţi daireaua caprei într-un mod anume pentru a obţine de la ea figura pe care o doreai. Fusese dresată pentru asta de către boemiană, care avea pentru fiinţele acestea un talent rar, încât îi luase numai două luni să o înveţe pe capră să scrie cu litere mobile cuvântul Phoebus!

— Phoebus! zise preotul. Pentru ce Phoebus?

— Nu ştiu, răspunse Gringoire. Acesta este poate un cuvânt pe care ea îl crede cu vreo virtute magică şi ascunsă. Îl repetă adesea încet când crede că este singură.

— Eşti sigur, repetă Claude cu privirea pătrunzătoare, că acesta nu este decât un cuvânt şi nu un nume?

— Numele cui? întrebă poetul.

— Ştiu şi eu? zise preotul.

— Iată ceea ce-mi închipui eu, domnule. Boemienele astea cred puţin în Zoroastru şi adoră soarele. De aici, Phoebus.

— Lucrul acesta nu-mi pare tot aşa de clar că

dumitale, Pierre.

— Până la urmă asta nu e treaba mea. Nu are decât să-şi mormăie în voie Phoebus-ul său. Ceea ce este sigur este că Djali mă iubeşte la fel ca şi pe ea.

— Cine este Djali aceasta?

— Este capra.

Arhidiaconul îşi sprijini bărbia în mână şi păru un moment gânditor. Deodată, el se întoarse repede spre Gringoire.

— Şi tu îmi juri că nu te-ai atins de ea?

— De cine, zise Gringoire, de capră?

— Nu, de femeia aceea.

— De soţia mea? Vă jur că nu.

— Şi eşti de multe ori singur cu ea?

Dom Claude încruntă sprâncenele.

— Oh! Oh! Soins cum sola non cogitabuntur orare Pater noster[68].

— Pe legea mea, eu aş putea să spun Pater, Ave Maria şi *Credo în Deum patrem omnipotentem*[69], fără ca să-mi dea mai multă atenţie decât dă o găină bisericii.

— Jură-mi pe pântecele mamei tale, repetă arhidiaconul cu violenţă, că tu nu te-ai atins de fiinţa aceasta nici cu vârful degetului.

— Aş putea să jur pe capul tatălui meu, căci aceste două lucruri au multe în comun. Dar, cucernice maestre, permiteţi-mi la rândul meu o întrebare.

---

68 Singur sau singură nu se gândesc să spună Tatăl Nostru, (lat)

69 Cred în Dumnezeu, tatăl atotputernic, (lat.)

— Vorbeşte, domnule.

— Ce te interesează pe dumneata lucrurile acestea?

Figura palidă a arhidiaconului se făcu roşie ca obrajii unei fete tinere. El rămase un moment fără să răspundă; apoi spuse cu o încurcătură vizibilă:

— Ascultă, Pierre Gringoire. Tu nu eşti afurisit încă, după cum ştiu eu. Eu mă interesez de tine şi îţi vreau binele. Ori, cel mai neînsemnat raport cu egipteanca te va face vasal al Satanei. Ştii că întotdeauna trupul pierde sufletul. Nenorocire ţie, dacă te atingi de femeia aceasta! Iată totul.

— Eu am încercat odată, zise Gringoire, scărpinându-se după ureche. Era în prima zi, dar m-am înţepat

— Ai avut îndrăzneala aceasta, Pierre?

Şi fruntea preotului se întunecă.

— Altă dată, continuă poetul surâzând, am privit, înainte de a mă culca, prin gaura cheii, şi am văzut cea mai frumoasă femeie în cămaşă, care a făcut vreodată să scârţâie marginea patului sub piciorul său gol.

— Du-te dracului! strigă preotul cu o privire îngrozitoare; şi împingând din umeri pe Gringoire, care rămăsese înmărmurit, se înfundă repede sub cele mai întunecoase arcade ale catedralei.

III

CLOPOTELE

Din dimineaţa chinuirii la stâlpul de supliciu, vecinilor lui Notre Dame li se păruse că ardoarea

de a suna clopotele a lui Quasimodo se micşorase foarte mult înainte erau sunete de clopot la orice ocazie, lungi cântări în zori de zi, care ţineau în tot timpul slujbei, sunete de clopot de alamă pentru o slujbă mare, bogate game produse de clopotele cele mici pentru căsătorie, pentru botez şi încrucişându-se în aer ca o broderie din tot felul de sunete fermecate. Bătrâna biserică, cu totul vibrantă şi sonoră, era într-o veşnică veselie de clopote.

Simţeai mereu în ea prezenţa unui spirit de zgomot şi de capriciu, care cântă prin toate gurile acelea de aramă. Acum spiritul acela părea că-i dispăruse. Catedrala părea tristă şi îşi păstra bucuroasă tăcerea. Sărbătorile şi înmormântările aveau simplul lor sunet de clopote, sec şi gol, ceea ce cerea ritul şi nimic mai mult.

Din zgomotul dublu pe care îl face biserica, orga înăuntru şi clopotul afară, nu mai rămânea decât orga. Ai fi zis că nu mai erau muzicanţi în clopotniţe. Quasimodo, cu toate astea, tot acolo se afla. Ce se petrecuse oare în sufletul lui? Oare ruşinea şi disperarea de la stâlpul de supliciu dureau încă în fundul sufletului său şi tristeţea unui asemenea tratament stinsese totul în el, până şi pasiunea lui pentru clopote? Sau poate Maria avea o rivală în inima clopotarului de la Nôtre Dame, şi clopotul cel mare şi cele paisprezece surori ale lui erau neglijate pentru ceva mai frumos?

Se întâmplă că în anul 1482, Buna Vestire căzu într-o marţi, 25 martie. În ziua aceea, aerul

era aşa de curat şi aşa de uşor încât Quasimodo simţi revenindu-i ceva din dragostea sa pentru clopote. El se sui în tumul nordic, pe când jos paracliserul deschidea toate uşile cele mari ale bisericii, care erau pe atunci nişte enorme tăblii de lemn acoperit cu piele, brodate cu cuie de fier aurit şi încadrate de sculpturi.

Ajuns în înalta colivie a clopotelor, Quasimodo se uită câtva timp cu o tristă înălţare din cap la cele şase clopote, ca şi cum ar fi intervenit ceva străin între el şi ele.

Dar când le puse în mişcare, când el simţi ciorchinele de clopote în mâna lui mişcându-se, ceva se schimbă în inima lui. Când octava palpitândă suind şi coborând scara aceea sonoră, ca o pasăre care saltă din ramură în ramură, când demonul acela care zguduie o legătură scânteietoare de stele, de triluri de arpegii, cuprinse pe sărmanul surd, atunci redeveni fericit, el uită totul, inima sa se dilată şi i se învioră faţa. El se ducea şi venea, bătea din palme, se legăna de la o frânghie la alta; îi însufleţea pe cei şase cântăreţi cu voce şi gesturi, ca un şef de orchestră care-i îndeamnă pe muzicanţi.

— Pleacă, zise el, pleacă Gabrielle! împrăştie tot zgomotul din piaţă. Astăzi este sărbătoare. Thibauld, nu fi leneşă! Tu te încetineşti. Haide! Haide, odată! Nu cumva te-ai ruginit, trândavo? Bine! Repede, repede, să nu se vadă limba! Fă-i pe toţi surzi, ca pe mine. Aşa, Thibauld, bravo! Guillaume! Guillaume! Tu eşti cel mai mare, dar Pasquier este cel mai mic şi merge cel mai bine.

Hai să ne prindem că cei care aud, îl pricep mai bine decât pe tine! Bine! Bine! Gabriella mea, forte! mai forte! Hei, dar ce faceţi acolo sus voi amândouă, călugăriţelor? Eu nu mă văd făcând nici cel mai mic zgomot. Ce înseamnă ciocurile acelea de alamă de acolo, care au aerul de a-şi bate joc când trebuie să cânte? La lucru! Este Buna Vestire. Este un soare frumos afară. Trebuie să sune frumos clopotele. Sărmană Guillaume! Iată-te obosită, scumpa mea!

Era cu totul ocupat să-şi îndemne clopotele la sunat, care săreau toate şase, care de care mai bine şi care îşi zguduiau spatele lucitor ca o zgomotoasă înhămare de catâri spanioli îndemnată când şi când de către apostrofele căruţaşului.

Deodată, lăsând să-i cadă privirea printre marii solzi de ardezie, care acoperă până la o anumită înălţime zidul perpendicular al clopotniţei, văzu în piaţă pe o fată tânără, gătită în mod ciudat, care se oprea şi întindea pe pământ un covor, unde o capră mică veni să ia loc şi un grup de spectatori care se făceau roată în jur. Vederea aceea schimbă repede cursul ideilor sale şi îngheţă în entuziasmul său muzical, după cum o suflare de vânt îngheţă o răşină topită. El se opri, întoarse spatele la clopote şi se aşeză pe dosul streaşinii de ardezie, fixând asupra dansatoarei privirea aceea visătoare, drăgăstoasă şi blândă, care-l mirase odată şi pe arhidiacon.

În vremea aceea clopotele, uitate, încetară brusc de a mai suna toate deodată, spre marea

dezolare a amatorilor de sunet de clopot, care ascultau desigur miraţi, ca un câine căruia i s-a arătat un os şi căruia i se dă o piatră.

IV

ANAGKH

Se întâmplă că într-o frumoasă dimineaţă tot din această lună a lui martie, mi se pare că aceasta era sâmbătă 29, ziua Sfântului Eustache, tânărul nostru amic, şcolarul Jehan Frollo du Moulin, observă, pe când se îmbrăca cu pantalonii săi, care îi conţineau punga, că aceasta nu mai dădea niciun sunet metalic. Sărmana pungă! zise el scoţând-o din buzunarul său. Cum! Nicio

lescaie! Cum ţi-au mai spintecat burta zarurile, oalele cu bere şi Venus! Cât este de goală, zbârcită şi moale! Tu semeni cu gâtul unei funii. Vă întreb pe voi, Cicero şi Seneca, ale căror cărţi vi le văd azvârlite de jos, la ce-mi serveşte să ştiu mai bine decât un casier sau decât un evreu de la podul Aux Changeurs, că un taler de aur cu coroană valorează treizeci şi cinci de uzaini şi o sută douăzeci şi cinci de bani şi opt părăluţe fiecare şi că un taler cu pajură valorează treizeci şi şase de uzaini a o sută de treizeci de bani şi şase părăluţe toumeze, dacă eu nu am niciun păcătos de liard negru ca să-l risc pe o dublă de şase! Oh! Consule Cicero! Aceasta nu este o calamitate din care să ieşi cu faţa curată prin perifraze.

El se îmbrăcă trist Un gând îi veni pe când se lega la şireturile ghetelor, dar îl respinse şi mai întâi, cu toate acestea, îi reveni şi îşi puse vesta pe dos, semn evident al unei mari lupte sufleteşti. În sfârşit, aruncă cu putere bonetul de pământ şi exclamă:

— Cu atât mai rău! Fie ce o fi. Am să mă duc la fratele meu. Am să capăt o dojană, dar am să capăt şi un taler.

Atunci, îşi îmbrăcă mantaua îmblănită, ridică bonetul şi ieşi ca un disperat.

Coborî strada de la Hachette; mirosul frigăruilor acelea admirabile, care se învârteau mereu, veni să-i gâdile simţul olfactiv şi aruncă o privire drăgăstoasă cârnaţilor, care smulse într-o zi cizmarului Caltagirone exclamaţia aceea

patetică: „Pe legea mea, păcat curat!” Dar Jehan nu avea cu ce să-şi plătească dejunul şi un adânc suspin îi părăsi pieptul sub tinda lui Petit Châtelet, enormă dublă treflă de turnuri masive, care păzea intrarea insulei Cité.

El nu avu timp să arunce o piatră în trecere, cium era obiceiul, în mizerabila statuie a ducelui Périnet Leclerc, care dăduse Parisul lui Carol al VI-lea, englezilor, crimă pe care efigia sa, faţa sfărâmată de către pietre şi murdărită cu noroi, a ispăşit-o timp de trei secole în colţul străzilor de la Harpe şi de Buci, ca pe un stâlp de supliciu veşnic.

După ce traversă Petit Pont şi străbătu strada Neuve Sainte Geneviève, Jehan de Molendius se pomeni în faţa lui Notre Dame. Atunci, nehotărârea îl cuprinse iar şi se plimbă câteva minute în jurul statui domnului Legris, repetându-şi cu o nelinişte adâncă:

— Mustrarea la sigur, talerul îndoielnic!

H opri pe un paracliser, pe care îl ştia din mănăstire şi îl întrebă unde este domnul arhidiacon dejosas.

— Mi se pare că este în odăiţa din turn, zise paracliserul şi nu vă sfătuiesc să-l deranjaţi de acolo, afară numai dacă nu veniţi din partea papei sau regelui.

Jehan îşi bătu în palmă.

— Iată o frumoasă ocazie de a vedea odăiţa vrăjitorilor.

Determinat de gândul ăsta, el se înfundă hotărât sub mica uşă neagră şi se puse să urce scara lui Saint Gille, care conduce la etajele

superioare ale turnului.

— Am să văd! îşi zicea el pe când suia. Pe sfânta Fecioară! Celula asta trebuie să fie un lucru foarte ciudat şi pe care cucernicul meu frate o ascunde. Se spune că ar aprinde acolo focuri ale infernului şi că arde într-un mare jeratic piatra filosofală ca pe o piatră de pe drum şi mi-ar plăcea mai mult să găsesc în cuptorul său o omletă din ouă de Paşti cu slănină decât cea mai mică piatră filosofală din lume!

Ajuns în galeria coloanelor mici, răsuflă un moment şi trase câteva înjurături contra nesfârşitei scări, apoi începu iarăşi să urce prin strâmta uşă a turnului nordic, pe unde publicul nu poate trece astăzi. Dădu peste un gang mic făcut într-o întăritură laterală a zidului şi sub boltă o uşă joasă, în formă de ogivă, pe care o gaură, făcută în faţă în peretele circular al scării, îi permise să observe enorma ei broască şi armătura de fier puternică. Persoanele care ar fi curioase să viziteze astăzi uşa aceea o vor recunoaşte după inscripţia săpată cu litere albe în zidul negru: Ador pe Coralia, 1829 semnat Ugéne”.

— Uf! zise şcolarul, desigur că este aici.

Cheia era în broască. Uşa era deschisă. O împinse încet şi îşi băgă capul prin deschizătură.

Cititorul cunoaşte desigur opera admirabilă a lui Rembrandt, acel Shakespeare al picturii. Printre atâtea minunate gravuri, este îndeosebi o aqua forte, care reprezintă, după cum se spune, pe doctorul Faust şi pe care este imposibil să o contempli fără să rămâi uimit. Este o celulă

întunecoasă, în mijloc se afla o masă încărcată cu tot felul de obiecte ciudate şi hidoase, cranii, sfere, alambicuri, compase, pergamente hieroglifice. Doctorul stă în faţa mesei, îmbrăcat cu larga sa manta fără mâneci şi pe cap având un bonet îmblănit care îi acoperă fruntea până la sprâncene. Corpul nu i se vede decât pe jumătate. Era pe jumătate ridicat din imensul lui fotoliu, pumnii săi zbârciţi se rezemau pe masă, şi el privea cu teamă şi curiozitate un mare cerc luminos, format din litere magice, care străluceşte pe zidul din fund ca spectrul solar în camera obscură. Soarele acesta cabalistic pare că tremură la privire şi umple palida celulă cu strălucirea sa misterioasă. Este ceva oribil şi totuşi frumos.

Ceva asemănător cu celula lui Faust fu oferit vederii lui Jehan, când el se hazardă să-şi bage capul prin deschizătura uşii. Odăiţa era tristă şi abia luminată. În ea se afla o masă şi un fotoliu mare, compase, alambicuri, schelete de animale atârnate de tavan, o sferă rostogolindu-se pe jos, hipocefali amestecaţi cu borcane în care tremurau foiţe de aur, mari manuscrise îngrămădite şi deschise, capete de mort puse pe piei de viţel tăbăcite şi împestriţate cu tot felul de semne şi figuri; în sfârşit, toate murdăriile ştiinţei şi pretutindeni pe harababura aceea era praf şi pânze de păianjen; dar în ea nu era niciun cerc de litere luminoase, niciun doctor în extaz contemplând arătarea înflăcărată după cum vulturul priveşte soarele.

Celula, însă, nu era pustie. Un om stătea în

fotoliu aplecat deasupra mesei. Jehan, către care el stătea cu spatele, nu putea să-i vadă decât umerii şi ceafa; dar recunoscu capul acela chel, pe care natura îl turnase pentru veşnicie, ca şi cum ea ar fi vrut să arate prin acest simbol exterior irezistibila înclinaţie clerică a arhidiaconului.

Jehan îl recunoscu deci pe fratele său. Dar uşa se deschisese aşa de încet încât nimic nu-l avertizase pe Claude de prezenţa fratelui său. Curiosul şcolar profită de lucrul acesta pentru a examina în voie celula.

Un cuptor mare, pe care el nu-l observase de la început, se afla în stânga fotoliului, dedesubtul ferestruicii. Lumina zilei, care pătrundea prin deschizătura aceea, traversa o pânză de păianjen, care îşi aşezase cu gust rozeta sa delicată în ogiva ferestrei şi în mijlocul căreia insecta arhitect stătea nemişcată ca butucul roţii aceleia de dantelă. Pe cuptor erau îngrămădite în dezordine tot felul de vase, de fiole de gresie, de sticle cu gâtul strâmb şi sticle cu gâtul lung.

Jehan află suspinând că nu era nicio maşină de gătit

De altfel, nu era foc în cuptor şi părea că nici nu se făcuse de mult timp. O mască de sticlă, pe care Jehan o observă printre unelte de alchimie şi care servea fără îndoială să-i apere faţa arhidiaconului când acesta prepara câte vreo substanţă explozibilă, era într-un colţ, acoperită de praf ca şi uitată. Alături, zăceau nişte foale uitate parcă şi ele, care purtau următoarea

inscripţie: *Spira, Spera*[70].

Alte legende erau scrise în număr mare, după metoda hermitică, pe ziduri; unele scrise cu cerneală, altele gravate cu un vârf de metal. De altminteri, erau litere gotice, litere ebraice, litere greceşti şi litere romane talmeş balmeş, inscripţiile întinzându-se peste tot, unele peste altele, cele mai noi ştergând pe cele vechi şi toate încurcându-se unele în altele ca ramurile unui măcriş, ca suliţele într-o luptă. Într-adevăr, era o destul de confuză învălmăşeală a tuturor filosofiilor, a tuturor visărilor, a tuturor înţelepciunilor omeneşti. Se afla câte una pe ici şi colo, care strălucea asupra celorlalte ca un drapel printre vârfurile lăncilor. Cele mai multe erau nişte scurte devize latine sau greceşti, cum le formula aşa de bine evul mediu: *Unde*? *Înde*? *Homo, homini monstrum*. Sau: *Astra, castra, nomen, numen*. A-*ov*. *Sapere aude*[71]. Pe alt perete: *Fiat ubi vuit*[72] etc; câte odată, câte un cuvânt lipsit de orice înţeles aparent; câteodată o simplă maximă de disciplină clericã formulată într-un hexametru regulamentar: *Coelestem dominum, terrestrem dicito dominum*[73]. Se aflau de asemenea citate din cărţile de magie evreieşti, din care Jehan, şi aşa slab la greacă, nu înţelegea nimic. Totul era străbătut în toate locurile de stele, de figuri de oameni, de animale şi de triunghiuri,

---

70 Cât trăieşti, speri, (lat.)

71 De unde? De acolo? Omul este monstru cu oamenii. – Stea, tabără, nume, îngăduinţă. – îndrăzneşte să gândeşti, (lat.)

72 Suflă unde vrea. (lat.)

73 Domnul ceresc este stăpân şi pe pământ, (lat.)

care se întretăiau, ceea ce contribuia la a face zidurile să semene cu o foaie de hârtie, pe care o maimuţă s-ar fi plimbat cu pana plină de cerneală.

Ansamblul odăiţei, de altminteri, prezenta un aspect de părăsire şi de dărăpănare; şi starea rea a ustensilelor lăsa să se bănuiască că maestrul era de mult timp distras de la lucrările sale de către alte preocupări.

Maestrul acela, totuşi, aplecat deasupra unui manuscris împodobit cu picturi ciudate, părea zbuciumat de o idee care se amestecase în meditările sale. Cel puţin aşa judecă Jehan auzindu-l exclamând cu intermitenţele gânditoare ale unui visător care spune cu glas tare tot ceea ce gândeşte:

— Da, Manon a spus-o şi Zoroastru o predică, că soarele se naşte din foc, luna din soare. Focul este sufletul marelui tot. Atomii săi elementari se răspândesc şi curg fără încetare deasupra luminii prin curenţi nesfârşiţi. În punctele unde curenţii se întretaie în cer, ei produc lumină; la punctele lor de intersecţie în pământ ei produc aur. Lumina, aurul, este acelaşi lucru. Foc în stare concretă. Diferenţa între palpabil şi vizibil, dintre fluid şi solid pentru aceeaşi substanţă, dintre vaporii de apă şi gheaţă. Nimic mai mult. Acestea nu sunt visuri, este legea generală a naturii. Dar cum să fac pentru a smulge ştiinţei secretul acestei legi generale? Cum, lumina aceasta care îmi inundă mâna, este aur! Pe aceiaşi atomi dilataţi după o anumită lege, nu este vorba decât să-i condensezi după aceeaşi lege! Cum să fac? câţiva s-au hotărât

să ascundă în pământ o rază de soare. Averroës a îngropat una sub primul stâlp de la stânga santuarului Coranului, în marea mahomedanie din Cordoue; dar nu se va putea deschide cavoul pentru a vedea dacă operaţia a reuşit, decât peste opt mii de ani.

— Drace! zise Jehan în gândul său, mult aş mai avea atunci de aşteptat pentru un taler!

— Alţii s-au gândit, continuă arhidiaconul visător, că era mai bine să operezi cu o rază din Sirius. Dar este foarte greu să ai raza aceea curată din cauza prezenţei simultane a razelor altor stele, care vin să se amestece cu ea. Flamei este de părere că este mai simplu să operezi cu focul terestru. Flamei! ce nume predestinat, *Flamma*! Da, focul.

Aceasta este totul. Diamantul se află în cărbune, aurul în foc. Dar cum să-l scot din el? Maeştrii afirmă că sunt anumite nume de femeie cu un farmec aşa de dulce şi de misterios, încât ajunge să le pronunţi în mijlocul operaţiei. Să citim ceea ce spune despre aceasta Manon: „Unde femeile sunt onorate, divinităţile sunt vesele; unde ele sunt dispreţuite, este o apă curgătoare, este o rază de soare. Numele unei femei trebuie să fie plăcut, dulce, închipuit; să se sfârşească prin vocale lungi şi să semene cu cuvinte de binecuvântare. Da, înţeleptul are dreptate; într-adevăr, Maria, Sofia, Esmerald…

— Afurisenie! Mereu acelaşi gând!

Îşi închise cartea cu violenţă şi îşi trecu mâna peste frunte ca pentru a alunga ideea care îl

obseda. Apoi luă de pe masă un cui şi un ciocan, a cărui coadă era pictată în mod curios cu litere cabalistice.

— De câtva timp, zise el cu un surâs amar, nu reuşesc în niciuna din experienţele mele. Ideea fixă mă stăpâneşte şi îmi pângăreşte creierul ca o treflă de foc. N-am putut cel puţin să regăsesc secretul lui Cassiodone, a cărui lampă ardea fără fitil şi fără ulei. Lucru simplu cu toate acestea.

— Drace! zise Jehan încet

— …Ajunge deci, continuă preotul, un singur gând ticălos pentru a-l face pe om slab şi nebun? Oh! Cum ar râde de mine Claude Femeile, ea care nu a putut să-l îndepărteze niciun moment pe Nicolas Flamei de la urmărirea marii opere! Cum! Eu ţin în mână ciocanul magic al lui Zechiélé! La fiecare lovitură, pe care temutul rabin, din fundul celulei sale, o dădea pe cui cu ciocanul acesta, acela dintre inamicii săi pe care el îi condamnase, de s-ar fi aflat şi la două mii de leghe, se înfunda de un cot în pământ şi era înghiţit Chiar şi regele Franţei, pentru că bătuse cu nesocotinţă la uşa unui taumaturg, intră până la genunchi în pavajul Parisului său. Lucrul acesta s-a petrecut acum trei secole. Ei bine! Eu am ciocanul şi cuiul, şi ele nu sunt instrumente mai îngrozitoare în mâinile mele decât un ciocan în mâinile unui fierar. Cu toate acestea nu este vorba decât de a regăsi cuvântul magic pe care îl pronunţa Zéchiélé, când lovea în cui.

— Lucru de nimic! gândi Jehan.

— Să vedem, să încercăm, reluă cu vioiciune

arhidiaconul. Dacă reuşesc, voi vedea ţâşnind scânteia albastră din capul cuiului. *Emenhétan*! *Emen-hétan*! Nu este aceasta. *Sângeam*! *Sângeani*! Cuiul aceasta să deschidă mormântul oricui poartă numele de Phoebust... Blestem! Totdeauna, iarăşi, veşnic aceiaşi idee!

Şi aruncă ciocanul înfuriat Apoi se înfundă aşa de mult deasupra mesei, încât Jehan îl pierdu din vedere în dosul spatelui fotoliului.

Timp de câteva minute, el nu-i mai văzu decât pumnul strâns pe o carte. Deodată, dom Claude se ridică, luă un compas şi grefă în tăcere pe zid cu litere mari cuvântul grecesc: ANAGKH.

— Fratele meu este nebun, îşi zise Jehan în gând; ar fi fost cu mult mai simplu să fi scris *Fatum*[74] Nu toată lumea este obligată să ştie greceşte.

Arhidiaconul veni să se aşeze din nou în fotoliul său şi îşi sprijini capul în mâini, cum face un bolnav a cărui frunte este grea şi arzătoare.

Şcolarul se uita la fratele său cu uimire. El nu ştia, el care îşi deschidea inima în aer liber, el care nu observa pe lume decât buna lege a naturii, el care îşi lăsa pasiunile să îşi urmeze calea, şi la care locul marilor pasiuni era totdeauna sec, atât de multe jgheaburi de scurgere îi punea în fiecare dimineaţă, el nu ştia cu ce furie mare, aceea a pasiunilor omeneşti, fermentează şi fierbe, când i se refuză orişice ieşire, cum ea se strânge, cum se umflă, cum debordează, cum scobeşte inima, cum izbucneşte în hohote de plâns interioare şi în

74 Fatalitate, (lat.)

ascunse convulsii, până când îşi sparge digurile şi îşi crapă albia. Învelişul auster şi rece al lui Claude Frollo, suprafaţa aceea de virtute aspră şi inaccesibilă, îl înşelase întotdeauna pe Jehan. Veselul şcolar nu se gândise niciodată că există lavă clocotită, furioasă şi profundă sub fruntea de zăpadă a Etnei.

Noi nu ştim dacă îşi dăduse seama instantaneu de ideile acestea, dar aşa fluşturatic cum era, el înţelese că văzuse ceea ce nu trebuia să vadă, că surprinsese sufletul fratelui mai mare într-una dintre cele mai secrete atitudini ale sale şi că nu trebuia să se observe lucrul acesta. Văzând că arhidiaconul recăzuse în imobilitatea sa dintâi, el îşi retrase capul foarte încet şi făcu puţin zgomot de paşi înapoia uşii, ca cineva care soseşte şi care îşi anunţă venirea.

— Intră! strigă arhidiaconul din interiorul celulei sale, te aşteptam. Am lăsat dinadins cheia în uşă. Intră, maestre Jacques.

Şcolarul intră cu curaj. Arhidiaconul, pe care o asemenea vizită îl jena foarte mult într-un asemenea loc, tresări pe fotoliul său.

— Cum, tu eşti, Jehan?

— Şi numele meu tot cu J începe, zise şcolarul cu faţa sa roşie, obraznică şi veselă.

Faţa lui dom Claude îşi reluă expresia sa severă.

— Pentru ce ai venit?

— Frate, răspunse şcolarul silindu-se să ia o înfăţişare cuviincioasă, supusă şi modestă şi învârtindu-şi pălăria în mâini cu un aer de

vinovăţie, veneam să vă cer…

— Ce?

— Câteva sfaturi, de care am mare nevoie. Jehan nu îndrăzni să adauge tare: Şi ceva bani, de care am şi mai mare nevoie încă. Această parte din fraza sa rămase nerostită.

— Domnule, zise arhidiaconul cu un ton rece, eu sunt foarte nemulţumit de dumneata.

— Vai! suspină, şcolarul.

Dom Claude îşi învârti cu un unghi de 90 de grade fotoliul şi se uită fix la Jehan.

— Îmi pare foarte bine că te văd.

Aceasta era o introducere de temut Jehan se pregăti să primească o puternică lovitură.

— Jehan, în toate zilele primesc plângeri contra ta. Ce înseamnă bătălia aceea cu care ocazie l-ai bătut pe un mic viconte Albert de Romonchamo?…

— Oh! zise Jehan, un moft! Un răutăcios de paj, care se amuza să stropească studenţii, făcând să-i alerge calul prin noroi!

— Ce este, reluă arhidiaconul, cu acel Mahiet Fargel căruia i-ai sfâşiat roba?

— Ei! un păcătos de cappet de la Montaigu!

— Plângerea spune: *tunicam*[75]şi nu *cappetam*[76]. Ştii latina?

Jehan nu răspunse.

— Da! urmă preotul dând din cap, iată unde au ajuns studiile astăzi. Limba latină este abia

---

75 Tunică, (lat)

76 Bonetă, (lat)

înţeleasă, siriană necunoscută, greaca aşa de odioasă încât este considerată drept ignorantă, chiar de către cei mai mari savanţi.

— Ştiu un cuvânt grecesc!

— Care cuvânt?

— ANAGKH.

O uşoară roşeaţă cuprinse obrajii galbeni ai episcopului, ca fumul care anunţă în afară zguduirile ascunse ale unui vulcan. Şcolarul abia observă aceasta.

— Ei bine, Jehan, bâlbâi fratele mai mare sforţându-se, ce înseamnă cuvântul acesta?

— Fatalitate.

Arhidiaconul stătea tăcut. Lecţia de greacă îl făcu visător.

Micul Jehan, care avea toate fineţurile unui copil răsfăţat, socoti momentul favorabil pentru a-şi hazarda cererea. El luă o voce foarte dulce şi începu:

— Bunul meu frate, care mă iubeşti aşa de mult, nu se poate să fii încruntat pentru câteva păcătoase de palme şi pumni daţi în luptă dreaptă nu ştiu căror bieţi mormoloci!

Dar toată ipocrizia aceea blândă nu avu deloc asupra severului frate efectul său obişnuit. Cerber nu muşcă din plăcinta cu miere. Fruntea arhidiaconului nu se însenină câtuşi de puţin.

— Unde vrei să ajungi? zise el cu un ton aspru.

— Ei, bine! La subiect! Iată! răspunse curajos Jehan. Am nevoie de bani.

La declaraţia aceea neruşinată, fizionomia arhidiaconului luă deodată o expresie pedagogică şi părintească.

— Dumneata ştii, domnule Jehan, că moşia noastră Tirechappe nu aduce, socotind la un loc şi venitul celor douăzeci şi una de case, decât treizeci şi nouă de taleri, cincizeci şi cinci de bani şi şase părăluţe. Este cu jumătate mai mult decât pe vremea fraţilor Paclet, dar aceasta nu este prea mult.

— Mie îmi trebuie bani, zise stoic Jehan.

— Ştii că tribunalul a hotărât că cele douăzeci şi una de case ale noastre cădeau pe moşia episcopului şi că noi nu am putea răscumpăra deplina lor proprietate decât plătind episcopului două mărci de argint aurit de câte şase taleri parizieni. Ori, aceste două mărci eu nu am putut încă să le adun. O ştii.

— Eu ştiu că-mi trebuie bani, repetă pentru a treia oară Jehan.

— Şi ce vrei să faci cu ei?

Întrebarea aceasta făcu să strălucească o rază de speranţă în ochii lui Jehan. El îşi reluă înfăţişarea de pisică blândă.

— Ascultă, scumpul meu frate Claude, eu nu m-aş adresa dumitale cu intenţii rele. Nu este vorba de a cheltui prin cârciumi cu banii dumitale şi de a mă plimba prin Paris îmbrăcat în brocart cusut cu fir, cu lacheul meu, *cum meo laquasio*. Nu, eu ţi-i cer pentru o faptă bună.

— Ce faptă bună? întrebă Claude surprins.

— Doi dintre prietenii mei doresc să cumpere

haine pentru copilul unei văduve sărmane. Este o pomană. Rufăria va costa doi fiorini şi eu aş vrea să contribui cu unul.

— Cum se numesc cei doi prieteni ai tăi?

— Pierre PAssommeur şi Baptiste Croque-Oison.

— Hm! zise arhidiaconul, iată nişte nume care se potrivesc pentru o faptă bună, ca un tun pe un altar. Desigur că Jehan alesese foarte rău cele două nume de prieteni. Avea să simtă asta mai târziu.

— Şi apoi, urmă preotul Claude, ce rufărie este aceea, care costă trei florini? Şi încă pentru fiul unei văduve sărace?

Jehan rupse gheaţa încă odată.

— Ei bine, da! îmi trebuie pentru a mă duce să văd astă seară pe Jsabeau la Thierrye la Val d'amor!

— Ticălos nelegiuit! exclamă preotul.

— Anagneia[77]!

Jehan răspunse printr-o citaţie grecească împrumutată din cele de pe zid, care avu asupra preotului un efect ciudat îşi muşcă buzele şi furia începu să-şi facă apariţia.

— Pleacă de aici, zise el atunci lui Jehan. Aştept pe cineva.[78]

Şcolarul făcu încă o încercare.

— Frate Claude, dă-mi cel puţin un parizian pentru a mânca.

---

77 Impuritate, (greacă)

78 Cine nu munceşte, nu mănâncă, (lat)

— Unde ai ajuns cu decretele lui Gratien? întrebă domnul Claude.

— Mi-am pierdut caietele.

— Unde ai ajuns la latină?

— Mi s-a furat cartea lui Horaţiu.

— Unde ai ajuns la Aristotel?

— Pe legea mea! Frate, cine este părintele acela al bisericii, care a spus că erorile ereticilor au avut ca punct de reper mărăcinii metafizicii lui Aristotel! Eu nu vreau să-mi zbucium credinţa cu metafizica lui.

— Tinere, reluă arhidiaconul, se afla la ultima intrare a regelui în Paris, un gentilom numit Filip de Comines, care purta brodat pe pătura calului a sa deviză, asupra căreia te sfătuiesc să meditezi: *Qui non laborat non manducet*.

Şcolarul rămase un moment tăcut, cu degetul în ureche, cu privirea fixă în pământ şi cu o mutră supărată. Deodată, el se întoarse spre Claude cu agerimea unei codobaturi.

— Aşadar, bunul meu frate, refuzi a-mi da cinci bani, pentru a-mi cumpăra o bucată de pâine de la brutar?

— Qui non laborat non manducet.

La răspunsul acesta al neînduplecatului arhidiacon, Jehan îşi ascunse capul în mâini, ca o femeie care plânge, şi cu o expresie de disperare rosti un cuvânt grecesc:

— Otototototoi!

— Ce înseamnă aceasta, domnule? întrebă Claude surprins de insulta aceasta nenorocită.

— Ei bine, ce! zise şcolarul, şi îndreptă asupra lui Qaude nişte ochi obraznici în care el îşi băgase pumnii pentru a da roşeaţa lacrimilor, aceasta este în greacă! Este o anapestă de Eschylus, care exprimă perfect durerea.

Şi el începu să râdă aşa nebuneşte şi aşa de tare încât îl făcu pe arhidiacon să surâda.

La drept vorbind, vina era a lui Claude; pentru ce răsfăţaţase acel copil?

— Oh! bunule frate Claude, reluă Jehan încurajat de surâs, uite ce rupte îmi sunt ghetele.

Arhidiaconul îşi reluase îndată severitatea.

— Am să-ţi trimit eu ghete, dar bani nu.

— Numai un mic parizian, frate, urmă rugător Jehan. Am să învăţ pe Graţier dinafară, am să cred în Dumnezeu, voi fi un adevărat Pitagora de ştiinţă şi de virtute. Dar fie-ţi milă, dă-mi un mic parizian! Vrei ca foamea să mă muşte cu gura sa, care stă în faţa mea mai neagră, mai scârboasă, mai adâncă decât un Tartar sau decât nasul unui călugăr?

Dom Claude îşi ridică capul. *Qui non laborat*... Jehan nu-l lăsă să termine.

— Ei bine, strigă el, la dracu'! Trăiască veselia! Am să mă în fund în cârciumi, am să mă bat, am să sparg oalele şi mă voi duce la fete publice!

Şi zicând acestea, îşi aruncă bonetul de zid şi îşi trosni degetele ca nişte castagnete.

Arhidiaconul îl privi cu un aer posomorât.

— Jehan, nu ai suflet deloc.

— În cazul acesta, îmi lipseşte, după

Epicurus, nu ştiu ce, făcut din ceva care nu are nume.

— Jehan, trebuie să te gândeşti serios să te îndrepţi.

— Ei! strigă şcolarul privind rând pe rând pe fratele său şi alambicurile cuptorului, totul este oare absurd aici: şi ideile, şi sticlele?

— Jehan, te găseşti pe o pantă foarte rea. Ştii unde mergi?

— La cârciumă, zise Jehan.

— Cârciuma duce la stâlpul de supliciu.

— Aceasta este un felinar ca oricare altul şi poate că cu acesta Diogene l-ar fi găsit pe omul pe care îl căuta.

— Stâlpul de supliciu duce la spânzurătoare şi apoi în iad.

— Acolo este un foc plăcut

— Jehan, Jehan, sfârşitul are să fie rău.

— Începutul va fi fost bun.

În momentul acela, zgomotul unor paşi se auzi pe scară.

— Tăcere! zise arhidiaconul ducând un deget la buze, iată pe maestrul Jacques. Ascultă, Jehan, adăugă el încet, păzeşte-te de a vorbi vreodată despre ceea ce vei auzi şi ce vei vedea aici. Ascunde-te repede sub cuptor.

Lui Jehan, care se băgă sub cuptor, îi veni o idee minunată.

— Apropo, frate Claude, dă-mi un florin ca să nu mă mişc.

— Tăcere! Ţi-l promit

— Trebuie să mi-l dai.

— Ia-l atunci! zise arhidiaconul aruncându-i înfuriat punga sa de piele.

Jehan se ascunse sub cuptor şi uşa se deschise.

V

CEI DOI BĂRBAŢI ÎMBRĂCAŢI ÎN NEGRU

Personajul care intră avea o robă neagră şi o înfăţişare posacă. Ceea ce atrase atenţia la prima aruncătură de ochi amicului nostru Jehan (care, după cum pricepeţi, se aranjase în aşa fel încât să poată vedea totul şi să audă totul în voie), era marea tristeţe a feţei şi îmbrăcămintea acestui nou venit Era cu toate acestea o oarecare blândeţe răspândită pe figura aceea, dar o blândeţe de pisică, sau de judecător, o blândeţe dulceagă. Era foarte cărunt, zbârcit, avea aproximativ şaizeci de ani, clipea din ochi, avea sprâncene albe, buza de jos îi atârna şi avea nişte mâini mari. Când Jehan văzu că nu era decât mutra aceea, adică fără îndoială vreun medic sau vreun magistrat şi că omul acela avea nasul foarte îndepărtat de gură, semn de dobitocenie, el se vârî în colţul său, disperat că avea să stea cine ştie cât timp într-o poziţie aşa de jenantă şi într-o companie aşa de rea.

Arhidiaconul, cu toate acestea, nici nu se ridicase de pe scaun pentru acel personaj. Îi făcuse semn pentru a se aşeza pe scaunul de lângă uşă, şi după câteva minute de tăcere care păreau continuarea unei meditaţii, spuse:

— Bună ziua, maestre Jacques.

— Salut, maestre! răspunse omul îmbrăcat în negru.

Era în cele două moduri cum fusese pronunţat dintr-o parte acest maestre Jacques, pe cealaltă parte acel maestre prin excelenţă, diferenţa dintre monsenior şi domnule. Era evidentă abordarea doctorului şi a discipolului.

— Ei bine, reluă arhidiaconul după o nouă tăcere, pe care maestrul Jacques se păzi s-o întrerupă, ai să reuşeşti?

— Vai! Maestre, zise celălalt cu un surâs trist, eu suflu mereu. Cenuşă câtă doreşti. Dar nicio picătură de aur.

Dom Claude făcu un gest de nerăbdare.

— Eu nu vă vorbesc despre aceasta, maestre Jacques Charmolue, ci despre procesul vrăjitorului dumitale. Nu este Marc Cevaine, intendentul de la curtea de conturi? îşi mărturiseşte magia? Ai reuşit?

— Vai! Nu, răspunse maestrul Jacques, mereu cu zâmbetul său trist Nu avem consolarea aceasta. Omul acesta este o piatră. Chiar dacă l-am fierbe la Marché aux Pourceaux, el nu ar spune nimic. Cu toate acestea, nu vom cruţa nimic pentru a găsi adevărul. Eram torturat în fel şi chip. De-am pune toate ierburile sfântului Ioan, cum spune bătrânul conic Plautus:

Adversum stimulus, laminas, crucesque, compedesque.

Nervos, catenas, carceres, numellas, pedicas, boias[79].

79 Contra lui folosim ţepuşa, fierul roşu, crucificarea, legarea în

În zadar. Omul acesta este îngrozitor. Nu mai ştiu ce să fac.

— Nu ai găsit nimic nou în casa sa?

— Ba da, zise maestrul Jacques, căutând în dulapul său, am găsit pergamentul acesta. Sunt în ele cuvinte pe care noi nu le înţelegem. Procurorul Filip Lheulier ştie totuşi puţin ebraica, pe care a învăţat-o cu ocazia afacerii evreilor din strada Kautersten de la Bruxelles.

Pe când vorbea astfel, maestrul Jacquers desfăşura un pergament.

— Dă-l încoace, zise arhidiaconul. Şi aruncându-şi ochii pe plancarda aceea:

— Curată magie, maestre Jacques! exclamă el.

JEmen hetan! *u* este strigătul ielelor când sosesc la sabbat. „*Per iposum, et cum ipso, et în ipso*! [80] „este porunca prin care se trimite dracul înapoi în iad. „*Hax, pax, max,* „asta face parte din medicină. Este o formulă contra câinilor turbaţi. Maestre Jacques! Sunteţi procuror al regelui la curtea bisericii, şi pergamentul acesta este ceva îngrozitor.

— Îl vom interoga despre el pe omul nostru.

— Iată încă, adăugă maestrul Jacques căutând în punga sa, ceea ce am găsit la Marc Cevaine.

Şi scoase un vas asemănător cu cele care acopereau cuptorul domnului Claude.

---

lanţuri, cureaua de piele, greutăţi legate de picior, carcera, jugul pentru sclavi, capcanele, juvăţul pentru hoţi. (lat.)

80 Prin el, cu el, în el. (lat)

— Ah! zise arhidiaconul, un creuzet de alchimie.

— Vă mărturisesc, reluă Jacques cu surâsul său timid şi stângaci, că eu l-am încercat pe cuptor, dar nu am reuşit mai bine cu el decât cu al meu.

Arhidiaconul începu să examineze vasul.

— Ce este gravat pe creuzet? „*Och*! *Och*! *u* cuvântul care goneşte puricii? Acest Marc Cevaine este un ignorant! Cred şi eu că nu veţi face treabă cu un astfel de creuzet! Ăsta este bun să vi-l puneţi în alcov vara, şi nimic mai mult

— Deoarece suntem la erori, zise procurorul regelui, am studiat intrarea înainte de a urca; cucernicia voastră este sigură că deschiderea lucrării de fizică este figurată acolo, înspre partea palatului Dieu, şi că din cele şapte figuri goale, care se află la picioarele Sfintei Fecioare, aceea care are aripi la picioare este Mercurius?

— Da, răspunse preotul. Aşa scrie Augustin Nypho, directorul italian care avea un drac bărbos, care îi explica orice lucru. De altfel, o să coborâm şi am să vă explic acestea după text.

— Mulţumesc, maestre, zise Charmolue închinându-se până la pământ. Apropo, uitam! Când vreţi să o înhaţ pe mica vrăjitoare?

— Care vrăjitoare?

— Boemiana aceea pe care o ştiţi, şi care vine în toate zilele să danseze în piaţa din faţa bisericii, cu toate interdicţiile autorităţilor! Are o capră posedată, care are coamele dracului, care citeşte, scrie, ştie matematica ca şi Pictarix şi numai atât

ar fi de ajuns pentru a o spânzura pe boemiană. Procesul este pregătit! El îi va fi intentat în curând! Dansatoarea aceasta este o creatură frumoasă, pe legea mea! Are cei mai frumoşi ochi negri! Două rubine din Egipt! Când începem?

Arhidiaconul era palid din cale afară.

— Am să vă anunţ eu, bâlbâi el cu o voce abia articulată.

Apoi reluă sforţându-se:

— Ocupaţi-vă de Marc Cevaine.

— Fiţi liniştit, zise surâzând Charmolue. Am să pun să fie chinuit pe patul de piele, când mă voi întoarce. Dar este un drac de om. El îl oboseşte şi pe Pierrot Torteme, care are mâinile mai mari decât ale mele. Cum spune acel bun Plaut:

Nudus victus, centum pând-o, es quando pendes per pedes[81].

Interogatoriul cu scripeţi! Este tot ceea ce avem mai bun. Are să treacă şi prin asta.

Dom Claude părea cufundat într-o tristă preocupare. Se întoarse spre Charmolue:

— Maestre Pierrot., maestre Jacques, vreau să spun, ocupaţi-vă de Marc Cevaine!

— Da, dom Claude. Sărmanul om! El o fi suferit cât şi Mummurol. Ce idee proastă a avut să se ducă la sabbat! Un intendent de la curtea de conturi, care ar trebui să cunoască textul de la Charlemagne, *Stryga vei masca*![82] Cât despre mititica Esmeralda, cum o numesc ei, voi aştepta

---

81 Cântăreşte o sută de livre când este legat gol, atârnat de picioare, (lat)

82 Strigoaica sau duhul, (lat.)

ordinul dumitale. Ah! Când vom trece de uşă îmi veţi explica ce vrea să spună grădinarul pe care îl vezi când intri în biserică? Nu este cumva Semănătorul? Hei! maestre, la ce vă gândiţi oare?

Dom Claude, cufundat în gândul său, nu-l mai asculta.

Charmolue, urmărind direcţia privirii sale văzu că ea era fixată maşinal spre marea pânză de păianjen, care împodobea ferestruica. În momentul acela, o muscă zburdalnică care căuta soarele de martie, veni să se arunce prin plasa aceea şi se prinse în ea. La zguduirea pânzei sale, enormul păianjen făcu o mişcare bruscă ieşind afară din celula sa centrală, apoi dintr-o aruncătură se azvârli spre muscă, pe care o îndoi cu antenele sale dinainte, pe când trompa sa hidoasă îi cerceta cu de-amănuntul capul.

— Sărmana muscă! zise procurorul regelui la curtea bisericii, şi ridică mâna ca pentru a o scăpa. Arhidiaconul, ca deşteptat din somn, îi reţinu braţul cu o violenţă convulsivă.

— Maestre Jacques, strigă el, lasă fatalitatea să-şi urmeze cursul!

Procurorul se întoarse speriat I se păru că un cleşte de fier îi prinsese braţul. Privirea preotului era fixă, rătăcită, înflăcărată şi aţintită asupra micului grup oribil: musca şi păianjenul.

— Oh! da, continuă preotul cu o voce care părea că-i iese din fundul sufletului, iată un simbol al totului. Ea zboară, este veselă, abia s-a născut; ea caută primăvara, aerul curat, libertatea; oh! da, dar când se izbeşte de pânza fatală, iese de acolo

păianjenul hidos! Sărmana dansatoare! Sărmana muscă predestinată! Maestre Jacques, lasă fatalitatea să se îndeplinească! Vai Claude, tu eşti păianjenul, şi, tot tu şi musca. Tu zburai către ştiinţă, spre lumină, spre soare, nu aveai altă grijă decât de a ajunge în aer liber, la lumina zilei adevărului veşnic; dar repezindu-te spre ferestruica strălucitoare, care dă spre cealaltă lume, spre lumea clarităţii, a inteligenţei şi a ştiinţei, muscă oarbă, doctor nesocotit, tu nu ai văzut pânza aceea subţire de păianjen întinsă de către destin între lumină şi tine, te-ai aruncat nebuneşte spre ea, ticălos nebun, şi acum te zbaţi cu capul zdrobit şi cu aripile smulse, între antenele de fier ale fatalităţii! Maestre Jacques! Maestre Jacques! Lasă păianjenul în pace!

— Vă asigur, zise Charmolue, care îl privea fără să înţeleagă, că nu mă voi atinge de el. Dar daţi-mi drumul braţului, maestre, fie-vă milă! Aveţi o mână ca un cleşte.

Arhidiaconul nu-l auzea.

— Oh! Nesocotit! reluă el fără să părăsească din ochi fereastra. Şi când vei putea rupe pânza aceea temută cu aripile tale de muscă, crezi că vei ajunge la lumină! Vai! geamul acela care se află mai departe, obstacolul acela transparent, zidul acela de cristal mai tare ca bronzul şi care separă toate filosofiile de adevăr, cum îl vei trece? O, vanitate a ştiinţei! Câţi înţelepţi vin de departe ca să-şi zdrobească capul de tine! Câte sisteme se izbesc vâjâind de geamul acela etern!

El tăcu. Ideile acestea din urmă, care îl

conduseră pe nesimţite la ştiinţă, păreau că-l liniştiseră. Jacques Charmolue îl făcu să revină cu totul la realitate, punându-i această întrebare:

— Maestre, când o să veniţi să mă ajutaţi să fac aur? Ard de nerăbdarea de a reuşi.

Arhidiaconul ridică capul cu un zâmbet amar.

— Maestre Jacques, citeşte pe Michel Psellus. *Dialogus de energia et operatione doemonum*[83]. Ceea ce facem noi nu este ceva cu totul nevinovat.

— Mai încet maestre, mi se pare şi mie asta, zise Charmolue. Dar trebuie să faci puţină hermetică, când nu eşti încă procuror al regelui la curtea bisericii, cu o leafă de treizeci de taleri toumezi pe an. Totuşi, să vorbim mai încet.

În momentul acela, un zgomot de falcă ce mestecă şi care venea de sub cuptor izbi urechea neliniştitului Charmolue.

— Ce este asta? întrebă el.

Era şcolarul, care foarte jenat şi foarte plictisit în ascunzătoarea sa, reuşise să găsească o bucată de pâine uscată şi una de brânză mucegăită şi începuse să mănânce totul fără multe mofturi, consolându-se cu acest dejun.

Cum îi era foame rău, făcea zgomot şi accentua fiecare înghiţitură, lucru care atrăsese atenţia şi neliniştea procurorului.

— Este o pisică de-a mea, zise cu vioiciune arhidiaconul, care se ospătează sub cuptor cu vreun şoarece.

Explicaţia satisfăcu pe Charmolue.

---

83 Conversaţiile despre stările energiei şi lucrarea diavolului, (lat.)

— Într-devăr, maestre, răspunse el cu un surâs respectuos, toate filosofiile însemnate au avut dobitocul lor familiar. Ştiţi ceea ce spune Servius: *Nullus mim locus sine genio est*[84]

În vremea aceea dom Claude, care se temea de vreo nouă boroboaţă a lui Jehan, aminti demnului său discipol că aveau de studiat împreună câteva figuri de la intrarea bisericii şi amândoi ieşiră din celulă cu un „uf!” al şcolarului, care începea să se teamă serios ca genunchiul să nu i se lipească de barbă.

VI

EFECTUL PE CARE ÎL POT PRODUCE ŞAPTE INSULTE SPUSE ÎN GURA MARE

— *Te Deum laudamus*![85] exclamă Jehan ieşind din gaura sa, iată-i pe cei doi cotoi plecaţi. *Och*! *Ochi Hax*! *Fax*! *Max*! Purici! Câini turbaţi! La dracu’! Sunt sătul de conversaţia lor. Capul îmi ţiuie ca un clopot. Şi pe deasupra şi brânză mucegăită! Sus! Să coborâm, să luăm cu noi punga fratelui mai mare ca să convertim toate monedele acestea în sticle!

Aruncă o privire de dragoste şi admiraţie în interiorul preţioasei pungi, îşi potrivi hainele, îşi lustrui ghetele, îşi scutură sărmanele manşete pline de cenuşă, fluieră o arie, se învârti într-un picior, se uită să vadă dacă nu mai are de luat ceva din celulă, şterpeli de pe cuptor o amuletă de sticlă bună de dat în loc de bijuterie lui Isabeau la Thierrye; în sfârşit, împinse uşa, pe care fratele

---

84 Fiecare loc are zeul său protector, (lat)

85* Păstrat în forma sa specifică îşi salvează sufletul, (lat)

său o lăsase întredeschisă printr-o ultimă indulgenţă, şi pe care el o lăsă deschisă printr-o ultimă răutate, apoi coborî scara sărind ca o păsărică.

În mijlocul întunericului scării se lovi cu cotul de ceva, care se dădu la o parte mormăind; presupuse că era Quasimodo şi lucrul acesta i se păru aşa de caraghios, încât coborî restul scărilor ţinându-se cu mâinile de burtă de atâta râs. Când ajunse în piaţă încă mai râdea.

Bătu fericit din picioare când se regăsi pe pământ

— Oh! zise el, bun şi cinstit pavaj al Parisului! Blestemată scară ce ai fi în stare să scoţi sufletul îngerilor lui Iacob! Unde îmi este capul de m-am dus să mă vâr în burghiul acela de piatră care sfredeleşte cerul, pentru a mânca brânză mucegăită şi de unde se văd clopotniţele Parisului printr-o biată ferestruică!

Făcu câţiva paşi şi îi zări pe cei doi cotoi, adică pe Gaude şi pe maestrul Jacques Charmolue contemplând o sculptură de-a bisericii. Se apropie de ei şi-l auzi pe arhidiacon explicându-i lui Charmolue:

— Guillaume de Paris este acela care a făcut să se graveze un Iov pe piatra aceasta de culoarea lapis-lazuli aurită pe margini. Iov figurează pe piatra filosofală, deoarece şi ea trebuie să fie încercată şi martirizată de asemenea pentru a fi perfectă, după cum zice Raymond Lulle: *Sub conseruatione formae specificae salva anima*[86].

86 Coame şi tunete! (înjurătură latină care se referă la coamele

— Puţin îmi pasă de asta, zise Jehan, principalul este că eu am punga.

În clipa aceea auzi o voce puternică şi sonoră articulând în spatele lui o serie întreagă de insulte.

— Pe legea mea! exclamă Jehan. Acesta nu poate fi decât amicul meu, căpitanul Phoebus!

Numele acesta de Phoebus izbi urechile arhidiaconului, în momentul când el explica procurorului regelui despre balaurul care îşi ascunde coada într-o baie, de unde iese fum şi un cap de rege.

Dom Claude tresări, se întoarse şi-l zări pe fratele său Jehan care se întâlnea cu un ofiţer voinic în uşa locuinţei lui Gondelauriér.

Acela era domnul căpitan Phoebus de Châteaupers. Stătea cu spatele rezemat de colţul casei logodnicei sale şi înjura ca un păgân.

— Pe legea mea, căpitane Phoebus, zise Jehan luându-l de mână, înjuri cu o vervă admirabilă.

— Luat-ar dracu' pe papa! *Come et tonnere*! ** răspunse căpitanul.

— *Come et tonnere*! şi domniei tale, răspunse şcolarul. Dar, gentile căpitan, de unde îţi vine revărsarea asta de cuvinte frumoase?

— Iartă-mă, prietene Jehan! exclamă căpitanul apucându-i mâna, dar calul nu poate opri brusc din fugă, iar eu înjuram în galop. Vin de la femeile acelea prefăcute şi când ies din casa lor, am întotdeauna gura plină cu insulte; trebuie să le dau drumul, căci altfel m-aş sufoca!

---

diavolului.)

— Vrei să vii să bem ceva? întrebă şcolarul.

Propunerea îl linişti pe căpitan ca prin farmec.

— Cu plăcere, dar nu am bani.

— Am eu!

— Ei aş! Ia arată-i!

Jehan îi arătă punga căpitanului cu măreţie şi simplitate. În timpul acesta arhidiaconul, care-l lăsase pe Charmolue mirat, se apropiase până la câţiva paşi de ei, observându-i pe amândoi fără ca ei să-l vadă, atât de mult îi interesa examinarea pungii.

Phoebus exclamă:

— O pungă în buzunarul dumitale, Jehan, înseamnă luna în găleată. O vezi acolo, dar nu se află acolo. Nu este decât umbra ei acolo. Pe ce ne prindem că sunt pietre în ea!

— Iată pietrele cu care îmi umplu punga! răspunse rece Jehan.

Şi fără să mai scoată un cuvânt, goli punga pe o piatră alăturată, cu aerul unui erou roman salvându-şi patria.

— Aşa este! mormăi Phoebus, ai tot soiul de bani, părăluţe pariziene, liarzi cu vultur! Este ceva fermecător!

Jehan stătea demn şi nepăsător. Câţiva liarzi se rostogoliră în noroi; căpitanul în entuziasmul său, se aplecă să-i ridice. Jehan îl reţinu.

— Ce faci, căpitane Phoebus de Châteaupers!

Phoebus numără banii şi se întoarse cu gravitate la Jehan:

— Ştii Jehan că se află aici douăzeci şi trei de franci parizieni! Pe cine ai jefuit azi-noapte, în strada Coupe-Gueule?

Jehan îşi dete capul său blond şi buclat pe spate şi închizând puţin ochii zise într-un mod dispreţuitor:

— Am un frate arhidiacon şi pe deasupra imbecil.

— Drace! exclamă Phoebus. Demn om!

— Haide să bem, zise Jehan.

— Unde avem să mergem? întrebă Phoebus. La La Pomme d’Eve?

— Nu, căpitane. Haide la La Vieille-Science. O bătrână care taie o toartă. Este ca o ghicitoare, iar mie îmi plac lucrurile astea.

— Dă-le dracului de rebusuri, Jehan! Vinul este mai bun la La Pomme d’Eve. Şi apoi lângă uşă se află o viţă de vie, luminată de soare, care mă înveseleşte când beau.

— Bine! Haide la Eva şi la mărul ei, zise şcolarul. Şi luându-l de braţ pe Phoebus continuă: Apropo, scumpe căpitan, ai zis adineauri strada Coupe-Gueule. Nu este corect. Nimeni nu mai este aşa de primitiv astăzi. Se spune Coupe-Gorge.

Cei doi prieteni se îndreptară spre Pomme d’Eve. Este inutil să spunem că ei adunaseră mai întâi banii şi că arhidiaconul îi urmărea.

Arhidiaconul îi urmărea trist şi năuc. Oare acesta era Phoebus acela al cărui nume blestemat, de la întrevederea sa cu Gringoire, se amesteca în toate gândurile sale? El nu ştia, dar în sfârşit, acesta era un Phoebus şi numele acesta magic era

de ajuns pentru ca arhidiaconul să-i urmărească cu paşi de lup pe cei doi nepăsători tovarăşi, ascultându-le cuvintele şi observând cele mai neînsemnate gesturi ale lor cu o nelinişte atentă. De altfel, nimic nu era mai uşor decât de a auzi tot ceea ce-şi spuneau, aşa de tare vorbeau, puţin păsându-le dacă trecătorii aflau crâmpeie din confidenţele lor. Ei vorbeau despre dueluri, despre fete, despre nătărăi, despre nebuni.

La colţul unei străzi le ajunse la urechi zgomotul unei tamburine de la o răspântie vecină. Dom Claude auzi pe ofiţer cum îi spune şcolarului.

— Drace! Să ne grăbim.

— Pentru ce, Phoebus?

— Mi-e teamă să nu mă vadă boemiana.

— Care boemiana?

— Aceea mititică care are o capră.

— Esmeralda.

— Da, Jehan, îi uit mereu afurisitul ăla de nume. Să ne grăbim, căci nu vreau ca fata aceasta să mă acosteze pe stradă.

— O cunoşti, Phoebus?

Atunci arhidiaconul îl văzu pe Phoebus rânjind, aplecându-se la urechea lui Jehan şi spunându-i câteva cuvinte încet de tot Apoi Phoebus izbucni într-un hohot de râs şi dădu din cap cu un aer triumfător.

— Adevărat? zise Jehan.

— Pe sufletul meu! zise Phoebus.

— Astă seară?

— Astă seară. Ce, eşti nebun, Jehan? Oare

cineva se mai îndoieşte de lucrurile acestea?

— Căpitane Phoebus, eşti un jandarm fericit!

Arhidiaconul auzi toată conversaţia aceasta. Dinţii îi scrâşniră. Un tremur, ce s-ar fi putut observa, îi străbătu tot corpul. Se opri un moment, se rezemă de un stâlp de piatră ca un om beat, apoi se luă din nou după cei doi ştrengari veseli.

În momentul când îi ajunse, ei vorbeau despre altceva. Îi auzi apoi cântând să-ţi spargă urechile, vechiul cântec:

Copiii străzii, încă de mititei Trebuie spânzuraţi ca pe viţei.

VII

CĂLUGĂRUL URSUZ

Vestita cârciumă La Pomme d'Eve era situată în l'Université, la colţul dintre strada de la Rondelle şi strada du Bâtonnier. Era o sală la parter, destul de vastă şi foarte joasă, cu o boltă al cărui mijloc se lăsa în jos şi se sprijinea pe un stâlp gros de lemn vopsit în galben; mese pretutindeni, lucitoare, oale de cositor agăţate de perete, totdeauna foarte mulţi băutori, fete din belşug, un geamlâc spre stradă, o viţă de vie la uşă, şi deasupra uşii o figură ce reprezenta o femeie cu un măr, ruginită de ploaie şi învârtită de vânt pe un ax de fier. Felul acesta de sfârlează care privea pavajul era firma cârciumii.

Noaptea era aproape. Răspântia era în întuneric.

Cârciuma plină de lumânări strălucea de departe ca o uzină în umbră. Se auzea zgomotul paharelor, chiote, înjurături şi certuri prin

geamurile sparte.

Prin abureala pe care căldura sălii o răspândea pe faţada cu geamuri, se vedeau furnicând o sumedenie de figuri confuze, şi din când în când un hohot de râs sonor izbucnea din mulţime. Trecătorii care se duceau la treburile lor, treceau pe lângă ferestrele acelea fără a se uita înăuntru. Dar, la intervale diferite de timp, câte un copil în zdrenţe se ridica pe vârful picioarelor până la pervazul ferestrelor şi striga în cârciumă huiduitura aceea glumeaţă cu care se urmăreau atunci beţivii:

— Mergeţi prin şanţuri, îmbuibaţilor cu vin!

Cu toate acestea, un om se plimba netulburat prin faţa crâşmei, privea în ea mereu, şi nu se îndepărta de ea mai mult decât un suliţaş de ghereta sa. Avea o manta care îi venea până la nas. Mantaua aceasta o cumpărase de la un telal*, care stătea în apropiere de La Pomme d’Eve, pentru a se păzi de frigul serilor de martie sau poate doar pentru a-şi ascunde costumul.

Din când în când se oprea în faţa vitrinei întunecoasă ca o reţea de plumb, asculta, privea şi bătea din picior.

În sfârşit, uşa cârciumei se deschise. Se părea că sosise clipa aşteaptătă de el. Doi bărbaţi ieşiră.

Raza de lumină care ieşi odată cu ei pe uşă, le împurpura un moment veselele figuri. Omul cu manta îşi schimbă locul de observaţie sub un gang, pe cealaltă parte a străzii.

— Ah! zise unul dintre cei doi bărbaţi. În

curând va suna ora şapte. Aceasta este ora întâlnirii mele.

— Vă spun, reluă celălalt bărbat cu limba împleticindu-i-se în gură, că eu nu stau pe strada des Mauvais Paroles (a vorbelor urâte). Eu stau pe stradaJean-Pain-Mollet, *în vicoloJohannius-Pani-Mollet*. Eşti cu coame mai mari decât un unicorn, dacă spui contrariul. Oricine ştie că cine încalecă o dată pe un urs nu-i mai este niciodată frică, dar dumneata ai nasul făcut pentru lăcomie, ca Saint Jacques de l'Hôpital. *Indignus qui uiter mala verba habitat*[87].

— Jehan, amice, eşti beat, zise celălalt.

Celălalt răspundea clătinându-se:

— Aşa crezi dumneata Phoebus, dar este dovedit faptul că Platon avea un profil de câine de vânătoare.

Cititorul fără îndoială că i-a recunoscut pe cei doi bravi prieteni, căpitanul şi şcolarul. Se pare că omul care îi privea din umbră îi recunoscuse, căci urmărea cu paşi înceţi toate zigzagurile pe care şcolarul îl făcea să le facă pe căpitan, care, mai obişnuit cu băutura, îşi păstrase sângele rece. Ascultându-i cu atenţie, omul în manta a putut să asculte întreaga conversaţie care urmează.

— La dracu'! Caută să mergi drept, domnule bacalaureat ştii că trebuie să te părăsesc; sunt ceasurile şapte şi am întâlnire cu o femeie.

— Lasă-mă! Eu văd stele şi lănci de foc. Dumneata eşti ca şi castelul lui Dumpmartin care moare de râs.

87 Nedemn cel ce locuieşte printre vorbele urâte, (lat)

— Pe negii mamii mari, Jehan, ţi-ai pierdut cu totul judecata. Apropo, Jehan, nu mai ai niciun ban?

— Domnule rector, nu este nicio greşeală: mică măcelărie se spune *parva boucheria*.

— Jehan, amicul meu Jehan! Tu ştii că am dat întâlnire mititicii aceleia la capătul podului Saint Michel, că eu nu o pot conduce decât până la Falourdel, şi că va trebui să plătesc camera. Bătrâna desfrânată cu mustăţi albe nu-mi va face credit. Jehan! Ai milă! Oare am băut toată punga preotului, oare nu ţi-a mai rămas niciun ban?

— Conştiinţa de a fi întrebuinţat bine celelalte ore este un condiment bun şi plăcut

— Ei, la dracu'! Spune-mi Jehan, mai ai vreun ban? Dă-mi, păcătosule, sau te scotocesc chiar de ai fi lepros ca Iov sau râios ca Cezar!

— Domnule, strada Galiache este o stradă care are un capăt în strada de la Vererie şi celălalt capăt în strada de la Tixerauderie.

— Ei bine, da, dragul meu Jehan, sărmanul meu camarad, strada Galiache, foarte bine. Dar în numele cerului, vino-ţi în simţiri. Nu-mi trebuie decât un franc, pentru întâlnirea de la ora şapte.

— Tăcere, beţivilor, şi atenţie la refren:

Când guzganii pe pisică o vor mânca Regele va fi senior d'Arras;

Când marea cea adâncă, ca un cazan.

Va fi îngheţată vara la Saint Jehan.

Se vor vedea deasupra gheţii patinând Guzganii din Arras cu chipul regelui în gând.

— Ei bine, şcolarul dracului, spânzura-te-ai cu maţele maică-tii! exclamă Phobus; şi îi dădu un brânci şcolarului beat, care alunecă de-a lungul zidului şi căzu încet pe pavajul lui Filip August. Printr-un rest din mila aceea frăţească, care nu părăseşte niciodată inima unui băutor, Phoebus îl rostogoli pe Jehan cu piciorul pe una din pernele acelea ale săracului, pe care providenţa le ţine gata la colţul tuturor stâlpilor de piatră ale Parisului, şi pe care bogaţii le numesc cu dispreţ grămezi de gunoi. Căpitanul aşeză capul lui Jehan pe un plan înclinat de coceni de varză şi imediat şcolarul începu să sforăie din toate puterile. Totuşi, necazul nu dispăruse cu totul din inima căpitanului.

— Atât rău dacă te ridică căruţa dracului, când o trece! îi zise el sărmanului şcolar adormit, şi se îndepărtă.

Omul cu manta, care nu încetase de a-l urmări, se opri un moment în faţa şcolarului care privea în jos ca şi cum o nehotărâre îl agita. Apoi, scoţând un suspin adânc, el se îndreptă de asemenea în urmărirea căpitanului.

Noi vom lăsa ca şi ei, pe Jehan să doarmă sub privirea stelelor binevoitoare şi îi vom urmări pe ceilalţi doi, cu voia cititorului.

Ajungând în strada Saint André-des Ares, căpitanul Phoebus observă că cineva îl urmărea.

Văzu, întorcând capul, un fel de umbră care mergea în spatele lui de-a lungul zidurilor. El se opri, umbra se opri de asemenea. Îşi reluă mersul, umbra făcu la fel. Lucrul acesta nu-l deranjă prea

mult.

— Ce dacă! îşi zise. Nu am nici cinci bani în pungă.

În faţa liceului d'Autun se opri. În acel liceu îşi făcuse aşa-zisele studii, şi printr-o obişnuinţă de şcolar dat naibii, pe care o mai avea încă, el nu trecea niciodată prin faţa liceului fără a adresa statuii cardinalului Pierre Bertrand, sculptată la dreapta intrării, şi de care se plânge aşa de amarnic Priape, în satira lui Horaţiu: *Olim truncus eram ficulnus*[88]. Se pusese atâta râvnă la insulta aceea încât inscripţia *Educnsis episcopus* era aproape ştearsă de pe ea. Se opri deci în faţa statuii, ca de obicei. Strada era cu totul pustie. În momentul când el îşi încheia găitanele cu nepăsare, cu nasul în vânt, văzu umbra care se apropia de el cu paşi înceţi, aşa de înceţi încât avu tot timpul să observe că umbra avea o pălărie şi o manta. Ajunsă aproape de el, se opri şi rămase mai nemişcată decât statuia cardinalului Bertrand. Cu toate acestea, ea îndrepta asupra lui Phoebus nişte priviri fixe, pline cu lumina aceea tăioasă care iese noaptea din ochii unei pisici.

Căpitanul era curajos şi puţin i-ar fi păsat de vârful spadei vreunui hoţ. Dar statuia aceea care mergea, omul acela împietrit, îl îngheţă. Mergea zvonul pe atunci despre un ştiu ce poveşti cu călugărul ursuz, hoinar nocturn al străzilor Parisului, care îi reveniră în mod confuz în minte. Rămase câteva momente încremenit, apoi rupse în sfârşit tăcerea, silindu-se să râdă.

---

88 Odinioară eram un trunchi de smochin, (lat.)

— Domnule, dacă sunteţi vreun hoţ, cum cred, îmi faceţi impresia unui vierme care atacă o coajă de nucă. Sunt un fiu de familie bună, ruinat, scumpul meu. Adresează-te în altă parte. Se află în capela liceului ăstuia lemn din crucea adevărată, ferecat în argintărie.

Mâna umbrei ieşi de sub manta şi se lăsă pe braţul lui Phoebus cu greutatea unei gheare de vultur. În acelaşi timp, umbra vorbi:

— Căpitane Phoebus de Châteaupers!

— Cum, drace! zise Phoebus, îmi ştii numele!

— Nu vă ştiu numai numele, reluă omul cu manta, cu vocea sa din mormânt. Aveţi în această seară o întâlnire.

— Da, răspunse Phoebus încremenit.

— La ceasurile şapte.

— Peste un sfert de ceas.

— La Falourdel.

— Exact

— Cu o femeie?

— Confiteor[89].

— Care se numeşte…

— Esmeralda, zise Phoebus voios. Toată nepăsarea sa îi revenise încetul cu încetul.

La numele acesta, gheara umbrei zgudui cu furie braţul lui Phoebus.

— Căpitane Phoebus de Châteaupers, tu minţi!

Cine ar fi putut vedea în momentul acela faţa înflăcărată a căpitanului, săritura pe care el o făcu

89 Mărturisesc, (lat.)

înapoi, aşa de violentă încât se desfăcu din cleştele care-l apucase, gestul mândru cu care el dusese mâna la garda spadei sale şi în faţa furiei acesteia, posaca imobilitate a omului cu manta, cine ar fi văzut aceasta s-ar fi înspăimântat. Era ceva din lupta lui Donjuan cu statuia.

— La dracu'! strigă căpitanul. Iată un cuvânt pe care foarte rar îl aude urechea unui Châteaupers! Nu cred că ai îndrăzni să-l repeţi.

— Tu minţi! zise umbra nepăsătoare.

Căpitanul scrâşni din dinţi. Călugăr ursuz, fantomă, superstiţii, uitase totul în momentul acela. Nu mai vedea decât un om şi faptul că era insultat.

— Ah! Am să-ţi arăt eu! bâlbâi el cu o voce sugrumată de furie. Îşi trase sabia tremurând, căci furia îţi dă aceeaşi senzaţie ca şi frica.

— Aici! îndată! Sus spadele! Sângele să curgă pe pavajul acesta!

Cu toate acestea, celălalt nu se mişca. Când îşi văzu adversarul că se înarmase şi era gata să fandeze, îi zise:

— Căpitane Phoebus, şi accentul său vibra de amărăciune, uiţi că ai o întâlnire.

Furia oamenilor ca Phoebus sunt un fel de supe cu lapte, asupra cărora o picătură de apă rece face să împiedice fierberea. Aceste cuvinte făcură să se aplece la pământ spada ce lucea în mâna căpitanului.

— Căpitane, urmă omul, mâine, poimâine, peste o lună, peste zece ani, mă vei regăsi gata să-ţi tai beregata; dar du-te mai întâi la întâlnire.

— Într-adevăr, zise Phoebus, ca şi cum căuta să capituleze faţă de sine, o spadă şi o fată sunt două lucruri încântătoare, pe care le poţi găsi la întâlnire, dar nu văd pentru ce aş pierde una pentru cealaltă, când pot să le am pe amândouă.

Îşi băgă spada în teacă.

— Du-te la întâlnire, reluă necunoscutul.

— Domnule, răspunse Phoebus oarecum încurcat, vă mulţumesc foarte mult pentru gentileţe. La drept vorbind, vom avea destul timp mâine să ne tăiem haina lui moş Adam. Vă sunt recunoscător că îmi permiteţi să petrec încă un sfert de ceas plăcut. Speram să am timp să vă culc la pământ fără a întârzia la întâlnire, cu toate că este bine să le faci pe femei să aştepte puţin în asemenea cazuri.

Dar dumneata pari a avea aerul unui ştrengar şi prefer să amânăm partida până mâine. Eu mă duc deci la întâlnirea mea; este fixată la orele

şapte, cum ştiţi. Ah, drace! Uitasem! Nu am niciun ban pentru a achita chiria odăiţei şi bătrâna hangioaică ar vrea să fie achitată dinainte. Se păzeşte de mine.

— Iată banii pentru plată!

Phoebus simţi cum mâna rece a necunoscutului strecoară într-a sa o piesă mare. Nu se putu stăpâni să nu ia piesa şi să nu strângă mâna care i-o dădea.

— Pe legea mea! exclamă el, sunteţi un băiat bun.

— Cu o condiţie, zise omul. Dovediţi-mi că nu am avut dreptate şi dumneata spuneai adevărul. Ascundeţi-mă în vreun colţ de unde să pot vedea că femeia aceea este cea al cărui nume l-aţi spus.

— Oh! răspunse Phoebus, lucrul acesta nu are nicio importanţă pentru mine. Noi vom lua camera Saint Marthe. Veţi putea vedea în voie din cuşca câinilor, care se află alături.

— Haideţi atunci, reluă umbră.

— La ordinele domniei tale, zise căpitanul. Nu ştiu dacă nu eşti dracul în persoană; dar să fim buni prieteni astă seară. Mâine vă voi plăti tot ceea ce vă datorez şi cu banii şi cu spada.

Începu să meargă repede. Peste câteva minute, zgomotul râului îi înştiinţa că erau pe podul Saint Michel, pe atunci plin de case.

— Întâi am să vă introduc, zise Phoebus însoţitorului său, mă voi duce apoi să o caut pe frumoasa fată, care trebuia să mă aştepte aproape de Petit Châtelet însoţitorul nu răspunse nimic. De când mergeau unul lângă altul, el nu spusese

niciun cuvânt Phoebus se opri în faţa unei uşi joase şi bătu puternic în ea. O lumină se răspândi prin crăpătura uşii.

— Cine este acolo? strigă o voce hodorogită.

Căpitanul răspunse prin câteva înjurături. Uşa se deschise îndată şi-i lăsă să vadă o femeie bătrână, cu o lampă veche, care tremurau amândouă. Bătrâna era îndoită, îmbrăcată în zdrenţe, capul i se clătina şi avea nişte ochi mici; în cap avea o zdreanţă; era zbârcită toată, pe mâini, pe faţă, pe gât; buzele îi intrau în gingii şi avea în jurul gurii fire de păr alb care îi dădeau înfăţişarea unei pisici.

Interiorul cocioabei nu era mai puţin dărăpănat decât exteriorul. Erau nişte ziduri de cretă cu slove negre în tavan, un cămin stricat, pânze de păianjen prin toate colţurile; în mijlocul unei camere plină de mese şi de scaune şchioape era un copil murdar de cenuşă, şi în fund o scară sau mai bine zis o scăriţă de lemn, care ducea la o uşă în tavan.

Pătrunzând până în locul acela, misteriosul tovarăş al lui Phoebus îşi ridică gulerul mantalei până la ochi. În vremea asta, înjurând ca un surugiu, căpitanul se grăbi a face să strălucească soarele într-un taler, cum zicea admirabilul nostru Régnier.

— Camera Sainte Marthe, zise el.

Bătrâna îl spuse respectuos monseniore, şi băgă talerul într-o cutie. Aceasta era piesa dată de omul cu manta lui Phoebus. În vreme ce ea era întoarsă cu spatele, micul băieţel jegos şi

zdrenţăros care se juca în cenuşă se apropie cu agerime de cutie, luă din ea talerul şi puse în locul lui o frunză uscată, pe care o smulsese dintr-o legătură de surcele.

Bătrâna făcu semn celor doi gentilomi, cum îi numea ea, s-o urmeze şi urcă scara înaintea lor.

Ajunsă la etaj, puse lampa pe o ladă, şi Phoebus, ca un obişnuit al casei, deschise o uşă care dădea într-o cocioabă întunecoasă.

— Intră aici, scumpul meu! zise el însoţitorului său.

Omul cu manta se supuse fără a răspunde nimic. Uşa se închise în urma lui. Îl auzi pe Phoebus cum o închidea cu zăvorul şi coborând în clipa următoare scara împreună cu bătrâna. Lumina dispăruse.

VIII

UTILITATEA FERESTRELOR CARE DAU SPRE RÂU

Claude Frollo (căci presupunem că cititorul este mai inteligent decât Phoebus, şi l-a recunoscut în acest călugăr ursuz pe arhidiacon), căută câteva momente prin cocioaba în care îl închisese căpitanul.

Aceasta era o ascunzătoare dintr-acelea pe care arhitecţii le fac câteodată la punctul de întâlnire al acoperişului şi al zidului de sprijin. Secţiunea verticală a acestei cuşti de câini, cum o numise aşa de bine Phoebus, ar fi dat un triunghi. De altfel, ea nu avea nicio fereastră, nici ferestruică măcar şi planul înclinat al acoperişului te împiedica să stai în picioare. Claude se lăsă deci

pe vine pe praful şi molozul care se sfărâma sub el. Capul îi ardea.

Scotocind în jurul său pe jos găsi o bucată de geam spart, pe care îl lipi de fruntea sa şi care îi făcu puţin bine.

Ce se petrecea în acel moment în sufletul întunecat al arhidiaconului? Numai Dumnezeu ar fi putut şti. După ce ordine fatală se aranjau în mintea lui Esmeralda, Phoebus, Jacques Charmolue, tânărul său frate aşa de iubit, părăsit de el în noroi, haina sa de arhidiacon, reputaţia sa târâtă la Falourdel, toate aceste imagini, toate aceste aventuri? Nu aş putea să o spun; dar cert este că îndoielile acestea formau în spiritul său un cerc al groazei.

Aşteptă un sfert de ceas, şi i se păru că îmbătrânise cu un secol. Deodată, auzi scârţâind treptele scării de lemn; cineva o urca. Trapa se deschise şi lumina reapăru. În uşa zăvorâtă a cocioabei sale se afla o crăpătură destul de largă; el îşi lipi faţa de ea. În acest moment putea să vadă tot ceea ce se petrecea în camera vecină. Bătrâna cu faţă de pisică ieşi prima din trapă, cu lampa în mână, urmă apoi Phoebus răsucindu-şi mustaţa, apoi o a treia persoană, figura aceea frumoasă şi graţioasă, Esmeralda. Preotul o văzu ieşind din pământ ca o apariţie strălucitoare. Claude tremură, un nor se răspândi deasupra ochilor săi, inima-i bătu cu putere, şi totul se învârtea şi se răsucea în jurul său. Nu mai văzu şi nu mai auzi nimic.

Când îşi reveni în fire, Phoebus şi Esmeralda

erau singuri, aşezaţi pe lada de lemn, lângă lampa a cărei lumină îl ajuta pe arhidiacon să vadă cele două figuri tinere şi un pat ticălos în fundul cămăruţei. Lângă pat se afla o fereastră stricată ca o pânză de păianjen peste care a căzut ploaia, şi care lăsa să se vadă prin cercevelele sale rupte un colţ de cer şi luna culcată pe un puf moale de nori.

Tânăra fată era roşie, zăpăcită, cu sânul palpitând. Genele sale lungi, lăsate în jos, umbreau obrajii săi de purpură. Ofiţerul spre care ea nu îndrăznea să ridice ochii, era foarte vesel. În mod maşinal, cu un gest de fermecătoare stângăcie, ea trăgea pe banca de lemn cu vârful degetului linii neînţelese şi-şi privea degetul. Nu i se vedeau picioarele căci capra se aşezase deasupra lor.

Căpitanul era îmbrăcat foarte elegant Avea la gât şi la mâneci o mulţime de dantele, eleganţă foarte mare pe atunci.

Dom Claude abia înţelegea ce îşi spuneau din cauza sângelui ce-i zvâcnea în tâmple.

O conversaţie de amorezi, lucru destul de banal. Este un „te iubesc” veşnic. Frază muzicală fără niciun înţeles şi nesărată pentru indiferenţii care ascultă, când nu este aromată cu ceva floricele. Dar Claude nu asculta ca un indiferent

— Oh! zicea tânăra fată fără să ridice ochii, nu mă dispreţuiţi, monseniore Phoebus. Dar simt că ceea ce fac este rău.

— Să vă dispreţuiesc, copilă frumoasă! răspunse ofiţerul cu un aer de galanterie distinsă,

să vă dispreţuiesc, eu! Şi pentru ce?

— Pentru că v-am urmat.

— Asupra lucrului acesta, frumoasa mea, noi nu ne înţelegem. Eu nu ar trebui să vă dispreţuiesc, ci să vă urăsc.

Tânăra fată îl privi cu spaimă.

— Să mă urâţi! Ce am făcut eu oare?

— Pentru că aţi făcut să fiţi atât de mult rugată.

— Vai! zise ea, am făcut aceasta pentru că îmi încalc un jurământ. Eu nu-mi voi găsi părinţii, amuleta îşi va pierde puterea. Dar ce-mi pasă? Ce nevoie am de tată şi de mamă acum?

Pe când vorbea astfel, îl fixă pe căpitan cu ochii săi negri şi umezi de bucurie şi de dragoste.

— Să mă ia dracu' dacă înţeleg! exclamă Phoebus.

Esmeraleda rămase un moment tăcută, apoi o lacrimă îi veni în ochi, un suspin îi străbătu pieptul şi ea zise:

— Oh! monseniore, te iubesc.

Era în jurul tinerei fete un aşa parfum de castitate, un aşa farmec de virtute, încât Phoebus nu se simţea tocmai în largul lui lângă ea. Cu toate acestea, cuvintele acelea îl făcură îndrăzneţ.

— Mă iubeşti! zise el transpirat şi îşi trecu braţul pe după mijlocul egiptencei, căci nu aştepta decât ocazia aceasta.

Preotul îl văzu şi încercă cu degetul vârful unui pumnal, pe care îl ţinea ascuns la piept.

— Phoebus, urmă boemiana, desfăcând uşor

de pe mijlocul său mâinile căpitanului, dumneata eşti bun, generos, frumos. Dumneata m-ai salvat, pe mine, care nu sunt decât o sărmană copilă pierdută printre boemieni. De mult visam un ofiţer care să-mi salveze viaţa. Pe dumneata te visam înainte de a te cunoaşte, dragul meu Phoebus.

Ofiţerul pe care îl visam avea o uniformă frumoasă ca a domniei tale, o înfăţişare măreaţă, o spadă. Dumneata te numeşti Phoebus; şi este un nume foarte frumos. Îmi place numele dumitale, dar îmi place şi spada. Scoate-ţi spada, Phoebus, să o văd.

— Copilă! zise căpitanul, şi îşi scoase spada din teacă, surâzând.

Egipteanca privi mânerul, lama, examină cu o curiozitate adorabilă cifra gărzii şi sărută spada, zicându-i:

— Tu eşti spada unui erou pe care îl iubesc.

Phoebus profită de ocazie pentru a depune pe frumosul său gât o sărutare, care o făcu pe tânăra fată să se ridice roşie ca o cireaşă. Preotul scrâşni din dinţi în întuneric.

— Phoebus, reluă egipteanca, lasă-mă să-ţi vorbesc. Ia umblă puţin ca să te văd în picioare şi ca să-ţi aud sunându-ţi pintenii. Cât eşti de frumos!

Căpitanul se ridică ca să-i facă voia, mustrând-o cu un surâs de satisfacţie.

— Eşti ca un copil! Apropo, frumoasa mea, m-ai văzut vreodată în uniforma de ceremonie?

— Vai, nu! răspunse ea.

— Aceea este cea mai frumoasă!

Phoebus veni să se aşeze din nou lângă ea, dar cu mult mai aproape decât adineauri.

— Ascultă, scumpa mea…

Egipteanca îi dădu câteva mici lovituri cu mâna sa gingaşă peste gură, cu o copilărie plină de nebunie, de graţie şi de veselie.

— Nu, nu, nu am să te ascult. Mă iubeşti? Vreau să-mi spui dacă mă iubeşti.

— Mă mai întrebi dacă te iubesc, înger al vieţii mele! exclamă căpitanul îngenunchind puţin. Corpul meu, sângele meu, sufletul meu, totul este al tău, totul este pentru tine. Eu te iubesc şi nu am iubit pe altcineva decât pe tine.

Căpitanul repetase de atâtea ori fraza aceasta, în atâtea ocazii asemănătoare, încât o spuse într-un suflet, fără să facă vreo greşeală. La declaraţia aceea pasională, egipteanca ridică spre tavanul murdar, care ţinea loc de cer, o privire plină de fericire îngerească.

— Oh! murmură ea. În clipa asta aş fi gata să mor!

Phoebus găsi momentul bun pentru a-i fura o altă sărutare, care avu menirea de a-l chinui şi mai tare pe sărmanul arhidiacon.

— Să mori! exclamă amorezul căpitan. Ce tot spui, înger frumos? Este cazul să trăieşti, sau Jupiter nu este decât o haimana! Să mori la începutul unui lucru aşa de dulce! Ce glumă!… Nu poate fi vorba despre aşa ceva. Ascultă scumpa mea Sulular… Symenarda… Iartă-mă, dar ai un nume aşa de sarazin încât nu mă pot obişnui cu el. Este un fel de mărăcine care mă opreşte în loc.

— Dumnezeule! zise sărmana fată. Şi eu care credeam că numele acesta este frumos tocmai pentru ciudăţenia lui! Dar, deoarece nu-ţi place, aş dori să mă numeşti Coton.

— Ah! zise el. Nu plânge pentru atâta lucru, frumoasa mea! Acesta este un nume cu care trebuie să te obişnuieşti, atâta vreau să spun. Odată ce-l voi ştii ca pe apă, totul va merge strună… Ascultă-mă scumpa mea, Siniular; eu te ador cu pasiune. Eu te iubesc cu adevărat, aşa de adevărat încât este ceva miraculos. Cunosc o mititică care crapă de necaz pentru asta.

Geloasa fată îl întrerupse:

— Cine?

— Ce ne pasă? zise Phoebus. Mă iubeşti?

— Oh!… zise ea.

— Ei bine, atâta ajunge! Vei vedea de asemenea cum te iubesc eu. Să mă ia în furcă Neptunus, şeful dracilor, dacă eu nu am să te fac cea mai fericită fiinţă de pe pământ. Vom avea o frumoasă locuinţă, situată într-un loc minunat. Voi face ca arcaşii mei să defileze pe sub ferestrele tale. Sunt toţi călare şi nu se sinchisesc de arcaşii căpitanului Mignon. Te voi duce la marii monştri ai Parisului, la cazarma de Rully.

Este ceva măreţ. Douăzeci şi patru de mii de capete înarmate; treizeci de mii de arcuri albe; cele şaizeci şi şapte de steaguri; stindardele parlamentului, ale camerei de conturi, ale casieriei generalilor, ale ajutorilor. Am să te duc să vezi leii de la Palatul Regal, care sunt nişte fiare sălbatice. Tuturor femeilor le place asta.

Dar de la un timp tânăra fată, cufundată în fermecătoarele ei gânduri, visa la sunetul vocii fără a asculta sensul cuvintelor sale.

— Oh! Cât vei fi de fericită! zise Phoebus şi în acelaşi timp desfăcu cordonul rochiei egiptencei.

— Ce faci? zise ea cu vioiciune. Gestul ăsta o deşteptă din visare.

— Nimic, răspunse Phoebus. Spuneam că ar trebui să dai jos toată îmbrăcămintea asta de nebunie şi de colţ de stradă atunci când eşti cu mine.

— Când voi fi cu tine, Phoebus! zise tânăra fată cu dragoste.

Redeveni gânditoare şi tăcută.

Căpitanul, încurajat de blândeţea ei, o luă de talie fără ca ea să se opună, apoi se puse să desfacă încet corsajul sărmanei copile şi îi deranjă aşa de tare guleraşul încât preotul, abia respirând, văzu ieşind din voal frumosul umăr al boemianei, rotund şi oacheş precum luna ce apare în ceaţa orizontului.

Tânăra fată îl lăsă în pace pe Phoebus; părea că nu observă ceea ce făcea el. Ochii îndrăzneţului căpitan scânteiau.

Brusc ea se întoarse spre el:

— Phoebus, zise ea cu o expansiune de dragoste nemărginită, instruieşte-mă în religia ta.

— Religia mea! izbucni căpitanul în râs. Eu să te instruiesc în religia mea! Ce vrei să faci cu religia mea?

— Pentru ca să ne căsătorim, răspunse ea.

Faţa căpitanului luă o expresie de mirare, de dispreţ, de nepăsare şi de pasiune libertină.

— Ei! zise el. Oare noi vrem să ne căsătorim?

Boemiana se făcu palidă şi lăsă cu tristeţe capul pe piept.

— Frumoasă amorezată, reluă drăgăstos Phoebus, ce înseamnă nebuniile acestea? Ce mare lucru şi căsătoria! Oare este cineva cu mai puţin iubitor dacă nu a ascultat latina în prăvălia unui popă?

Vorbind astfel, cu vocea sa cea mai dulce, se apropie foarte mult de egipteancă, mâinile sale dezmierdătoare îşi reluară locul în jurul taliei aceleia aşa de fine şi de mlădioase; ochii i se aprindeau din ce în ce mai tare şi totul anunţa că domnul Phoebus se apropia evident de unul din momentele acelea, când Jupiter însuşi face atâtea prostii încât bietul Homer este nevoit să cheme un nor în ajutor.

Dom Claude vedea totul. Uşa era făcută din doage de butoi cu totul putrede, care lăsau între ele largi spaţii pentru privirea sa de pasăre de pradă. Preotul acela cu privirea oacheşă şi cu umeri puternici, condamnat până atunci la austera virginitate dictată de mănăstire, tremura şi fierbea în faţa acelei scene de amor, de noapte şi de voluptate.

Tânăra şi frumoasa fată dată în dezordine pe mâna acelui tânăr înflăcărat făcea să-i curgă plumb topit prin vine. Se petreceau în el mişcări extraordinare. Privirea sa se scufunda cu o gelozie voluptuoasă în toate cele desfăcute. One ar fi

putut vedea în momentul acela figura nenorocitului lipită de scândurile mâncate de viermi, ar fi crezut că vede o faţă de tigru privind din fundul cuştii, un şacal care sfâşie o gazelă. Ochii săi luceau ca două lumânări prin crăpăturile uşii.

Deodată, Phoebus ridică cu un gest rapid guleraşul egiptencei. Sărmana copilă care rămăsese palidă şi gânditoare, se deşteptă ca din vis. Se îndepărtă repede de îndrăzneţul ofiţer şi aruncând o privire pe gâtul şi pe umerii săi goi, roşie, încurcată şi mută de ruşine, îşi încrucişă braţele pe piept pentru a-şi ascunde sânii. Dacă nu ai fi văzut flacăra care îi cuprinsese obrajii, tăcută şi nemişcată, ai fi zis că este o statuie a ruşinii. Ochii îi erau plecaţi.

Cu toate acestea, gestul căpitanului descoperise amuleta misterioasă, pe care ea o purta la gât.

— Ce este asta? întrebă căpitanul, agăţându-se de pretextul acesta pentru a se apropia de frumoasa creatură pe care o speriase.

— Nu te atinge de ea! răspunse fata cu vioiciune, aceasta este păzitoarea mea. Ea este aceea care mă va face să-mi regăsesc familia, dacă eu rămân demnă de ea. Oh! Lasă-mă, domnule căpitan! Mamă! Sărmană mamă! Mamă! Unde te afli? Vino în ajutorul meu! Ai milă, domnule Phoebus! Dă-mi înapoi guleraşul!

Phoebus se dădu înapoi şi zise pe un ton rece:

— Oh! Domnişoară, văd bine că nu mă iubiţi!

— Eu nu te iubesc! exclamă sărmana

nenorocită copilă şi în acelaşi timp se agăţă de gâtul căpitanului, pe care îl făcu să se aşeze lângă ea. Eu nu te iubesc, Phoebus? Ce tot spui, răutăciosule, ca să-mi sfâşii inima? Eu sunt a ta. Ce-mi pasă de amuletă? Ce-mi pasă de mama? Tu eşti mama mea, deoarece te iubesc. Phoebus, Phoebus, mult iubitul meu, mă vezi? Eu sunt, priveşte-mă! Este micuţa aceea pe care tu nu vrei să o respingi, care vine ea însăşi să te caute. Sufletul meu, viaţa mea, persoana mea, corpul meu, toate acestea sunt un lucru care este al tău, căpitanul meu. Ei bine, nu! Să nu ne căsătorim, dacă aceasta te plictiseşte. Şi apoi, ce sunt eu? O ticăloasă de fată de pe stradă, pe când tu, Phoebus al meu, tu eşti gentilom. Frumos lucru, într-adevăr! O dansatoare să se căsătorească cu un ofiţer! Eu eram nebună! Nu, Phoebus, nu, eu voi fi amanta ta, distracţia ta, plăcerea ta, când vei vrea, o fată care va fi a ta, eu nu sunt făcută decât pentru asta. Murdărită, dispreţuită, dezonorată, dar ce are a face? Iubită. Eu voi fi cea mai veselă dintre femei. Şi când voi fi bătrână sau urâtă, Phoebus, când nu voi mai fi bună pentru a te iubi, monseniore, îmi vei da voie să te servesc. Mă vei lăsa să-ţi curăţ pintenii, să-ţi perii tunica, să-ţi fac cizmele. Înţelegi, Phoebus, totul îţi aparţine, iubeşte-mă numai! Nouă egiptencelor nu ne trebuie decât aer şi dragoste.

Pe când vorbea astfel, îşi aruncă braţele în jurul gâtului ofiţerului, îl privi de jos în sus, rugătoare şi cu un surâs frumos plin de lacrimi, iar gâtul său fermecător se freca de tunică şi de

asprele-i broderii. Îşi răsucea pe genunchii lui frumosul său corp pe jumătate gol. Căpitanul îmbătat îşi lipi buzele arzătoare de frumoşii umerii africani. Tânăra fată, cu privirea pierdută în tavan, răsturnată pe spate, tremura cu totul palpitând sub acel sărut.

Deodată, deasupra capului lui Phoebus ea văzu un alt cap, o figură lividă, verde, convulsivă, cu o privire de afurisit. Lângă privirea aceea era o mână care ţinea un pumnal; figura şi mâna preotului. El spărsese uşa şi se afla acolo. Phoebus nu putea să-l vadă. Tânăra fată rămăsese îngheţată, mută la înspăimântătoarea apariţie, ca un porumbel care şi-ar ridica capul în momentul când un vultur de mare priveşte în cuibul său cu nişte ochi rotunzi.

Nu putu să scoată nici cel mai mic sunet. Văzu groaznicul pumnal lăsându-se spre Phoebus şi ridicându-se plin de sânge.

— Blestem, zise căpitanul şi căzu.

Ea leşină.

În momentul când ochii i se închideau, când orice simţământ dispărea din ea, i se păru că simte pe buzele sale imprimându-se ceva de foc, un sărut mai arzător decât fierul roşu al călăului.

Când îşi reveni în simţiri, era înconjurată de soldaţi de pază, căpitanul era luat scăldat în sânge, preotul dispăruse, fereastra din fundul camerei, care dădea spre râu, era larg deschisă. Soldaţii luau de pe ea o manta, care se presupunea că aparţinea ofiţerului şi auzi zicându-se în jurul ei:

— Este o vrăjitoare care l-a lovit cu pumnalul pe un căpitan.

CAPITOLUL OPT I

TALERUL TRANSFORMAT ÎNTR-O FRUNZĂ USCATĂ

Gringoire şi toată curtea minunilor era într-o linişte de nedescris. Nu se ştia de mai bine de o lună ce se întâmplase cu Esmeralda, ceea ce-l mâhnea foarte mult pe ducele de Egipt şi pe amicii săi, haimanalele; nici ce se întâmplase cu capra sa, ceea ce mărea şi mai mult durerea lui Gringoire. Într-o seară egipteanca dispăruse şi nu mai dăduse niciun semn de viaţă. Toate căutările fuseseră zadarnice. Câţiva îi spuseseră cu batjocoră lui Gringoire că o văzuseră în seara aceea în jurul podului Saint Michel cu un ofiţer; dar soţul acela, după moda boemilor, era un filosof neîncrezător şi de altminteri el ştia mai bine ca oricine cât de virgină era soţia sa. El putuse să judece ce pudoare imbatabilă rezulta din cele două virtuţi combinate ale amuletei şi egiptencei, şi calculase matematic rezistenţa castităţii aceleia la puterea a doua. Era deci liniştit în această privinţă.

Dar nici el nu-şi putea explica dispariţia fetei.

Asta îl mâhnea foarte mult; ar fi slăbit din cauza aceasta, dacă lucrul ăsta ar fi fost posibil. Uitase până şi gusturile sale literare, până şi marea sa operă *De Jiguris regularibus et irregularibus**, pe care spera să o tipărească cu primii bani pe care i-ar avea (căci el vorbea despre imprimerie, de când văzuse pe Didascalon de

Hugues de Saint Victor tipărit cu vestitele caractere ale lui Vindelin de Spire).

Într-o zi trecea trist prin faţa Turnului criminal, când zări o mulţime de oameni la uşa Palatului de Justiţie.

— Ce înseamnă asta? îl întreabă pe un tânăr care ieşea din Palat.

— Nu ştiu, domnule, răspunse tânărul. Se spune că se judecă o femeie care a asasinat un jandarm. Cum se pare că este vrăjitorie în toate acestea, episcopul şi tribunalul au intervenit. Şi fratele meu, arhidiaconul dejosas, este aici. Ori, eu vreau să-i vorbesc, dar nu am ajuns până la el din cauza mulţimii, ceea ce mă deranjează foarte mult, căci am mare nevoie de bani.

— Vai, domnule! Aş dori să vă pot împrumuta; dar dacă pantalonii mei sunt găuriţi, ei nu sunt găuriţi de către taleri.

El nu îndrăzni să-i spună tânărului că îl cunoaşte pe fratele său, arhidiaconul, şi la care nu se mai întorsese de la scena din biserică, neglijenţă care îl încurca.

Şcolarul plecă şi Gringoire urmă mulţimea, care urca scara camerei celei mari.

Socotea că nimic nu este mai potrivit de a te distrage de la melancolie decât spectacolul unui proces criminal, deoarece judecătorii sunt de obicei de o prostie fenomenală. Poporul, în mijlocul căruia se amestecase, mergea şi se lovea cu coatele în tăcere. După un lung şi nesărat tropăit printr-un coridor întunecat care şerpuia prin Palat ca un canal intestinal al vechiului

edificiu, ajunse până la o uşă joasă, care dădea într-o sală pe care talia sa înaltă îi permise să o cerceteze cu privirea pe deasupra mulţimii.

Sala era vastă şi întunecoasă, ceea ce o făcea să pară mai vastă decât era. Ziua era pe sfârşite; lungile ferestre ogivale nu mai lăsau să intre decât o rază palidă, care se stingea până să ajungă la boltă, enormă zăbrea de lemnărie sculptată, ale cărei mii de figuri păreau că se mişcă confuz în umbră. Se aflau însă mai multe lumânări aprinse ici şi colo pe mese care luminau capetele grefierilor, printre teancuri de hârtii. Partea dinainte a sălii era ocupată de mulţime; la dreapta şi la stânga se aflau bărbaţi în robă stând la mese; în fiind era o estradă, şi foarte mulţi judecători ale căror rânduri dispăreau în întuneric, feţe nemişcate şi îngrozitoare. Zidurile erau decorate cu nenumăraţi crini. Se distingea în mod vag un mare Christ deasupra judecătorilor, şi pretutindeni erau suliţe şi halebarde pe vârfurile cărora lumina lumânărilor punea puncte de foc.

— Domnule, întrebă Gringoire pe unul dintre vecinii săi, ce înseamnă toate personajele acelea adunate ca nişte prelaţi în consiliu?

— Domnule, îi răspunse vecinul, cei de la dreapta sunt consilierii camerei mari şi cei de la stânga sunt consilierii de anchetă; maeştrii în robe negre şi domnii în robe roşii.

— Dar, acolo sus, deasupra lor, cine este grasul acela care asudă?

— Este domnul preşedinte.

— Şi berbecii aceia din spatele său? urmă

Gringoire care, am mai spus-o, nu iubea magistratura. Ceea ce rezulta poate din ura pe care o purta Palatului de Justiţie, de când cu nenorocirea sa dramatică.

— Sunt domnii raportori ai Consilului de Stat al Regelui.

— Şi înaintea lui, mistreţul acela?

— Este domnul grefier al curţii parlamentului.

— Şi la dreapta, crocodilul ăla spurcat?

— Filip Lheulier, avocat extraordinar al regelui.

— Şi la stânga, cotoiul acela gras şi negru?

— Jacques Charmolue, procuror al regelui la curtea bisericii, cu domnii tribunalului oficial.

— Dar, domnule, ce fac oare toţi oamenii aceştia cinstiţi aici?

— Judecă.

— Judecă pe cine? Eu nu văd niciun acuzat.

— Acuzatul este o femeie, domnule. Dumneavoastră nu o puteţi vedea. Ea stă cu spatele la noi şi nu o puteţi vedea din cauza mulţimii. Este acolo unde vedeţi grupul acela de jandarmi.

— Cine este femeia aceea? întrebă Gringoire. Îi ştiţi numele?

— Nu domnule, acum am sosit Presupun numai că trebuie să fie vorba despre o vrăjitoare, căci tribunalul oficial ia parte la proces.

— Haide! zise filosoful. Îi vom vedea pe toţi magistraţii cum vor mânca carne omenească. Este un spectacol ca oricare altul.

— Domnule, observă vecinul. Dumneata nu găseşti că Jacques Charmolue are un aer foarte blând?

— Hm! răspunse Gringoire. Eu nu mă încred într-o blândeţe care are nările ciupite şi buzele subţiri.

Aici vecinii le cerură să tacă. Se asculta o depoziţie importantă.

— Monseniorilor, zicea, în mijlocul sălii, o bătrână a cărei faţă dispărea aşa de mult sub zdrenţele sale, încât ai fi zis că este o grămadă de zdrenţe care merge, lucrul este aşa de adevărat cât de adevărat este că eu sunt Falourdel, stabilită de patruzeci de ani pe podul Saint Michel, şi plătind la termen chiria, cu uşa în faţa casei lui Tassin Caillet, vopsitorul, care stă în partea dinspre apus a apei. O sărmană bătrână în prezent, o frumoasă fată odată, monseniorilor! Mi se spune de câteva zile: Falourdel, nu învârti prea mult depănătoarea seara, căci dracului îi place să desfăşoare cu coamele sale fuiorul femeilor bătrâne. Călugărul cel ursuz dă târcoale acum prin Cité. Falourdel, bagă de seamă să nu bată la uşa ta. Într-o seară cu depănam la vârtelniţă, când cineva bătu la uşa mea. Eu întreb cine este. Mi se răspunde cu înjurături. Deschid şi doi oameni intră. Unul îmbrăcat în negru şi un ofiţer frumos. Nu se vedeau decât ochii celui îmbrăcat în negru, doi cărbuni aprinşi. Tot restul era numai o pălărie şi o manta. Ei îmi spun: „Camera Site Marthe”, care este camera mea de sus, cea mai curată, monseniorilor. Îmi dau un taler, eu bag talerul într-

o cutie şi zic: „Am să iau mâine pe el măruntaie de la zalhanaua de la Gloriette” Suim. Ajunşi în camera de sus, pe când eu mă întorsesem cu spatele, omul în negru dispăru. Lucrul acesta mă cam uimi. Ofiţerul, care era frumos ca un mare senior, coborî cu mine. Ieşi şi abia dacă ai fi putut depăna jumătate de jurubiţă şi el se întoarse cu o frumoasă fată tânără, o păpuşă, care ar fi strălucit ca un soare dacă ar fi fost coaptă. Ea avea cu ea un ţap mare, negru sau alb, nu mai ştiu. Iată ceea ce-mi dădu de gândit; fata nu mă interesează, dar, ţapul! Mie nu-mi plac dobitoacele acestea, căci au barbă şi coame. Seamănă cu un om. Cu toate acestea nu zisei nimic. Aveam talerul. Am procedat corect, nu este aşa domnule judecător? Conduc pe ofiţer şi pe fată în camera de sus şi-i las singuri, adică cu ţapul. Eu cobor şi mă apuc iar de depănat Trebuie să vă spun că clădirea în care locuiesc are un parter şi un etaj, ea dă cu spatele spre râu, ca şi celelalte case de pe pod, şi fereastra de la parter şi fereastra de la etaj se deschid deasupra apei. Eu depănam. Nu ştiu pentru ce mă gândesc la călugărul acela ursuz, pe care ţapul mă făcuse să mi-l aduc aminte şi, pe deasupra, fata cea frumoasă era gătită puţin cam sălbatic. Deodată, aud un ţipăt sus, căzând ceva pe podea şi că fereastra se deschide. Alerg la fereastra mea, care se află dedesubt, şi văd trecând prin faţa mea o formă neagră, care cade în apă. Era o fantomă îmbrăcată ca un preot. Luna lumina. Am văzut foarte bine. Înota spre Cité. Atunci, tremurând toată, îi chem pe paznici. Domnii aceia intrară şi chiar în primul moment,

neştiind despre ce este vorba, cum ei erau cam bine dispuşi, m-au bătut. Eu le-am dat lămuriri. Ne-am urcat, şi ce-am găsit? Sărmana mea cameră era toată plină de sânge, căpitanul întins cu o lovitură de pumnal în ceafă, fata făcea pe moarta şi ţapul era foarte speriat. Mi-am zis: „Bun, am să pierd mai bine de cincisprezece zile cu spălatul podului. Va trebui să râcâi şi lucrul acesta este îngrozitor”. Corpul ofiţerului a fost luat, sărmanul tânăr! Şi fata era cu pieptul dezgolit. Aşteptaţi. Culmea este că a doua zi, când am vrut să iau talerul ca să cumpăr măruntaie, am găsit în locul lui o frunză uscată.

Bătrâna tăcu. Un murmur de groază trecu prin auditoriu.

— Fantoma, ţapul, toate lucrurile acestea miros a magie, îi zise un vecin lui Gringoire.

— Şi frunza aceea uscată, zise un altul.

— Fără îndoială, zise al treilea, aceasta este o vrăjitoare, care este învoită cu călugărul ursuz, pentru a-i jefui pe ofiţeri.

Însuşi lui Gringoire îi venea să creadă că toate lucrurile acelea înspăimântătoare erau adevărate.

— Femeie Falourdel, zise domnul preşedinte cu măreţie, nu mai ai să spui nimic justiţiei?

— Nu, monseniore, zise bătrâna. Afară că în raport s-a tratat casa mea drept cociobă urâtă şi sucită, ceea ce este o ofensă. Casele de pe pod nu au o înfăţişare frumoasă, pentru că este mare înghesuială, dar cu toate acestea, măcelarii, care sunt oameni bogaţi şi căsătoriţi, le închiriază la

femei frumoase şi foarte curate.

Magistratul care-i făcuse lui Gringoire impresia unui crocodil se ridică.

— Linişte! zise el. Rog pe domnii judecători să nu piardă din vedere că s-a găsit un pumnal asupra acuzatei. Femeie Falourdel, aţi adus frunza aceea uscată în care s-a transformat talerul, pe care ţi l-a dat dracul?

— Da monseniore, zise ea; am regăsit-o. Iat-o.

Un uşier transmise frunza uscată crocodilului, care făcu un semn din cap lugubru şi o trecu preşedintelui, care o înmână apoi procurorului regelui de la curtea bisericii, astfel încât ea făcu înconjurul întregii săli.

— Aceasta este o frunză de mesteacăn, zise maestrul Jacques Charmolue. O nouă dovadă de magie.

Un consilier luă cuvântul.

— Martor, doi oameni au suit în acelaşi timp în casa ta. Omul în negru, pe care l-ai văzut mai întâi dispărând, apoi înotând în Sena cu haine de preot, şi ofiţerul. Care din cei doi ţi-a dat talerul?

Bătrâna se gândi un moment şi apoi zise:

— Ofiţerul.

O mişcare se observă în mulţime.

— Ah! gândi Gringoire. Iată ceea ce-mi face convingerea să ezite.

În acest timp, Filip Lheulier, avocatul extraordinar al regelui, interveni din nou.

— Reamintesc domnilor judecători că în depoziţia scrisă la căpătâiul său, ofiţerul asasinat,

declarând că el se gândise în mod vag, în momentul în care omul în negru îl acostase, că acesta putea foarte bine să fie călugărul ursuz, adăugă că fantoma insistase foarte mult să meargă cu el să o întâlnească pe acuzată, şi la observaţia căpitanului că el nu avea bani, îi dăduse talerul cu care sus numitul ofiţer plăti lui Falourdel. Deci, talerul este o monedă din iad.

Observaţia asta era concluzia menită să alunge multe îndoieli ale scepticilor, printre care şi pe cele ale lui Gringoire.

— Domnilor judecători, aveţi dosarul pieselor, adăugă avocatul regelui aşezându-se pe scaun, puteţi consulta declaraţiile lui Phoebus Châteaupers.

La numele acesta acuzata se ridică. Capul său se înălţă deasupra multimei. Gringoire, înspăimântat, o recunoscu pe Esmeralda.

Era palidă; părul ei, aşa de graţios pieptănat şi împodobit cu fluturi altă dată, cădea în dezordine. Buzele îi erau vinete, iar ochii săi duşi în fundul capului te înspăimântau. Vai!

— Phoebus! zise ea năucă, unde este? O, monseniorilor! înainte de a mă omorî aveţi milă şi spuneţi-mi dacă el trăieşte!

— Taci, femeie! răspunse preşedintele. Aceasta nu este treaba noastră.

— Oh! aveţi milă, spuneţi-mi dacă trăieşte! reluă ea împreunându-şi mâinile sale frumoase şi slăbite, şi se auzeau lanţurile care cădeau de-a lungul rochiei.

— Ei bine! zise aspru avocatul regelui. Este

pe moarte. Eşti mulţumită?

Nenorocita căzu pe scăunaşul acuzaţilor, fără să spună vreun cuvânt, fără să verse nicio lacrimă, albă ca o figură de ceară.

Preşedintele se aplecă asupra unui om care stătea la picioarele sale îmbrăcat cu o robă neagră şi un bonet auriu, având un lanţ pe gât şi o bâtă în mână.

— Uşier, introdu pe cea de-a doua acuzată.

Toţi ochii se îndreptă spre o uşă mică, care se deschise şi spre disperarea lui Gringoire, lăsă să treacă o frumoasă capră cu picioarele şi coamele aurite. Elegantul dobitoc se opri un moment pe prag întinzând gâtul, ca şi cum, stând pe vârful unei stânci, ea ar fi avut în faţa sa un imens orizont. Deodată, o zări pe boemiană şi sărind peste o masă şi capul unui grefier; din două sărituri fu la picioarele fetei. Apoi se rostogolii graţios peste picioarele stăpânei sale, cerând un cuvânt sau o mângâiere; dar acuzata rămase nemişcată şi nu aruncă nicio privire sărmanei Djali.

— Ei! Dar… acesta este un animal ticălos, zise bătrâna Falourdel. Şi eu le cunosc foarte bine pe amândouă!

Jacques Charmolue interveni.

— Dacă domniijudecători doresc, noi vom proceda la interogatoriul caprei.

Aceasta era într-adevăr cea de-a doua acuzată. Nimic nu era mai obişnuit în acele vremuri ca un proces intentat unui animal. Se găseşte, printre altele, în dosarele intendenţei

generale pe 1466, o curioasă înşiruire despre cheltuielile de judecată a procesului Gillet-Soubart şi al scroafei sale, executaţi pentru greşelile lor, la Corbeil. Totul este trecut acolo, costul gropilor pentru a înmormânta scroafa, cele cinci sute de surcele cumpărate din portul Morsant, cele trei căni de vin şi trei pâini, ultima mâncare a condamnatului împărţită frăţeşte cu călăul, precum şi cele unsprezece zile de pază şi de hrană a scroafei, a opt denierşi parizieni fiecare. Câteodată se mergea mai departe decât cu animalele. Legile lui Charlamagne şi a lui Luis de Débonnaire prescriu grave pedepse fantomelor, care îşi permiteau să apară în eter.

Cu toate acestea, procurorul regelui la curtea bisericii exclamă:

— Dacă dracul care posedă sufletul acestei capre şi care a rezistat la toate descântecele persistă în drăciile sale, şi dacă el sperie prin ele curtea, noi îl prevenim că vom fi siliţi să cerem arderea pe rug sau spânzurătoarea.

Broboane reci de sudoare acoperim fruntea lui Gringoire.

Charmolue luă de pe masă daireaua egiptencei şi prezentând-o într-un anumit mod caprei, o întrebă:

— Ce oră este?

Capra privi cu nişte ochi inteligenţi, îşi ridică piciorul aurit şi bătu de şapte ori în tamburină. Adevărat, erau orele şapte. O mişcare de groază străbătu mulţimea.

Gringoire nu se mai putu stăpâni.

— Se condamnă singură! strigă el cât putu de tare. Vedeţi bine că nu ştie ce face.

— Tăcere, mitocanilor din fundul sălii! zise ascuţit uşierul.

Jacques Charmolue, cu ajutorul aceleiaşi tamburine, o făcu pe capră să facă şi alte maimuţăreli, în privinţa datei zilei, lunii, anului etc., despre care cititorul însăştie. Şi printr-o iluzie optică specifică dezbaterilor judiciare, aceiaşi spectatori, care poate aplaudaseră de atâtea ori, la răspântii, nevinovatele maimuţăreli ale lui Djali, se înspăimântară de ele sub bolţile Palatului de Justiţie. Capra era cu adevărat dracul.

Fu mai rău încă când procurorul regelui, golind pe podea un anume sac de piele care conţinea litere mobile, pe care Djali îl avea legat de gât, se văzu cum capra formează cu ajutorul copitei sale aurite, cu anumite litere din alfabet numele fatal: Phoebus. Vrăjitoriile a căror victimă fusese căpitanul părură clar dovedite, şi, în ochii tuturor, boemiana, dansatoarea aceea încântătoare care fermecase de atâtea ori pe trecători cu graţia sa, nu mai era acum decât o înspăimântătoare vrăjitoare.

De altminteri, ea nu dădea niciun semn de viaţă. Nici graţioasele mişcări ale lui Djali, nici ameninţările parchetului, nici înăbuşitele blesteme ale auditorului, nimic nu mai ajungea la creierul său.

Trebui, pentru a o deştepta, ca un sergent să o zguduie fără milă şi ca preşedintele să ridice solemn vocea:

— Fată, eşti de rasă boemă şi eşti vrăjitoare. În complicitate cu capra vrăjită implicată în proces, în noaptea de 29 martie a. c., ai rănit de moarte cu un pumnal, în înţelegere cu puterile întunericului, cu ajutorul farmacelor, pe un căpitan de arcaşi din garda regelui, Phoebus Châteaupers. Persişti să negi?

— Este îngrozitor! strigă tânăra fată ascunzându-şi faţa în mâini. Pe Phoebus al meu? Oh! Aceasta este ceva infernal!

— Persişti să negi? întrebă rece preşedintele.

— Mă mai întrebaţi dacă neg! zise ea cu un accent îngrozitor, şi ea se ridicase, iar ochii săi scânteiau.

Preşedintele continuă:

— Atunci, cum răspunzi la acuzaţii?

Fată răspunse cu voce întretăiată:

— Am spus-o deja. Nu ştiu. Era un preot. Un preot pe care nu-l cunosc. Un preot infernal, care mă urmăreşte!

— Aşa este, reluă judecătorul. Călugărul ursuz.

— Oh, monseniorilor! Aveţi milă! Eu nu sunt decât o fată săracă…

— Din Egipt, zise judecătorul.

Maestrul Jacques Charmolue luă cuvântul cu blândeţe:

— Având în vedere încăpăţânarea dureroasă a acuzatei, eu cer aplicarea torturii.

— Acordat, zise preşedintele.

Nenorocita se cutremură din tot corpul. Ea se

ridică cu toate acestea la ordinele soldaţilor şi merse cu un pas destul de hotărât, precedată de Charmolue şi de către preoţii din tribunalul oficial, între două rânduri de arcaşi, spre o uşă care se deschise brusc şi se închise în urma ei, ceea ce făcu asupra artistului Gringoire efectul unei guri oribile de animal, care o înghiţise.

Când ea dispăru, se auzi un behăit asemănător unui plâns. Era mica capră care îşi plângea stăpâna.

Audienţa fu suspendată. Un consilier observă că domnii judecătorii erau obosiţi şi că aveau să aştepte prea mult până la sfârşitul torturii. Preşedintele răspunse că un magistrat trebuie să ştie să se sacrifice pentru datoria sa.

— Fată supărătoare şi scârboasă, zise un judecător bătrân, are chef să fie torturată, când noi nici nu am mâncat!

URMAREA TALERULUI SCHIMBAT ÎNTR-O FRUNZĂ USCATĂ

După câteva trepte suite şi coborâte în coridoare aşa de întunecate încât erau luminate cu lămpi chiar şi ziua, Esmeralda, mereu înconjurată de înfiorătorul său cortegiu, fu împinsă de către sergenţii palatului într-o cameră înspăimântătoare. Camera aceea, de formă rotundă, ocupa parterul unui turn din cele mari, care străbat încă în secolul nostru stratul de edificii cu care noul Paris l-a acoperit pe cel vechi. Afară de o enormă uşă de fier, pivniţa aceea nu avea nicio altă deschizătură decât intrarea aceea joasă şi ferecată.

Cu toate acestea, lumina nu-i lipsea. Un cuptor era făcut în grosimea zidului, şi în el ardea un foc mare, care umplea pivniţa cu lucirile sale roşii şi făcea zadarnică prezenţa unei păcătoase de lumânări pusă într-un colţ. Grătarul de fier, care servea la închis cuptorul, ridicat în momentul acela, nu lăsa să se vadă în orificiul răsuflării înflăcărate pe zidul întunecos, decât extremitatea inferioară a drugilor săi ca un rând de dinţi negri, ascuţiţi şi distanţi, ceea ce făcea ca acel cuptor să semene cu o gură de balaur care aruncă flăcări, din basme. La lumina care se împrăştia din el, prizoniera văzu în jurul camerei instrumente îngrozitoare a căror întrebuinţare nu o înţelegea. În mijloc zăcea o saltea de piele aproape de pământ, pe care atârna o curea cu catarame, agăţată de un inel de aramă, pe care îl ţinea în gură un monstru cârn sculptat în mijlocul bolţii. Cleşti, pense, fiare late de plug umpleau interiorul cuptorului şi se înroşeau amestecate pe jăratec. Sângeroasa lumină a cuptorului nu lumina în toată camera decât o mulţime de lucruri îngrozitoare.

Acest fund de iad se numea simplu: camera de tortură.

Pe pat stătea nepăsător Pierrot Torteme, călăul cu jurământ. Ajutorii săi, doi băieţi cu faţa pătrată, cu şorţuri de piele şi nădragi de pânză, mişcau fiarele în cuptor.

Sărmana fată, cât de curajoasă ar fi fost, totuşi se îngrozi intrând în camera aceea.

Sergenţii şi judecătorii palatului se aşezaseră într-o parte, iar preoţii tribunalului oficial în altă

parte.

Jacques Charmolue se apropie de egipteancă cu un surâs foarte blând.

— Scumpa mea copilă, zise el, ai să persişti oare să negi?

— Da, răspunse ea cu o voce stinsă.

— În cazul acesta, reluă Jacques Charmolue, ar fi foarte dureros pentru noi a te tortura mai mult decât am dori. Binevoieşte de-ţi dă osteneala să te aşezi pe patul acesta. Jupân Pierrot, fa loc domnişoarei şi închide uşa.

Pierrot se ridică mormăind.

— Dacă închid uşa, murmură el, focul meu are să se stingă.

— Ei bine, scumpul meu, reluă Charmolue, las-o deschisă.

În vremea asta Esmeralda rămânea în picioare. Patul acela de piele pe care se chinuiseră atâţia ticăloşi, o înspăimânta. Groaza îi îngheţa măduva oaselor. Ea stătea acolo, zăpăcită şi năucă. La un semn al lui Charmolue, cei doi ajutori o luară şi o aşezară pe pat; nu-i făcură niciun rău, dar când pielea aceea o atinse, îşi simţi tot sângele năvălindu-i în inimă. Aruncă o privire rătăcită în jurul camerei. I se părea mişcându-se şi mergând din toate părţile către ea, pentru a i se căţăra pe corp, a o muşca şi a o înţepa, toate instrumentele acelea diforme ale torturii, pe care imaginaţia ei le asemăna cu liliecii, carcalacii şi păianjenii.

— Unde este medicul? întrebă Charmolue.

— Aici, răspunse o robă neagră pe care ea nu

o observase încă.

Fata se cutremură.

— Domnişoară, reluă vocea mângâietoare a procurorului regal la curtea bisericii, pentru a treia oară, persistaţi să negaţi acuzaţiile care vi se aduc?

De astă dată ea nu putu să facă decât un semn din cap. Nu putea vorbi.

— Persistaţi? zise Jacques Charmolue. Atunci vă anunţ plin de mâhnire că trebuie să-mi îndeplinesc datoria slujbei mele.

— Domnule procuror al regelui, zise deodată Pierrot, cu ce să încep mai întâi?

Charmolue ezită un moment, strâmbându-se ca un poet care caută o rimă.

— Cu o gheată, zise el în sfârşit

Nenorocita se simţi atât de mult părăsită de către Dumnezeu şi de către oameni, încât capul îi căzu inert pe piept

Călăul şi medicul se apropiară de ea în acelaşi timp. Tot atunci cei doi ajutori începură să scotocească în înspăimântătorul lor arsenal.

La zdrăngănim! fiarelor acelea îngrozitoare, nefericita copilă tresări ca o broască moartă, căreia i s-a aplicat un curent electric.

— Oh! murmură ea, aşa de încet încât nimeni nu o auzi. O.

Phoebus al meu!

Apoi se cufundă în nemişcarea şi în tăcerea sa de marmură. Spectacolul acela ar fi mişcat orice altă inimă, mai puţin pe cea a judecătorilor.

Ai fi zis că este un biet suflet păcătos chinuit de către Satan în spatele porţilor roşii ca focul ale iadului. Obiectul ticălos de care avea să se agaţe, fiinţa care avea să chinuie cu mâinile ei aspre de călău pe acea blândă, albă şi fragilă creatură, formau o imagine de coşmar. Sărman bob de grâu, pe care justiţia omenească îl dădea să fie măcinat de roţile înspăimântătoare ale torturii!

În timpul acesta, mâinile bătătorite ale ajutorilor lui Pierrot Tarteme dezbrăcaseră gamba aceea fermecătoare, piciorul acela mic care-i fermecase de atâtea ori pe trecători cu drăgălăşenia şi frumuseţea lui la răspântiile Parisului.

— Păcat! murmură călăul privind formele acelea aşa de graţioase şi de delicate.

Dacă arhidiaconul ar fi fost de faţă, desigur că el şi-ar fi amintit în momentul acela de simbolul păianjenului şi al muştei.

Îndată nefericita văzu, printr-un nor care îi acoperea ochii, că se apropie gheata, îşi văzu piciorul băgat între scânduri ferecate şi dispărând sub îngrozitorul aparat. Atunci groaza îi dădu putere.

— Luaţi-mi asta! strigă ea cu furie. Şi ridicându-se cu părul despletit adăugă: aveţi milă!

Fugi de pe pat pentru a se arunca la picioarele procurorului regelui, dar gamba sa era prinsă în greul bloc de stejar şi de fierărie, şi căzu pe gheată mai zdrobită decât o albină, care ar avea plumb pe aripi.

La un semn al lui Charmolue, ea fu aşezată

din nou pe pat şi două mâini mari îi legară de mijlocul fin cureaua care atârna din boltă.

— Pentru ultima oară, mărturiseşti faptele de care te faci acuzată? întrebă Charmolue cu blândeţea sa neschimbată.

— Eu sunt nevinovată.

— Atunci, domnişoară, cum explici împrejurările care te acuză?

— Vai, domnule! Nu ştiu.

— Negaţi aşadar?

— Totul!

— Treceţi la treabă, îi zise Charmolue lui Pierrot.

Pierrot învârti un şurub, gheata se strânse şi nefericita scoase unul din ţipetele acelea îngrozitoare, care nu au ortografie în nicio limbă omenească.

— Opreşte, zise Charmolue. Mărturiseşti? zise el egiptencei.

— Totul! strigă nenorocita fată. Mărturisesc, mărturisesc! Graţie!

Ea nu îşi calculase forţele înfruntând tortura. Cea dintâi durere o învinse pe sărmana copilă, al cărei chip fusese până atunci aşa de vesel, gingaş şi dulce.

— Datoria mă obligă să-ţi spun, observă procurorul, că mărturisind te aşteaptă o condamnare la moarte.

— Mă aştept! zise ea. Şi recăzu pe patul de piele, pe moarte, îndoită şi lăsându-se să fie spânzurată de cureaua legată de pieptul său.

— Sus, frumoasa mea, ţine-te puţin, zise Pierrot ridicând-o. Ai aerul berbecului de aur, care atârnă de gâtul domnului de Bourgogne.

Jacques Charmolue ridică vocea.

— Grefier, scrie!

— Tânăra fată boemă mărturiseşte că a luat parte la agapele, la adunările şi la farmecele iadului, cu larve, măşti şi strigăte? Răspunde.

— Da, zise ea aşa încet încât vorba i se pierdea în răsuflarea ei.

— Mărturiseşti că ai văzut berbecele, pe care Belzebuth îl face să apară în nori pentru a convoca sabbaturile şi care nu este văzut decât de vrăjitori?

— Da.

— Mărturiseşti că ai adorat capetele lui Baphomet, idolii aceia scârboşi ai templierilor?

— Da.

— Că ai avut înţelegere cu dracul sub forma unei capre domestice, alăturată la proces?

— Da.

— În sfârşit, mărturiseşti şi recunoşti că, cu ajutorul dracului şi al fantomei, numită popular călugărul ursuz, în noaptea de 29 martie a. c., l-ai asasinat cu pumnalul pe un căpitan numit Phoebus Châteaupers?

Ea ridică asupra magistratului ochii săi mari şi răspunse maşinal, fără convulsii şi fără zguduiri:

— Da!

Era evident că totul era zdrobit în ea.

— Scrie, grefier, zise Charmolue. Şi

adresându-se călăilor: Să se dezlege prizoniera şi să fie dusă la audienţă.

Când prizoniera fii descălţată, procurorul regelui la curtea bisericii îi examină piciorul umflat de durere.

— Haide! zise el. Nu este mare lucru. Ai ţipat la timp, ai putea iar să dansezi, frumoaso!

Apoi se întoarse către acoliţii săi din tribunalul oficial.

— Iată adevărata justiţie! Lucrul acesta mă uşurează, domnilor judecători! Domnişoara va recunoaşte că noi ne-am purtat cu toată blândeţea posibilă.

III

SFÂRŞITUL TALERULUI SCHIMBAT ÎNTR-O FRUNZĂ USCATĂ

Când ea se întoarse palidă şi şchiopătând în sala de audienţă, un murmur general de plăcere o primi. Din partea auditorului era un semn de nerăbdare satisfăcută, pe care o simţi la teatru înainte de ultimul act al comediei, când cortina se ridică şi se apropie deznodământul.

Din partea judecătorilor era speranţa că vor lua masa în curând. Mica capră behăi de bucurie. Vru să alerge spre stăpâna sa, dar fusese legată de banca

Afară se înnoptase bine. Lumânările, ale căror număr nu fusese mărit, dădeau aşa de puţină lumină încât nu se mai vedeau zidurile sălii, întunericul învăluia toate obiectele într-un fel de ceaţă. Abia se mai vedeau câteva feţe apatice de judecători. În faţa lor, la extremitatea lungii săli, ei

puteau vedea un punct de o albeaţă vagă detaşându-se pe fondul întunecat Era acuzata.

Ea se târâse la locul său. Charmolue se reinstală măreţ, apoi se ridică şi zise, fără a lăsa să se observe prea mult din vanitatea succesului său:

— Acuzata a mărturisit totul.

— Fată boemă, reluă preşedintele, ai mărturisit toate faptele de magie, de prostituţie şi de asasinat săvârşit asupra lui Phoebus de Châteaupers?

Inima i se strânse; fu auzită plângând cu hohote în umbră.

— Tot ceea ce veţi vrea; răspunse ea încet Dar omorâţi-mă repede!

— Domnule procuror al regelui la curtea bisericii, zise preşedintele, camera este gata să vă asculte rechizitoriul.

Maestrul Charmolue scoase un caiet înspăimântător şi începu să citească un discurs în latină, făcând multe gesturi şi cu o accentuare exagerată de pledoarie. Toate dovezile procesului se bazau pe perifraze ciceroniene, sprijinite de citaţii din Flaut, comicul său favorit. Regretăm că nu putem oferi cititorilor noştri bucata aceasta remarcabilă, dar oratorul o spunea foarte repede. Nici nu îşi sfârşise introducerea şi deja sudoarea îi curgea de pe frunte iar ochii îi ieşiseră din orbite.

Deodată, tocmai în mijlocul unui şir de fraze, se întrerupse şi privirea sa de obicei aşa de blândă şi deosebit de dobitocească, deveni fulgerătoare.

— Domnilor, exclamă el (de astă dată în

franceză, căci asta nu era în caiet), Satan este aşa de mult amestecat în afacerea asta încât îl vedeţi asistând la dezbaterile noastre, bătându-şi joc de importanţa lor. Uitaţi-vă!

Pe când vorbea astfel, el arăta cu mâna pe mica capră, care, văzându-l gesticulând pe Chalmolue, crezuse că este nimerit să facă şi ea la fel, şi se aşezase pe şezut, reproducând cum putea mai bine, cu labele sale dinainte şi cu capul său bărbos, pantomima apatică a procurorului regal la curtea bisericii. Dacă vă aduceţi aminte, acesta era unul dintre cele mai drăgălaşe talente ale sale. Acest incident, această ultimă dovadă, avu mare efect. Picioarele caprei fură legate şi procurorul regelui îşi reluă firul elocvenţei sale, care fu foarte lung; totuşi persoana era admirabilă. Iată-i ultima frază: adăugaţi-i vocea răguşită a lui Charmolue gâfâind:

— Idee, Domini, curam stryga demonstrată, crime patente, intentione criminis existente, in nomine sanctae ecclesiae Nostrae Dominae Parisiensis, quae est în saisina habendi omnimodam altam et bassam justiţiam în illo hac intemerat Civitatis insula, tenure praesentium declaramus nosrequirere, primo, aliquandampecumiariam indenmitatem; secundo, amendationem honurabilem ante portolium maximum Nostrae Dominae ecclesiae cathedralis; tertio, sententiam în virtute cujus ista stryga cum sua capella seu în trivio vulgariter dicto la Greve, seu în insula execute în jluvio Sequanae, juxta

pointam jardinis regalis, executate sunt![90]

El îşi repuse pe cap bonetul şi se reaşeză pe scaun.

— Ehen! suspină Gringoire adânc mâhnit, *bassa latinitas*![91]

Un alt om în robă neagră se ridică aproape de acuzată. Acesta era avocatul său. Judecătorii flămânzi începură să murmure.

— Avocat, fiţi scurt, zise preşedintele.

— Domnule preşedinte, răspunse avocatul. Deoarece inculpata a mărturisit crima, eu nu mai am ce să spun, cu excepţia câtorva cuvinte. Iată un text din legea salică: „Dacă o vrăjitoare a mâncat un om şi ea este recunoscută vinovată, ea va plăti o amendă de opt mii de denierşi, care fac o amendă de două sute de franci de aur”. Binevoiască camera să condamne pe clienta mea la amendă.

— Text abrogat, zise avocatul extraordinar al regelui.

— *Nego*[92], replică avocatul.

— La vot! zise un consilier; crima este

---

90 Deci, domnilor, fiind dovedită vrăjitoria iar crima fiind evidentă, existând şi intenţia criminală, în numele sfintei biserici Notre Dame din Paris care are pe deplin dreptul de a-şi exercita justiţia împotriva vinovatei pentru faptele comise împotriva legilor omeneşti cât şi a celor cereşti, cerem, în virtutea acestor drepturi, în primul rând o amendă pecuniară, în al doilea rând recunoaşterea şi regretarea (de către vinovată) în public a faptelor, în faţa intrării principale a catredalei; în al treilea rând, o sentinţă în baza căreia să fie executată această vrăjitoare împreună cu capra ei în piaţa numită în mod curent la Greve, sau pe insula de pe fluviul Sena, lângă capătul grădinilor regale, (lat)

91 Latinitatea e la bază. (lat.)

92 Pretind contrariul, (lat)

dovedită şi este târziu.

Se duseră la vot fără să părăsească sala. Judecătorii votară cu bonetul. Erau grăbiţi. Se vedeau capetele lor acoperite, dezgolindu-se unul câte unul în întuneric la întrebarea înfiorătoare, pe care o adresa încet de tot preşedintele. Sărmana fată avea aerul că-i priveşte, dar ochii săi tulburi nu mai vedeau.

Apoi grefierul începu să scrie; la sfârşit el dădu preşedintelui un lung pergament.

Atunci, nefericita auzi poporul mişcându-se, suliţele izbindu-se şi o voce glaciară care zicea:

— Fată boemă, în ziua când îi va plăcea regelui, stăpânul nostru, la ora prânzului, vei fi dusă într-o căruţă, în cămaşă, desculţă, cu frânghia de gât, în faţa intrării principale de la Nôtre Dame şi îţi vei recunoaşte crima cu o torţă de ceară în mână, în greutate de două livre. De acolo vei fi dusă în piaţa Grevei, unde vei fi spânzurată de spânzurătoarea oraşului; şi capra ta de asemenea; şi vei plăti tributul oficial de trei lioni de aur, ca reparaţie pentru crimele comise de tine şi mărturisite, de vrăjitorie, de magie, de desfrâu şi de omor asupra persoanei lui Phoebus de Châteaupers. Dumnezeu să-ţi aibă în pază sufletul!

— Oh! Nu poate fi decât un vis! murmură ea; şi simţi nişte mâini aspre care o luau şi o duceau.

LASCIATE OGNI SPERANZA[93]

---

93 începutul celebrei inscripţii de pe poarta infernului lui Dante Alighieri (1265-1321). Textul complet este: Lasciati ogni speranza voi che entrate. – Lăsaţi orice speranţă voi care intraţi, (italiană)

În evul mediu, când un edificiu era gata, el se întindea pe sub pământ aproape tot atât cât şi deasupra lui. Afară numai dacă nu era clădit direct pe fundaţie, ca Notre Dame, orice palat, fortăreaţă sau biserică avea întotdeauna două etaje sub pământ Sub catedrale exista aproape întotdeauna o altă catedrală subterană, joasă, întunecoasă, oarbă şi mută, sub tinda superioară plină de lumină şi răsunând de orgi şi clopote ziua şi noaptea; câte odată era un mormânt. Sub palate sau închisori, exista încă o închisoare sub pământ, un mormânt sau ambele. Clădirile acestea mari al căror mod de formare noi l-am explicat înainte, nu aveau numai temelii, ci ca să ne exprimăm aşa, rădăcini care se înfigeau şi se ramificau în pământ prin camere, galerii, scări, ca şi construcţia de la suprafaţa solului. Astfel catedrale, închisori, palate, aveau deasupra pământului numai jumătate din corpul lor. Pivniţele unui edificiu formau alt edificiu, în care coborai în loc să sui şi care îşi aşeza etajele inferioare sub aceeaşi formă de grămadă la fel ca şi etajele superioare ale monumentului, aidoma munţilor care se văd răsturnaţi în apa unui fac ce se află lângă ei.

La închisoarea Site Antoine şi la Palatul de Justiţie din Paris, la Luvru, edificiile subterane erau închisori. Etajele acestor închisori se afundau în pământ şi deveneau din ce în ce mai strâmte şi întunecoase. Erau tot atâtea zone în care se eşalonau nuanţele ororilor. Dante nu ar fi putut găsi nimic mai bun pentru Infernul său. Pâlniile acelea de celule se terminau de obicei, printr-un

capăt de temniţă ca fundul unui hârdău, unde Dante l-a pus pe Satan, iar societatea punea un condamnat la moarte. Biata fiinţă îngropată acolo îşi lua adio de la lumina zilei şi de la aerul curat, *lasciate ogni speranza*) ea nu ieşea de acolo decât pentru spânzurătoare sau rug. Câte odată ea putrezea acolo, iar justiţia umană numea aceasta a uita. Condamnatul simţea apăsând deasupra sa o grămadă de pietre şi de temniţe, şi închisoarea întreagă, masiva clădire, nu mai era decât o enormă broască complicată, care îl încuia în afara lumii vii.

Într-un fund de temniţă ca acesta, în celulele scobite de către Saint-Louis în la Tournelle, fusese închisă, de teama de a nu evada fără îndoială, Esmeralda cea condamnată la spânzurătoare, cu colosalul Palat de Justiţie deasupra capului. Sărmana muscă, care nu ar fi putut mişca nici cea mai mică piatră a Palatului!

Desigur, Providenţa şi societatea fuseseră la fel de nedrepte. Aşa lux de chinuri şi nenorociri nu era necesar pentru a zdrobi o creatură aşa de plăpândă.

Ea era acolo, pierdută în întuneric, înmormântată, ascunsă, zidită. Cine ar fi putut să o vadă în starea aceea, după ce a văzut-o dansând şi râzând la soare, s-ar fi cutremurat. Rece ca noaptea, rece ca moartea, nicio adiere prin părul său, niciun zgomot omenesc neajungându-i la ureche, nicio lumină la ochi, zdrobită în două, prăpădită de greutatea lanţurilor, stând jos lângă un ulcior şi o pâine, pe o mână de paie în mocirla

care se forma sub ea din cauza apei care se scurgea de-a lungul zidurilor, fără să se mişte, aproape fără să respire, nu mai simţea aproape nimic. Phoebus, soarele, amiaza, aerul liber, străzile Parisului, dansurile în aplauze, dulcile flecăreli de dragoste cu ofiţerul, apoi preotul, hangiţa, pumnalul, sângele, tortura, spânzurătoarea, toate acestea îi mai treceau prin minte, când ca o viziune veselă şi aurită, când ca un vis urât; dar asta nu mai era decât un fel de luptă îngrozitoare şi vagă, care se pierdea în întuneric asemeni unei muzici îndepărtate, ce se cânta acolo sus pe pământ, şi pe care nu o mai auzeai la adâncimea la care era nenorocita căzută.

De când se afla acolo, nici nu veghea, nici nu dormea. În nefericirea în care se afla, nu putea să mai distingă veghea de somn, visul de realitate, nici ziua de noapte. Totul era amestecat, sfărâmat, plutitor, împrăştiat în mod confuz în gândul său. Măcar se gândea.

Niciodată o creatură vie nu fusese aruncată aşa de adânc în neant.

Astfel amorţită, îngheţată, împietrită, ea abia observase o dată sau de două ori zgomotul unei trape care se deschidea undeva deasupra ei, fără a lăsa să treacă măcar puţină lumină şi prin care o mână îi aruncase o pâine neagră. Aceasta era totuşi mica comunicare care îi mai rămăsese cu oamenii, vizita periodică a temnicerului.

Un singur lucru îi impresiona în mod mecanic auzul. Deasupra capului său, apa se scurgea printre pietrele mucegăite ale bolţii, în picături ce

cădeau la intervale egale. Asculta în mod stupid zgomotul pe care îl făcea picătura de apă căzând în mocirla de la picioarele ei.

Acea picătură în cădere era singura mişcare care exista în acel decor mort; singurul orologiu, singurul zgomot care răzbea până la ea din tot zgomotul de la suprafaţa solului.

Pentru a spune totul, ea simţea din când în când, în cloaca aceea de noroi şi întuneric, ceva rece care îi trecea adesea pe picior sau pe braţ şi care o cutremura.

De cât timp se afla acolo, nu ştia. Îşi amintea de o sentinţă de moarte pronunţată undeva contra cuiva, apoi, că fusese dusă şi se trezise în întuneric şi tăcere, îngheţată. Se târâse în mâini, pe când cătuşele de fier îi tăiaseră gambele şi lanţurile răsunau. Recunoscu că în jurul ei nu erau decât ziduri, că se afla pe o podea de pietre acoperită cu apă şi cu o mână de paie. Dar nicio lampă, nicio răsuflare.

Atunci, se aşezase pe paiele acelea de unde se muta câte odată, pentru a-şi schimba poziţia, pe ultima treaptă a unei scări de piatră, care se găsea în celula sa.

Un moment, ea încercase să numere negrele minute pe care i le socotea picătura de apă; dar în curând munca aceea tristă a unui creier bolnav încetase de la sine în capul său şi o abandonase.

Într-o zi, sau într-o noapte (căci miezul nopţii şi amiaza erau tot una în mormântul acela) auzi deasupra sa un zgomot mai tare decât cel pe care îl făcea temnicerul de obicei, când îi aducea

pâinea şi ulciorul său. Ridică capul şi văzu o rază roşiatică trecând prin crăpăturile acelui fel de uşă sau de trapă făcută în bolta celulei.

În acelaşi timp, greoaiele ţâţâni scârţâiră, trapa scârţâi şi ea pe balamalele sale, se deschise şi ea văzu un felinar, o mână şi partea inferioară a doi oameni, uşa fiind prea scundă pentru ca să le poată zări capetele. Lumina îi făcu aşa de rău încât închise ochii.

Când îi redeschise, uşa era închisă şi un om, singur, stătea în picioare în faţa ei. O manta neagră îi cădea de pe umeri acoperindu-i picioarele şi o glugă de aceeaşi culoare îi acoperea faţa. Nu se vedea nimic din persoana sa, nici măcar mâinile. Era un lung giulgiu negru, care stătea în picioare şi sub care se simţea ceva. Ea privi fix câteva minute spectrul acela; cu toate acestea, nici el şi nici ea nu-şi vorbeau, asemenea unor statui care se privesc. Două lucruri păreau că trăiesc în pivniţa aceea, fitilul felinarului care pâlpâia din cauza umidităţii ridicate şi picăturile care cădeau pe podea, care tăiau pâlpâiala acea cu plescăitul său monstruos ce făcea să tremure lumina felinarului în ape concentrice pe apa uleioasă a mocirlei.

În sfârşit prizoniera rupse tăcerea.

— Cine sunteţi?

— Un preot.

Timbrul şi accentul vocii sale o făcură să tresară.

Preotul urmă articulând încet.

— Sunteţi pregătită să muriţi?

— Oh! zise ea. Am să mor în curând?

— Mâine.

Capul său care se ridicase vesel îi căzu pe piept.

— Este atât de mult timp până mâine! murmură ea; de ce nu mă omoară astăzi?

— Sunteţi aşadar foarte nefericită? întrebă preotul după o clipă de tăcere.

— Mi-e foarte frig, răspunse ea.

Îşi luă picioarele între mâini, gest obişnuit la nenorociţii cărora le este frig şi pe care l-am văzut făcut şi de către scimnica de la Tour Roland, iar dinţii îi clănţăniră.

Preotul păru că cercetează cu ochii săi ascunşi sub glugă interiorul celulei.

— Fără lumină, fără foc! în apă! Este oribil.

— Da, răspunse ea cu un aer mirat, pe care nenorocirea i-l dăduse. Lumina este pentru toată lumea. Pentru ce nu mi se dă decât întunericul?

— Ştiţi, reluă preotul după o tăcere, pentru ce sunteţi aici?

— Mi se pare că am ştiut-o, zise ea trecându-şi degetele slăbite peste sprâncene ca pentru a-şi aduce aminte, dar nu o mai ştiu.

Deodată, începu să plângă ca un copil.

— Aş dori să ies de aici, domnule. Mi-e frig, mi-e teamă, şi sunt tot soiul de dihănii care se suie pe mine.

— Ei bine, urmează-mă.

Pe când vorbea astfel, preotul o apucă de braţ. Nenorocita era îngheţată până în măduva

oaselor, cu toate acestea mâna aceea îi dădu o impresie de răceală.

— Oh! murmură ea, aceasta este mâna îngheţată a morţii. Cine eşti dumneata?

Preotul îşi ridică gluga şi ea îl privi. Era faţa aceea îngrozitoare, care o urmărea de atâta vreme, capul acela de drac, care îi apăruse la Falourdel deasupra capului adorat al lui Phoebus.

Apariţia aceea, totdeauna aşa fatală pentru ea, care o împinsese astfel dintr-o nenorocire într-alta până la supliciu, o scoase din amorţeala sa. I se păru că se ridică vălul care se lăsase asupra memoriei sale.

Toate amănuntele înspăimântătoarei sale aventuri, de la scena nocturnă din casa lui Falourdel până la condamnarea sa din la Tournelle, îi reveniră brusc în minte, nu vagi şi confuze ca până atunci, ci distincte, lămurite, palpitânde, îngrozitoare. Amintirile pe jumătate şterse, aproape date uitării din cauza excesului de suferinţă, figura posacă, pe care o avea în faţa ei le reînviase, după cum apropierea focului face să reiasă proaspete literele invizibile pe hârtia albă, unde au fost scrise cu cerneală simpatică. I se păru că toate rănile inimii sale se deschideau şi sângerau în acelaşi timp.

— Ah! strigă ea cu mâinile pe ochi şi tremurând convulsiv. Este preotul!

Apoi lăsă să-i cadă braţele descurajate şi rămase jos, cu capul plecat, cu ochii ficşi în pământ, mută şi continuând să tremure.

Preotul o privea cu atenţia unui vultur de

mare, care a zburat mult timp învârtindu-se din cea mai mare înălţime a cerului în jurul unei sărmane ciocârlii pitită în grâu; care şi-a micşorat în tăcere cercurile zborului său şi deodată s-a aruncat asupra prăzii ca un fulger şi o ţine, abia respirând, în gheara sa. Ea începu să murmure încet de tot:

— Sfârşeşte! Sfârşeşte! Dă-mi ultima otravă! Şi îşi înfunda capul cu groază între umeri, ca mielul care aşteaptă lovitura fulgerătoare a măcelarului.

— Aşadar, vă înspăimânt? zise el.

Ea nu răspunse.

— Vă înspăimânt, oare? repetă el.

Buzele sale se contractară ca şi cum ea ar fi surâs.

— Da, zise ea, călăul îşi bate joc de condamnat. Sunt luni de când el mă urmăreşte, de când mă ameninţă, de când mă înfioară! Fără el, Doamne, cât de fericită aş fi fost! El m-a aruncat în prăpastia asta! O cerule! El l-a ucis… el l-a omorât! Pe Phoebus al meu!

Spunând aceste cuvinte, izbucni în hohote amare de plâns şi ridicându-şi ochii spre preot, îl întrebă:

— Oh, ticălosule! Cine eşti? Ce ţi-am făcut? Mă urăşti oare aşa de mult? Vai! Ce ai contra mea?

— Te iubesc! strigă preotul.

Lacrimile i se opriră brusc. Îl privi cu o privire de idiot. El căzu în genunchi şi o învălui într-o privire de flăcări.

— Înţelegi tu? Te iubesc! strigă el încă o dată.

— Ce iubire ciudată! zise nefericita cutremurându-se.

El reluă:

— Iubirea unui afurisit.

Amândoi rămaseră câteva minute tăcuţi, zdrobiţi sub greutatea emoţiilor lor, el ca un smintit, ea stupefiată.

— Ascultă, zise în sfârşit preotul şi o linişte ciudată îl cuprinse. Am să-ţi mărturisesc totul. Am să-ţi spun ceea ce până acum abia am îndrăznit să-mi spun mie însumi, când îmi întrebam pe furiş conştiinţa în orele târzii din noapte, într-un întuneric atât de adânc încât pare că nici Dumnezeu nu mai vede. Ascultă, înainte de a te întâlni, tânără fată, eu eram fericit…

— Şi eu, suspină ea slab.

— Nu mă întrerupe. Da, eu eram fericit, credeam că sunt, cel puţin. Eram curat; sufletul îmi era plin de o lumină curată. Nu exista niciun cap care să se ridice mai mândru şi mai radios ca al meu. Preoţii mă consultau asupra castităţii, doctorii asupra doctrinei. Da, ştiinţa era totul pentru mine. Era ca o soră, şi această soră îmi era de ajuns. Nu spun că poate cu vârsta nu mi-ar fi venit şi alte idei. Dar niciodată carnea mea nu tremurase la atingerea unui trup de femeie.

Puterea aceea a sângelui şi a sexului de bărbat pe care, nebun adolescent fiind, crezusem că o înăbuş pentru toată viaţa, şi pentru asta ridicasem lanţul de jurăminte de fier care mă leagăpe mine ticălosul de recile pietre ale

altarului. Postul, rugăciunile, studiul, scăldatul în apa de la mănăstire, îmi refăcuseră sufletul stăpân asupra corpului. Şi apoi, eu evitam femeile. De altfel, eu nu aveam decât să deschid o carte pentru ca toate fumurile nelegiuite ale creierului meu să se răspândească în faţa splendorii ştiinţei. În câteva minute simţeam fugind lucrurile greoaie ale pământului, şi mă regăseam calm, uimit şi senin în prezenţa strălucirii liniştite a adevărului veşnic. Atât timp cât demonul nu trimisese să mă atace decât vagi umbre de femei, care treceau din când în când pe sub ochii mei, în biserică, pe străzi, prin livezi şi care abia de îmi reveneau în vis, eu le-am învins uşor. Vai! Dacă victoria nu a ţinut, greşeala este a lui Dumnezeu, care nu a făcut pe om şi pe demon cu forţe egale. Ascultă. Într-o zi…

Aici preotul se opri şi prizoniera auzi ieşind din pieptul său suspine, ca nişte horcăituri.

El reluă:

— …într-o zi stăteam rezemat de fereastra celulei mele. Ce carte citeam, oare? Oh! Totul este un vârej în capul meu. Citeam. Fereastra dădea într-o piaţă.

Deodată am auzit un zgomot de tamburină şi de muzică. Supărat că eram astfel tulburat din reveria mea, am privit în piaţă. Ceea ce am văzut eu au văzut şi alţii, şi cu toate astea, acela nu era un spectacol făcut pentru ochii omeneşti. Era la amiază, soarele strălucea frumos, şi acolo, în mijlocul pavajului o fiinţă dansa. O creatură aşa de frumoasă, încât Dumnezeu ar fi preferat-o

Fecioarei Maria, şi ar fi ales-o ca mamă a sa! Ar fi vrut să fie născut de către ea şi ca ea să fi existat când el se făcu om! Ochii săi negri erau splendizi; în mijlocul părului său negru, câteva şuviţe de păr pe care soarele le arsese se îngălbeniseră ca nişte fire de aur. Picioarele îi dispăreau în mişcarea lor ca spiţele unei roţi, care se învârteşte repede. Înjurai capului, în cozile sale negre, se aflau plăci de metal, care străluceau la soare şi făceau frunţii sale o coroană de stele. Rochia sa presărată cu fluturaşi de aur scânteia albastră ca cerul şi străpunsă de mii de scântei, ca o noapte de vară. Braţele sale mlădioase şi oacheşe se înnodau şi se deznodau în jurul taliei sale ca două eşarfe. Forma corpului său era surprinzător de frumoasă. Oh! Splendidă figură, care se detaşa ca ceva luminos în însăşi lumina soarelui! Vai! Tânără fată, aceea erai tu. Uimit, îmbătat, fermecat, nu mi-am mai putut lua ochii de la tine. Te-am privit atât de mult, încât brusc m-am cutremurat de spaimă, simţind că soarta mă înhaţă.

Preotul, înăbuşit, se opri încă un moment. Apoi continuă.

— Deja pe jumătate fascinat, încercai să mă agăţ de ceva şi să nu mă las să cad în ispită. Mi-am amintit de cursele pe care Satan mi le întinsese deja. Creatura pe care o vedeam avea frumuseţea aceea supraomenească, care nu putea veni decât din cer sau din infern. Ea nu era o simplă fată făcută cu puţin din pământul nostru şi slab luminat sufleteşte de către raza tremurătoare a unui suflet de femeie. Ea era un înger! Dar al

întunericului, al flăcărilor, nicidecum al luminii.

În momentul când eu mă gândeam la lucrurile acestea, văzui lângă tine o capră, un dobitoc asemeni celor de sabbat, care mă privea veselă. Soarele amiazei îi făcea coamele de foc. Atunci am întrevăzut cursa demonului şi nu m-am mai îndoit că tu veneai din iad şi special pentru pierderea mea. Am crezut asta cu tărie.

Ajuns aici, preotul o privi în faţă pe prizonieră şi adăugă rece:

— Şi o mai cred încă. Cu toate acestea, farmecul tău opera asupra mea încetul cu încetul, dansul tău mi se învârtea în cap, simţeam misterioasa vrajă îndeplinindu-se în inima mea, tot ceea ce ar fi trebuit să vegheze adormea în sufletul meu şi, asemeni celor care mor în zăpadă, simţeam plăcere în timp ce eram cuprins de somnul acela. Deodată, tu ai început să cânţi. Ce puteam face eu, ticălosul? Cântecul tău era şi mai fermecător decât dansul tău. Am vrut să fug. Imposibil. Eram ţintuit, eram prins în pământ. Mi se părea că marmura podelei mi se urcase până la genunchi. A trebuit să rămân până la urmă. Picioarele îmi erau de gheaţă iar capul îmi ardea. În sfârşit, tu ai avut poate milă de mine, căci ai încetat de a mai cânta, şi ai dispărut. Reflexul strălucitoarei vedenii, sunetul muzicii fermecătoare dispăru încetul cu încetul din urechile mele. Atunci am căzut pe pervazul ferestrei, mai ţapăn şi mai slab decât o statuie luată de la locul său. Sunetul clopotului pentru vecernie m-a deşteptat. Eu m-am ridicat, am fugit,

dar, vai! Era în mine ceva căzut, care nu putea să se ridice, ceva nou venit de care nu puteam fugi.

Făcu încă o pauză şi urmă:

— Da, în ziua aceea se născu în mine un om pe care nu-l cunoşteam. Am vrut să urmez toate remediile mele: mănăstirea, altarul, munca, cărţile. Nebunie!

Oh! Cât de seacă sună ştiinţa, când vrei să-ţi izbeşti de ea un cap plin de pasiuni.

Ştii tu, tânără fată, ceea ce vedeam totdeauna, de atunci, între carte şi mine? Pe tine, umbra ta, imaginea apariţiei luminoase, care într-o zi străbătu spaţiul din faţa mea. Dar imaginea aceea nu mai avea aceeaşi culoare; ea era tristă, funebră, întunecată ca cercul negru care urmăreşte mult timp vederea nesocotitului care priveşte mult soarele.

Neputând să mai scap de ea, auzind mereu cântecul tău răsunându-mi în urechi, văzând totdeauna picioarele tale dansând peste breviarul meu, simţind noaptea în vis corpul tău alunecând peste carnea mea, am vrut să te revăd, să te ating, să ştiu cine erai, să văd dacă te-aş regăsi identică cu imaginea ideală, care îmi rămăsese despre tine, să-mi zdrobesc visul cu realitatea. În orice caz, îmi doream ca o imagine nouă să o şteargă pe cea dintâi, căci prima îmi devenise nesuferită. Te-am căutat. Te-am revăzut.

Nenorocire! Când te-am văzut a doua oară, am vrut să te văd de mii de ori, am vrut să te văd pentru totdeauna. Atunci, – cum să te opreşti pe panta aceea a infernului? – nu am mai fost stăpân

pe mine. Celălalt capăt al firului, pe care demonul mi-l legase de aripi, îl legase de piciorul tău. Am devenit neînţeles şi rătăcitor ca şi tine. Te aşteptam pe sub ganguri, te pândeam la colţuri de stradă, te urmăream din înălţimea turnului meu. În fiecare seară sufletul îmi era tot mai fermecat, mai disperat, mai vrăjit, mai pierdut!

Ştiusem cine erai, egipteancă, boemiană, ţigancă, spaniolă, cum să mă mai îndoiesc de magie? Ascultă. Speram că un proces mă va scăpa de farmece. O vrăjitoare fermecase pe Bruno d'Ast, el făcu să fie arsă şi fu vindecat.

Eu o ştiam. Am vrut să încerc acest remediu. Încercai mai întâi să ţi se interzică accesul în piaţa din faţa bisericii Notre Dame, sperând să te uit dacă tu nu mai reveneai. Tu nu ai ţinut seama de interdicţie şi ai revenit. Apoi îmi veni ideea să te răpesc. Într-o noapte am încercat, împreună cu un ajutor.

Noi te ţineam deja, când ticălosul acela de ofiţer a apărut. El te-a scăpat. Făcea astfel să înceapă nenorocirea ta, a mea şi a lui. În sfârşit, nemaiştiind ce să fac şi ce să devin, te-am denunţat tribunalului oficial.

Credeam că voi fi vindecat ca Bruno d'Ast. Mă gândeam de asemenea în mod confuz că un proces te-ar da pe mâna mea, că numai într-o închisoare te-aş avea la mână, că te-aş putea poseda, că acolo nu mi-ai mai putea scăpa, fiindcă tu nu mă posedai de destul de mult timp pentru ca eu să nu pot să te posed de asemenea la rândul meu. Când ţi se face rău, trebuie să faci rău. Este

o prostie să te opreşti la mijlocul monstruozităţilor! Extremitatea crimei are delirul ei de bucurie. Un preot şi o vrăjitoare se pot îmbăta de plăceri pe mâna de paie a unei celule!

Aşa că te-am denunţat. Pe vremea aceea te înspăimântam când te întâlneam. Complotul, pe care eu îl urmam contra ta, furtuna pe care o pregăteam deasupra capului tău izbucnea în mine prin ameninţări şi fulgere. Cu toate acestea ezitam încă. Planul meu avea părţi înspăimântătoare, care mă făceau să dau înapoi.

Poate că aş fi renunţat la el; poate că hidosul meu gând s-ar fi uscat în creierul meu, fără a da roade. Credeam că va depinde totdeauna de mine dacă să dau curs sau să opresc acest proces. Dar orice gând rău este nemilos şi vrea să devină fapt, şi acolo unde eu mă credeam atotputernic, fatalitatea era mai puternică decât mine. Vai! Vai! Ea este cea care te-a aruncat în mecanismul îngrozitor al maşinii pe care eu o construisem în întuneric! Ascultă. Mă apropii de sfârşit.

Într-o zi – tot o zi cu soare frumos, – văd trecând prin faţa mea un om, care îţi pronunţă numele şi care râde, căruia i se citeşte desfrânarea în ochi. Blestem! Eu l-am urmărit, iar restul îl ştii.

Preotul tăcu. Tânăra fată nu putu găsi decât un cuvânt:

— O, Phoebus al meu!

— Nu pronunţa numele acesta! zise preotul apucându-i braţul cu violenţă. Nu pronunţa numele acesta! Oh! Ticăloşi ce suntem, numele

acesta ne-a pierdut! Sau mai degrabă noi suntem toţi pierduţi, şi unii şi alţii prin inexplicabilul joc al fatalităţii! Tu suferi, nu este aşa? Îţi este frig, noaptea te orbeşte, celula te cuprinde, dar poate că ai vreo lumină în sufletul tău, chiar dacă lumina aceea nu este decât amorul tău de copilă pentru omul acela uşuratic, care se juca cu inima ta! Pe când eu, eu port temniţa în sufletul meu, în inima mea este iarnă, gheaţă, disperare, sufletul îmi este surprins de noapte.

Ştii tu tot ceea ce am suferit? Am asistat la procesul tău, şi pe când stăteam în banca tribunalului oficial, sub unul din capişoanele acelea de preot erau zvârcolirile unui afurisit. Când ai fost adusă eu mă aflam acolo; când ai fost interogată, la fel. Peşteră de lupi! Era crima mea, spânzurătoarea mea, pe care o vedeam ridicându-se încet pe fruntea ta. La toţi martorii, la toate dovezile, la toate pledoariile, eu eram acolo, şi am putut număra toţi paşii tăi pe calea aceea dureroasă; eram acolo, încă, când bestia aceea feroce…

— Oh! Dar nu prevăzusem tortura!

— Ascultă. Te-am urmat în camera de tortură; am văzut cum erai dezbrăcată şi cum mâinile ticăloase ale călăului te atingeau. Am văzut piciorul tău, piciorul acela pe care aş fi vrut să pun un sărut şi apoi să mor, piciorul acela sub care aş fi simţit atâta plăcere zdrobindu-mi-se capul, l-am văzut băgat în îngrozitoarea gheată, care face din membrele unei fiinţe vii o cocă sângerândă. Oh, ticălosul! Pe când vedeam

acestea, aveam sub mantaua mea un pumnal cu care îmi zgâriam pieptul. La ţipătul pe care l-ai scos, eu l-am împins în carnea mea; la cel de-al doilea ţipăt el îmi pătrunse în inimă. Priveşte: mi se pare că rana sângerează încă.

Prizoniera se dădu înapoi cu spaimă.

— Oh! zise preotul, Tânără fată, ai milă de mine! Tu te crezi nefericită, vai! Tu nu ştii ce este nefericirea. Oh! Să iubeşti o femeie! Să fii preot! Să fii urât! Să o iubeşti cu toată puterea inimii, să simţi că pentru cel mai neînsemnat surâs al ei ţi-ai da sufletul, sângele, măruntaiele, raiul, renumele, nemurirea, viaţa aceasta şi cealaltă; să regreţi că nu eşti geniu, rege, împărat, arhanghel, zeu, ca să-i pui un şi mai mare sclav la picioare; să o strângi în braţe ziua şi noaptea în visurile şi gândurile tele şi să o vezi amorezată de o uniformă de soldat; să nu ai să-i oferi decât un murdar anteriu de preot faţă de care ea va avea cea mai mare scârbă! Să fii de faţă, gelos şi furios, pe când ea îi dă unui ticălos, fanfaron şi imbecil, comori de dragoste şi frumuseţe! Să vezi corpul acela a cărui formă te arde, sânul acela care are atâta dulceaţă, carnea aceea palpitând şi înroşindu-se sub sărutările altuia!

O, cerule! Să-i iubeşti piciorul, braţul, umărul, să te gândeşti la vinele sale albastre şi la pielea sa brună, până într-atât încât să te zvârcoleşti nopţi întregi pe podeaua celulei tale şi să vezi toate mângâierile pe care le-ai visat pentru ea, ajungând la tortură! Să nu fi reuşit să o culci decât pe patul de piele! Oh! Acestea sunt adevăratele gheare de

cleşte înroşit în focul iadului! Oh! mai fericit este acela care este tăiat cu fierăstrăul între două scânduri sau care este legat de patru cai pentru a fi sfâşiat! Ştii tu ce înseamnă chinul acela, pe care îl suferi nopţi de-a rândul, arterele care îţi clocotesc, inima care îţi crapă, capul care îţi plesneşte, dinţii care îţi muşcă mâinile; călăi fără milă care te întorc pe un grătar arzător, pentru un gând de amor, de gelozie şi de disperare!

Tânără fată, graţie! Dă-mi un moment de linişte! Puţină cenuşă pe jăraticul acesta! Şterge, te rog în genunchi, sudoarea care curge în broboane de pe fruntea mea, copilă! Chinuieşte-mă cu o mână, dar dezmiardă-mă cu cealaltă. Ai milă! Tânără fată, ai milă de mine!

Preotul se rostogolea în apa de pe podea şi îşi lovea capul de treptele celulei. Tânăra fată asculta şi privea.

Când el tăcu, ostenit şi gâfâind, ea repetă încet:

— Oh! Phoebus al meu!

Preotul se târî spre ea în genunchi.

— Te rog, dacă ai inimă, nu mă respinge! Oh! Eu te iubesc! Sunt un ticălos! Când tu spui numele ăsta, nefericito, e ca şi cum ai sfărâma între dinţi fibrele inimii mele. Ai milă! Dacă tu vii din infern, eu merg acolo cu tine. Am făcut totul pentru asta. Iadul unde tu ai să fii, este raiul pentru mine; vederea ta îmi este mai fermecătoare decât cea a lui Dumnezeu! Oh! Spune! Tu nu mă iubeşti? în ziua când o femeie ar respinge o asemenea dragoste, aş crede că munţii s-au mişcat. Oh! Dacă

ai vrea, cât de fericiţi am putea fi! Am fugi, eu te-aş ajuta să evadezi, ne-am duce undeva, am căuta un loc pe pământ unde este multă lumină şi soare, mulţi arbori şi cel mai albastru cer. Ne-am iubi, ne-am contopi şi ne-am dori aşa de mult unul pe altul.

Ea îl întrerupse cu un surâs înfiorător şi zgomotos.

— Uită-te părinte, ai sânge pe mâini!

Preotul rămase câteva momente, ca împietrit, cu ochii ficşi pe mâna sa.

— Ei bine, da! reluă el cu o blândeţe ciudată, insultă-mă, bate-ţi joc de mine! Dar vino, vino! Să ne grăbim. Mâine are să fie, îţi spun. Spânzurătoarea din piaţa Grevei, ştii? Ea este totdeauna gata. Ar fi îngrozitor să te văd în căruţa aceea! Oh! Ai milă! Eu nu simţisem până acum cât de mult te iubeam. Oh, urmează-mă! Vei avea vreme să mă iubeşti după ce te voi fi salvat. Tu mă vei urî ori cât de mult vei dori. Dar vino. Mâine! Mâine! Spânzurătoarea! Supliciul tău! Oh! Salvează-te! Ai milă de mine!

El îi luă braţul. Era rece. Vru să o târească.

Ea îl privi fix.

— Ce s-a întâmplat cu Phoebus?

— Ah! zise preotul lăsându-i braţul. Eşti fără milă!

— Ce s-a întâmplat cu Phoebus? repetă ea rece.

— A murit, strigă preotul.

— A murit! repeta ea rece şi nemişcată. Atunci ce tot îmi vorbeşti să trăiesc!

El nu o asculta.

— Oh, da! zicea el ca şi cum vorbea pentru sine, trebuie să fi murit, lama i-a intrat adânc. Sper că i-am atins inima cu vârful pumnalului!

Tânăra fată se aruncă asupra sa ca o tigroaică furioasă şi îl trânti pe treptele scării cu o forţă supranaturală.

— Pleacă de aici, monstrule! Pleacă de aici, asasinule! Lasă-mă să mor! Sângele nostru, al amândurora să-ţi facă pe frunte o pată veşnică! Să fiu a ta, preotule! Niciodată! Nimic nu ne va uni, nici chiar iadul! Pleacă, blestematule!

Preotul se poticnise pe scară. El îşi descurcă în tăcere picioarele din cutele robei, îşi luă felinarul şi se puse să suie încet treptele care conduceau la uşă, şi ieşi.

— Îţi spun că el a murit!

Ea căzu cu faţa la pământ; şi nu se mai auzi în celulă alt zgomot decât suspinul picăturilor de apă, care făceau să palpite mocirla în întuneric.

V

MAMA

Eu nu cred să existe pe lume ceva mai vesel, decât ideile care se deşteaptă în inima unei mame la vederea micii ghetuţe a copilului său. Mai cu seamă că aceasta este gheata de sărbători, de duminici, de botez, gheata brodată până la talpă, o gheată cu care copilul nu a făcut niciun pas. Gheata aceasta aşa de mică şi de graţioasă este pentru mamă ca şi cum şi-ar vedea copilul. Ea îi surâde, o sărută şi îi vorbeşte. Câteodată se întrebă dacă un picior poate fi aşa de mic; şi chiar

dacă copilul ar fi absent, mica gheată îi poate pune înaintea ochilor dulcea şi firava creatură. Ea crede că îl vede, îl vede întreg, trăind vesel, cu mâinile sale delicate, cu capul său rotund, cu buzele sale curate, cu ochii săi senini al căror alb este albastrul cerului.

Dacă este iarnă, el este acolo, se târăşte pe covor şi sare cu greu peste un taburet iar mama tremură ca el să nu se apropie de foc. Dacă este vară, el se zbenguie prin curte, prin grădină, smulge iarba dintre pietre şi priveşte la câinii cei mari, la capetele lor fără teamă, se joacă cu scoici, cu flori şi-l face să bombăne pe grădinar, care găseşte nisip pe răzoare şi pământ pe alee. Totul râde, totul străluceşte, totul se joacă în jurul său cu el, până şi adierea de aer şi raza de soare, care se zbenguie în buclele nebunatice ale părului său. Gheata arată toate acestea mamei şi o înmoaie precum focul ceara.

Dar când copilul este pierdut, aceste mii de imagini de veselie, de farmec şi de dragoste care se îngrămădesc în jurul micii ghete, devin tot atâtea lucruri oribile. Frumoasa gheată brodată nu mai este decât un instrument de tortură, care zdrobeşte veşnic inima mamei. Aceeaşi fibră vibrează totdeauna, fibra cea mai profundă şi cea mai simţitoare; dar în loc de un înger care să o mângâie, este un drac care o ciupeşte.

Într-o dimineaţă de mai, pe când soarele strălucea pe unul din cerurile acelea albastru închis, pe care Garotalo îi place să aşeze coborârile de pe Cruce, schimnica de la Tour

Roland auzi un zgomot de roţi, de cai şi de fierărie în piaţa Grevei. Ea nu-i dădu nicio atenţie, îşi înnodă părul peste urechi ca să nu mai audă, şi începu să contemple în genunchi obiectul neînsufleţit, pe care îl adora astfel de cincisprezece ani. Gheata aceea mică era pentru ea întregul univers după cum am mai spus. Ea nu se gândea decât la ea, şi avea să se mai gândească până când avea să moară. Câte blesteme amare înălţase ea spre cer, câte plângeri mişcătoare, câte rugăciuni care aveau legătură cu gheata aceea de adas roşu, numai pivniţa întunecată de la Tour Roland o ştie. Niciodată mai multă disperare nu a fost răspândită asupra unui lucru mai drăgălaş şi mai graţios.

În dimineaţa aceea se părea că durerea sa izbucnea mai puternică decât de obicei şi era auzită cum se plângea cu voce tare.

— O, fata mea! zicea ea. Fata mea! Sărmanul meu scump copilaş! Nu am să te mai văd, aşadar. S-a sfârşit.

Mi se pare mereu că lucrul acela a fost ieri! Dumnezeule, Dumnezeule, dacă trebuia să mi-o iei aşa de repede, mai bine nu mi-o dădeai. Tu nu ştii oare că copiii noştri sunt legaţi de pântecele nostru şi că o mamă care şi-a pierdut copilul nu mai crede în Dumnezeu? Ah, ticăloasă ce sunt pentru că am ieşit din casă în ziua aceea!

— Doamne, Doamne! Pentru ca să mi-o iei astfel trebuia să nu mă fi văzut niciodată cu ea, nici când eu o încălţam veselă la sânul meu, nici când ea îmi râdea când îi dădeam ţâţă, nici când îi

făceam să i se suie picioruşele pe piept până la buzele mele. Oh, dacă ai fi văzut asta, Doamne, ai fi avut milă de bucuria mea, nu mi-ai fi luat singura dragoste, care îmi rămânea în inimă! Eram oare o creatură aşa de ticăloasă, încât nu m-ai privit în faţă înainte de a mă condamna?

— Vai! Vai! Iată gheata; piciorul unde este? Unde este restul? Unde este copilul? Fata mea! Fata mea! Ce au făcut cu tine? Doamne, înapoiază-mi-o. Genunchii mi s-au zbârcit cincisprezece ani rugându-te, Doamne. Oare nu este de ajuns? înapoiază-mi-o o zi, un ceas, un minut, Doamne! Şi apoi aruncămă în iad pentru veşnicie!

Oh! Dacă aş şti pe unde se târăşte o pulpană din roba ta, eu m-aş agăţa de ea cu amândouă mâinile şi atunci ar trebui să-mi înapoiezi copilul. Oare nu ai milă de mica şi frumoasa sa gheată, Doamne? Poţi oare condamna pe o mamă la astfel de chinuri timp de cincisprezece ani? Bună Fecioară! Bună Fecioară a cerului! Copilul mi-a fost luat, mi-a fost furat, mi-a fost mâncat, i s-a băut sângele, i s-au ros oasele, bună Fecioară, ai milă de mine! Fata mea! îmi trebuie fata! Ce-mi slujeşte mie că este frumos în rai? Eu nu vreau îngeri că ai voştri, eu vreau copilul meu! Eu sunt o leoaică şi vreau leuşorul meu.

— Oh, mă voi zvârcoli pe pământ şi voi sparge piatra cu fruntea mea, şi încă voi afurisi şi voi blestema, Doamne, dacă îmi ţii copilul! Vezi bine că am braţele muşcate peste tot, Doamne! Oare Dumnezeu nu are milă?

— Oh! Nu-mi daţi decât pâine neagră şi sare,

numai să-mi văd o clipă copila, şi mă va încălzi ca un soare! Vai!

Doamne, eu nu sunt decât o ticăloasă păcătoasă, dar fata mea mă făcea cucernică. Eram plină de credinţă din iubire pentru ea, şi Te vedeam prin surâsul său, ca printr-o deschizătură a cerului.

— Oh, să pot numai o dată! O singură dată, numai o singură dată, să încalţ cu această gheată frumosul său picioruş roşu, şi apoi voi muri, Sfântă Fecioară, binecuvântându-te!

— Ah, cincisprezece ani! Ea ar fi fost mare acum!

— Nefericită copilă! Ce! Este adevărat că eu nu mă voi duce în paradis să o regăsesc? Oh, ce mizerie! Să-i vezi numai gheata şi atâta tot!

Nenorocita se aruncase pe gheata aceea, consolarea şi disperarea de atâţia ani a inimii ei, şi, această inimă sărmană se sfâşia de plâns ca în prima zi. Căci pentru o mamă care şi-a pierdut copilul, totdeauna este ziua cea dintâi. Durerea aceasta nu îmbătrâneşte. Oricât s-ar uza şi s-ar albi hainele de doliu, inima rămâne neagră.

În momentul acela, voci gingaşe şi vesele de copii se auziră prin faţa celulei. Ori de câte ori auzea sau vedea copii, sărmana mamă se arunca în colţul cel mai întunecat al mormâtului său şi ai fi zis că ea căuta să-şi ascundă capul în piatră pentru a nu-i mai auzi. De data aceasta, se ridică, şi-i ascultă cu lăcomie. Unul dintre micii băieţaşi spuse:

— Astăzi o spânzură pe egipteancă.

Cu săritura bruscă a păianjenului acela pe care l-am văzut aruncându-se asupra unei muşte la tremurul pânzei sale, ea alergă la fereastră, care dădea după cum se ştie în piaţa Grevei. O scară era ridicată lângă spânzurătoare în mod permanent şi călăul se chinuia să-i lege lanţurile ruginite de ploaie. Câţiva oameni din popor stăteau împrejur.

Grupul copiilor era deja departe. Schimnica căută cu ochii vreun trecător, pe care să-l poată întreba. Ea zări, lângă celula sa, un preot care se făcea că citeşte din breviarul public, dar de fapt era prea puţin preocupat de breviar şi mai mult de spânzurătoare, spre care arunca din când în când o privire tristă şi sălbatică. Îl recunoscu pe domnul arhidiacon dejosas, un om sfânt.

— Părinte, întrebă ea, pe cine au să spânzure acolo?

Preotul o privi şi nu-i răspunse. Ea repetă întrebarea. Atunci el îi răspunse:

— Nu ştiu.

— Nişte copii, care treceau adineauri, spuneau că pe o egipteancă, reluă schimnica.

— Aşa mi se pare, zise preotul.

Atunci, Paquette de Chantefleurie izbucni într-un râs de hienă.

— Soră, zise arhidiaconul, le urăşti aşa de mult pe egiptence?

— Mă întrebi dacă le urăsc? zise schimnica; ele sunt vrăjitoare, hoaţe de copii! Ele mi-au mâncat copilul, pe mica mea fetiţă! Eu nu mai am inimă; ele mi-au mâncat-o!

Era înspăimântătoare. Preotul o privea cu răceală.

— Este una, mai cu seamă, pe care o urăsc şi am blestemat-o, reluă ea; este una tânără, care are vârsta pe care ar fi avut-o fiica mea, dacă mama ei nu mi-ar fi mâncat fata. Ori de câte ori vipera asta trece prin faţa celulei mele, ea îmi tulbură sângele!

— Ei bine, soră, bucură-te! zise preotul rece ca o statuie de mormânt. Pe aceea ai să o vezi murind.

Capul îi căzu pe piept şi el se îndepărtă încet.

Schimnica îşi răsuci braţul de bucurie.

— I-am prezis că are să se suie pe spânzurătoare! Mulţumesc, părinte! zise ea.

Şi începu să se plimbe cu paşi mari prin faţa barelor ferestrei sale, cu părul despletit, cu privirea înflăcărată, izbind zidul cu umărul său, cu aerul sălbatic al unei lupoaice într-o cuşcă, flămândă, în aşteptarea hranei.

VI

TREI INIMI DE BĂRBAŢI FĂCUTE DIFERIT

Phoebus, cu toate acestea, nu era mort. Oamenii de felul lui sunt rezistenţi. Când Filip Lheulier, avocat extraordinar al regelui, spusese sărmanei Esmeralda: „el este pe moarte”, o spusese din neştiinţă sau din batjocură; când arhidiaconul repetase condamnatei că: „El a murit”, adevărul era că nu ştia nimic precis despre acest lucru, dar o credea, se aştepta la asta, nu se îndoia deloc căci asta îşi dorea şi i-ar fi venit foarte greu să-i dea femeii pe care o iubea veşti

bune despre rivalul său. Orice bărbat ar fi procedat la fel în locul său.

Phoebus nu murise, nu pentru că rana nu-i fusese gravă, dar nu atât de gravă pe cât preconizase arhidiconul. Medicul la care soldaţii de pază îl transportaseră imediat, se temuse timp de opt zile pentru viaţa sa, şi chiar i-o spusese în latină. Cu toate acestea, tinereţea învinsese; şi lucru care se întâmplă adesea, în ciuda diagnosticurilor, natura se amuză să salveze încă un bolnav din mâinile medicului. Pe când zăcea încă pe patul de mizerie al medicului, fusese supus primelor interogatorii ale lui Filip Lheulier şi ale anchetatorilor tribunalului oficial, lucru care îl plictisise foarte mult. Din această cauză într-o bună dimineaţă, simţindu-se mai bine, îşi lăsă pintenii de aur drept plată medicului şi plecă. Lucrul acesta, de altfel, nu îngreunase câtuşi de puţin instrucţia afacerii. Justiţiei de pe atunci puţin îi păsa de descurcarea şi de clarificarea unui proces la tribunal. Numai acuzatul să fie spânzurat, şi aceasta era tot ce-i trebuia. Ori, judecătorii aveau destule dovezi contra Esmeraldei. Ei îl crezuseră pe Phoebus mort şi totul se sfârşise.

Phoebus nu fugise. El se dusese pur şi simplu la compania sa, în garnizoana Queue-en Brie, în Île-de-France, la câteva poşte de Paris.

La drept vorbind, lui nu-i convenea câtuşi de puţin să apară în persoană la proces. Simţea în mod vag că s-ar face de râs. În fond, nici nu ştia ce să creadă despre afacerea asta. Necucernic şi

superstiţios ca orice soldat, care nu este decât soldat, când se întreba în privinţa aventurii aceleia, nu era lămurit în privinţa caprei, asupra felului ciudat în care o întâlnise pe Esmeralda, asupra modului nu mai puţin ciudat în care ea lăsase să-i vadă dragostea, asupra calităţii sale de egipteancă, în sfârşit asupra călugărului ursuz. El întrezărea în povestea aceasta mai mult magie decât dragoste, probabil o vrăjitorie, poate era amestecat şi dracul; o comedie sau, pentru a întrebuinţa limbajul de pe atunci, un mister foarte neplăcut în care el jucase un rol stângaci, rolul de a primi lovituri şi de a fi batjocorit. Căpitanul era foarte ruşinat. El simţea felul acela de ruşine pe care La Fontaine l-a definit aşa de admirabil:

Ruşinat ca o vulpe care a fost prinsă de o găină.

Spera de altfel că afacerea nu va face zgomot, că numele său, el fiind absent, abia va fi pronunţat la proces şi că în orice caz zgomotul nu va trece dincolo de zidurile lui la Tournelle. În această privinţă nu se înşelase deloc; pe atunci nu exista Gazeta Tribunalelor, şi cum nu trecea nicio săptămână să nu fie vreun falsificator de monedă, vreo vrăjitoare spânzurată sau vreun eretic ars prin una din nenumăratele pieţe de execuţie ale Parisului, lumea se obişnuise să o vadă atât de des pe bătrâna Thémis[94] feudală, cu braţele goale şi mânecile răsfrânte, făcându-şi treaba sa la furci, la scări şi la stâlp, încât aproape nici nu o mai

94 Themis – Zeiţa justiţiei din mitologia greacă, înfăţişată cu balanţa într-o mână şi cu o sabie în cealaltă.

observa. Aristocraţia de pe vremea aceea abia dacă ştia numele condamnatului care trecea pe la colţul străzii şi cel mult poporul de jos se desfăta cu spectacolele acelea oribile. O execuţie era ceva obişnuit. Călăul nu era decât un fel de măcelar.

Phoebus nu se mai gândi la fermecătoarea Esmeralda sau la lovitura de pumnal a călugărului ursuz şi nici la terminarea procesului. Dar, îndată ce inima îi fu goală, imaginea lui Fleur de Lys se instală în ea. Inima căpitanului, ca şi fizica de pe atunci, avea oroare de vid.

De altfel, şederea la Queue-en Brie era foarte neplăcută. Queueen Brie era un sat de potcovari şi de văcari cu mâinile crăpate, un lung cordon de cocioabe şi de colibe, care se întind pe cele două părţi ale şoselei pe o întindere de aproape o jumătate de leghe. Era un loc foarte plictisitor.

Fleur de Lys, penultima sa pasiune, era o fată frumoasă cu o dotă încântătoare. Într-o bună dimineaţă, complet vindecat şi presupunând că după două luni afacerea boemianei fusese terminată şi uitată, amorezul cavaler sosi tropăind la uşa locuinţei Gondelaurier.

Nu dădu atenţie mulţimii adunate în faţa bisericii Notre Dame; îşi aminti că era luna mai şi presupuse că era vreo procesiune sau vreo serbare. Îşi legă calul de inelul de la intrare şi sui vesel la frumoasa sa logodnică. Aceasta era singură cu mama sa.

Fleur de Lys se gândea mereu cu supărare la scena cu vrăjitoarea, la capra ei, la alfabetul ei blestemat şi la lungile absenţe ale lui Phoebus; cu

toate astea, când îl văzu intrând pe căpitan, îl găsi atât de încântător, cu uniforma aşa de nouă, cu centurionul aşa de sclipitor şi cu un aer aşa de pasional, încât roşi de plăcere. Nobila domnişoară însăşi era mai fermecătoare ori de câte ori când apărea ofiţerul. Mătăsosul ei păr blond era pieptănat de minune, era îmbrăcată în culoarea cerului, care se potriveşte aşa de bine cu albul, cochetărie pe care o învăţase de la Colombe; iar privirea îi era plină de dragoste care o prindea încă şi mai bine.

Phoebus, care nu văzuse nicio frumuseţe la Queue-en Brie, fu încântat de Fleur de Lys, ceea ce-l făcu pe ofiţerul nostru aşa de prevenitor şi aşa de galant încât fu îndată iertat. Chiar doamna de Gondelaurier, care stătea tot pe fotoliul ei mare, nu avu puterea de a-l mustra. Cât priveşte reproşul lui Fleur de Lys, el se transformă în gingaşe mângâieri.

Tânăra fată stătea la fereastră brodând tot peştera lui Neptun. Căpitanul stătea rezemat de spătarul scaunului său şi ea îi adresă încet dezmierdătoarele sale reproşuri.

— Pe unde-ai umblat de două luni, răutăciosule?

— Vă jur, răspundea Phoebus, puţin cam jenat de întrebare, că sunteţi aşa de frumoasă încât şi un arhiepiscop ar visa la dumneavoastră.

Ea nu se putu stăpâni să nu surâdă.

— Bine, bine, domnule, lasă la o parte frumuseţea mea şi răspunde-mi. Frumoasă frumuseţe, într-adevăr!

— Ei bine, scumpă domnişoară, am fost chemat în garnizoană.

— Şi unde, mă rog? Şi de ce nu ai venit să-ţi iei rămas bun?

— La Queue-en Brie.

Phoebus era încântat că prima întrebare l-a ajutat să scape să răspundă la cea de-a doua.

— Dar satul acela este foarte aproape, domnule. Cum de nu ai venit să mă vezi, măcar o singură dată?

Aici Phoebus fu destul de rău încurcat.

— Pentru că... Serviciul... Şi apoi, fermecătoare domnişoară, eu am fost bolnav.

— Bolnav! reluă ea înspăimântată.

— Da... Rănit.

— Rănit!

Sărmana copilă tremura.

— Oh, nu vă speriaţi de asta! zise nepăsător Phoebus. O ceartă, o lovitură de spadă. Ce vă interesează lucrul acesta?

— Ce mă interesează lucrul acesta? exclamă Fleur de Lys ridicându-şi ochii înlăcrimaţi. Oh, nu vă daţi seama cât de mult mă interesează! Ce este cu lovitura aceea de spadă? Vreau să ştiu totul!

— Ei bine! scumpă şi frumoasă domnişoară, m-am certat cu Mahé Fédy, nu ştiu dacă îl cunoaşteţi. Locotenentul de la Saint Germain en Laye şi ne-am tăiat fiecare puţin pielea. Asta este tot.

Mincinosul căpitan ştia foarte bine că o afacere de onoare îl ridică întotdeauna pe un

bărbat în ochii unei femei. Adevărat. Fleur de Lys îl privea în faţă cu totul emoţionată de teamă, de plăcere şi de admiraţie.

Ea nu era, cu toate acestea, complet liniştită.

— Să dea Dumnezeu să fiţi complet vindecat, Phoebus! zise ea. Eu nu-l cunosc pe Mahé Fédy al dumitale, dar cred că este un ticălos. Şi cum v-aţi certat?

Aici Phoebus, a cărui imaginaţie era cam săracă, începu să nu mai ştie cum să o scoată la capăt cu isprava sa.

— Oh! Ştiu şi eu… un nimic… un cal… o vorbă! Frumoasă domnişoară! exclamă el pentru a schimba conversaţia, ce este zgomotul acela din faţa bisericii Notre Dame?

El se apropie de fereastră.

— Oh! Doamne, frumoasă domnişoară, iată o mulţime de lume în piaţă!

— Nu ştiu, zise Fleur de Lys; mi se pare că este vorba despre o vrăjitoare, care are să-şi recunoască greşelile astăzi în faţa bisericii pentru ca apoi să fie spânzurată.

Căpitanul credea că afacerea Esmeralda este sfârşită, încât vorbele lui Fleur de Lys nu îi provocară nicio emoţie. Cu toate astea, el îi puse una sau două întrebări.

— Cum se numeşte vrăjitoarea aceea?

— Nu ştiu, răspunse ea.

— Şi ce se spune că a făcut?

Ea dădu din umeri şi de data asta.

— Nu ştiu.

— Oh, Doamne! Sunt atâtea vrăjitoare acum, zise mama, încât sunt arse, cred, fără să li se mai ştie numele. Asta ar însemna să ştii numele fiecărui nor de pe cer. La urma urmei pot fi liniştită. Bunul Dumnezeu îşi ţine registrul. Spunând asta, venerabila doamnă se ridică şi veni la fereastră.

— Doamne! zise ea, aveţi dreptate, Phoebus. În piaţă este foarte multă lume. S-au suit până şi pe acoperişuri. Ştiţi, Phoebus, asta îmi aduce aminte de vremurile trecute. Intrarea regelui Carol al VII-lea, când de asemenea era atâta lume! Nu mai ştiu în ce an se întâmpla. Când vă vorbesc despre asta, vă face impresia unui lucru vechi, nu-i aşa? Dar mie îmi pare că nu a trecut mult timp de atunci. Oh! Atunci era mai mult popor decât astăzi. Se suiseră până şi pe poarta Saint Antoine. Regele şi regina veneau pe acelaşi cal şi după alteţele lor veneau toate doamnele pe cai, împreună cu soţii lor.

Îmi amintesc că lumea râdea, pentru că pe calul doamnei d'Amanyon de Carlande, care era foarte scund, se afla Matefelot, un cavaler de statură gigantică, care omorâse o mulţime de englezi. Era foarte frumos. O procesiune a tuturor gentilomilor Franţei, cu flamuri care îţi luau ochii. Erau steaguri şi bandiere. Mi-aduc aminte despre Calau care purta un steag; Jean de Châteaumoraut avea bandieră; de Coucy era cel mai bogat îmbrăcat, în afara ducelui de Bourbon. Vai, ce trist este să te gândeşti că toate lucrurile acestea au fost cândva, şi că nu mai există nimic din ele!

Cei doi amorezaţi nu o ascultau pe respectabila nobilă. Phoebus venise să se reazeme de spătarul scaunului logodnicei sale, post încântător de unde privirea sa se înfunda în toate deschizăturile gulerului lui Fleur de Lys. Gulerul acela îl lăsa să vadă atâtea lucruri plăcute şi să intuiască multe altele, încât Phoebus, uimit de pielea aceea cu reflexe de atlas, îşi zicea în sufletul său:

— Cum poate iubi cineva altceva decât o albă?

Amândoi tăceau. Tânăra fată ridica asupra lui, din când în când, priviri încântătoare şi dulci, iar părul lor se amesteca cu o rază din soarele de mai.

— Phoebus, zise deodată Fleur de Lys, încet. Noi urmează să ne căsătorim peste trei luni, şi jură-mi că nu ai iubit nicio altă femeie, decât pe mine.

— Ţi-o jur, înger frumos! răspunse Phoebus, aruncându-i o privire pasională, pentru a o convinge pe Fleur de Lys de seriozitatea spuselor sale. Asta, pentru că şi el credea ceea ce spunea în momentele acelea.

În vremea aceea mama fetei, încântată la vederea celor doi logodnici într-o înţelegere aşa de bună, ieşise din odaie pentru a se ocupa de nişte treburi ale casei. Phoebus observase asta şi singurătatea acea îi dădu mult curaj tânărului şi aventurosului căpitan, încât prin creierul lui trecură idei foarte ciudate. Fleur de Lys îl iubea, el era logodnicul ei, ea era singură cu el, vechiul

lui gust pentru ea se redeşteptase, nu în toată gingăşia sa, dar cu mare ardoare. La urma urmei nu-i o mare crimă să mănânci puţin din grâul tău, când este încă verde; şi nu ştiu sigur dacă gândurile acestea îi trecură prin cap, dar ceea ce ştiu sigur, este că Fleur de Lys fusese brusc înspăimântată de expresia privirii sale. Ea se uită în jur şi nu-şi mai văzu mama.

— Domnule, zise ea roşie şi neliniştită, îmi este foarte cald.

— Cred, pentru că nu mai este mult până la prânz, răspunse Phoebus. Soarele este jenant; nu avem decât să tragem perdelele.

— Nu, nu, strigă sărmana mititică, am nevoie de aer, mai bine să deschidem fereastra.

Şi ca o căprioară care simte răsuflarea haitei de câini, ea se ridică, se duse la fereastră, o deschise şi fugi în balcon.

Phoebus, destul de supărat, o urmă.

Piaţa din faţa bisericii Notre Dame, spre care, după cum se ştie dădea balconul, reprezenta în momentul acela un spectacol îngrozitor şi ciudat, care o făcu pe timida Fleur de Lys să se împăimânte.

O mulţime imensă, care se întindea pe toate străzile care dădeau în piaţă, umplea piaţa propriu-zisă. Micul zid care înconjura spaţiul din faţa intrării bisericii nu ar fi fost de ajuns pentru a-l menţine liber, dacă el nu ar fi fost dublat de un cordon gros de sergenţi şi soldaţi. Mulţumită desişului acela de suliţe şi puşti, spaţiul din faţa bisericii era gol. Intrarea era păzită de arcaşi ai

episcopului. Marile uşi ale bisericii erau închise, ceea ce contrasta cu ferestrele din piaţă, care, deschise până şi pe acoperişuri, lăsau să se vadă mii de capete îngrămădite precum ghiulele într-un parc de artilerie.

Suprafaţa acelei mulţimi era cenuşie, murdară şi pământoasă. Spectacolul pe care ea îl aştepta era dintre acelea care au privilegiul de a scoate şi de a chema ceea ce este mai spurcat din populaţie. Nimic nu era mai oribil ca zgomotul care se auzea din furnicătura aceea de coafuri galbene şi păr murdar. În mulţimea aceea erau mai multe râsete decât strigăte, mai multe femei decât bărbaţi. Din când în când, o voce ascuţită şi vibrantă străbătea zgomotul general.

— Oh! Mahiet Baliffel Oare o vor spânzura aici?

— Imbecilule! Aici o să-şi recunoască greşelile, în cămaşă! Bunul Dumnezeu are să-i scuipe o maximă latină în faţă! Lucrul acesta se face întotdeauna aici, la amiază. Dacă vrei să vezi spânzurătoarea du-te în piaţa Grevei.

— Am să mă duc pe urmă.

— Ia spune-mi, Boucaubery! Este adevărat că ea a refuzat să primească un duhovnic?

— Se pare că da, Bechaigne.

— Vezi, păgâna!

— Domnule, aşa este obiceiul. Judecătoria Palatului este obişnuită să-l dea pe răufăcător judecat definitiv, pentru executare, dacă el este un laic, intendentul general al Parisului; dacă este un cleric, tribunalul oficial al episcopului.

— Vă mulţumesc, domnule.

— Oh, Doamne! zise Fleur de Lys, sărmana creatură!

Gândul acesta o umplea de durere. Căpitanul, cu mult mai preocupat de ea decât de adunătura aceea, îi mototolea drăgăstos cordonul la spate. Ea se întoarse rugătoare şi râzând.

— Lasă-mă, Phoebus! Dacă mama ar intra, ţi-ar vedea gesturile!

În momentul acela suna amiaza în orologiul catedralei Notre

Dame. Un murmur de satisfacţie străbătu mulţimea. Abia se stinse ultima vibraţie a celor douăsprezece lovituri, că toate capetele se mişcară precum nisipul deşertului în bătaia vântului, şi un imens vuiet se ridică de pe pavaj, de la ferestre şi de la acoperişuri:

— Huă!

Fleur de Lys îşi puse mâinile peste ochi să nu mai vadă.

— Fermecătoareo, îi zise Phoebus, vrei să intri în cameră?

— Nu, răspunse ea. Şi ochii aceia pe care ea îi închisese de frică, îi deschidea acum din curiozitate.

O căruţă trasă de un cal normand şi înconjurată de cavaleri în uniformă vişinie cu cruce albă, sosea în piaţa Saint Pierre de Boeuts. Sergenţii îi deschideau calea prin mulţime cu lovituri de băţ. Lângă căruţă călăreau câţiva ofiţeri de justiţie, pe care îi recunoşteai după costumul lor negru şi după stângăcia de a se ţine

în şa. Jacques Charmolue mergea în fruntea lor.

În căruţa fatală stătea o fată tânără cu braţele legate la spate, fără preot lângă ea. Era în cămaşă, iar părul său lung şi negru îi cădea răsfirat pe gât şi pe umerii pe jumătate descoperiţi. Moda pe atunci era să i se taie părul la picioarele spânzurătorii.

Prin părul acela ondulat, mai strălucitor decât pana corbului, se vedea răsucindu-se şi înnodându-se o frânghie groasă, cenuşie şi aspră, care îi zgâria fragilele sale clavicule şi se învârtea în jurul fermecătorului gât al sărmanei fete, ca un vierme pe o floare. Sub frânghia aceea strălucea o amuletă din sticle verzi, care îi fusese lăsată, deoarece nu se refuza nimic celor osândiţi. Spectatorii de la ferestre puteau zări în spatele căruţei gambele sale goale pe care ea căuta să şi le ascundă sub cămaşă ca printr-un ultim instinct de pudoare feminină. La picioarele sale se afla o mică capră legată fedeleş. Condamnata ţinea cu dinţii strânşi cămaşa închisă. Ai fi zis că ea suferea pentru faptul că era astfel expusă tuturor privirilor. Vai! Nu pentru asemenea evenimente este făcută pudoarea.

— Iisuse! zise Fleur de Lys căpitanului. Ia priveşte, frumosule căpitan; aceasta este ticăloasa aceea de boemiană cu capra ei.

Pe când vorbea astfel, ea se întoarse spre Phoebus.

El avea privirea aţintită asupra căruţei şi era foarte palid.

— Care boemiană cu capra? întrebă el

bâlbâind.

— Cum, reluă Fleur de Lys; nu-ţi mai aduci aminte?…

Phoebus o întrerupse.

— Nu ştiu ce vrei să spui.

Făcu un pas pentru a intra în odaie. Dar Fleur de Lys, a cărei gelozie mai fusese aţâţată de către egipteancă, se redeşteptă. Ea îi aruncă o privire pătrunzătoare şi plină de neîncredere. Îşi amintea în mod vag că în procesul acela era vorba despre un căpitan.

— Ce ai? reluă ea. S-ar spune că femeia asta te-a tulburat.

Phoebus se forţă să zâmbească.

— Pe mine? Câtuşi de puţin! Ah, nu!

— Atunci rămâi, zise ea poruncitor, să vedem până la sfârşit.

Ghinionistul căpitan fu silit să rămână. Ceea ce-l liniştea puţin era faptul că femeia nu-şi ridica capul din fundul căruţei sale. Într-adevăr, era Esmeralda! Chiar pe această ultimă treaptă a nenorocirii era tot frumoasă, marii săi ochi negri păreau şi mai mari din cauza obrazului slab; profilul ei vânăt era curat şi sublim. Semăna cu ceea ce fusese, la fel cum Fecioara lui Masaccio seamănă cu Fecioara lui Raphaël; mai slabă, mai mică.

De altfel, nu era nimic în ea să nu se clatine, în afară de pudoarea sa. Nu-şi lăsa gândul să meargă la întâmplare, atât de profund fusese zguduită de spaimă şi disperare. Corpul său se legăna în toate direcţiile la zdruncinăturile căruţei

ca un lucru mort sau zdrobit. Privirea îi era tristă şi rătăcită. Se mai vedea o lacrimă în ochii săi, nemişcată, îngheţată. În acest timp lugubra cavalcadă străbătu mulţimea în mijlocul strigătelor de veselie şi curiozitate. Trebuie să spunem cu toate astea, pentru a istorisi fidel faptele, că văzând-o aşa de frumoasă şi de bătută de soartă, foarte mulţi se înduioşară, şi chiar inimile cele mai tari prinseră a fi înmuiate de milă.

Căruţa intrase în piaţa din faţa bisericii.

În faţa intrării principale, ea se opri. Escorta se aşeză în linie de bătaie pe cele două părţi. Mulţimea tăcu şi în mijlocul tăcerii aceleia plină de solemnitate şi nelinişte, cele două uşi ale intrării celei mari se deschiseră.

Atunci se văzu în toată lungimea sa adânca biserică tăcută, plină de întuneric, abia luminată de câteva lumânări scânteind în depărtare pe altarul principal, deschisă ca o gură de peşte în mijlocul pieţei inundate de lumină. În spate de tot, în umbra absidei, se zărea o cruce mare de argint, desfăşurată pe o pânză neagră care cădea din boltă pe podea. Toată tinda era pustie. Cu toate acestea, se vedeau mişcându-se în mod confuz câteva capete de preoţi în sălile depărtate ale corului şi în momentul în care uşa cea mare se deschidea din biserică, se răspândi un cântec grav, răsunător şi monoton, care arunca deasupra capului condamnatei fragmente de psalmi înfiorători.

…Nou timelo millia populi circumdantis me. Exsurge, Domine; salvum me fac, Dens!

...Salvum me fac, Deus, quaniam intraverunt aqua usque ad animan mi-am.

...Infixus sum în limo profundi; et non est substanţial în acelaşi timp o altă voce, izolată de cor, intona pe treapta altarului principal această tristă rugăciune:

„Qui verbum meum audit, et credit qui misit me, habet uitam actemam et în judicium non venit; set tranzit a morte în uitam[95][96]”.

Cântecul acesta, pe care câţiva bătrâni, pierduţi în întuneric, îl cântau de departe pentru creatura aceea frumoasă, plină de tinereţe şi de viaţă, mângâiată de către aerul călduţ al primăverii, acoperită de soare, era slujba morţilor.

Poporul asculta cu reculegere. Nenorocita, înspăimântată, părea că-şi pierde vederea şi judecata în întunecosul interior al bisericii. Buzele sale albe se mişcau ca şi cum se ruga şi când ajutorii călăului se apropiară de ea pentru a o ajuta să coboare din căruţă, ei o auziră cum repeta fără încetare: *Phoebus*.

I se dezlegară mâinile, o făcură să coboare împreună cu capra sa, care de asemenea fusese dezlegată, şi care behăia de bucurie că era liberă. Apoi o făcură să meargă cu picioarele goale pe pavajul aspru până la baza scării de la intrarea

---

95 Nici înconjurat de o mie de duşmani nu-mi va fi teamă. Apropie-te Doamne. Mântuieşte-mă! – Mântuieşte-mă Doamne, căci au năvălit apele în sufletul meu. – Sunt prins în mâlul adânc; şi nu este nici un sprijin, (lat)

96 Cel ce-mi va asculta cuvântul şi va crede în cel ce m-a trimis va avea viaţă veşnică şi nu va veni ca să fie judecat; ci casă treacă din moarte în viaţă, (lat)

bisericii. Frânghia care îi atârna de gât se târa după ea, încât ai fi zis că o urmărea un şarpe.

La apariţia condamnatei cântecul se oprise în biserică. O mare cruce de aur şi un şir de lumânări se puseră în mişcare în întuneric. Se auzi zgomotul armelor elveţienilor împestriţaţi şi peste câteva momente o lungă procesiune de preoţi în patrafir şi de diaconi în lungi veşminte preoţeşti, care veneau psalmodiind cu gravitate către condamnată, se arătară ochilor să-i şi mulţimii. Dar privirea i se opri pe cel care conducea procesiunea, imediat după purtătorul crucii.

— Oh! zise ea încet, cutremurându-se. Iar este el, preotul!

Acesta era, cu adevărat, arhidiaconul. Avea la stânga un subcântăreţ şi la dreapta un cântăreţ, înarmat cu bastonul slujbei sale. Înainta cu capul dat pe spate, cu ochii ficşi şi deschişi, cântând cu o voce puternică:

„De venire inferi clamavi, et exaudişti vocem mi-am.

Et projecisti me improfundum în corde maris, et f lumen circumdedit me în momentul când el apăru la lumina zilei sub marea boltă în ogivă a intrării, îmbrăcat într-o largă robă argintie, cu o cruce neagră, era aşa de palid încât lumea din mulţime avu impresia că este un arhidiacon de marmură, îngenuncheat pe pietrele mormântale ale stranei, care se ridicase şi venea să primească din pragul mormântului pe cea care avea să moară.

Ea, tot aşa de palidă şi tot aşa de nemişcată,

abia dacă observase că i se pusese în mână o lumânare grea de ceară galbenă aprinsă; nu putea fi atentă vocea chelălăitoare a grefierului citind fatala condamnare de recunoaştere a greşelilor, iar când i se spuse să răspundă *Amen*, ea răspunse:

— Amen.

Trebui, pentru a-i veni puţină viaţă şi putere, să-l vadă pe preot făcând semn gardienilor să-i să se îndepărteze şi pe el apropiindu-se singur de ea. Atunci îşi simţi sângele clocotindu-i în cap, şi un rest de indignare se reaprinse în sufletul acela deja amorţit şi rece.

Arhidiaconul se apropie de ea încet. Chiar şi în clipele acelea dramatice şi înspăimântătoare el nu se putu abţine să-şi plimbe asupra nudităţii fetei o privire scânteietoare plină de desfrâu, de gelozie şi de dorinţă. Apoi îi zise cu glas tare:

— Tânără fată, ai cerut iertare pentru greşelile tale? Se apropie de urechea sa şi adăugă (spectatorii credeau că el îi primea ultima spovedanie): Vrei să fi a mea? Eu pot încă să te salvez!

Ea îl privi fix:

— Pleacă de aici, drace! Sau te denunţ.

El începu să surâdă cu un surâs îngrozitor.

— Nu vei fi crezută. Nu vei face altceva decât să adaugi un scandal unei crime. Răspunde repede! Vrei să fii a mea?[97]

---

97 Din mijlocul infernului am strigat, şi ai ascultat glasul meu.
Şi m-ai aruncat în adâncul fundului mării, şi vâltorile m-au năpădit, (lat.)

— Ce-ai făcut cu Phoebus al meu?

— A murit, zise preotul.

În momentul acela, ticălosul arhidiacon ridică capul maşinal şi-l văzu, la celălalt capăt al pieţei, în balconul locuinţei Gondelaurier, pe căpitan în picioare alături de Fleur de Lys. Se clătină, îşi trecu mâna pe deasupra ochilor, privi încă o dată, murmură un blestem şi toate trăsăturile sale se contractară violent.

— Ei bine, mori atunci! zise el printre dinţi. Nimeni nu te va avea.

Atunci ridicând mâna asupra egiptencei, exclamă cu o voce mormântală:

— I nune, anima anceps, et sit tibi Deus misericors![98][99]

Aceasta era temuta formulă cu care se obişnuia să se termine astfel de ceremonii. Acesta era semnalul convenit între preot şi călău.

Preotul îngenunche. Mulţimea făcu la fel.

— *Kyrie eleison*** ziseră preoţii rămaşi sub ogiva intrării.

— *Kyrie eleison*, repetă mulţimea cu murmurul acela care aleargă deasupra miilor de capete ca valurile unei mări agitate.

— *Amen*, zise arhidiaconul.

El se întoarse cu spatele către condamnată, capul îi recăzu pe piept, mâinile i se împreunară, intră în cortegiul său de preoţi şi după un moment fu văzut dispărând cu crucea şi lumânările sub

---

98 Du-te, suflet chinuit, şi mila Domnului să fie cu tine! (lat.)

99 Doamne miluieşte. (greacă)

arcurile întunecoase ale catedralei; şi vocea sa sonoră se stinse treptat, treptat în strană, cântând versetul acela de disperare:

„... Omnes gurgites tui et Jluctus tui super me transierunt! [100]„

În acelaşi timp, răsunetul intermitent al cozilor ferecate ale halebardelor elveţienilor, pierind încet, încet sub bolţurile tindei, imita efectul unui ciocan de orologiu bătând ultima oră a condamnatei.

Cu toate acestea, uşile de la Nôtre Dame rămaseră deschise, lăsând biserica goală, dezolată, în doliu, fără lumânări şi fără voce.

Condamnata stătea nemişcată la locul său, aşteptând să fie luată. Trebui ca unul din sergenţii cu varga să-l înştiinţeze pe Charmolue, care, în timpul acelei scene, se pusese să studieze basorelieful intrării principale, acela care reprezintă după unii sacrificiul lui Abraham, după alţii piatra filosofală, figurând soarele prin înger, focul prin legătura de lemne, meşterul prin Abraham.

Cu destulă greutate fu scos din contemplarea aceasta, dar în sfârşit se întoarse şi, la un semn pe care îl făcu, doi oameni îmbrăcaţi în galben, ajutoarele călăului, se apropiară de egipteancă pentru a-i lega iarăşi mâinile.

Nenorocita, în momentul când se sui în căruţa fatală ce porni spre ultima sa oprire, fu cuprinsă poate de un sfâşietor regret de viaţă; îşi ridică ochii roşii şi uscaţi spre cer, spre soare,

---

100 Toate mările şi toate talazurile tale peste mine au trecut, (lat)

spre norii de argint, tăiaţi ici şi colo de trapeze şi de triunghiuri albăstrui, apoi îi coborî în jurul ei pe pământ, asupra mulţimii, asupra caselor.

Deodată, pe când omul în galben îi lega coatele, ea scoase un strigăt îngrozitor, un strigăt de bucurie. În balconul acela de acolo, din colţul pieţii, ea îl zărise pe el, pe prietenul său, pe seniorul său, pe Phoebus, cealaltă apariţie a vieţii!

Judecătorul minţise! Preotul minţise! Era el în persoană, nu se îndoia de lucrul acesta. Era acolo, frumos, în viaţă, îmbrăcat în strălucita lui uniformă, cu pana la pălărie, cu sabia la cingătoare!

— Phoebus! Phoebus al meu! strigă ea.

Şi vru să întindă spre el braţele sala tremurânde de dragoste şi de nespusă bucurie, dar ele îi erau legate.

Atunci ea 11 văzu pe căpitan cum încruntă sprâncenele, cum o frumoasă fată tânără care se rezema de el îl privea cu o figură dispreţuitoare şi cu ochii iritaţi, cum apoi Phoebus pronunţă câteva cuvinte, care nu ajunseseră până la ea, şi cum amândoi intrară în cameră închizând uşile.

— Phoebus! zise ea pierdută. Oare şi tu crezi?

Un gând monstruos îi trecu prin cap. Ea îşi amintea că fusese condamnată pentru omor deosebit de grav asupra persoanei lui Phoebus de Châteaupers. Suportase totul până atunci, dar această ultimă lovitură era prea grea. Căzu fără suflare pe pavaj.

— Haideţi, zise Charmolue, duceţi-o în căruţă şi să terminăm!

Nimeni nu observase în galeria statuilor regilor, sculptată imediat deasupra ogivelor intrării, un spectator ciudat care observase totul cu o astfel de nepăsare, cu un gât aşa de întins, cu o faţă aşa diformă, încât fără îmbrăcămintea sa jumătate roşie, jumătate violetă, ai fi putut să-l iei drept unul dintre monştrii aceia de piatră prin gura cărora se scurg de şase sute de ani burlanele catedralei. Spectatorul nu pierduse nimic din vedere din ceea ce se întâmplase de la amiază în piaţa din faţa bisericii Notre Dame. Şi din primele momente, fără ca cineva să-l observe, el legase puternic de una din coloanele cele mici ale galeriei o frânghie groasă cu noduri, al cărei capăt ajungea pe pavaj.

După ce făcu asta, el continuă să privească liniştit, şi din când în când o mierlă trecea prin faţa lui fluierând.

Deodată, când ajutoarele călăului se pregăteau să execute ordinul nemilos şi nepăsător al lui Charmolue, acest personaj încălecă balustrada galeriei, apucă frânghia cu picioarele, cu genunchii şi cu mâinile, apoi fu văzut alunecând pe faţadă, ca o picătură de ploaie care alunecă pe un geam, alergând spre cei doi călăi cu iuţeala unei pisici căzute de pe acoperiş, doborându-i la pământ cu doi pumni puternici, luând egipteanca cu o mână aşa cum un copil ia o păpuşă şi, dintr-o singură săritură plonjând în biserică, o ridică pe tânăra fată deasupra capului său şi strigă cu o voce de tunet:

— Azil!

Lucrul acesta se făcu aşa de repede, încât dacă ar fi fost noapte, s-ar fi putut vedea totul la lumina unui fulger.

— Azil! Azil! repetă mulţimea; şi zece mii de aplauze făcură să scânteieze de bucurie şi de mândrie unicul ochi al lui Quasimodo.

Zguduirea o aduse în simţiri pe condamnată. Ea îşi deschise ochii, îl privi pe Quasimodo, apoi îi închise repede, ca înspăimântată de salvatorul său.

Charmolue rămase încremenit, ca de altfel toată escorta şi călăii, într-adevăr, în tinda lui Notre Dame, condamnata era inaccesibilă. Catedrala era un loc de refugiu. Toată justiţia omenească se oprea la pragul său.

Quasimodo se oprise pe bolta intrării. Largile sale picioare păreau tot aşa de solide pe podeaua bisericii, ca şi greii stâlpi romani. Marele său cap păros i se înfunda între umeri ca acela al leilor, care şi ei au o coamă, dar nu au gât.

El o ţinea pe tânăra fată care tremura din tot corpul atârnată de mâinile sale bătătorite, ca pe o draperie albă; dar o purta cu atâta băgare de seamă încât părea că se temea să nu o zdrobească sau să o ofilească. Ai fi zis că simţea că purta un lucru delicat, gingaş şi preţios, făcut pentru alte mâini decât pentru ale sale. Câteodată avea aerul că nu voia să o atingă nici cu răsuflarea sa. Apoi, brusc, o strângea în braţele sale, pe pieptul său colţuros, ca pe un bun al său, ca pe comoara sa, cu un gest matern. Ochiul său de spiriduş aţintit asupra ei o privea cu dragoste, cu durere şi cu

milă, pentru a se ridica repede plin de fulgere. Femeile râdeau şi plângeau, mulţimea sărea de entuziasm, căci într-adevăr, Quasimodo era impunător. El era admirat, el, copilul acela

găsit, orfanul acela, lepădătura aceea. Se simţea măreţ şi puternic. Privea în faţă societatea aceea din care era exclus şi în treburile căreia intervenea aşa de puternic, justiţia aceea omenească căreia el îi furase prada, pe toţi tigrii aceia siliţi să mestece în gol, pe zbirii aceia, pe judecători şi pe călăi, toată puterea aceea a regelui, pe care el o zdrobise, el, un infirm, cu ajutorul puterii lui Dumnezeu.

Şi apoi, era un lucru măreţ protecţia aceea venind de la o persoană aşa diformă către o fiinţă aşa de nenorocită, o condamnată la moarte salvată de Quasimodo. Erau cele două ticăloşii extreme

ale naturii şi societăţii, care se alăturau şi se ajutau.

În vremea aceasta, după câteva minute de triumf, Quasimodo se înfundase în biserică cu povara sa. Poporul, căruia îi plac orice fel de isprăvi, îl căuta cu ochii în bolta întunecoasă, regretând că fugise aşa de repede de aclamaţiile sale. Deodată fu văzut reapărând la una din extremităţile galeriei regilor Franţei, pe care o străbătu alergând ca un smintit, ridicându-şi cucerirea în braţe şi strigând:

— Azil!

Mulţimea izbucni din nou în aplauze. După un moment, el reapăru pe platforma superioară, mereu cu egipteanca în braţe, mereu alergând nebuneşte, mereu strigând:

— Azil!

Mulţimea aplauda. În fine, el apăru a treia oară pe vârful turnului clopotului celui mare; de acolo el apăru şi arătă oraşului întreg ceea ce salvase, şi cu vocea sa tunătoare, cu vocea aceea care se auzea aşa de rar şi pe care mulţi dintre ei nu o auziseră niciodată, repetă de trei ori cu frenezie, încât s-ar fi auzit până la nori:

— Azil! Azil! Azil!

— Bravo! Bravo! strigă poporul; şi această imensă aclamaţie se ducea şi pe celălalt mal al râului să uimească mulţimea din piaţa Grevei şi pe schimnică, care aştepta cu privirea veşnic aţintită asupra spânzurătorii.

CAPITOLUL NOUĂ I

FEBRA

Claude Frollo nu se mai afla în catedrala Notre Dame atunci când fiul său adoptiv tăia aşa repede nodul fatal cu care arhidiaconul o legase pe egipteancă şi se legase şi pe el. Întors în sacristie, smulse mantia preoţească şi patrafirul, aruncând totul în mâinile paracliserului încremenit, o şterse pe uşa dosnică a mănăstirii şi porunci unui luntraş de la Terrain să-l treacă pe malul stâng al Senei, apoi se înfundă în străzile muntoase ale lui l'Université, neştiind unde merge, întâlnind la fiecare pas cete de femei şi de bărbaţi care se grăbeau să ajungă la podul Saint Michel în speranţa de a sosi încă la timp pentru a vedea spânzurarea vrăjitoarei. Avea o privire palidă şi rătăcită, mai tulburată, mai oarbă şi mai sălbatică decât a unei păsări de pradă urmărită de o ceată de copii în plină lumină a zilei. El nu ştia unde se găsea, nici ceea ce gândeşte, şi nici dacă visa. Se ducea, mergea, alerga pe orice stradă la întâmplare, fără să aleagă, împins numai de piaţa Grevei, de către acea îngrozitoare piaţă pe care o simţea în mod confuz în urma lui.

Merse astfel de-a lungul muntelui Saint Geneviève, şi ieşi în sfârşit din oraş prin poarta Saint Victor.

Continuă să fugă atâta timp cât putu să vadă, întorcându-se, turnurile din l'Université şi rarele case ale mahalalei; dar când în cele din urmă o ridicătură a terenului îi ascunse cu totul Parisul acela oribil, se opri.

Atunci idei îngrozitoare se îngrămădiră în spiritul său.

El revăzu limpede în sufletul său şi se cutremură. Se gândi la nefericita aceea de fată, care îl pierduse şi pe care o pierduse. Îşi plimbă privirea rătăcită pe dubla cale întortocheată, pe care fatalitatea făcuse ca destinele lor să o urmeze până la punctul de intersecţie, unde îi zdrobise fără milă lovindu-i unul de altul. Se gândi la nebunia jurămintelor veşnice, la deşertăciunea castităţii, a religiei, a ştiinţei, a virtuţii, la nimicnicia omului în faţa lui Dumnezeu. Se cufundă cu inima bucuroasă în cele mai negre gânduri, şi pe măsură ce se adâncea mai mult, simţea izbucnind în sufletul său râsul lui Satan.

Şi scobindu-şi astfel sufletul, când văzu ce mare loc pregătise în el natura pentru pasiuni, rânji cu mai multă amărăciune. Îşi răscoli în fundul inimii sale toată ura, toată răutatea sa şi recunoscu cu recea aruncătură de ochi a unui medic care examinează un bolnav, că ura şi răutatea aceea nu erau decât amor viciat, că amorul, izvorul acela al virtuţilor unui bărbat, se schimbă în lucruri îngrozitoare în inima unui preot, transformându-se în demon. Atunci râse îngrozitor şi brusc redeveni palid privind partea cea mai înspăimântătoare a fatalei sale pasiuni, a amorului acela coroziv, veninos, duşmănos, nemilos, care nu dusese decât la spânzurătoare pe una şi în iad pe celălalt; ea condamnată iar el afurisit.

Şi apoi râsul îi reveni, gândindu-se că Phoebus era în viaţă; că la urma urmei căpitanul trăia, era voios şi liniştit, avea o uniformă mai

frumoasă ca niciodată şi o nouă iubită, pe care o ducea să vadă cum este spânzurată cealaltă. Rânjetul se extinse când se gândi că dintre fiinţele în viaţă a căror moarte o dorise, egipteanca, singura creatură pe care nu o ura, era singura pe care reuşise să o omoare.

Atunci, de la căpitan gândul îi trecu la popor şi fu cuprins de o gelozie şi mai mare.

Se gândi că şi poporul, poporul întreg o văzuse pe femeia pe care el o iubea, în cămaşă, aproape goală.

Îşi răsuci braţele gândindu-se că femeia aceea, al cărui corp zărit în umbră de către el singur ar fi fost fericirea supremă, fusese arătată în plină zi, în plină amiază, unui întreg popor, îmbrăcată ca pentru o noapte de voluptate.

Plânse de furie pentru toate misterele acelea de amor profanat, murdar, dezbrăcat, pângărit pentru totdeauna. Plânse de furie gândindu-se câte priviri necurate cercetaseră corpul de sub cămaşa aceea prost încheiată, şi că fata aceea frumoasă, crinul acela virgin, cupa aceea de pudoare şi de delicii de care el nu ar fi îndrăznit să-şi apropie braţele decât tremurând, fusese transformată într-o cană publică din care veniseră să bea în comun o plăcere neruşinată, necurată şi depravată cel mai josnic popor din Paris, hoţi, cerşetori, lachei.

Şi pe când căuta să-şi facă o idee despre fericirea pe care ar fi putut să o găsească pe pământ, dacă ea nu ar fi fost boemiană şi dacă el nu ar fi fost preot, dacă Phoebus nu ar fi existat şi

dacă ea l-ar fi iubit, pe când se gândea că şi pentru el ar fi fost posibilă o viaţă de seninătate şi de amor, căci chiar în momentul acela se aflau ici şi colo pe pământ perechi fericite, pierdute în lungi convorbiri printre portocali, pe malul râurilor, în faţa unui asfinţit al unei nopţi înstelate; şi că dacă Dumnezeu ar fi vrut-o, el ar fi putut face cu ea una din perechile acelea de binecuvântare, inima i se topea de dragoste şi de disperare.

Oh! Ea! Ea este! Este ideea aceea fixă care îi revenea fără încetare, care îl chinuia, care îi muşca creierul şi îi sfâşia măruntaiele. Nu regreta, nici nu se căia; tot ceea ce făcuse, era gata să mai facă; îi plăcea mai mult să o vadă în mâinile călăului decât în braţele căpitanului, dar suferea; el suferea aşa de mult, încât câteodată îşi smulgea şuviţe de păr pentru a vedea dacă nu se albesc.

Avu un moment, printre altele, când îşi aminti că poate chiar în minutul acela îngrozitorul laţ pe care îl văzuse de dimineaţă îşi strângea nodul său de fier în jurul gâtului acela aşa de plăpând şi graţios. Gândul acela făcu ca sudoarea să-i ţâşnească prin toţi porii.

Avu un alt moment când, râzând în mod drăcesc de el însuşi, îşi reprezentă în acelaşi timp pe Esmeralda aşa cum o văzuse în prima zi, vioaie, nepăsătoare, veselă, împodobită, dansând ca şi cum ar fi avut aripi, armonioasă; şi pe Esmeralda din ultima zi, în cămaşă şi cu frânghia de gât, urcând încet cu picioarele sale goale scara colţuroasă a spânzurătorii; îşi reprezentă aceste două tablouri într-aşa fel încât scoase un ţipăt

înspăimântător.

Pe când uraganul acela tulbura, sfărâma, smulgea, îndoia, dezrădăcina totul în sufletul său, el privi natura din jur. La picioarele sale câteva găini furnicau printre mărăcini cotcodăcind, cărăbuşi smălţuiţi alergau la soare, deasupra capului său câteva grupuri de nori cenuşii acopereau alţi norişori rotunzi care fugeau pe un cer albastru, la orizont tumul mănăstirii Sainte Victor străbătea curba dealului cu obeliscul său de ardezie, şi morarul de pe dealul Copeaux privea fluierând cum se învârt aripile harnicei sale mori. Toată viaţa aceea activă, organizată, liniştită, reprodusă în jurul lui sub mii de forme, îi făcu rău. Începu să fugă.

Alergă astfel pe câmp până seara. Fuga aceea de natură, de viaţă, de el însuşi, de om, de Dumnezeu, de tot, ţinu toată ziua. Câteodată el se arunca cu faţa la pământ şi smulgea cu unghiile sale grâul verde. Altă dată se oprea în câte o stradă de sat pustie şi gândurile sale erau aşa de nesuferite încât îşi lua capul în mâini şi încerca să-l smulgă dintre umerii săi pentru a-l zdrobi de pavaj.

Pe la ora când soarele cobora, el se examină din nou şi se găsi aproape nebun. Furtuna, pe care o ţinea din momentul când îşi pierduse speranţa şi voinţa de a o salva pe egipteancă, furtuna aceea nu lăsase în conştiinţa sa nici o singură idee sănătoasă, nici o singură gândire în picioare.

Raţiunea îi zăcea la pământ, aproape cu totul distrusă.

Nu mai avea decât două imagini distincte în minte, Esmeralda şi spânzurătoarea. Tot restul era negru. Aceste două imagini apropiate îi prezentau un grup înspăimântător şi cu cât fixa asupra lui ceea ce-i mai rămânea ca atenţie şi gândire, cu atât mai mult le vedea crescând, după o progresie fantastică, unul în graţie, în frumuseţe, în farmec, în lumină, celălalt în oroare; astfel încât, în final Esmeralda apărea ca o stea iar spânzurătoarea ca un spectru.

Un lucru remarcabil este că în tot timpul acestei furtuni nu-i veni gândul serios de a muri. Astfel este făcut ticălosul! Ţine la viaţă, pentru că vede într-adevăr iadul în urma sa.

În timpul acesta ziua lua sfârşit. Fiinţa vie care exista încă în el se gândi în mod confuz la întoarcere. Se credea departe de Paris, dar orientându-se observă că nu făcuse decât să ocolească zidul lui l'Université. Tumul lui Saint Suplice şi cele trei turnuleţe înalte de la Saint Germain des Prés depăşeau orizontul la dreapta sa. Se îndreptă spre partea aceea. Când auzi întrebarea „Cine-i?” a soldaţilor mănăstirii din jurul redutelor Saint Germain, el se întoarse, apucă pe o cărare care era în faţa sa printre moara mănăstirii şi spitalul de leproşi al oraşului, şi peste câteva minute se găsi pe marginea lui Pré aux Clercs.

Această livadă era renumită prin zgomotul şi tămbălăul care se petrecea acolo ziua şi noaptea; ea era hidra sărmanilor călugări de la Saint Germain, *quod monachis Sancti Germani*

pratensis hidra fuit, clericis nova semper dissidionum capita suscitantibus[101]. Arhidiaconul se temu să nu întâlnească acolo pe cineva, căci îi era teamă de orice faţă omenească. Ocolise VUniversité, mahalaua Saint Germain, şi nu voia să o apuce pe străzi decât târziu în noapte. El ocoli pe Pré aux Clercs, apucă pe cărarea pustie, care îi despărţea de Dieu Neuf şi ajunse în sfârşit pe malul apei. Acolo domnul Claude găsi un luntraş, care, pentru câţiva danierşi parizieni îl duse în amonte pe Sena până la podul de la Cité şi îl coborî pe limba aceea de pământ părăsită, unde cititorul l-a văzut deja visând pe Gringoire şi care se prelungea dincolo de grădinile regelui, paralel cu insula Passeur aux Vaches.

Legănarea monotonă a Iun trei îl amorţise oarecum pe nenorocitul Claude. Când luntraşul se îndepărtă, el rămase încremenit în picioare pe prundiş, privind în faţa lui şi fără să mai vadă decât prin oscilaţii mărite, care făceau din toate o fantasmă. Nu este un lucru rar ca oboseala produsă de o durere mare să producă astfel de efecte asupra spiritului.

Soarele asfinţise înapoia înaltului turn de Nesle.

Era momentul crepusculului. Cerul şi apa râului erau albe. Între aceste două pânze albe, malul stâng al Senei, unde îşi aţintise ochii, îşi proiecta masa sa întunecată şi din ce în ce mai subţire în perspectivă şi se înfunda în ceaţa

---

101 Care a fost balaurul călugărilor din Saint Germain, stârnind mereu discordii printre clerici, (lat.)

orizontului ca un turn negru. Malul era încărcat cu case, cărora nu li se distingea decât silueta obscură, puternic înălţată în întuneric pe fondul clar al cerului şi al apei. Ici şi colo ferestrele începeau să scânteieze ca nişte guri de jăratic. Obeliscul acela imens şi negru, izolat astfel între cele două straturi albe, al cerului şi al râului, foarte lat în locul acela, avu asupra lui dom Claude un efect ciudat, comparabil cu ceea ce ar simţi un om culcat pe pământ, pe spate, la picioarele clopotniţei din Strasburg şi care ar privi enormul turn înfundându-se deasupra capului său în penumbrele crepusculului. Atât numai că aici era dom Claude în picioare şi obeliscul era culcat; dar cum râul, reflectând cerul, prelungea abisul dedesubtul lui, imensa ieşitură părea tot aşa de înălţată în vid ca orice turn de catedrală, şi impresia era aceeaşi. Coşurile caselor, crestăturile zidurilor, crestele tăiate ale acoperişurilor, tumul Augustinilor, tumul lui Nesle, toate ieşiturile acelea care ştirbeau profilul colosalului obelisc, măreau iluzia arătând în mod ciudat ochiului tăieturile unei sculpturi legate şi fantastice.

Lui Claude, în starea de halucinaţie în care se găsea i se păru că vede cu ochii săi turnul infernului; miile de lumini împărţite pe toată suprafaţa înspăimântătorului turn i se păreau tot atâtea uşi ale cuptorului din interior, vocile şi zgomotele care se auzeau din el, tot atâtea ţipete, tot atâtea horcăituri. Atunci i se făcu frică, îşi astupă urechile cu mâinile pentru a nu mai auzi, se întoarse cu spatele pentru a nu mai vedea şi se

îndepărtă cu paşi mari de înfricoşătoarea iluzie.

Dar iluzia era în el.

Când intră pe străzi, trecătorii care se loveau cu cotul la lumina vitrinelor prăvăliilor îi făceau efectul unui veşnic du-te vino de spectre în jurul lui. Auzea zgomote ciudate. Fantezii extraordinare îi tulburau sufletul. Nu vedea nici casele, nici pavajul, nici căruţele, nici oamenii, ci un haos de obiecte nedesluşite care îşi suprapuneau marginile ca într-un vis. În colţul străzii de la Braillerie se afla o băcănie a cărei streaşină era împodobită, după un obicei străvechi, cu cercuri de tinichea de care atârnă un cerc de lumânări de lemn, care se lovesc unele de altele la suflarea vântului şi care produc un zgomot ca de castagnete. Lui i se părea că aude izbindu-se în umbră toate scheletele de la Montfaucon.

— Oh! murmura el. Vântul nopţii îi goneşte unii după alţii şi amestecă zgomotul lanţurilor cu zgomotul oaselor lor! Ea se află poate acolo, printre ei!

Nebun de spaimă, nu mai ştia unde se ducea. După ce făcu câţiva paşi, se găsi pe podul Saint Michel. Acolo era luminată o fereastră de la parter.

Se apropie. Printr-un geam spart văzu o sală murdară, care deşteptă o amintire confuză în spiritul său. În sala aceea, prost luminată de către o lampă păcătoasă, se afla un tânăr blond şi gingaş, cu faţa veselă, care îmbrăţişa râzând zgomotos o tânără foarte îndrăzneţ gătită. Şi lângă lampă se afla o femeie bătrână care torcea

şi care cânta cu o voce răguşită. Cum tânărul nu râdea mereu, cântecul bătrânei ajungea în crâmpeie până la preot.

Era ceva neînţeles şi înspăimântător.

Latră Grève, căci azi cu spor Toarce furca mea uşor.

Gâdelui de la-nchisoare Ştreang pentru spânzurătoare.

Latră Grève, furcă, dă-i zor!

Funie bine lucrată!

Semănaţi pe lângă râu Cânepă în loc de grâu.

Niciun hoţ nu o să poată să fure frânghia toată.

Piaţa Grève e bucuroasă!

Tânăra prostituată A fost astăzi spânzurată cu frânghia asta groasă.

Ce privelişte frumoasă!

Apoi tânărul râdea şi o mângâia pe fată. Bătrâna era Falourdel; fata era o prostituată; tânărul era fratele său Jehan.

Continuă să privească. Era un spectacol destul de obişnuit îl văzu pe fratele său ducându-se către o fereastră din fundul sălii, deschizând-o, aruncând o privire pe cheiul în care luceau din depărtare mii de ferestre luminate, şi-l auzi spunând pe când închidea fereastra:

— Pe sufletul meu! Iată ce se face noaptea. Burghezii îşi aprind lumânările şi Dumnezeu stelele.

Apoi Jehan se întoarse la desfrânată şi sparse o sticlă care era pe masă, exclamând:

— Este deja goală, drace! Şi eu nu mai am bani! Isabeau, iubita mea, nu voi fi mulţumit de Jupiter decât atunci când va face ca din cele două ţâţe ale tale să curgă minunatul vin de Beaune, şi eu să le pot suge zi şi noapte.

Gluma aceea frumoasă o făcu să râdă pe fata de petrecere şi Jehan plecă.

Dom Claude abia dacă avu vreme să se arunce la pământ pentru a nu fi întâlnit şi recunoscut de către fratele său. Din fericire strada era întunecată şi şcolarul beat. El îl observă cu toate acestea pe arhidiaconul culcat pe trotuar în noroi.

— Oh! Oh! zise el. Iată unul care a petrecut straşnic astăzi.

Îl mişcă cu piciorul pe dom Claude, care îşi ţinu respiraţia.

— Este beat mort, reluă Jehan. Haide, că e plin cu vin. O adevărată lipitoare dezlipită de pe un butoi. Este chel, spuse el aplecându-se, şi bătrân! *Fortunate senex*![102]

Apoi, dom Claude îl auzi îndepărtându-se şi zicând:

— Raţiunea este un lucru frumos şi fratele meu arhidiaconul este fericit pentru că este înţelept şi are bani.

Arhidiaconul se ridică şi alergă într-un suflet până la Nôtre Dame, ale cărui turnuri enorme le vedea apărând în întuneric deasupra caselor.

În clipa când ajunsese în piaţa din faţa

---

102 Fericit bătrân, (lat)

bisericii abia respira. Dădu înapoi şi nu îndrăzni să ridice ochii asupra imensului edificiu.

— Oh! zise el. Să fie oare adevărat că aici s-a petrecut un asemenea lucru, astăzi, chiar de dimineaţă?

În acest timp îndrăzni să privească biserica. Faţada era întunecată. Cerul, în spatele ei, era plin de stele. Luna, care răsărise, se oprise în vârful turnului din dreapta şi părea că se cocoţase precum o pasăre luminoasă pe pragul balustradei tăiată în trifoi negru.

Uşa mănăstirii era închisă, dar arhidiaconul avea întotdeauna la el cheia turnului unde se găsea laboratorul său. Se servi de ea pentru a pătrunde în biserică.

Găsi în biserică un întuneric şi o tăcere de peşteră. După marile umbre care cădeau din toate părţile în fâşii, el recunoscu draperiile puse cu ocazia ceremoniei de dimineaţă şi care nu fuseseră ridicate încă. Marea cruce de argint scânteia încă în fundul întunericului, presărată cu câteva puncte strălucitoare, ca şi Calea Laptelui în noaptea aceea de mormânt Lungile ferestre ale stranei îşi arătau deasupra galeriei extremitatea superioară a ogivelor lor, ale căror geamuri, străbătute de o rază de lună, nu mai aveau culorile nopţii, ci un fel de violet, de alb şi de albastru a cărui culoare nu o găseşti decât pe faţa morţilor. Observând în jurul stranei acele vinete ascuţişuri de ogivă, arhidiaconului i se păru că vede mitre de episcopi afurisiţi.

Închise ochii, iar când îi redeschise, crezu că

acela era un cerc de feţe palide care îl priveau.

Începu să fugă prin biserică. Îi apăru vaga senzaţie că biserica se cutremură, se mişcă, însufleţeşte, trăieşte, că fiecare coloană devënea o labă enormă care lovea solul cu lata sa lopăţică de piatră şi că gigantica catedrală nu mai este nimic altceva decât un elefant din poveşti, care respiră şi merge cu stâlpii săi drept picioare, cu cele două turnuri drept trompe şi imensa pânză neagră drept pătură.

Astfel, febra sau nebunia ajunsese la un asemenea grad de intensitate, încât lumea exterioară nu mai era pentru el decât un fel de apocalips palpabil şi înspăimântător.

Fu uşurat pentru un moment. Înfundându-se sub bolţile joase, zări înapoia unui grup de stâlpi o lumină roşiatică. Alergă spre ea ca spre o stea. Era sărmana lampă care lumina zi şi noapte breviarul public de la Nôtre Dame sub pânza sa de fier. Se aruncă nesăţios pe sfânta carte, în speranţa că va găsi în ea vreo consolare sau încurajare. Cartea era deschisă la un pasaj din Iov, peste care ochii săi se plimbară:

„Şi un spirit trecu prin faţa mea şi eu auzii o uşoară răsuflare iar pielea mi se zbârli de teamă”.

Citind acestea, simţi ce simte orbul care este înţepat de bastonul pe care tocmai l-a ridicat. Genunchii i se înmuiară şi căzu lângă breviar, gândindu-se la cea care tocmai murise.

Simţea trecând prin creierul său atâtea fumuri monstruoase încât i se părea că în capul său a fost aprins unul dintre focurile iadului.

Se pare că el rămase multă vreme în atitudinea aceea, fără să se gândească la nimic, prăvălit şi supus în mâna demonului. Când în sfârşit prinse puţină putere, se gândi să se refugieze în turn lângă credinciosul lui Quasimodo. Se ridică şi deoarece întunericul îl înspăimânta, luă pentru a-şi lumina calea lampa breviarului.

Acesta era un sacrilegiu; dar nu mai era în stare să ia în seamă asemenea lucruri neînsemnate.

Urcă încet scara turnurilor, plin de o spaimă ascunsă, pe care pesemne că o simţeau şi rarii trecători din piaţa din faţa bisericii văzând misterioasa lumină a lămpii sacre urcându-se din fereastră în fereastră spre înălţimea clopotniţei.

Deodată simţi răcoarea nopţii pe faţa sa şi se găsi în faţa uşii celei mai înalte galerii. Aerul era rece; cerul gonea norii ale căror lame late se suiau unele peste altele zdrobindu-şi colţurile, şi figurau o revărsare de fluvii iama. Luna părea o corabie cerească prinsă între sloiurile acelea ale aerului.

Îşi aplecă privirea şi contemplă un moment, printre gardul de coloane mici ce uneşte cele două turnuri în depărtare, printr-un nor de ceaţă şi fum, mulţimea tăcută a acoperişurilor Parisului, ascuţite, înghesuite, nenumărate şi mici ca valurile unei mări liniştite într-o noapte de vară.

Luna arunca o lumină slabă, care dădea cerului şi pământului o nuanţă de cenuşă.

În momentul acela, orologiul îşi înălţa vocea subţire şi spartă. Suna miezul nopţii. Preotul îşi

aminti de amiază. Erau cele douăsprezece lovituri care reveneau.

— Oh, zise el, ea trebuie să fie rece acum!

Brusc, o adiere a vântului îi stinse lampa şi aproape instantaneu el văzu apărând la colţul opus al turnului, o umbră, o albeaţă, o formă, o femeie. Tresări. Lângă femeia aceea era o capră, care îşi amesteca behăitul cu ultima lovitură a orologiului.

Avu forţa de a o privi. Era ea.

Era palidă şi tristă. Părul îi cădea pe umeri ca de dimineaţă, dar nu mai avea frânghia legată de gât, mâinile nu-i mai erau legate. Era liberă, era moartă.

Era îmbrăcată în alb şi avea un voal alb pe cap.

Venea încet spre el, privind spre cer. Capra supranaturală o urma. Se simţea de piatră şi prea greu pentru a fugi. La fiecare pas pe care ea îl făcea înainte, el făcea unul înapoi.

Intră astfel în bolta întunecoasă a scării. Era îngheţat gândindu-se că şi ea avea să intre sub bolta scării; dacă ea ar fi făcut asta, el ar fi murit de spaimă.

Ajunsese într-adevăr în faţa uşii scării, se opri câteva momente, privi fix în întuneric fără să pară că-l vede acolo pe preot, şi trecu.

Îi păru mai mare decât când trăia; văzu luna prin rochia ei albă, îi auzi răsuflarea.

După ce ea trecu, începu să coboare scara uşor, crezându-se spectru el însuşi, cu privirea rătăcită, cu părul zbârlit, cu lampa stinsă mereu în

mână; şi pe când cobora treptele scării în spirală, auzi distinct în urechea sa o voce care râdea şi repeta:

„... Un spirit trecu prin faţa mea şi eu auzii o uşoară răsuflare şi toată pielea mi se zbârli”.

COCOŞAT, CHIOR, ŞCHIOP

Orice oraş din Franţa evului mediu până la Ludovic al XII-lea avea locurile sale de azil.

Locurile acestea de azil, în mijlocul potopului de legi penale şi de jurisdicţii barbare care inundau cetatea, erau un fel de insule care se ridicau deasupra justiţiei omeneşti. Orice criminal care ajungea pe ele, era salvat. Se aflau într-o mahala tot atâtea locuri de azil câte şi de spânzurătoare. Era abuzul graţierii lângă abuzul chinurilor, două lucruri rele, care căutau să se îndrepte unul prin altul.

Palatele regelui, reşedinţele prinţilor, bisericile mai de seamă, aveau dreptul de azil. Câteodată un oraş întreg pe care aveau nevoie să-l repopuleze, era făcut în mod temporar un loc de refugiu. Ludovic al XI-lea a făcut Parisul loc de refugiu în 1467.

Odată intrat în azil, criminalul era sacru; dar trebuia să se păzească de a ieşi de acolo. Un pas în afara sanctuarului şi el recădea în valuri. Roata şi spânzurătoarea păzeau bine în jurul locului de refugiu şi îşi pândeau fără încetare prada, ca rechinii în jurul vapoarelor. S-au văzut condamnaţi care albeau astfel într-o mănăstire, pe scara unui palat, sub bolta unei biserici; astfel că azilul era o închisoare ca oricare alta.

Se întâmpla câteodată ca o hotărâre solemnă a parlamentului să violeze refugiul şi îl înapoia pe condamnat călăului; dar lucrul acesta se petrecea destul de rar. Parlamentele se temeau de episcopi şi când se întâmpla ca aceste două robe să se ofenseze una pe alta, roba parlamentului faţă de roba preotului rămânea mereu ultima. Existau totuşi şi excepţii, ca în cazul asasinilor lui Petitjean, călău al Parisului, şi în aceea a lui Emery Rouseau, ucigaşul lui Jean Valberet, când justiţia trecea peste biserică şi făcea să i se execute sentinţele; dar, în afară de o sentinţă a parlamentului, nenorocire aceluia care viola cu mână armată vreun azil! Se ştie cum a murit Robert de Clermont, mareşal de Franţa şi Jean de Châlons, mareşal de Champagne; şi cu toate acestea nu era vorba decât despre un oarecare Pernu Marc, slugă la un bancher, un asasin ticălos, dar cei doi mareşali sfărâmaseră uşile de la Saint Mary. Aici era enormitatea!

În jurul refugiilor era un astfel de respect încât, după spusele tradiţiei, până şi animalele îl respectau. Aymon povesteşte că un cerb, gonit de către Dagobert spre a fi împuşcat, refugiindu-se lângă mormântul sfântului Denis, haita de câini s-a oprit în loc, lătrând.

Bisericile aveau de obicei o odăiţă specială pentru cei ce veneau să se roage. În 1407 Nicolas Flamei pusese să se clădească deasupra bolţilor lui Saint Jacques de la Boucherie o cameră care îl costă patru livre, şase solzi şi şaisprezece denierşi parizieni.

La Nôtre Dame era o celulă făcută deasupra acoperişurilor părţilor laterale, cu faţa spre mănăstire, tocmai în locul unde soţia actualului portar al turnului şi-a făcut o grădină, care seamănă cu grădinile suspendate ale Babilonului aşa cum o lăptucă seamănă cu un palmier.

Acolo o depusese Quasimodo pe Esmeralda, după cursa sa neînfricată şi triumfătoare prin turnuri şi galerii.

Atâta timp cât ţinuse cursa aceea, tânăra fată nu-şi putuse reveni în simţiri. Era pe jumătate amorţită, pe jumătate trează, fără să mai simtă nimic decât că se urca în aer, că plutea, că zbura, că ceva o ridica deasupra pământului. Din când în când auzea râsul răsunător şi vocea lui Quasimodo lângă urechea sa. Întredeschidea ochii; atunci dedesubtul ei, vedea în mod confuz Parisul împestriţat cu acoperişurile sale mici şi înghesuite, ca un mic mozaic roşu şi albastru, iar deasupra capului său faţa înspăimântătoare şi veselă a lui Quasimodo. Atunci ea reînchidea ochii, credea că totul se sfârşise, că fusese executată în timpul leşinului său şi că diformul spirit care prezidase la soarta sa o luase şi o ducea. Ea nu îndrăznea să-l privească şi se lăsa dusă.

Dar când clopotarul, cu părul vâlvoi şi abia respirând, o depuse în celula refugiatului, când ea simţi cum mâinile sale desfăceau frânghia care îi rupea braţele, simţi zguduirea aceea care-i trezeşte din vis pe pasagerii unui vapor ce ajunge într-un port în mijlocul nopţii. Gândirea i se redeşteptă şi gândurile îi reveniră unul câte unul.

Văzu că se află în biserica Notre Dame; îşi aminti că fusese în mâinile călăului; că Phoebus nu o mai iubea; şi cu aceste două idei în minte, dintre care una împrăştia amărăciunea asupra celeilalte, prezentându-se împreună sărmanei condamnate, ea se întoarse spre Quasimodo care stătea în picioare în faţa sa şi o înfricoşa. Ea îl întrebă:

— Pentru ce m-aţi salvat?

El o privi cu nelinişte, ca şi cum ar fi căutat să ghicească ce zice. Ea îi repetă întrebarea.

Atunci, el îi aruncă o privire foarte tristă şi fugi.

Ea rămase uimită.

Peste câteva momente, el se întoarse aducând un pachet pe care îl aruncă la picioarele Esmeraldei. Erau veşminte, pe care nişte femei miloase le depuseseră pentru ea la uşa bisericii. Atunci ea se privi, văzu că era aproape goală şi se înroşi. Viaţa revenea.

Quasimodo părea că pricepe ceva din pudoarea aceea. Îşi acoperi ochiul cu mâna sa lată şi se îndepărtă încă odată cu paşi rari.

Ea se grăbi să se îmbrace. În acel pachet se afla o rochie albă şi un voal alb. O uniformă de novice la palat Dieu.

Abia terminase să se îmbrace că îl şi văzu pe Quasimodo întorcându-se. Purta un coş sub un braţ şi o saltea sub celălalt. În coşul acela se găseau ceva provizii, o sticlă şi o pâine. Puse coşul jos şi zise:

— Mâncaţi.

Apoi întinse salteaua pe podea şi zise:

— Dormiţi.

Era propria sa mâncare, era propriul său pat, pe care clopotarul se dusese să le aducă.

Egipteanca ridică ochii asupra lui pentru a-i mulţumi; dar nu putu articula niciun cuvânt.

Nenorocitul era într-adevăr oribil, şi ea îşi lăsă capul în jos cu tresărire de spaimă.

Atunci el îi zise:

— Eu vă înspăimânt deoarece sunt urât, nu este aşa? Nu mă priviţi deloc, ci numai ascultaţi-mă. Ziua veţi rămâne aici, iar noaptea puteţi să vă plimbaţi prin toată biserica, dar nu aveţi cum să părăsiţi biserica nici ziua nici noaptea pentru că aţi fi prinsă, omorâtă şi eu aş muri la rândul meu.

Mişcată, ea ridică capul pentru a-i răspunde. Dar el dispăruse. Ea se regăsi singură, visând la cuvintele ciudate ale acelei fiinţe monstruoase şi zguduită de sunetul vocii sale, care era aşa de răguşită şi cu toate astea aşa de dulce.

Apoi îşi examină celula. Era o cameră de aproximativ şase picioare pătrate, cu o mică ferestruică şi o uşă în planul înclinat al acoperişului de pietre late. Mai multe burlane, asemănate de ea cu mai multe animale, îi păreau că se strâng în jur şi că îşi întind gâturile să ajungă la ferestruică. La marginea acoperişului său zărea partea de sus a unor căminuri, care ridicau sub ochii săi fumurile tuturor focurilor din Paris. Trist spectacol pentru micuţa egipteancă, copil găsit, condamnat la moarte, nenorocită creatură fără părinţi, fără patrie, fără cămin.

În momentul când gândul izolării sale îi apăru

astfel, mai sfâşietor ca niciodată, simţi un cap lânos, bărbos alunecând în mâinile sale, peste genunchii săi. Tresări, căci totul o speria acum, şi privi.

Era o sărmană capră, agila Djali, care scăpase în urma sa în momentul când Quasimodo împrăştiase brigada lui Charmolue, şi care se întindea în mângâieri la picioarele sale aproape de un ceas, fără a putea să obţină o privire. Egipteanca o acoperi de sărutări.

— Oh! zise ea, Djali, cum de te-am uitat? Tu te gândeşti mereu la mine! Oh, tu nu eşti ingrată, nu!

În acelaşi timp, ca şi cum o mână nevăzută ar fi ridicat greutatea care îi comprima lacrimile în inimă de atâta vreme, începu să plângă; şi pe măsură ce lacrimile sale curgeau, ea simţea ducându-se cu ele ce era mai amar şi mai acru în inima sa.

Se înnoptase. Găsi noaptea aşa de frumoasă, luna aşa de blândă, încât făcu înconjorul galeriei de sus a bisericii. Se simţi oarecum uşurată, atât de liniştit îi păru pământul văzut de la înălţimea aceea.

III

SURD

A doua zi de dimineaţă observă, deşteptându-se, că dormise destul de bine. Lucrul acesta ciudat o miră. Era aşa de mult timp de când se dezobişnuise să doarmă! O veselă rază de soare ce pătrundea prin ferestruica sa venea să-i lumineze faţa. În acelaşi timp cu soarele, ea văzu la

fereastră ceva care o înspăimântă, nefericita figură a lui Quasimodo. Fără voia ei îşi închise ochii, dar în zadar; i se păru că vede prin pleoapa sa roză figura aceea de spiriduş, chior şi ştirb. Atunci, pe când îşi ţinea ochii închişi mereu, auzi vocea aspră care-i spunea foarte blând:

— Nu vă temeţi. Eu sunt prietenul dumneavoastră, venisem să vă văd dormind. Nu vă face rău, nu e aşa, că vin să vă văd dormind? Ce vă pasă dacă eu sunt aici, dacă aveţi ochii închişi? Acum am să plec. Priviţi, m-am aşezat în spatele zidului. Vă puteţi deschide ochii iar.

Mai sfâşietor decât cuvintele acestea era tonul pe care fuseseră rostite. Egipteanca, mişcată, deschise ochii. Quasimodo nu se mai afla la fereastră. Ea se duse la fereastra aceea şi-l văzu pe sărmanul cocoşat lipit de colţul unui zid, într-o poziţie dureroasă şi resemnată. Făcu o sforţare pentru a-şi stăpâni scârba pe care i-o inspira.

— Veniţi, zise ea încet. La mişcarea buzelor egiptencei, Quasimodo crezu că ea îl goneşte. Atunci el se ridică şi se retrase încet, şchiopătând, cu capul plecat, fără ca măcar să îndrăznească să ridice spre tânăra fată privirea sa plină de disperare.

— Veniţi, strigă ea, dar el continua să se îndepărteze.

Atunci ea sări afară din celulă, alergă spre el şi-l luă de braţ. Simţindu-se atins de ea, Quasimodo tremură din tot corpul.

Ridică ochiul său rugător şi văzând că ea îl trăgea lângă ea, toată faţa sa străluci de veselie şi

de dragoste. Ea vru să-l facă să intre în celula sa, dar el se încăpăţâna să rămână în prag.

— Nu, nu, zise el, bufniţa nu intră în colivia ciocârliei.

Atunci ea se aşeză graţios pe saltea cu capra dormind la picioarele sale. Amândoi rămaseră câteva minute nemişcaţi, privind în tăcere, el atâta graţie, ea atâta urâţenie. În fiecare clipă ea descoperea la Quasimodo o diformitate în plus. Privirea i se plimba de la genunchii săi suciţi până la cocoaşa sa, apoi de la cocoaşă la ochiul său cel mic. Nu putea înţelege cum o fiinţă aşa de diformă putea exista. Cu toate acestea, era în figura aceea atâta tristeţe şi durere, încât începea să se obişnuiască cu el.

El rupse cel dintâi tăcerea:

— Îmi spuneaţi, aşadar, să mă întorc?

Ea făcu un semn afirmativ din cap, şi zise:

— Da.

El înţelese semnul din cap.

— Vai, zise el ca şi cum ar fi ezitat să sfârşească. Vezi dumneata… eu sunt surd.

— Sărmanul om! exclamă egipteanca cu o expresie de milă binevoitoare.

El începu să surâdă dureros.

— Găsiţi că numai aceasta îmi lipsea, nu este aşa? Da, sunt şi surd. Aşa sunt eu făcut. Este îngrozitor, nu-i aşa? Dumneata eşti însă aşa de frumoasă!

Era în accentul nenorocitului un asemenea simţământ al mizeriei sale, încât ea nu avu forţa

de a spune vreun cuvânt. De altfel, el nici nu ar fi auzit-o.

El urmă.

— Niciodată nu mi-am văzut urâţenia atât de bine ca acum. Când mă compar cu dumneata, mă simt aşa de nefericit, sărman nenorocit, monstru ce sunt! Eu cred că-ţi fac impresia unui animal, nu-i aşa? Dumneata eşti o rază de soare, o picătură de rouă, un tril de ciocârlie!

Eu sunt ceva îngrozitor, nici om, nici animal, un *nu ştiu ce* mai tare, mai călcat în picioare şi mai diform decât o piatră!

Atunci el începu să râdă şi râsul acela era tot ce putea fi mai sfâşietor pe lume. Continuă:

— Da, sunt surd. Dar dumneata îmi vei vorbi prin gesturi, prin semne. Eu am un stăpân care vorbeşte cu mine în felul acesta. Şi astfel voi afla foarte repede voinţa dumitale după mişcarea buzelor, după privire.

— Ei bine, reluă ea surâzând, spune-mi pentru ce m-ai salvat.

El o privi cu atenţie pe când vorbea.

— Am înţeles, răspunse el. Mă întrebaţi pentru ce v-am salvat. Dumneata l-ai uitat pe un ticălos care a încercat să vă fure într-o noapte, pe un mizerabil căruia chiar a doua zi i-aţi dat ajutor pe infamul lor stâlp de supliciu. O picătură de apă şi puţină milă, iată mai mult decât aş putea plăti cu viaţa mea. Dumneata l-ai uitat pe mizerabilul acela; el însă şi-a adus aminte.

Esmeralda îl asculta cu o înduioşare profundă. O lacrimă se rostogoli din ochiul

clopotarului, dar nu căzu din el. Lui i se păru o onoare să şi-o absoarbă.

— Ascultaţi, zise el când fu sigur că lacrima nu va curge, noi avem aici turnuri foarte înalte; un om care ar cădea ar muri înainte de a ajunge la pavaj; când veţi dori ca eu să cad de pe ele, nu va fi nevoie să-mi spuneţi niciun cuvânt, o privire va fi de ajuns.

Apoi se ridică. Fiinţa aceea ciudată, oricât de nefericită era ea însăşi, deştepta încă o oarecare compasiune în sufletul ei. Aşa că îi făcu semn să rămână.

— Nu, nu, zise el. Nu trebuie să stau prea mult timp, nu sunt în largul meu când mă priviţi. Numai de milă nu vă întoarceţi ochii de la mine. Am să mă duc într-un loc de unde vă pot vedea fără să mă vedeţi. Va fi mai bine aşa.

Scoase din buzunar un mic fluier de metal.

— Luaţi-l, zise el, când aveţi nevoie de mine, fluieraţi cu acesta, şi voi veni. Eu aud sunetul fluierului.

Puse fluierul jos şi fugi.

IV

GRESIE ŞI CRISTAL

Zilele trecură.

Liniştea revenea încetul cu încetul în inima Esmeraldei. Excesul de durere ca şi cel de veselie sunt lucruri violente, care ţin puţin. Inima omului nu poate rămâne prea mult timp într-o extremitate. Boemiana suferise atât de mult încât nu-i mai rămăsese din suferinţă decât mirarea.

Având siguranţa, speranţa îi revenise. Ea era adorată de societate în afara vieţii, dar simţea vag că ar fi imposibil să reintre în ea. Era ca o moartă care ţine ca rezervă cheia mormântului său.

Simţea îndepărtându-se de ea, încetul cu încetul, imaginile îngrozitoare care o obsedaseră aşa de mult timp. Toate acele fantome groaznice, Pirrot Torteme, Jacques Charmolue, se ştergeau din mintea sa, toate, chiar şi preotul.

Şi apoi Phoebus trăia, era sigură de asta, doar îl văzuse.

Phoebus să trăiască, aceasta era totul. După seria de zguduiri fatale care făcuseră să se năruiască totul în ea, nu regăsise în picioare în sufletul său decât un lucru, decât un simţământ, amorul său pentru căpitan. Aceasta pentru că amorul este ca un arbore, el creşte din el însuşi, îşi aruncă adânc rădăcinile în toată fiinţa noastră şi continuă adesea să înverzească pe o inimă în ruine.

Şi cel mai inexplicabil lucru este că cu cât pasiunea aceasta este mai oarbă, cu atât este mai tenace. Ea nu este niciodată mai pură decât atunci când nu are nicio raţiune.

Fără îndoială, Esmeralda nu se gândea la căpitan fără amărăciune. Fără îndoială, era îngrozitor că şi el fusese înşelat, că el crezuse lucrul acesta imposibil, că el îşi putuse închipui că o lovitură de pumnal putuse veni din partea aceea, care şi-ar fi dat o mie de vieţi pentru el.

Dar, în sfârşit, nu trebuia să fie prea mult supărată pe el; nu-şi mărturisise ea însăşi crima?

Nu cedase ea, femeie slabă, torturii? Toată greşeala era a ei.

Ea ar fi trebuit să lase să i se smulgă mai degrabă unghiile decât un asemenea cuvânt. În sfârşit, dacă ea l-ar vedea pe Phoebus o singură dată, un singur minut, nu ar fi trebuit decât un cuvânt, decât o privire pentru a-i arăta adevărul, pentru a-l readuce la ea. Nu se îndoia asupra acestui lucru. Se frământa de asemenea cu gânduri foarte ciudate, despre apariţia lui Phoebus în ziua recunoaşterii greşelilor, despre tânăra fată cu care el era: aceea era sora sa, desigur. Explicaţie fără judecată, dar cu care ea se mulţumea, pentru că avea nevoie să creadă că Phoebus tot o iubea, şi nu o iubea decât pe ea. Nu-i jurase el lucrul acesta? Ce-i trebuia mai mult, naivă, încrezătoare cum era? Şi apoi, în afacerea aceea aparenţele nu erau mai degrabă contra ei decât contra lui? Deci aştepta şi spera.

Să adăugăm că biserica aceea vastă, care o înconjura din toate părţile, care o salva, era şi un calmant foarte bun. Limbile solemne ale arhitecturii aceleia, atitudinea religioasă a tuturor obiectelor care o înconjurau, gândurile pioase şi senine care se degajau din toţi porii acelei catedrale, lucrau asupra ei fără ştirea sa. Edificiul avea uneori zgomote de o binecuvântare rară, încât ele vindecau sufletul acela bolnav. Cântul monoton al călugărilor, răspunsurile poporului date preoţilor, câteodată nearticulate, câteodată tremurătoare, armonioasa tresărire a geamurilor, orga bubuind din o sută de trompete, cele trei

turnuri zbârnâind ca trei stupi de albine mari, toată orchestra aceea pe care stătea o gamă gigantică urcând şi coborând fără încetare de la mulţimea de lângă clopotniţă, îi ameţea memoria, imaginea, durerea. Clopotele mari o legănau; aceste mari maşinării răspândeau asupra ei în valuri un fel de magnetism puternic.

Astfel, fiecare răsărit de soare o găsea mai liniştită, respirând mai bine, mai puţin palidă. Pe măsură ce rănile sale sufleteşti se închideau, graţia şi frumuseţea îi reînfloreau pe faţă, dar mai reculese şi mai odihnite. Vechiul său caracter îi revenea, chiar ceva din veselia sa, frumoasa sa strâmbătură, dragostea pentru capră, gustul său de a cânta, pudoarea sa. Avea grijă să se îmbrace în colţul odăii sale de frică ca vreun om din podurile vecine să nu o vadă pe fereastră.

Când nu se gândea la Phoebus, egipteanca se gândea câteodată la Quasimodo. El era singura legătură, singurul raport, singura cale de comunicare cu oamenii, cu cei vii, nenorocita! Era şi mai exclusă din lume decât Quasimodo. Adesea ea îşi reproşa că nu are o recunoştinţă care să-i închidă ochii, dar hotărât lucru, nu se putea obişnui cu clopotarul. Era prea urât.

Lăsă jos fluierul pe care Quasimodo i-l dăduse. Dar asta nu-l împiedică să mai apară din când în când. Ea făcea tot posibilul de a se întoarce fără prea mare scârbă când acesta venea să-i aducă coşul di provizii sau ulciorul cu apă, dar Quasimodo observa fiecare mişcare şi pleca trist.

O dată el veni în momentul când o mângâia

pe Djali. Rămase câteva minute gânditor în faţa grupului acela gingaş; în sfârşit, zise clătinându-şi capul greu şi diform:

— Nenorocirea mea este că semăn prea mult a om. Aş vrea să fiu un animal ca şi capra aceea.

Ea ridică asupra lui o privire mirată. El răspunse privirii aceleia:

— Oh, ştiu bine pentru ce! Şi plecă.

Altă dată, el se prezentă la uşa celulei (unde nu intra niciodată) în timp ce Esmeralda cânta o veche baladă spaniolă, ale cărei cuvinte nu le înţelegea, dar care îi rămăsese în urechi pentru că boemianele o legănaseră în cântecul acela când era mică. La vederea figurii aceleia scârboase, care apăru brusc în mijlocul cântecului său, tânăra fată se întrerupse cu o spaimă involuntară. Nenorocitul clopotar căzu în genunchi pe pragul uşii şi îşi uni în aer mâinile sale informe, rugător:

— Oh! zise el cu durere. Vă rog, continuaţi şi nu mă goniţi.

Ea nu vru să-l mâhnească şi tremurând toată, îşi reluă cântecul, încetul cu încetul frica îi trecu şi ea fu cuprinsă cu totul de aria tristă a cântecului. El rămase în genunchi, cu mâinile împreunate, ca la rugăciune, atent, abia răsuflând, şi cu privirea aţintită în ochii strălucitori ai boemianei. Ai fi zis că asculta cântecul prin ochii ei.

Altă dată, el veni la ea cu un aer stângaci şi timid.

— Ascultaţi-mă, zise el sforţându-se, am să vă spun ceva.

Ea îi făcu semn că ascultă. Atunci el începu să

suspine, îşi deschise buzele, păru un moment gata să vorbească, apoi o privi, făcu din cap o mişcare negativă şi se retrase încet, cu fruntea în mâini, lăsând-o pe egipteancă încremenită.

Printre personajele caraghioase sculptate în perete se afla unul la care el ţinea foarte mult şi cu care părea că schimbă păreri frăţeşti.

O dată, egipteanca îl auzi cum spunea:

— Oh! De ce nu sunt de piatră ca tine!

Într-o dimineaţă, Esmeralda înaintase până la marginea acoperişului şi privea în piaţă pe deasupra acoperişului ascuţit al lui Saint Jean de Rond. Quasimodo era în spatele ei. El se aşeză în aşa mod încât să o scutească pe tânăra fată de a-l privi. Deodată boemiana tresări, o lacrimă şi un fulger de bucurie îi străbătu privirea în acelaşi timp, şi îngenunchind la marginea acoperişului, îşi întinse braţele cu nelinişte spre piaţă, strigând:

— Phoebus! Vino, vino, un cuvânt, un singur cuvânt, în numele cerului! Phoebus! Phoebus!

Vocea sa, faţa sa, gestul său, toată persoana sa, avea expresia unui naufragiat, care face semnale de deznădejde veselei corăbii care trece în depărtare sub razele soarelui, la orizont.

Quasimodo se aplecă spre piaţă, şi văzu că obiectul acelei gingaşe şi delirante rugăciuni era un tânăr, un căpitan, un frumos cavaler cu totul strălucitor, care stătea călare în fundul pieţei şi saluta o frumoasă doamnă de la un balcon. De altfel, ofiţerul nu o auzea pe nefericita care striga. Era prea departe.

Dar sărmanul surd auzea. Un suspin adânc îi

ieşi din piept. Se întoarse. Inima îi era plină de toate lacrimile pe care abia şi le înghiţea; pumnii săi convulsivi se izbiră de capul său, şi când şi-i retrase, avea mâinile pline de păr roşcat.

Egipteanca nu-i dădea nicio atenţie. El zicea încet, scrâşnind din dinţi:

— Blestem! Iată cum trebuie să fi făcut! Nu este bine să fii frumos decât pe deasupra! în vremea aceea ea rămase în genunchi şi striga cu o agitaţie extraordinară.

— Oh! Iată că se coboară de pe cal! Are să intre în casa aceea! Phoebus! Phoebus!

Surdul o privea. Înţelegea perfect pantomima aceea. Ochiul sărmanului clopotar se umplu de lacrimi, dar el nu lăsă să-i curgă niciuna. Deodată o trase încet de mânecă. Ea se întoarse, şi el, luând un aer liniştit, îi zise:

— Vreţi să mă duc să-l chem?

Ea scoase un strigăt de bucurie.

— Oh! Du-te! Aleargă! Repede! Căpitanul acela! Pe căpitanul acela! Adu-mi-l! Pentru asta te voi iubi!

Ea îi îmbrăţişa genunchii; el nu se putu stăpâni să nu dea din cap cu durere.

— Am să mă duc să vi-l aduc, zise el cu o voce slabă. Apoi întoarse capul şi fugi repede pe scară, înecat în plâns.

Când ajunse în piaţă nu mai văzu nimic, afară de frumosul cal al ofiţerului legat la uşa locuinţei Gondelaurier. Căpitanul intrase acolo. Atunci îşi ridică privirea spre acoperişul bisericii. Esmeralda se afla tot acolo, în acelaşi loc, în aceeaşi poziţie.

El îi făcu un semn trist din cap. Apoi se rezemă de unul din stâlpii casei Gondelaurier, hotărât să aştepte până când căpitanul va ieşi.

În locuinţa Gondelaurier era una din zilele acelea de gală, care preced nunta. Quasimodo văzu intrând foarte multă lume, dar pe nimeni ieşind. Din când în când privea spre acoperiş; egipteanca părea de piatră, ca şi el. Un rândaş veni şi dezlegă calul pentru a-l băga în grajd. Ziua toată trecu astfel; Quasimodo la uşă, Esmeralda pe acoperiş, Phoebus fără îndoială la picioarele lui Fleur de Lys.

Noaptea veni; o noapte fără lună, o noapte întunecoasă. Degeaba îşi mai fixa Quasimodo privirea pe Esmeralda. În curând ea nu mai fu decât un crepuscul, apoi nimic. Totul se şterse şi se făcu negru.

Quasimodo văzu iluminându-se de jos până sus ferestrele faţadei locuinţei Gondelaurier. Văzu luminându-se una după alta ferestrele din piaţă, şi le văzu de asemenea stingându-se până la cea din urmă. Căci rămase toată seara la postul său. Ofiţerul nu mai ieşea. Când ultimii trecători se întorceau acasă, când toate ferestrele celorlalte case se întunecară, Quasimodo rămase cu totul singur, cu totul în întuneric. Nu se afla pe atunci niciun felinar în piaţa din faţa bisericii Notre Dame.

În acea seară ferestrele locuinţei lui Gondelaurier rămăseseră luminate chiar şi după miezul nopţii.

Quasimodo nemişcat şi atent vedea trecând

prin geamurile colorate o mulţime de umbre vii, dansând. Dacă nu ar fi fost surd, pe măsură ce zgomotul Parisului se stingea, ar fi auzit din ce în ce mai distinct, în interiorul acelei locuinţe, un zgomot de serbare, de râsete şi muzică.

Pe la orele unu din noapte, comesenii începuseră să se retragă. Quasimodo în întuneric îi vedea pe toţi trecând prin uşa luminată de lumânări. Niciunul nu era căpitanul.

Era plin de gânduri triste, uneori privea în aer, ca acei care se plictisesc. Nori mari şi negri, grei, deşiraţi, sfâşiaţi, atârnau ca hamacuri de crep sub bolta înstelată a nopţii. Ai fi zis că sunt pânzele de păianjen ale bolţii cereşti.

Într-unul din momentele acelea, el văzu brusc deschizându-se uşa balconului a cărui balustradă de piatră se întindea deasupra capului său.

Uşa de geamuri deschizându-se, lăsă să treacă două persoane în spatele cărora ea se închise fără zgomot.

Un bărbat şi o femeie. Cu mare greutate Quasimodo recunoscu în bărbat pe frumosul căpitan, în tânăra femeie pe cea care o văzuse de dimineaţă urându-i bun venit căpitanului, din acelaşi balcon. Piaţa era foarte întunecată şi o dublă perdea, care recăzuse înapoia uşii în momentul când ea se închise, nu lăsa deloc să ajungă lumina din odaie.

Tânărul şi fata, atât după cât putea judeca surdul nostru, care nu auzea niciun cuvânt de-al lor, păreau că sunt într-un foarte drăgăstos *tête a tête*. Tânăra fată se pare că-i permitea tânărului

ofiţer să o înlănţuiască cu braţul şi rezistă la un uşor sărut.

Quasimodo asista de jos la scena aceea deosebit de tandră, mai ales că ea nu era de văzut. El completa fericirea aceea cu amărăciune. La drept vorbind, natura nu era mută la nenorocitul acela, şi coloana sa vertebrală, aşa sucită cum era, se cutremura ca oricare alta. El se gândea la mizerabila parte pe care i-o pusese Providenţa, că femeia, amorul, voluptatea, îi vor trece veşnic pe sub ochi, şi că el nu o să facă niciodată altceva decât să privească la fericirea altora. Dar ceea ce-l chinuia cel mai mult la spectacolul acela, ceea ce amesteca cu indignare ciuda sa, era când se gândea la cât ar fi trebuit să sufere egipteanca dacă ar fi văzut asta. Este adevărat că noaptea era foarte întunecoasă, că Esmeralda, dacă rămânea la locul său (şi el nu se îndoia de lucrul acesta), era foarte departe, şi abia el putea îi putea distinge pe amorezaţii din balcon. Lucrul acesta îl consola.

În timpul acesta, convorbirea lor devenea din ce în ce mai animată. Tânăra doamnă părea că îl ruga pe căpitan să nu-i ceară nimic mai mult. Quasimodo nu distingea din toate acestea decât frumoasele mâini împreunate, surâsuri amestecate cu lacrimi, privirile ridicate spre cer ale tinerei fete, ochii căpitanului aplecaţi arzător spre ea.

Din fericire, căci tânăra fată începuse să se lupte din ce în ce mai puţin, uşa balconului se deschise brusc, o bătrână doamnă apăru, frumoasa fată păru ruşinată şi toţi trei se

întoarseră în cameră.

După un moment un cal tropăi la ieşire, şi strălucitorul ofiţer, înfăşurat în mantaua sa de noapte, trecu repede prin faţa lui Quasimodo.

Clopotarul îl lăsă să treacă de colţul străzii, apoi începu să alerge după el cu o agilitate de maimuţă, strigând:

— Hei! Căpitane!

Căpitanul se opri.

— Ce vrea de la mine mitocanul acesta? zise el zărind în întuneric felul acela de figură cu şalele frânte, care alerga spre el clătinându-se.

Quasimodo, în vremea asta, sosise lângă el şi îi apucase cu îndrăzneală calul de frâu.

— Urmaţi-mă, căpitane, cineva vrea să vă vorbească.

— Lua-te-ar dracu'! mormăi căpitanul, iată o ticăloasă pasăre ciufulită, pe care mi se pare că am mai văzut-o undeva. Hei, jupâne, ai de gând să dai drumul frâul calului?

— Căpitane, răspunse surdul, nu mă întrebaţi cine vrea să vă vorbească?

— Eu îţi spun să dai drumul calului, reluă Phoebus supărat. Ce dracu' vrea şchiopul ăsta, care se agaţă de frâul calului meu? Nu cumva crezi că frâul calului meu este funie de spânzurătoare?

Quasimodo, departe de a lăsa din mână frâul calului, se pregătea să-l întoarcă. Neputându-şi explica opunerea căpitanului, el se grăbi să-i spună:

— Veniţi, căpitane, o femeie vă aşteaptă. Apoi adăugă cu o sforţare: O femeie care vă iubeşte.

— Secătura dracului! zise căpitanul. Crezi că sunt obligat să mă duc la toate femeile care mă iubesc, sau care spun asta! Şi dacă din întâmplare ea seamănă cu tine, faţă de bufniţă? întoarce-te şi spune-i femeii care te-a trimis că eu am să mă însor şi să se ducă dracului!

— Ascultaţi, exclamă Quasimodo, crezând că are să învingă cu un singur cuvânt ezitarea aceea, veniţi, monseniore! Femeia aceea este egipteanca, pe care o cunoaşteţi!

Cuvintele acestea făcură într-adevăr o mare impresie asupra lui Phoebus, dar nu cea pe care surdul o aştepta. Vă amintiţi că galantul nostru ofiţer se retrăsese cu Fleur de Lys cu câteva momente mai înainte ca Quasimodo să o fi scăpat pe egipteancă din mâinile lui Charmolue. De atunci, în toate vizitele sale de la Gondelaurier, el se păzise să mai vorbească despre femeia aceea, a cărei amintire, la urma urmei, îi făcea rău; şi din partea-i Fleur de Lys socoti că ar fi mai bine să nu-i spună că egipteanca trăia. Phoebus o credea deci pe sărmana Esmeralda moartă şi că trecuse o lună sau două de la moartea ei. Să adăugăm că de câteva momente căpitanul se gândea la întunericul adânc al nopţii, că strada era pustie ca în seara când călugărul ursuz îl acostase şi că privindu-l pe Quasimodo, calul său sufla neliniştit.

— Egipteanca! exclamă el speriat. Nu cumva vii de pe lumea cealaltă? Şi îşi duse mâna la pumnal.

— Repede! Repede! zise surdul încercând să întoarcă calul. Pe aici.

Phoebus îi dete o puternică lovitură de cizmă în piept.

Ochiul lui Quasimodo scânteie. Făcu o mişcare ca pentru a se arunca asupra căpitanului. Apoi el zise înălţându-se:

— Oh, ce fericit sunteţi că se află cineva care vă iubeşte! Accentuă pe cuvântul cineva, şi dând drumul frâului calului, zise:

— Duceţi-vă!

Phoebus dădu pinteni calului înjurând. Quasimodo îl privi înfundându-se în ceaţa nopţii.

— Oh! zicea încet de tot sărmanul surd, să refuze asta!

Se întoarse în biserică, îşi aprinse lampa şi se sui în turn. După cum îşi închipuise, boemiana se afla tot în acelaşi loc.

De departe, cum îl zări, alergă spre el.

— Singur! exclamă ea împreunându-şi frumoasele mâini cu durere.

— Nu am putut să-l găsesc, zise cu răceală Quasimodo.

— Trebuia să-l aştepţi toată noaptea! reluă ea cu însufleţire.

El văzu gestul său de supărare şi înţelese mustrarea.

— Am să-l pândesc cu mai multă grijă data viitoare, zise lăsând capul în jos.

— Pleacă! zise ea.

El o părăsi. Vedea că era nemulţumită. Ar fi

dorit mai bine să fie maltratat, decât să o mâhnească.

Din ziua aceea egipteanca nu-l mai văzu. Vizitele lui Quasimodo în celula egiptencei încetară. Rareori ea mai zărea figura clopotarului fixată asupra ei cu tristeţe din vârful vreunui turn. Dar îndată ce-l zărea, el dispărea.

Trebuie să spunem că era prea puţin mâhnită de absenţa aceea voită a cocoşatului. În fundul inimii sale ea îi era recunoscătoare pentru că o scutea de prezenţa lui. De altfel, nici Quasimodo nu-şi mai făcea iluzii în privinţa aceasta.

Ea nu-l vedea, dar simţea prezenţa unui geniu bun în jurul ei. Proviziile sale erau înlocuite de o mână nevăzută pe când dormea. Astfel, într-o dimineaţă găsi pe fereastra sa o colivie cu păsări. Deasupra celulei sale se afla o sculptură care o înfricoşa. Ea-i arătase de mai multe ori lui Quasimodo că o sperie sculptura aceea, şi acesta se făcuse nevăzută în timpul nopţii.

Fusese sfărâmată. Acela care se suise până acolo îşi riscase viaţa.

Uneori seara, ea auzea o voce sub steaşinile clopotniţei cântând ca pentru a o adormi, un cântec trist şi ciudat Erau nişte versuri fără rimă, cum pot fi făcute de un surd.

Nu privi faţa.
Tânără fată, priveşte inima.
Inima unui tânăr frumos este adesea diformă.
Sunt inimi în care amorul nu trăieşte mult.
Tânără fată, bradul nu este frumos.
Nu este frumos ca plopul.

Dar îşi păstrează frunzişul iama.

Vai! La ce bun să spun acestea?

Cine nu-i frumos, face rău că trăieşte.

Frumuseţea nu iubeşte decât frumuseţea.

Aprilie este potrivnicul lui ianuarie.

Frumuseţea este perfectă.

Frumuseţea poate totul.

Frumuseţea este singurul lucru care nu există pe jumătate.

Corbul nu coboară decât ziua.

Bufniţa nu coboară decât noaptea.

Lebăda zboară însă şi ziua şi noaptea.

Când se sculă într-o dimineaţă, văzu pe fereastra sa două vase pline de flori. Unul era un vas de cristal foarte frumos şi foarte strălucitor, dar crăpat. El lăsase să se scurgă toată apa cu care fusese umplut şi florile pe care le conţinea erau ofilite. Celălalt era un vas gros şi comun, dar care îşi conservase toată apa şi în care florile rămăseseră gingaşe şi roşii.

Nu ştiu dacă o făcu cu intenţie, dar Esmeralda luă buchetul ofilit şi-l purtă toată ziua la pieptul său.

În ziua aceea ea nu mai auzi vocea din turn cântând.

Ea nu dădu nicio atenţie acestui fapt. Îşi petrecea zilele mângâind-o pe Djali, uitându-se la uşa locuinţei Gondelaurier, vorbind încet de tot despre Phoebus şi dând firmituri de pâine păsărelelor.

De altfel, ea nu-l mai vedea şi nu-l mai auzea

pe Quasimodo de loc. Sărmanul clopotar părea că dispăruse din biserică. Într-o noapte, pe când ea dormea şi se gândea la frumosul său căpitan, auzi pe cineva suspinând în faţa celulei sale. Se sculă speriată şi văzu la lumina lunii o masă informă culcată în faţa uşii sale. Era Quasimodo care dormea acolo, pe piatră.

CHEIA DE LA PORTE-ROUGE

În timpul acesta, arhidiaconul aflase de la oameni în ce mod miraculos fusese salvată egipteanca. Când află acestea nici nu-şi dete seama ce simţi. Se obişnuise cu moartea Esmeraldei. În modul acela era mai liniştit. Atinsese maximul durerii posibile. Inima omenească (dom Claude meditase asupra lucrurilor acestea) nu poate conţine decât o anumită cantitate de durere. Când buretele este îmbibat, marea putea trece deasupra lui fără ca nici măcar o picătură să nu mai fie absorbită.

Ori Esmeralda fiind moartă, buretele era îmbibât şi totul se terminase pentru dom Claude pe pământul acesta. Dar ştiind-o în viaţă şi pe Phoebus de asemenea, se anunţa reînceperea chinurilor, zguduielile, alternativele, viaţa cea amară.

Şi Claude era obosit de toate acestea.

Când află vestea, se închise în celula sa de la mănăstire. Nu mai apăru nici la conferinţele capitulare, nici la liturghii. Îşi închisese uşa tuturor, chiar şi episcopului, şi rămase în celulă mai multe săptămâni. Fu crezut bolnav, şi aşa era într-adevăr.

Ce făcea el închis acolo? Ce gânduri chinuiau mintea nenorocitului preot? Lupta pentru ultima dată cu temuta sa pasiune? Combina un ultim plan de moarte pentru ea şi de pierdere pentru el?

Jehan al său, fratele său iubit, copilul său răsfăţat, veni odată la uşa sa, bătu, înjură, se rugă, îşi spuse numele de mai multe ori, dar Claude nu deschise uşa.

Petrecea zile întregi cu faţa lipită de geamurile ferestrei sale. De la fereastra aceea, situată în mănăstire, vedea odăiţa Esmeraldei, o vedea adesea şi cu capra sa, iar câteodată cu Quasimodo. Observă micile îngrijiri ale scârbosului surd, purtările sale delicate şi supuse faţă de egipteancă. Îşi amintea, căci avea o memorie bună şi memoria este chinul geloşilor, îşi amintea privirea ciudată a clopotarului, când se uita într-o anumită seară la dansatoare. Se întreba ce motiv îl putuse împinge pe Quasimodo să o salveze. Fu martorul nepoftit al miilor de scene dintre boemiană şi surd, a cărui pantomimă, văzută de departe şi judecată de către pasiunea sa, i se păru foarte drăgăstoasă. El se temea de ciudăţenia femeilor. Atunci simţi deşteptându-se în el în mod confuz o gelozie la care nu s-ar fi aşteptat niciodată, o gelozie care îl făcea să roşească de ruşine şi de indignare.

Înţeleg pentru căpitan, dar pentru Quasimodo! Gândul acesta îl tulbura.

Nopţile sale erau îngrozitoare. De când o ştia pe egipteancă în viaţă, înspăimântătoarele idei de spectru şi de mormânt care îl obsedaseră zile

întregi dispăruseră şi carnea venea să-l pedepsească. El se zvârcolea pe patul său, simţind-o pe oacheşa fată aşa de aproape de el.

În fiecare noapte, imaginea sa delirantă i-o reprezenta pe Esmeralda în toate atitudinile care făceau să-i clocotească sângele în vine. El o vedea zăcând întinsă peste căpitanul lovit de pumnal, cu ochii închişi, cu frumosul său gât descoperit, plin de sângele lui Phoebus, în momentul acela de deliciu când arhidiaconul pusese pe buzele ei sărutul acela plin, pe care nenorocita, cu toate că era pe jumătate moartă, îl simţise arzând-o. El o vedea dezbrăcată de către mâinile sălbatice ale chinuitorilor, lăsând să i se descalţe şi să i se bage în gheată micul său picior, gamba sa fină şi rotundă, genunchiul său mlădios şi alb. Revedea încă genunchiul acela de ivoriu rămas singur afară din îngrozitorul aparat de tortură. Şi-o reprezenta, în sfârşit, pe tânăra fată în cămaşă, cu frânghia de gât, cu umerii goi, cu picioarele desculţe, aproape goală, cum o văzuse în ultima zi. Imaginile acestea de voluptate făceau să i se strângă pumnii şi un lung fior să-i străbată vertebrele. Într-o noapte, ele făcură să-i clocotească aşa de puternic sângele său virgin în vene, încât îşi muşcă perna, sări jos din pat, aruncă o manta peste cămaşa sa şi ieşi din celulă cu lampa în mână, pe jumătate dezbrăcat, rătăcit, cu ochii în flăcări. Ştia unde putea găsi cheia de la uşa Roşie, care ducea din mănăstire în biserică, şi avea asupra sa întotdeauna o cheie de la scara turnurilor.

VI

URMARE LA CHEIA DE LA PORTE-ROUGE

În noaptea aceea, Esmeralda adormise în celula sa, plină de uitare, de speranţă şi de gânduri foarte plăcute. Dormea de ceva timp, visându-l ca de obicei pe Phoebus, când i se păru că aude un zgomot în jurul său. Ea avea un somn uşor şi neliniştit, un somn ca de pasăre. Se deştepta din te miri ce. Deschise ochii. Noaptea era foarte întunecoasă, dar cu toate astea putu zări la fereastra sa o figură care o privea.

O lampă lumina apariţia; în momentul când ea se văzu zărită de Esmeralda, figura aceea stinse lumina. Totuşi, tânăra fată avusese vreme să o vadă. Pleoapele i se închiseră de groază.

— Oh! zise ea cu o voce stinsă. Preotul!

Toată nenorocirea sa trecută îi reveni în minte ca un fulger şi căzu pe pat îngheţată. Peste un moment simţi de-a lungul întregului corp o contracţie, care o făcu să se cutremure în aşa hal, încât se trezi şi se ridică înfuriată de pe salteaua sa. Preotul se strecurase lângă ea. El o înconjură cu braţele sale iar ea vru să strige după ajutor, dar nu putu.

— Pleacă de aici, monstrule! Pleacă de aici, asasinule! zise ea cu o voce tremurătoare din cauza furiei şi spaimei.

— Graţie! Graţie! zise preotul sărutându-i umerii goi. Ea îi apucă capul cu amândouă mâinile de restul de păr şi îl forţă să-şi îndepărteze săruturile sale care îi păreau nişte muşcături.

— Graţie! repeta nefericitul. Dacă tu ai şti cât te iubesc! Amorul meu este foc, plumb topit, mii

de cuţite în inima mea!

El îi îndepărtă braţele cu o forţă supranaturală. Văzând că nu are nicio şansă de scăpare, ea îi zise:

— Lasă-mă, sau te scuip în faţă!

El o lăsă:

— Înjoseşte-mă, loveşte-mă, fii rea! Fă ce vei vrea, dar graţie! Iubeşte-mă!

Atunci ea îl lovi cu o furie de copil. Îşi încordă frumoasele sale mâini pentru a-l lovi în faţă.

— Pleacă de aici, drace!

— Iubeşte-mă! Iubeşte-mă! Ai milă! striga sărmanul preot, rostogolindu-se peste ea şi răspunzând la loviturile sale prin mângâieri.

Deodată, ea îl simţi mai puternic decât dânsa.

— Trebuie să termin! zise el scrâşnind din dinţi… Ea era subjugată, palpitândă, zdrobită în braţele sale, la discreţia sa. Simţea o mână lascivă rătăcind peste corpul ei. Făcu o ultimă forţare şi strigă:

— Ajutor! Un vampir! Un vampir!

Nimeni nu venea. Djali singură se ridicase şi behăia cu spaimă.

— Taci! zise preotul abia respirând.

Brusc, pe când se zbătea târându-se, mâna egiptencei găsi ceva rece şi metalic. Era fluierul lui Quasimodo. Ea îl apucă cu o mişcare convulsivă de speranţă, îl duse la buze şi suflă în el cu toată forţa pe care o mai avea. Fluierul scoase un sunet clar, ascuţit, pătrunzător.

— Ce-i asta? zise preotul.

Aproape în acelaşi timp el se simţi ridicat de un braţ viguros; celula era întunecoasă, şi el nu putu distinge bine cine îl ţinea astfel, dar auzi nişte dinţi scrâşnind de furie şi era destulă lumină în celulă pentru a-şi da seama că are în faţă o lamă lată de satâr.

Preotului i se păru că zăreşte forma lui Quasimodo. Presupusese că nu putea fi altcineva decât el. Îşi aminti că se împiedicase când intrase de un pachet ce zăcea în faţa uşii de la intrare. Cu toate că noul venit nu scotea niciun cuvânt, el nu ştia ce să creadă. Preotul se aruncă asupra braţului care ţinea satârul, strigând:

— Quasimodo! El uită în momentul acela de primejdie, şi de faptul că Quasimodo era surd.

Într-o clipă preotul fu trântit la pământ şi simţi cum un genunchi de plumb îl apăsa pe piept. După genunchiul acela colţuros, el îl recunoscu pe Quasimodo. Dar ce să facă? Cum să facă să fie

recunoscut de către Quasimodo? Noaptea îl făcea pe surd să fie şi orb.

Era pierdut. Tânăra fată, fără milă, ca o tigroaică mâniată, nu interveni pentru a-l scăpa. Satârul se apropia de capul său. Momentul era critic. Deodată, adversarul său păru cuprins de o ezitare.

— Să nu vărs sânge peste ea! zise el cu voce înceată.

Era într-adevăr vocea lui Quasimodo.

Apoi preotul simţi cum mâna aceea puternică îl ţâra afară din celulă. Acolo avea el să moară. Din fericire pentru el luna apăruse de câteva momente.

Când ajunseseră la uşa camerei, raza sa palidă căzu pe faţa preotului. Quasimodo îl recunoscu, un tremur îl cuprinse şi-i dădu drumul dându-se înapoi. Egipteanca, care înaintase până în pragul celulei sale, văzu cu mirare rolurile schimbându-se brusc. Acum preotul ameninţa şi Quasimodo se ruga.

Preotul, care-i adresa surdului gesturi nervoase de mustrare, îi făcu cu violenţă semn să se retragă.

Surdul lăsă ochii în jos şi veni să se aşeze în genunchi în faţa uşii egiptencei.

— Monseniore, zise el cu o voce gravă şi resemnată, veţi face în final ceea ce veţi dori, dar omorâţi-mă mai întâi.

Pe când vorbea astfel îi prezentă preotului satârul său. Preotul scos din minţi se aruncă asupra sa, dar tânăra fată fu mai iute decât el. Ea

smulse satârul din mâinile lui Quasimodo şi începu să râdă zgomotos, cu furie.

— Apropie-te, zise ea preotului. Ea ţinea satârul ridicat.

Preotul stătea nehotărât. Fata l-ar fi lovit cu siguranţă.

— Nu vei mai reuşi să te apropii de mine, laşule! îi strigă ea. Apoi adăugă, cu o expresie nemiloasă care ştia bine că avea să străpungă cu o mie de fiare înroşite în foc inima preotului:

— Ah! Ştiu că Phoebus nu a murit!

Preotul îl rostogoli pe Quasimodo cu o lovitură de picior la pământ şi se înfundă tremurând de furie sub bolta scării.

După plecarea preotului Quasimodo ridică fluierul care o salvase pe egipteancă.

— Ruginea degeaba, îi zise, înapoindu-i-l. Apoi o lăsă singură.

Tânăra fată, tulburată de scena de violenţă, căzu sfâşiată pe patul său şi începu să plângă cu hohote. Orizontul său redevenea înspăimântător.

Pe de altă parte, preotul se întoarse în vârful picioarelor în celula sa.

Se sfârşise. Dom Claude era gelos pe Quasimodo. Repeta cu un aer gânditor fatalele sale cuvinte:

— Nimeni nu o va avea!

CAPITOLUL ZECE I

LUI GRINGOIRE ÎI VIN MAI MULTE IDEI BUNE PE STRADA BERNARDINILOR

Gringoire avea mai multe idei bune

consecutiv, pe când trecea pe strada des Bernardins.

De când Pierre Gringoire văzu ce întorsătură luase toată afacerea aceea şi că avea să fie vorba cu siguranţă de spânzurătoare şi alte neplăceri asemănătoare pentru personajele principale ale acestei comedii, el se hotărî să nu se mai amestece în ea. Haimanalele printre care rămase, considerând că la urma urmei aceasta era cea mai bună societate a Parisului, continuară însă să se intereseze de egipteancă. El găsise lucrul acesta foarte simplu din partea unor oameni care nu aveau, la fel ca şi ea, alte perspective decât pe Charmolue şi pe Torterne şi care nu călăreau ca el între cele două aripi imaginare ale lui Pegas. Aflase de la ei că soţia sa se refugiase în biserica Notre Dame, lucru care îl încânta. Dar nu era deloc ispitit să se ducă să o vadă; se gândea uneori la mica capră şi atât. De altfel ziua făcea tururi de forţă pentru a mânca, şi noaptea plăsmuia un memoriu contra episcopului de Paris, căci îşi amintea că fusese udat de una din roţile morii sale, şi de atunci îi purta pică. Se ocupa şi cu un comentariu la frumoasa lucrare a lui Baudry le Rouge, episcop de Noyon şi de Toutnay, *De cupa Petrarum*, ceea ce îi provoca un gust puternic pentru arhitectură, pornire care înlocui în inima lui pasiunea pentru hermetică, căci îşi spunea că este o legătură intimă între hermetică şi zidărie. Gringoire trecuse de la iubirea unei idei, la iubirea formelor acelei idei.

Într-o zi, el se opri lângă Saint Germaine

l’Auxerrois, la colţul unei clădiri, care se numea le For l’Évêque şi care stătea în faţa uneia care se numea le For de Roi. Se afla la acest For l’Évêque o fermecătoare capelă a cărei parte dinapoi dădea în stradă. Gringoire îi examina sculpturile exterioare. Era într-unul din momentele acelea de satisfacţie egoistă, exclusivă, supremă, când artistul nu vede nimic altceva decât arta şi întreaga lume oglindită în artă. Deodată, simţi o mână punându-i-se cu greutate pe umăr. Se întoarse. Era vechiul său prieten, fostul său maestru, arhidiaconul.

Rămase încremenit. Era multă vreme de când nu-l mai văzuse pe arhidiacon, şi dom Claude era unul din bărbaţii aceia solemni şi pasionaţi, a căror întâlnire strică mereu echilibrul unui filosof sceptic.

Arhidiaconul păstră câteva momente o tăcere în timpul căreia Gringoire avu vreme să-l observe. El găsi că dom Claude se schimbase foarte mult, că era palid ca o dimineaţă de iarnă, cu ochii duşi în fundul capului, cu părul aproape alb. Preotul rupse în sfârşit tăcerea, pe un ton liniştit şi rosti îngheţat:

— Ce mai faci, maestre Pierre?

— Ce mai fac? răspunse Gringoire. Hei! Hei! Pot spune că aşa şi aşa. Totuşi, ansamblul este bun. Eu nu mă prăpădesc cu firea după nimic. Ştiţi secretul de a fi mulţumit, după Hipocrat? *Id est cibi*, *potus*, *somni*, *venus*, *omnia moderata sunt*.

— Nu ai niciun necaz, maestre Pierre? reluă Claude privindu-l fix pe Gringoire.

— Pe legea mea, nu.

— Şi ce faci acum?

— Ceea ce vedeţi, maestre. Examinez pietrele şi modul cum este sculptat basorelieful acesta.

Preotul începu să zâmbească, cu zâmbetul acela amar care nu ridică decât unul din colţurile gurii.

— Şi lucrul acesta te distrează?

— Ca în rai! exclamă Gringoire. Şi, aplecându-se asupra sculpturilor cu faţa strălucitoare, spuse:

— Oare dumneata nu vezi, de exemplu, frumuseţea acestei sculpturi, executată cu foarte multă graţie şi răbdare? Uitaţi-vă la coloana aceea mică; în jurul cărui capitel aţi văzut frunze mai gingaşe şi mai mângâiate de daltă? Iată trei bosse rotunde de Jean Maillevin. Acestea nu sunt cele mai frumoase opere ale acestui arhitect. Totuşi naivitatea, veselia atitudinilor şi a draperiilor, drăgălăşenia aceasta inexplicabilă care se amestecă în toate defectele, fac figurinele foarte atrăgătoare şi foarte delicate. Credeţi că nu este distractiv?

— Ba da! zise preotul.

— Dacă aţi vedea interiorul capelei! reluă poetul cu entuziasmul său flecăreţ. Pretutindeni sculpturile sunt aşa de pioase şi de deosebite încât nu am mai văzut niciodată ceva asemănător.

Dom Claude îl întrerupse:

— Eşti aşadar fericit?;

Gringoire răspunse cu căldură:

— Mâncarea, băutura, somnul şi plăcerile trupeşti trebuie să aibă măsură, (lat.)

— Pe onoarea mea, da! Le-am iubit mai întâi pe femei, apoi pe dobitoace. Acum iubesc pietrele. Acestea sunt tot aşa de amuzante ca şi animalele şi femeile, şi pe deasupra sunt mai puţin perfide.

Preotul îşi puse mâna pe frunte. Acesta era gestul său obişnuit când se gândea la ceva.

— Într-adevăr?

— Uită-te! zise Gringoire, satisfă-ţi curiozitatea! El apucă braţul preotului, care se lăsă în voia lui şi-l conduse sub turnul scării lui For l'Évêque. Iată o scară! Ori de câte ori o văd, devin fericit. Ea este făcută în modul cel mai simplu şi cel mai rar din Paris. Toate treptele sunt scobite pe dedesubt. Frumuseţea constă în palele lor care sunt încolăcite, cuprinse, îmbucate, înlănţuite, înţepenite una în alta şi care se întrepătrund într-un mod într-adevăr ferm şi gingaş!

— Şi nu mai doreşti nimic?

— Nu.

— Şi nu regreţi nimic?

— Nici nu regret, nici nu doresc. Eu mi-am aranjat viaţa.

— Ceea ce aranjează oamenii, zise Claude, deranjează soarta.

— Eu sunt un filosof care se îndoieşte de orice, răspunse Gringoire, şi ţin totul în echilibru.

— Şi cum îţi câştigi existenţa?

— Fac pe ici şi pe colo epopei sau tragedii;

dar ceea ce-mi aduce cel mai mare venit, este ocupaţia pe care mi-o cunoaşteţi, maestre: să port piramide de scaune în dinţi.

— Operaţia este cam grosolană pentru un filosof.

— Şi ea este un echilibru, zise Gringoire. Când ai o cugetare, o regăseşti pretutindeni.

— Ştiu acest lucru, zise arhidiaconul.

După o tăcere preotul reluă.

— Eşti cu toate acestea destul de sărac.

— Sărac da; nefericit însă, nu.

În momentul acela, un zgomot de cai se auzi şi cei doi interlocutori ai noştri văzură defilând la capătul străzii o companie de arcaşi din escorta regelui, cu suliţele în sus şi cu căpitanul conducându-i.

Cavalcada era strălucitoare şi tropăia pe pavaj.

— Cum vă mai uitaţi la cavalerul acela! zise Gringoire arhidiaconului.

— Pentru că mi se pare că-l recunosc.

— Cum se numeşte?

— Mi se pare, zise Claude, că se numeşte Phoebus de Châteaupers.

— Un nume curios! mai există un Phoebus, conte de Foix. Îmi aduc aminte că am cunoscut o fată, care nu jura decât pe Phoebus.

— Vino încoace, zise preotul. Am să-ţi spun ceva.

De la trecerea acelei trupe, oarecare agitaţie se observă pe faţa rece a arhidiaconului. El începu

să meargă, şi Gringoire îl urmă, obişnuit să-l asculte pe omul acela influent. Ei merseseră în tăcere până în strada des Bernardins, care era destul de pustie la ora aceea.

Dom Claude se opri.

— Ce aveţi să-mi spuneţi, maestre? îl întrebă Gringoire.

— Nu găseşti, răspunse arhidiaconul cu un aer de profundă gândire, că haina călăreţilor acelora, pe care i-am văzut, este mai frumoasă decât a dumitale şi a mea?

Gringoire dădu din cap.

— Pe legea mea! îmi place mai mult costumul meu în galben şi roşu decât solzii aceia de fier şi de oţel. Frumoasă plăcere de a face acelaşi zgomot când mergi ca şi cheiul de la Ferraille, când se cutremură pământul!

— Aşadar, Gringoire, nu i-ai invidiat niciodată pe băieţii aceia frumoşi în uniformă?

— Să-i invidiez! Pentru ce, domnule arhidiacon? Pentru forţa lor, pentru armura lor, pentru disciplina lor? Mai mult valorează filosofia şi independenţa în zdrenţe. Îmi place mai mult să fiu cap de muscă decât coadă de leu.

— Acesta este ciudat, zise preotul visător. O uniformă frumoasă este totuşi o uniformă frumoasă.

Gringoire, văzându-l gânditor, îl părăsi pentru a se duce să admire intrarea unei case vecine. El se întoarse bătând din mâini.

— Dacă aţi fi mai puţin ocupat cu frumoasele haine ale soldaţilor, domnule arhidiacon, v-aş ruga

să mergeţi să vedeţi uşa aceea. Am spus întotdeauna despre casa domnului Aubrey că are cea mai superbă intrare din lume.

— Pierre Gringoire, zise arhidiaconul, ce ai făcut cu mica dansatoare egipteancă?

— Esmeralda? Schimbaţi foarte repede direcţia conversaţiei.

— Nu este soţia dumitale?

— Da, căsătorită cu mine prin spargerea unui ulcior. O să fim căsătoriţi patru ani.

— Apropo, adăugă Gringoire, privindu-l pe arhidiacon cu un aer pe jumătate glumeţ, vă gândiţi des la ea?

— Dar dumneata nu te mai gândeşti?

— Puţin. Am atâtea alte treburi!... Doamne, ce frumoasă era capra aceea micuţă!

— Boemiana aceea nu ţi-a salvat viaţa?

— Asta este adevărat.

— Ei bine! Ce a devenit ea? Ce ai făcut cu ea?

— Ce să vă spun. Mi se pare că au spânzurat-o.

— Crezi?

— Nu sunt sigur. Când am văzut că voiau să o spânzure, m-am retras din afacere.

— Asta este tot ceea ce ştii despre ea?

— Aşteptaţi. Mi s-a spus că s-a refugiat în biserica Notre Dame şi că acolo este în siguranţă, lucru care mă bucură. Am aflat că şi capra sa este cu ea, şi nimic mai mult.

— Eu îţi comunic mai mult, strigă dom Claude; şi vocea sa, până atunci înceată şi

aproape neauzită, devenise tunătoare. Ea s-a refugiat într-adevăr în biserica Notre Dame, dar peste trei zile justiţia are să pună din nou mâna pe ea şi va fi spânzurată în piaţa Grevei. Este o hotărâre a Parlamentului.

— Asta este neplăcut, zise Gringoire.

Preotul, într-o clipă, redevenise rece şi liniştit.

— Şi cine dracu', întrebă Gringoire, s-a amuzat să ceară o asemenea hotărâre de reintegrare? Oare nu se poate lăsa Parlamentul în pace? Ce dacă o fată se adăposteşte în biserica Notre Dame, lângă cuiburi de rândunele?

— Sunt draci mulţi pe lume, răspunse arhidiaconul.

— Afacerea asta este ticluită în mod drăcesc, observă Gringoire.

Arhidiaconul urmă după o pauză.

— Aşadar, ea ţi-a scăpat viaţa?

— M-a scăpat de moartea pe care mi-o hărăziseră bunii mei amici, haimanalele. Încă puţin şi eram spânzurat. Dar astăzi suntem foarte buni prieteni.

— Oare nu vrei să faci nimic pentru ea?

— Vreau din toată inima, dom Claude. Dar dacă mă bag într-o păcătoasă de afacere?

— Ce are a face?

— Ba are a face. Dumneata trebuie să înţelegi, maestre! Eu am două mari opere începute.

Preotul îşi lovi fruntea. Cu tot calmul pe care

îl expunea, din când în când un gest violent arăta convulsiile şade sufleteşti.

— Cum să o scap?

Gringoire îi zise:

— Maestre, eu v-aş răspunde: *ÎI padelt,* ceea ce tradus din limba turcă ar însemna: Speranţa noastră este Dumnezeu.

— Cum să o scap? reluă Claude gânditor.

Gringoire la rândul său îşi lovi fruntea.

— Ascultaţi, maestre. Eu am imaginaţie. Mi-a venit o idee. Dacă s-ar cere graţierea regelui?

— Lui Ludovic al XI-lea? O graţiere?

— De ce nu?

— Du-te şi ia osul din gura tigrului!

Gringoire începu să caute noi soluţii.

— Ei bine! Doriţi să cer matroanelor o cerere cu declaraţia că fata este însărcinată?

Vorbele acestea făcură să scânteieze ochii preotului.

— Însărcinată! Păcătosule, ştii ceva în privinţa aceasta?

Gringoire fu înspăimântat de aerul preotului, şi se grăbi să spună:

— Oh! Nu de mine, căsătoria noastră era un adevărat *foris maritagium*. Eu nu am niciun amestec. Dar s-ar obţine o amânare.

— Nebunie, infamie! Taci din gură!

— Faceţi rău că vă supăraţi, mormăi Gringoire. Obţii o amânare, lucrul acesta nu face rău nimănui şi le face pe matroane să câştige patruzeci de denierşi parizieni, căci sunt femei

sărace.

Preotul nu-l asculta.

— Trebuie, cu toate acestea, ca ea să iasă de acolo! murmură el. Hotărârea va începe să fie executată peste trei zile! De altminteri, chiar dacă n-ar fi o hotărâre, Quasimodo ăla! Femeile au gusturi foarte depravate! Preotul înălţă vocea:

— Maestre Pierre, m-am gândit mult la lucrul acesta, şi nu există decât un singur mijloc de scăpare pentru ea.

— Care? Eu nu văd niciunul.

— Ascultă, maestre Pierre, adu-ţi aminte că-i datorezi viaţa. Am să-ţi spun pe faţă ideea mea. Biserica este păzită zi şi noapte, nu sunt lăsaţi să iasă din ea decât cei care au fost văzuţi intrând. Dumneata vei veni; eu te voi introduce la ea şi vă veţi schimba hainele între voi; ea va lua tunica dumitale, dumneata vei lua rochia.

— Până acum este bine, observă filosoful. Şi apoi?

— Apoi! Ea va ieşi cu hainele tale, dumneata vei rămâne cu ale ei. Vei fi spânzurat, poate, dar ea va fi salvată.

Gringoire se scărpină după ureche cu un aer foarte serios.

— Uite o idee care nu mi-ar fi venit niciodată! zise el.

La propunerea aceasta neaşteptată a lui dom Claude, faţa veselă şi mulţumită a poetului se încruntă brusc, ca un frumos peisaj din Italia, când un nor acoperă soarele.

— Ei bine, Gringoire! Ce zici de plan?

— Spun, maestre, că s-ar putea să nu mă spânzure, deşi sunt aproape sigur că mă vor spânzura.

— Lucrul acesta nu te priveşte.

— Drace! zise Gringoire.

— Ea ţi-a salvat viaţa. Nu faci altceva decât să-ţi plăteşti datoria.

— Sunt atâtea alte datorii pe care nu le plătesc!

— Maestre Pierre, trebuie să o faci negreşit!

Arhidiaconul vorbea poruncitor.

— Ascultaţi, dom Claude, răspunse poetul împietrit cu totul. Ţineţi la ideea aceasta şi nu este bine. Eu nu văd de ce aş fi spânzurat în locul altuia.

— Ce ai de ţii la viaţă aşa de mult?

— Ah! O mie de motive!

— Care, mă rog?

— Care? Aerul, cerul, dimineaţa, seara, noaptea cu lună, pe bunii mei amici haimanalele, băuturica caldă, frumoasele arhitecturi ale Parisului de studiat, trei mari cărţi de scris, dintre care una împotriva episcopului şi contra ideilor sale, şi mai ştiu şi eu? Anaxagoras spunea că trăia pentru a admira soarele. Şi apoi, eu am fericirea de a-mi petrece toate zilele, de dimineaţa până seara, cu un om de geniu, adică cu însumi, şi lucrul acesta este foarte plăcut.

— Cap prost! murmură arhidiaconul. Ei! Ia spune-mi, viaţa aceasta, pe care ţi-o închipui aşa de fermecătoare, cine ţi-a salvat-o? Cui datorezi că

respiri acest aer, că vezi cerul şi că poţi încă să-ţi amuzi spiritul cu nerozii şi nebunii? Dacă nu ar fi fost ea, unde ai fi fost acum? Tu vrei aşadar ca ea să moară, ea de pe urma căreia tu eşti în viaţă? Să moară ea, creatura aceea frumoasă, blândă, adorabilă, necesară luminii lumii, mai divină decât Dumnezeu! Pe când tu, pe jumătate înţelept, pe jumătate nebun, zadarnică schiţă a unui ceva, un fel de plantă care crede că gândeşte, care crede că merge, tu vei continua să trăieşti cu viaţa pe care i-ai furat-o, tot aşa de nefolositoare ca şi o lumânare la amiază? Haide, ai puţină inimă Gringoire! Fii generos la rândul tău! Ea este aceea care a început.

Preotul era aspru. Gringoire îl ascultă mai întâi cu un aer nehotărât, apoi se înduioşă şi în cele din urmă făcu o strâmbătură tragică, care făcu ca figura sa să semene cu cea a unui nou născut care are colici.

— Sunteţi patetic, zise el ştergându-şi o lacrimă. Ei bine, am să mă mai gândesc la asta. Năzdrăvană idee aţi mai avut. La urma urmei, continuă el după o pauză, cine ştie? Poate că nu mă vor spânzura. Nu te însori întotdeauna cu cine te logodeşti. Când ei mă vor găsi în odăiţa aceea, aşa de caraghios gătit, în rochie şi cu basma pe cap, poate că vor izbucni în hohote de râs. Şi apoi, dacă mă spânzură, ei bine! Să mori spânzurat este o moarte ca oricare alta, sau, pentru a spune şi mai bine, nu este o moarte ca oricare alta; este o moarte demnă de înţeleptul care a oscilat toată viaţa, o moarte care nu este nici carne, nici peşte,

ca spiritul adevăratului sceptic, o moarte care poartă pecetea nehotărârii şi a ezitării, la mijloc între cer şi pământ şi care te lasă în suspans. Este o moarte de filosof şi eu eram predestinat pentru ea, poate. Este măreţ să mori după cum ai trăit.

Preotul îl întrerupse:

— Ne-am înţeles.

— Ce este moartea, în cele din urmă? urmă Gringoire cu înflăcărare. Un moment rău. Cineva, întrebându-l pe Cercidas, megalopolitan, dacă ar fi bucuros să moară, a primit următorul răspuns: De ce nu? Căci după moartea mea îi voi vedea pe oamenii aceia mari, pe Pitagora între filosofi, pe Hecataeus între istorici, pe Homer între poeţi, pe Orfeu între muzicanţi!

Arhidiaconul îi întinse mâna.

— Atunci, ne-am înţeles, vei veni mâine.

Gestul acesta îl readuse pe Gringoire la realitate.

— Ah! Pe legea mea, nu! zise el cu tonul unui om care se deşteaptă. Să fii spânzurat! Aceasta este prea absurd, nu vreau!

— Adio, atunci! Şi arhidiconul adăugă printre dinţi: Am să te mai întâlnesc eu!

— Nu vreau ca dracul acesta de om să mă mai întâlnească, se gândi Gringoire, şi alergă după dom Claude.

— Ascultaţi, domnule arhidiacon, nu este frumos ca nişte vechi prieteni să se supere. Dumneavoastră vă interesaţi de fata aceea, de soţia mea, vreau să spun, foarte bine, şi aţi imaginat o stratagemă pentru a o scoate din

biserica Notre Dame, dar acest mijloc este periculos pentru mine, Gringoire. Dacă eu aş avea o idee de a o scoate din încurcătură fără să-mi risc gâtul cu cel mai neînsemat laţ, ce aţi spune? Aceasta nu v-ar ajunge? Este absolut necesar ca eu să fiu spânzurat pentru ca dumneata să fii mulţumit?

Preotul îşi smulgea de nerăbdare nasturii anteriului său.

— Beţie de cuvinte! Care este mijlocul tău?

— Da, reluă Gringoire, vorbindu-şi singur şi atingându-şi nasul în semn de meditare, am găsit! Haimanalele sunt nişte băieţi curajoşi. Tribul Egiptului o iubeşte. Ei se vor scula la cel dintâi cuvânt… Nimic mai uşor. O lovitură… Graţie învălmăşelii, ei o vor fura lesne.

— Chiar mâine seară… asta ar vrea şi ei.

— Mijlocul! Vorbeşte! zise preotul zguduindu-l.

Gringoire se întoarse măreţ spre el:

— Lăsaţi-mă în pace! Vedeţi bine că acum îl compun. El se mai gândi câteva momente. Apoi începu să-şi aplaude gândul, strigând: Admirabil! Reuşită sigură!

— Mijlocul! reluă Claude înfuriat.

Gringoire strălucea de veselie.

— Veniţi să vă spun lucrul acesta, încet de tot. Este o mişcare de geniu care ne va scoate din încurcătură pe toţi. Pe legea mea! Trebuie să recunoaşteţi că nu sunt un imbecil.

El se întrerupse:

— Ah! Capra cea mică se află cu fata?

— Da. Ce dracu' îţi pasă de lucrul acesta?

— Şi pe ea ar fi spânzurat-o, nu este aşa?

— Ce-mi pasă se asta?

— Da, ar fi spânzurat-o. Doar luna trecută au spânzurat o scroafă. Călăului îi place lucrul acesta, căci el mănâncă apoi animalul. Să o spânzure pe frumoasa mea Djali, sărman mieluşel!

— Blestem! exclamă dom Claude. Călăul eşti tu! Ce mijloc de salvare ai găsit oare, păcătosule? Nu cumva va trebui să-ţi scot ideea cu forcepsul?

— Ai răbdare, maestre! Iată!

Gringoire se aplecă la urechea arhidiaconului şi îi şopti, aruncând o privire neliniştită de la un capăt al străzii la altul, pe care nu trecea cu toate acestea nimeni. Când sfârşi, dom Claude îi luă mâna şi îi zise cu răceală:

— Bine. Pe mâine.

— Pe mâine, repetă Gringoire. Şi pe când arhidiaconul se îndrepta într-o parte, el plecă în cealaltă zicându-şi încet:

— Iată o afacere frumoasă, domnule Pierre Gringoire. Ce are a face! Cine spune că dacă eşti mic ai să te sperii de o întreprindere mare. Biton purta un taur pe umerii săi, iar rândunelele traversează oceanul.

II

FĂ-TE HAIMANA

Arhidiaconul, întorcându-se la mănăstire, găsi la uşa celulei sale pe fratele său Jehan du Mulin care îl aştepta şi care, pentru a nu se plictisi

aşteptându-l, desenase pe perete cu un cărbune profilul fratelui său mai mare împodobit cu un nas imens.

Dom Claude se uită la fratele său. El avea alte ocupaţii. Figura aceea veselă de ştrengar, a cărei strălucire înseninase de câteva ori posaca fizionomie a preotului, nu mai era acum în stare să alunge ceaţa care se lăsa în fiecare zi mai groasă asupra sufletului acela corupt, înciudat şi păcătos.

— Frate, zise Jehan, am venit să te văd.

Arhidiaconul nici nu ridică ochii asupra lui.

— Ei şi?

— Frate, reluă ipocritul, eşti aşa de bun cu mine şi-mi dai sfaturi aşa de bune, încât mă întorc mereu la dumneata.

— Apoi?

— Vai! Frate, ce dreptate aveai când îmi ziceai: Jehan, Jehan! *Cessât doctorum doctrina, discipulorum disciplina*. Jehan, fii cuminte. Jehan, învaţă; Jehan, nu ieşi din liceu fără treabă şi fără permisiunea maestrului! Nu-i bate pe Picarzi, *noii, Joanues, verberare Picardos*. Nu putrezi ca un măgar dobitoc, *quasi asinus illitteratus*, pe frecătura şcolii. Jehan, lasă-te să fi pedepsit cum va dori maestrul! Jehan, du-te în toate serile la capelă şi cântă un imn cu verset şi cuvântare pentru glorioasa Fecioară Maria! Vai! Ce sfaturi bune erau acestea!

— Apoi?

— Frate, ai în faţă un vinovat, un criminal, un ticălos, un desfrânat, un om ca nelumea! Scumpul meu frate, Jehan ţi-a călcat în

Dacă învăţăturile profesorului sunt greşite, şi educaţia elevului va fi la fel. (lat.)

picioare sfaturile. Dar am fost foarte tare pedepsit de Dumnezeu pentru lucrul acesta şi bunul Dumnezeu este foarte drept. Atâta vreme cât am avut bani, am făcut chefuri, nebunii şi am dus o viaţă veselă. Oh! Desfrânarea este aşa de fermecătoare privită din faţă, pe cât de urâtă şi morocănoasă este privită din spate! Acum nu mai am nicio para, mi-am vândut ghiozdanul, cămaşa şi prosopul, adio viaţă veselă! Frumoasa lumânare de ceară s-a topit şi eu nu mai am decât lumânarea de seu, care îmi fumegă sub nas. Fetele îşi bat joc de mine, iar eu beau apă. Sunt chinuit de remuşcări şi de creditori.

— Restul? zise arhidiaconul.

— Vai, prea scumpe frate! Aşi dori să-mi fac o viaţă mai bună. Vin la tine plin de căinţă. Sunt pocăit. Mă spovedesc. Îmi lovesc pieptul cu pumnii. Ai multă dreptate ca să doreşti să mă vezi într-o zi licenţiat sau profesor al liceului Torchi. Acum simt o dedicaţie pentru slujba asta. Dar eu nu mai am cerneală, şi trebuie să-mi cumpăr; nu mai am hârtie, nu mai am cărţi, şi trebuie să-mi cumpăr. Am mare nevoie pentru aceasta de ceva bani. Şi vin la tine, frate, cu inima plină de căinţă.

— Asta-i tot?

— Da, zise şcolarul. Vreau puţini bani.

— Nu am.

Şcolarul spuse atunci, cu un aer grav şi hotărât în acelaşi timp:

— Ei bine, frate, îmi pare rău că trebuie să-ţi

spun, dar mi se fac şi pe de altă parte oferte şi propuneri. Nu vrei să-mi dai bani? Nu? în cazul acesta am să mă fac haimana.

Pe când pronunţa cuvântul acesta monstruos, el luă o înfăţişare de Ajax, aşteptând să-i cadă fulgerul în cap.

Arhidiaconul îi zise cu răceală:

— Fă-te haimana.

Jehan îl salută adânc, şi coborî scara mănăstirii fluierând.

În momentul când trecea prin curtea mănăstirii pe sub fereastra fratelui său, auzi fereastra aceea deschizându-se, ridică capul şi văzu ieşind pe fereastră capul sever al arhidiaconului.

— Du-te la dracu’! zise Claude. Iată, îţi dau ultimii mei bani.

În acelaşi timp, preotul aruncă lui Jehan o pungă, care-i făcu şcolarului un mare cucui în frunte şi cu care Jehan plecă supărat şi mulţumit în acelaşi timp, ca un câine pe care l-ai lovit cu oase pline de măduvă.

III

TRĂIASCĂ VESELIA!

Sperăm că cititorul nu a uitat că o parte din Curtea Minunilor era închisă prin vechiul zid de protecţie al oraşului, ale cărui turnuri, foarte multe, începeau să cadă în ruină chiar din epoca aceea. Unul dintre acele turnuri fusese transformat în loc de petrecere de către haimanale. În sala de jos era cârciuma şi restul la etajele superioare. Tumul acela era punctul cel

mai vioi, şi prin urmare, punctul cel mai hidos al cerşetorimei. Era un fel de stup monstruos care zbârnâia ziua şi noaptea. Noaptea, când cerşetorii dormeau, când nu mai era nicio fereastră aprinsă pe faţadele pământoase ale pieţei, când nu se mai auzea niciun strigăt din acele nenumărate case, din acele furnicare de hoţi, de fete şi de copii furaţi sau bastarzi, recunoşteai întotdeauna veselul turn după zgomotul pe care îl făcea, după lumina roşiatică care strălucea în acelaşi moment la gurile pivniţei, la ferestre, la crăpăturile zidurilor, care ieşea prin toţi porii săi.

Pivniţa servea de cârciumă. Coborai în ea printr-o uşă joasă şi o scară abruptă ca un Alexandrin clasic. Pe uşă se afla ca un fel de firmă o minunată mâzgăleală reprezentând soli şi pui de găină tăiaţi, cu calamburul acesta dedesubt:

La sunătorii pentru cei decedaţi.

Într-o seară, în momentul când clopotele de alarmă sunau stingerea, sergenţii de pază, dacă ar fi putut intra în temuta Curte a Minunilor, ar fi putut observa că se făcea mai mult zgomot decât de obicei, că se bea mai mult şi se înjura mai bine. Afară se aflau foarte multe grupuri care vorbeau încet, ca atunci când se pune la cale o mare lovitură, şi ici-colo câte o haimana care ascuţea o lamă de fier pe pavaj.

Totuşi, chiar în cârciumă, vinul şi jocul erau o puternică distracţie alături de ideile care preocupau cerşetorimea în seara aceea, încât ar fi fost greu să ghiceşti după vorbele băutorilor despre ce era vorba. Atât doar că erau mai veseli

ca de obicei şi vedeai la fiecare lucind o armă între picioare, un cosor, o bardă, o spadă mare sau o cange.

Sala, rotundă ca formă, era foarte vastă; dar mesele erau aşa de înghesuite şi băutorii aşa de numeroşi, încât tot ceea ce conţinea crâşma, bărbaţi, femei, oale, bănci, cei care beau, cei care dormeau, cei care jucau, sănătoşi, ologi, păreau îngrămădiţi toţi de-a valma, cu tot atâta ordine şi armonie cât o grămadă de cochilii de stridii. Se aflau câteva lumânări de seu aprinse pe mese; dar adevărata sursă de lumină a cârciumii, ceea care îndeplinea rolul unui candelabru într-o sală de operă, era focul. Pivniţa aceea era aşa de umedă, încât nu era lăsat să se stingă niciodată căminul, nici chiar în mijlocul verii; un cămin foarte mare şi sculptat, pe care erau agăţate grele grătare şi obiecte de bucătărie, cu unul dintre focurile acelea mari făcute cu lemne şi cu turbă, care, noaptea, pe străzile unui sat, fac să se proiecteze o pânză sângerie pe zidurile din faţa ferestrelor unde arde. Un câine mare, stând serios pe cenuşă, adulmeca în faţa jăratecului o frigare plină de cărnuri.

Oricât de mare ar fi fost confuzia la prima privire, puteai distinge în mulţimea aceea trei grupuri principale, care se îngrămădeau în jurul a trei personaje, pe care cititorul le cunoaşte deja: unul dintre acele personaje, gătit în mod ciudat cu mai multe bucăţi de aramă, era Mathias Hunyadi Spicali, duce de Egipt şi de Bohemé. Mitocanul stătea pe o masă, cu picioarele încrucişate, cu

degetul ridicat, şi ţinea un curs de ştiinţă a magiei albe şi negre, atât cât se pricepea, unei mulţimi de gură cască care îl înconjura.

O altă ceată se îngrămădea în jurul mai vechiului nostru prieten, viteazul rege de Thunes, înarmat până în dinţi. Clopin Troillefou, cu un aer foarte serios şi cu voce înceată, prezida la jertfirea unui butoi plin cu arme, care era deschis în faţa lui, de unde se scoteau o mulţime de securi, spade, puşti şi zale. Fiecare lua din grămadă câte o armă; până şi copiii şi ciungii se înarmau, şi aşa cuirasaţi, treceau printre picioarele beţivilor ca nişte cărăbuşi imenşi.

În fine, un al treilea auditoriu, cel mai zgomos, cel mai vesel şi mai numeros, umplea băncile şi mesele în mijlocul cărora perora şi înjura o voce subţire, care se auzea dintr-o grea armură, de la coif până la pinteni. Individul care îşi agăţase astfel pe el o armură, dispărea aşa de mult sub costumul de război, încât nu se mai vedea din persoana sa decât un nas ridicat obraznic, roşu, încovoiat, o şuviţă de păr blond, o gură roşie şi nişte ochi îndrăzneţi. El avea centura plină de pumnale lungi sau scurte, o spadă mare la coapsă, o arbaletă ruginită la stânga şi un ulcior cu vin în faţa lui, iar la dreapta lui stătea o fată grasă şi desfrânată. Toate grupurile din jurul lui râdeau, înjurau şi beau.

Adăugaţi douăzeci de grupuri secundare, băieţii şi fetele de serviciu alergând cu oalele de bere pe cap, pe jucători stând pe vine în jurul bilelor, al zarurilor, al jocului pasionat de triglete,

certurile dintr-un colţ, săruturile dintr-altul şi veţi avea o oarecare idee despre locul acela, peste care pâlpâia lumina marelui foc, care ardea şi făcea să joace pe zidurile cârciumei mii de umbre mărite şi caraghioase. Cât priveşte zgomotul, el era ca în interiorul unui clopot care sună cu toată puterea.

Tigaia în care sfârâia nişte grăsime, umplea cu pârâitul său continuu intervalele acelor vii dialoguri, care se încrucişau de la un capăt la altul al sălii.

Se afla în tămbălăul acela, în fundul cârciumii, pe banda interioară a căminului, un filosof care medita, cu picioarele în cenuşă şi cu privirea în tăciuni. Era Pierre Gringoire.

— Haideţi, repede! Să ne grăbim, înarmaţi-vă! Peste o oră plecăm! zicea Clopin Trouillefou argotierilor săi.

O fată fredona:

Tată, bună seara, mamă, bună seara!

Focul va cuprinde toată ţara!

Doi jucători de cărţi se certau.

— Valet! striga cel mai îmbujorat dintre ei, ameninţându-l cu pumnul pe celălalt. Am să te însemn pe ceafă. Vei putea să-l înlocuieşti pe Mistigri în jocul de cărţi al regelui.

— Uf! urla un normand, pe care îl recunoşteai după accentul său nazal. Suntem îngrămădiţi aici, ca nişte sfinţi de la Caillouville!

— Băieţi, spunea auditorului său ducele de Egipt, vorbind de la cepul butoiului, vrăjitoarele din Franţa se duc la sabbat fără mătură, fără

grăsime şi fără animale de călărit, numai cu câteva cuvinte magice. Vrăjitoarele din Italia au întotdeauna un ţap care le aşteaptă la uşa lor. Toate sunt obligate să iasă pe coşul căminului.

Vocea tânărului ştrengar înarmat din cap până în picioare domina tămbălăul.

— Nemaipomenit! striga el. Astăzi m-am înarmat pentru prima oară! Sunt o adevărată haimana, drace! Dă-mi să beau! Amicii mei, mă numesc Jehan Frollo du Moulin şi sunt gentilom. Eu sunt de părere că dacă Dumnezeu era jandarm, el s-ar fi făcut hoţ. Fraţilor, noi vom face o expediţie foarte frumoasă. Suntem viteji. Vom asedia biserica, vom deschide uşile, o vom scoate de acolo pe fata cea frumoasă, o vom scăpa de judecători şi preoţi, îl vom arde pe episcop în episcopie, vom face toate acestea în mai puţin timp decât îi trebuie unui primar să mănânce o lingură de supă. Cauza noastră este dreaptă, aşa că vom jefui biserica Notre Dame şi totul se va sfârşi. Îl vom lua cu noi pe Quasimodo. Îl cunoaşteţi pe Quasimodo, domnişoarelor? L-aţi văzut încălecat pe clopotul cel mare într-o zi de sărbătoare? Drace, este ceva foarte plăcut privirii! Ai spune că este un drac călare pe o gură de balaur. Amicii mei, ascultaţi-mă, eu sunt haimana în adâncul inimii, sunt argotier în suflet şi hoţ înnăscut. Am fost foarte bogat, şi mi-am mâncat toată averea. Mama dorea să mă facă ofiţer, tata subdiacon, mătuşa consilier la consiliul de stat, mama mare, pronotar al regelui, mătuşa mare, casier al statului. Eu însă m-am făcut haimana!

Am spus lucrul acesta tatălui meu, care mi-a aruncat blestemul său în faţă, mamei, bătrâna doamnă, care a început să plângă şi să-i curgă balele ca buşteanului acela din foc. Trăiască veselia! Eu sunt un derbedeu adevărat! Taverniére, amica mea, dă-mi alt vin! Am încă cu ce să plătesc. Nu mai vreau vin de Suresnes, căci îmi zgârie gâtlejul. Aş dori de asemenea să mănânc ceva.

În vremea aceasta, ceata aplauda cu hohote de râs; şi văzând că tămbălăul se mărea în jurul său, şcolarul exclamă:

— Oh! Ce zgomot frumos! *Populi de bacchantis populosa debacchatio*![103] Apoi începu să cânte, cu privirea pierdută în extaz, şi cu tonul unui călugăr care intonează vecernia:

— Quae cantica! Quae organa! Quae cantilenae! Quae melodiae hic sine fine decantatur! Sonant melliflua hymnorum organa, suavissima angelorum melodia, cantica canticorum vua![104]... Deodată se întrerupse şi spuse:

— La dracu’, daţi-mi să mănânc.

Fu un moment de puţină linişte, în timpul căreia se ridică vocea ducelui de Egipt, care-i învăţa pe boemienii săi.

— ...Nevăstuica se numeşte Aduine, vulpea Pied-Bleg sau Courreur des Bois, lupul Pied-Gris

---

103 Poporul bacantelor populează această dezlănţuire, (lat.)

104 Ce cântece! Ce orgi! Ce refrene! Ce melodii fără sfârşit se cântă! Sună ca mierea orga imnurilor, suava melodie îngerească, cântarea cântărilor! (lat.)

sau Pied-Doré, ursul le Vieux sau Grande-Pére. Bonetul unui spiriduş te face nevăzut şi te ajută să vezi lucrurile invizibile. Orice broască râioasă care este botezată trebuie îmbrăcată în catifea roşie sau neagră, cu un clopoţel la gât şi cu alţi clopoţei la picioare. Naşul îi ţine capul, iar naşa coada. Demonul Sidragasmus este acela care are puterea de a le face pe fete să danseze în pielea goală.

— Pe legea mea! întrerupse Jehan, aş vrea să fiu demonul Sidragasmus.

În vremea aceea haimanalele continuau să se înarmeze, şoptind în celălalt capăt al sălii:

— Sărmana Esmeralda! zicea un boemian, ea este sora noastră. Trebuie să o scăpăm de acolo.

— Oare tot la Nôtre Dame se află? întrebă o haimana cu mutră de evreu.

— Da.

— Ei bine, camarazi! strigă haimanaua. La Nôtre Dame! Cu atât mai mult cu cât acolo se află capela sfinţilor Ferecol şi Ferrution; două statui, una a sfântului Jean Baptiste, alta a sfântului Antoniu, amândouă de aur, cântărind împreună şase mărci de aur şi cincisprezece esteliuşi iar piedestalul lor de argint aurit, şaptesprezece mărci şi cinci onceşi. Ştiu asta deoarece sunt argintar.

Chiar atunci i se aduse mâncarea lui Jehan, şi el exclamă apucând-o de gât pe fata de lângă el:

— Pe sfântul Voult de Lucques, pe care poporul îl numeşte sfântul Goguelu, eu sunt foarte fericit. Am aici, înaintea mea, un imbecil, care mă priveşte cu mutra de marmotă a unui arhiduce.

Iată unul la stânga mea, care are dinţii aşa de lungi încât îi ascund bărbia. Şi apoi eu sunt ca mareşalul de Gié la asediul Pontoise-i, mâna mea dreaptă se sprijină pe o ţâţă. Ventre-Mahon! Camarade! Tu, care ai aerul unui negustor, îndrăzneşti să te aşezi lângă mine! Eu sunt nobil, amice. Negustoria este incomparabilă cu nobleţea. Pleacă de aici!

— Holadé şi ceilalţi! Nu vă bateţi! Cum, Baptiste Croque-Oison, tu care ai un nas aşa de frumos, ai să ţi-l rişti contra pumnilor mari ai mojicului acela? Imbecilule! *Non cuiquam datum est habere nasum*[105]. Tu eşti într-adevăr divină, Jacqueline Ronge-Oreille! Păcat că nu ai păr. Hei! Eu mă numesc Jehan Frollo şi fratele meu este arhidiacon. Să-l ia dracu'! Tot ceea ce vă spun este adevărat. Făcându-mă haimana am renunţat din toată inima la jumătatea unei case situată în rai, pe care fratele meu mi-o promisese. *Dimidiam domum în paradiso*[106]. Mai am o proprietate în strada Tirechappe, şi toate femeile sunt amorezate de mine, lucru tot aşa de adevărat cum este că sfântul Eloi era un excelent argintar şi că cele cinci meşteşuguri ale bunului oraş Paris sunt:

tăbăcăria, tăbăcăria subţire, pescăria, bancheria şi munca, şi că sfântul Laurent a fost ars cu coji de ouă. Vă jur camarazi!

Tot anul să n-am ce bea Dacă vă mint cu ceva.

Încântătoarea mea, afară este lună plină, priveşte prin răsuflătoarea pivniţei cum mai

---

105 Nu oricui îi este dat să aibă nas. (lat)
106 Jumătate de casă în paradis, (lat)

goneşte vântul norii! Aşa am să-ţi dau şi eu la o parte guleraşul. Fetelor, ştergeţi nasul copiilor şi mucurile lumânărilor! Christ şi Mahon! Ce dracu’ mi-aţi dat să mănânc aici? Părul care nu se găseşte pe capul desfrânatelor se găseşte în omlete. Bătrâno, mie îmi plac omletele chele. Făcea-te-ar dracu’ cârnă! Frumoasă cârciumă a lui Belzebuth, unde fetele se piaptănă cu furculiţele!

După ce spuse acestea, sparse farfuria de podea, şi începu să cânte de-ţi spărgea urechile:

Şi vreau a vă mai spune că n-am pe-această lume Nici credinţă, nici lege.

Nici respect pentru rege.

Şi niciun dumnezeu!

Jur pe sufletul meu!

În vremea asta, Clopin Trouillefou sfârşise de împărţit armele. El se apropie de Gringoire, care părea cufundat într-o adâncă reverie, şi stătea cu picioarele pe un grătar.

— Amice Pierre, zise regele de Thunes, la ce dracu’ te gândeşti?

Gringoire se întoarse spre el cu o privire tristă.

— Îmi place focul, scumpul meu senior. Nu numai din simplul motiv că focul încălzeşte picioarele sau ne fierbe ciorba, ci pentru că el face scântei. Câte odată stau ore întregi privind scânteile. Văd mii de mistere în stelele acestea pe care le posedă fundul negru al căminului. Şi stelele sunt lumi.

— Să mă ia dracu’ dacă pricep! zise haimanaua. Ştii ce oră este?

— Nu ştiu, răspunse Gringoire.

Clopin se apropie atunci de ducele de Egipt.

— Camarade Mathias, nu ne este de ajuns un sfert de ceas. Se spune că regele Ludovic al XI-lea se află la Paris.

— Un motiv în plus ca să i-o scoatem din gheare pe sora noastră, răspunse bătrânul boemian.

— Tu vorbeşti ca un bărbat, Mathias, zise regele de Thunes. De altfel, noi vom lucra repede. Nu avem să ne temem de nicio rezistenţă în biserică. Călugării sunt ca nişte iepuri iar noi suntem mulţi. Slugile parlamentului vor face o mutră tare frumoasă mâine, când vor veni să o ia! Pe maţele papei, nu vreau ca frumoasa fată să fie spânzurată!

Clopin ieşi din cârciumă.

În vremea asta, Jehan striga cu o voce răguşită:

— Beau, mănânc, sunt beat, sunt asemeni cu Jupiter! Ei! Pierre l'Assommeur, dacă tu ai să mă mai priveşti aşa, am să-ţi scutur nasul cu bobârnace.

Gringoire, scos din medităriile sale, începu să privească la scena zgomotoasă care îl înconjura murmurând printre dinţi: *Luxuriosa res vinum et tumuüosa ebrietas*[107]Nu, Ce bine fac eu că nu beau şi ce bine zice sfântul Benoît: *Vinum apostatere facit etiam sapientes*![108]

În momentul acela Clopin se întoarse şi strigă

---

107 Dezmăţat lucru este vinul, si produce tulburări, (lat)

108 Dezbărarea de vin te face înţelept (lat)

cu o voce de tunet:

— Miezul nopţii!

La cuvintele acestea, care avură semnificaţia unui semnal de încălecare pentru un regiment, toate haimanalele, bărbaţi, femei şi copii se aruncară afară din cârciumă cu un mare zgomot de arme şi de fierărie.

Luna se ascunse printre nori. Curtea minunilor era cu totul întunecată. Nu era nicio lumină. Cu toate acestea, ea nu era pustie. Distingeai o mulţime de bărbaţi şi de femei care vorbeau încet. Îi auzeai şoptind şi vedeai tot felul de arme lucind în întuneric. Clopin se sui pe o piatră mare.

— În rânduri, Argotul! strigă el. În rânduri, Egiptul! în rânduri, Galileea!

În întuneric se făcu o mişcare, şi imensa mulţime se transformă într-o coloană. Peste câteva momente, regele de Thunes îşi ridică iar vocea:

— Acum, tăcere, pentru a străbate Parisul! Cuvântul de trecere este: Flacără mititică! Torţele nu se vor aprinde decât la Nôtre Dame! Marş!

Peste zece minute, călăreţii de pază fugeau înspăimântaţi din faţa unei procesiuni de bărbaţi negri şi tăcuţi, care coborau spre podul Aux

Change, prin străzile întortocheate, ce străbat în toate direcţiile marele cartier al Halelor.

IV

UN PRIETEN NEÎNDEMÂNATIC

Tot în noaptea aceea, Quasimodo nu dormea. Îşi făcuse ultima inspecţie prin biserică, dar nu observase, în momentul când închidea uşile, că

arhidiaconul trecuse pe lângă el şi se arătase supărat văzând cum punea lacătele cu băgare de seamă enormei armuri de fier, care dădea celor două uşi rezistenţa unui zid. Dom Claude avea însă aerul şi mai preocupat ca de obicei. De altfel, de la aventura din celulă el se purta foarte urât cu Quasimodo; dar degeaba se purta aspru cu el, degeaba îl lovea, căci nimic nu-i micşora supunerea, răbdarea, resemnarea credinciosului clopotar. Din partea arhidiaconului el suferea orice, insulte, ameninţări, loviri, fără să murmure vreun reproş, fără să facă vreo plângere.

Cel mult dacă îl urmărea din ochi cu nelinişte, când dom Claude urca scara turnului; dar arhidiaconul se abţinuse de a se arăta în faţa egiptencei.

În noaptea aceea aşadar, Quasimodo, după ce aruncase o privire sărmanelor clopote uitate, Jacquelinei, Mariei, Thibauldei, se urcase până în vârful turnului nordic şi acolo, punând pe acoperişul de plumb felinarul său orb foarte închis, începu să privească Parisul.

Noapte, am spus-o deja, era foarte întunecoasă. Parisul, care nu era luminat în epoca aceea, prezenta vederii o îngrămădire confuză de umbre, tăiată ici şi colo de curba albă a Senei.

Quasimodo nu mai vedea lumină decât la fereastra unui edificiu îndepărtat, al cărui profil vag şi întunecat se desena foarte bine deasupra acoperişurilor, pe poarta Saint Antoine. Şi acolo se afla cineva care veghea.

Pe când mica sa privire plutea în orizontul

acela de ceaţă şi de noapte, clopotarul simţea în sufletul său o inexplicabilă nelinişte. De mai multe zile stătea la pândă. Vedea mereu dând târcoale prin jurul bisericii oameni cu feţe îngrozitoare, care nu părăseau din ochi azilul tinerei fete.

El se gândea că se pune la cale un complot împotriva nenorocitei refugiate. Îşi închipuia că există o ură populară împotriva ei, cum exista şi contra lui şi se putea prea bine să se întâmple în curând ceva.

De aceea stătea pe clopotniţă, la pândă, visând în reveria sa, cum zice Rabelais, cu ochiul rând pe rând asupra celulei şi asupra Parisului, păzind singur, ca un câine bun, cu mii de bănuieli în suflet.

Deodată, pe când el scurta marele oraş cu singurul său ochi pe care natura printr-un fel de compensaţie îl făcuse aşa de pătrunzător încât putea să înlocuiască celelalte organe senzoriale care îi lipseau lui Quasimodo, i se păru că silueta cheiului Vieille Pelleterie avea ceva ciudat, că era o mişcare pe podul acela, că linia parapetului, detaşată în negru pe suprafaţa albă a apei, nu era dreaptă şi liniştită ca aceea a celorlalte cheiuri, ci se ondula precum capetele unei mulţimi în mers.

Lucru acesta i se păru ciudat. Îşi îndoi atenţia.

Mişcarea părea că vine dinspre Cité. Nicio lumină. Ea ţinu câtva timp pe chei, apoi se scurse încetul cu încetul, ca şi cum ceea ce se petrecea intra în interiorul insulei, apoi încetă cu totul şi linia cheiului redeveni dreaptă şi nemişcată.

În momentul când Quasimodo se frământa în presupuneri, i se păru că mişcarea reapăru în strada du Parvis, care se prelungeşte în La Cité perpendicular pe faţada lui Notre Dame. În sfârşit, cu tot întunericul* văzu un cap de coloană venind prin acea stradă şi răspândindu-se deodată în piaţă o mulţime căreia întunericul îi apăra identitatea.

Spectacolul acela te îngrozea în felul său. Probabil că procesiunea aceea ciudată, care părea că ţine mult să-şi ascundă identitatea în întuneric, păstra o tăcere adâncă. Cu toate acestea, mulţimea producea un zgomot surd, ca un tropăit, ce nu putea fi auzit de Quasimodo. În mişcarea aceea tăcută mulţimea-i părea surdului o ceată de morţi, mută, impalpabilă, pierdută într-o ceaţă. I se părea că vine spre el o ceaţă plină de oameni, că vede mişcându-se umbra în umbră.

Atunci temerile îi reveniră, şi ideea unei încercări contra egiptencei îi reveniră în cap. Simţi în mod confuz că se apropie o situaţie limită. În momentul acela raţionă mai bine şi mai grabnic decât te-ai fi aşteptat de la un creier aşa de prost organizat. Trebuia oare să o scoale pe egipteancă? Să o facă să fugă? Unde? Străzile erau împresurate, biserica se învecina cu râul. Nicio corabie, nicio scăpare. Nu era decât o cale, să se lase să fie omorât pe pragul lui Notre Dame, să reziste cel mult până apărea un ajutor, dacă avea să vină, dar să nu tulbure somnul Esmeraldei. Nenorocita avea să fie trezită cât mai târziu pentru execuţie. Hotărârea aceasta, odată luată,

se apucă să-şi examineze inamicul cu multă linişte.

Mulţimea creştea în fiecare moment în piaţa din faţa bisericii; dar el se gândi că face prea puţin zgomot, deoarece ferestrele străzilor şi pieţelor rămăseseră închise. Brusc, o lumină străluci şi într-o clipă şapte sau opt torţe aprinse se plimbară deasupra capetelor zguduind în întuneric frunzişul lor de flăcări. Quasimodo văzu atunci în mod distinct mişcându-se în piaţă o mulţime de bărbaţi în zdrenţe, înarmaţi cu fel de fel de arme, al căror vârf lucea. Ici şi colo furci negre făceau un fel de coame feţelor acelea înspăimântătoare. Îşi aminti vag drojdia aceea a societăţii şi i se păru că recunoaşte toate capetele acelea care cu câteva luni înainte îl salutaseră ca papă al nebunilor. Un bărbat care ţinea o torţă într-o mână, se urcă pe o piatră şi păru că le vorbeşte. În acelaşi timp ciudata armată făcu câteva mişcări ca şi cum s-ar fi rânduit în jurul bisericii. Quasimodo îşi luă felinarul şi coborî pe platforma dintre turnuri pentru a vedea mai de aproape şi a se gândi la mijloacele de apărare.

Clopin Trouillefou, sosit în faţa lui Notre Dame, îşi aşezase trupa în formaţie de atac. Cu toate că nu se aştepta la nicio rezistenţă, el voia, ca un general prudent, să păstreze o ceată care să-i permită să facă un front contra unui atac subit al pazei sau al călugărilor. Îşi împrăştiase astfel detaşamentele, încât văzute de sus şi din depărtare, ai fi zis că era triunghiul roman al bătăliei de la Ecnome, capul de porc al lui Alexandru sau celebrul colţ al lui Gustav Adolf.

Baza acelui triunghi se sprijinea pe fundul pieţei, astfel încât să închidă strada du Paris; una dintre laturi privea spre palat Dieu, cealaltă spre strada Saint Pierre aux Boeufs. Clopin Trouillefou se aşezase în faţă cu ducele de Egipt, cu amicul nostru Jehan şi cu haimanalele cele mai îndrăzneţe.

Nu se întâmpla deloc rar în evul mediu o astfel de faptă pe care haimanalele tocmai o încercau asupra lui Notre Dame.

Ceea ce noi numim astăzi poliţie, nu exista pe atunci. În oraşele cu o populaţie numeroasă, în capitale mai cu seamă, nu exista nicio putere centrală, niciun regulator. Feudalitatea construise aceste comune mari de seniori într-un mod ciudat. O cetate era o adunare de o mie de seniori, care o împărţeau în compartimente de toate formele şi mărimile. De aici rezultă că erau o mie de poliţişti contradictorii, adică nu era poliţie. La Paris, de exemplu, în afară de o sută patruzeci şi unu de seniori care pretindeau dări, se mai aflau douăzeci şi cinci care cereau dări şi împărţeau dreptatea, de la episcopul de Paris, care avea o sută cinci străzi, până la stareţul de la Nôtre Dame des Champs, care avea patru străzi. Toţi judecătorii aceştia feudali nu recunoşteau decât în mod nominal autoritatea suverană a regelui. Toţi aveau dreptul de a face căi de comunicare; erau ca la ei acasă. Ludovic al XI-lea, regele acela neobosit, a început dărâmarea edificiului feudal, continuată de către Richelieu şi Ludovic al XIV-lea în profitul regalităţii şi terminată de Mirabeau în profitul

poporului. Ludovic al XI-lea degeaba încercase să rupă reţeaua de seniori ai Parisului, dând două sau trei ordonanţe de poliţie generală. Astfel în 1465, se dăduse ordin locuitorilor, ca odată cu căderea nopţii, să-şi lumineze cu lumânări ferestrele şi să-şi închidă câinii, sub pedeapsa cu spânzurătoarea. În acelaşi an se dăduse ordin să se închidă seara străzile cu lanţ şi era interzis de a purta pumnale lungi sau arme de ofensivă noaptea pe străzi. Dar în foarte scurtă vreme niciuna din aceste ordonanţe de legislaţie comunală nu mai era respectată. Burghezii lăsară ca vântul să le stingă lumânările de la ferestre şi câinii să rătăcească; lanţurile de fier nu se mai întindeau decât în vreme de asediu; interzicerea de a purta pumnale lungi nu avusese ca efect decât schimbarea numelui străzii Cuope-Gueule în Coupe-Gorge, ceea ce este un progres evident. Vechiul edificiu al jurisdicţiei feudale rămăsese în picioare; o imensă îngrămădire de seniori şi judecători încrucişându-se deasupra oraşului, jenându-se, încurcându-se, trecând unul peste altul, legi încălcându-se unele pe altele; nefolositor desiş de paznici, subpaznici, contra-paznici, prin care trecea cu mâna înarmată vagabondajul, jaful, răzvrătirea. Loviturile date de drojdia societăţii la un palat sau o casă nu erau pe vremea aceea un eveniment ieşit din comun. În cea mai mare parte vecinii nu se deranjau, mai ales dacă jaful nu ajungea până la ei. Îşi astupau urechile la salva de flinte, îşi închideau ferestrele, îşi baricadau uşile, lăsau ca scandalul să se termine cu intervenţia sau nu a paznicilor, şi a

doua zi se spunea în Paris: „Azi-noapte, Étienne Berbette a fost jefuit”; „Mareşalul de Clermont a fost prădat”; etc. De aceea, nu numai locuinţele regeşti, Luvru, Palatul, Bastilia, Tournelles, dar chiar simplele locuinţe senioriale: le Petit Bourbon, palatul de Sens, palatul d’Angoulême, aveau crestăturile lor pe ziduri şi la porţile de apărare. Bisericile erau păzite de sfinţenia lor. Câteva, totuşi, din care Notre Dame nu făcea parte, erau fortificate. Mănăstirea Saint Germain des Prés era crenelată ca locuinţa unui baron; se aflau în ea mai multe arme decât clopote. Se mai vedea încă fortăreaţa sa în 1610. Astăzi, abia dacă a mai rămas biserica.

Să ne întoarcem la Nôtre Dame.

Când primele dispoziţii au fost date trebuie să spunem că spre onoarea disciplinei haimanalelor, ordinele lui Clopin fuseseră executate în tăcere şi cu o precizie admirabilă. Demnul şef al bandei se urcă pe parapetul du Paris şi-şi înălţă vocea răguşită şi aspră, stând întors spre Notre Dame şi mişcându-şi torţa, a cărei lumină, chinuită de vânt şi voalată în tot timpul de valul propriu de fum, făcea să apară şi să dispară privirii faţada roşiatică a catedralei.

— Ţie, Louis Beaumont, episcop de Paris, consilier la curtea Parlamentului, eu Clopin Trouillefou, rege de Thunes, prinţ al argotului, episcop al nebunilor, îţi spun:

Sora noastră condamnată pe nedrept pentru magie s-a refugiat în biserica ta, iar tu îi datorezi azil şi ocrotire. Însă Curtea Parlamentului vrea să

o scoată de aici şi tu consimţi asta, aşa că ar putea fi spânzurată mâine în piaţa Grevei, dacă haimanalele nu ar fi aici. Deci noi venim la tine, episcopiile. Dacă biserica ta este sacră, sora noastră este şi ea sacră; dacă biserica ta nu este sacră, nici sora noastră nu este sacră. De aceea noi te somăm să ne dai fata, dacă vrei să-ţi păzeşti biserica, altfel vom lua fata şi vom jefui biserica. Lucru ce va fi bine făcut. Pentru asta eu am implantat steagul aici şi Dumnezeu să te apere, episcop de Paris!

Din nefericire, Quasimodo nu putu să audă cuvintele acestea pronunţate cu un fel de maiestate încruntată şi sălbatică. O haimana prezentă steagul lui Clopin, care îl înfipse solemn între două pietre. Steagul era o furcă de care atârna, sângerând, un hoit de câine.

După ce făcu acestea, regele de Thunes se întoarse spre armata sa, mulţime sălbatică ale cărei priviri străluceau la fel de mult ca şi vârful suliţelor.

După o pauză mică, regele strigă:

— Înainte băieţi! La lucru, haimanalelor!

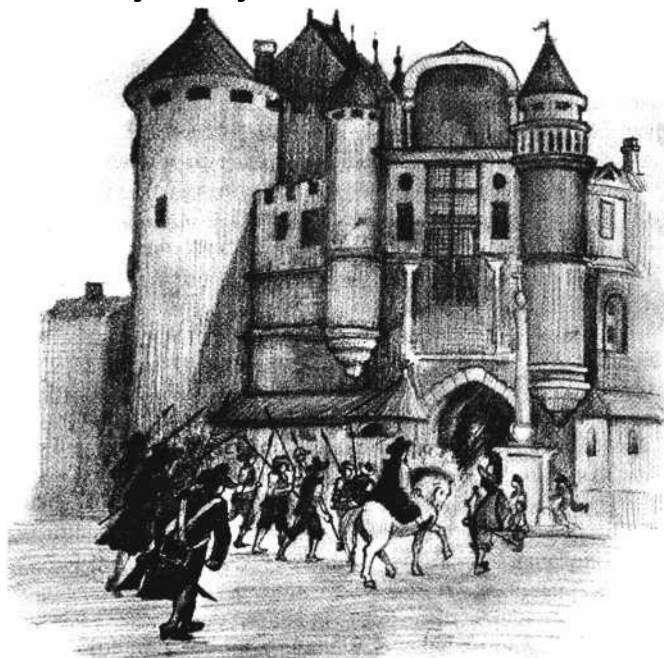
Treizeci de bărbaţi robuşti, cu membre zdravene şi feţe de lăcătuşi ieşiră din mulţime, cu ciocane şi cleşti, purtând pe umeri drugi de fier. Ei se îndreptară spre uşa principală a bisericii, urcară scara, şi în curând puteau fi văzuţi aplecaţi sub ogivă, ocupaţi cu spargerea uşii. O mulţime de haimanale îi urmă pentru a-i ajuta sau a-i privi, astfel încât cele unsprezece scări erau pline cu ei.

Cu toate acestea, uşa rezista.

— Drace, uşa este rezistentă, tare şi încăpăţânată! zicea unul.

— Este bătrână şi are încheieturile înţepenite, zicea altul.

— Curaj camarazi! relua Clopin. Îmi pun capul că veţi reuşi să o

spargeţi, să luaţi fata şi să jefuiţi altarul principal înainte ca vreun paracliser să se trezească. Uite, mi se pare că broasca cedează!

Clopin fu întrerupt de un zgomot înfiorător, care se auzea în spatele său. Se întoarse. O bârnă enormă căzuse din cer zdrobind aproximativ doisprezece haimanale aflate pe treptele bisericii şi sări apoi pe prag cu sunetul unei piese de tun, zdrobind ici şi colo picioare în mulţimea haimanalelor care se fereau cu strigăte de groază.

Într-o clipă locul rezervat al pieţei fu liber. Haimanalele, cu toate că erau protejate de bolta bisericii, părăsiră uşa, şi chiar Clopin se retrăsese la o distanţă apreciabilă faţă de biserică.

— Am scăpat frumos, zise Jehan. Am simţit-o trecând pe lângă mine! Dar Pierre l'Assommeur a fost omorât.

Este imposibil de descris ce mirare amestecată cu frică îi cuprinsese pe bandiţi odată cu căderea bârnei. Rămaseră câteva minute cu ochii ţintă în aer, mai încremeniţi de bucata aceea de lemn decât de sosirea a douăzeci de mii de arcaşi ai regelui.

— Satan! zise ducele de Egipt. Asta miroase a magie!

— Luna ne-a aruncat bârna asta, zise André le Rouge.

— Şi mai adăugaţi, reluă François Chauterprune, că se spune că Luna este prietena Fecioarei!

— Mii de papi! exclamă Clopin, sunteţi nişte imbecili! Dar nici el nu ştia cum să explice căderea bârnei.

În acest timp nu se destingea nimic pe faţadă, în vârful căreia lumina torţelor nu ajungea. Bârna cea grea zăcea în mijlocul pieţei şi se auzeu vaietele celor nenorociţi, care fuseseră cei dintâi loviţi şi cărora li se tăiase abdomenul în două de muchia treptelor de piatră.

Regele de Thunes, după ce-i trecu puţin uimirea, găsi totuşi o explicaţie care conveni tovarăşilor săi.

— Drace! Nu cumva călugării se apără? Atunci, la jaf! La jaf!

— La jaf! repetă mulţimea cu un glas furios. Şi o descărcare de arbalete şi flinte avu loc asupra bisericii.

În hărmălaia aceea, liniştiţii locuitori ai pieţei se treziră, mai multe ferestre se deschiseră şi o mulţime de bonete de noapte şi mâini ce ţineau lumânări apăruseră la ferestre.

— Trageţi în ferestre! strigă Clopin.

Ferestrele se închiseră imediat şi sărmani burghezi, care abia apucaseră să arunce o privire speriată scenei aceleia de lumini şi zgomot, se întoarseră înspăimântaţi lângă soţiile lor, întrebându-se dacă sabbatul se ţinea acum în piaţa din faţa catedralei Notre Dame sau era vreun asalt al Bourgugnonilor ca în 1446. Bărbaţii se gândeau că vor fi jefuiţi, femeile că vor fi violate şi toţi tremurau.

— La jaf! repetau argotierii. Dar nu îndrăzneau să se apropie. Se uitau la biserică, apoi la bârnă. Bârna nu se mişca. Edificiul îşi păstra aerul său liniştit, dar ceva tăia totuşi elanul haimanalelor.

— La treabă odată, haimanalelor! strigă Clopin. Uşa să fie forţată!

Nimeni nu făcu niciun pas.

— Drace, zise Clopin, iată nişte bărbaţi care se tem de o grindă!

O haimana bătrână îi adresă următoarele cuvinte:

— Căpitane nu grinda ne opreşte, ci uşa, care

este toată ferecată cu drugi de fier. Cleştele nu poate face nimic.

— Ce vă trebuie atunci pentru a o sfărâma? întrebă Clopin.

— Ah! Ne-ar trebui un berbec.

Regele de Thunes alergă vitejeşte la înspăimântătoarea bârnă şi se sui pe ea.

— Iată unul, strigă el, călugării l-au trimis! Şi făcând un salut batjocoritor spre biserică, strigă: Mulţumesc călugărilor!

Discursul avu un efect bun, şi farmecul bârnei fiind rupt, haimanalele prinseră curaj. În curând bârna fu ridicată ca un fulg de două sute de braţe viguroase şi se azvârl asupra uşii celei mari, pe care încercaseră să o mişte. Văzând astfel, prin lumina slabă pe care torţele o răspândeau în piaţă, bârna aceea lungă purtată de mulţimea de bărbaţi, care o azvârleau asupra bisericii alergând, ţi se părea că ai văzut un animal monstruos, cu mii de picioare, atacând cu capul aplecat gigantica catedrală.

La lovitura bârnei, uşa de fier reacţionă precum o tobă imensă; ea nu se crăpă deloc, dar catedrala întreagă tresări şi sunetul se auzi în adâncile cavităţi ale edificiului.

În acelaşi moment, o ploaie de pietre mari începură să cadă din înălţimea faţadei asupra asediatorilor.

— Drace! Nu cumva turnurile ne aruncă balustrada lor în cap? zise Jehan.

Dar însufleţirea era mare, regele de Thunes dădea exemplu de hotărâre, episcopul se apăra şi

de aceea uşa era lovită cu mai multă furie, cu toate pietrele care sfărâmau căpăţâni în dreapta şi în stânga. Era de observat că pietrele acelea cădeau una câte una; dar erau aruncate de aproape. Argotierii simţeau totdeauna două deodată, una între picioare şi alta deasupra capului.

Puţine erau acelea care nu loviseră pe nimeni şi deja un mare strat de morţi şi de răniţi sângera şi palpita sub picioarele asediatorilor, care înfuriaţi, se reînnoiau mereu. Lunga bârnă continua să lovească uşa la intervale egale de timp, ca limba unui clopot. Pietrele curgeau, uşa mugea.

Cititorul a ghicit, desigur, că rezistenţa aceasta venea din partea lui Quasimodo.

Întâmplarea îl servise din nenorocire pe curajosul surd.

Când el coborî pe platforma dintre turnuri, în mintea sa ideile erau amestecate. Alergase câteva minute de-a lungul galeriei, ducându-se şi venind ca un nebun, şi văzând de sus masa compactă a haimanalelor gata să se năpustească asupra bisericii, cerea pe rând lui Satan şi lui Dumnezeu să o salveze pe egipteancă.

Se gândise să se urce în turn şi să sune clopotele de alarmă; dar mai înainte ca el să fi putut pune clopotul în mişcare, mai înainte ca vocea Mariei să fi putut scoate vreun sunet, uşa bisericii avea să fie spartă. Asemenea gânduri îi treceau prin minte în timp ce haimanalele înaintau spre uşă cu cleşti şi fiare. Ce să facă?

Brusc, îşi aduse aminte că nişte zidari lucraseră la repararea zidului şi a lemnăriei acoperişului turnului de la sud. Această idee fu pentru el ca un fulger de lumină. Zidul era de piatră şi acoperişul de plumb. Lemnăria acoperişului era deasă ca o pădure.

Quasimodo alergă la tumul acela. Camerele de jos erau pline cu materiale. Se aflau acolo grămezi de pietre de zidărie, foi de plumb în suluri, lanţuri de acoperit, bârne mari deja crestate de către fierăstrău, maldăre de moloz. Un arsenal complet.

Timpul era preţios. Cleştii şi ciocanele lucrau jos. Cu o forţă pe care simţul primejdiei o făcea de zece ori mai mare, el ridică una din bârne, pe cea mai mare şi mai grea, o scoase pe o fereastră, apoi o aruncă în abis. Enorma bârnă, în cădere de la o sută şaizeci de picioare înălţime, zgâriind zidul, dărâmând sculpturile, se învârti de mai multe ori în aer ca un braţ de moară şi căzu. De jos se auzi un strigăt îngrozitor, iar bârna cea neagră, sărind înapoi pe pavaj, semăna cu un şarpe care atacă.

Quasimodo văzu haimanalele împrăştiindu-se la căderea bârnei, ca cenuşa când este suflată de către un copil. Profită de spaima lor, şi pe când trăgeau în sfinţii de piatră ai catedralei cu flintele, Quasimodo îngrămădea în tăcere bucăţi de moloz, pietre de zidit, ba chiar şi saci cu unelte de zidărie pe marginea acelei balustrade, de unde bârna fusese deja aruncată.

Astfel, de îndată ce ei începură să lovească uşa aceea mare, grindina de pietre începu să cadă

şi ei crezură că balustrada se dărâmă singură.

Cine l-ar fi putut vedea pe Quasimodo în acel moment s-ar fi îngrozit. În afara celor adunate pe post de proiectile pe balustradă, adunase o grămadă de pietre şi pe platformă. Îndată ce pietrele de zidărie de pe marginea interioară fură sfârşite, el luă din grămadă. Atunci el se ridica, se apleca, se ridica, se apleca iar, cu o vitalitate de necrezut. Capul său mare de spiriduş se apleca deasupra balustradei, apoi o piatră cădea, şi alta, şi alta… Din când în când urmărea câte o piatră cu privirea şi când ea lovea bine, îşi zicea mulţumit: Hm!

Totuşi haimanalele nu se descurajau. Deja de mai mult de douăzeci de ori groasa uşă se cutremurase sub loviturile berbecului de stejar, a cărui forţă era mărită de puterea a o sută de oameni. Tăbliile trosneau, sculpturile zburau în ţăndări, balamalele săreau la fiecare izbitură, scândurile se stricau, lemnul cădea în bucăţele, sfărâmat între nervurile de fier. Din fericire pentru Quasimodo, în uşă se afla mai mult fier decât lemn.

El simţea, cu toate acestea, că uşa se clătina; fiecare lovitură a berbecului se repercurta de fiecare dată în văgăunile bisericii şi în sufletul său. Le vedea de sus pe haimanale, pline de triumf, arătând pumnii întunecoasei faţade.

Ploaia sa de pietre de zidărie nu mai ajungea pentru a-i opri pe asediatori.

În momentul acela de groază el observă, ceva mai jos decât balustrada de unde îi lovea pe

argotieri, două lungi burlane de piatră, care se vărsau imediat deasupra uşii celei mari. Orificiul interior al acestor burlane dădea în pavajul platformei. Îi veni o idee. Alergă să caute o legătură cu lemne în camera sa, puse deasupra legăturii aceleia un maldăr de lanţuri de acoperiş şi o mulţime de suluri de plumb, muniţii pe care nu le întrebuinţase încă, şi după ce aşeză bine grămada aceea de lemne în faţa găurii celor două burlane, le dădu foc cu felinarul său.

Ploaia de pietre oprindu-se, haimanalele începură a se uita spre cer. Bandiţii, abia respirând, ca o haită de câini care încolţeşte un mistreţ în băltoaca sa, se îngrămădeau zgomotoşi în jurul uşii celei mari, cu totul deformată de către berbec, dar încă în picioare. Aşteptau tremurând marea lovitură care avea să o spargă. Toţi căutau să fie cât mai aproape de ea pentru a pătrunde cel dintâi, când se va deschide, în catedrala aceea, vast rezervor unde bogăţiile se adunau de trei secole.

Îşi aminteau unii altora, cu mugete de veselie şi de poftă, frumoasele cruci de argint, frumoasele mantii de brocart, minunatele morminte de argint aurit, marile bogăţii din strană, sărbătorile strălucite, crăciunurile strălucitoare de atâtea lumini, paştele ca un soare, toate aceste solemnităţi splendide, raclele, sfeşnicele, altarele acoperite cu o crustă de aur. Cu siguranţă în momentul acela toate haimanalele se gândeau mai degrabă lajaf decât la salvarea egiptencei. Noi credem că pentru cei mai mulţi dintre ei

Esmeralda nu era decât un pretext, dacă hoţii au nevoie de pretexte.

Brusc, când ei se adunară pentru o ultimă sforţare în jurul berbecului şi a uşii, fiecare ţinându-şi răsuflarea şi încordându-şi muşchii pentru a da lovitura decisivă, un urlet şi mai înspăimântător decât acela care izbucnise şi se stinsese sub bârnă se ridică din mijlocul lor. Cei care nu ţipau şi mai trăiau încă văzură două şuvoaie de plumb topit care cădeau din înălţimea edificiului în mijlocul cetei.

Marea aceea de oameni se prăbuşise sub valurile de metal fierbinte, care făcuseră în cele două puncte în care cădeau două găuri negre în mulţime, cum face apa caldă în zăpadă. Vedeai mişcându-se muribunzi pe jumătate arşi şi mugind de durere. În jurul celor două şiroie principale cădeau picături din ploaia aceea îngrozitoare, care se împrăştiau asupra asediatorilor şi intrau în capetele lor precum nişte burghie de flacără. Era un foc apăsător care-i găurea pe nenorociţii aceia în mii de locuri.

Toţi ţipau. Fugeau talmeş balmeş, aruncând bârna peste cadavre, atât cei îndrăzneţi cât şi cei timizi şi piaţa se goli pentru a doua oară.

Toate privirile se ridicară spre partea de sus a catedralei. Ceea ce văzură era extraordinar. Pe galeria cea mai înaltă, mai sus decât rozeta centrală, era o mare flacără ce se înălţa între două turnuri cu vârtejuri de scântei, o mare flacără dezordonată şi furioasă, din care vântul lua câte o fâşie de fum.

Dedesubtul acestei flăcări, dedesubtul tristei balustrade cu trefle de jeratec, două burlane cu guri de monştrii vărsau fără încetare ploaia aceea arzătoare, care îşi detaşa curgerea sa argintie de întunericul faţadei inferioare. Pe măsură ce se apropiau de pământ cele două şuvoaie de plumb lichid se lărgeau în jerbe, ca apa ce ţâşneşte din miile de găuri ale stropitoarei. Deasupra flăcării, enormele turnuri cărora li se vedeau fiecăruia cele două feţe crestate şi deosebite, una toată neagră, cealaltă cu totul roşie, păreau mai mari datorită imensităţii umbrei pe care o proiectau până la cer. Nenumăratele lor sculpturi de draci şi de balauri luau un aspect înspăimântător. Lumina neliniştită a flăcării le făcea să se mişte. Erau şerpi care aveau aerul că râd, burlane pe care le credeai lătrând, salamandre care suflau în foc, animale monstruoase care strănutau în fum. Şi printre monştrii aceia deşteptaţi din somnul lor de piatră de către flăcări şi zgomot, era unul care trecea prin faţa focului ca un liliac prin faţa unei lumânări.

Fără îndoială ca farul acela ciudat avea să-l deştepte în depărtare pe pădurarul colinelor de la Bicetré, înspăimântat de a vedea clătinându-se pe mărăcinişurile sale umbra gigantică a turnurilor de la Nôtre Dame.

Se făcu o linişte îngrozitoare printre haimanale, în timpul căreia nu se auzi decât strigătul de alarmă al călugărilor asediaţi în mănăstirea lor, mai neliniştiţi decât nişte cai într-un grajd care arde, zgomotul ferestrelor deschise

dar şi mai repede închise, tărăboiul din interiorul caselor palatului Dieu, vântul în flacără, ultimul horcăit al muribunzilor şi picurarea continuă a ploii de plumb pe pavaj.

În vremea aceasta, principalele haimanale se retraseră sub bolta locuinţei Gondelaurier şi se sfătuiau. Ducele de Egipt, aşezat pe o piatră, contempla cu o teamă religioasă locul fantasmagoric strălucind la două sute de picioare în aer. Clopin Trouillefou îşi muşca pumnii de furie.

— Imposibil de intrat! murmură el printre dinţi.

— O veche biserică fermecată! murmura bătrânul boemian Mathias Hunyadi Spicali.

— Pe mustăţile papei! reluă un şmecher cu părul cărunt, care servise în armată. Iată nişte burlane de biserică care scuipă foc mai bine decât meterezele de la Lectoure.

— Vedeţi pe dracul acela care tot trece prin faţa focului? exclamă ducele de Egipt.

— Pe legea mea! Acela este afurisitul de clopotar, este Quasimodo.

Boemianul dădea din cap.

— Eu cred că acesta este spiritul lui Sabnac, marele marchiz, demonul fortificaţiilor. El are forma unui soldat cu un cap de leu. Câteodată încalecă un cal hidos. Îi schimbă pe oameni în pietre cu care îşi construieşte turnuri. Are sub comandă cincizeci de legiuni. El este! îl recunosc. Uneori este îmbrăcat cu o frumoasă robă aurie, turcească.

— Unde este Bellevigne de l’Étoile? întrebă Clopin.

— A murit, răspunse o haimana.

André le Rouge râdea ca un idiot:

— Notre Dame dă de lucru palatului Dieu, zicea el.

— Nu este aşadar niciun mijloc să spargem uşa aceea? întrebă regele de Thunes bătând furios din picior.

— Ducele de Egipt îi arătă cu tristeţe cele două şiroaie de plumb topit, care nu încetau să străbată faţada neagră a bisericii ca două lungi fuse de fosfor.

— S-au văzut biserici care se apărau aşa singure, observă el suspinând. Sfânta Sofia din Constantinopol, acum patruzeci de ani, de trei ori, una după alta, a aruncat la pământ semiluna lui Mahon, zguduindu-i domurile, care erau capetele sale. Guillaume de Paris, care a clădit catedrala, era un vrăjitor.

— Trebuie aşadar să plecăm ca nişte neputincioşi? zise Clopin. Şi să o lăsăm aici pe sora noastră pe care câinii aceia cu căciuliţe o vor spânzura mâine?

— Şi sacristia, unde se află atâtea căruţe de aur! adăugă o haimana, al cărui nume regretăm că nu-l ştim.

— Barbe-Mahon! strigă Trouillefou.

— Să mai încercăm o dată, reluă o haimana.

Mathias Hunyadi înălţă capul.

— Deoarece nu putem intra pe uşă, trebuie să

găsim defectul bătrânei catedrale. O gaură, o uşă tainică, o întăritură oarecare.

— Apropo, unde este micul şcolar Jehan, cel bine înarmat?

— A murit, desigur, răspunse cineva. Nu-l mai auzim râzând.

Regele de Thunes încruntă din sprâncene.

— Păcat, avea o inimă vitează sub armura aceea. Şi Pierre Gringoire?

— Căpitane Clopin, zise André le Rouge, el s-a eschivat dispărând când încă nu ajunsesem la podul aux Change.

Clopin bătu din picior.

— Drace, el ne împinge aici şi apoi ne lasă baltă! Laş, flecar, cu coif de papuc!

— Căpitane Clopin, reluă André le Rouge, iată-l pe micul şcolar!

— Fie lăudat Pluto! zise Clopin. Dar ce trage în urma lui?

Era Jehan, într-adevăr, care alerga pe cât de repede îi permiteau grelele armuri târând după el o lungă scară, mai obosit decât o furnică care cară un fir de iarbă de douăzeci de ori mai lung ca ea.

— Victorie! Te-Deum! striga şcolarul. Iată scara descărcătorilor din portul Saint Landy.

Clopin se apropie de el.

— Copile! Ce dracu' vrei să faci cu scara aceea?

— Vă spun imediat, răspunse Jehan abia respirând. Ştiam unde se găsea. În magazia casei locotenentului. Se află acolo o fată care mă crede

frumos ca un Cupidon. M-am servit de ea pentru a obţine scara, Pasque-Mahon! Sărmana fată a venit să-mi deschidă numai în cămaşă.

— Bine, zise Clopin, dar ce vrei să faci cu scara asta?

Jehan îl privi cu un aer destoinic, şi îşi făcu degetele să sune ca nişte castagnete.

Era sublim în acel moment. Avea pe cap unul din coifurile acelea supra-încărcate ale secolului cincisprezece, care-l înspăimântau pe inamic cu podoabele lor himerice. Al său era compus din zece ciocuri de fier, astfel încât Jehan şi-ar fi putut disputa temutul epitet atribuit corăbiei homerice a lui Nestor: *dexembolos*[109].

— Ce vreau să fac cu ea, auguste rege de Thunes? Vedeţi şirul acela de statui cu mutre de imbecili de deasupra celor trei intrări?

— Da!

— Ei bine! Aceea este galeria regilor Franţei.

— Ce-mi pasă mie de lucrul acesta? zise Clopin.

— Aşteptaţi! La capătul acestei galerii se află o uşă, care nu este închisă decât cu clanţa; cu scara aceasta am să mă urc până acolo şi am să intru în biserică.

— Copile, lasă-mă pe mine să mă urc cel dintâi.

— Nu, camarade, scara este a mea. Vino, vei fi cel de-al doilea care va intra.

— Strânge-te-ar Belzebuth de gât! zise ursuz

---

109 Cu zece pinteni, (lat.)

Clopin. Eu nu vreau să fiu în urma nimănui.

— Atunci, Clopin, caută-ţi şi tu o scară!

Jehan începu să alerge prin piaţă, trăgându-şi scara şi strigând:

— La mine, băieţi!

Într-o clipă scara fu rezemată de galeria inferioară, deasupra uneia din intrările laterale. Mulţimea haimanalelor, scoţând strigăte puternice de aclamare, se îngrămădi la picioarele ei pentru a urca. Dar Jehan îşi păstră dreptul şi de a pune cel dintâi piciorul pe treapta scării. Spaţiul de străbătut era destul de lung. Galeria regilor Franţei este astăzi ridicată cu aproape şaizeci de picioare deasupra pavajului. Cele unsprezece trepte ale peronului o înălţau şi mai mult. Jehan se urca încet, foarte jenat de greaua sa armură, cu o mână ţinându-se de scară, cu cealaltă ţinându-şi arbaleta. Când ajunse la mijlocul scării, aruncă o privire tristă sărmanilor argotieri morţi, care umpleau treptele scării.

— Vai! zise el. Iată o grămadă de cadavre demne de al cincilea cânt al Iliadei. Apoi continuă să urce. Haimanalele îl urmau. Se afla câte o haimana pe fiecare treaptă. Dacă cineva ar fi privit ondulând în întuneric linia aceea de spate cuirasate, ar fi zis că este un şarpe cu solzi de oţel care se ridică contra bisericii. Jehan, care era în frunte şi fluiera, completa iluzia.

Şcolarul ajunse în sfârşit la balconul galeriei şi îl încălecă destul de uşor în aplauzele haimanalelor. Astfel, stăpân al cetăţii, scoase un strigăt de bucurie, dar deodată se opri ca

împietrit. Îl observase în spatele unei statui de rege pe Quasimodo, ce stătea ascuns în întuneric, cu ochiul scânteind.

Mai înainte ca un al doilea asediator să fi putut pune piciorul în galerie, extraordinar de puternicul cocoşat sări la capătul scării, apucă fără să spună vreun cuvânt cele două braţe ale ei cu mâinile sale puternice, le ridică şi le îndepărtă de zid, clătinând un moment, în mijlocul strigătelor de groază, lunga şi mlădioasa scară plină de haimanale de sus până jos, şi brusc, cu o forţă supraomenească, aruncă ciorchinele acela de oameni în piaţă. Fu un moment când şi cei mai hotărâţi palpitară. Scara aruncată rămase un moment dreaptă şi păru că ezită, apoi oscilă, descriind un înfiorător arc de cerc cu un diamertru de optzeci de picioare, şi căzu la pământ cu încărcătura sa de bandiţi mai repede decât puntea unui castel, ale cărei lanţuri s-au rupt. Un imens blestem se auzi, apoi totul se stinse şi câţiva nenorociţi mutilaţi se retraseră ieşind de sub grămada de morţi.

Un strigăt de durere şi de furie izbucni printre asediatori după primele strigăte de triumf.

Quasimodo, nepăsător, cu cele două coate rezemate de balustradă, privea. Avea aerul unui bătrân rege pletos, stând la fereastra sa.

Jehan Frollo era într-o situaţie critică. Se găsea în galerie cu clopotarul, singur, despărţit de tovarăşii săi printr-un zid de optzeci de picioare. Pe când Quasimodo era ocupat cu scara, şcolarul alergase la uşa pe care el o credea deschisă; dar

ea era închisă. Surdul intrând în galerie o închisese în urma lui. Jehan se ascunse atunci în spatele unui rege de piatră, neîndrăznind să mai respire şi fixând asupra monstrului cocoşat o faţă îngrozită, ca omul acela care făcea curte soţiei unui gardian al menageriei, şi care ducându-se într-o seară la o întâlnire de dragoste, se înşelă şi sări peste alt zid, pomenindu-se faţă în faţă cu un urs alb.

În primele momente surdul nu-l băgă în seamă, dar în cele din urmă întoarse capul ridicându-se brusc. Îl observase pe şcolar.

Jehan se pregătea să primească o lovitură zdravănă, dar surdul rămase nemişcat, atâta doar că-l privea pe şcolar.

— Hei! zise Jehan. Cât ai de gând să mă priveşti cu ochiul acela chior şi melancolic?

Pe când vorbea astfel, tânărul ştrengar îşi pregătea într-ascuns arbaleta.

— Quasimodo! strigă el. Am să-ţi schimb porecla. Ai să fii numit orbul!

Şi trase cu arbaleta. Săgeata porni şuierând şi se înfipse în braţul stâng al cocoşatului.

Quasimodo nu se sinchisi prea mult de lucrul acesta. Îşi duse mâna la săgeată, o smulse şi o rupse în două pe genunchi. Apoi aruncă la pământ cele două bucăţi. Jehan nu avu vreme să tragă a doua oară. După ce rupse săgeata, Quasimodo, răsuflând zgomotos, se azvârli ca o lăcustă şi căzu asupra şcolarului, a cărui armură se turti lovindu-se de zid.

Atunci, în penumbra aceea unde plutea

lumina torţelor, se văzu un lucru îngrozitor.

Quasimodo apucă cu mâna stângă cele două braţe ale lui Jehan, care nici măcar nu se mai zbătea. Cu mâna dreaptă surdul îi desfăcea una după alta, în tăcere, înfiorător de încet, toate piesele armurii sale, spada, pumnalele, coiful, cuirasa. Ai fi zis că este o maimuţă care curăţă o nucă. Quasimodo arunca la picioarele sale, bucată cu bucată, scoica de fier a şcolarului.

Când şcolarul se văzu dezarmat, dezbrăcat, slab şi gol în mâinile acelea temute, nu încercă să-i vorbească surdului, dar începu să-i râdă obraznic în faţă şi să cânte cu marea sa nepăsare de copil de şaisprezece ani, cântecul pe atunci foarte popular:

El este bine îmbrăcat.

Oraşul de Cambrai.

Marafim l-a jefuit…

Nu sfârşi. Se văzu cum Quasimodo, în picioare pe balustrada galeriei, ţinându-l cu o singură mână pe şcolar de picioare, îl învârtea deasupra abisului ca pe o praştie. Apoi se auzi un zgomot ca al unei cutii osoase care se sparge de un zid şi se văzu căzând ceva, care se opri, după ce căzuse numai pe sfert, de o ieşitură a arhitecturii. Era un corp care rămăsese agăţat acolo, îndoit, cu şalele rupte, cu craniul gol.

Un strigăt de oroare se înălţă printre haimanale.

— La asalt! La asalt!

— Răzbunare! strigă Clopin.

— La jaf! striga mulţimea.

Se auzi un urlet înspăimântător în care se amestecau toate limbile, toate jargoanele, toate accentele. Moartea nenorocitului şcolar aruncă o însufleţire furioasă în mulţimea aceea, cuprinsă de ruşine şi de furie că fusese ţinută în loc de către o biserică şi un cocoşat. În furia lor găsiră scări, şi peste câteva minute, Quasimodo pierdut, văzu acel furnicar urcându-se din toate părţile la asaltul bisericii. Cei care nu aveau scări aveau frânghii cu noduri, cei care nu aveau frânghii escaladau zidurile catedralei. Nu era niciun mijloc de a rezista fluxului acela de feţe înspăimântătoare. Furia făcea să strălucească toate acele feţe sălbatice; frunţile lor pântecoase erau pline de sudoare; ochii le străluceau.

Toate strâmbăturile acelea, toate urâţeniile acelea îl înconjurau pe Quasimodo. Ai fi zis că o altă biserică îşi trimisese la asedierea lui Notre Dame demonii săi, sculpturile sale cele mai fantastice. Erau un fel de monştrii vii printre monştrii de piatră ai faţadei.

În vremea aceasta piaţa se luminase cu mii de torţe. Scena aceea dezordonată, până atunci petrecută în întuneric, fusese deodată împroşcată cu lumină. Piaţa lui Notre Dame arunca raze de lumină spre cer. Focul aprins pe înalta platformă ardea mereu şi lumina în îndepărtare oraşul. Enormele siluete ale celor două turnuri întinse departe peste acoperişurile Parisului făceau în lumina aceea o mare pată de umbră.

Oraşul părea că se mişcă. Clopote de alarmă sunau în depărtare. Haimanalele urlau, respirau

greu, înjurau, se urcau, şi Quasimodo, neputincios contra atâtor inamici, se cutremura pentru egipteancă, văzând feţele furioase apropiindu-se din ce în ce mai mult de galeria sa, şi cerea o minune din partea cerului, frângându-şi braţele cu disperare.

V

LOCUL RETRAS UNDE ÎŞI FĂCEA RUGĂCIUNILE DOMNUL LOUIS DE FRANŢA

Cititorul nu a uitat, poate, că cu puţin mai înainte de a zări banda nocturnă a haimanalelor, Quasimodo, inspectând Parisul din înălţimea clopotniţei sale, nu văzuse strălucind decât o lumină, la un geam al etajului superior al unui edificiu înalt şi întunecat, lângă poarta Saint Antoine. Edificiul acela era Bastilia. Steaua aceea era lumânarea lui Ludovic al XI-lea.

Regele Ludovic al XI-lea se afla într-adevăr la Paris de două zile, şi avea să plece peste alte două zile la Montils les Tours. Nu apărea decât rareori şi pentru scurtă vreme în bunul său oraş Paris, aici nefiind decât trape, spânzurători şi arcaşi scoţieni.

Venise în ziua aceea să se culce la Bastilia. Marea sa cameră de cinci stânjeni pătraţi, pe care o avea la Luvru, cu imensul cămin decorat cu douăsprezece animale mari şi treisprezece profeţi, patul său lat de unsprezece şi lung de doisprezece picioare, nu-i plăceau. Se pierdea în toate aceste măreţii. Regelui acesta, care era un bun burghez, îi plăcea mai mult Bastilia cu un pat mic într-o cameră mică; şi apoi Bastilia era mai puternică decât Luvru.

Camera pe care regele şi-o rezervase în vestita închisoare de stat era destul de vastă şi ocupa etajul unui turn. Era un colţişor tapetat cu un fel de rogojini de un galben lucitor, iar în tavan avea o mulţime de bârne cu flori de crin pe ele, făcute din cositor aurit, cu spaţiile dintre bârne colorate, căptuşite cu tăblii de lemn, semănate cu trandafiri de cositor alb şi vopsite într-un verde deschis.

Camera nu avea decât o fereastră cu zăbrele de fier, întunecată de frumoase geamuri colorate, cu armele regelui şi reginei, a căror pictare costase douăzeci şi doi de solzi bucata. Nu avea decât o intrare, o uşă modernă cu boltă lăsată pe mijloc, împodobită cu tapiţerie în interior, iar afară cu una din uşile acelea de Irlanda, gingaşe şi ciudate edificii de tâmplărie, cum se vedeau în foarte multe locuinţe vechi acum o sută cinzeci de ani. „Cu toate că ele desfigurează şi încurcă locurile, zice Seval cu disperare, strămoşii noştri nu vor să se mai despartă de ele şi le păstrează”.

Nu găseai în camera aceea nimic din ceea ce nobilele apartamente obişnuiau, nici bănci, nici capre, nici scaune obişnuite în formă de ladă, nici frumoasele scaune susţinute de picioare şi contrapicioare a patru solzi bucata. Nu vedeai decât un scaun cu braţe; lemnul lui era pictat cu trandafiri roz pe un fond roşu, perna şezutului era din piele roşiatică împodobită cu lungi ciucuri de mătase şi bătută în mii de cuie de aur.

Scaunul fiind singurul din odaie, te făcea să crezi că o singură persoană putea să stea pe

scaun. Lângă scaun şi foarte aproape de fereastră se afla o masă acoperită de o cuvertură cu figuri de păsări. Pe masă se afla o călimară cu cerneală, câteva pergamente, câteva pene şi un vas de băut făcut din argint cizelat. Ceva mai departe se aflau o sobă şi un scăunel de rugăciune din catifea stacojie cu picioruşe aurii.

În sfârşit, în spate se afla un pat simplu de damasc galben şi roşu aprins, fără zorzoane. Patul era faimos pentru că în el dormise Ludovic al XI-lea, iar acum două sute de ani fusese al unui consilier de stat, unde a fost văzut de bătrâna doamnă Pilon, celebră în Cyrus sub numele de Arricidae şi de Morala vie. Aşa că odaia căpătă numele de: „locul retras unde îşi face rugăciunile domnul Louis de Franţa”.

În momentul în care noi l-am introdus pe cititor, locul acela retras era foarte întunecos. Stingerea se sunase de un ceas, era noapte şi nu se mai afla decât o lumânare de ceară a cărei lumină se micşora mereu; lumânarea era aşezată pe masă şi lumina cinci personaje grupate diferit în cameră.

Primul pe care cădea lumina era un senior impunător, îmbrăcat cu pantaloni, cu o tunică stacojie vărgată cu fir argintiu şi cu o manta cu mâneci largi de pânză având pe ea nişte desene negre. Costumul acesta splendid, peste care juca lumina, părea lustruit de flăcări la toate cutele sale. Bărbatul care îl purta îşi avea blazonul brodat pe piept în culori vii, două căprioare ce stăteau una în faţa celeilalte. Blazonul era însoţit

la dreapta de o ramură de măslin şi la stânga de un corn de cerb.

Omul acesta purta la coapsă o frumoasă spadă lungă al cărei mâner de argint aurit era cizelat în formă de podoabă a coifului şi avea deasupra o coroană a contelui. Avea o figură răutăcioasă, înfăţişarea mândră şi îşi ţinea capul sus. La prima privire vedeai pe faţa sa aroganţa, la cea de-a doua viclenia.

Stătea cu capul descoperit, cu o plancardă lungă în mână, în picioare în spatele scaunului cu braţe, pe care stătea îndoit dizgraţios, cu picioarele unul peste altul, cu cotul pe masă, un personaj modest îmbrăcat. Închipuiţi-vă doi genunchi bătătoriţi, două coapse slabe, urât îmbrăcat cu un tricou de lână neagră, o tunică acoperită de o manta de stofă cu o blană din care se vedea mai mult pielea, iar pentru a încheia, o pălărie groasă şi unsuroasă, făcută din cea mai proastă pânză neagră, mărginită de un cordon de figurine din plumb, cu o calotă murdară care abia lăsa să treacă un fir de păr; asta era tot ceea ce distingeai din acel personaj. Ţinea capul atât de aplecat în piept încât nu vedeai nimic din faţa sa acoperită de întuneric, în afară de vârful nasului pe care cădea o rază de lumină, şi care părea să fie lung. După slăbiciunea mâinii sale zbârcite ghiceai că trebuie să fie bătrân. Era Ludovic al XI-lea.

La oarecare depărtare în spatele lor vorbeau încet doi bărbaţi îmbrăcaţi după moda flamandă, care nu erau destul de pierduţi în umbră pentru ca

cineva dintre cei care au asistat la prezentarea piesei lui Gringoire să nu fi putut recunoaşte că erau doi dintre trimişii flamanzi, şi anume Guillaume Rym, pătrunzătorul primar din Grand şi Jacques Coppenole, popularul ciorăpar. Vă aduceţi aminte că aceşti doi oameni era amestecaţi în poliţia secretă a lui Ludovic al XI-lea.

În fine, în spate de tot, lângă uşă, stătea în picioare, în obscuritate, nemişcat ca o statuie, un bărbat puternic şi scund îmbrăcat milităreşte, cu haina blazonată, a cărui faţă pătrată era străpunsă de nişte ochi aproape de păr, tăiată de o gură foarte mare, ascunzându-şi urechile sub două mari streşini de păr neted, fără frunte, făcând parte în acelaşi timp din rasa câinilor şi a tigrilor. Toţi erau cu capul descoperit, mai puţin regele.

Seniorul care stătea lângă rege îi citea un fel de lung memoriu pe care Maiestatea Sa părea că-l ascultă cu atenţie. Cei doi flamanzi vorbeau în şoaptă.

— Drace! mormăia Coppenole, m-am săturat stând în picioare. Oare nu are scaune?

Rym răspunse printr-un gest negativ, însoţit de un surâs discret.

— Drace! reluă Coppenole, foarte plictisit că era nevoit să vorbească aşa de încet. Îmi vine să stau pe jos cu picioarele încrucişate, ca un ciorăpar, ca la mine în prăvălie.

— Să nu cumva să faci asta jupân Jacques!

— Drace! Jupân Guillaume! Oare aici cineva nu poate sta decât în picioare?

— Sau în genunchi, zise Rym.

În acea clipă se auzi vocea regelui şi cei doi tăcură.

— Cincizeci de solzi hainele valeţilor noştri şi doisprezece franci mantalele funcţionarilor de la curtea noastră! Dar asta înseamnă că arunci banii pe fereastră. Eşti nebun, Oliver?

Pe când vorbea astfel, bătrânul ridicase capul.

Puteai vedea la gâtul său strălucind scoicile de aur ale colierului Saint Michel. Lumânarea îi lumina drept în faţă profilul ursuz şi slab. Smulse hârtiile din mâinile celuilalt.

— Ne ruinezi! strigă el plimbându-şi ochii înfundaţi în orbite peste caiet. Ce înseamnă toate acestea? Ce nevoie avem de o casă aşa de costisitoare? Doi capelani a câte zece franci fiecare şi un scriitor de capelă a o sută de solzi! Un fecior a nouăzeci de franci pe an! Patru rândaşi la bucătărie a câte douăzeci şi şase de franci pe an fiecare! Un lăncier, un grădinar, un argintar, un tocilar, un paznic al armurilor, doi valeţi a zece franci pe lună fiecare! Doi băieţi de bucătărie a opt franci! Un rândaş şi doi ajutori ai săi la douăzeci şi patru de franci pe lună! Un purtător, un plăcintar, un brutar, doi căruţaşi, fiecare a şaizeci de franci pe an! Şi şeful casieriei noastre o mie două sute de franci, iar controlorul cinci sute! auzi! Asta este o nebunie! Lefurile servitorilor noştri jefuiesc Franţa. Toate bogăţiile Luvrului se vor duce cu o astfel de cheltuială! Avem să ne vindem şi vasele de bucătărie! Şi la anul, dacă Dumnezeu şi Sfânta Fecioară ne mai ţin

în viaţă (aici el îşi ridică pălăria de pe cap), noi vom bea vinurile dintr-un pahar de cositor!

Zicând acestea aruncă o privire asupra paharului de argint care stătea pe masă. Tuşi, apoi urmă:

— Jupân Oliver, prinţii care domnesc peste marile seniorii ca regi şi împăraţi, nu trebuie să lase să se nască luxul în casele lor; căci de acolo focul acela se întinde în provincie. Deci, jupân Oliver, bagă bine de seamă. Cheltuielile noastre se măresc pe fiecare an; luxul acesta nu ne place. Cum, Pasque Dieu! până în 79 ele nu au trecut de treizeci şi şase de mii de franci, în 80 ele au ajuns la patruzeci şi trei de mii şase sute nouăsprezece franci! Ţine minte cifra! În [110]81, şaptezeci de mii şase sute optzeci de franci; şi anul acesta, pe legea mea! ele vor ajunge la optzeci de mii de franci! Să se dubleze în patru ani, este ceva monstruos!

Se opri abia respirând, apoi, continuă cu însufleţire.

— Eu nu văd în jurul meu decât oameni care se îngraşă în timp ce eu slăbesc! Voi îmi sugeţi talerii prin toţi porii.

Toţi tăceau. Era o supărare trecătoare. Regele continuă:

— La cererea acea în latină a seniorilor din Franţa, pentru ca noi să restabilim ceea ce ei numesc marile sarcini ale Coroanei! Sarcini, într-adevăr! Sarcini care zdrobesc! Ah! Domnilor! Dumneavoastră spuneţi că nu sunt bun pentru a

110 Fără chelner şi paharnic, (lat.)

domni *dapifero nullo, buticulario nullo*! * Am să vă arăt eu, Pasque Dieu! dacă sunt sau nu rege!

Aici el zâmbi. Având simţurile puterii sale, supărarea îi mai trecu şi se întoarse spre flamanzi:

— Înţelegeţi, cumetre Guillaume? Marele îngrijitor de pâine, marele îngrijitor pentru băutură, marele şamberlan nu valorează nici cât cel mai neînsemnat lacheu. Ţineţi minte aceasta; ei nu servesc la nimic. Stând aşa nefolositori în jurul regelui, fac impresia celor patru evanghelişti, care înconjoară cadavrul marelui orologiu al Palatului şi pe care Filip Briile l-a reparat. Sunt auriţi, dar ei nu arată ora şi marele orologiu se poate lipsi de ei.

Rămase un moment gânditor şi adăugă înălţându-şi bătrânul cap:

— Ho! Ho! Pe Notre Dame, eu nu sunt Filip Briile, şi nu-i voi auri pe marii vasali. Continuă, Oliver.

Personajul pe care el îl numi astfel, luă caietul din mâinile sale şi începu să citească cu voce tare:

— „... Lui Adam Tenon însărcinat de către ministrul Justiţiei, pentru argintul, lucrarea şi gravarea peceţilor, care au fost refăcute pentru că cele precedente, din cauza vechimii şi uzurii nu mai puteau servi, doisprezece franci parizieni.

Lui Guillaume Frère, suma de patru franci şi patru solzi parizieni pentru munca şi osteneala sa, căci a hrănit porumbeii din cele două poduri ale palatului de Toumelles, în timpul lunii ianuarie, februarie şi martie din acest an şi pentru că a dat

şapte sextierzi de orz.

Unui călugăr cordelier, pentru spovedania unui criminal, patru solzi parizieni”.

Regele asculta în tăcere. Din când în când tuşea; atunci îşi ducea paharul la buze sorbind o înghiţitură şi făcea o strâmbătură.

— „În anul acesta au fost făcute din ordinul justiţiei, cu sunete de trompetă la răspântiile Parisului, cincizeci şi şase de strigări. Socoteală de aranjat.

Pentru că s-a scotocit şi căutat în anumite locuri, atât în Paris cât şi aiurea, după banii care se spunea că sunt acolo, dar nu s-a găsit nimic: patruzeci şi cinci de franci parizieni”.

— Să îngropi un taler pentru a dezgropa cinci parale! zise regele.

— „Pentru că s-au pus la palatul de Toumelles şase geamuri albe în locul unde se afla cuşca de fier, treisprezece solzi. Pentru că a făcut şi a dat în primire, din ordinul regelui, în ziua monştrilor, blazoanele cu arme ale sus numitului senior, înconjurate cu trandafiri de jur-împrejur, şase franci. Pentru două mâneci noi la vechea tunică a regelui, douăzeci şi cinci de solzi. Pentru o cutie cu grăsime, necesară ungerii cizmelor regelui, cincisprezece denierşi. Un nou coteţ făcut pentru ţinerea purceilor negri ai regelui, treizeci de franci parizieni. Mai multe despărţituri, scânduri şi trape făcute pentru a închide leii de la Saint Paul, douăzeci şi doi de franci”.

— Iată nişte animale care îmi sunt scumpe, zise Ludovic al XI-lea. Nu are nicio importanţă!

Aceasta este un moft al regelui! Se află acolo un leu roşu, pe care îl iubesc pentru drăgălăşenia lui. Lraţi văzut, jupân

Guillaume? Prinţii râd de animalele acestea uimitoare. Nouă regilor, câinii trebuie să ne fie lei, iar pisicile noastre tigri. Măreţul se potriveşte cu coroana. Pe vremea păgânilor lui Jupiter, când poporul oferea bisericii o sută de boi şi o sută de oi, împăraţii dădeau o sută de lei şi o sută de vulturi. Lucrul acesta era sălbatic dar foarte frumos. Regii Franţei au avut întotdeauna în jurul tronului lor mugetele acestor animale. Cu toate acestea mi se va recunoaşte că eu cheltuiesc mai puţin decât predecesorii mei şi că mă mulţumesc cu mai puţini lei, urşi şi elefanţi. Zi-i înainte, jupân Oliver.

Guillaume Rym se înclină adânc, pe când Coppenole cu mutra lui ursuză avea aerul unuia dintre urşii aceea despre care vorbea Maiestatea Sa. Regele nu observă lucrul acesta. Îşi înmuiase buzele în pahar şi scuipă băutura zicând:

— Ptiu! Ce băutură scârboasă!

Cel care citea continuă:

— „Pentru hrana unui mojic, închis de şapte luni în celula de la zalhana, aşteptând să se vadă ce se va decide cu el, şase franci şi patru solzi”.

— Ce înseamnă aceasta? întrerupse regele. Să hrăneşti pe unul pe care ai de gând să-l spânzuri! Pasque-Dieu! Nu am să mai dau niciun ban pentru hrana asta. Oliver, înţelege-te asupra acestui aspect cu domnul d’Estouteville şi chiar de astă seară să faceţi pregătirile de nuntă ale

galantului cu spânzurătoarea. Continuă.

Oliver făcu un semn cu degetul pe articolul mojicului şi trecu mai departe.

— „Lui Henriet Cousin, executor al justiţiei Parisului, suma de şaizeci de solzi parizieni, fixată şi ordonată să i se plătească de către domnul intendent general, pentru un mare satâr servind la execuţia prin decapitare a persoanelor condamnate şi judecate de către justiţie pentru faptele lor şi pentru a se împodobi cu blană acel satâr şi tot ceea ce-i aparţine; şi pentru că a reparat şi a dres o veche spadă, care se rupsese şi se ştirbise pe când era executat Louis de Luxemburg...”

Regele întrerupse:

— Ajunge. Dau suma din toată inima. Iată nişte cheltuieli la care nu mă uit Eu nu am regretat niciodată banii aceştia. Urmaţi.

— „Pentru că s-a făcut din nou o mare colivie...”

— Ah! zise regele apucând cu mâinile cele două braţe ale fotoliului; ştiam eu bine că venisem în Bastilia asta pentru ceva. Aşteaptă, jupân Oliver. Vreau să văd eu însumi cuşca. Îmi vei citi costul când o voi examina. Domnilor flamanzi, veniţi să vedeţi ăàta. Este ceva curios.

Regele se ridică, se sprijini de cotul interlocutorului său, şi făcu un semn soldatului care stătea în picioare în faţa uşii şi celor doi flamanzi pentru a-l urma.

Regeasca companie formată din militari îmbrăcaţi în zale şi din gingaşi paji, care purtau

candelabre, se regrupă la uşa camerei retrase. Merseră câtva timp prin interiorul turnului întunecat, străbătut de scări şi coridoare până şi în grosimea zidurilor. Căpitanul de la Bastilia mergea în frunte şi făcea să se deschidă uşile în faţa bătrânului rege bolnav şi încovoiat, care tuşea pe când mergea.

La fiecare uşă toate capetele erau silite să se plece, afară de cel al bătrânului îndoit de vârstă.

— Hm! zicea el printre gingii, căci nu mai avea dinţi, suntem gata să trecem pe uşa mormântului. Pentru o uşă joasă un trecător încovoiat.

În sfârşit, după ce trecu printr-o ultimă uşă încărcată de încuietori, încât le trebui mai bine de un sfert de ceas până să poată fi descuiată, intrară într-o sală înaltă şi vastă în formă de ogivă, în care se distingea, la lumina torţelor, un mare cub de zidărie, de fier şi de lemn. Interiorul era gol. Era una dintre acele vestite cuşti pentru prizonierii de stat, care se numesc plasele regelui.

Pe părţi se aflau două sau trei ferestre, zăvorâte bine cu drugi de fier, încât nu li se vedeau geamurile. Uşa era o mare piatră lată, ca la morminte. Uşi dintr-acelea care nu servesc decât pentru a te lăsa să intri. Atât numai că aici mortul era viu.

Regele începu să meargă încet prin jurul micului edificiu, examinându-l cu mare atenţie, pe când Oliver, care îl urma, citea tare continuarea memoriului.

— „Pentru ca s-a făcut iarăşi o mare cuşcă de

lemn din grinzi groase şi mai subţiri, în lungime de nouă picioare şi lată de opt, înaltă de şapte picioare între două pardosele, netezite şi ferecate, care a fost aşezată într-una din camerele turnului de la Saint Antoine, în care cuşcă este pus şi ţinut, din ordinul regelui, seniorul nostru, un prizonier care stătea mai înainte într-o cuşcă veche şi stricată. Au fost întrebuinţate la cuşca aceasta nouăzeci şi şase de grinzi culcate, cinzeci şi două de grinzi verticale, zece bârne de trei stânjeni lungime şi au lucrat la ea nouăsprezece tâmplări pentru a tăia, a lucra şi a fasona sus menţionatul lemn în decurs de douăzeci de zile...”

— Este lemn destul de bun, de stejar, zise regele lovind cu pumnul în lemnărie.

— „... Au intrat în cuşca aceasta, urmă celălalt, două sute de drugi de fier, de nouă picioare şi de opt, cu plăci şi contra plăci, cântărind tot sus zisul fier trei mii şapte sute treizeci şi cinci de livre, în afară de cele opt echere folosite la încheierea cuştii, cu cârlige şi cuie atârnând în total două sute optsprezece livre de fier, fără a socoti fierul de la zăbrelele camerei, unde a fost aşezată cuşca, barele de fier de la uşa camerei şi alte lucruri...”

— Iată destul fier pentru a cuprinde uşurinţa unui spirit!

— „... Totul costă trei sute şaptesprezece franci, cinci solzi şi şapte denierşi”.

— Pasque Dieu! exclamă regele.

La înjurătura aceasta, care era favorită lui Ludovic al XI-lea, se păru că cineva se trezi în

mijlocul cuştii, căci se auziră lanţuri care se târau pe podea cu zgomot şi se înălţă o voce ce părea că vine din mormânt:

— Sire, sire! Graţie!

Nimeni nu-l vedea pe acela care cerea îndurare.

— Trei sute şaptesprezece franci, cinci solzi şi şapte denierşi? reluă Ludovic al XI-lea.

Vocea tremurătoare, care ieşea din cuşcă, îngheţă pe toată lumea, chiar şi pe Oliver. Regele singur avea aerul că nu a auzit-o. La porunca sa, Oliver îşi reluă citarea către Maiestatea Sa, şi regele îşi reluă cu răceală inspecţia cuştii.

— „… În afară de aceasta s-a plătit unui zidar, care a făcut găurile pentru a pune drugii ferestrelor şi podeaua camerei, unde se afla cuşca, deoarece podeaua existentă nu ar fi putut susţine cuşca asta din cauza greutăţii, douăzeci şi şapte de franci şi paisprezece solzi parizieni…”

Vocea reîncepu să geamă.

— Graţie! Sire, vă jur că domnul cardinal d’Angers a fost autorul trădării şi nu eu.

— Zidăria este puternică! zise regele. Continuă, Oliver.

Oliver continuă:

— „… Unui tâmplar pentru ferestre, culcuş, privată şi alte lucruri, douăzeci de franci şi doi solzi parizieni”.

Vocea continuă:

— Vai! Sire! Nu mă ascultaţi! Eu vă declar că nu sunt omul care a scris lucrul acela

monseniorului de Guyenne, ci domnul cardinal Baluc!

— Tâmplarul costă scump, observă regele. S-a sfârşit?

— Nu, Sire! „... Unui geamgiu, pentru geamurile numitei camere, patruzeci şi şase de solzi şi opt denierşi parizieni”.

— Graţiaţi-mă, Sire! Nu este oare de ajuns că toate bunurile mele au fost date judecătorilor mei, vesela mea domnului de Torey, biblioteca mea domnului Pierre Dariolle, tapiţeriile mele domnului guvernator du Roussillon? Eu sunt nevinovat! Sunt paisprezece ani de când tremur de frig într-o cuşcă de fier. Graţiaţi-mă Sire, veţi fi răsplătit în cer.

— Jupân Oliver, cât este totalul?

— Trei sute şaizeci şi şapte de franci, opt solzi şi trei denierşi parizieni.

— Sfântă Fecioară! zise regele. Iată o cuşcă cumplit de scumpă!

Smulse caietul din mâinile lui Oliver şi începu să socotească el însuşi pe degete, examinând rând pe rând hârtia şi cuşca. În vremea asta se auzea cum prizonierul plângea în hohote. Scena era înfiorătoare în întuneric şi feţele se priveau îngălbenindu-se.

— Paisprezece ani! Sunt paisprezece ani! Din luna aprilie 1469. În numele sfintei mame a lui Dumnezeu, sire, ascultaţi-mă! Dumneavoastră v-aţi bucurat tot timpul de căldura soarelui. Eu, slab, nu voi mai vedea niciodată ziua? Graţie, sire! Fiţi bun. Clemenţa este o frumoasă virtute regală,

care rupe cursul furiei. Crede Majestatea Voastră că în ora morţii este o foarte mare mulţumire pentru un rege de a nu fi lăsat nicio ofensă nepedepsită? De altminteri, Sire, eu nu am trădat-o deloc pe Majestatea Voastră, ci domnul d'Angers. Şi eu am legat de picior un lanţ foarte greu şi o ghiulea mare de fier la capătul lanţului, cu mult mai grea decât ar trebui. Sire! Aveţi milă de mine.

— Oliver, zise regele înălţându-şi capul, văd că mi se socoteşte butoiul de ghips la douăzeci de solzi şi el nu valorează decât doisprezece solzi. Vei reface acest memorial.

Se întoarse cu spatele la cuşcă şi se pregăti să iasă din cameră. Nenorocitul prizonier, la îndepărtarea candelabrelor şi a zgomotului, simţi că regele pleacă.

— Sire! Sire! striga el cu disperare.

Uşa se închise. Nu mai auzi decât vocea răguşită a temnicerului, care îi cânta în urechi cântecul:

Jupânul Jean Bahic E bun de dus la balamuc.

Căci a fost foarte bogat.

Iar acum s-a ruinat.

Nu mai are nici moşie.

Nici castele şi nici vie.

Regele urcă în tăcere la locul său retras şi întregul cortegiu îl urmă, îngrozit de ultimele gemete ale condamnatului. Brusc, Maiestatea Sa se întoarse spre guvernatorul Bastiliei.

— Apropo, nu se află cineva în cuşca aceea? întrebă el.

— Ba da, sire! răspunse guvernatorul, încremenit de întrebarea aceea.

— Şi cine este?

— Domnul episcop de Verdun.

Regele ştia lucrul acesta mai bine ca oricine. Dar aceasta era o manie a lui.

— Ah! zise el cu un aer naiv, ca şi când s-ar fi gândit pentru prima oară. Guillaume de Haraucourt, prietenul domnului cardinal Baluc, un păcătos de episcop.

Peste câteva momente, uşa camerei regelui se deschise, iar cele cinci personaje, cu care cititorul a făcut cunoştinţă în acelaşi decor la începutul capitolului, îşi reluară locurile, convorbirile lor încete şi atitudinile lor.

În timpul absenţei regelui fuseseră depuse pe masa sa câteva depeşe, pe care le desfăcu chiar el. Apoi începu să le citească îndată, una după alta. Îi făcu semn lui jupân Oliver, care părea că are pe lângă el însărcinarea de ministru, să ia o pană şi fără să-i spună conţinutul depeşelor, începu să-i dicteze cu voce joasă răspunsurile, pe care acesta le scria îngenuncheat destul de incomod în faţa mesei.

Guillaume Rym observa.

Regele vorbea aşa de încet, încât flamanzii nu auzeau nimic din dictarea sa, afară de câteva crâmpeie izolate şi neînţelese ca acesta:

— …Să se menţină locurile fertile prin comerţ şi cele sterile prin manufactură… Să se arate seniorilor englezi că cele patru cetăţi, Londra, Brabant, Bourg-en-Bresse şi Saint Orner…

Artileria este cauza pentru care războiul se face acum mai cu judecată… Domnul de Bressuire, amicul nostru… Armatele nu se întreţin fără tribute… etc…

Deodată, el înălţă vocea:

— Pasque Dieu! Regele Siciliei îmi pecetluieşte scrisorile cu ceară galbenă, ca un rege al Franţei. Poate facem rău acceptând aceasta. Măreţia caselor asigură integritatea prerogativelor. Notează asta, cumetre Oliver.

Altă dată:

— Oh! Oh! zise el. Ce mare scrisoare! Ce ne cere fratele nostru împăratul? Şi parcurgând cu ochii misiva îşi întrerupea citirea cu exclamaţii:

— Desigur! Germanii sunt aşa de mari şi de puternici încât abia îţi vine să crezi. Dar noi nu uităm vechiul proverb: „Cel mai frumos comitat este Flandra, cel mai frumos ducat Milano, cel mai frumos regat Franţa. Nu este aşa, domnilor Flamanzi?

De astă dată Coppenole se înclină în acelaşi timp cu Guillaume Rym. Patriotismul ciorăparului era măgulit.

O ultimă depeşă îl făcu pe Ludovic al XI-lea să încrunte din sprâncene.

— Ce este asta? Plângeri împotriva garnizoanelor noastre din Picardia! exclamă el. Oliver, scrie prin poştă domnului Mareşal de Renault că disciplina este slabă, că jandarmii din corpul de gardă, nobilii, frâne-arcaşii, elveţienii fac rele nenumărate mitocanilor. Că militarii, nemulţumindu-se cu bunurile pe care le găsesc în

casele plugarilor, îi silesc prin bătăi să le aducă vin din oraş, peşte, coloniale, şi alte lucruri excesive. Că regele ştie lucrul acesta, şi înţelege să scutească poporul de neplăceri, furturi şi jafuri.

Că aceasta este voinţa noastră, pe Sfânta Fecioară! Şi, în afară de aceasta, nu ne-ar place ca vreun lăutar, bărbier şi servant la trupe să fie îmbrăcat ca un prinţ, cu catifele, mătase şi inele de aur, deoarece aceste vanităţi nu-i plac lui Dumnezeu; că noi ne mulţumim, noi care suntem gentilomi, cu o tunică de pânză de şaisprezece solzi cotul la Paris. Porunceşte şi ordonă domnului de Rouanet, amicul nostru. Bine.

Dictă scrisoarea cu voce tare, cu un ton hotărât şi cu pauze. În momentul când termină, uşa se deschise şi lăsă să intre un nou personaj, care alerga cu totul speriat strigând:

— Sire! Sire! Este o răzvrătire a drojdiei poporului din Paris!

Grava figură a lui Ludovic al XI-lea se contractă: dar ceea ce se putu observa din emoţia sa trecu ca un fulger. El se stăpâni şi zise cu o severitate liniştită:

— Cumetre Jacques, intraţi foarte repede!

— Sire! Sire! Este o revoltă! reluă cumătrul Jacques abia respirând.

Regele, care se ridicase, îl apucă puternic de braţ şi-i zise la ureche, astfel încât să nu fie auzit decât de către el, cu o supărare stăpânită şi cu o privire piezişă către flamanzi:

— Taci, sau măcar vorbeşte încet.

Noul sosit înţelese, şi începu să-i nareze

foarte uşor şi înspăimântat, pe când regele îl asculta liniştit şi pe când Guillaume Rym atrăgea atenţia lui Coppenole asupra feţei şi îmbrăcăminţii noului venit, a cărui căciulă îmblănită şi robă de catifea neagră arătau că este un preşedinte al Curţii de conturi.

Abia dăduse personajul acela câteva explicaţii regelui şi Ludovic al XI-lea exclamă, izbucnind în hohote de râs:

— Într-adevăr! Vorbeşte mai tare, cumetre Coictier! Ce aveţi de vorbiţi aşa încet? Fecioara Maria ştie că noi nu avem nimic de ascuns faţă de bunii noştri amici flamanzi.

— Dar, sire…

„Cumătrul” Coictier rămase mut de mirare.

— Aşadar, reluă regele, este o răscoală a mitocanilor în bunul nostru oraş Paris?

— Da, sire!

— Şi care se îndreaptă asupra domnului judecător al Palatului de justiţie?

— Aşa cred, răspunse cumătrul, care bâlbâia cu totul zăpăcit de noua şi inexplicabila atitudine a regelui.

— Unde s-au întâlnit paznicii cu ceata? reluă Ludovic al XI-lea.

— În drumul de la Grand-Truaderie spre podul aux Changeurs. Am întâlnit-o eu însumi, pe când veneam aici în urma poruncii Majestăţii Voastre. Am auzit pe câţiva care strigau: Jos judecătorul Palatului!”

— Şi ce supărare au ei contra judecătorului?

— Ah! zise cumătrul Jacques, pentru că el este seniorul lor.

— Într-adevăr!

— Da, sire. Sunt mitocanii din Curtea Minunilor. Este multă vreme de când ei se plâng de judecător, ai cărui vasali sunt. Ei nu vor să-l recunoască nici ca împărţitor de dreptate, nici ca funcţionar însărcinat cu întreţinerea drumurilor.

— Înţeleg, reluă regele, cu un surâs de satisfacţie pe care încerca fără succes să-l ascundă.

— În toate cererile lor către Parlament, reluă cumătrul Jacques, ei pretind să nu aibă decât doi stăpâni: pe Majestatea Voastră şi pe dumnezeul lor, care mi se pare că este chiar Satana.

— Hei He! zise regele.

El îşi freca mâinile, râdea cu râsul acela interior, care face să-ţi strălucească faţa. Nu putea să-şi ascundă bucuria cu toate că încerca să-şi compună o faţă serioasă. Nimeni nu-l înţelegea, nici măcar Oliver. Rămăsese un moment tăcut, cu un aer gânditor, dar mulţumit.

— Sunt mulţi? întrebă el deodată.

— Da, sire, răspunse cumătrul Jacques.

— Câţi?

— Cel puţin şase mii.

Regele nu se putu abţine să nu zică: „Bun!” şi reluă:

— Sunt înarmaţi?

— Sunt înarmaţi cu tot felul de arme puternice.

Regele nu păru câtuşi de puţin neliniştit de răspunsul primit. Cumătrul Jacques găsi de cuviinţă că este bine să adauge:

— Dacă Majestatea Voastră nu trimite repede ajutor judecătorului, el este pierdut.

— Vom trimite, zise regele cu un fals aer serios. Bine. Desigur, vom trimite. Domnul judecător este amicul nostru. Şase mii. Aceşti ştrengari sunt hotărâţi. Îndrăzneala lor este mare şi noi suntem foarte mâhniţi din cauza asta. Dar în noaptea asta avem musafiri. O să fie vreme mâine dimineaţă.

Cumătrul Jacques exclamă:

— Ajutorul trebuie trimis îndată, sire! Judecătoria ar putea fi prădată de douăzeci de ori în acest timp, senioria violată şi judecătorul spânzurat. Pentru Dumnezeu, sire! Trimiteţi mai curând.

Regele îl privi în faţă.

— V-am spus că voi trimite mâine de dimineaţă.

Era una din privirile acelea care nu acceptă niciun răspuns.

După o tăcere, regele Ludovic al XI-lea ridică din nou vocea:

— Cumetre Jacques, dumneata trebuie să ştii lucrul acesta: care era... Care este jurisdicţia feudală a judecătorului?

— Sire, judecătoria Palatului are din strada de la Calaudre până în strada de l'Herberie, piaţa Saint Michel şi locurile popular numite Ies Mureaux, situate lângă biserica Notre Dame des

Champs (aici Ludovic XI îşi ridică borul pălăriei sale), care palate sunt în număr de treisprezece, plus Curtea Minunilor, plus la Maladrerie numită Mahalaua, plus toată şoseaua care începe de la aceea Maladrerie şi se sfârşeşte la poarta Saint Jacques. Este însărcinat cu întreţinerea acestor locuri, este judecător de gradul întâi, de al doilea şi de al treilea şi deplin senior al lor.

— Hm! zise regele scărpinându-se după urechea dreaptă, are o bună parte din oraşul meu! Ah! Domnul judecător este rege peste toate acestea.

De astă dată el nu se opri; continuă gânditor, ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi:

— Foarte frumos, domnule judecător, aveţi în mâini o bună bucată a oraşului nostru!

Deodată, el izbucni:

— Pasque Dieu! Cine sunt oamenii aceştia care se pretind întreţinători de drumuri, judecători şi stăpâni în ţara noastră? Care au taxele lor de trecere la orice capăt de câmpie, justiţia şi călăul lor la orice răspântie, pentru poporul nostru? Astfel încât, ca şi grecul care avea tot atâţia zei câte fântâni, ca şi persanul care avea tot atâţia zei câte stele a văzut, francezul socoteşte că are tot atâţia regi câte spânzurători vede! Pe legea mea, lucrul acesta este rău, iar mie nu-mi place confuzia. Aş vrea să ştiu dacă din graţia lui Dumnezeu se află la Paris un alt întreţinător al drumurilor decât regele, o altă justiţie decât Parlamentul nostru, un alt împărat decât noi în imperiul acesta! Pe credinţa sufletului

meu! Va trebui să vină ziua când nu va mai fi în Franţa decât un rege, un senior, un judecător, un călău, după cum în rai nu se află decât un Dumnezeu!

Îşi ridică iar pălăria şi continuă, gândindu-se mereu cu aerul şi accentul unui vânător, care îşi întărâtă haita de câini:

— Bun! Bravo poporule! Eşti curajos! Zdrobeşte-i pe aceşti falşi seniori! îndeplineşte-ţi treaba. Sus! Sus! Jefuieşte-i! Spânzură-i! Pradă-il. Ah! Doriţi să fiţi regi, domnilor? înainte, poporule! înainte!

Aici se întrerupse brusc, îşi muşcă buzele, ca pentru a-şi retrage cuvintele ce-i scăpaseră, privi rând pe rând cu ochii săi pătrunzători către cele cinci personaje, şi deodată, apucându-şi pălăria cu amândouă mâinile şi privind-o în faţă, zise:

— Oh! Te-aş arde, dacă ai şti ce-mi trece prin cap!

Apoi plimbându-şi iarăşi privirea înjur, neliniştită şi vicleană ca a unei vulpi, care se întoarce vicleană la vizuina sa, spuse:

— Nu are a face! îl vom ajuta pe domnul judecător. Din nenorocire nu avem decât foarte puţine trupe aici în acest moment contra unei populaţii aşa de numeroase. Trebuie să aşteptăm până mâine de dimineaţă. Se va restabili ordinea în Cité şi vor fi spânzuraţi toţi cei care vor fi prinşi.

— Apropo, sire! zise cumătrul Coictier, am uitat să vă spun că paznicii i-au prins pe doi din coada bandei. Dacă Majestatea Voastră doreşte să-

i vadă pe oamenii aceştia, ei sunt aici.

— Mă mai întrebi dacă vreau să-i văd? strigă regele. Cum, Pasque Dieu! Uiţi un asemenea lucru! Aleargă repede, Oliver! Du-te şi adu-i încoace.

Oliver ieşi şi se întoarse peste un moment cu cei doi prizonieri, înconjuraţi de arcaşii din corpul de gardă.

Primul avea o faţă de idiot, transfigurată de mirare. Era îmbrăcat în zdrenţe şi mergea îndoindu-şi un genunchi şi târându-şi un picior. Al doilea avea o figură vânătă şi surâzătoare, pe care cititorul o cunoaşte deja.

Regele îi examină un moment, fără să scoată niciun cuvânt, apoi se adresă brusc celui dintâi:

— Cum te numeşti?

— Gieffroy Pincebourde.

— Ce ocupaţie ai?

— Haimana.

— Ce aveai de gând să faci în nenorocita aia de răscoală?

Haimanaua privi spre rege, balansându-şi braţele cu un aer năuc.

Avea unul din capetele acelea rău făcute în care inteligenţa se află în largul ei la fel ca un peşte pe uscat.

— Nu ştiu, zise el, mă duceam şi eu.

— Nu cumva vă duceaţi să atacaţi şi să prădaţi pe seniorul judecător al Palatului?

— Ştiu că ne duceam să luăm ceva de la cineva, atâta tot.

Un soldat arătă regelui un cosor, pe care îl luase de la haimana.

— Recunoaşti arma aceasta? întrebă regele.

— Da, este cosorul meu, căci sunt veterinar.

— Şi recunoşti că omul acesta este tovarăşul tău? întreabă Ludovic al XI-lea, arătând spre celălalt prizonier.

— Nu, nu-l cunosc deloc.

— Ajunge, zise regele. Şi, făcând un semn cu degetul personajului tăcut şi nemişcat de lângă uşă, pe care noi l-am arătat deja cititorului, zise:

— Cumetre Tristan, iată un om pentru dumneata.

Tristan l'Hermite se înclină. El chemă doi arcaşi şi le dădu un ordin în şoaptă, iar aceştia plecară cu nefericita haimana.

În vremea aceasta, regele se apropiase de cel de-al doilea prizonier, căruia sudoarea îi curgea în broboane mari pe frunte.

— Cum te numeşti?

— Sire, Pierre Gringoire.

— Ocupaţia ta?

— Filosof, sire.

— Cum îţi permiţi, păcătosule, să te duci să-l ataci pe prietenul nostru judecătorul şi ce ai de spus despre răscoala asta populară?

— Sire, eu nu făceam parte din ea.

— Ce spui desfrânatule, nu ai fost prins în tovărăşia aceea rea?

— Nu, sire, este o greşeală. Este o fatalitate, eu fac tragedii. Sire, o rog pe Majestatea Voastră

să mă asculte. Eu sunt poet. Tristeţea oamenilor de profesia mea îi îndeamnă să meargă noaptea pe străzi. Treceam din întâmplare pe acolo şi s-a întâmplat să fiu arestat pe nedrept. Nu sunt amestecat în furtuna aceea civilă. Majestatea Voastră a văzut că haimanaua nu m-a recunoscut. O rog pe Majestatea voastră…

— Taci! zise regele, între două înghiţituri din pahar. Spui numai tâmpenii.

Tristan l’Herminte înaintă şi arătând cu degetul pe Gringoire, zise:

— Sire, îl putem spânzura de asemenea şi pe acesta?

Erau primele cuvinte pe care le scotea.

— Hm! Eu nu văd niciun inconvenient, răspunse cu nepăsare regele. Cine se opune la asta?

— Eu văd foarte multe inconveniente, zise Gringoire.

Filosoful nostru era în momentul acela mai verde decât o măslină.

Văzu după mutra rece şi indiferentă a regelui că nu mai are nicio scăpare decât în ceva patetic şi se aruncă la picioarele lui Ludovic al XI-lea exclamând cu o gestică exagerată:

— Sire, o rog pe Majestatea Voastră să binevoiască a mă asculta. Sire, nu vă înfuriaţi asupra unui lucru aşa de neînsemnat cum sunt eu. Trăsnetul lui Dumnezeu nu loveşte o lăptucă. Sire, sunteţi un august monarh, foarte puternic. Aveţi milă de un sărman om cinstit care ar fi mai neîndemânatic să aţâţe o răscoală decât un sloi de

gheaţă de a da o scânteie! Preamărite, bunătatea este o virtute de leu şi de rege.

Vai! Asprimea nu face decât să înrăiască spiritele, adierile puternice ale vântului nu l-ar putea face pe trecător să-şi lepede mantaua, dar soarele dând din razele sale puţin câte puţin îl încălzeşte astfel încât îl va face să se îmbrace în cămaşă. Sire, dumneavoastră sunteţi soarele. Eu vă declar suveranul meu stăpân şi senior, căci nu sunt o haimana, hoţ şi dezordonat. Revolta şi brigandajul nu fac parte din echipajul lui Apollo. Nu sunt eu omul care s-ar duce în norii aceia, care izbucnesc din zgomote de răzvrătire. Eu sunt un credincios vasal al Majestăţii Voastre. Aceeaşi gelozie pe care o are soţul pentru onoarea soţiei sale, resentimentul pe care îl are fiul pentru dragostea tatălui său, un bun vasal trebuie să le aibă pentru regele său, şi trebuie să se străduiască pentru casa sa, pentru mărirea puterii sale. Orice altă pasiune care l-ar distra nu ar fi decât furie. Iată, sire, acestea sunt maximele mele. Deci, nu mă judecaţi ca pe un răzvrătit şi jefuitor după haina mea roasă la coate. Dacă mă graţiaţi, sire, eu îmi voi rupe genunchii rugându-mă la Dumnezeu seara şi dimineaţa pentru dumneavoastră! Vai! Nu sunt bogat din cale afară, este adevărat, ba sunt chiar sărac; dar nu sunt vicios din această cauză. Asta nu este greşeala mea. Oricine ştie că marile bogăţii nu se câştigă din literatură şi că cei care au scris cele mai bune cărţi nu au întotdeauna foc în sobă iama. Singură avocatura ia tot grâul şi nu lasă decât paie

celorlalte profesii ştiinţifice. Există peste patruzeci de proverbe foarte bune despre hainele găurite ale filosofilor. Oh! Sire! Clemenţa este singura care poate lumina interiorul unui suflet mare. Clemenţa poartă făclia în faţa celorlalte virtuţi. Fără ea, ele nu sunt decât nişte orbi, care-l caută pe Dumnezeu pe dibuite. Mila, sinonimă cu clemenţa, face să se nască iubirea supuşilor, care este cel mai puternic corp de gardă al persoanei prinţului. Ce vă pasă dumneavoastră dacă există un nenorocit de om mai mult pe pământ? Un sărman filosof nevinovat înotând în întunericul nenorocirii, cu punga goală care se loveşte de stomacul său gol? De altfel, sire, eu sunt un literat. Regii cei mari îşi adaugă o perlă la coroana lor protejând litere. Hercule nu dispreţuia titlul de Musagéte, Mathias Corvin îl proteja pe Jean de Monroyal, podoaba matematicilor. Ori este un mod urât de a proteja literele spânzurându-i pe literaţi. Ce pată ar fi fost pentru Alexandru dacă l-ar fi spânzurat pe Aristotel! Fapta asta nu ar fi fost o simplă aluniţă pe faţa împăratului pentru a o înfrumuseţa, ci un ulcer, care i-ar fi desfigurat-o. Sire! Eu am făcut un epitalam pentru domnişoara de Flandra şi pentru monseniorul prea august moştenitor al tronului. Majestatea Voastră vede că eu nu sunt un scriitor oarecare. Am studiat foarte mult şi am foarte multă elocvenţă naturală. Graţiaţi-mă, sire! Făcând lucrul acesta, veţi face o faptă plăcută Sfintei Fecioare, şi eu vă jur că sunt foarte îngrozit de ideea de a fi spânzurat!

Pe când vorbea astfel, dezolantul Gringoire

săruta pantofii de casă ai regelui şi Guillaume Rym îi zicea încet de tot lui Coppenole:

— Face foarte bine că se târăşte.

Ciorăparul răspunse cu un surâs greoi şi cu ochii fixaţi asupra lui Gringoire:

— Oh! Ce spectacol frumos! Mi se pare că-l aud pe cancelarul Huguenet cerându-mi graţie.

Gringoire se opri în sfârşit, abia răsuflând de oboseală, şi ridică capul tremurând spre rege, care-şi râcâia cu unghia o pată de pe pantaloni. Apoi, Majestatea Sa începu să bea din paharul de pe masă. De altfel, el nu sufla niciun cuvânt şi tăcerea aceea îl chinuia pe Gringoire. Regele îl privi, în sfârşit.

— Iată un lingău fără pereche! zise el. Apoi, întorcându-se spre Tristan l'Hermite:

— Ei! Dă-i drumul.

Gringoire căzu, cu totul înspăimântat de bucurie.

— În libertate? întrebă Tristan. Majestatea Voastră nu doreşte să fie ţinut puţin în cuşcă?

— Cumetre, reluă Ludovic al XI-lea, crezi oare că pentru asemenea păsări am poruncit să se facă colivii, care costă trei sute şaizeci şi şapte de franci, patruzeci de bani şi trei denierşi? Daţi-i drumul numaidecât desfrânatului, (lui Ludovic al XI-lea îi plăcea foarte mult acest cuvânt, care împreună cu Pasque Dieu făcea fondul veseliei sale) şi dă-l afară cu o lovitură!

— Uf! exclamă Gringoire, iată un rege mare! Şi, de teama unui contra-ordin, fugi spre uşa pe care Tristan i-o deschise cu scârbă. Soldaţii ieşiră

cu el împingându-l înaintea lor cu pumni zdraveni, lucru pe care Gringoire îl suportă ca un adevărat filosof stoic.

Buna dispoziţie a regelui, de când îi fusese anunţată răzvrătirea contrajudecătorului, se vedea în totul. Clemenţa aceea nemaipomenită era un semn al bunei dispoziţii. Tristan l’Hermite avea mutra unui câine care a văzut osul şi nu a avut parte de el.

În vremea aceasta, regele bătea vesel cu degetele pe braţele scaunului marşul lui Pont Audener. Era un prinţ prefăcut, dar care ştia să-şi ascundă grijile mult mai bine decât bucuriile. Manifestările acestea de bucurie la orice veste bună, mergeau câteodată foarte departe; astfel, la moartea lui Charles le Teméraire, el merse până la a-i făgădui balustrade de argint lui Saint Martin de Tours; la suirea sa pe tron merse până la a uita să ordone înmormântarea tatălui său.

— Hm! Sire! exclamă deodată Jacques Coictier, ce s-a făcut cu criza pentru care Majestatea Voastră ne-a chemat?

— Oh! zise regele, într-adevăr sufăr foarte mult, cumetre. Urechile îmi ţiuie şi greble de foc îmi sfâşie pieptul.

Coictier luă mâna regelui şi începu să-i caute pulsul cu o mutră de om priceput.

— Priviţi, Coppenole! zise Rym încet. Iată-l între Coictier şi Tristan. Aceasta este toată curtea lui; un medic pentru dânsul şi un călău pentru ceilalţi.

Examinând pulsul regelui, Coictier lua un aer

din ce în ce mai alarmat. Ludovic al XI-lea îl privea cu nelinişte. Coictier se întuneca văzând cu ochii. Bravul om nu avea altă moşioară decât sănătatea şubredă a regelui, şi din acest motiv o exploata cât putea de bine.

— Oh! Oh! murmură el în sfârşit, boala aceasta este într-adevăr gravă.

— Nu este aşa? zise regele neliniştit.

— Pulsus creber, anhelans, crepitans, irregularis[111], continuă medicul.

— Pasque Dieu! exclamă regele speriat.

— În mai puţin de trei zile asta poate omorî un om.

— Sfântă Fecioară! exclamă regele. Şi, remediul, cumetre?

— Mă gândesc la el, sire.

El îl făcu pe Ludovic al XI-lea să scoată limba, se strâmbă, şi în mijlocul acelei maimuţăreli, spuse brusc:

— Pe legea mea, sire, voiam să vă spun că se află o slujbă regală vacantă şi eu am un nepot.

— Dau slujba nepotului, cumetre Jacques, zise regele, dar numai scoate-mi focul ăsta din piept.

— Deoarece Majestatea Voastră este aşa de clementă, nu va refuza să mă ajute puţin la clădirea casei mele din strada Sait-André des Ares.

— Hm! zise regele.

— Mi-am sfârşit banii, urmă doctorul, şi ar fi

111 Pulsul e precipitat, gâfâitor, zornăitor, neregulat, (lat.)

într-adevăr păcat ca imobilul să nu aibă acoperiş. Nu pentru casă, care este simplă şi burgheză, ci pentru picturile lui Jehan Foubault, care înveselesc pereţii. Se află o Diană în aer care zboară, dar aşa de perfectă, aşa de gingaşă, aşa de delicată, cu capul aşa de bine coafat şi încoronat de o semilună, cu carnea aşa de albă, încât îi ispiteşte pe cei care o privesc atenţi. Se află de asemenea o Gérés. Şi aceasta este o foarte frumoasă divinitate. Ea stă pe jerbe de grâu şi poartă o frumoasă ghirlandă de spice împletite cu barba caprei şi cu alte flori. Nu se poate vedea nimic mai frumos şi mai drăgăstos decât ochii săi, mai rotund decât picioarele sale, mai nobil decât aerul său, mai bine făcut decât rochia sa. Este una din frumuseţile cele mai nevinovate şi cele mai perfecte pe care le-a produs penelul.

— Călăule! mormăi Ludovic al XI-lea, unde vrei să ajungi?

— Îmi trebuie un acoperiş pentru picturile acestea şi cu toate că este un lucru de nimic, eu nu am bani pentru ele.

— Cât costă acoperişul tău?

— Să mă gândesc. Un acoperiş de aramă împodobit cu flori şi aurit, două mii de franci cel mult.

— Ah! Asasinul! strigă regele. El nu-mi scoate niciun dinte care să nu coste cât un diamant.

— Am acoperişul? zise Coictier.

— Da! Şi du-te la dracu', dar vindecă-mă.

Jacques Coictier se înclină adânc şi zise:

— Sire, vă voi salva cu o pomadă. O să vă

aplicăm pe şale marele defensiv, compus din ceară, hap de Armenia, albuş de ou, untdelemn şi oţet. Veţi continua ceaiurile şi noi vom răspunde de sănătatea Majestăţii Voastre.

O lumânare care străluceşte nu atrage numai o muscă. Jupân Oliver, văzându-l pe rege bine dispus şi crezând că momentul este prielnic, se apropie la rândul său:

— Sire…

— Ce mai este? zise Ludovic al XI-lea.

— Majestatea Voastră ştie că Simon Radin a murit?

— Ei bine?

— El era consilier al regelui în domeniul justiţiei finanţelor.

— Ei bine?

— Sire, locul său este vacant.

Pe când vorbea astfel, figura mândră a lui Oliver se schimbă într-una supusă. Este singura schimbare pe care o au de obicei figurile de curtezan. Regele îl privi drept în faţă şi-i răspunse pe un ton aspru:

— Înţeleg, jupân Oliver. Mareşalul de Boucicaut zicea că numai regele poate dărui. Eu văd că sunteţi de părerea domnului Boucicaut. Noi avem memorie bună. În 68, v-am făcut ucenic nobil al camerei noastre; în 69, păzitor al castelului de la Saint Cloud cu o sută de franci toumezi (dumneata îi doreai parizieni). În noiembrie 73, prin decretul dat la Gergeole, v-am numit păzitor al pădurii Vincennes în locul lui Gilbert Acle, scutaş; în 75, păzitor al pădurii

Rouvray des Saint Claude, în locul lui Jacques Le Maire; în 78, v-am asigurat, prin decret pecetuit cu dublă coadă de ceară verde, o rentă de zece franci parizieni, pentru dumneata şi soţia dumitale, plătită din veniturile pieţei negustorilor aflată la şcoala Saint Germain; în 79, v-am făcut păzitor al pădurii Senard, în locul acelui sărman Jehan Daize; apoi căpitan al castelului de Loches; apoi guvernator de Saint Quantin, apoi căpitan al podului Meulau, unde aţi fost ridicat la gradul de conte. Din cei cinci solzi amendă pe care îi plăteşte fiecare bărbier care rade într-o zi de sărbătoare, trei solzi îi iei dumneata şi noi luăm restul.

Am binevoit să vă schimbăm numele din Le Mauvais, care vi se potrivea foarte bine. În 74 v-am dat, spre marea neplăcere a nobleţei noastre, un blazon cu mii de culori, care vă face un piept ca de păun. Pasque Dieu! Nu eşti murdar? Nu te temi că un somn în plus s-ar putea să-ţi răstoarne corabia? Orgoliul te va pierde, cumetre. Orgoliul este întotdeauna urmărit îndeaproape de ruşine şi ruină. Gândeşte-te la aceasta şi taci.

Cuvintele astea, spuse cu seriozitate şi severitate, făcură pe Olivier să-şi reia figura obraznică.

— Bun, murmură el, se vede bine că regele este bolnav astăzi. El dă totul medicului.

Ludovic al XI-lea, în loc să se supere de obrăznicia aceasta, reluă cu o oarecare blândeţe.

— Vezi, uitam că te făcusem ambasadorul meu la când pe lângă doamna Maria. Da,

domnilor, adăugă regele întorcându-se spre flamanzi, acesta a fost ambasador. Haide, cumetre, adăugă el adresându-i-se lui Oliver, să nu ne supărăm, noi suntem vechi prieteni. Acum este foarte târziu. Ne-am terminat lucrul. Rade-mă.

Cititorii noştri, desigur, nu au aşteptat până acum pentru a-l recunoaşte înjupân Oliver pe acel îngrozitor Figaro, pe care Providenţa, acea mare făcătoare de drame, l-a amestecat aşa de artistic în lunga şi sângeroasa comedie a lui Ludovic al XI-lea. Nu aici vrem să arătăm figura aceasta ciudată. Bărbierul regelui avea trei nume. La curte era numit politicos Oliver le Daim; în popor, Oliver Dracu'. Pe adevăratul său nume se chema Oliver le Mauvais.

Oliver le Mauvais rămase nemişcat, supărat pe rege şi îl privi pieziş pe Jacques Coictier.

— Da! Da! Medicul, zicea el printre dinţi.

— Ei, da! Medicul! reluă Ludovic al XI-lea cu o blândeţe ciudată, medicul are mai multă trecere decât tine. Este foarte natural. El ne stăpâneşte prin tot corpul, nu doar prin bărbie. Haide, sărmanul meu bărbier, îţi va veni apa la moară. Ce ai zice oare, şi ce ar deveni însărcinarea ta, dacă eu eram un rege care, ca şi regele Chiperic, avea obiceiul să se ţină de barbă cu o mână? Haide prietene, fă-ţi meseria, rade-mă! Du-te şi adu ce-ţi trebuie.

Regele se ridică, se apropie de fereastră şi, brusc, o deschise cu o agitaţie extraordinară.

— Oh! Da! exclamă el, bătând din mâini, iată o roşeaţă pe cer în dreptul lui le Cité. Este

judecătoria care arde. Nu poate fi decât ea. Ah! Bunul meu popor! Iată că tu mă ajuţi la prăbuşirea seniorilor!

Atunci, întorcându-se spre flamanzi:

— Domnilor, veniţi să vedeţi. Nu este aşa că se vede un foc, care înroşeşte cerul?

Cei doi gândezi se apropiară.

— Un foc mare, zise Guillaume Rym.

— Oh! adăugă Coppenole, ai căror ochi scânteiară brusc, asta îmi aminteşte de arderea casei seniorului d'Hymbercout Trebuie să fie o mare revoltă acolo.

— Aşa credeţi, jupân Coppenole?... Şi privirea regelui era aproape tot aşa de veselă ca şi cea a ciorăparului. Nu este aşa că ar fi greu să-i rezişti?

— Pe legea mea! Sire! Majestatea Voastră şi-ar zdrobi acolo multe companii militare!

— Ah! Mie îmi este indiferent lucrul acesta, reluă regele. Dacă eu voiam...

Ciorăparul răspunse îndrăzneţ:

— Dacă revolta aceasta este ceea ce presupunem, degeaba aţi vrea, sire...

— Cumetre, zise Ludovic al XI-lea, cu două companii din corpul meu de gardă şi cu o aruncătură de serpentine, înfrângi o armată de mitocani.

Ciorăparul, cu toate semnele pe care le făcea Guillaume Rym, părea hotărât să-l înfrunte pe rege.

— Sire, elveţienii erau de asemenea nişte mitocani. Domnul duce de Bourgogne era un mare

gentilom şi îşi bătea joc de mojicii aceia. La bătălia de la Grauson, sire, el striga: „Tunari! Foc spre ticăloşii aceia!”. Şi înjura de Saint Georges. Dar primul magistrat al elveţienilor, Schamachatal, se repezi spre frumosul duce cu armura sa şi cu poporul său, şi din întâlnirea cu ţăranii cu pielea tăbăcită, armata bourguignonă se sfărâmă ca un geam la lovitura unei pietre. Mulţi cavaleri îşi găsiră moartea acolo, şi domnul de Château-Guyon, cel mai mare senior din Bourgogne, fu găsit mort într-o câmpie a mlaştinei cu tot cu calul său cenuşiu.

— Amice, reluă regele. Dumneata vorbeşti despre o bătălie. Aici este vorba despre o răzvrătire. Şi eu o voi zdrobi, când mi-o plăcea să încrunt din sprâncene.

Celălalt răspunse cu nepăsare.

— Se poate, sire. În cazul acesta, înseamnă că ceasul poporului nu a sosit.

Guillaume Rym crezu că este cazul să intervină:

— Jupân Coppenole, dumneata îi vorbeşti unui rege puternic.

— O ştiu, răspunse grav ciorăparul.

— Lasă-l să spună, domnule Rym, amicul meu, zise regele. Îmi place sinceritatea aceasta. Tatăl meu, Carol al VII-lea, spunea că adevărul este bolnav. Eu credeam că murise şi că nu găsise niciun duhovnic. Jupân Coppenole mă face să văd că mă înşelam.

Atunci, punându-şi familiar mâna pe umărul lui Coppenole:

— Spuneţi, aşadar, jupân Coppenole că…?

— Spun, sire, că aveţi dreptate, că ceasul poporului încă nu a sosit la dumneavoastră în oraş.

Regele îl privi cu ochii săi pătrunzători.

— Şi când va veni ora aceea?

— Aveţi să o auziţi sunând.

— La ce orologiu, mă rog?

Coppenole, în linişte, îl invită pe rege să se apropie de fereastră.

— Ascultaţi, sire! Aici se află un turn, un clopot de alarmă, tunuri, burghezi, soldaţi. Când clopotul de alarmă va suna, când tunurile vor bubui, când tumul se va prăbuşi cu zgomot, când burghezii şi soldaţii vor urla şi se vor omorî unul pe altul, atunci va suna ora.

Faţa lui Ludovic se întunecă şi deveni gânditoare. Rămase un moment tăcut, apoi lovi încet cu mâna grosul zid al turnului.

— Oh! Nu! zise el. Nu-i aşa că tu nu te vei prăbuşi prea uşor, buna mea Bastilie?

Şi întorcându-se cu un gest brusc spre îndrăzneţul flamand:

— Aţi văzut vreodată o revoltă, jupân Jacques?

— Am condus una!

— Cum faceţi, zise regele, pentru a avea una?

— Ah! răspunse Coppenole, lucrul acesta nu este prea greu. Sunt o sută de mijloace. Mai întâi trebuie ca lumea să fie nemulţumită în oraş; lucru deloc rar. Şi apoi, caracterul locuitorilor. Aceia din

Gand se revoltă foarte lesne. Ei îl iubesc întotdeauna pe fiul prinţului, dar pe prinţ niciodată. Ei bine, într-o dimineaţă, presupun că cineva intră în prăvălia mea şi-mi zice. „Moş Coppenole, este vorba despre asta, domnişoara de Flandra vrea să-şi salveze miniştrii sau altceva. Ceea ce vor. Eu îmi las lucrul, ies din ciorăpăria mea şi încep să strig în stradă: „La jaf! „Aproape totdeauna se află pe acolo un butoi gol. Mă sui pe el şi spun tare ceea ce-mi trece prin cap, ceea ce am pe inimă; şi când faci parte din popor, sire, totdeauna ai ceva pe inimă. Atunci lumea se adună, strigă, se sună clopotele de alarmă, şi mitocanii se înarmează cu arme luate de la soldaţii dezarmaţi; oamenii din piaţă se alătură, şi lumea porneşte! Şi asta se va întâmpla întotdeauna, atâta timp cât vor fi seniori, burghezi la oraşe şi ţărani la sate.

— Şi contra cui vă răsculaţi aşa? întrebă regele. Contrajudecătorilor voştri? Contra seniorilor voştri?

— Câteodată. Depinde. Şi contra ducelui uneori.

Ludovic al XI-lea se duse şi se aşeză pe scaun cu un surâs:

— Ah! Aici nu s-a ajuns decât până la răzvrătirea contra judecătorului!

În acel moment, Oliver se întoarse. El era urmat de doi paji care purtau toaletele regelui; dar ceea ce-l miră pe Ludovic, fii că el mai era însoţit şi de către intendentul general al Parisului şi de comandantul paznicilor, care păreau

consternaţi. Acest aer îl avea şi bărbierul regal. El luă cuvântul:

— Sire, cer iertare Majestăţii Tale pentru ştirea rea pe care v-o aduc.

Regele, întorcându-se repede, agăţă covorul cu piciorul scaunului său.

— Ce vrei să zici?

— Sire, reluă Oliver cu mutra răutăcioasă a unui om care se bucură de o lovitură violentă, răscoala aceea a poporului nu se îndreaptă contra judecătorului.

— Dar contra cui?

— Contra dumneavoastră, sire.

Bătrânul rege se ridică în picioare, drept ca un om tânăr.

— Explică-te, Oliver! Explică-te! Şi ţine-ţi bine capul, cumetre, că eu îţi jur pe crucea lui Saint-Lô, că dacă minţi la ora aceasta, spada care a tăiat gâtul domnului de Luxemburg nu este aşa de ştirbită încât să nu-l poată tăia şi pe al tău! Jurământul era îngrozitor. Ludovic al XI-lea nu jurase decât de două ori în viaţa sa pe crucea sfântului LÔ.

Oliver deschise gura pentru a răspunde:

— Sire…

— Pune-te în genunchi! îl întrerupse violent regele. Tristan, veghează asupra omului acesta.

Tristan deschise gura pentru a vorbi:

— Sire, o vrăjitoare a fost condamnată la moarte de Curtea parlamentului dumneavoastră. Ea s-a refugiat în biserica Notre Dame. Poporul

doreşte să o ia cu forţa de acolo. Domnul intendent general şi domnul comandant al paznicilor, care vin de la răscoală, sunt de faţă pentru a mă dezminţi dacă lucrul acesta nu este adevărat. Poporul asediază biserica Notre Dame.

— Da! zise regele încet, palid de tot şi tremurând de furie. Ei asediază catedrala Notre Dame! Ridică-te, Oliver. Îţi dau slujba lui Simon Radin, căci ai dreptate. Pe mine mă atacă. Vrăjitoarea este în paza bisericii, biserica este în paza mea. Şi eu care credeam că este vorba despre judecător! Răscoala este contra mea!

Atunci, înviorat de furie, nu mai râse. Era îngrozitor, se ducea şi venea. Vulpea se schimbă în hienă, părea aşa de sufocat de veşti încât nu mai putea vorbi, buzele i se mişcau şi pumnii săi slăbiţi se strângeau furioşi. Brusc ridică capul, apoi ochii duşi în fundul capului părură plini de lumină şi vocea sună ca o trompetă.

— Pune mâna, Tristan! Pune mâna pe tâlharii aceia! Du-te, Tristan, amicul meu! Omoară! Omoară!

După ce trecu izbucnirea aceea, el veni să se aşeze şi zise cu o furie rece şi stăpânită:

— Aici Tristan! Lângă noi, în Bastilia acesta, se află cincizeci de lăncieri ai vicontelui de Gif, ceea ce face trei sute de cai, îi vei lua. Se mai află de asemenea compania de arcaşi din corpul nostru de gardă a domnului de Châteaupers, o vei lua. Dumneavoastră sunteţi intendent al mareşalilor, aveţi oamenii intendenţei dumneavoastră, îi veţi lua. La palatul Saint Pol veţi găsi patruzeci de

arcaşi din noua gardă a monştenitorului tronului, îi veţi lua şi pe aceştia, şi alergaţi la Nôtre Dame. Ah! Domnilor mitocani de la Paris, vă aruncaţi astfel asupra coroanei Franţei, asupra sfinţeniei lui Notre Dame şi asupra păcii acestei republici! Exterminǎ, Tristan, exterminǎ! Şi niciunul să nu scape decât pentru Montfaucon.

Tristan se înclină.

— Bine, sire!

El adăugă după o pauză:

— Şi ce voi face cu vrăjitoarea?

Întrebarea aceasta îl făcu pe rege să se gândească.

— Ah! zise el, vrăjitoarea? Domnule d'Estouteville, ce dorea poporul să facă cu ea?

— Sire, răspunse intendentul general al Parisului, îmi închipui că, din moment ce poporul vine să o ia din azilul său de la Nôtre Dame, el vrea să o spânzure pentru că nepedepsirea aceasta îl ofensează.

Regele păru că se gândeşte profund, apoi adresându-se lui Tristan l'Hermite:

— Ei bine, cumetre, extermină poporul şi spânzur-o pe vrăjitoare.

— Tocmai aşa, zise încet de tot Rym lui Coppenole, pedepseşti poporul pentru ce vrea şi apoi faci ceea ce el doreşte.

— Am înţeles, sire, răspunse Tristan. Dacă vrăjitoarea se află încă în biserica Notre Dame, va trebui să o spânzur fără să ţin seama de azil?

— Pasque Dieu! Azilul! zise regele

scărpinându-se după ureche. Cu toate acestea, femeia trebuie spânzurată!

Aici, ca şi cuprins de o idee subită, se aşeză în genunchi în faţa scaunului său, îşi scoase pălăria din cap, o puse pe scaun, şi privind cu credinţă spre una din amuletele sale de plumb care o împodobeau, zise:

— Oh! Notre Dame de Paris, graţioasa mea stăpână, iartă-mă. Nu o voi face decât de data asta. Trebuie pedepsită criminala. Vă încredinţez, Sfântă Fecioară, buna mea stăpână, că aceea este o vrăjitoare, care nu este demnă de protecţia Voastră. Ştiţi, Doamnă, că foarte mulţi prinţi foarte cucernici au trecut peste privilegiile bisericilor pentru gloria lui Dumnezeu şi necesitatea de Stat. Sfântul Hugues, episcop al Angliei, i-a permis regelui Eduard să spânzure un vrăjitor de biserica sa. Sfântul Ludovic de Franţa, stăpânul meu, a călcat pentru acelaşi motiv biserica lui Saint Paul; şi domnul Alfons, fiul regelui Ierusalimului, a călcat chiar biserica Sfântului Mormânt Iertaţi-mă pentru aceasta, Notre Dame de Paris. Eu nu voi mai face aşa ceva şi vă voi dărui o statuie de argint, la fel ca aceea pe care am dat-o, anul trecut, bisericii Notre Dame d'Ecouys. Amin.

El făcu semnul crucii, îşi puse pălăria pe cap şi-i zise lui Tristan:

— Grăbeşte-te, cumetre. Luaţi-l şi pe domnul de Châteaupers cu dumneavoastră. Veţi pune să se sune clopotele de alarmă. Veţi zdrobi poporul. Veţi spânzura pe vrăjitoare. Am zis. Şi înţeleg ca

totul să se facă sub supravegherea dumneavoastră. Îmi vei spune ce ai făcut. Haide, Oliver, că nu mai pot să dorm în noaptea asta. Rade-mă.

Tristan l'Hermite se înclină şi ieşi. Atunci regele, concediind cu degetul pe Rym şi pe Coppenole, spuse:

— Dumnezeu să vă aibă în pază, domnilor şi bunii mei amici flamanzi. Haide să ne odihnim puţin. Noaptea înaintează şi suntem mai aproape de dimineaţă decât de seară.

Amândoi se retraseră şi pe când se îndreptau spre odăile lor, sub conducerea căpitanului Bastiliei, Coppenole îi zicea lui Guillaume Rym:

— Hm! Sunt sătul până în gât de regele acesta care tuşeşte! Eram văzut pe Charles de Bourgogne beat, dar era mai puţin răutăcios decât Ludovic al XI-lea bolnav.

— Jupân Jacques, răspunse Rym, pentru regi vinul este mai puţin periculos decât ceaiurile.

VI

MICA FLACĂRĂ

Ieşind din Bastilia, Gringoire coborî pe strada Saint Antoine cu iuţeala unui cal scăpat. Ajuns la poarta Baudoyer, se duse direct la crucea de piatră, care se înălţa în mijlocul acestei pieţe, ca şi cum ar fi putut distinge în întuneric un om îmbrăcat în negru care stătea pe treptele crucii.

— Dumneata eşti, maestre? zise Gringoire.

Personajul în negru se ridică.

— Mă faci să fierb de nerăbdare, Gringoire. Omul care este pe tumul lui Saint Gervais a strigat

ora unu şi jumătate de dimineaţă.

— Oh! zise Gringoire, nu este vina mea, ci a paznicilor şi a regelui. Am scăpat ca prin urechile acului. Mereu scap de spânzurătoare. Acesta este destinul meu.

— Tu scapi mereu, zise celălalt. Dar să mergem repede; ai cuvântul de trecere?

— Închipuie-ţi maestre, l-am văzut pe rege. Vin de la el. L-am văzut în pantaloni de lână. Este o adevărată aventură.

— Oh! Ce beţie de cuvinte! Ce-mi pasă mie de aventura ta? Ai cuvântul de trecere al haimanalelor?

— Îl am, fiţi liniştit. Mică flacără.

— Bine, astfel vom putea pătrunde până la biserică. Haimanalele închid toate străzile. Din fericire, se pare că li s-a opus rezistenţă. Poate că vom ajunge la timp.

— Da, maestre, dar cum vom intra în Notre Dame?

— Am eu cheia turnurilor.

— Şi cum vom ieşi de acolo?

— Se află în spatele mănăstirii o mică poartă, care duce la Terrain şi de acolo spre apă. Eu i-am luat cheia şi am închiriat o barcă azi de dimineaţă.

— Am scăpat ca prin urechile acului să nu fiu spânzurat! reluă Gringoire.

— Ei, iute! Haide! zise celălalt.

Amândoi coborâră cu paşi mari către la Cité.

VII

CHÂTEAUPERS ÎN AJUTOR

Cititorul îşi aminteşte poate de situaţia critică în care l-am lăsat pe Quasimodo. Bravul surd asaltat din toate părţile, pierduse, dacă nu tot curajul, cel puţin orice speranţă de a salva, nu pe el, căci nu se gândea deloc la el, ci pe egipteancă. Alerga pierdut prin galerie. Notre Dame urma să fie luată de către haimanale. Deodată, un ropot de copite de cai umplu străzile vecine, şi un lung şir de torţe purtate de o coloană de călăreţi cu lăncile întinse şi cu frâul lăsat liber, lumină piaţa.

— Franţa! Franţa! Tăiaţi-i pe mitocani! Châteaupers într-ajutor! Intendenţa generală! Intendenţa generală!

Printre haimanalele speriate se făcu o schimbare completă.

Quasimodo, care nu auzea, văzu spadele trase din teacă, făcliile, fierul suliţelor, toată cavaleria aceea în capul căreia îl recunoscu pe căpitanul Phoebus; văzu şi zăpăceala haimanalelor, spaimă la unii, tulburare la cei mai viteji, şi ajutorul acela nesperat îi dădu atâta putere, încât îi aruncă în afara bisericii pe primii invadatori, care încălecau deja balustrada.

Erau într-adevăr trupele regelui, care soseau.

Haimanalele ţinură piept cu bărbăţie. Ei se apărară ca nişte disperaţi. Prinşi în flanc pe strada Saint Pierre aux Boeufs şi în spate pe strada du Pavis, înghesuiţi spre biserica Notre Dame, asediată de ei şi apărată de Quasimodo, în acelaşi timp asediatori şi asediaţi, ei se găseau în situaţia în care se va găsi mai târziu, la vestitul asediu al Turinului, în 1640, între prinţul Thomas de Savoie,

pe care îl asedia şi marchizul de Legunez care îl asedia, contele Henri d'Harcourt, *Taurinum obsessor idem et obsessus**, după cum spune epitaful său.

Încurcătura este îngrozitoare. La came de lup trebuie dinţi de câine, cum zice P. Mathieu. Cavalerii regelui, în mijlocul cărora Phoebus de Châteaupers se purta vitejeşte, nu cruţau pe nimeni.

Haimanalele prost înarmate, ţipau şi muşcau. Bărbaţi, femei, copii se aruncau în spatele şi pe pieptul cailor şi se agăţau de ei, ca nişte pisici, cu unghiile celor patru membre şi cu dinţii. Alţii izbeau cu torţele în faţa arcaşilor. Alţii înfigeau căngile în gâtul cavalerilor şi îi trăgeau spre ei, apoi îi ciopârţeau pe aceia care cădeau.

Putea fi observat unul care secera picioarele cailor cu o coasă lucitoare. Era înspăimântător. Cânta un cântec pe nas, întindea şi trăgea apoi coasa. La fiecare mişcare trăgea spre el un cerc de membre tăiate. Înainta, astfel, în partea cea mai deasă a cavaleriei, liniştit şi încet, cu respiraţia regulată a unui secerător care secera un câmp de grâu. Era Clopin Trouillefon. O salvă îl culcă la pământ.

În vremea aceasta, ferestrele se deschiseră din nou. Vecinii, auzind strigătele militarilor regelui, se amestecaseră în treabă şi de la etaje gloanţele curgeau asupra haimanalelor. Piaţa din faţa bisericii Notre Dame era plină de fum gros, pe care împuşcăturile îl vărgau cu foc. Se distingea în mod confuz faţada lui Notre Dame şi

spitalul Dieu, minat, că câţiva bolnavi slăbiţi, care priveau din înălţimea acoperişului său găurit de o mulţime de ferestre.

În sfârşit, haimanalele cedară. Oboseala, lipsa armelor bune, spaima cauzată de surprinderea aceea, împuşcăturile de la ferestre, curajosul asalt al soldaţilor, totul îi învinsese. Ei forţară linia asediaţilor şi începură să fugă care încotro apuca, lăsând în piaţă o grămadă de morţi.

Când Quasimodo, care nu încetase niciun moment să lupte, văzu retragerea aceea, căzu în genunchi şi-şi ridică mâinile spre cer; apoi, beat de bucurie, alergă, se sui cu iuţeala unei păsări în celula

— Asediatorul Turinului, deopotrivă asediat, (lat)

Esmeraldei, pentru care luptase aşa vitejeşte. Nu mai avea decât un gând acum, acela de a îngenunchea în faţa celei pe care o salvase pentru a doua oară. Dar când intră în celulă, o găsi goală.

CAPITOLUL UNSPREZECE I

MICA GHEATĂ

În timp ce haimanalele asaltau biserica, Esmeralda dormea, în curând, zgomotul din ce în ce mai mare din jurul bisericii şi behăitul neliniştit al caprei sale deşteptate înaintea ei o sculară din somn. Ea se ridică din pat, ascultă, privi, apoi, înspăimântată de zgomot şi de lumină, fugi afară să vadă despre ce este vorba. Aspectul pieţei, vederea agitaţiei din ea, dezordinea acelui asalt nocturn, oamenii aceia oribili sărind ca o mulţime de broaşte, abia zăriţi prin întuneric ca focuri de

noapte care veghează suprafaţa ceţoasă a mlaştinilor, toată scena aceea îi făcu impresia unei bătălii misterioase între fantomele sabbatului şi monştrii de piatră ai bisericii. Îmbuibată din copilărie cu superstiţiile poporului boemian, primul ei gând fu că le-a surprins pe ciudatele fiinţe ale nopţii făcând farmece. Atunci alergă înspăimântată să se pitească în celula sa, cerând patului său de mizerie un vis mai puţin îngrozitor.

Încetul cu încetul, primele fumuri ale fricii se răspândiră. Cu toate acestea, la zgomotul acela crescând şi după mai multe semne ale realităţii, ea se simţi împresurată nu de spectre, ci de fiinţe omeneşti. Atunci frica, fără a se mări, se transformă. Se gândise la posibilitatea unei revolte populare pentru a o smulge din azilul său. Ideea de a-şi pierde iar viaţa, speranţa, pe Phoebus al ei, pe care ea îl întrevedea mereu în viitorul ei, profund neant al slăbiciunii sale, orice fugă imposibilă, niciun ajutor, paza sa, izolarea sa, gândurile acelea şi alte o mie o copleşiră. Căzu în genunchi cu capul pe pat, plină de nelinişte, şi cu toate că era o egipteancă păgână, se pusese pe plâns cerându-i graţie bunului Dumnezeu creştin şi rugându-se la Sfânta Fecioară, gazda sa. Căci, chiar dacă nu ai crede în nimic, sunt momente în viaţă când treci la religia templului pe care îl ai la îndemână.

Ea rămase astfel prosternată foarte mult timp, tremurând mai mult decât se ruga, îngheţată de suflarea din ce în ce mai apropiată a mulţimii aceleia furioase, neînţelegând nimic din

dezlănţuirea aceea, ignorând ceea ce se punea la cale, dar presimţind un sfârşit îngrozitor.

În mijlocul neliniştii aceleia auzi pe cineva venind lângă ea. Se întoarse.

Doi bărbaţi, dintre care unul purta un felinar, intraseră în celula sa. Scoase un strigăt slab.

— Nu te teme de nimic, zise o voce, care nu-i era necunoscută, sunt eu.

— Cine? întrebă ea.

— Pierre Gringoire.

Numele acesta o linişti. Ridică ochii şi-l recunoscu într-adevăr pe poet. Dar lângă el se afla o figură înaltă şi voalată din cap până în picioare, care o nelinişti.

— Ah! reluă Gringoire. Djali mă recunoaşte înaintea dumitale.

Mica capră într-adevăr nu aşteptase ca Gringoire să se prezinte. El abia intrase şi capra deja se freca gingaş de genunchii săi, acoperind pe poet cu mângâieri şi cu fire de păr alb, căci năpârlea.

Gringoire o mângâie şi el.

— Cine este cu dumneata? întrebă egipteanca cu voce înceată.

— Fii liniştită, răspunse Gringoire. Este unul din prietenii mei.

Atunci poetul, punând jos felinarul, se aşeză pe scări şi luând pe

Djali în braţe, exclamă:

— Oh! Ce animal graţios, deosebit mai mult prin curăţenie decât prin mărime, mai ingenios,

mai subtil, mai învăţat decât un literat la să vedem, Djali, nu ai uitat nimic din vechile tale trucuri? Cum face Jacques de Charmolue?...

Omul în negru nu-l lăsă să termine. Se apropie de Gringoire şi-l împinse puternic în umăr, gest care avu ca urmare ridicarea filosofului.

— Este adevărat, zise el, suntem grăbiţi. Acesta nu este un motiv, maestre, pentru care să maltratezi lumea.

— Scumpa mea copilă, viaţa ta este în primejdie, ca şi cea a lui Djali. Voiau să pună mâna din nou pe voi. Noi suntem amicii voştri şi o să vă salvăm. Urmaţi-ne.

— Este adevărat? întrebă ea tulburată.

— Da, foarte adevărat. Veniţi iute.

— Bine, dar prietenul dumitale de ce nu vorbeşte?

— Ah! zise el. Tatăl şi mama sa erau nişte oameni curioşi şi l-au făcut cu un temperament mai posac.

Trebui ca ea să se mulţumească cu explicaţia aceasta. Gringoire o luă de mână, preotul ridică felinarul, şi plecară. Spaima o zăpăcea pe tânăra fată şi ea se lăsa dusă. Capra sărea aşa de înveselită de reîntâlnirea cu Gringoire, încât îl făcea să se împiedice, tot băgându-se cu coamele printre picioarele sale.

— Aşa e viaţa, zicea filosoful de câte ori era să cadă, ne face să-i trântim pe cei mai buni prieteni ai noştri.

Coborâră repede scara turnurilor, traversară biserica plină de întuneric şi singurătate, şi ieşiră

pe poarta roşie a mănăstirii, prin curtea plină de zgomot, care contrasta cu biserica adâncită într-o linişte mută. Mănăstirea era pustie, călugării se refugiaseră la episcopie pentru a se ruga acolo în comun. Curtea era goală, doar câţiva servitori se piteau în colţurile întunecoase. Se îndreptară spre poarta care dădea spre Terrain. Omul în negru o descuie. Cititorii noştri ştiu că Terraine era o limbă de pământ încercuită cu ziduri dinspre Cité şi aparţinând de Notre Dame, care termina insula la răsărit în spatele bisericii. Ei găsiră locul acela cu totul pustiu. Acolo era mai puţin zgomot în aer, căci zgomotul asaltului haimanalelor ajungea la ei mai estompat. Vântul răcoros care urma cursul apei mişca frunzele arborelui mic plantat la marginea insulei cu un foşnet apreciabil. Cu toate acestea erau foarte aproape de primejdie. Edificiile cele mai apropiate erau episcopia şi biserica. În interiorul episcopiei se vedea că era o mare zăpăceală. Masa ei întunecată era toată brăzdată de lumini, care alergau de la o fereastră la alta, ca atunci când ai ars hârtii şi rămâne un edificiu de cenuşă prin care mii de scântei fac curse ciudate. Alături, enormele turnuri ale lui Notre Dame, văzute din spate cu lunga lor tindă, şi care se înălţau tăiate în negru pe marea şi roşia lumină care umplea piaţa din faţa bisericii, păreau două grătare gigantice ale unui foc de ciclopi.

Ceea ce se vedea în Paris oscila în faţa ochilor între umbră şi lumină. Rembrandt are asemenea fonduri în tablourile lui.

Bărbatul cu felinarul mergea drept spre

capătul lui Terrain, spre malul extrem al apei, spre rămăşiţele mâncate de viermi ale unui gard, pe care o viţă de vie îşi agăţa câteva ramuri subţiri întinse ca degetele unei mâini deschise. În spate, în umbra pe care o făcea pomişorul acela, era ascunsă o mică barcă. Omul făcu semn lui Gringoire şi tovarăşei sale să vină în barcă. Apoi tăie parâma, o îndepărtă de ţărm cu o cange lungă şi apucând două lopeţi, se aşeză înainte, vâslind din toată puterea spre larg. Sena, care era rapidă în acel loc, îi dădu multă bătaie de cap până părăsi capătul insulei.

Prima grijă a lui Gringoire când ajunse în barcă, fu să o ia pe Djali pe genunchi. El luă loc în spatele tinerei fete, căreia necunoscutul îi inspira nelinişte, şi care veni să se aşeze şi să se înghesuie lângă poet.

Când filosoful nostru simţi barca mişcându-se, aplaudă şi sărută capra între coame.

— Oh! zise el. Iată-ne salvaţi toţi patru. Eşti silit câte o dată să mergi la noroc pentru a reuşi în marile întreprinderi, adăugă el cu o mutră de adâncă gândire.

Barca mergea încet spre ţărmul drept, şi tânăra fată îl observa cu o spaimă ascunsă pe necunoscut Acesta micşorase cu băgare de seamă lumina felinarului. Îl zăreai în întuneric, înaintea bărcii, ca un spectru. Borul pălăriei sale, mereu lăsat, îi făcea un fel de mască, şi de fiecare dată când îşi îndepărta mâinile pentru a vâsli, mânecile sale mari şi negre îi atârnau asemeni unor aripi mari de liliac. De altfel rămăsese tăcut, până şi

respiraţia îi era abia perceptibilă. Nu se auzea decât zgomotul produs de mişcarea lopeţilor amestecat cu sunetul lin al undelor de-a lungul bărcii.

— Pe sufletul meu! exclamă deodată Gringoire. Noi cei voioşi şi veseli, păstrăm o tăcere de pitagoricieni sau de peşti! Pasque Dieu! Amicii mei, aş vrea ca unul din voi să-mi vorbească. Vocea umană este o muzică pentru urechea omenescă. Nu eu am spus asta, ci Didyme din Alexandria, care nu este un filosof tocmai mediocru. O vorbă, frumoasa mea copilă, spune-mi doar o vorbă! Apropo, ai o strâmbătură foarte nostimă, ai s-o faci? Ştii, amica mea, că Parlamentul are putere asupra locurilor de azil şi că erai ameninţată în mica dumitale celulă de la Nôtre Dame? Vai! Micuţa pasăre şi-a făcut cuibul în gura crocodilului. Maestre, iată că apare luna. Numai de nu am fi văzuţi! Noi facem un lucru foarte frumos salvând-o pe domnişoara, şi cu toate acestea am putea fi spânzuraţi în numele regelui, dacă am fi prinşi. Vai! Acţiunile omeneşti se judecă în două moduri. Se critică la mine ceea ce se laudă la tine. Cutare admiră pe Cezar şi critică pe Catilina. Nu este aşa, maestre? Ce părere aveţi de filosofia aceasta? Eu posed filosofia instinctului, a naturii, *ut apes geometriam*[112]. Ei, nimeni nu mai răspunde. Rea dispoziţie mai aveţi amândoi! Trebuie să vorbesc singur. Lucrul acesta noi îl numim în tragedie, monolog. Pasque Dieu! Vă anunţ că l-am văzut pe regele Ludovic al XI-lea şi

---

112 Geometria albinei, (lat)

am reţinut de la el această înjurătură. Pasque Dieu, aşadar! Ce tămbălău este în Cité! Regele Ludovic al XI-lea este un bătrân rău şi ticălos. Este îmbrăcat numai în blănuri; îmi datorează şi acum bani pentru piesa mea şi am scăpat ca prin urechile acului astă seară de spânzurătoare, lucru care n-ar fi fost tocmai plăcut Este zgârcit cu oamenii de merit. Ar fi trebuit să citească cele patru cărţi ale lui Salviciu din Colonia: *Advenus avaritiam*[113]. Este un rege mitocan în purtările sale faţă de oamenii de litere şi are apucături foarte barbare. Este un fel de burete care suge banii poporului. Economia sa este asemănătoare cancerului, care se măreşte din slăbirea celorlalte ţesuturi. De aceea poporul se plânge de el. Sub acest rege blând şi cucernic, furcile trosnesc de atâţia spânzuraţi, butucii putrezesc de atâta sânge, închisorile plesnesc ca nişte pântece prea pline. Regele acesta are o mână cu care ia şi una cu care spânzură. El este procurorul domnului bir şi doamnei spânzurătoare. Celor mari li se iau demnităţile, iar cei mici sunt copleşiţi de noi dări. Este un prinţ peste măsură de mare. Eu nu-l iubesc pe acest monarh. Dar dumneata, Maestre?

Omul în negru îl lăsa să vorbească pe flecarul poet. Continua să lupte contra puternicului curent, care depărta poarta lui le Cité de pupa insulei Notre Dame, pe care noi o numim astăzi insula Saint-Luis.

— Apropo, maestre, reluă Gringoire brusc, în momentul când noi ajunsesem în piaţa din faţa

113 împotriva avariţiei. (lat.)

bisericii, printre haimanalele acelea înfuriate, sfinţenia voastră l-a observat pe acel mic nenorocit căruia surdul dumneavoastră se pregătea să-i rupă ţeasta de rampa galeriei regilor? Eu am vederea proastă şi nu l-am putut recunoaşte. Ştiţi cine ar putea fi?

Necunoscutul nu răspunse, dar încetă brusc de a mai vâsli, braţele i se înmuiară ca zdrobite, capul îi căzu pe piept, şi Esmeralda îl auzi suspinând convulsiv. Ea tresări. Nu mai auzise suspine asemănătoare.

Barca lăsată în voia ei merse dusă de apă câtva timp. Dar omul în negru îşi ridică capul, apucă în sfârşit lopeţile şi continuă să urce pe fluviu; trecu de capul insulei Notre Dame şi se îndreptă spre debarcaderul lui Pont au Foin.

— Ah! zise Gringoire, iată acolo locuinţa Barbeau. Uite, maestre, priviţi grupul acela de acoperişuri negre care fac unghiuri ciudate, acolo, dedesubtul acelei mulţimi de nori joşi, lăptoşi şi murdari, unde luna este împrăştiată ca un albuş de ou. Este o locuinţă frumoasă. Se află acolo o capelă cu o boltă împodobită cu statui superbe, iar deasupra puteţi admira delicateţea clopotniţei, înconjurată de o grădină plăcută, cu un heleşteu, un umbrar mare, o alee şi un labirint, o cuşcă pentru animale sălbatice şi o mulţime de poteci stufoase plăcute lui Venus. Se mai află acolo şi un arbore denumit Desfrânatul, pentru că a servit plăcerilor unei vestite prinţese şi unui general al Franţei, galant şi deştept. Vai! Noi filosofii suntem faţă de un general, ceea ce este o grădină cu varză

faţă de grădina Luvrului. La urma urmei, ce-mi pasă? Viaţa omenească este pentru cei mari la fel ca şi pentru cei mici, plină şi de bine şi de rău. Durerea stă întotdeauna lângă bucurie. Maestre, am să vă povestesc istoria acestei locuinţe. Are un sfârşit tragic.

Era în 1319, în timpul domniei lui Filip al V-lea, cel mai înalt dintre regii Franţei. Morala poveştii este că plăcerile cărnii sunt primejdioase şi rele. Să nu ne uităm prea mult la femeia vecinului, oricât de gâdilate ne-ar fi simţurile de frumuseţea ei. Păcatul cărnii este de a cunoaşte voluptatea altuia… Oh! iată că zgomotul se măreşte!

Zgomotul se mărea într-adevăr în jurul lui Notre Dame. Se auzeau destul de clar strigăte de victorie. Brusc, sute de făclii, care făceau să strălucească coifurile militarilor, se răspândiră deasupra bisericii la toate înălţimile, pe turnuri, pe galerii, pe sub bolţi. Făcliile acelea păreau a căuta ceva; şi în curând ţipetele îndepărtate ajunseră în mod distinct la fugari:

— Egipteanca! Vrăjitoarea! La moarte cu ea!

Nenorocita lăsă să-i cadă capul în mâini şi necunoscutul vâsli mai cu putere spre mal. În vremea asta, Gringoire se gândea. El strângea capra în braţe şi se depărta uşor de egipteancă, care se lipea din ce în ce mai mult de el, ca de singurul azil care îi mai rămânea.

Desigur că Gringoire se afla într-o mare nelămurire. Se gândea că şi capra, după legislaţia în vigoare, ar fi spânzurată dacă ar fi prinsă şi

lucrul acesta nu-i era tocmai plăcut, sărmana Djali! Că erau prea mult două condamnate agăţate de el, şi în sfârşit că tovarăşul său nu dorea să o salveze decât pe egipteancă. Între aceste gânduri se dădea o mare bătălie, în care cântărea rând pe rând pe egipteancă şi pe capră; şi le privea cu ochi negri şi umezi de lacrimi, zicând printre dinţi:

— Nu pot, cu toate acestea, să le salvez pe amândouă.

O zdruncinătură înştiinţă că barca se afla în sfârşit pe ţărm. Zgomotul îngrozitor se auzea încă din Cité. Necunoscutul se ridică şi vru să vină la egipteancă, s-o apuce de braţ pentru a o ajuta să coboare din barcă. Ea îl respinse şi se agăţă de mâneca lui Gringoire, care ocupat fiind cu capra, aproape că o îmbrânci. Atunci, ea sări singură din barcă. Era aşa de tulburată încât nu ştia unde se ducea şi nici ce făcea. Rămase astfel un moment încremenită, privind culoarea apei. Când îşi reveni puţin, era singură cu necunoscutul în port. Se pare că Gringoire profitase de clipa debarcării pentru a o şterge cu capra prin mulţimea de case din strada Grenier-sur-L'Eau.

Sărmana egipteancă se cutremură văzându-se singură cu necunoscutul acela. Vru să vorbească, să strige, să-l cheme pe Gringoire, dar limba îi stătea nemişcată în gură şi niciun sunet nu ieşi printre buzele sale. Deodată simţi mâna necunoscutului atingând-o. Era o mână rece şi puternică. Dinţii îi clănţăniră. Omul nu spuse niciun cuvânt.

El începuse să urce cu paşi repezi spre piaţa

Grevei ţinând-o de mână. În momentul acela, simţi în mod vag că soarta este o forţă irezistibilă. Ea nu mai avea putere să se opună şi se lăsa dusă, alergând pe când el mergea. Deşi cheiul urca în locul acela, ei i se părea că coboară.

Se uită în toate părţile. Niciun om. Cheiul era absolut pustiu. Nu auzea niciun zgomot şi nu simţea nimic. Din le Cité, zgomotoasa insulă care era luminată în roşu, de care nu era despărţită decât de un braţ al Senei, îşi auzea numele strigat prinţe sunete de moarte. Restul Parisului se aşeza în jurul ei printre blocuri mari de umbră.

În tot acest timp, necunoscutul o ţâra mereu cu aceeaşi rapiditate. Esmeralda nu recunoştea niciunul din locurile pe care le traversau. Trecând prin faţa unei ferestre luminate, ea făcu o sforţare, se înţepeni brusc, şi strigă:

— Ajutor!

Stăpânul ferestrei o deschise, apăru în cămaşă cu o lampă în mână, privi pe chei cu un aer mirat, pronunţă câteva cuvinte pe care ea nu le auzi şi apoi închise fereastra. Era ultima lucire de speranţă care se stingea.

Omul în negru nu pronunţă nicio silabă, o strânse însă şi mai bine şi mări pasul. De data aceasta ea nu se mai opuse, ci îl urmă zdrobită.

Din când în când, ea prindea puţină putere şi întreba cu o voce întretăiată de zdruncinăturile pavajului şi de respiraţia grea provocată de mers:

— Cine sunteţi?

El nu răspundea.

Ei ajunseră, mergând de-a lungul cheiului,

într-o piaţă destul de mare. Luna lumina puţin.

Era piaţa Grevei. În mijloc se distingea un fel de cruce neagră în picioare. Era spânzurătoarea. Ea o recunoscu.

Omul se opri, se întoarse spre ea şi îşi descoperi faţa.

— Oh! bâlbâi ea împietrită, ştiam eu bine că tot tu eşti!

Era preotul, şi avea aerul unei fantome datorită luminii lunii. Se pare că la lumina lunii nu mai vezi decât spectrele lucrurilor.

— Ascultă, îi zise el; şi ea se cutremură la sunetul acelei voci funebre, pe care nu o mai auzise de mult timp. El continuă. Vorbea scurt şi abia respirând, ceea ce îi implica mari tulburări sufleteşti.

— Ne aflăm aici ca să-ţi vorbesc. Suntem în piaţa Grevei, într-un punct extrem. Destinul ne dă unul pe mâna altuia. Eu nu am să hotărăsc în privinţa vieţii tale, iar tu în privinţa sufletului meu. Iată o piaţă şi o noapte atât de întunecoasă încât nu se mai vede nimic. Ascultă-mă, aşadar. Dar mai întâi te rog să nu-mi vorbeşti de Phoebus al tău. (Zicând acestea, se plimba de colo-colo şi o trăgea după el). Să nu-mi vorbeşti de el. Înţelegi tu? Dacă ai să pronunţi numele acesta, n-am să mă mai pot controla, şi voi face un lucru îngrozitor.

După ce spuse acestea, ca un corp care îşi găseşte centrul de greutate, rămase nemişcat. Cuvintele sale arătau o mare agitaţie. Vocea sa era din ce în ce mai înceată.

— Nu întoarce capul. Ascultă-mă. Este o

afacere serioasă. Mai întâi, iată ce s-a petrecut. Nu ai de ce să râzi, îţi jur. Ce spuneam oare? Adu-mi aminte! Ah! Este o hotărâre a Parlamentului, care te dă din nou pe mâna eşafodului. Eu te-am scăpat din mâna lor. Dar iată că ei te urmăresc, priveşte.

El întinse braţul spre Cité. Căutările păreau într-adevăr că continuă. Zgomotele se apropiau. Turnurile casei Lieutenant, situată în piaţa Grevei, erau pline de zgomot şi de lumini, şi se vedeau soldaţi alergând pe cheiul opus, cu torţe şi, care strigau:

— Egipteanca!

— Vezi bine că te urmăresc şi nu te mint. Te iubesc. Nu deschide gura, nu-mi vorbi prea curând dacă vrei să-mi spui că mă urăşti. Sunt hotărât să nu mai ascult lucrul acesta. Eu te-am salvat. Lasă-mă întâi să termin. Am pregătit totul. Numai de tine depinde să vrei. Cum vei dori tu, aşa voi face. Dar hai să-ţi arăt ceva.

Şi alergând, obligând-o şi pe ea să alerge, căci nu-i dădea drumul la mână, se duse direct la spânzurătoare, şi arătându-i-o cu degetul, spuse cu o voce rece:

— Alege între noi doi.

Ea se smulse din mâinile sale şi căzu la picioarele spânzurătorii, îmbrăţişând piedestalul puternic al acesteia. Apoi îşi întoarse frumosul cap şi privi pe deasupra umărului. Ai fi zis că este Sfânta Fecioară la picioarele crucii. Preotul rămase nemişcat, cu degetul ridicat spre spânzurătoare, păstrându-şi gestul ca o statuie.

În sfârşit, egipteanca zise:

— Ea îmi face mai multă plăcere decât dumneata.

Atunci el lăsă să-i cadă încet braţul, şi privi pavajul cu durere.

— Dacă pietrele acestea ar putea vorbi, murmură el, ar spune: iată un om foarte nenorocit.

Tânără fată, îngenuncheată în faţa spânzurătorii şi cu părul despletit, care îi acoperea umerii şi spatele, îl lăsă să vorbească fără să-l întrerupă. El avea acum un accent plângăreţ şi blând, care contrasta dureros cu asprimea trăsăturilor sale.

— Eu te iubesc. Oh! Lucrul acesta este foarte adevărat. Oare nu se vede nimic din focul acesta, care îmi arde inima? Vai! Tânără fată, nu merit niciun pic de milă? Este o iubire imensă, îţi spun, este un chin. Oh! Sufăr prea mult, sărmană copilă. Sunt demn de milă. Vezi, eu îţi vorbesc blând. Aş dori totuşi să nu ai oroare faţă de mine. În sfârşit, un bărbat care iubeşte o femeie nu este vinovat! Dumnezeule! Mă vei ierta oare vreodată? Sau mă vei urî pentru totdeauna? Aşadar, s-a sfârşit! Tocmai lucrul acesta mă face rău, vezi, şi oribil faţă de mine însumi! Nici nu te uiţi la mine! Te gândeşti la altceva poate, pe când eu îţi vorbesc în picioare şi tremurând pe marginea veşniciei noastre! Dar bagă de seamă să nu-mi vorbeşti despre ofiţer!

Cum m-aş arunca la picioarele tale! Cum ţi-aş mai săruta nu numai picioarele, ci şi pământul pe care calci. Cum aş plânge ca un copil. Mi-aş

smulge din piept nu cuvinte, ci inima şi toate măruntaiele să-ţi spun că te iubesc, şi totul ar fi zadarnic, totul! Şi în vremea asta, tu, care ai în suflet numai gingăşie şi clemenţă, iar pe faţă îţi străluceşte cea mai dulce blândeţe, eşti toată suavă, milostivă, bună şi fermecătoare, nu ai niciun pic de milă faţă de mine! Oh! Ce fatalitate!

El îşi ascunse faţa în mâini, şi tânăra fată îl auzi plângând pentru prima oară. Astfel, în picioare şi zguduit de plâns, era mai nenorocit şi mai rugător decât în genunchi.

— Uite! continuă el, după ce încetă de a mai plânge, nici nu-mi mai găsesc cuvintele. Cu toate acestea, mă gândisem la ceea ce-ţi voi spune. Acum tremur şi mă codesc în momentul decisiv, simt ceva suprem care mă învăluie şi mă face să mă bâlbâi. Oh! Am să cad pe pavaj şi nu-ţi va fi milă de mine, şi nici de dumneata. Nu ne condamna pe amândoi. Dacă ai şti cât de mult te iubesc! Ce este în inima mea! Oh! Ce dezertare de la orice virtute! Ce părăsire disperată de mine însumi! Doctor, eu batjocoresc ştiinţa; gentilom, eu îmi nesocotesc numele; preot, eu fac din cartea de rugăciuni o pernă pentru desfrânări, scuip în faţa lui Dumnezeu! Şi toate acestea pentru tine, fermecătoare fiinţă! Pentru a fi mai demn de infernul tău! Şi tu nu vrei să ştii de afurisitul de mine! Oh! Să-ţi spun totul! mai mult încă! Ceva mai înspăimântător!...

Pe când pronunţa aceste ultime cuvinte, aerul său deveni cu totul rece. Tăcu un moment, apoi cu o voce puternică vorbi ca pentru sine:

— Cum, ce ai făcut cu fratele tău? Ce ai făcut cu el, nenorocitule? L-am cules, l-am crescut, l-am adorat şi apoi l-am omorât! Da, Doamne, iată, adineauri i s-a zdrobit capul în faţa mea de piatra casei Tale, şi asta din cauza mea, din cauza acestei femei, din cauza ei…

Privirea sa era rece. Vocea i se stingea şi el repeta, la intervale destuii de mari, ca un clopot ce-şi prelungeşte ultima vibraţie:

— Din cauza ei… Din cauza ei…

Apoi, limba nu-i mai articulă niciun sunet perceptibil deşi buzele i se mai mişcau.

Brusc, se prăbuşi şi rămase acolo cu capul între genunchi. O atingere a tinerei fete, care îşi retrăgea piciorul de sub el, îl făcu să-şi revină în simţiri. Îşi trecu uşor mâna peste obrajii săi slăbiţi şi îşi privi câteva momente degetele ude de lacrimi.

— Ce, murmură el, am plâns!

Şi întorcându-se spre egipteancă cu o nelinişte inexprimabilă:

— Vai! M-ai privit cu răceală cum plângeam! Copilă, ştii tu că lacrimile astea sunt lavă? Oare este adevărat că omul pe care-l urăşti nu te poate mişca? Tu ai râde dacă m-ai vedea murind! Oh! Eu nu vreau să te văd murind! Un cuvânt, un singur cuvânt de iertare! Nu-mi spune că mă iubeşti, spune-mi doar că vrei să mă iubeşti, şi asta va fi de ajuns, te voi salva. Dacă nu…

Oh! Timpul trece. Te rog cu tot ceea ce este mai sfânt, nu aştepta ca eu să redevin de piatră, asemenea acestei spânzurători care te cere!

Gândeşte-te că eu ţin destinele noastre în mâna mea, că sunt un nebun şi că pot lăsa totul să cadă, şi că sub noi se află un abis fără fund, nenorocito, în care a mea cădere o va urma pe a ta în veci! Un cuvânt de bunătate! Spune un cuvânt! Nimic mai mult decât un cuvânt!

Ea deschise gura ca să-i răspundă. El se aruncă în genunchi în faţa ei pentru a auzi cu adorare cuvântul, poate duios, care avea să iasă dintre buzele ei. Ea îi zise:

— Eşti un ucigaş!

Preotul o luă în braţe cu furie, şi începu să râdă cu un râs înspăimântător.

— Ei bine, da! Ucigaş, dar te voi avea! Tu nu mă vrei ca sclav, mă vrei ca stăpân. Am un loc unde te voi târî. Şi mă vei urma, va trebui să mă urmezi, sau te voi da pe mâna autorităţilor! Trebuie să mori, frumoaso, sau să fii a mea! Să fii a preotului! Să fii a ucigaşului! Chiar în această noapte, înţelegi tu asta? Haide, bucură-te! Haide, sărută-mă, nebuno! Alege, mormântul sau patul!

Ochii săi scânteiau de necurăţenie şi de furie. Gura sa desfrânată înroşea gâtul fetei. Ea se zbătea în braţele lui, iar el o acoperea cu săruturi pline de spumă.

— Nu mă muşca, monstrule! strigă ea. Oh! călugăr scârbos şi infect! Lasă-mă! Am să-ţi smulg firele cărunte de păr şi am să ţi le arunc în faţă.

El schimbă feţe-feţe, apoi îi dădu drumul şi o privi cu un aer întunecat. Ea se crezu victorioasă şi urmă:

— Îţi spun că eu sunt a lui Phoebus, şi că pe

Phoebus îl iubesc, pentru că Phoebus este frumos! Tu, preotule, eşti bătrân şi urât! Pleacă de aici!

El scoase un strigăt puternic, ca ars cu un fier înroşit în foc.

— Atunci, mori! zise el scrâşnind din dinţi. Ea văzu privirea înfricoşătoare a preotului şi vru să fugă. Dar acesta o prinse şi o zgudui, o trânti la pământ şi merse repede spre unghiul lui Tour Roland, târând-o după el pe pavaj de frumoasele sale mâini.

Ajuns acolo se întoarse spre ea:

— Pentru ultima oară te întreb: Vrei să fii a mea?

Ea răspunse cu putere:

— Nu.

Atunci el strigă:

— Maică Gudule! Iată egipteanca! Răzbună-te! Tânăra fată se simţi apucată de cot.

Era un braţ slab care ieşea dintr-o fereastră făcută în zid şi care o ţinea ca o mână de fier.

— Ţine bine, zise preotul. Aceasta este egipteanca scăpată. Nu-i da drumul. Mă duc să-i caut pe sergenţi, apoi ai să o vezi spânzurată.

Un râs răguşit îi răspunse din interiorul zidului la cuvintele acelea groaznice.

— Ha! Ha! Ha!

Egipteanca îl văzu pe preot cum alerga în direcţia podului Notre Dame. Din partea aceea se auzea un tropăit de cai.

Tânăra fată o recunoscu pe răutăcioasa schimnică. Abia respirând de spaimă, încercă să

scape.

Se răsuci, făcu mai multe salturi de agonie şi de disperare, dar cealaltă o ţinea cu o forţă de necrezut. Degetele osoase şi slabe care îi ţineau cotul, se fixau pe carnea sa şi îi cuprindeau braţul. Ai fi zis că mâna aceea era bătută în cuie de braţul său. Era mai mult decât un lanţ, mai mult decât un inel de fier, era un cleşte inteligent şi viu, care ieşea dintr-un zid.

Epuizată, Esmeralda se lovi de zid şi atunci teama de moarte o cuprinse. Se gândi la frumuseţea vieţii, la vederea cerului, la priveliştile naturii, la dragostea pentru Phoebus, la tot ce se întâmplase în viaţa ei, la preotul care tocmai o denunţa, la călăul care avea să sosească, la spânzurătoarea care era acolo. Atunci simţi cum frica o cuprinde, şi auzi încet de tot râsul schimnicei:

— Ha! Ha! Ha! Ai să fii spânzurată!

Ea se întoarse spre fereastră şi văzu figura sălbatică a schimnicei prin barele de fier.

— Dar ce v-am făcut? zise ea abia însufleţită. Schimnica nu răspunse; ea se puse să mormăiască cu intonaţie un cântec, supărată şi batjocoritoare: fiică a Egiptului, fiică a Egiptului!

Nefericita Esmeralda lăsă să-i cadă capul sub părul său, înţelegând că nu avea de a face cu un om normal.

Deodată schimnica exclamă, ca şi cum abia atunci auzise întrebarea fetei:

— Ce mi-ai făcut? Ei bine! Ascultă! Eu aveam un copil, înţelegi tu, aveam un copil! O frumoasă

fetiţă mică! Agnes a mea, reluă ea, năucă şi sărutând ceva în întuneric. Ei bine, înţelegi tu, fiică a Egiptului? Mi s-a luat copilul, mi s-a furat copilul, mi s-a mâncat copilul. Iată ceea ce mi-ai făcut tu.

Tânăra fată răspunse cu o voce slabă:

— Vai! Eu nici nu mă născusem pe atunci, poate!

— Oh! Ba da! reluă schimnica, tu erai născută. Ea ar fi de vârsta ta! Iată, sunt cincisprezece ani de când sunt aici, cincisprezece ani de când mă rog, cincisprezece ani de când mă dau cu capul de cei patru pereţi. Îţi spun că nişte egiptence mi-au luat-o, înţelegi asta? Şi ele mi-au mâncat-o, cu dinţii lor. Ai tu inimă? închipuieşte-ţi ce înseamnă un copil care se joacă, care suge la sân, care doarme. Este ceva aşa de nevinovat! Ei bine! Asta mi-au luat, asta mi-au omorât! Bunul Dumnezeu o ştie bine! Azi a venit rândul meu să mănânc o egipteancă. Oh! Cum te-aş mai muşca dacă barele de fier nu m-ar împiedica! Am capul prea mare! Sărmana mititică! Mi-au furat-o pe când dormea! Şi dacă ei ar fi deşteptat-o când o luau, degeaba ar fi ţipat, căci eu nu eram acolo! Ah! Mame egiptence, voi mi-aţi mâncat copilul! Veniţi să-l vedeţi pe al vostru!

Atunci ea începu să râdă şi să scrâşnească din dinţi. Ziua începea să se ivească. Un reflux de cenuşă lumina în mod nedesluşit zona aceea şi spânzurătoarea devenea din ce în ce mai distinctă în piaţă. De cealaltă parte, spre podul Notre Dame, sărmana condamnată credea că aude

apropiindu-se cavaleria.

— Doamnă! strigă ea împreunându-şi mâinile şi căzând în genunchi, cu părul despletit, pierdută, nebună de spaimă. Aveţi milă! Călăii se apropie. Eu nu v-am făcut nimic. Doriţi să mă vedeţi murind în felul acesta, în faţa dumneavoastră? Sunteţi miloasă, sunt sigură de lucrul acesta. Este înfiorător să fii spânzurată. Lăsaţi-mă să scap. Vă rog daţi-mi drumul! Graţie! Nu vreau să mor aşa!

— Înapoiază-mi copilul! zise schimnica.

— Graţie! Graţie!

— Înapoiază-mi copilul!

— Daţi-mi drumul, în numele cerului!

— Înapoiază-mi copilul.

Şi de data asta, tânăra fată recăzu, zdrobită, epuizată, având privirea sticloasă a cuiva care este coborât în mormânt.

— Vai! bâlbâi ea. Dumneata îţi cauţi copilul, eu îmi caut părinţii.

— Înapoiază-mi pe iubita mea Agnes! urmă schimnica. Nu ştii unde este? Atunci, mori! Stai să-ţi spun. Eu eram o fată de petrecere, aveam un copil, şi copilul mi s-a luat. Egiptencele mi l-au luat. Vezi bine că trebuie să mori. Când mama ta egipteanca va veni să te ceară, eu îi voi spune: Mamă, priveşte spânzurătoarea aceasta! Sau dă-mi înapoi copilul. Ştii tu unde se află mica mea copilă? Uite, să-ţi arăt. Iată ghetuţa sa, tot ceea ce mi-a mai rămas de la ea. Ştii tu unde se află cealaltă ghetuţă? Dacă o ştii, spune-mi şi chiar dacă ar fi la capătul celălalt al pământului, eu mă voi duce să o caut mergând în genunchi.

Pe când vorbea astfel, cu celălalt braţ arătă egiptencei ghetuţa brodată. Era destulă lumină pentru a i se distinge forma şi culoarea.

— Arătaţi-mi ghetuţa aceea, zise egipteanca tresărind. Dumnezeule! Dumnezeule!

În acelaşi timp, cu mâna pe care o avea liberă, ea deschise repede mica punguliţă împodobită cu pietre verzi, pe care o purta la gât.

— Haide! Haide! murmura schimnica, scotoceşte-ţi amuleta ta păcătoasă!

Deodată, se întrerupse, tremură din tot corpul şi cu o voce care îi venea din adâncul plămânilor exclamă:

— Fata mea!

Egipteanca scosese din pungă o mică ghetuţă absolut identică cu cealaltă. De acea mică gheată era legat un pergament, pe care era scris:

Când o vei găsi ţi pe cealaltă Mama ta îţi va întinde braţele.

Mai repede ca un fulger, schimnica compară cele două ghete, citise inscripţia pergamentului şi îşi lipise de barele de fier faţa ce strălucea de o bucurie cerească, strigând:

— Fata mea! Fata mea!

— Mamă! răspunse egipteanca.

Aici noi renunţăm să comentăm.

Zidul şi barele de fier se găseau între ele.

— Oh! Zidul! strigă schimnica. Oh! Să o văd şi să nu o pot îmbrăţişa! Dă-mi mâna ta!

Tânăra fată îşi întinsese braţul prin ferestruică, schimnica se apucă de mâna aceea, îşi

lipi buzele de ea şi rămase cu ele lipite, cufundată în sărutul acela, fără să mai dea niciun semn de viaţă. În vremea asta plângea cu hohote, în tăcere, în întuneric, ca o ploaie de noapte. Sărmana mamă golea în valuri pe mâna aceea adorată adâncul puţ de lacrimi care era în sufletul ei, şi unde durerea fusese filtrată picătură cu picătură, vreme de cincisprezece ani.

Deodată, ea se ridică, îşi dădu la o parte lungul păr cărunt ce-i cădea pe frunte şi fără să spună vreun cuvânt, începu să zguduie cu amândouă mâinile barele de fier ale celulei, mai furioasă ca o leoaică. Barele rezistară. Atunci se duse şi luă dintr-un colţ al celulei sale o piatră care îi servea drept pernă şi lovi cu violenţă. Barele se rupseră aruncând mii de scântei. O a doua lovitură sfărâmă de tot vechea cruce de piatră care baricada ferestruica. Cu amândouă mâinile rupse şi îndepărtă restul de bare ruginite. Sunt momente în care mâinile unei femei capătă forţe supranaturale.

După ce-şi făcu loc de trecere în mai puţin de un minut, o apucă pe fiica sa de mijloc şi o trase în celulă.

— Vino! Să te scap de prăpastie, îi murmură ea.

Când fiica sa fu în celulă, ea o aşeză încet pe pământ, apoi o luă din nou şi o purtă în braţe sale ca şi cum ar fi fost tot mica ei Agnes.

Se plimba prin celulă veselă, strigând, cântând, sărutându-şi fiica, vorbindu-i, izbucnind în hohote de râs, apoi în plâns şi toate în acelaşi

timp şi cu însufleţire.

— Fiica mea! Fiica mea! zicea ea. O am pe fiica mea! Iat-o! Bunul Dumnezeu mi-a înapoiat-o! Ei, voi! Veniţi toţi! Se află pe aici cineva pentru a o vedea pe fiica mea? Iisuse Cristoase, cât este de frumoasă! M-ai făcut să aştept cincisprezece ani, bunul meu Dumnezeu, dar numai pentru a mi-o înapoia frumoasă. Aşadar, egiptencele nu mi-au mâncat-o. Cine spusese lucrul acesta? Mica mea fiică! Mica mea fiică! Sărută-mă. Bunele egiptence! Le iubesc. Tu eşti, într-adevăr. De aceea îmi tresărea inima de câte ori treceai pe aici. Şi eu care credeam că îmi tresare datorită urii! Iartă-mă, Agnes, iartă-mă. Tu m-ai găsit foarte rea, nu-i aşa? Dar sunt mama ta şi te iubesc. Mai ai micul tău semn de la gât? Ia să vedem. Uite-l aici! Oh! Ce frumoasă eşti! Eu ţi-am făcut ochii ăştia mari, domnişoară. Sărută-mă. Te iubesc. Acum puţin îmi pasă dacă celelalte mame au copii; puţin îmi pasă de ele acum! Iat-o pe copila mea! Iată-i gâtul, ochii, mâna, părul. Găsiţi-mi ceva tot aşa de frumos, dacă puteţi! Oh! Vă asigur că nu există! Am plâns cincisprezece ani, dar toată frumuseţea mea trecută o văd acum la ea. Sărută-mă!

Şi ţinea mii de alte discursuri extravagante, o dezbrăca pe sărmana fată făcând-o aproape să roşească, îi netezea părul ca de mătase cu mâna, îi săruta piciorul, genunchiul, fruntea, ochii, se extazia de tot. Tânăra fată o lăsa să facă tot ceea ce-şi dorea şi doar uneori rostea încet şi cu o blândeţe fără margini:

— Mamă!

— Înţelegi tu, mica mea fată, reluă schimnica întrerupându-şi vorbele cu sărutări, înţelegi tu, am să te iubesc mult. Vom pleca de aici. Vom fi foarte fericite. Eu am moştenit ceva la Reims, în ţinutul nostru. Tu cunoşti Reismul? Ah! Nu-l ştii! Tu erai prea mică! Dacă ai şti cât de frumoasă erai când aveai patru luni! Aveai nişte picioruşe mici pe care lumea venea să ţi le vadă tocmai de la Epemay, ce se află la o depărtare de şapte leghe! Noi vom avea o moşioară şi o casă. Te voi culca în patul meu. Dumnezeule! Dumnezeule! Cine ar fi crezut asta? Să-mi regăsesc fata!

— O, mamă! zise tânăra fată găsind în sfârşit forţa de a vorbi în emoţia sa. Egipteanca mi-a spus asta. Era o bună egipteancă, care a murit anul trecut şi care a avut întotdeauna grijă de mine ca o doică. Ea mi-a pus punga aceasta la gât. Ea îmi zicea mereu: „Mititico, să păstrezi bine punga aceasta. În ea este o comoară, care te va face să-ţi găseşti mama. Tu o porţi pe mama ta la gât”. Egipteanca prezisese lucrul acesta! Schimnica îşi strânse din nou fiica în braţe.

— Vino să te sărut! Când ne vom întoarce în oraşul nostru, vom încălţa pe un Iisus de la biserică cu ghetuţele astea. Datorăm lucrul acesta bunei şi Sfintei Fecioare. Doamne! Ce voce frumoasă ai! Când îmi vorbeai, mai devreme, credeam că este un cânt! Ah! Dumnezeule! Mi-am regăsit copilul! Oare este de crezut povestea aceasta?

Şi începu să aplaude, să strige şi să râdă.

În momentul acela, celula răsună de galop de cai şi zgomot de arme, care se părea că vin dinspre podul Notre Dame şi înaintează din ce în ce mai mult pe chei. Egipteanca se aruncă cu spaimă în braţele schimnicei.

— Scapă-mă! Scapă-mă! Mamă! Uite-i că vin!

Schimnica se îngălbeni.

— O cerule! Ce tot spui tu? Uitasem! Eşti urmărită! Ce ai făcut?

— Nu ştiu, răspunse nenorocita copilă, dar sunt condamnată la moarte.

— La moarte! zise schimnica. La moarte! repetă ea încet şi privindu-şi copila cu ochii ficşi.

— Da, mamă, reluă tânăra fată pierdută, vor să mă omoare. Iată-i că vin să mă ia. Spânzurătoarea aceea este pregătită pentru mine! Scapă-mă! Scapă-mă! Sosesc! Scapă-mă!

Schimnica rămase câteva momente nemişcată, ca de piatră, apoi îşi mişcă capul în semn de îndoială şi brusc izbucni într-un râs îngrijorător:

— Ho! Ho! Ho! Nu! Ceea ce-mi spui tu nu poate fi adevărat. Ah, da! Să o fi pierdut, lucrul ăsta să fi ţinut cincisprezece ani, să o fi regăsit şi asta să ţină numai un minut! Să mi-o ia din nou acum când este frumoasă, când este mare, când îmi vorbeşte, când mă iubeşte! Oh! Nu, lucrul acesta nu este posibil. Bunul Dumnezeu nu permite asemenea lucruri.

Aici cavalerii păreau că s-au oprit şi se auzi o voce îndepărtată, care spunea:

— Pe aici, domnule Tristan! Preotul a spus că

o vom găsi la Gaura Guzganilor.

Zgomotul de cai reîncepu.

Schimnica se ridică cu un ţipăt disperat:

— Salvează-te! Fugi, copilul meu! Ai dreptate! Este moartea ta! Oroare! Blestem! Fugi!

— Rămâi, zise ea apoi cu voce înceată, scurtă şi înfiorătoare, strângând convulsiv mâna egiptencei, mai mult moartă decât vie. Rămâi. Nu te mişca! Sunt soldaţi pretutindeni. Nu poţi ieşi. Este prea multă lumină afară.

Ochii îi erau uscaţi şi înflăcăraţi. Stătu un moment fără să spună nimic. Mergea prin celulă cu paşi mari şi se oprea din când în când pentru a-şi smulge părul din cap, păr pe care ea îl rupea apoi cu dinţii.

Deodată zise:

— Se apropie. Am să le vorbesc. Ascunde-te în colţul acela. Nu au să te vadă. Eu le voi spune că ai fugit, că ţi-am dat drumul.

Îşi puse fiica, pe care o ţinea mereu în braţe, într-un colţ al celulei care nu se vedea din afară. O înghesui acolo şi o aranjă în aşa fel încât nici mâinile şi nici picioarele să nu-i iasă la iveală, îi desfăcu părul cel negru pentru a-i acoperi rochia cea albă, puse în faţa sa ulciorul şi piatra, singurele obiecte pe care le avea, închipuindu-şi că acestea o vor ascunde. Şi când toate acestea fură terminate, mai liniştită, ea se aşeză în genunchi şi se rugă. Zorile care abia mijeau lăsau încă mult întuneric în Gaura Guzganilor.

În momentul acela, vocea preotului, vocea aceea infernală, se auzi foarte aproape de celulă,

strigând:

— Pe aici căpitane Phoebus de Châteauperst…

La numele acesta, la vocea aceea, Esmeralda, pitită în colţul său, făcu o mişcare.

— Nu te mişca! zise schimnica.

Abia termină şi un zgomot de arme, de oameni şi de cai se opri în faţa celulei. Mama se ridică şi se duse repede să se posteze în faţa ferestrei pentru a o închide. Atunci văzu o trupă numeroasă de soldaţi pedeştri şi călări în piaţa Grevei. Acela care îi comanda veni spre ea.

— Bătrâno, zise omul acela, care avea o figură înfiorătoare, noi căutăm o vrăjitoare, pentru a o spânzura. Ni s-a spus că o ţii tu.

Sărmana mamă luă cea mai indiferentă figură pe care o putea lua şi răspunse:

— Nu prea ştiu ce vreţi să spuneţi.

— Tête Dieu, ce tot trăncănea zăpăcitul ăla de arhidiacon? Unde este?

— Monseniore, zise un soldat, a dispărut.

— Ascultă, bătrână nebună, reluă comandantul, nu minţi! Ţi s-a dat să păzeşti o vrăjitoare. Ce ai făcut cu ea?

Schimnica nu vru să nege totul, de teama de a nu deştepta bănuieli şi răspunse cu un accent sincer şi ursuz:

— Dacă mă întrebaţi despre o tânără fată, care mi-a fost dată să o ţin adineauri, atunci aflaţi că ea m-a muşcat de mână şi i-am dat drumul. Asta este totul. Lăsaţi-mă în pace.

Comandantul făcu o strâmbătură de dezamăgire.

— Să nu mă minţi, fantomă bătrână! reluă el. Eu mă numesc Tristan l'Hermite şi sunt cumătrul regelui. Tristan l'Hermite, înţelegi tu? Şi adăugă, privind piaţa Grevei din jurul său: Numele acesta are un ecou aici.

— Chiar de a-ţi fi Satan l'Hermite, răspunse schimnica, care prindea puţină speranţă, şi tot nu aş avea altceva de spus şi nici nu m-aş teme de dumneata.

— Tête Dieu! zise Tristan, iată o mahalagioaică! Ah! Tânăra vrăjitoare a fugit! Şi pe unde a apucat?

Gudule răspunse pe un ton nepăsător:

— Pe strada du Monton, mi se pare.

Tristan întoarse capul şi făcu semn trupei sale să se pună în formaţie de marş. Schimnica răsuflă uşurată.

— Monseniore, zise deodată un arcaş, ia întrebaţi de ce barele de fier de la celula bătrânei ursitoare sunt desfăcute.

Întrebarea aceasta făcu să revină spaima în inima bietei mame, care nu-şi pierdu, cu toate acestea, prezenţa de spirit

— Ele au fost mereu aşa, bâlbâi ea.

— Ba nu, chiar ieri ele făceau o frumoasă cruce neagră care te făcea cucernic, reluă arcaşul.

Tristan aruncă o privire chiorâşă schimnicei.

— Mi se pare că cumătră se tulbură.

Nefericita simţi că totul depindea de

stăpânirea sa de sine şi cu moartea în suflet începu să zâmbească.

Mamele au astfel de putere.

— Aş! zise ea, omul acesta nu ştie ce spune. Este mai bine de un an de când o căruţă cu pietre s-a lovit cu partea dinapoi de fereastra mea şi a lovit grilajul. Eu chiar l-am ocărit pe căruţaş.

— Este adevărat, zise un alt arcaş, eram şi eu de faţă.

Se găsesc, întotdeauna, pretutindeni, oameni care au văzut totul. Mărturia aceasta nesperată a arcaşului îi dădu speranţe schimnicei, pe care interogatoriul acela o făcea să traverseze o prăpastie pe muchia unui cuţit.

Dar ea era condamnată la o alternativă continuă de speranţă şi alarmă.

— Dacă o căruţă ar fi făcut lucrul acesta, continuă celălalt soldat, resturile barelor ar fi trebuit să fie îndoite spre interiorul celulei, nu în afara ei.

— He! He! zise Tristan. Tu ai nas de anchetator, domnule Châtelet. Răspunde la ce a spus, bătrâno!

— Doamne! exclamă ea strânsă din toate părţile şi cu o voce plină de lacrimi, fără voia ei, vă jur, monseniore, că o căruţă a rupt barele acestea. Aţi auzit că omul acela a văzut lucrul acesta. Şi apoi, ce are de a face cu egipteanca dumneavoastră?

— Hm! murmură Tristan.

— Drace! reluă soldatul măgulit de elogiul intendentului, fiarele sunt rupte de curând.

Tristan ridică capul. Schimnica se îngălbeni.

— Cât timp este de când le-a rupt căruţa aceea?

— O lună, cincisprezece zile, nu mai ştiu, monseniore.

— Ea a spus mai înainte că este mai bine de un an, observă soldatul.

— Iată încurcătura afacerii! zise intendentul.

— Monseniore, zise ea stând mereu în faţa ferestruicii şi tremurând la gândul că bănuiala i-ar face să-şi bage capul şi să privească în celulă, monseniore, vă jur că o căruţă a rupt barele acelea. Vă jur pe sfinţii îngeri din rai. Dacă nu este aşa cum vă spun să fiu veşnic afurisită!

— Tu juri cu prea multă căldură! zise Tristan cu uitătura sa inchizitorială.

Sărmana femeie părea că-şi pierde din ce în ce mai mult prezenţa de spirit. Ajunsese să facă greşeli, şi înţelegea cu groază că începuse să spună ceea ce nu trebuia.

Aici, un alt soldat alergă strigând:

— Monseniore, bătrâna ursitoare minte. Vrăjitoarea nu a fugit pe strada du Monton. Lanţul străzii a rămas întins toată noaptea şi paznicul lanţului nu a văzut trecând pe nimeni.

Tristan, a cărei fizionomie devenea din ce în ce mai îngrozitoare, întrebă pe schimnică:

— Ce ai de răspuns la aceasta?

Ea încercă să înfrunte şi acest nou incident.

— Nu ştiu, monseniore, poate că m-am înşelat. Mi se pare că ea a trecut apa.

— Asta este în partea opusă, zise intendentul. Cu toate acestea nu cred că ea ar fi vrut să se întoarcă în la Cité, unde era urmărită. Tu minţi, bătrâno!

— Şi apoi, adăugă primul soldat, nu se află bărci pe nicio parte a apei.

— Poate a trecut înot, răspunse schimnica apărându-şi terenul pas cu pas.

— Dar ce, femeile înoată? zise soldatul.

— Tête Dieu! Bătrâno! Tu minţi! Tu minţi! reluă Tristan înfuriat, îmi vine să las vrăjitoarea şi să te spânzur pe tine. Un sfert de ceas de tortură ţi-ar scoate poate adevărul din gură. Haide, ai să ne urmezi.

Ea se agăţă de cuvintele acestea cu nădejde.

— Cum doriţi, monseniore. Faceţi ce vreţi. Vreţi să mă torturaţi, bine. Luaţi-mă. Repede, repede! Să plecăm îndată.

În vremea asta, se gândea ea, fiica mea va fugi.

— Drace! zise intendentul, câtă dorinţă de a fi chinuită! Eu nu înţeleg nimic de la nebuna asta.

Un bătrân sergent de pază, cu părul cărunt, ieşi din rânduri şi adresându-i-se intendentului, zise:

— Este nebună, într-adevăr, monseniore. Dacă ea i-a dat drumul egiptencei, asta nu este vina sa, pentru că ea nu le iubeşte pe egiptence. Sunt cincisprezece ani de când eu fac de pază aici, şi o tot aud înjurând boemienele cu fel de fel de insulte. Dacă aceasta pe care o urmărim, este, după cum cred, mica dansatoare cu capra, pe

aceasta o urăşte cel mai mult.

Mărturia a fost confirmată unanim de toţi paznicii.

Tristan l'Hermite, fără să spere că va mai afla ceva de la schimnică, îi întoarse spatele şi ea îl văzu cu o nelinişte inexprimabilă îndreptându-se încet spre calul său.

— Haideţi, le zise soldaţilor să-i printre dinţi. La drum! Să continuăm cercetările. Nu voi dormi până când egipteanca nu va fi spânzurată.

Cu toate acestea, el mai ezită puţin înainte de a urca pe cal. Maica Gudule palpita între viaţă şi moarte văzându-l preumblându-şi prin piaţă privirea neliniştită ca a unui câine de vânătoare, care simte aproape de el culcuşul animalului şi nu vrea să plece. În sfârşit, el dădu din cap, încălecă şi plecă. Inima atât de strânsă a Gudulei se relaxă, şi ea zise cu voce înceată spre fata sa, pe care nu îndrăznise să o privească pe când ei se aflau acolo: „Eşti salvată!”

Sărmana copilă rămăsese în tot acest timp în colţul său, fără să respire, fără să mişte, cu ideea morţii în faţa ei. Ea nu pierduse nimic din scena dintre Tristan şi Gudule şi fiecare din temerile mamei le simţise şi ea. Auzise toate pârliturile firului care o ţinea agăţată deasupra prăpastiei, crezuse de douăzeci de ori că acesta se va rupe şi acum abia începea să respire şi să-şi simtă picioarele pe pământ. În momentul acela ea auzi o voce care îi zicea intendentului:

— La dracu'! Domnule intendent, asta nu este treaba mea, eu, un ofiţer, să spânzur vrăjitoare.

Răscoala poporului a fost înăbuşită. Vă las să cercetaţi singur. Veţi recunoaşte că trebuie să mă duc să-mi întâlnesc compania, căci ea este lipsită de comandant.

Vocea aceea era a lui Phoebus de Châteaupers. Ceea ce se petrecu în sufletul ei nu se poate exprima. El se afla aşadar acolo, amicul său, sprijinul său, azilul său, Phoebus al său! Ea se ridică şi mai înainte ca mama sa să o poată împiedica, se aruncă la fereastră strigând:

— Phoebus! Vino aici! Phoebus!

Phoebus nu mai era acolo. El dispăruse în galop după colţul străzii de la Coutelerie. Dar Tristan nu plecase.

Schimnica se aruncă asupra fetei sale cu un muget. Ea o trase repede înapoi, înfigându-i unghiile în gât. O mamă tigroaică nu ţine seamă de toate nimicurile. Dar era prea târziu. Tristan văzuse.

— He! He! exclamă el cu un râs care îi arăta toţi dinţii şi care îi făcea faţa să-i semene cu un bot de lup, sunt doi şoareci în cuşcă!

— Bănuiam lucrul acesta! zise soldatul.

Tristan îl bătu pe umăr:

— Tu eşti o pisică bună! Haide, adăugă el, unde este Henriet Cousin?

Un om care nu purta uniforma soldaţilor ieşi din rândurile lor. El purta un costum jumătate negru, jumătate cenuşiu, părul negru, mănuşi din piele şi un pachet de frânghii în mâinile sale mari. Omul acesta îl însoţea de fiecare dată pe Tristan, care la rândul său îl însoţea mereu pe Ludovic al

XI-lea.

— Amice, zise Tristan l’Hermite, iată vrăjitoarea pe care o căutăm. Tu ai să mi-o spânzuri. Ai scara cu tine?

— Se află una în magaziile lui Maison aux Piliers, răspunse omul.

— Ad-o repede! zise Tristan.

În momentul acesta, pe când Tristan o văzuse pe Esmeralda şi orice speranţă fusese pierdută, schimnica nu spusese niciun cuvânt. Ea o aruncase pe sărmana egipteancă pe jumătate moartă într-un colţ al celulei şi se aşezase iarăşi la fereastră, cu mâinile sprijinite de unghiurile de sus ale zidului care susţinea acoperişul ca două gheare, în atitudinea aceea, o vedeai preumblându-şi privirea către soldaţi, privirea ei care redevenise sălbatică şi nebună. În momentul când Henriet Cousin se apropie de celulă, ea se uită la el aşa de sălbatic încât el se dădu înapoi.

— Monseniore, zise el întorcându-se la intendent, pe care trebuie să o spânzurăm?

— Pe cea tânără.

— Cu atât mai bine! Căci bătrâna pare neliniştită.

— Sărmana mică dansatoare cu capra! zise bătrânul sergent de pază.

Henriet Cousin se apropie din nou de ferestruică. Privirea mamei îl făcu să-şi lase ochii în jos. El zise destul de timid:

— Doamnă.

Ea îl întrerupse cu o voce foarte înceată şi furioasă:

— Ce vrei?

— Nu pe dumneata, zise el, pe cealaltă.

— Care cealaltă?

— Cea tânără.

Ea începu să dea din cap strigând:

— Nu se află nimeni aici! Nu se află nimeni aici! Nu se află nimeni aici!

— Ba da! reluă călăul, dumneata o ştii foarte bine.

Lasă-mă să o spânzur pe cea tânără. Nu vreau să vă fac rău.

Ea zise cu un rânjet ciudat:

— Ah! Tu nu vrei să-mi faci rău, mie!

— Lăsaţi-mi-o pe cealaltă, doamnă; aşa vrea domnul intendent.

Ea repetă cu un aer de nebună:

— Nu se află nimeni aici.

— Şi eu spun că da! răspunse călăul. Doar am văzut toţi că sunteţi două aici.

— Priveşte mai de aproape! zise schimnica zâmbind. Bagă-ţi capul prin fereastră.

Călăul examină unghiile mamei şi nu îndrăzni.

— Grăbeşte-te! strigă Tristan, care îşi aranjase trupa în semicerc în faţa Găurii Guzganilor şi stătea călare lângă spânzurătoare.

Henriet se întoarse la intendent încă o dată, foarte încurcat. El îşi puse frânghia jos şi îşi învârtea cu un aer stângaci pălăria în mâini.

— Monseniore, întrebă el, pe unde să intru?

— Pe uşă.

— Nu există uşă.

— Pe fereastră.

— Este prea strâmtă.

— Lărgeşte-o, zise Tristan înfuriat. Nu ai cazmale?

Din fundul tindei sale, mama, mereu hotărâtă, privea. Nu mai spera nimic, nu mai ştia ce dorea, dar nu voia să i se ia fiica.

Henriet Cousin se duse să caute cutia cu instrumentele sale din magazia lui Maison aux Piliers. El luă de acolo scara, pe care o rezemă de spânzurătoare. Cinci sau şase oameni ai intendenţei se înarmară cu cazmale şi cu pârghii şi Tristan se îndreptă împreună cu ei spre fereastră.

— Bătrâno, zise intendentul cu un ton sever, dă-ne fata de bunăvoie.

Ea îl privi ca şi cum nu l-ar fi înţeles.

— Tête Dieu! reluă Tristan. De ce vrei să împiedici spânzurarea acestei egiptence, după cum vrea regele? Şi ticălosul începu să râdă cu râsul său sălbatic.

— Pentru ce? Pentru că este fiica mea.

— Găuriţi zidul, zise Tristan.

Ajunse, pentru a practica o deschizătură destul de largă, să scoată un strat de pietre de dedesubtul ferestruicii. Când mama auzi cum cazmalele şi pârghiile îi dărâmă fortăreaţa, scoase un strigăt deznădăjduit şi începu să se învârtească cu o iuţeală îngrozitoare prin celulă, obicei de animal sălbatic dobândit în cei cincisprezece ani de captivitate. Nu mai spunea nimic, dar ochii săi

scânteiau. Soldaţii erau înspăimântaţi.

Brusc, ea apucă pietroiul, râse şi îl azvârli cu amândouă mâinile sale tremurânde spre lucrători. Pietroiul, aruncat fără prea multă precizie, nu atinse pe nimeni şi veni să se oprească la picioarele calului lui Tristan. Ea scrâşni din dinţi.

În vremea aceasta, cu toate că soarele nu se ivise încă, afară era lumină; o frumoasă nuanţă roz înveselea vechile coşuri mâncate de vreme ale lui Maison aux Piliers. Era ora când ferestrele marelui oraş se deschid vesele pe acoperişuri. Câţiva mitocani şi câţiva precupeţi de fructe mergând spre hală cu măgarul lor, începeau să traverseze piaţa Grevei. Ei se opreau în faţa soldaţilor şi apoi îşi vedeau de drum.

Schimnica se duse să ia loc lângă fata sa, acoperind-o cu corpul său, în faţa ei, cu privirea fixă, ascultând-o pe sărmana copilă care nu se mişca şi care murmura încet, drept orice vorbire: „Phoebus! Phoebus!” Pe măsură ce ferestruica se mărea datorită cazmalelor şi pârghiilor, mama se dădea înapoi în mod maşinal şi o înghesuia din ce în ce mai mult pe tânăra fată în zid. Deodată schimnica văzu piatra (căci ea făcea de santinelă şi nu o pierdea din privire) mişcându-se, şi auzi vocea lui Tristan care-i încuraja pe lucrători. Atunci ieşi din descurajarea care o cuprinsese pentru câteva momente. Vocea sa aici îţi străpungea urechea ca scârţâitul unui fierăstrău, aici bâlbâia ca şi cum toate blestemele se îngrămădeau spre a ieşi de pe buzele sale, şi izbucni:

— Ho! Ho! Ho! Ce lucru îngrozitor! Sunteţi nişte tâlhari! Oare într-adevăr vreţi să-mi spânzuraţi fiica? Vă spun că ea este fata mea! Oh! Laşilor! Oh! Călăilor, ticăloşi, mojici, asasini! Ajutor! Ajutor! Foc! Dar ce, ei au să-mi spânzure copila în modul acesta? Cine este acela care se numeşte „Bunul Dumnezeu”?

Atunci, spumegând, cu privirea rătăcită, stând pe patru labe ca o panteră şi cu părul zbârlit, i se adresă lui Tristan:

— Apropie-te puţin ca să-mi spânzuri fiica! Oare tu nu înţelegi când eu îţi spun că este fiica mea? Ştii tu ce înseamnă să ai un copil? Hei! Răpitorule, nu ai stat nicio dată la un loc cu nevasta ta? Nu ai avut nicio dată un copil? Şi dacă tu ai micuţi, când ei ţipă, nu ai nimic care să se mişte în tine?

— Scoateţi piatra, zise Tristan, căci nu mai este înţepenită.

Pârghiile ridicară greaua piatră. Aceasta era, cum am mai spus-o, ultimul meterez al mamei. Ea se aruncă asupra pietrei, vru să o reţină, o zgârie cu unghiile, dar blocul masiv, pus în mişcare de şase oameni, îi scăpă şi alunecă încet până la pământ, de-a lungul pârghiilor de fier.

Mama, văzând intrarea făcută, căzu în faţa deschizăturii de-a curmezişul, baricadând spărtura cu corpul său, frângându-şi braţele, lovind pavajul cu capul şi strigând cu o voce răguşită de oboseală, care abia se auzea:

— Ajutor! Foc! Foc!

— Acum luaţi fata, zise Tristan tot nepăsător.

Mama îi privi pe soldaţi într-un mod aşa de înspăimântător încât ei ar fi vrut mai bine să dea înapoi decât înainte.

— Haideţi, odată, reluă intendentul. Henriet Cousin!

Nimeni nu făcu niciun pas. Intendentul înjură:

— Tête Dieu! Militarii mei! Să aibă frică de o femeie!

— Monseniore, zise Henriet, dumneavoastră numiţi asta o femeie?

— Ea are o coamă de leu! zise altul.

— Haideţi! reluă intendentul, gaura era destul de largă. Intraţi doi deodată, ca la spărtura de la Pontoise. Să sfârşim odată! Pe primul care dă înapoi îl tai în două!

Aşezaţi între intendent şi mamă, amândoi ameninţători, soldaţii stătură puţin pe gânduri, apoi înaintară spre Gura Guzganilor.

Când schimnica văzu aceasta, se ridică repede în genunchi, îşi dădu la o parte părul de pe frunte, apoi îşi puse mâinile sale slabe şi zbârcite pe coapse. Lacrimi mari ieşiră una câte una din ochii săi, şi coborau pe o zbârcitură de-a lungul obrajilor. În acelaşi timp, ea începu să vorbească, dar cu o voce aşa de rugătoare, aşa de blândă, aşa de supusă şi de înduioşătoare, încât mulţi paznici bătrâni din jurul lui Tristan îşi ştergeau ochii.

— Monseniorilor! Domnilor sergenţi, un cuvânt. Este un lucru pe care trebuie să vi-l spun. Aceasta este fiica mea, înţelegeţi? Fiica mea scumpă, pe care o pierdusem! Ascultaţi. Este o

poveste lungă.

Gândiţi-vă că eu îi cunosc foarte bine pe domnii sergenţi. Ei au fost întotdeauna buni cu mine pe vremea când copiii aruncau cu pietre în mine, pentru că eram o fată de petrecere. Boemianele mi-au furat copila. Eu i-am păstrat chiar o ghetuţă timp de cincisprezece ani. Priviţi, o am aici. Fiica mea avea piciorul aşa de mic pe vremea aceea. La Reims? La Chantefleur! Strada Foile Penie! Aţi cunoscut poate toate acestea.

În tinereţea voastră, atunci, era o vreme frumoasă. Se petrecea foarte bine. Veţi avea milă de mine, nu este aşa, monseniorilor? Egiptencele mi-au furat-o, ele mi-au ascuns-o timp de cincisprezece ani. Închipuiţi-vă, bunii mei amici, că eu o credeam moartă. Am petrecut cincisprezece ani de zile în pivniţa aceasta, fără foc iama. Lucrul acesta este greu de suportat. Sărmana mea ghetuţă! Am strigat atât de mult încât Dumnezeu m-a auzit. În noaptea aceasta mi-a înapoiat fiica. Este o minune a bunului Dumnezeu. Dumneavoastră nu mi-o veţi lua, sunt sigură de lucrul acesta. Dacă ar fi vorba despre mine, nu m-aş opune, dar ea, o copilă de şaisprezece ani! Daţi-i timp să vadă soarele!

Ce v-a făcut ea? Absolut nimic. Nici eu nu v-am făcut nimic. Dacă aţi şti că nu o am decât pe ea şi că sunt bătrână, că aceasta este o binecuvântare pe care mi-a trimis-o Sfânta Fecioară! Şi apoi, sunteţi aşa de buni cu toţii! Nu ştiaţi că este fata mea, acum ştiţi lucrul acesta. Oh! Eu o iubesc! Domnule mare intendent, aş dori

să mi se găurească pântecele decât să-i zgâriaţi vreun deget! Dumneavoastră aveţi aerul unui mare senior! Ceea ce vă spun vă explică reacţia mea, nu-i aşa? Oh! Dacă aţi avut o mamă, monseniore! Dumneavoastră sunteţi căpitan, lăsaţi-mi copila! Priviţi, vă rog în genunchi, cum se roagă lumea în faţa lui Iisus Cristos! Nu cer nimic nimănui, eu sunt din Reims, monseniorilor, şi am o mică moşioară moştenită de la unchiul meu Mahiet Pradon. Nu sunt o cerşetoare, nu vreau nimic, o vreau doar pe copila mea! Oh! Vreau să-mi păstrez copila! Bunul Dumnezeu, care este stăpânul nostru, mi-a înapoiat-o! Regele! Spuneţi că aşa vrea regele! Nu-i va face multă plăcere să-mi omoare fiica! Şi apoi regele este bun! Este fiica mea! Este fiica mea, a mea! Ea nu este a regelui! Ea nu este a voastră! Noi vrem să plecăm de aici! în sfârşit, două femei care vor să treacă, una este mama, alta este fiica, sunt lăsate să treacă! Lăsaţi-ne să trecem! Noi suntem de la Reims. Oh! Sunteţi foarte buni, domnilor sergenţi. Eu vă iubesc pe toţi… dumneavoastră nu o veţi spânzura pe scumpa mea mititică, aceasta este imposibil! Nu-i aşa că lucrul acesta este imposibil? Copilul meu! Copilul meu!

Nu vom încerca să explicăm gestul său, nici să vorbim despre accentul său, despre lacrimile pe care ea le bea în timp ce vorbea, despre mâinile pe care şi le împreună şi apoi le frângea, despre surâsurile care îţi făceau rău, despre privirile rugătoare, despre strigătele ce-ţi străpungeau inima şi pe care ea le amesteca cu cuvintele sale

dezordonate, nebune şi fără legătură. Când tăcu, Tristan V Hernii te încruntă din sprâncene, dar nu făcu aceasta decât pentru a-şi ascunde o lacrimă ce curgea din ochiul său de tigru. Îşi stăpâni în cele din urmă slăbiciunea şi zise pe un ton scurt:

— Regele vrea asta.

Apoi se aplecă la urechea lui Henriet Cousin şi-i zise încet de tot:

— Să termini repede! Temutul intendent simţea poate că inima i se înduioşa şi lui.

Călăul şi sergenţii intrară în celulă. Mama nu se opuse deloc, doar se târî şi se aruncă orbeşte peste copila sa.

Esmeralda văzu cum se apropiau soldaţii. Oroarea morţii o reînsufleţi.

— Mamă! strigă ea cu un accent de deznădejde. Mamă! Vin! Apără-mă!

— Da, amorul meu, te apăr! răspunse mama cu vocea stinsă; şi strângând-o puternic în braţele sale o sărută. Amândouă, stând una peste alta la pământ, făceau un spectacol plin de milă.

Henriet Cousin o apucă pe fată de mijloc, pe sub frumoşii săi umeri. Când ea îi simţi mâna, leşină. Călăul, căruia îi curgeau lacrimile în broboane mari peste ea, vru să o ia în braţe. Încercă să o dezlipească de mamă, care îşi înnodase mâinile în jurul fetei; dar ea era aşa de puternic agăţată de mama sa, încât îi fu imposibil să le despartă. Atunci Henriet Cousin fu nevoit să le scoată afară pe amândouă.

Soarele tocmai răsărea şi în piaţă se afla o mulţime de popor, care privea de la distanţă cum

cele două erau târâte de la celulă spre spânzurătoare. Căci acesta era obiceiul lui Tristan la execuţii.

El avea mania de a nu lăsa curioşii să se apropie.

Pe la ferestre nu se afla nimeni. Se vedea numai în depărtare, în vârful turnului Notre Dame, care domina piaţa Grevei, doi oameni în negru, detaşaţi pe cerul limpede al dimineţii, care păreau că privesc.

Henriet Cousin se opri cu povara sa la picioarele spânzurătorii şi abia respirând, căci era înduioşat de atâta durere, trecu frânghia spânzurătorii în jurul adorabilului gât al tinerei fete. Nenorocita copilă simţi atingerea rece a cârpei. Ea îşi deschise ochii şi văzu braţul ros de vreme al spânzurătorii de piatră atârnând deasupra capului său. Atunci, ea se scutură şi strigă cu o voce puternică şi sfâşietoare:

— Nu! Nu! Nu vreau!

Mama, al cărei cap era băgat şi pierdut printre veşmintele fiicei sale, nu spusese niciun cuvânt; i se văzu numai cutremurându-i-se tot corpul şi se auzi cum săruta cu furie pe copila sa. Călăul profită de momentul acela pentru a-i desface braţele cu care o ţinea pe condamnată. Fie din epuizare, fie din disperare, ea îi permise lucrul acesta.

Apoi o ridică pe tânăra fată pe umăr, şi puse piciorul pe scară.

În momentul acela, mama, doborâtă la pământ, deschise brusc ochii. Fără să scoată

vreun sunet, ea se ridică cu o expresie îngrozitoare, apoi se aruncă ca o fiară asupra prăzii la mâna călăului şi o muşcă.

Aceasta se petrecu cu iuţeala unui fulger. Călăul urlă de durere. I se veni în ajutor. Cu multă greutate, i se scoase mâna sângerândă dintre dinţii bătrânei. Fu îmbrâncită destul de brutal şi căzu pe pavaj. Fu ridicată, dar căzu iarăşi, căci murise.

Călăul, care nu dăduse drumul fetei, continuă să urce scara.

II

LA CREATURA BELLA BIANCO VESTITA[114]

(DANTE)

Când Quasimodo văzu că celula era goală, că egipteanca nu se mai afla acolo, că pe când el o apăra cineva o răpise, îşi smulse părul şi bătu din picioare de mirare şi durere. Apoi începu să o caute prin toată biserica, scoţând sunete şi făcând gesturi ciudate pe la fiecare colţ, împrăştiindu-şi părul său roşu pe pardoseală. Aceasta se întâmpla chiar în timp ce arcaşii regelui intrau victorioşi în Notre Dame, căutând-o de asemenea pe egipteancă. Quasimodo îi ajută la asta, fără să le cunoască adevăratele intenţii; el credea că duşmanii egiptencei erau haimanalele. Îl conduse chiar el pe Tristan l'Hermite prin toate ascunzătorile posibile, îi deschise toate uşile secrete, dublele funduri ale altarului, odăiţele dinapoia sacristiilor. Dacă nenorocita s-ar fi aflat încă acolo, el personal ar fi dat-o în mâinile

114 Frumoasa făptură îmbrăcată în alb. (ital.)

călăilor.

Când văzu că n-a găsit nimic, Tristan fu cuprins de descurajare. Quasimodo continuă să caute singur. El făcu de douăzeci de ori, de o sută de ori poate înconjurul bisericii, în lung şi-n lat, de sus până jos, suind, coborând, alergând, mirosind, scotocind, băgându-şi capul prin toate găurile, înălţând torţa peste toate bolţile, disperat, nebun. Un mascul care şi-a pierdut femela nu ar fi mugit mai mult şi nu ar fi avut o privire mai rătăcită.

În sfârşit, când ajunsese la concluzia că ea nu mai era acolo şi că-i fusese furată, urcă încet scara turnurilor, scara pe care o urcase cu atâta însufleţire şi triumf în ziua în care o scăpase. Trecu cu capul plecat prin acele locuri, fără a spune nimic, fără a face nimic, fără să plângă, aproape fără să respire. Biserica era pustie şi tăcerea o îmbrăţişase din nou. Arcaşii o părăsiră pentru a o căuta pe vrăjitoare prin le Cité. Quasimodo rămas singur în vasta Notre Dame, atât de asediată cu câteva momente în urmă, se îndreptă spre celula în care egipteanca dormise în ultimele săptămâni sub atenta sa supraveghere.

Apropiindu-se, el îşi imagina că poate o va găsi acolo. Când la cotitura galeriei care dă pe acoperişul părţilor laterale, zări celula cu mica ei fereastră, ca un cuib de vrăbii sub o ramură, inima i se înduioşă şi se rezemă de un stâlp să nu cadă. Îşi închipuia că poate ea se întoarce acolo, că un geniu bun o va aduce, că odăiţa aceea era prea liniştită, prea singură şi prea fermecătoare pentru ca ea să nu fie acolo şi nu îndrăznea să facă un

pas mai mult de teamă de a nu-şi zdrobi iluzia. Îşi zicea sieşi „Da, ea doarme poate, sau poate se roagă. Să nu o tulburăm”.

Când îşi găsi curajul, înaintă pe vârful picioarelor, privi şi intră. Celula era goală!

Nenorocitul surd îi făcu înconjurul cu paşi înceţi, ridică patul şi se uită dedesubt, ca şi cum ea s-ar fi putut ascunde între saltea şi pardoseală, apoi se retrase şi rămase înmărmurit. Deodată zdrobi cu piciorul torţa şi fără a scoate un cuvânt sau suspin, îşi izbi capul de zid cu putere şi căzu leşinat pe lespezi.

Când îşi reveni în simţiri, el se aruncă pe pat, se rostogoli pe el, sărută cu frenezie locul unde tânăra fată dormise, rămase câteva momente nemişcat ca şi cum ar fi murit acolo, apoi se ridică plin de sudoare, abia răsuflând, zăpăcit, şi începu să lovească zidul cu capul regulat precum ritmul clopotelor lui şi cu hotărârea unui om care vrea să şi-l zdrobească. În sfârşit, pentru a doua oară el căzu epuizat, se târî pe genunchi afară din celulă şi se lăsă jos înaintea uşii, într-o atitudine de mare mirare.

El rămase astfel mai bine de o oră fără să mişte, cu singurul ochi fix asupra celulei goale, mai posac şi mai gânditor decât o mamă care stă între un leagăn gol şi un coşciug plin. Nu pronunţă niciun cuvânt; dar la lungi intervale un sughiţ de plâns îi zguduia puternic tot corpul. Era un plâns fără lacrimi, ca fulgerele din timpul verii, care nu fac zgomot. Se pare că atunci când căuta să-şi dea seama cine putea fi răpitorul neaşteptat al

egiptencei, se gândi la arhidiacon. Îşi aminti că dom Claude era singurul care avea o cheie a scării, care conducea la celulă, îşi aminti încercările sale nocturne asupra fetei, prima la care el dăduse ajutor, a doua pe care o împiedicase. El îşi aminti mii de amănunte şi în curând nu se mai îndoi că arhidiaconul i-o luase pe egipteancă. Cu toate acestea, aşa de mare era respectul său faţă de preot, aşa de mare îi era recunoştinţa, dragostea faţă de omul acela avea rădăcini aşa de adânci în inima sa, încât ele rezistau, chiar în momentul acela, la unghiile geloziei şi ale disperării.

El se gândea că arhidiaconul făcuse lucrul acesta şi ura de sânge şi de moarte, pe care el ar fi simţit-o faţă de oricare altul, din moment ce era vorba de Claude Frollo, se transformă la sărmanul surd în cea mai mare durere.

În momentul când gândirea sa se fixa asupra preotului, pe când zorile albeau stâlpii bisericii, văzu la etajul superior al bisericii Notre Dame, la cotitura pe care o face balustrada anterioară care se învârte în jurul absidei, o figură care umbla. O recunoscu. Era arhidiaconul.

Claude mergea cu un pas grav şi încet. Nu se uita în faţa sa pe când mergea şi se îndrepta spre turnul nordic, dar faţa îi era întoarsă spre malul drept al Senei şi îşi ţinea capul sus, ca şi cum ar fi căutat să vadă ceva pe deasupra acoperişului. Doar bufniţa are asemenea apucături. Ea zboară spre un punct şi priveşte în altul. Preotul trecu astfel pe deasupra lui Quasimodo fără să-l vadă.

Surdul, pe care apariţia aceea bruscă îl împietrise, îl văzu înfundându-se pe sub uşa scării turnului nordic. Cititorul ştie că din acest turn se vedea Primăria. Quasimodo se ridică şi-l urmări pe arhidiacon.

El sui scara turnului, pentru a afla de ce o urcase preotul. De altminteri, sărmanul clopotar era plin de furie şi teamă. Arhidiaconul şi egipteanca se loveau în inima sa.

Când ajunse în vârful turnului, înainte de a ieşi din întunericul scării şi de a intra pe platformă, el examină cu băgare de seamă locul unde se afla preotul. Preotul stătea cu spatele la el. Exista o balustradă care înconjura platforma clopotniţei. Preotul, a cărei privire plutea deasupra oraşului, stătea cu pieptul de acea parte a balustradei care priveşte spre podul Notre Dame.

Quasimodo, înaintând cu paşi de lup în spatele lui, se duse să privească.

Atenţia preotului era aşa de distrasă de ceva, încât el nu-l auzi pe Quasimodo.

Era un spectacol măreţ şi încântător Parisul de atunci, văzut din înălţimea turnurilor lui Notre Dame la lumina zorilor unei zile de vară. Cerul era foarte senin. Câteva stele întârziate se stingeau, doar la răsărit mai era una strălucitoare, în partea cea mai senină a cerului. Soarele era gată să răsară, Parisul începuse să se mişte. O lumină foarte curată şi albă făcea să apară în faţa privirii toate planurile pe care miile de case ale sale le face la răsărit. Umbra gigantică a turnurilor

mergea din acoperiş în acoperiş, de la un capăt al marelui oraş la celălalt. Erau cartiere care vorbeau şi care făceau zgomot. Aici un sunet de clopot, acolo o lovitură de ciocan, dincolo zgomotul unei căruţe în mers; deja câteva fumuri ieşeau ici şi colo pe toată suprafaţa aceea de acoperişuri. Râul, care îşi încrunta apa la arcuirile atâtor poduri, la capătul atâtor insule, era dungat de cute de argint. În jurul oraşului, în afara parapeţilor, vederea se pierdea într-un mare cerc de arbori stufoşi prin care se distingea în mod confuz luna nedefinită a câmpiilor şi graţioasa ridicătură a colibelor. Tot felul de zgomote plutitoare se împrăştiau pe cetatea aceea pe jumătate deşteptată.

Spre răsărit, vântul dimineţii gonea pe cer câteva crâmpeie albe smulse din lâna de ceaţă a colinelor.

În piaţa din faţa bisericii, câteva femei simple, în mână cu cana lor de lapte, îşi arătau cu uimire uşa dărâmată a bisericii Notre Dame şi două râuşoare de plumb întărite între crăpăturile gresiei. Aceasta era tot ceea ce mai rămăsese din tămbălăul de peste noapte.

Focul aprins de Quasimodo între cele două turnuri se stinsese. Tristan curăţase piaţa şi pusese să se arunce morţii în Sena. Regii de teapa lui Ludovic al XI-lea au grijă să spele repede pavajul după un masacru.

În afara balustradei turnului, tocmai dedesubtul punctului unde se oprise preotul, era unul din acele burlane de piatră, fantastic făcute,

care acoperă edificiile gotice, şi în crăpăturile acestui burlan se aflau două garoafe înflorite, mişcate, ce păreau vii datorită adierii blânde a vântului. Deasupra turnului, sus, foarte departe de fondul cerului se auzeau mici ţipete de păsări.

Dar preotul nu asculta şi nu se uita la nimic din toate acestea. El era dintre oamenii aceea pentru care nu există dimineţi, cer, flori. În orizontul acela nemărginit, care lua atâtea aspecte în jurul lui, contemplarea sa era concentrată asupra unui singur punct.

Quasimodo ardea de dorinţa de a-l întreba ce făcuse cu egipteanca. Dar arhidiaconul părea în acel moment că nu mai face parte din lumea aceasta.

El se afla în mod vizibil într-unul din acele momente violente ale vieţii, când nu poţi simţi nici pământul prăbuşindu-se. Ochii îi erau aţintiţi asupra unui loc. Stătea nemişcat şi tăcut, şi acea atitudine avea ceva aşa de temut în ea încât sălbaticul clopotar privea înspăimântat şi nu îndrăznea să se atingă de el. Dar şi acesta era un mod de a-l întreba pe arhidiacon. Îi urmărea privirea observând că aceasta cădea asupra pieţei Grevei.

Văzu, de asemenea, scena pe care o privea preotul. Scara era ridicată lângă spânzurătoarea permanentă. Se afla oarecare popor şi foarte mulţi soldaţi în piaţă. Un om ţâra pe pavaj un lucru alb de care era agăţat un lucru negru. Omul acela se opri la piciorul spânzurătorii.

Atunci se petrecu ceva pe care Quasimodo

nu-l văzu bine. Nu pentru că ochiul său unic nu putea să facă acest lucru, dar era un soldat gras care îl împiedica să observe ceea ce se întâmpla acolo jos. De altfel, în acel moment soarele apăru şi un val de lumină se revărsă deasupra orizontului, încât ai fi zis că toate punctele Parisului, turnuri, coşuri, poduri, luau foc deodată.

În vremea asta, omul începu să urce scara. Atunci Quasimodo văzu în mod distinct ce se întâmpla. Omul purta o femeie pe al său umăr, o fată tânără îmbrăcată în alb şi fata aceea avea un laţ la gât.

Quasimodo o recunoscu.

Era Esmeralda.

Omul ajunse în partea de sus a scării. Acolo el aranjă laţul. Atunci, preotul, pentru a vedea mai bine se aşeză în genunchi pe balustradă.

Deodată omul împinse scara cu piciorul şi Quasimodo, care nu mai respira de câteva momente, văzu balansându-se la capătul frânghiei, la doi stânjeni deasupra pavajului, pe nenorocita copilă cu omul care stătea pe vine, rezemată cu picioarele pe umerii săi. Frânghia se răsuci de mai multe ori şi Quasimodo văzu nişte convulsii îngrozitoare străbătând corpul egiptencei. Preotul, din partea-i, cu gâtul întins, cu ochii ieşiţi afară din cap, contempla cuplul acela îngrozitor al omului şi al fetei, al păianjenului şi al muştei.

În momentul când se petrecea spectacolul acesta atât de înfiorător, un râs de drac, un râs pe care nu-l poţi avea decât atunci când nu mai eşti om, izbucni pe faţa vânătă a preotului. Quasimodo

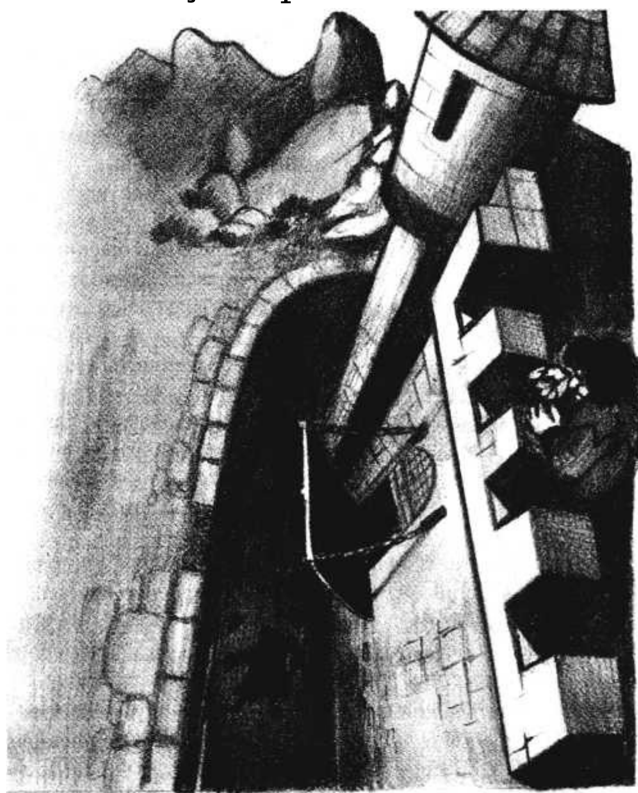
nu auzi acel râs hidos, dar îl văzu.

Clopotarul se dădu câţiva paşi înapoia arhidiaconului şi brusc se repezi asupra lui cu furie. Cu mâinile sale mari el îl împinse pe preot, de la spate, în prăpastia deasupra căreia dom Claude stătea aplecat.

Preotul strigă:

— Blestem! Şi căzu.

Burlanul deasupra căruia el se afla îi opri căderea. Se prinse de el cu nişte mâini disperate şi, în momentul în care deschise gura pentru a scoate un al doilea strigăt, văzu trecând peste marginea burlanului, deasupra capului său, figura răzbunătoare şi înspăimântătoare a lui

Quasimodo.

Atunci tăcu.

Abisul era dedesubtul său. O cădere de la două sute de picioare înălţime şi… pavajul.

În asemenea situaţie îngrozitoare, arhidiaconul nu scoase niciun sunet, niciun geamăt. Atât numai că el se răsuci deasupra burlanului cu sforţări neauzite pentru a urca. Dar mâinile sale nu puteau să se agaţe de granit, picioarele-i zgâriau zidul înnegrit fără a găsi sprijin. Persoanele care s-au suit deasupra turnurilor lui Notre Dame ştiu că se află o ieşitură de piatră deasupra balustradei. Pe acea ieşitură se chinuia ticălosul arhidiacon. El nu avea de a face cu un zid drept, ci cu unul care îi aluneca de sub picioare.

Quasimodo pentru a-l scoate din prăpastie nu ar fi avut altceva de făcut decât să întindă mâna, dar el nici nu-l privea. Privea în piaţa Grevei; privea spânzurătoarea; o privea pe egipteancă.

Surdul stătea rezemat cu coatele pe balustradă, acolo unde stătuse arhidiaconul cu câteva momente mai înainte, nedezlipindu-şi privirea de la singurul obiect care exista pentru el în lume în momentul acela. Stătea nemişcat şi mut ca un om trăsnit, şi şiroaie de lacrimi îi curgeau în tăcere din ochiul său, care până atunci nu vărsase nicio lacrimă.

În vremea asta, arhidiaconul abia respira. Fruntea sa cheală era plină de sudoare, unghiile îi sângerau pe piatră, genunchii i se zgâriau de zid.

Auzea cum pârâie şi se descoase anteriul său

agăţat de burlan la fiecare smucitură pe care o făcea. Şi, ca o culme a nenorocirii, burlanul acela era terminat printr-un burlan de plumb, care se îndoia sub greutatea corpului său. Arhidiaconul simţea cum burlanul cedează uşor, uşor.

Îşi zicea ticălosul că atunci când mâinile sale vor fi zdrobite de oboseală, când anteriul său va fi sfâşiat, când plumbul acela va ceda, va cădea, şi spaima îi îngheţa sufletul. Uneori, privea rece un platou strâmt, format la câteva zeci de picioare mai jos de către accidentele sculpturii, şi cerea cerului, în fundul sufletului său deznădăjduit, să-şi continue viaţa în spaţiul acela de două picioare pătrate, chiar dacă ar fi fost ca ea să dureze o sută de ani. O dată privi dedesubtul său, în piaţă, în abis; când ridică capul avea ochii închişi şi părul zbârlit.

Era ceva înfiorător în tăcerea celor doi.

Pe când arhidiaconul, la câteva picioare de el, se chinuia în agonie în chipul acela îngrozitor, Quasimodo plângea şi privea spre piaţa Grevei.

Arhidiaconul văzând că toate sforţările sale nu duceau la nimic decât să slăbească unicul său punct de sprijin care îi rămăsese, se hotărî să nu mai mişte. Stătea acolo, îmbrăţişând burlanul, abia respirând, ca o statuie. Nu mai avea alte mişcări decât convulsia pântecelui, pe care o simţi în vis atunci când visezi că eşti în cădere. Ochii săi ficşi erau larg deschişi. Încet-încet el pierdea teren, degetele sale alunecau pe burlan, simţea din ce în ce mai mult slăbiciunea braţelor sale şi sub propria greutate, curba de plumb care îl

susţinea se înclina mai mult spre prăpastie. Vedea dedesubtul lui, lucru îngrozitor, acoperişul lui Saintleau-le-Rond, mic, ca o carte de joc îndoită. Privea una după alta nepăsătoarele sculpturi ale turnului, suspendate ca şi el deasupra prăpastiei.

Se aflau în piaţa din faţa bisericii câteva grupuri de curioşi, care căutau liniştiţi să ghicească cine ar fi nebunul care se amuza într-un mod aşa de ciudat.

Preotul îi auzea zicând, căci vocea lor ajungea până la el, clară şi ascuţită:

— O să-şi rupă gâtul!

Quasimodo plângea.

În sfârşit, arhidiaconul, spumegând de furie şi de spaimă, înţelese că totul era zadarnic. Îşi adună, cu toate acestea, ultimele puteri. Se înţepeni pe burlan, se îndepărtă de zid cu ajutorul genunchilor, se agăţă cu mâinile de o crăpătură de piatră şi reuşi să urce o distanţă de un picior; dar zguduitura aceea făcu să se mişte bucata de plumb pe care se rezema. În acelaşi moment anteriul cedă. Atunci, simţind că totul îi fuge de sub picioare, nemaiavând decât mâinile sale înţepenite şi slabe care se mai agăţau de ceva, nefericitul închise ochii şi dădu drumul burlanului. Căzu în gol.

Quasimodo îl privi căzând.

O cădere de la o înălţime aşa de mare rareori este perpendiculară. Arhidiaconul pornit în spaţiu, căzu mai întâi cu capul în jos şi cu mâinile întinse, apoi se învârti de mai multe ori. Vântul îl împinse pe acoperişul unei case vecine, unde nenorocitul

începu să se zbată, căci nu era mort când ajunsese acolo. Clopotarul îl văzu cum încerca şi de această dată să se agaţe de acoperiş cu unghiile; dar planul era prea înclinat şi el nu mai avea putere. Începu să alunece repede pe panta înclinată a acoperişului, asemeni unui olan care se dezlipeşte şi se duse să se izbească de pavaj. Acolo, el nu mai mişcă.

Quasimodo îşi ridică ochiul asupra egiptencei, al cărui corp era atârnat de spânzurătoare, cutremurându-se în depărtare, sub rochia albă, de ultimele tresăriri ale agoniei; apoi, el şi-i aţinti asupra arhidiaconului întins la picioarele turnului şi zise cu un hohot de plâns care îi zgudui pieptul:

— Oh! Am pierdut tot ceea ce am iubit!

CĂSĂTORIA LUI PHOEBUS

Spre seara acelei zile, când ofiţerii judiciari ai episcopiei veniră să ridice de pe pavaj cadavrul dezmembrat al arhidiaconului, Quasimodo dispăruse din Notre Dame.

Întâmplarea aceea făcu mult zgomot. Lumea bănui că venise ziua când, după învoiala lor, Quasimodo, adică dracul, avea să-l ia pe Claude Frollo, adică pe vrăjitor. Presupuseră că el îi zdrobise capul şi-i luase sufletul, ca maimuţele care sparg nuca pentru a-i mânca miezul.

Pentru acest motiv, arhidiaconul nu a fost îngropat în pământ sfânt.

Ludovic al XI-lea a murit în anul următor, în luna august 1483.

Cât despre Pierre Gringoire, reuşise să scape

capra şi să obţină succese în tragedie. Se pare că după ce se ocupase cu astrologia, cu filosofia, cu arhitectura, cu hermetica, cu toate nebuniile, el s-a întors la tragedie, care este cea mai grea dintre toate. Iată, relativ la succesele sale dramatice, ceea ce se putea citi în 1483 în bugetul regatului: „Lui Jehan Marchand şi Pierre Gringoire, tâmplar şi compozitor, care au compus şi expus piesa jucată la Châtelet de Paris, la intrarea domnului trimis al papei, care au ordonat personaje îmbrăcate astfel după cum cerea piesa şi pentru facerea scenei, care era necesară pentru jucarea piesei, o sută de franci”.

Phoebus de Châteaupers avu de asemenea un sfârşit tragic, căci se însură.

IV

CĂSĂTORIA LUI QUASIMODO

Quasimodo dispăruse de la Nôtre Dame în ziua morţii egiptencei şi a arhidiaconului. Într-adevăr nu se mai auzi nimic despre el.

În noaptea care urmă supliciului Esmeraldei, ajutorii călăului dezlegară cadavrul din spânzurătoare şi-l duseră, după obicei, în groapa comună de la Montfaucon.

Montfaucon era, cum zice Sauvai „Cea mai veche şi cea mai superbă spânzurătoare a regatului”. Între mahalalele de la Temple şi de la Saint Martin, la aproape o sută şaizeci de stânjeni depărtare de zidurile Parisului, la câteva împuşcături de arbaletă de Courville, se vedea pe vârful unei mici coline, destul de înaltă pentru a fi zărită de la câteva leghe, un edificiu cu o formă

ciudată, care semăna destul de mult cu o clădire celtică şi unde se făceau de asemenea sacrificii umane.

Închipuiţi-vă deasupra unui butoi cu ghips un mare paralelipiped de zid, înalt de cincisprezece picioare, lat de treizeci de picioare, lung de patruzeci, cu o uşă şi o rampă exterioară. Pe rampa aceea se aflau şaisprezece stâlpi de piatră nelucrată, înalţi de treizeci de picioare, aşezaţi în colonadă în jurul a trei părţi dintre cele patru ale masivului care îi suporta, legaţi între ei la vârf prin puternice bârne, din care atârnau lanţuri din loc în loc; de toate lanţurile acelea erau agăţate schelete; în împrejurimi, în câmpie, o cruce de piatră şi două spânzurători, care păreau răsărite în jurul furcii centrale; deasupra tuturor acestora, pe cer, un zbor veşnic de corbi. Iată Montfaucon.

La sfârşitul secolului al XV-lea, înspăimântătoarea spânzurătoare, care data din 1328, era foarte dărâmată. Bârnele erau mâncate de carii, lanţurile erau ruginite, stâlpii înverziţi de muşchi. Zidăria era toată despicată şi iarba creştea pe platforma aceea unde nu călca picior omenesc. Pe cer, profilul acestui monument era ceva îngrozitor; noaptea mai cu seamă, când luna lumina puternic craniile acelea albe sau când adierea serii lovea lanţurile şi scheletele şi mişca totul în întuneric. Ajungea ca spânzurătoarea aceea să fie prezentă pentru a face din acele locuri nişte locuri înfiorătoare.

Masivul de piatră, care servea de bază odiosului edificiu, era gol. Acolo se făcuse o vastă

pivniţă închisă cu o uşă de fier, unde se aruncau nu numai resturi omeneşti, care cădeau de pe lanţurile de la Montfaucon, ci şi corpurile tuturor nenorociţilor executaţi la celelalte spânzurători permanente ale Parisului. În pivniţa aceea adâncă, unde atâtea pulberi omeneşti şi atâtea crime au putrezit împreună, mulţi puternici ai lumii, mulţi nevinovaţi au venit pe rând să-şi aducă oasele, de la Enguerrand de Marigny, care inaugura pe Montfaucon şi care era un om drept, până la amiralul de Coligny, care îi puse capăt şi care era de asemenea un om drept.

Cât despre misterioasa dispariţie a lui Quasimodo, iată tot ceea ce am putut descoperi.

După doi ani de la aceste evenimente, când veni să se caute în pivniţa de la Montfaucon cadavrul lui Oliver le Daim, care fusese spânzurat cu două zile mai înainte şi căruia Carol al VIII-lea îi acorda graţia de a fi îngropat la Saint Lauren în tovărăşie mai bună, fură găsite două schelete, dintre care unul ţinea îmbrăţişat, în modul cel mai ciudat, pe acela al unei femei. Cadavrul femeii avea încă câteva fâşii de rochie albă şi se vedea în jurul gâtului său un colier de boabe de adrezarach cu o mică pungă de mătase, împodobită cu pietre de sticlă verde, care era deschisă şi goală. Obiectele acestea aveau o aşa de mică valoare, încât călăul nu le luase. Celălalt, care ţinea aşa de strâns scheletul de femeie, era un schelet de bărbat. Se putea observa că bărbatul avea coloana vertebrală deviată, capul între omoplaţi şi o gambă mai scurtă decât cealaltă. Nu avea nicio

ruptură de vertebre la gât şi era evident că nu fusese spânzurat. Omul căruia îi aparţinuse murise acolo. Când vrură să-l desfacă de scheletul pe care-l îmbrăţişa, el căzu în pulbere.

SFÂRŞIT

** Lăudat fie Domnul! (lat)